ئابدۇراخمان قاھارئەسەرلىرى

4

ئالى دولقۇنلىرى

(رومان)

2 - قىسىم

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

滔滔的伊梨河：维吾尔文/阿不都热合曼·卡哈尔著
2版.乌鲁木齐:新疆人民出版社,2000
ISBN 7-228-00421-3

Ⅰ.滔… Ⅱ.阿… Ⅲ.长篇小说一中国一当代一 维吾尔语
(中国少数民族语言) Ⅳ,1247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2000)第 00952 号

滔滔的伊梨河（2） （维吾尔文）

（长篇小说）

阿不都热合曼.卡哈尔 著

新 疆 人 民 出 版 社 出 版
（乌鲁木齐市解放南路 348 号）
新疆新华书店发行
乌鲁木齐市第十四中印刷厂印刷
850×1168 毫米 32 开本 15.875 印张 4 插页
2000 年 1 月第 2 版 2000 年 1 月第 3 次印刷
印数：1—3000

ISBN7—228—00421—3/I·142（民文） 定价:19.80 元

مۇندەرىجە

بىرىنچى باب 1
ئىككىنچى باب 20
ئۈچىنچى باب 43
تۆتىنچى باب 79
بەشىنچى باب 103
ئالتىنچى باب 132
يەتتىنچى باب 159
سەككىزىنچى باب 183
توققۇزىنچى باب 209
ئونىنچى باب 237
ئون بىرىنچى باب 253
ئون ئىككىنچى باب 276
ئون ئۈچىنچى باب 310
ئون تۆتىنچى باب 340
ئون بەشىنچى باب 364
ئون ئالتىنچى باب 392
ئون يەتتىنچى باب 408
ئون سەككىزىنچى باب 433
ئون توققۇزىنچى باب 466
يىگىرمىنچى باب 488

بىرىنچى باب

ھەيۋەتلىك تاغلار ئارىسى ، شىپقاپ كېلىۋاتقان دۇشمەن ئالدىدا پولك كوماندىرى نىزامىدىن ئالدىدا تاق تۇرغان ئەنۋەرگە بۇيرۇق قىلدى :

ـــ سېنىڭ بىرىنچى ۋەزىپەڭ ، ئۆز باتالىيونىڭنى باشلاپ ، كۆك سالادىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ ، سايرام بويىغا چۈشۈش ۋە سايرام بويىغا چۈشىدىغان ئېغىزدىن چېكىنگەن دۇشمەنگە توسۇپ زەربە بېرىش ، ئىككىنچى ۋەزىپەڭ ، شۇ ئەتراپنى تىنچلاندۇرۇش ۋە سايرام بويىدىكى ياغاچ ئۆيلەرنى دۇشمەندىن تازىلاش ، قاداق ، چۈشەندىڭمۇ ، يەنە ئىزاھلايمۇ ؟

ـــ تولۇق چۈشەندىم ، يولداش پولكوۋنىك !

ـــ قايت !

نىزامىدىنىڭ ئىشەنچ ۋە قەتئىيلىك بىلەن ئېيتقان سۆزلىرى ئەنۋەرنى تېخىمۇ سەگەكلەشتۈرۈپ ، ئۇنى جىددىيراق ھەرىكەت قىلىش تۈيغۇسىغا ئېلىپ كەلدى ـ دە ، ئۇ باتالىيونىنى باشلاپ ، كۆك سالا سېيى ئىچىگە ئوقتەك كىرىپ كەتتى . دۇشمەن باتالىيونىڭ بۇياقتا قىلغان يۇرۇشىنى تۈيماسلىقى ۋە باتالىيون بەلگىلىگەن ئورۇنغا تېز يېتىۋېلىشى كېرەك ئىدى . شۇڭا ، تاراسلاپ كېتىپ بارغان ئاتلارنىڭ ئايىغى چىملىق يەرلەرگە ، يېڭىدىن كۆكەرگەن كۆكاتلار ئۈستىگە تاشلاندى . قىسسم پەم بىلەن شۇنداق ئالدىراش كېتىپ بارسىمۇ ، تەبىئەت مەنزىرىسى جەڭچىلەرنىڭ گۈزەللىك تۈيغۇلىرىنى ئويغىتىپ ، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىنى ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى . كۈنگەي يەرلەرنىڭ قارلىرى

پۈتۈنلەي ئېرىپ ، ئاستىدىن ھاياتلىق ـــ كۈن نۇرىغا تەشنالىق يېتىپ كۆتۈرۈلگەن ئوت ـ چۆپلەر ، ساينىڭ ئىككى يېقىدىكى ئاسمانغا بويسۇنغان مەغرۇر قارىغايلار ، تاغ ئۈستىدىن چۈشۈۋاتقان ئاق لېنتىدەك ئوينىاق شارقىراتمىلار ، كۆزلەرنى چاقنىتىپ ، تاشتىن ـ تاشقا ئۇرۇلۇپ سايدا ئېقىۋاتقان سۇلار ـــ مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى كىشىلەرنىڭ يۈرەك ئارزۇلىرىنى دەپ مۇدەم دولقۇنلىتاتتى... جەڭچىلەرنىڭ كۆزلىرى مۇشۇ سېھىرلىك تەبىئەتتە بولسىمۇ ، كۆڭۈللىرى مەنزىلدە ئىدى .

نىزامىدىن ئۇچباتالیوننى جىرالار ، قاپتاللار باغرىغا تارقىتىپ شىپقاپ كېلىۋاتقان دۈشمەننىڭ ئالدىنى توسۇپ زەربە بېرىشكە ـ ئۆرلەشكە بۇيرۇق بەردى . جەڭچىلەر بىر تۈپ قارىغاي ياكى بىرەر پارچە تاش يېنىغا يېتىۋېلىشنى ئويلايتتى ، يېتىۋالاتتى ، بىراق توختىماي ئۆرلەيتتى . تىك ماڭاتتى ، ئۆمىلەيتتى ، يەر بېغىرلايتتى... دۈشمەن ئوقلىرى ئۇچۇپ كېلەتتى ، توپلىرى پارتلاپ تۇراتتى .

نىزامىدىنىڭباتالیون ۋە روتا كوماندىرلىرىغا بەرگەن بۇيرۇقى جەڭچىلەرگە يەتكۈزۈلۈپ تۇراتتى :

ـــ ئىككى ياندىكى قىسىملار شىددەت بىلەن ئالغا بېسىڭلار !...

ـــ مەركىزىي قىسىم ئالدىرىماي ئۆرلەڭلار !...

تاغ ئۈستىگە جايلاشقان گومىندالڭ قىسىملىرىنىڭ زەمبىرەكلىرى توختىماي ئېتىلاتتى ، چۈشۈۋاتقان توپلار دەھشەتلىك پارتلاپ تاغلارنى تىترىتەتتى . قارىغايلار ، تاغ تېرەكلىرى ، قىيىنلار قاراسلاپ سۇناتتى ، ھەتتا بەل ئوتتۇرىسىدىن ، تۈۋىدىن ، ئۇچىدىن چورتلا كېسىپ تاشلىناتتى ، بەزىلىرى يىلتىزلىرى بىلەن قومۇرۇلۇپ بىرنەچچە مېتىر يىراقلىققا ئۇچۇپ چۈشەتتى .

بۇيرۇق ئوخشاشلا جاراڭلاپ تۇراتتى :

ـــ ئىككى ياندىكى قىسىملار شىددەت بىلەن ئالغا !

— مەركىزىي قىسىم ئالدىرىماي ...

دۇشمەن كۆزى پۈتۈن تاغلار باغرىنىڭ لۆمۈلدەپ كەتكەنلىكىنى كۆردى : بۇ چاغدا ئۇ ئۇچ تەرەپتىن قورشىلىپ بولغانىدى .

شۇ چاغقىچە پەقەت ئاتماي ئۆرلىگەن قىسىمنىڭ مەرگەنلىرى مانا ئەمدىلا گومبىنداڭ زەمبىرەكچىلىرىنى چەنلەشكە باشلىدى . ئۇلار زەمبىرەكلىرىنى تېز - تېز يۆتكەيتتى . زەمبىرەكلەر شۇنداق تېز يۆتكىلىۋاتقان چاغدا ، ئەنۇەر ئۆز باتالیونىنى باشلاپ كۆك سالانى ئايلىنىپ سايرام بويىغا چۈشتى . سايرام بويىدىكى ياغاچ ئۆيلەردە گومبىنداڭ قىسىملىرىنىڭ پەقەت ئازغىنە سەپ خىزمەتچىلىرىلا بارئىدى . ئۇلار شىددەت بىلەن يېتىپ كەلگەن قوشۇنغا قارشىلىق قىلىشقا جۈرئەت قىلالمىدى . ئۇلار شىكلەرنى ئېچىپ بېرىپ ، قوللىرىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇشتى .

ئەنۇەرباتالیونىنى سايرام بويىغا چۈشىدىغان تاغ باغرى ئەتراپىغا يوشۇرۇپ ، پايلاپ ياتتى .

ئوق ئاۋازلىرى ، گۈمبۈرلەشلەر ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

— يولداش كوماندىر ، — دېدى ئۆمىلەپ يېتىپ كەلگەن باتىرغازى ، — بىز كەينىدىن ھۇجۇم قىلساق ، ئاسان يېڭىلەمەمدۇ ؟

— بولمايدۇ !

— ئۇ چاغدا دۇشمەن قارا باسقاندەك قورقۇپ ، تەمتىرەپ ، قاياقتا ئېتىشىنى بىلمەي ، قول كۆتۈرەتتى - دە .

— بولمايدۇ !

دۇشمەن بىلەن ئېلىشىپ تۇرمىسا ، ئىچى تىتىلداپ تۇرىدىغان باتىرغازى يەنە ئېغىز ئاچتى :

— ئۇ ياقتا چىقىم كۆپ بولىدىغان بولدى - دە ...

— بولمايدۇ ! — ئەنۇەرنىڭ چوقۇر يۈزى جىددىي تۈس ئالدى ، — پولكوۋنىك بۈنى ئويلىمىدى دەمسەن ، سەن دېگەن

دەك قىلساق بولاتتى ، بىراق بىز ھۇجۇم قىلساق ، دۇشمەن پىتىراپ كېتىدۇ ، تاغ ئىچى ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىرىنى يوشۇرۇپ قالىدۇ ؛ بۇ تەرەپ ھازىر ئوچۇق ، ئاڭلاۋاتامسەن ، زەمبىرەك ئاۋازلىرى بارغانسېرى يېقىنلاۋاتىدۇ ، ئۇلار چېكىنىپ ھازىر ئالدىمىزغا چۇشىدۇ ، زايە قىلماي قىرىپ تاشلالايمىز .

ئەنۋەر مۇھاپىزەتچىسىگە ئېيتتى :

ـــ ئۆيلەرنى تەكشۈرۈپ تەييار قىلىڭلار ، پولك بەلكى مۇشۇ يەرگە جايلىشىشى مۇمكىن ، مۇشۇ يەردە ھاردۇق ئالارـ مىز ، تاماقلىنارمىز .

ئېتىشىشلار بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلمەكتە ، پايلاپ يانقانـ لارمۇ جىددىيلەشمەكتە ئىدى .

جەڭچىلەر غۇلجا ئازاد بولغاندىن كېيىن ، ھازىرغىچە بىرەر ئۇرۇشنى باشتىن كەچۈرگىنى يوق ، شۇڭا ئۇرۇشنى بەك سېـ غىنغان ، ئۆزلىرىنىڭ تىلى بىلەن ئېيتقاندا ، تۇنۇگۈندىن باشلاپ زېرىكىشتىن قۇتۇلغانىدى .

زەمبىرەك ئاۋازلىرى ئاللىقاچان ئۆچكەن بولۇپ ، مىلتىق ، پىلىموت ئاۋازلىرىلا پايلاپ يانقانلارنىڭ قۇلاق تۇۋىدە ئاڭلىنىشقا باشلىدى . چېكىنىۋاتقانلار ئەنە كېلىۋاتىدۇ··· كېلىپ قالدى···

بىردىنلا قىقاس ـ چۇقان كۆتۈرۈلۈپ كەتتى ، ھېلىراقتا گۇمبۇرلەشلەر تاغلارنى تىترەتكەن بولسا ، ئەمدىلىكتە كۇچلۇك قىقاس ـ چۇقانلار ، جاراڭلىق ھۇررا سادالىرى يەر ـ كۆكـ نى ـــ سايرام بويىنى لەرزىگە كەلتۈردى . ئەنە ، چېكىنگەن گومىنداڭ قىسىملىرى ئۆڭە ـ تىرىلىشىگە باقماي ، ئېغىزدىن پاتماي چىقىپ كېلىشكە باشلىدى .باتالیون كوماندىرى ئەنۋەرنىڭ تاپانچىسىدىن ئۇزۇلگەن بىر پاي ئوق ئاسمانغا چىقىپ چاراسلاپ ياندى . بۇ ئېتىشقا بېرىلگەن بۇيرۇق ئىدى .

ـــ ئېتىڭلار !···

ـــ قىرىپ تاشلاڭلار !···

بارماقلار هەربىرىنى كەلدى ، كۇرچۇكلار ئېسىلدى . خۇددى ئېگىزلىكتىن تاش ـ داڭگال دومىلاتقاندەك قېچىپ كېلىۋاتقانلار توختاۋسىز ئېتىلىۋاتقان ئوقلار ئىچىدە تاغ ئاغزىدىن پەسكە دومىلاپ چۈشمەكتە ئىدى .

ـــ ئا ـــ هاي !... دەپ ۋارقىراشاتقىنى پىلىموتچىلار ، ـــ ئۆلۈكتىن غارام ياسايدىغان بولدۇق !...

قىرىش تاكى گومىنداڭ قىسىملىرى قوراللىرىنى تاشلاپ ، تىترىگەن قوللىرىنى كۆتۈرگۈچە داۋام قىلدى . گويا قاياۋاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك ئېتىشىش بىراقلا توختىدى . شۇ-نىڭدىن كېيىن ، قىسمىنىڭ شەپقەت هەمشىرىلىرى ئۇچۇن ئەڭ ئېغىر ئىش باشلاندى . ئۇلار ئەسىرگە چۈشكەنلەرنىڭ يارىلىرىنى تېڭىشقا باشلىدى .

بىر ۋىزۋود جەڭچى بەش يۈزدىن ئوشۇق ئەسىرنى ئالدىغا سېلىپ ، كەڭ سايغا ئېلىپ ماڭغاندىن كېيىن ، هەمشىرە قىزلار بىر ـ بىرىنى قوغلىشىپ سايرام ياقىسىغا چۈشتى . خۇددى ئاسمانىنى يەرگە كۆچۈرۈپ قويغاندەك ئاجايىپ چىرايلىق كۆپكۆك سايرام ، ئۇنىڭ دولقۇنلىرى قىرغاقلارغا يېنىك ئۇرۇلاتتى ـ دە ، قايتىپ كېتەتتى . بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى كېلىۋاتقان ئۇششاق دولقۇنلارنىڭ گىرۋەككە ئۇرۇلۇشى شۇنچىلىك يېقىملىق ۋە كۆركەم ئىدىكى ، قىزلارنىڭ مەيلىنى ئۆزىگە تېزلا تارتىۋالدى ، قەيەرلەردىدۇ ، خۇددى مۇشۇ دولقۇنلار ساداسىغا تەڭكەش قىلىنغاندەك شارقىراتمىلارنىڭ بىر خىل رىتىملىك ئاۋازلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى . قىزلار ئۇ يەر ـ بۇ يەرلىرىنى ئاق كۆپۈكلەر قاپلىغان كۆپكۆك سايرامغا ، يىراقلاردا ئاقىرىپ تۇرغان هەيۋەتلىك تاغلارغا ، قارامتۇل ـ توق يېشىل قارىغايلىق قاپتاللارغا زوقلىنىپ قاراپ ، هېسسىياتلىرى قوزغىلىپ كەتكەنىدى ۋە دولقۇن كۈچىدە سىلقىلىنىپ كەتكەن كۆل گىرۋىكىدىكى تاشلارنى دەسسەپ قوللىرىنى سۇغا تىقتى . يېنىك تەۋرىنىپ كەل-

گەن دولقۇن ، ئۇلارنىڭ پۇتلىرىنى ئوشۇقىغچە ھۆل قىلىۋەتـ
تى . قىزلار ئەندىكىپ كەتتىيۇ ، لېكىن ھۇزۇر ھېس قىلىشـ
تى .

ئۇلار ياغلىقلىرىنى يۇيۇشۇپ ، نېمىدۇر ، بىرنېمە كەملىك قىلىۋاتقاندەك نازلىق ۋە شوخلۇق بىلەن بىر - بىرىگە سۇ چېچىشتى ، قى - چۇ قىلىشتى...

قىزلارنىڭ بىرسى يېنىدىكى ھەجەر ئىسىملىك قىزغا رەيـ
ھاننىڭ ئاق ياغلىقىنى شەرەت قىلىپ :

ـــ رەيھان ، سېنىڭ چىرايلىق ياغلىقلىرىڭ كۆرۈنمەيدـ
غۇ ، ـــ دېدى مەنىلىك كۈلۈپ .

رەيھان بىرنېمە دەي دېگۈچە ھەجەر :

ـــ چىرايلىق ياغلىق تۇرامدۇ بۇنىڭدا ، توقۇغانلىرىنى ئۇدۇللۇق بېرىپ بولىدۇ - دە ، ـــ دېدى .

ـــ كىمگە بېرىپ بولاتتىم ؟

ـــ ئىگىسىگىچۇ...

مەن سىلەردەك كۈچۈك چىش چىقىرىپ ياغلىق توقۇيالمـ
سام... نەدىكى گەپلەرنى قىلىپ...

رەيھان ئەندىككەندەك قىلغان بىلەن ، شۇنداق گەپلەرنىڭ داۋاملىشىشىنى خالايتتى :

ـــ ئۇنداقتا سىلەر قولۇڭلاردىكى ياغلىقلارنى بىرسىگە بېرىش ئۈچۈن توقۇپسىلەركەن - دە ، ـــ دېدى ئۇ .

ـــ ئەلۋەتتە ، ـــ دېدى بايىقى قىز ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن ، ـــ بىراق بېرىدىغان ئادىمىمىز يوق ، قولىمىزدا تۇرۇپـ
تۇ .

ـــ شۇنىڭ ئۈچۈن تۇتۇۋەتتۇق دېگىنە...

قىزلار دۇنياسىمۇ قىزىق : ئادەتتە يىگىتلەر بىلەن بىللە تۇرغاندا ، چاقچاق قىلىنسا ياكى ئىشق - مۇھەببەتكە دائىر گەپلەر بولسا ، قىزىرىپ يەرگە قارايدۇ . ئەمما ، كۆڭلىدە يەنە

شۇنداق سۆزلەرنىڭ قىلىنىشىنى كۆتىدۇ ، ئاڭلىغۇسى كېلىدۇ . يەنە شۇنداق سۆز ـ چاقچاقلار قىلىنسا ، «ۋىيەي» دەپ قاچىدۇ ، ئارزۇسىنى ، مەيلىنى ، ھېسسىياتىنى يوشۇرىدۇ . ئاغزىدىن چىقارمىغان بىلەن مۇھەببەتكە بېرىلىشى يېگىتلەردىن كۆچلۈكرەك بولىدۇ . ئەمما ، ئاغزىدا شۇنداق ئىشلارغا ئۆچلۈك قىلىدۇ ، «سەت» ، «تېتىقسىز» دەيدۇ . يېگىتلەرگە باشقا قىزلاردىن خەت ـ خالتا ، ياغلىق كەلسە ، ئىچى تارلىق قىلىدۇ ، راستىنى ئېيتقاندا چىدىمايدۇ . قىزىق يېرى شۇكى ، ھېلىقى قىزىرىپ يەرگە قارىغان گەپلەردىن نەچچە ھەسسە ئېغىر گەپلەرنى يېگىتلەر يوق يەردە بەخۇدۇك قىلىۋېرىدۇ . «سەت» دىگەن ئۇنتۇپ قالىدۇ .

مانا ، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا گەپلىرىگە قۇلاق سېلىڭلارچۇ :

ـــ بىزنىڭ يېگىتلىرىمىزنىڭ بېشىنىچۇ ، شەھەردىكى نامراقلار قايدۇرۇپ بولدى .

ـــ تېخى ئىككى ماڭدام ماڭماي تۇرۇپلا خەت ـ خالتىلىرى ، ياغلىقلىرى كەلگىلى تۇردى ئۇ قېلىنلارنىڭ !

ـــ يانداكى كاسپىنىڭ قەدىرى يوق ، دېگەندەك ، بۇ نېمىلەرگە شۇلارلا ئوت كۆرۈندۇ .

ـــ بولدى ھەجەر ، يوشۇرما ، ئاخشام سۇنىڭ ياقىسىدا ئولتۇرۇپ ، ئىلياس بىلەن پىچىرلىشىۋاتاتتىڭغۇ ، ـــ دېدى رەيھان قول ياغلىقىنى ئېچىپ ـ سىلكىپ شامالدىتىپ .

قىزلارنىڭ بىرسى گەپ قىستۇردى :

ـــ تېخى ياغلىق بېرىدىغان ھالغا كەلمەپتۇ ـ دە...

ھەممىسى قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ، مۇنداق قاتتىق كۈلگەن چاغلاردا رەيھاننىڭ ئوڭ چېكىسىدىكى تاتۇقى بىلىنمەي قالاتتى .

ـــ ۋاي... جان ، ـــ دەپ يۈزىنى ئۆرىدى ھەجەر ، ـــ ئۇ ئىلياس دېگىنىڭ كەچكىچە ئۇرۇشنىڭلا گېپىنى قىلىدىكەن . دۇنيادا باشقا گەپ قۇرۇپ كەتكەندەك .

قىزلار يەنە كۈلۈشتى .

ـــ دۇنياغا كىشى ئۇرۇش قىلغىلىلا كەلمەيدۇ ، باشقا ئىشقىمۇ كېلىندۇ دېسەك بولمامدۇ ؟

ـــ ئۇنداق دېسەم ، ئۇ تۇرقىدا ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپ قالار ئىدى ، ئاران يېنىمدا ئولتۇرغۇزغانداا...

قىزلار تېخىمۇ قاتتىق كۈلدى .

قىزلار گۈزەل سايرام ياقىسىدا تۇرۇشۇپ ، كۈلكىلىك ھەم ئازابلىق گەپلەرنى قىلىشىۋاتقاندا ، ئۇلارنى تاماققا چاقىرىپ بىر-سى قولىنى پۇلاڭلاتتى .

× × ×

كۈن تاغ كەينىگە ئۆتۈپ كەتتى .

سايرام بويى تەبىئەتنىڭ كۈن ئولتۇرۇش ئالدىدىكى گۈزەل-لىكىگە چۆمۈلدى . تاغ شامالىرى دەل - دەرەخ ۋە يېڭىدىن كۆكىرىپ چىققان ئوت - چۆپلەرنىڭ سۇس پۇراقلىرىنى دىماغقا ئۇراتتى . قىزغۇچ - ھال رەڭگە كىرگەن بۇلۇتلارنىڭ گىرۋەك-لىرى كۆزلەرنى قاماشتۇرۇپ ئادەمدە ئاجايىپ نازۇك ، يېقىملىق تۇيغۇلارنى ئويغىتاتتى . شارقىراتمىلارنىڭ ئاۋازلىرىمۇ بارغاد-سېرى ئاشكارا ئاڭلىناتتى . بۇ گۈزەل كۆرۈنۈشلەر ، ئېسىل پۇراقلار ، نازۇك ئاۋازلار جەڭچىلەر خاتىرىسىدىن ھېلىلا بولۇپ ئۆتكەن قانلىق ئۇرۇشلارنى ئۇنتۇلدۇراتتى .

جەڭچىلەر تاماقتىن كېيىنلا چاڭ - توزان ، قان داغلىرى بىلەن بۇلغانغان كىيىم - كېچەكلىرىنى قېقىشتى ۋە يۇز - كۆزلىرىنى يۇيۇش ئۈچۈن كۆل بويىغا مېڭىشتى .

ـــ يۇر ۋاڑسجان ، كۆل بويىغا ، ـــ دېدى باتۇر-غازى ، ـــ ئاشىنىلىرىڭ بەرگەن ياغلىقلار بولسا ، ئېلىۋال ، پۇرايمىز ، ـــ ئىككىسى تۆۋەنگە ئۆز گەۋدىلىرىنىڭ سالمىقى

بىلەن يۇگۈرۈپ دېگۈدەك چۈشۈپ كەتتى . ۋارىسجانىنىڭ مەيدە-سىدىكى «پىدائىي» لىق ، باتىرغازىنىڭ «باتۇرلۇق» ، «پىدا-ئىي» لىق مېدالىلىرى پۈلاڭلاپ جىرىڭلايتتى ، بىردەمدىلا كۆل بويىنى جەڭچىلەرنىڭ ۋاڭ - چۈڭلىرى قاپلاپ كەتتى - دە ، كۆل ياقىسىغا قونغان ياۋا ئۆردەكلەر پۈرۈلداپ قاياقلارغىدۇ ئۇچۇپ كېتىشتى .

كەچ كىرىپ ئەتراپنى نەم ھاۋا قاپلىغان چاغدا ، نىزامىدىن باتالىيون كوماندىرلىرىنى باشلاپ ياغاچ ئۆيدىن چىقىپ كەلدى . دىلى قاتتىق بۇ پولك كوماندىرىنىڭ كېلىشكەن قامەتلىك گەۋدە-سى ، سۈرلۈك چىرايى ، راۋان ۋە ئۆتكۈر سۆزلىرى كىشىدە ئۇنىڭغا ئوق تەگمەيدىغاندەك غەلىتىلا بىر تۇيغۇنى پەيدا قىلاتتى . بۇنى دەلىللىگەندەك كۆكسىدىكى «باتۇرلۇق» ، «ساداقەت» مې-دالىلىرى پارقىراپ تۇراتتى .

ئۇ سالماق قەدەم تاشلاپ ، ئېگىزرەك يەرگە چىقتى - دە ، شەرق تەرەپنى كۆرسەتتى :

— دۈشمەننىڭ بىرباتالیونى ئەنە شۇ سايرامغا ئۇسۇپ كىرگەن تاغ ئەتراپىدا ، زەمبىرەكلىرى كۆلنىڭ چېتىدىكى كە-چىك ئارالغا — بۇتخانىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان . ئۇ يەر ، بۇ يەردىكىدەك ئورمانلىق ئەمەس ، تاقىر تاغ ، شۇڭا ھۇجۇمنى كېچە سائەت 0 دە باشلايمىز .

ئەنۋەر سورىدى :

— ھۇجۇم قايسى يۆنىلىشتە بولىدۇ ؟

— ئالدىرىما ، — دېدى پولكوۋنىك ئۇنىڭغا قاراپ ، — «خۇدا» سېنى دېدىم ، تېخى «بەردى» سېنى دېمىدىم ، ھازىر سۆزلەيمەن ، — باشقىلار كۈلۈپ كەتتى ، — ئۇ يەرگە ھۇجۇم قىلىش بۇرۇنقىسىدىن پەقەت ۋاقىت جەھەتتىنلا ئوخشىمايدۇ ، قالغىنى ئوخشاش . ئۇچ باتالیونىمىز تاشيول ياقىسى ، تاغ باغرى ۋە ئوستى بىلەن قاپسىاپ ئۇ يەرگە يېقىنلىشىپ ھۇجۇمغا ئۆتە-

دۇ ، شەرق تەرەپ دۇشمەننىڭ قېچىشى ئۈچۈن ئوچۇق قالدۇرۇ-
لىدۇ ، قېچىپ چىققان دۇشمەننى بىر باتالیونمىز لەنسازا ئاغزى-
دا ئوققا تۇتىدۇ . شۇنىڭ بىلەن دۇشمەننىڭ بىر پولك ئەسكىرى
كۈچى تەلتۆكۈس يوقىتىلغان بولىدۇ ـ دە ، ئۈتەيگە توسالغۇسىز
يېتىپ بېرىشىمىز مۇمكىن .

كوماندىرلار تارقىلىپ كەتكەندىن كېيىن ، نىزامىدىن يەنە
شەرق تەرەپكە ـــ بۇگۈن كېچە ھۇجۇم قىلىنىدىغان توپكىغا
نەزەر تاشلىدى . زەمبىرەكلەر جايلاشقان كۆل چېتىدىكى ئارالچە
ۋە ئۇنىڭ ئەتراپى قارا ـ كۈرە بولۇپ كۆرۈندى . ئارىلىقنى
مۆلچەرلەپ ، يۈرۈش قىلىش ۋاقتىنى ، شۇ يەرنىڭ شارائىتىغا
مۇۋاپىق ھەربىكەت تاكتىكىسىنى ، روتىلار ، ۋزۇدلارنىڭ ئىلگە-
رىلەش يۆنىلىشىنى ئۇزاق ئويلىدى . ئۇنىڭ ئويلىرى بارغانسې-
رى بۇگۈنكى ھۇجۇم توپكىسىدىن ھالقىپ بارماقتا ئىدى : «يۇ-
رۇشكە ئاتلاندۇق ، يۈرۇشىمىزنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى بىرىنچى غە-
لىبىمىز دەلىللىدى . سەپىرىمىز ئۇزۇن ، شىمالىي فرونتتا بو-
لامدۇق ، ئوتتۇرا يۆنىلىشتە بولامدۇق ، بۇنى ھازىر بىرىنىمە دەپ
بولمايدۇ ، تارىخنىڭ يۈكىلىگەن ۋەزىپىسى ، خەلقنىڭ ئەسىر-
لىك ئارزۇسى بىزنىڭ ھەربىكىتىمىز ـــ ئۇرۇشىمىزدا تو-
لۇق ئادا قىلىنسا ، يۈرۇشىمىز توختىشى مۇمكىن ، يۈرۇشنىڭ
جەڭگىۋار يۈرۇش بولۇشىغا كېپىللىك قىلغىلى بولامدۇ ؟ ئۇرۇ-
شىمىزنىڭ ھەممىسى كۆڭۈلدىكىدەك بولمۇرمەيدۇ ، غەلىبىلىك
ئۇرۇشلارمۇ ، مەغلۇبىيەتلىك ئۇرۇشلارمۇ بولىدۇ ؛ لېكىن ئا-
خىرقى نۆۋەتتە كىمنىڭ يېڭىشى ھەممىنى ھەل قىلىدۇ ، يۈرۇ-
شىمىزنىڭ جەڭگىۋارلىقى ياكى جەڭگىۋار ئەمەسلىكى شۇ
چاغدا بەلگىلىنىدۇ . ئەمما ، يۈرۇشىمىزنىڭ جەڭگىۋار يۈرۇش
بولۇپ ، تارىختا قېلىشىنى ئىستەيمىز ، بۇ يولدا جان پىدا قىلە-
مىز . كىشى ئاخىر ئۆلىدۇ ، مۇشۇنداق ئۇلۇغ نىيەت يولىدا

ئۆلسەك نېمە ئارمان ؟ !... سېپىمىزگە ئۈيۈشقانلارنىڭ بەزىلىرى بىرنەچچىدىن بالىلىرىنى تاشلاپ ، بەزىلىرى يالغۇز ئوغۇل بولـ سىمۇ ئانىلىرىنىڭ كۆز يېشىغا قارىماي ، بەزىلىرى مۇھەبـ بەتسىلىك يارى ـ جانانلىرىدىن قېيىپ ، مۇشۇ يەرگىچە يۈرۈش قىلىپ كەلدى . يەنە يۈرۈش قىلىدۇ ، بۇنى چۈشىنىش كېرەك ، چوڭقۇر ئويلاش كېرەك ، مىللىتىنى قانداق ئېتىشنى ، قانداق يوشۇرۇشنى ، قانداق يۈگۈرۈشنى ، قانداق يېتىشنى ، ھۆجۇمـ نى ، مۇداپىئەنى ، قىسقىسى توغرا يۆنىلىشنى كۆرسىتىپ بېـ رىش كېرەك . بىر جەڭچى خاتا يۆنىلىشتە ھەرىكەت قىلسا ، ئۆزى تۈگەيدۇ . مەن يۆنىلىشنى خاتا كۆرسەتسەم پولك تۈگەيـ دۇ ، بۇنى ھېسابقا ئالمىسام بولامدۇ ، جەڭچىلەر مىسالى بىر قورۇنى چۈشەنسە ، مەن بىر مەھەللىنى چۈشىنىشىم كېـ رەك !... » ئۇنىڭ چىرايى بارغانسېرى جىددىيلىشىپ ، قويۇق قاشلىرى تىك ـ تىك بولۇپ ، كۆزلىرىنىڭ ئەتراپىدا ئۇششاق قورۇقلار كۆپەيمەكتە ئىدى . شۇ ھالدا ئۇ خېلى تۇردى ـ دە ، ئاندىن كۆزىنى جەنۇبتىكى ئاقۇاش تاغلارغا ، غەربتىكى قارىغايـ لىق قاپتاللارغا تىكتى . شۇ چاغدىلا ئۇ يېنىك نەپەس ئېلىشقا باشلىدى . چىرايىمۇ ئاستا ـ ئاستا ئېچىلدى .

ئەنە ، ياغاچ ئۆينىڭ كەينىدە ، يانتۇلۇقتىكى چىملىق ئۈسـ تىدە ئۈچ جەڭچى يانپاشلاپ ، قىزىق پاراڭغا چۈشكەن ، ئاق سېرىق يۈزلۈك ، كۆزى قارا ، قىسقا بۇرۇت قويغان ، يىگىرمە ئىككى ـ يىگىرمە ئۈچ ياشلار چامىسىدىكى ئابدۇۋەلى ئىسىملىك يىگىت ئاپتوماتىنى يېنىغا قويۇپ ، يېنىدىن تاماكا خالتىسىنى ئالدى . خالتا ناھايىتى چىرايلىق گۈللەپ كەشتىلەنگەنىدى .

ـــ پاھ... بەرگەن تاماكا خالتىسى مۇشۇكەن ـ دە ، ـــ دېدى جامالىدىن كۈلۈمسىرەپ .

ـــ شۇ ، ـــ دېدى ئابدۇۋەلى ئۈلۈغ ـ كىچىك تىنىپ . ئۇلار تاماكا يۆگەشتى ۋە تاماكا خالتىسىنى قولدىن ـ قولغا

ئېلىپ كۆرۈشتى .

ئاراش تۇتاشتۇرغان تاماكىسىنى قاتتىق شوراپ ، ئېغىز - بۇرنىدىن قويۇق ئىس چىقىرىپ :

— قېنى ئابدۇۋەلى ، سىرلىرىڭنى تولۇق ئاڭلايلى ، بۇ يالدامىسىڭ تارىخىنى بىزمۇ ئۇقۇپ قالايلى ، ئۆلۈپ كەتسەڭ ، ئارماندا قالمايلى ، سۆزلىگىنە ، — دېدى .

— قويۇڭلار بۇ ئۇزۇن گەپ ··· ھېلى تۇگىمەيدۇ ، ئۇ- رۇش ۋاقتىدا ···

جامالىدىن دەۋەت قىلدى :

— ئۇرۇشمۇ ئۆز يولى بىلەن بولىۋېرىدۇ ، سېنىڭ ھېكا- يەڭنىمۇ ئاڭلاۋېرىمىز .

— ھەربىر ئۇرۇش ئارىلىقى — ھېكايەڭنى سۆزلەش مەزگىلى بولىدۇ ، قېنى ، باشلا ، — ئاراشمۇ ، جامالىدىنمۇ قىستاپ تۇرۇۋالدى .

ئابدۇۋەلى ئاخىر كۆندى - دە ، ھەرقاچان ئەسلىسە ھەم لەززەتلىنىدىغان ، ھەم ئازابلىنىدىغان ھېكايىسىنى زوق بىلەن سۆزلەشكە كىرىشتى :

«مەن 1943 - يىلى ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيىسىنى تۇگە- تىپ سامىيۇزى[1] گە ئوقۇتقۇچىلىققا چىقتىم .

بۇ يەردە ئالتە سىنىپلىق بىر مەكتەپ بار ئىكەن ، بالا تەربىيىلەش ئۇنىڭ قەدىرگە يەتكەن كىشى ئۇچۇن ناھايىتى كۆ- ڭۈللۈك ئىش . مەن ئاۋات شەھەردە چوڭ بولغان ، ئوقۇغان بولساممۇ ، بالا ئوقۇتۇۋاتقانلىقىم ئۈچۇن ، شېغىللىق ، كۆرۈمە- سىز بۇ يېزىغا مېھرىم چۈشۈپ قالدى . ئەتىگەندىن تارتىپ كېچە بىر ۋاقىتلارغىچە ئوقۇتۇشتىن باش كۆتۈرەلمەيتتىم . كۈندۈزى بالىلارنى ئوقۇتسام ، كېچىسى ياشلارنىڭ ، ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ

---

① سامىيۇزى — يېزا ئىسمى .

ساۋاتىنى چىقىراتتىم . تېز ئاردىلا نامىم چىقىپ ، ھەممىسى مېنى 〈ئابدۇۋەلى ئەپەندىم ، ۋاي ئابدۇۋەلى ئەپەندىم〉··· دەپ تۇرىدىغان بولدى ، توي ـ تۆكۈن ، نەزىر ـ چىراغلارغا چاقىرىلـ ماي قالمايتتىم . قىلغان ئەجرىڭنىڭ قەدىرىگە يېزىنىڭ ساپ دىل ئادەملىرى ئاجايىپ يېتىدىكەن··· قىزىق يېرى شۇكى ، ئوغۇل تەرەپتە خەۋەر يوق ، قىز تەرەپتە دۇمباق چاپتۇ دېگەنـ دەك ، ئۆزۈمنىڭ خەۋىرى يوق ، بەزى ئانىلار مېنى كۆيئوغۇل قىلىۋېلىش كويىغىمۇ چۈشۈپتۇ . شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، بىر تويغا بېرىپ قالدىم . كۆچىلىك بىلەن تويدىن ئۆزاپ چىقىپ ، ھويلىدا گەپ بىلەن بىرئاز تۇرۇپ قالدۇق . بىر چاغدا قارا دېگەندەك قىلىپ قالدى . يانغا بۇرۇلۇپ قارىسام ، بىر قىز ماڭا كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇرۇپتۇ . باشقىلاردىن خىجىل بولۇپ كۆزۈمنى دەرھال قاچۇردۇم ··· بىراق يۈرىكىم «جىغ» قىلىپ قالدى ـ دە ، تاپىنىمدىن بىر ئوت كىرىپ ، بېشىمدىن چىقىپ كەتكەندەك ، پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنىم يېنىپ كەتكەندەك بولدى . پاھ ، قىز ئەمەسمۇ ، نېمىسىنى ئېيتىسىلەر ، ھەرقانچە پەرى بولسا شۇنچىلىك بولار ، چۈشۈممۇ بۇ ، ئوڭۇممۇ بۇ دەپ قالدىم ، چىقىپ كېتىپ بېرىپ كەينىمگە بۇرۇلۇپ باقايمۇ ، دەپ ئويلـ دىم ، بىراق بۇرۇلۇشتىن خىجىل بولدۇم ، ئاخىر قوزغالغان ھېسلىرىم خىجىللىقىمنى يەڭدى . قايرىلىپ قارىدىم ، قىز تېـ خىچىلا ماڭا قاراپ تۇرۇپتۇ ، ئۇ كۆزۈمگە خۇددى لاۋۇلداپ يېنىپ تۇرغان بىر پارچە ئوتتەك كۆرۈنۈپ كەتتى . خۇدىنى يوقاتقان ئادەمدەك ، ئۆزۈمنى بىلمىگەن ھالدا ئاستا ياتاقتا قايـ تىپ كەلدىم . شۇ كۈنى جۈمە بولۇپ ، مەكتەپ ئىچى جىمجىت ئىدى . قولۇم ئىشقا بارمايتتى ، ئېسى ـ يادىم ھېلىقى ھويلىدىلا ئىدى ··· ئاخىر ئۆزۈمنى جىملەشكە باشلىدىم : 〈نېمانچە بولۇپ كېتىمەن ، سارىڭ بولۇپ قالدىممۇ ؟ بىر قاراپ قويغانغا شۇنچە بولۇپ كەتسەم ، ئىككى قاراپ قويسا ئۆلىدىغان ئوخشىمامدىم ،

مەن بىر ئوقۇتقۇچى تۇرۇپ ،)... لېكىن بولمىدى ، مۇھەببەت دېگەن مۇشۇ ئوخشايدۇ ، مەن ئاشىق - مەشۇقلار يېزىلغان نۇرغۇن كىتابلارنى ئوقۇغان ، ھېكايە - چۆچەكلەرنى ئاڭلىغان بولساممۇ ، لېكىن مۇھەببەتنىڭ مۇنداق سېھىرلىك ئۇلۇغ كۈچ-كە ئىگە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلمىغانىكەنمەن ، مەن سېھىرلىك ئوتنىڭ ئىچىدە قالدىم...

بولمىدى ، مېنى ئەسىر قىلىۋالغان ئاق كۆڭلەكلىك ، قارا كۆزلۈك قىزنى سۈرۈشتۈرۈشكە باشلىدىم . بىلسەم ، ئۇنىڭ ئىسمى ئەختەربۇۋى بولۇپ ، شاڭيۇنىڭ قىزى ئىكەن . ئەمما ، مۇنۇ گەپ يۈرىكىمگە ئوقتەك تەگدى : قىز بۇنىڭدىن ئىككى يىل بۇرۇن ئۇ قاتتىكى بىر باينىڭ دەلدۇش ئوغلىغا مەجبۇرىي ياتلىق قىلىنىپ ، نىكاھ كۈنىنىڭ ئەتىسى ئۆيگە قېچىپ كېلىۋالغان-كەن ، ئاتا - ئانىسى ئۇنى ئۆي تۇتۇشقا زورلىغاندا ، مۇنداق مەجبۇرلىساڭلار ، ئۆزۈمنى قاش دەرياسىغا تاشلايمەن دەپ تۇرۇ-ۋېلىپ ، ئۇنىڭدىن قۇتۇلغانىكەن ، شۇنىڭدىن بېرى تۇل تۇرۇۋې-تىپتۇ . بۇ گەپ مېنى ئۇنىڭدىن سوۋۇتتى ، ئۇنىڭ ئۇستىگە قىزنىڭ دادىسىنى بىلەتتىم ، ئۇ ئۆتۈپ كەتكەن مۇتەئەسسىپ ، بۆرىدەك ياۋۇز ، قارا كۆڭۈل ئادەم ئىدى . مەن ئالمەن ، ئەخ-تەربۇۋى تېگىمەن دېگەن تەقدىردىمۇ ، دادىسى مېنىڭدەك گادا-يىنىڭ ئوغلىغا قىزىنى بېرىپ قويمايتتى ، بىراق مۇھەببەتنىڭ كۈچى ئاخىرقى نۆۋەتتە ھەممە سەۋەبلەر ، ئەيىبلەرنى بىر تېىن قىلىۋەتتى ، ئۇنىڭدىن مېھرىمنى پەقەتلا ئۈزەلمىدىم ، كۆزۈمگە ئەختەربۇۋىنىڭ كۆلۈپ تۇرغىنىدىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيە-تتى . ئاياغلىرىم ھامان مېنى ئۇلارنىڭ بېغىنىڭ كەينىگە ئاپە-رىپ قويايتتى . ئەختەربۇۋى كۆرۈنمىسىمۇ تۇرۇپ - تۇرۇپ قايتىپ كېلەتتىم . كۆزۈم كىشىلەر ئارىسىدىن ھامان ئۇنى ئىزدەيتتى . شۇنداق چاغلاردا مۇنۇ ناخشا ئېسىمدىن زادىلا كەتە-مەيدىغان بولدى :

كىشىلەر ئاراسىدا ،
بويۇڭنى كۆرۈپ قالدىم .
ئېيتمىغانغا بولمايدۇ ،
مەن ساڭا كۆيۈپ قالدىم .

مۇشۇ ناخشىنى چىقارغانلارنىڭ قەدىرگە شۇنچىلىك يېتىپ كېتەتتىمكى ، شۇلارنى تاپسام ، مۇڭداشسام دەيتتىم…

كۇنلىرىم ئازاب بىلەن ئۆتمەكتە ئىدى . بىر كۈنى دەرس ئۆتۈۋاتسام ، ئىشىك چېكىلدى . چىقسام ئىسخىتەربىۇۋى تۇرۇپ-تۇ !… »

— مانا خۇدا دىلىغا سالدى دېگەن… — ئابدۇۋەلىنىڭ ھېكايىسى ئېچىگە كىرىپ كەتكەن جامالىدىن ھاياجانلىنىپ كەتكەندى .

— ھېلىمۇ ياخشى قىزنى كۆرۈپ ئوڭداڭغا چۈشمەپسەن ، — دېدى ئاراشمۇ قىزىپ .

« — توختا ، ھېلىمۇ ئاز قالدىم ، — دېدى ئابدۇۋەلى ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، — نېمە قىلارىمنى بىلمەي قالدىم ، پۈتلىرىم دىرىلداپ ، تىللىرىم كالۋالىشىپ ، تۇزۇك گەپمۇ قىلالمىدىم .

— بۇ مېنىڭ ئىنىم بولىدۇ ، — دېدى ئۇ ئوتلۇق كۆزلىرى بىلەن ماڭا بېقىپ ، شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ يېنىدا مېنىڭ ئوقۇغۇچىم — ئۇنىڭ ئىنىسى تۇرغانلىقىنى بايقىدىم .

— شوخلۇق قىلغان ئوخشايدۇ ، ئەمدى قىلمايدىغان بولدى ، ئەگەر ماڭا ئىشەنسىڭىز ، سىنىپىڭىزغا كىرگۈزۈڭ ، — ئۇنىڭ ئىنىسى سىنىپ بويىچە ئىنتايىن شوخ ، دوەەن ، باشقىلارنى ئانىي تاپىدىغان ، دەرس ئۇقمايدىغان دۆت بالا ئىدى . مەن مەكتەپ تەربىيىسى بىلەن ئائىلە تەربىيىسىنى بىرلەشتۇرۇش

ئۇچۇن بالىنى ئانىسىنى باشلاپ كېلىشنى ، باشلاپ كەلمىسە ، ئوقۇتمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ ، سىنىپتىن چىقىرىۋەتكەنىدىم . ئەختەربۇۋىنىڭ ﴿ ماڭا ئىشەنسىڭىز ﴾ دېگەن گېپىنى ئاڭلاپلا ، ھېچقانداق شەرت قويماي :

ـــ ماقۇل ، ماقۇل ··· سىنىپقا كىرسۇن ، دەۋېتىپتىمەن .

ئەختەربۇۋى مېنىڭ ھودۇقۇپ كەتكىنىمنى سەزدى ئەتمـا-لىم ، كۇلۇمسىرەپ كۆزۈمنىڭ ئىچىگە بىر قارىدى ـ دە ، كې-تىپ قالدى . ئۇ مەكتەپ قورۇسىدىن چىقىپ كەتكۈچە ، كەينـى-دىن قاراپ قاپتىمەن ، ئۇمۇ چىقىپ كېتىدىغان چاغدا ، بۇرۇلۇپ كەينىگە بىر قارىدى ، يۈرىكىم تېخىمۇ ئويناپ كەتتى . سىنىپقا يېنىپ كىردىم ، لېكىن دەرس ئۆتكۈدەك ھالىم يوق ئىدى . بالىلارنى كىتاب ئوقۇشقا قويۇپ بەردىم ۋە ئولتۇرۇپ ئۆز ـ ئۆزۈمنى ئەيىبلەشكە باشلىدىم : ﴿ مەن نېمىدېگەن دۆت ـ ھە ، مانا مەن دەپ ، ئالدىمغا كەلگەن ئادەمنى ئىككى ئېغىز گەپ بىلەن چېكىپ باقسام بولماسمىدى ؟ ··· مۇنداق پۈرسەت ئاسا-نلىقچە قولغا كېلەتتىمۇ ··· توختا ، مۇنداق دۆتلۈك قىلمۇەرمەي ، بىر چارە تاپاي ···﴾

دەرستىن كېيىن ئۇنىڭ ئىنىسىنى چاقىرتىپ :

ـــ بايا ئۇنتۇپ قاپتىمەن ، ماڭ بېرىپ ھەدەڭگە ئېيت ، كېپىللىك خەت يېزىپ بېرىپ كەتسۇن ، كەلمىسە سەنمۇ كەلمە ، دېدىم .

چۈشتىن كېيىن ئوقۇغۇچىلار كېتىشتى ، ئوقۇتقۇچىلارمۇ بىر ـ بىرلەپ تارقىلىپ ، مەكتەپ ئىچى خۇددى مېنى ئارام خۇدا سۆزلىشىۋالسۇن دېگەندەك بوشلا قالدى . ئامىتىم كېلىۋاتىدۇ ، دەپ خۇشاللىناتتىم··· بىراق ئەختەربۇۋىنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيـ-تى . بۆلۈمگە كىرەتتىم ، قورۇغا چىقاتتىم ، كوچىلاردىكى ئاياغ تىۋىشلىرىغا قۇلاق سالاتتىم ، تېخىچە كەلمەيۋاتقىنىغا تىت ـ تىت بولاتتىم ، شۇنداق ئازادە يالغۇز پەيت قولدىن كېتىپ قالار-مۇ دەپ ، ئەنسىرەيتتىم . كەچ كىرىپ كەتسىلا ، مەكتەپ ئىچى

ساۋات چىقىرىدىغانلار بىلەن تولۇپ كېتىدۇ ، ئۇ چاغدا ئۇنىڭ كەلگۈسىڭ نېمە پايدىسى ؟ ياق ، ئۇنىڭ ماڭا كۆرسەتكەن قىلىق- خۇلۇقلىرىغا قارىغاندا ، چوقۇم كېلىدۇ ، ئۇمۇ پەيت ئىز- دەۋاتىدۇ ··· مەن شۇنداق ئۇمىدلىك ئوي - خىياللار بىلەن ئۆز- ئۆزۈمگە تەسەللى بېرىپ ، تەشنالىقىمنى باساتتىم . بىراق ، كۈن ئولتۇرۇپ كېتىپ باراتتى ، ئۇمىدلىرىم ئاشۇ ئولتۇرۇپ كېتىپ بارغان كۈندەك يوقىلىشقا باشلىدى . مەن ئۇنىڭ يولىغا قانچە تەلمۈرۈپ ، ئىنتىزار بولساممۇ ، ئۇ بەربىر كەلمىدى . كەچ كۈرسىغا كېلىدىغانلار كۆرۈنۈشكە باشلىدى . خەپ ، ئىنىسىنى ئەتە سىنىپتىن قوغلاپ چىقارمىسام ، دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە ، جىلىلىكتە قانداق دەرس ئۆتكەنلىكىمنى بىلمەيمەن ، بەزىلەر : ئەپەندىم تاۋۇنجۇز يوقمۇ ، نېمە ؟ دېگەندىلا ئۆزۈمگە كەلدىم . سا- ۋات چىقىرىدىغانلار كەتتى ، ئەل ياتار چاغ بولدى . ھېچ ئىش خۇشياقمايتتى ، قولۇمغا كىتاب ئالغۇم كەلمەيتتى . ياتقىمغا چىقىپ ، يالتاي دەپ تۇرۇشۇمغا تۈيۈقسىز ئىشىك چېكىلدى ! يۈرىكىم قىنىدىن چىقىپ كېتىشكە ئاز قالدى ، چۆچۈپمۇ كەت- تىم ، تىترىگەن قولۇم ئىشىكنى ئاچتى . ئەختەربۇۋى خۇددى ئون تۆت كۈنلۈك تولۇنتاي تاغلار كەينىدىن چىقىپ كەلگەندەك ياتقىمغا كۈلۈمسىرەپ كىرىپ كەلدى . »

ـــ ئۇھ ··· ـــ دەۋەتتى جاماللىدىن ۋە قولىنىڭ ئالقانلىرىنى بىر - بىرىگە سۈركىدى ، ـــ قارا ، بۇ قىزنىڭ پەيت تېپىپ كەلگەن ۋاقتىنى ، ئەقىللىقكەن جۇمۇ ···

ئابدۇۋەلى ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇردى :

« ـــ ۋاقتىدا كېلەلمىدىم ، خاپا بولمىغايسىز ئەپەندىم ، ـــ دېدى قىز .

ئەختەربۇۋىنى كۆرۈپ بايىقى ئاچچىق - خاپىلىقلىرىم خۇددى توزغاقتەك توزۇپ كەتتى .

ـــ كەلمىگىنىڭىزگە قاراپ ، ئۆزۈم بارايمىكىن دېۋىدىم

دىم ، ـــ دېدىم ئۆزۈمنى ئارانلا بېسىپ .
ـــ ۋىيەي ... ـــ دېدى ئۇ ئىلىق كۈلۈمـ
سىرەپ ، ـــ دادامنىڭ مىجەزى ئەسكى ، بارغان بولسىڭىز سۈـ
رۈپ چىقاتتى .
ـــ سىزچۇ ؟... سىزمۇ سۈرۈپ چىقاتتىڭىزما ؟
ـــ مەن ... مەنغۇ خۇشال بولاتتىم ، ـــ ئۇ مۇلايىم
قىياپەتتە يەرگە قارىدى .
مەن نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەي قالدىم ، لېكىن سۆزسىز
جىم ئولتۇرۇش ئەپسىز ئىدى :
ـــ بولدى ، خەت يېزىپ بەرمىسىڭىزمۇ بولدى ، ئىنىڭىزـ
نىڭ شوخلۇقى چاغلىق گەپ .
ئەختەربۇۋى مېنى ئىزا تارتقۇزۇپ كۈلۈۋەتتى ، ئۇ ئۆزىنى
تۇتۇۋېلىشتا هامان مەندىن ئۈستۈن تۇراتتى .
ـــ بىراق ، مەنمۇ ئىنىمدەك شوخ... ـــ ئۇ يالت قىلىپ
كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قارىدى .
ئۇنىڭ مەنىلىك گېپىنى چۈشەندىم :
ـــ مەن ھەرقانداق شوخ ئادەمنى تۇزەلەيمەن...
ـــ قانداق قىلىپ ؟...
ـــ مانا مۇنداق قىلىپ ، ـــ ئۇنىڭ يۈمشاق ئاپئاق قولـ
نى تۇتۇۋالدىم ، يۈرىكىمگە ئوت كەتكەندەك بولدى . »
ـــ يارايسەن ئابدۇۋەلى ! ـــ دېدى ئاراشـمـۇ قـ
ىزىپ ، ـــ جۈرئەتلىككەنسەن ، هودۇقۇپ كەتكىنىڭ بىلەن ،
سەنمۇ پەيتىنى قولدىن بەرمەپسەن ...
« ـــ توختا ، جۈرئەت تېخى ئالدىمىزدا ، ئۇ قولىنى تارتـ
مىدى ، ئەمدى قانچە جۈرئەتلىك قىلسام بولىدىغاندەك ئىدى ،
ئەمما ئەمدىكى جۈرئىتىمگە ئۇ يەنە يول ئاچتى :
ـــ مېنىڭ قولۇمنى ئادەم قىلغىنىڭىز بىلەن ، ئۆزۈمنى
ئادەم قىلالمايسىز ـ دە ، ـــ دېدى ئۇ بالىلارچە ئەركىلەپ .

بۇ گەپ بىلەن تەلپۈنۈپ تۇرغان يۇرىكىمنىڭ تەشنالىقى ئېشىپ ، هاياجاندىن تىترەپ كەتكەن قولۇم ، ئۇنىڭ نازۇك بەدىنى تۇتتى ... »

ئابدۇۋەلىمۇ ، ئاڭلىغۇچىلارمۇ ، يىل ئۆرۈلگەن بۇ ئىشتىن ، گويا هېلى بولۇۋاتقاندەك قانداقتۇر بىر هۇزۇر هېس قىلىشتى . سايرام بويىغا تۇنۇشقا قارا پەردىسى ئاستا ـ ئاستا يېپىلدى ، يۇلتۇزلار جىمىرلاشقا باشلىدى . ياغاچ ئۆيدىن نادەم چىقىپ كەلدى ـ دە ، جامالىدىننى چاقىردى .

هېكايە شۇ يەردە ئۈزۈلۈپ قالدى .

ـــ قوماندانلىق بىزگە بۇگۈن كېچە بۇتخانا ئەتراپىنى رازۋېدكا قىلىش ۋەزىپىسىنى تاپشۇردى ، ـــ دېدى نادەم ، ـــ هازىر ئاتلىنىمىز .

ئون مىنۇتتىن كېيىن ، نادەم باشلىق ئۇچ نەپەر ئاتلىق رازۋېدكىچى تاغ باغرى بويلاپ يولغا چىقتى .

ئىككىنچى باب

قوشۇن يولغا چىقتى .

تاغلار ئارىسىدا بىر دەم ئۆرلەپ ، بىر دەم پەسلەپ ئىلگىرىلەپ ۋاتقان قوشۇن بۇگۈن ئۇچىنچى كۈنگە قەدەم قويدى . شىددەت بىلەن ئىلگىرىلەش — سايرام ياقىسىدا بولغان ئۇرۇشنى جەڭ-چىلەرنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈۋەتتى . ئەمدى ئۇلارنىڭ پۈتۈن ۋۇ-جۇدىدا ئالغا ئىلگىرىلەش تۇيغۇسى يانغاندى . ئاياغلاردىن كۆتۈ-رۈلۈۋاتقان گۈپۈرلىگەن ئاۋاز ، قوشۇننىڭ كەينىدە كېلىۋاتقان هارۋىلارنىڭ غىچىرلىشى خېلى يەرلەرگىچە ئاڭلىناتتى .

پولكنىڭ هەمشىرە قىزلىرى ئۆز قىسىملىرىدا بىر رەت تۇزۇپ ، قەدەملىرىنى تەكشى ئېلىپ كېتىپ باراتتى . ئۇلارمۇ باشقا جەڭچىلەرگە ئوخشاش ، ئوڭ مۇرىسىگە مىلتىق ئاسقان ، بېلىدە سۇ قاچىسى ۋە ئوقدان ، بىراق سول مۇرىسىدە بېغىدىن ئۆتكۈزۈۋالغان دوختۇرلۇق سومكىسى بار . باهار گۈزەللىكىگە پۈركەنگەن تەبىئەت هۆسنىگە قىزىقىشى ، هېسسىياتچانلىقى بە-لەن ئۇلار باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇراتتى . ئىككى ياقتىكى تاغلار ۋە يولنىڭ چەت - چۆرىلىرىدىكى ئوت - چۆپلەر هەم دەسلەپ ئېچىلغان كۆرۈمسىز تاغ گۈللىرىگە ئۇلار هەممىدىن كۆپرەك سەپسالاتتى . ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلانمىسا ، شۇلار هەققىدە گەپ قىلىشاتتى . رەيهان باهارنىڭ خۇش پۇراقلىرىدىن ، ئىللىق شامالىلىرىدىن قوزغالغان تۇيغۇلارغا چۆمۈلگەن هالدا ، سەپداش-لىرىغا ئېيتقىلى بولمايدىغان لەززەتلىك خىيالدا ئىدى : دېرىزە-لىرىگە هاۋارەڭ پەردىلەر تارتىلغان ئۆي بولسا ، ئۆينىڭ ئوتتۇ-رىسىدىكى ئۇستەلگە سىرىن گۈل چىلانغان قاچا قويۇلسا ، نادەم

بىلەن ئىشتىن يېنىپ كېلىپ ، شۇ ئۇستەلدە قارىمۇ قارشى ئولتۇرۇپ چاي ئىچىشسە ، قۇچاقتىكى قىزى گۈلگە تەلپۈنسە ... ئۇنىڭ خىياللىرى تاشقا پۈتلىشىپ كېتىش بىلەن ئۇزۇلدى .

گۈپۈلدەپ يۈرۈۋاتقان قوشۇن يىلان باغرىدەك ئەگرى يولدا ، بىر جىرا باغرىدىن پەسلەپ ، كۆزدىن غايىب بولسا ، ئىكىنچى جىرا باغرىدىن ئۆرلەپ چىقىپ پەيدا بولاتتى ، يولنىڭ ئۇچى كۆرۈنمەيتتى .

بۇ يوللار ـــ قەدىم يوللار ، ئەسرلەردىن بېرى تۆگە كارۋانلىرى ، ئاتلىقلار سەپلىرى بۇ يوللاردىن ئۆزۈلمىگەندۇ ، يوللارنىڭ ئورنى ئۆزگىرىپ تۇرغان بولسىمۇ ، لېكىن ئۆتكۈنچىلەر بېسىلمىغاندۇ ، تارانچى هارۋىلىرىنىڭمۇ بۇ يوللارنى بېسىۋاتقىنىغا ئۇزاق يىللار بولدى . تاشيول بىنا بولغاندىن بېرى بۇ يوللار جانلاندى ، ئۆتكۈنچىلەر كۆپەيدى . ئەيمەنمەي هارۋىلارغا ئېسىلىدىغان ئاچ بۆرىلەر ماشىنىلارنىڭ گۈركىرىشىدىن ئالاقزادە بولۇپ ، يىراقلارغا قاچىدىغان بولدى . شۇنىڭدىن كېيىن ئاخىرى يوقتەك كۆرۈنىدىغان بۇ يولدا هارۋىلارنىڭ غىچىرلىشى ، ماشىنىلارنىڭ گۈركىرىشى ، ئادەملەرنىڭ ۋاقىڭ ـ چۇڭى كۆپىيىپ ، غەمكىنلىك ، ئۇمچەرەش غايىب بولۇپ كەتتى . ئاچ بۆرىلەر ، توپ ـ توپ يۈرىدىغان ئۇچقۇر كېيىكلەر كۆزگە كەم چېلىقىدىغان بولدى .

بۇ يوللار ، يولنىڭ ئىككى ياقىسىدىكى تاغلار ئۆز تارىخىدا قىسما ـ قىسما قىسمەت ، كارامەت ۋە بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان روهىي هالەتلەرنى كۆرۈپ كەلدى . قايسى كۈنىلا غەربكە ماڭغان ماشىنىلار كالونىنى كۆرگەن ، ماشىنىدىكىلەر ئۆپچۆرەسىگە ، تاغلار ئارىسىغا ، كۆزلىرىنى پارقىرىتىشىپ ئەنسىزلىك بىلەن قاراشقان ؛ بەزىلىرى تىترىگەن ، بەزىلىرى كۆزلىرىنى چىڭگىدە يۇمۇۋالغان . لېكىن ، ئۇلار قايتىشمىدى ، بۇگۈنچۇ ؟ بۇگۈن باشقىچە بىر سەپنى كۆرۈۋاتىدۇ ، بۇ سەپ پىيادە ، شەرققە

كېتىپ بارىدۇ ، بۇلار ئالاقزادىلىككە چۈشمىگەن ، ئەتراپىغا ئەنسىزلىك بىلەن باقمايدۇ ، تاغلارنىڭ قىرلىق چوققىلىرىغا ، قاداقتۇ بىر نەرسىلەر شەكلىگە كىرىپ قالغان يوغان تاشلارغا ، قارىيىپ كۆرۈنگەن ئۆڭكۈرلەرگە قىزىقىپ قاراپ ، تەبىئەت ھۆنەرلىرىگە ھەيران قېلىپ كېتىپ بارىدۇ . تېخى بۇلار نېمىلەرنىدۇ دېيىشىپ كۈلۈشىدۇ... يانلىرىدىن چىرايلىق گۈللەپ تىكىلگەن تاماكا خالتىلىرىنى ، بىر چېتىگە يۇرەك سۈرىتى كەشتىلەنگەن قوليانغلىقلارنى بىر - بىرىگە كۆرسىتىشىدۇ...

ئىككى سائەت يول يۈرگەندىن كېيىن ، پولك توختاپ دەم ئالدى ، گۈپۈلدىگەن ئاۋاز ، ھارۋىلارنىڭ غىچىرلىشى بېسىلدى .

كۈننىڭ كۆتۈرۈلۈشى بىلەن ، يۈزلەرگە ئۇرۇلۇۋاتقان ئىزغىرىن شامال توختىدى . كۈننىڭ قىزىق تەپتى بىردەمدىلا تاشلارنى قىزىتىشقا باشلىدى . جەڭچىلەر يولنىڭ ئىككى ياقىسىدا ئولتۇرۇشتى ، بەزىلىرى يانپاشلىدى ، بەزىلىرى سۈنايلاپ ياتتى . ھارۋىلارغا بېسىلغان نان ، سايىرام ياقىسىدىكى ياغاچ ئۆيلەردە پىشۇرۇۋېلىنغان گۆش ،باتالیون - روتىلارغا ، ۋزۋود- گۇرۇپپىلارغا تارقىتىلىشقا باشلىدى .

ـــ قورساقنى ياخشى تويغۇزۇڭلا ، ـــ ئەنۋەرنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى ، ـــ بۇگۈن كېچىلەپ بولسىمۇ ئۇتەيگە يېتىمىز ، كەينىمىزدىن ماشىنىلار يېتىپ كەلسە ، شورپىنى شۇ يەردە ئىچىمىز .

ـــ مۇزدەك گۆش بىلەن نان مەززىلىك تاماق - دە ، ـــ دېدى نادەم ، ـــ ھەم قورساقتا ئۇزۇن تۇرىدۇ .

باتىرغازى قېشىنى ئېتىپ :

ـــ نېنىڭنى قوي ، گۆشكە يېتىدىغىنى يوق ، ـــ دېدى ۋە بىردەمدىلا بىر پارچە قوۋۇرغىنىڭ گۆشىنى يەپ ، ئۇستىخىنىنى ياغاچتەك ئاقلاپ قويدى .

ـــ قازاق بالىسىمەن ، دەيسەن ، گۆشنىڭ تەملىك يېرىنى

بىلەمسەن ؟

ـــ بىلمەيچۇ ، باش يانپاش...

ـــ يانپاش ؟ بىلمەيدىكەنسەن ، ئەڭ تاتلىق يېرى يەرگە تەگمەيدىغان بوينى بولىدۇ .

ـــ ھەرقانداق يېرى بولسىمۇ گۆشىگىنى ئەكە...

ـــ گۆشىنىمۇ يەپ بولدۇڭ ، قۇرۇق ناننى قانداق يەيسەن ؟ شۇ تۇرقىدا تاش بولسىمۇ ، يەۋېتىدىغاندەك تۇرىمەن ، ئەكە باكالاشكاڭنى ، ئىككى يۈتۈم...

ـــ بىر يۈتۈمىمۇ بەرمەيمەن .

ـــ سەن بەرمىسەڭ رەيھان بېرىدۇ ، ـــ ئۇ ئېرەنسىزلىك بىلەن گۆش چاپناپ نېرىدا ئولتۇرغان رەيھاننى چاقىردى . رەيھان يېقىملىق كۈلۈمسىرەپ جاۋاب بەردى :

ـــ ئۇسسۇلۇققا مەيلىگىز بولسا مەيەرگە كېلىڭ .

ژارىسجان رەيھاندىن شۇنداق سۆزنى ئاڭلاشنى بەكمۇ خالايتى . بىر يۈتۈم سۇ سورىماقچى بولدى ، بىراق رەيھاننىڭ كۈن شولىسىدا پارقىراپ تۇرغان ئوڭ چېكىسىدىكى تاتۇققا كۆزى چۈشتى ـ دە ، دەسلەپتە ئاق سېرىق يۈزى قىزاردى ، كېيىن تاتىرىپ كەتتى . كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلغاندەك بولۇپ ، ئۇمىدى ئۈزۈلدى . ئىككىنچى يېنىپ قىز ئولتۇرغان تەرەپكە قارالمىدى . بىراق ، باتىرغازىنىڭ : قەندەك سۇ ئىكەن ـ دە ، قەندەك دېگەن سۆزىدىن يۈرىكىنىڭ بىر يېرى ئېچىشقانلىقىنى سەزدى ۋە بىر چىشلەپ نان يەپ ، بىر يۈتۈم سۇ ئىچىپ ، كۆزىنى جەنۇبتىكى تاغلاردىن ئالماي ئولتۇرغان نادەمگە ئالىيىپ قاراپ قويدى .

ـــ بۇرنۇمغا ئۆيۈمنىڭ سۈت ـ قايماقلىرى پۇراۋاتىدۇ ، ـــ ئاراشنىڭ كۆزلىرى سېغىنىش بىلەن يانغانىدى .

ـــ بورتالاغا يېقىنلاپ قالدۇق ـ دە ، دېدى نادەم كۈلۈمسىرەپ ، ـــ كۆزۈڭگە تايغانلىرىڭمۇ كۆرۈنۈۋاتقاندۇ تېخى...

ـــ ئۇنى بىر دېمە ، تايغانلارنى ئەگەشتۇرۇپ ئوۋغا چىقىش ناھايىتى كۆڭۈللۈك ـ دە ، بىز تەرەپتە قىرغاۋۇل ، ئۇلار كۆپ ، موڭغۇللار ئۇلارنى ئانچان كىشىنى ناھايىتى ياماڭ كۆرىدۇ . ئۇلارنىڭ گۆشى بەك تاتلىق بولىدۇ . ئوۋغا چىقسام ، ئۇلارنى ئاتمەن ـ دە ، كاۋاپ قىلىپ يەيمەن ، قىرغاۋۇلنى ئۆيگە ئېلىپ كېلىمەن .

ـــ ساڭىغۇ ھارىمى يوق...

ـــ سېنىڭ ھارام دەۋاتقىنىڭمۇ پوق يېگەن توخۇدىن ياخشىراق .

ـــ ئاچ قالغان ئادەملەردەك يەيدىغانىنىڭلا گېپىنى قىلما ـ سىلەرغۇ ، ـــ دەپ ئولتۇرغانلارنىڭ يېنىغا كەلدى جامالدىن ، ـــ خوش ، يەنە نېمىنىڭ گۆشى تاتلىق بولىدۇ ؟

ـــ سۆزلىگىنە جامالدىن ، ـــ دەپ گەپكە ئارىلاشتى گايىت ، ـــ ئەتكەن چېيىڭنىڭ تاتلىقلىقىنى ، شاما چاياشنىڭ لەززىتىچۇ تېخى...

ـــ ئەلۋەتتە سۆزلەيمىز ، ئوخشىغان بىر ئاپقۇر ئەتكەن چاي ، بىر تەخسە لەڭمەندىنمۇ قۇۋۋەتلىكرەك بولىدۇ ، شۇنداقمۇ گايىتكا ، يا خاتا گەپ قىلدىممۇ ؟

ـــ بۇگۈنكى تاماقنىڭ قاتتىق ـ قۇرۇق بولۇشى شۇنداق گەپلەرنى قوزغىۋەتتى ـ دە ، گايىتمۇ گەپكە كىرىشتى ، ـــ ئادەم قانچە ئاچ قالسا ، ياخشى تاماق شۇنچە ئېسىگە كېلىدۇ ، بىزمۇ تاماق يېگەنمىدۇق دەپ ئويلاپ قالىدۇ ، ئېسىڭلاردىمۇ ، ئۇلاستايدا بىر كۈن ئاچ قالغاندا ، بىر كېچىنى تاماقنىڭ ـــ پولۇنىڭ ، مانتىنىڭ ، شورپىنىڭ گېپىنى قىلىپلا تاڭ ئاتقۇزۇۋەتكىنىمىز .

گەپ تازا قىزىۋاتقان چاغدا ، يۇرۇشكە بۇيرۇق بېرىلىپ قالدى . جەڭچىلەر دەرھال ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ يولغا چىقىپ ئۆز قىسىملىرىنىڭ قاتارىنى تولۇقلاشتى .

قوشۇن يولغا چىقتى .

يەنە ئايالاردىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان گۈپۈلدىگەن ئاۋاز ، هارۋىلارنىڭ غىچىرلىشى ئاڭلىنىشقا باشلىدى . يۈرۈشتە تەكشىسىزلىك پەيدا قىلىۋاتقان ئېغىز - پەس يوللارمۇ تۈگەپ قالدى . ستەيگە چۈشىدىغان يەرگە كەلگەندە غارقىرىغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالدى ! بۇ ئاۋاز دۈشمەننىڭ بومبارديمانچى ئايروپىلانلىرىنىڭ هېلىلا يېتىپ كېلىشىدىن دېرەك بېرەتتى . هەممىسى ئالقانلىرىنى پېشانىسىگە قويۇپ ، ئاسمانغا قاراشتى . ئوچۇق هاۋادا قوش قاناتلىق ئۇچ ئايروپىلان يىراقتىن سادەك چوڭلۇقتا كۆرۈندى .

— تارقىلىڭلار !...

— ئەپلىك جايلارغا مۆكۈنۈپ تەييارلىنىڭلار !...

قۇلاقنى يارغۇدەك قاتتىق ئاۋازلار ، بۇيرۇقلار تەرەپ - تەرەپتىن جاراڭلايتتى .

بىردەمنىڭ ئىچىدىلا پۈتۈن بىر پولك تارقىلىپ ، يوللارنى پۈتۈنلەي بوش قالدۇرۇپ قويدى . ئايروپىلانلار غارقىرىشىپ ، پەسلەپ كەلدى - دە ، پىلىموتتىن ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى . خۇددى ئېغىزلىكتىن ئۆلۈك قاغىنى تاشلىۋەتكەندەك پۈلاڭلاپ چۈشۈۋاتقان بومبىلار يەرگە چۈشۈشى بىلەنلا گومباك - گۈمباك قىلىپ پارتلاپ تاغلارنى تىترىتەتتى ، توپا ، تاش پارچىلىرىنى ئاسمانغا ئاتاتتى ، گوداڭلارنى پەيدا قىلاتتى . دەل - دەرەخسىز تاغ ئىچى ياخشىراق پاناهلىنىشقا ، ئايروپىلان كۆزىنى باغلاشقا مۇمكىنچىلىك بەرمەيتتى . جەڭچىلەر يوغان تاشلارنى ، يوتىلار قىرلىرىنى دالدا قىلىپ ياتاتتى . بۇ قىزىق — يەردىن ئاسمانغا ، ئاسماندىن يەرگە قىلىنىۋاتقان هۇجۇم ئىدى . ئايروپىلانلار غارقىراپ كېلىپ تاراسلىتىپ ئاتاتتى ، بومبىلارنى تاشلايتتى . جەڭچىلەر تاشلار ، قىرلارنى دالدا قىلىپ ، ئايروپىلان ماتورىنى چەنلەيتتى . ئايروپىلان ئايلىنىپ ، ئەمدى دۈمبىسىدىن ئاتىمەن

دەپ كەلگەندە ، جەڭچىلەر تاشلارنىڭ ، قىرلارنىڭ بۇيىقىغا ئۆتۈ-
ۋىلىپ ، ئۇلارنى يەنە ھۇجۇم بىلەن كۈتۈۋالاتتى ، شۇ ئۈسۈل
بىلەن ئوقلاردىن ، ئاسكولكىلەردىن (توپ پارچىلىرىدىن) ساق-
لىناتتى ۋە ئۇنىڭ بىمالال نىشانلىق ئېتىشىغا ئىمكانىيەت بەر-
مەيتتى .

ھەممىدىنمۇ نادەمنىڭ تاپقان چارىسى ئۇنۇملۇك بولدى .
نىزامىدىن پولكنىڭ شۆھرەتلىك ئىشلىرى قاتارىغا ئۇنىڭ يارات-
قان يېڭىلىقىنى يېزىپ قويدى .

نادەم سايىدىكى ھارۋىلارنىڭ بىرىنىڭ ئوقىنى چىقاردى ،
ئۇنى ئېلىپ كېلىپ ، تاشيول بويىدىكى ئېگىز دۆڭنى كولاپ ،
ئوقنىڭ بىر ئۇچىنى تىكلەپ كۆمدى ، يەنە بىر ئۇچىغا چاقنى
كىيدۈردى ، چاقنىڭ ئوستىگە ھاۋاغا ئاتقۇچ پىلىموتنى ئورنات-
تى ، شۇنىڭ بىلەن ھاۋاغا ئاتقۇچ پىلىموتنى چۆرگىلىتىپ يۇ-
رۇپ ئېتىش ماھارىتىنى يارىتتى ۋە غارقىراپ كېلىۋاتقان ئايرو-
پىلانلارغا چاقنى پىرقىرىتىپ ئايلىنىپ يۈرۈپ ، دەللەپ ئوق
ئۇزدى . ئايروپىلانمۇ ئۆزىنى مۇداپىئە قىلىشى كېرەك ـ دە ،
ئۇ ئەمدى تۆۋەنلەپ ئوق ياغدۇرۇشتىن قالدى .

ـــ كۆردۈڭمۇ ، ـــ دېدى گايىت يېنىدا يانتاق ۋارىسجاڭ-
غا ، ـــ خىيال سۈرسەڭ نادەمدەك سۈر ، قارا ، ئۇنىڭ تاپقان
ئەقلىنى...

سەن ئۆچ كۆرگەن ئادەمنى باشقا بىرسى كۆزۈڭچە ماختە-
سا ، خۇددى چىشىڭغا مۇشت ئۇرغاندەك ئاڭلانمامدۇ ، نادەمنى
ماختاش ـــ ھەرقاچان ۋارىسجانىڭ ئوغىسىنى قاينىتاتتى .
بىراق ، ئۇ توغرۇلۇق ماختاشلارنى يوققا چىقارغىلىمۇ
بولمايتتى .

ـــ شۇنچىلىك يېڭىلىقنى سەنمۇ يارىتالمىدىڭغۇ گايىت-
كا ، ـــ دېدى ئۇ ئۆڭۈپ ـ تاتىرىپ .

ـــ مەنغۇ يارىتالمىدىم ، سېنىڭ قورۇق خىيال سۈرۈشۈڭ-

نى دەۋاتىمەن ـ دە ، ئۇكا ، خاپا بولما ، راست گەپنى ئېيتاي ، قاچانلا قارىسام ، خىيال سۇرگىنىڭ سۇرگەن ، ئۇھ تارتىسەن دەردىمەن كىشىدەك ئۇزۇلدۇرمەي تاماكا چېكىسەن ، كاللاڭدا نېمە ئوي باردۇ سېنىڭ ؟... جېڭنى ئالغاندا ، ھەمشىرە قىزلار-دىن بىرەرسىنى چېتىپ قويايلىمۇ يا ؟...

ۋارىسجان جاۋاب بەرمىدى ، ئەمما ئىچىدە ئۇنى مەڭبىرنى تىللىدى : بۇ گادايلارنىڭ ھەممىسى مېنىڭ زېتىمغا ئىش قىلدۇ ، ماڭا تەگكىنى ـ تەگكەن ، سەنلەرنى كۆردىمىز تېخى... باتۇرلۇق قىلىدىڭ ، يېڭىلىق قىلىدىڭنى ئالدىمىزدا كۆرىمىز...

لېكىن ، ئۇنىڭ بىلەن قېرىشقاندەك جەڭچىلەرنىڭ نادەمنىڭ شەنىگە ياڭراتقان ئالقىشلىرى تەرەپ ـ تەرەپتىن كۆتۈرۈلۈپ كەتتى :

ـــ ئەقلىڭگە ئاپىرىن !...

ـــ يارايسەن ، نادەم !...

ـــ مانا ، كىتابلارغا يازغۇدەك ئىجادىيەت !...

جەڭچىلەر پەسلىيەلمەي ، ئېگىزدىن بومبا تاشلاۋاتقان ئايروپىلانلارغا كۈلۈپ قارىشىۋاتقاندا ، نادەمنىڭ ئۇق ئۇزۇۋاتقان پىلىموتى توختاپ قالدى . ئۇ سول قولىنى تۇنقىنىچە تۇرۇپ قالغانىدى .

ـــ نېمە بولدى !

ـــ نادەمگە قارىڭلار !...

ھاۋاغا ئانتۇچى پىلىموتىنىڭ يېنىغا چۈشۈپ پارتلىغان بومبا ئاسكولكىسى ئۇنىڭ سول قولىنىڭ بىلىكىدىن بىر پارچە گۆشنى بۆلۈپ ئېلىپ كەتكەنىدى . ئۇ ئوڭ قولىنىڭ ئالقىنى بىلەن يارىلانغان جايىنى بېسىپ تۇرۇۋالسىمۇ ، قان تامچىلاپ چۈشۈۋاتاتتى ، بارماقلىرى قانغا چىلانغاندەك قىپقىزىل بولۇپ كەتكەنىدى .

تېزلىك بىلەن يېتىپ كەلگەن جامالدىن دەرھال پىلىموتـ
نى قولىغا ئالدى .

رەيھان ئېگىز دۆڭنىڭ نېرىقى تەرىپىدە بىر جەڭچىنىڭ يانپىشىنى تېڭىۋاتاتتى ، نادەمنىڭ خەۋىرى يېتىپ كېلىش بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ شۇ ياققا چاپقىلى تاس قالدى ، بىراق ئالدىدا يانقان ياردار ئېسىگە كېلىپ ، ئۇنى تېزلىك بىلەن تېڭىپ تۇگەتتى ـ دە ، ئۆڭسىلى ئۆچكەن ھالدا شۇ ياققا يۈگۈردى ، ئۇ يېتىپ كەلگەندە ، ھەجەر ئىسىملىك ھەمشىرە قىز ئۇنىڭ قولىنى تېڭىپ بوينىغا ئېسىپ قويغانىدى .

ـــ ئۇستىخان ساقمۇ ؟ ـــ دېدى رەيھان ئالدىراپ . ئۇنىڭ قوي كۆزلىرى يانغان ، تەشۋىشلىك ئالامەتلىرى ئەكس ئەتكەن يۈزىگە قارا چاچلىرى يېيىلغانىدى .

نادەم كۈلۈمسىرەپ جاۋاب بەردى :

ـــ قورققۇدەك ئىش يوق ، ناھايىتى بىلىكىمدىن بىر چىشلەم گۆشنى ئېلىپ كېتىپتۇ .

ئايروپىلانلار ئوق ـ بومبىلىرىنى تـۈگىتىپ ، يېنىپ كەتـ
تى ـ دە ، كۆزدىن غايىب بولدى . جەڭچىلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ يەنە يولغا چىقتى . دەرھال يۈرۈشكە بۇيرۇق بېرىلدى .
قوشۇن يولغا چىقتى .

بۇ يەرلەرگە «چۆل ئېدىر» دەپ ئۆز ۋاقتىدىكى كارۋانلار ، ھارۋىكەشلەر بىكارغا ئىسىم قويمىغان ، ھەقىقەتەن چۆل ئېدىر ، بىر ـ بىرىدىن خېلىلا يىراقلىقتا تۇرغان تاغلار ئارىسىدىكى ئېدىرلىق ؛ تاش ، شېغىل ، قۇم ۋە تىكەن ، ئارىلاپ يۇلغۇن ؛ باشقا ھېچ نەرسەر يوق . يا ئاشۇ تاغ جىرالىرىدىن ئېقىپ چۈشـ
كەن بىلەكتەك سۇ ، يا كۆز ئاچقان بىرەر بۇلاق ـــ قىسقىسى بىر تامچە سۇمۇ يوق چۆللۈك ، پولك مۇشۇ چۆل باغرىنى بېسىپ ئىلگىرىلەۋاتىدۇ ، ھەممىسىنىڭ بېلىگە چىگىۋالغان باكالاشكـ
لىرى داراڭلاپ قالغان . چۈشتىن كېيىنكى قۇياش بۇ قاقاس

ئېدىرلىقنى ئوبدانلا قىزىتقان . گويا پۈتۈن ھارارىتىنى مۇشۇ يەرگە توكۇۋاتقاندەك ، ئون كىلوگرامدىن ئارتۇق يۈك كۆتۈرگەن جەڭچىلەرنىڭ يۈزلىرى ئىسسىقتىن قىزىرىپ كەتكەن ، ئۇلار-نىڭ قۇلاق چۆرىلىرى ، بويۇنلىرى ۋە يۈزلىرىدىن ئاچچىق تەر قۇيۇلماقتا . تەر قۇيۇلغانسېرى ئۇسسۇزلۇق تەشنالىقى شۇنچە قىستايتتى .

يولدا گومىندالڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ئۆلۈكلىرى ئۇچراپ تۇ-راتتى ، ئۆلۈك يەپ قورساقلىرى پومپىيىپ ، كىۆزلىرى قىزى-رىپ - يېنىپ كەتكەن بۆرىلەر شىددەت بىلەن كېلىۋاتقان قە-سىمنى كۆرۈش بىلەنلا قاچاتتى . بەزىلىرى ئاياغلىرىنى خۇشياق-مىغاندەك يۆتكەپ نېرى كېتەتتى - دە ، قەسىمنى ئۆتكۈزۈۋېتىپ يەنە كېلەتتى .

بۇنداق يەرلەردە سېپىق پۇراق دەستىدىن نەپەس ئېلىشمۇ قىيىن ئىدى ، جەڭچىلەر بۇرۇنلىرىنى ئېتىشۈپلىشتى ۋە ئۆ-لۈكلەرگە نەپرەت كۆزلىرى بىلەن نەزەر تاشلاپ مېڭىشتى . ئاشۇ ئۆلگەن ئادەملەر مۇنداق ئاقىۋەتنى ئويلىغان دەمسىز ؟ ھەتتا قولىغا مىلتىق ئالغان چاغدىمۇ ئويلىمىغان . ئۇنداق بولمىسا ئۇلار ئۆزلىرىنى مۇشۇ تەقدىرگە ئىتتىرىۋاتقانلارغا نېمىشقا مىل-تىقمىنىڭ ئۇچىنى قارىتالمىدى ؟ ... ئۇلارنى ئەمدى كىم خاتىر-لەيدۇ ؟ ھېچكىم ! بەلكى ئۇلارنى مۇشۇ قىسمەتكە مۇپتىلا قىل-غانلارمۇ خاتىرلىمەيدۇ ، بەلكى تىللايدۇ ، ئەيىبلەيدۇ . دۇنيادا بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق يىرگىنىشلىك ئۆلۈم بولامدۇ ؟ !

كۆز باغلىنىشقا باشلىدى ، ژىزىلداپ ئاچچىق شامال يېتىپ كەلدى . بىراق ، بۇ شامالار يۈزلەرنى ئېچىشتۇرمىدى ، بەلكى جەڭچىلەرگە ئارام بەردى . ئۇسسۇزلۇق بېسىلغاندەك بولدى . يولنىڭ ئىككى ياقىسىدىكى تاغلار بارغانسېرى قارىيىپ كۆرۈ-نۈشكە باشلىدى . بۇزۇلۇپ ئوڭغۇل - دوڭغۇل بولۇپ كەتكەن تاشيول ئاقىرىپ ، ئۇچى يوقتەك كۆرۈندى . يول بېسىلغانسېرى

ئۇسسۇزلۇق تەشنالىقى يەنە بىلىندى . شۇ چاغدا ئۇسسۇغانغا تالقان بەرگەندەك ، يۇرۇشتىكى جەڭچىلەرگە بىردىن نان تارقىتىلدى . بۇ توختىماسلىقتىن ، ئارام ئالماسلىقتىن دېرەك بېرەتتى .

ئاسمان گۈمبىزى چاراقلاپ يانغان سان - ساناقسىز يۇلتۇزلار بىلەن قاپلاندى . كېچە گۈزەللىكى جەڭچىلەرنى بىردىنلا روھلاندۇردى ، تېتىكلەشتۈردى . ھاۋا ھۇجۇملىرىسىز يول يۈرۈش كۆڭۈللۈك ئىدى . ئۇرۇش ئىچىدە كېچە گۈزەللىكىگە بېرىلگەن جەڭچىلەرنىڭ ئوي - خىيالى ھەر خىل بولىدۇ ، ۋارىسجانىنىڭ ئوي - خىيالى شۇ تاپتا باشقىلارغا ئوخشىمايتتى : ئۇ ئۆز ئۆيىنى ، ئاپىسىنى ئويلاپ قالدى : «ئاپامىلار مۇشۇ يۇلتۇزلارنى كۆرۈۋاتامدىغاندۇ ؟ تايىنلىق ، ھازىر تاماقلىرىنى يەپ بولۇپ ، ئاچچىق دەملەنگەن چايلىرىنى ئىچىشىپ سوزۇلۇپ ياتقاندۇ ؟ !... »

قىسىم تاڭ ئاتاي دېگەندە ، داخىيەنگە يېتىپ كەلدى ، مەنزىلمۇ مۇشۇ يەر ئىدى . بۇ جاي بىرنەچچە كۈندىن بېرى قاتتىق جەڭ بولغان ، ئەمما ئېلىنمىغان جاي ئىدى . نىزامىدىن بۇ يەرگە بۇرۇن كېلىپ ئابارون تۈتۈپ ، دۈشمەن بىلەن ئۇرۇشۇۋاتقان قىسىملارنىڭ كوماندىرلىرى بىلەن پاراڭلىشىپ ، ئەھۋاللارنى تەپسىلىي ئۇقتى ۋە كېيىنكى ھۇجۇم يۆنىلىشلىرىنى مۇزاكىرە لەشتى .

ئۇ ئۆز پولكىنىڭ باتالىيون كوماندىرلىرىنى دۆڭلۇكىنىڭ كەينىگە يىغىپ مۇنداق دېدى :

— دۈشمەن پوتەيلىرى ئېگىزلىككە جايلاشقان ، بىز تۆۋەندە — سازلىق ، قومۇشلۇقتا . قومۇشلار قىرقىلىپ تۈگەپ

سه ، ئوچۇقچىلىقتا قالىمىز . ھازىر بۇ يەردە بىر دىۋىزىئون[1] ئۆپچۆرىسىدە ئادىمى قالغان بىر پولك ، بورتالادىن كەلگەن ئىككى قىسىم ــ موڭغۇل ئىسكادرون[2] بىلەن بارات تۆمۈرچىنىڭ يۈز كىشىلىك پارتىزانلىرى بار .

ئەنۋەر سوئال سورىدى :

ــ بىر پولكنىڭ قالغان ئادىمى قىرىلىپ تۈگىگەندىمۇ ، ياكى ...

ــ شۇنداق ، ــ دەرھال جاۋاب بەردى نىزامىدىن ، ــ پولك خېلى كۆپ قىسىم كۈچىنى ئەتراپىنى چارلاشقا تارقىتىۋەتكەن ، قالغان ئاساسىي قىسمىنى ھېسابسىز كەڭ ئارىلىققا يېيىۋەتكەن . دۈشمەن ئىككى پولكتىن كۆپرەك ھەربىي كۈچى بىلەن ھۇجۇمغا چىقىپ ، ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىۋالغان ـ دە ، قىسىملىرىمىزنى بۆلۈپ ـ بۆلۈپ قاپسۇلىپ قىرىپ تاشلىغان ، ــ نىزامىدىن ئېغىر تىندى ، پېشانىسى يول ـ يول بولۇپ ، قېلىن قاشلىرى كۆتۈرۈلدى ، ــ بورتالادىن ئىككى قىسىم يارەمگە كەلسىمۇ كۈچ ئېلىشالمىغان . بىز ئەمدى مۇنداق يۆنىلىشتە ھۇجۇم قىلىمىز : بۇ يەردىكى بار قىسىملار شىمالىي تەرەپتىن ، بىز مەركىزىي قىسىم جەنۇبىي تەرەپتىن پوتەيلەرنى ئوققا تۇتىمىز .

دۈشمەننىڭ ئالدى پوتەيلىرىنى گۇم قىلماي تۇرۇپ ھۇجۇمغا ئۆتۈش ــ بىزنى ئاۋۇالقى مەغلۇبىيەتكە ئېلىپ بارىدۇ ، شۇڭا بارلىق كۈچىمىز ، زېھنىمىز ، غەيرىتىمىز دۈشمەننىڭ بىرىنچى قاتار پوتەيلىرىنى يىمىرىشكە قارىتىلىشى كېرەك !

ــ بۇ يەردىكى جەڭ مۇشەققەتلىكرەك بولۇشى مۇمكىن ، ــ نىزامىدىن ئويلىغاندەك بولدى ، ــ ئۇ ھالدا ئۇلار ئۈچ ـ تۆت كۈن ئىچىدە ئۆزىنى ئوڭشىۋالىدۇ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلارنىڭ ئارقا تەرىپىدىن ياردەم كېلىدۇ ، ئۇلار ئۈچۈن ئۇ ياقتىن ياردەم كېلىشى ئېھتىمال ، ئۇلار ئۈچۈن ياردەم كېلىدىغان يەر ئېنىق ، ئۇلار ئۈچۈن ياردەم كېلىدىغان ۋاقىت ئېنىق ، ئۇلار ئۈچۈن ياردەم كېلىدىغان ئىقتىدار

كىن ، ـــ دېدى‌باتالىيون كوماندىرى ئەنۋەر روتا كوماندىرلىرى - غا ، ـــ بىز ئۇرۇشنى مۇنداق ئېلىپ بارمىز : پوتەيلەرنى پارتلىتىشقا ئادەم ئەۋەتىش ۋە شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا دۇشمەن- نىڭ ئوت توچكىلىرىنى ئوققا تۇتۇش ، بىرلا پوتەينى گۇم قىلا- لىساق دەرھال ئىگىلەش ، قانچە قۇربان بەرسەكمۇ مەيلى ...

ـــ چاشقانلار ئۇۋا ياساپ ، يوللىرىنى تۇتاشتۇرۇۋالغان بولۇشى مۇمكىن ، ـــ دېدى گايىت ئويلانغان هالدا .

ـــ ئۇنداق بولسا ، تېخى ياخشى ، بىردىنلا ئىگىلىۋالساق ، ئۇ بىزنىڭمۇ يەنە بىر هۇجۇم قىلىش يولىمىز بولىدۇ .

جەڭچىلەر ، سېپى قىنسقا ، كىچىك گۇرجەكلىرى بىلەن يەر قېزىشقا باشلىدى . ئۇلار ئۆزە تۇرۇپ ياكى تىزلىنىپ ئەمەس ، يېنىچە يېتىپ قازاتتى . ئون گۇرجەك سېلىنسا ، بىر گۇرجەك توپا ئاران ئېلىناتىدى ، تېخى بەزى يەرلەردىن سۇ چىقىپ كېتەتتى .

پوتەي تۆشۈكلىرىدىن ئوق ئۇچۇپ كېلەتتى ، ئارىلاپ توپلار چۈشەتتى ، ئىككى - ئۈچ باغلام كەلگۈدەك قومۇشلار يىلتىزلىرى بىلەن هاۋادا پۈلاڭلاپ ئۇچاتتى . دەهشەتلىك چىرقىراپ كەلگەن توپتىن يەرگە چاپلىشىپ يېتىۋالغان باتىرغازى ، ئۇستىگە چۈشكەن توپلارنى سىلكىۋېتىپ ، بېشىنى كۆتۈرۈپ ، ئۆزىدىن ئۇچ - تۆت مېتىر يىراقلىقتا گوداڭ پەيدا بولغانلىقىنى كۆردى .

ـــ گولىنىڭ ئىشىنى خۇدا قىلىدۇ - دە ، كۆردۈڭلارمۇ ، خۇدا بىزنىڭ هۇجۇمىمىزنىڭ قىيىنلىقىدىن تەسىرلىنىپ ، ئاسماندىن توپ ئاتلىق ئىككى پەرىشتە چۈشۈرۈپ ، پاناهلانسۇن دەپ ، بۇ يەرنى كولاپ بەردى ، ـــ دېدى باتىرغازى ۋە گوداڭغا سىيرىلىپ چۈشتى ، ـــ بۇ يەر ئەڭ خاتىرجەم ، ئىشەنچلىك يەر .

ـــ مەنمۇ پاتامدىم ؟ ـــ دەپ سوردى جامالدىن .

ـــ كه ، پاتسەن ، ئۆلسەك بىللە ئۆلەيلى .
ـــ ئەمدىغۇ بۇ يەرگە توپ چۈشمەيدۇ ، ناۋادا چۈشسە قانداق بولۇپ كېتەرمىز ؟
يېنىچە يېتىپ ، ھەدەپ يەر قېزىۋاتقان ئاراش جاۋاب بەردى :
ـــ قانداق بولاتتىكلار ، بىر پارچە ئۇستىخىنىكلارنىمۇ تاپقىلى بولمايدۇ - دە ...
ـــ ھەر ھالدا قىيىن ئۇرۇش بولدى بۇ ، ـــ دېدى باتىرغازى ، ـــ ھازىرغىچە مۇنداق ئەھۋالغا دۇچ كەلمىگەنتۇق ، ئەمدىكى ئۇرۇشلار پۈتۈنلەي مۇشۇنداق بولۇشى مۇمكىن .
جامالىدىن ئۇنىڭ سۆزىگە قوشۇلدى :
ـــ تاغلاردىكى ئۇرۇشلار بۇنىڭ ئالدىدا ئويۇنكەن .
ـــ بۇنىڭمۇ ئېپسىنى ئېلىپ كېتىمىز ، يەر شارائىتىنى ئىگىلەش ـــ قىسىم ئۇچۇن بىرىنچى ۋەزىپە .
ھۇجۇم باشلانغىنى يوق ، جەڭچىلەر يەر قېزىش بىلەن مەشغۇل . ئەمما ، ھۇجۇم قىلىشمۇ تەسكە چۈشۈۋاتاتتى . گومىنداڭ قىسىملىرى مۇداپىئەدە ئۇنىڭ ئۇستىگە تۆت - بەش مېتىر ئېگىزلىكتىكى پوتەيلىرى ئېگىز يەرگە قوپۇرۇلغان . ھۇجۇمچى قىسىملار پەستە . پوتەيلەرنى قومۇشلار توراپ كەتكەن ، قومۇشلۇقنىڭ ھەم پايدىسى ، ھەم زىيىنى تېگىۋاتاتتى .
ـــ بىر بولسا ، بىز بۇ يەردە ئۇزۇن تۇرۇپ قېلىشىمىز مۇمكىن ، ـــ دېدى جامالىدىن باتىرغازى بىلەن يانمۇ يان تۇرۇپ ، ـــ بۇ يەرنى ئېلىش ئاسانغا چۈشمەيدۇ ، ئەنۋەركام دەرس ئۆتكەندە ، مۇداپىئەدە تۇرغان دۇشمەنگە ھۇجۇم قىلغاندا ، ئۇنىڭدىن ئىككى - ئۈچ ھەسسە ، بەلكى تۆت - بەش ھەسسە ئۇستۇن ئەسكىرىي كۈچ بىلەن ھۇجۇم قىلىش كېرەك دېگەنىدى ، بۇ يەردە مۇداپىئەدە تۇرغان دۇشمەن بىزدىن كۆپ تۇرسا ...
ـــ بۇ يەردىكى ئۇرۇشمۇ ھەرەمباغدىكى ئۇرۇشقا ئوخشاپ

كېتەمدۇ ، قانداق ؟ ـــ باتىرغازى ئويلانغان ھالدا ئۆز سوئالىغا ئۆزى جاۋاب بەردى ، ـــ دۇشمەن ھەرەمباغدىكىدەك مۇستەھكەم مۇداپىئەدە ھەم ئېگىز ئەپلىك جايدا ، بىزنى كۆرۈپ ئاتىدۇ .

ـــ تېخى ھەرەمباغدىكىدىن تەسرەك بولۇشى مۇمكىن ، ئۇ يەردە بىزگە پاناھلانغۇدەك قورۇلار ، تاملار ، دەل ـ دەرەخلەر ، قەبرىلەر بار ئىدى ، بۇ يەردىچۇ ؟ ھېچنېمە .

ـــ تېخى ئارقا سەپ يېنىمىزدىلا ئىدى ، ئۇزۇق ـ تۇلۇك ، ئوق ـ دورىدىن قىينالمايتتۇق ...

ـــ ئالدىنقى ئۇرۇش قىلغان قىسىملارنىڭ ساۋۇقى بويىچە نىزامىدىن ئەپەندى بىر پىلان تۇزەۋاتقاندۇ ...

ـــ جامالىدىن ئابدۇۋەلىنى چاقىرمامسەن ، ـــ دېدى ئاراش ئۇرۇش توغرىسىدىكى مۇلاھىزىدىن چىقىپ .

ـــ نېمە قىلىمىز ؟

ـــ ھېلىقى ھېكايىسىنىڭ داۋامىنى سۆزلىتىمىز ، قاچان بۇيرۇق بېرىلگىچە زېرىكىپمۇ قالارمىز .

باتىرغازى سورىدى :

ـــ نېمە ھېكايىكەن ئۇ ؟

ـــ مۇھەببەت ... سايرام بويىدا باشلىغان .

ـــ تازا قىزىق يېرىگە كېلىپ قالغان .

ـــ قىزىققەنسىلەر ، ـــ دېدى باتىرغازى ، ـــ ھازىر پەيتىمۇ ؟ ئورنىمىز سايرام بويىدىكىدەك خاتىرجەممۇ ئەمەس ، قويۇڭلا ، سۆزلەش مەزگىلى كېلىدۇ .

يېرىم كېچىدىن ئاشقان مەزگىلدە پولك كوماندىرى نىزامىدىننىڭ بۇيرۇقى يېتىپ كەلدى :

ـــ بەلگە ئوقى ئېتىلغاندىن كېيىن ھۇجۇم ئۇچ تەرەپتىن بىرلا ۋاقىتتا باشلىنىدۇ !

ئىككى تەرەپتىن ـــ قومۇشلۇق ئىچىدىن ۋە پوتەيلەردىن ئېتىلىۋاتقان سان ـ ساناقسىز ئوقلار ، توپلار يەر ـ زېمىننى

خېلى يەرلەرگىچە تىترەتمەكتە ، ئەتراپ بىردە يورۇپ ، بىردە قاراڭغۇلىشىپ ، گويا ئوت دېگىزى يالقۇنلاپ يانغاندەك ۋە يەنە ئۆچكەندەك دەھشەتلىك كۆرۈنۈشلەرنى پەيدا قىلماقتا . ئوقلار كۈشۈلدايدۇ ، ۋىژىلدايدۇ ، چىرقىرايدۇ... قومۇشلار قىرقىلىپ يىقىلىدۇ ، بەزىلىرى كېسىلگىنىنى تۈيماي قالغاندەك يېنىغىلا تىك سانجىلىپ قالىدۇ ، قوماچ قورۇغاندەك ئاۋازلار كۆتۈرۈلىدۇ . ئۇرۇش ئىچىدە ئايلاپ ، يىللاپ يۈرگەن جەڭچىلەر ئۇچۇن بۇ قانلىق ئۇرۇش ئادەتتىكى ئىشلاردەك بىلىنگىنى بىلەن ، نېرىدىكى دۆڭنىڭ كەينىگە باغلاپ قويۇلغان ئاتلار ئىگىلىرىنى كىنەپ كىشنىشىدۇ ، يەر چاپچىيدۇ ، بىر ئورۇندا تۇرالماي ، ئالدى ئىككى پۇتىنى كۆتۈرىدۇ ، كۆزلىرىدىن ياش تامىدۇ ...

پوتەيلەرنى پارتلىتىشقا روتىلاردىن چىققانلار يەر بېغىرلاپ يۈرۈپ كەتتى . قالغانلار گومىنداڭ قىسمىنىڭ ئوت توپكىلىرىغا ئوق ياغدۇرۇشتى ، ئېتىشىش تېخىمۇ ئەۋج ئالدى .

ئۇلار پوتەيلەرگە ئانچە يېقىنلىشالمىدى . كۈچىنىپ تۇرۇپ ئانقان بومبىلىرى پوتەيلەرنىڭ ئەتراپىغا چۈشتى ، يىقىلغانلارنىڭ ئۆلۈكلىرىنى تاشلاپ ، قالغانلىرى قايتىپ كېلىشتى ، ئىككىنچى قېتىم بارغانلارمۇ شۇنداق نەتىجىسىز يانىدى .

چوقۇر يۈزى جىددىي تۈس ئېلىپ ، كۆزلىرى يېنىپ كەتكەن ئەنۋەر ئۇچىنچى قېتىم يەنە ئادەم ئەۋەتتى ۋە جەڭچىلەرگە ئايماي ، ئۇزۇلدۇرمەي ئېتىشقا بۇيرۇق بەردى . بۇ قېتىم يەر بېغىرلاپ يۈرگۈچىلەر ئالدىغا بومبا تاشلاپ ، چاڭ ـ توزان پەيدا قىلىپ ، ئۇنىڭ پاناھىدا ئىلگىرىلەش ئۇسۇلىنى قوللاندى . دەرۋەقە ، بۇ ئۇنۇم بەردى . بۇ قېتىم ئېتىلغان بومبىلار بىرنەچچە پوتەيلەرنىڭ ئۈستىگە چۈشتى . ئەنۋەرنىڭ چىرايى ئېچىلىپ ، دەرھال قوزغىلىشنى ئويلىغاندى ، بىراق شۇ پوتەيلەردىن يەنە تاراسلاپ ئۇچۇپ كەلگەن ئوقلار يامغۇردەك چۈشۈشكە باشلىدى .

ئەنۋەرنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلدى :

ـــ كۆردۇڭلارمۇ ، ـــ دېدى ئۇ ئاچچىقى بىلەن ، ـــ دېمەك ، پوتەيلەر قەۋەتلىك ئىكەن ، بىرىنچى قەۋىتى گۈمۈرۈلۈپ چۈشسىمۇ ، قالغان قەۋەتلىرى ئوخشاشلا ئىشلەۋاتىدۇ... دۇشمەن ئۆزىنى ئوڭشۇالغۇچە يەنە بېرىش كېرەك !

بۇ قېتىم يەنە يەر بېغىرلاپ ماڭغۇچىلارنى پوتەيلەرنىڭ ئەتراپىدىكى ئاكوپكىلاردا پەيدا بولغان قىسىملار يېقىن كەلتۈرمىدى .

شۇ تەرىقىدە ئۇچ كېچە ھۇجۇم قىلىندى . ئوقلار قومۇشلۇقنى چالغا بىلەن قىرقىپ تاشلىغاندەك تاقىر مەيدانغا ئايلاندۇرۇپ قويدى .

دۆڭلۇكنىڭ كەينىگە يىغىلغان باتالیون كوماندىرلىرىغا تەزىمدىن قەتئىيلىك بىلەن مۇنداق دېدى :

ـــ جانلىق كۆچلىرىمىزنى خورىتىدىغان ، پايدىسى بولمىغان مۇنداق ھۇجۇمنى قىلماسلىق كېرەك ، قىسىملار ئۇچ يۈز مېتىر چېكىنسۇن !

ئاقىلبەگ نىزامىدىنىڭ مەخپىي بۇيرۇقىنى ئېلىپ ئاتلانىدى ـ دە ، غەربكە ـــ ئۇتەي ـ ستەي تەرەپكە ئۇچقاندەك چېپىپ كەتتى .

قىسىملار چېكىندى .

چېكىنىش يۈز مېتىرغا يېتە ـ يەتمەيلا ، بىردىن دۇشمەنىڭ توپلىرى ئېتىلىشقا باشلىدى . توپقا تۇتۇش بىلەن ھۇجۇم قىلىپ چىقىپ كەلگەن دۇشمەنمۇ كۆرۈندى . چاڭ ـ توزانلار ئارىسىدا قوراللىرىدىن ئوق ئۈزۈپ كېلىۋاتقانلار ھېسابسىز نۇرغۇن ئىدى ، ئاتاتتى ، ۋارقىرىشاتتى ، بومبا تاشلايتتى ، يۇگۈرۈيتتى ...

ئەنۋەرنىڭ جېنى يايراپ كەتتى :

ـــ مانا پەيت دېگەن ... ئېسىل پەيت... تەييارلىنىڭلار ، گىراناتلىرىڭلارنى راسلاڭلار !...

دۇشمەننىڭ شىددەت بىلەن باستۇرۇپ كېلىۋاتقان ئالدىنقى سەپلىرىنى جەڭچىلەرنىڭ كۈچىنىپ تۇرۇپ ئاتقان گراناتلىرى توستى ۋە ئوق ياغدۇرۇلدى .

پىلىموتنى سايرىتىۋاتقان جامالدىن ، باتىرغازىلارنىڭ ئاۋازلىرى ياڭرىدى :

ـــ كەل خۇمسىلار ، رودۇپايلار !...

ـــ كېلىش !... مۇشۇنداق كېلىشىپ بەرسەڭ ، ئۇچ كۈن ياتاتتۇقمۇ بۇ يەردە !...

ئۇلار ئۇچ كۈندىن بېرى پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنىنى قاپلىغان غەزەپلىرىنى بىراقلا تۆكمەكتە ئىدى .

جەڭچىلەر شۇ تۇرقىدا ، ئاتاكىغا ئۆتۈش بۇيرۇقىنى كۈتۈكەندەك ئالغا تەلپۈنۈپ تۇراتتى ۋە ئۆزلىرى تۈيمىغان ھالدا ئالغا سىلجىۋاتاتتى .

ئىس ـ تۈتەكلەر قاپلانغان مەيدان بىردىنلا جىمىپ ، ئېتىلغان ئوقلارنىڭ بۇرۇنىنى ئېچىشتۇرغۇچى ئاچچىق ھىدى قالدى .

ـــ قاچتى !... قاچتى !... چېكىندى !...

شۇنداق ئاۋاز ئەمدىلا كۆتۈرۈلۈپ تۇرۇشىغا ، پوتەيلەرنىڭ تۆشۈكلىرىدىن يەنە ئوت ئۇچقۇنلىرى كۆرۈندى . جىددىي ئېلىشىش يېگىرمە مىنۇتقا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە ئاخىرلاشتى . باتالىيون ـ روتىلار ئوخشىمىغان ئارىلىق قالدۇرۇپ ، پوتەيلەردىن تۆت ـ بەش يۈز مېتىر بېرى چېكىنىپ توختىدى .

تاڭ ئېتىپ ، كۈن چىقتى .

تېخى ئىككى سائەت ئۆتمەيلا ، بۇ چەكسىز كەتكەن قومۇشلۇقلار ، سازلىقلار ، شېغىل ـ قۇملۇقلار ۋە شورلۇق توپىلىق يەرلەر قىزىشقا باشلىدى . تېڭىلىپ ئارقا سەپكە يەتكۈزۈلگەن يارىدارلار ئوزۇق ـ تۈلۈك توشۇيدىغان ھارۋىلارغا سېلىنىپ ، بورتالا ۋە كەڭ سايغا توشۇلماقتا ئىدى . بۇ ئىش كېچىدىن بېرى بېسىلمايتتى . دۇشمەنمۇ مەن بار دېگەندەك قىلىپ ئارىلاپ ـ

ئارىلاپ ئوق ئۇزۇپ قويا تتى .

جەڭچىلەر كۇن بويى خەندەك قېزىش بىلەن بولدى . ئۇلار-نىڭ ئىچىدە : مۇشۇ يەردە ئۇزاق تۇرۇپ قالارمىزمۇ ؟ پولكوۋنىك بىزنى چېكىندۈرۈپ نېمە قىلمىدىغاندۇ ؟ دېگەن ۋەھىمە كېزەتتى .

كەچ كىردى . چەكسىز ۋادىنى گۇگۇم قاراڭغۇلۇقى ئاستا - ئاستا قاپلاشقا باشلىدى . ھارۋىلارنىڭ تاراق - تۇرۇقى ، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى ئۆچتى . بىراق ، قاراڭغۇلۇق قانچە يېغىلغانسېرى دۇشمەن ئوقلىرىنىڭ ئۇچۇپ كېلىشى شۇنچە ئەدىمەكتە ئىدى .

شۇ ئارىلىقتا : «غۇلجىدىن ماشىنا بىلەن ئىككى پولك يارەمگە كېلىۋېتىپتۇ ، ئۇلار كېچە سائەت ئون ئىككىدە يېتىپ كېلىدىكەن ، ھۇجۇم شۇ چاغدا بولىدىكەن » دېگەن خەۋەر تارقالدى . بۇنىڭغا كىشىنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى . ئىشەنمەي دېسەڭ ، خەۋەرنى پولك كوماندىرىنىڭ مۇھاپىزەتچىسى ئاقىلىبەك ئۆزى يەتكۈزۈپ يۈرەتتى .

قىزىق ، بۇ خەۋەر جەڭچىلەر ئىچىدە خۇشاللىق ، تەنتەنە قوزغىماي ، خاپىلىق ، نارازىلىق كەيپىياتلارنى قوزغىدى :

— بىزنىڭ پولك ھازىرغىچە يارەمگە موھتاج بولمىغان ، — دېدى خەندەك ئىچىدە يېنىچە يانقان جامالىدىن ، — بۇ نېمە دېگەن سەتچىلىك ، ئۆزلىرى ئالالماپتۇ دېسە...

باتىرغازىنىڭ كۆزى ئالايدى :

— نىزامىدىنكامغا ئېيتمىدىڭمۇ ، گايىتكا ، پولك كوماندىرىنىڭ شەنگىمۇ ياخشى ئەمەس - دە ، بۇ ...

— ئېيتقىلى بولامدۇ ، ئۇكا ، شۇھرىتىمىزنىڭ يەرگە ئۇرۇلغىنىغۇ ئۇرۇلدى ، ئامال قانچە ...

— ئۆزى تەلەپ قىلدى - دە ...

— ئىككى پولكى يېتىپ كەلگۈچە ھۇجۇم قىلىۋەتسەك بولاتتى ، دەپ باقمامدۇق ؟

— ئەگ بولمسا ، باتالیون کوماندىرىغا دەپ باقایلی .
غۇلغۇلا ، نارازىلىق كېچە سائەت ئون ئىككىلەرگىچە داۋام قىلدى ، سائەت بىر بولغاندا ، ستەي ئېگىزلىكىدىن ماشىنىلار چىرىغى كۆرۈندى .
— ئەنە كېلىۋاتىدۇ .
ھەممىسى كەينىگە بۇرۇلۇپ قاراشتى ۋە كۆزلىرىنى ئەلەم بىلەن ئالايىتتى . بىرىنىگ كەپتىدىن بىرى كېلىۋاتقان ماشىنىلار چىرىغى يىراقتىن خۇددى لاۋۇلداپ يانغان چوغدەگ كۆرۈنەتتى . بىردەمدىن كېيىن چىراغلار كۆرۈنمەي قالاتتى ۋە يەنە پەيدا بولاتتى ، بۇ ماشىنىلارنىگ تۇركۈم - تۇركۈملەپ كېلىۋاتقانلىقىدىن دېرەگ بېرەتتى .
ئاردىدىن بىر سائەت ئۆتۈپ كەتتى .
چىراغلار كالۇننىسى تېخىچە ئۇزۇلمەيتتى ، مانا ئىككى سائەتمۇ ئۆتتى .
چىراغلار كالۇننىسى تېخىچە ئۆچكىنى يوق .
بىر گۇرۇپپا رازۋېدچىكلار ئۇرۇش سېپىنىگ جەنۇبىدىكى تېخى قىرقىلىپ تۈگىمىگەن قومۇشلۇق ئىچىگە كىرىپ كەتتى .
تاگ سۈزۈلۈشكە باشلىدى .
ماشىنىلارنىگ ئالدى تېخى ئۇرۇش مەيدانىغا يېتىپ كەلمەيلا ، نىزامىدىنىگ بۇيرۇقى يېتىپ كەلدى :
— قىسىملار ئاتاكىغا ئۆتسۇن !
— ئالغا !...
— ئالغا ! يولداشلار ، ئالغا !...
ھېلىلا گويا ئۆلۈم جىمجىتلىقى ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان مەيدان جەڭچىلەرنىگ قىقاس - چۇقانلىرى بىلەن جانلىنىپ جۇشقۇنلاندى ... قىسىملار پۈتۈن سەپ بويىچە ئاتاكىغا ئۆتكەنىدى .
— ھۇررا ! ھۇررا !...
بىراق ، جەڭچىلەرگە قارىتىپ بىر پايمۇ ئوق ئېتىلغىنى

يوق . بۇ نېمە ئىش ؟ بىرنەچچە كۈندىن بېرى بىر قەدەممۇ ئىلگىرىلەشكە ئىمكانىيەت بەرمىگەن دەھشەتلىك توپلار ، توختاۋسىز ئېتىلغان ئوقلار قېنى ؟ پوتەيلەر گويا بۇتتەك جىمجىت تۇرىۋېرىدۇ ؟...

قىسىملار پوتەيلەرنىڭ بىرىنچى قاتارىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ كەتتى . ھۇررا توۋلاپ كېتىپ بارغان باتىرغازى ، ئۆزى تۇيمەغان ھالدا ، قانداقتۇر بىر چوڭقۇرلۇققا چۈشۈپ كەتتى . ئۇ تار تۆشۈكتىن سىيرىلىپ تىكلا چۈشكەنىدى . ئۇ بۇنىڭ يەر ئاستى ئۆيى ئىكەنلىكىنى ۋە بىرنەچچە گومبىداڭ ئەسكىرىنىڭ بىر بۇلۇڭدا قىستىلىشىپ تۇرغانلىقىنى بايقىدى ـ دە ، ئۆزىدىكى قورقۇش ھەم ھودۇقۇشنى بېسىپ تۇرۇپ قاتتىق ۋارقىرىدى :

ـــ تاشلا قورالنى ! رودۇپايلار !...

ئۇلارنىڭ بېشىدىن ھالقىتىپ ئاپتوماتتىن بىرنەچچە پاي ئۇزدى . ئۇستىدىن ھۇررا سادالىرى تېخىمۇ دولقۇنلىنىپ ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

ئۇ يەر ئاستى ئۆيىنىڭ پەلەمپەيلىك ئىككىنچى تۆشۈكىدىن يەتتە نەپەر ئەسىرنى ھەيدەپ يۇقىرىغا چىقتى . بۇ چاغدا قىسىملار پۈتۈن پوتەيلارنى ئىشغال قىلىپ بولغانىدى .

تېخىچىلا ھەيرانلىقتا قالغان گايىت شوپۇرلارنىڭ يېنىغا كېلىپ سورىدى :

ـــ قېنى يارەممگە كەلگەن ئىككى پولكىڭلار ؟

ـــ بىز ئادەم ئەكەلمىدۇق ، سىلەرگە ئوزۇقلۇق ئەكەلىدۇق .

ـــ نېمە ؟... ئوزۇقلۇق ؟...

ـــ شۇنداق .

ـــ كېچىچە نەچچە يۈز ماشىنىنىڭ چىرىغى كۆرۈنگەنتىغۇ ؟

ـــ پولكوۋنىكىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ، ـــ دېدى شوپۇرلار-

نىڭ بىرى ، بىز سەككىز ماشىنىنى ئۆرىگە چىقىقاندا چىرىغىنى ياندۇرۇپ ، پەسكە چۈشكەندە ئۆچۈرۈپ ، بىر دۆڭلۇكنى ئايلىنىپ ئۆتىدۇق .

ـــ سەككىز ماشىنا ساڭىلا شۇنداق نەچچە يۈز بولۇپ كۆرۈنگىنى يوق گايىتكا ، ـــ دېدى كۇلۇمسىرەپ ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلگەن ئەنۋەر ، ـــ مۇھىمى گومىنداڭ قىسىملىرىغىمۇ شۇنداق نەچچە يۈز بولۇپ كۆرۈندى ، شۇڭا ئۇلار بەدەر قاچىتى ـ دە .

گايىتنىڭ يۈزىدە ئەكس ئەتكەن ھەيرانلىق ئالامەتلىرى يىتتى .

ـــ ھە ، مۇنداقمۇ ھۇنەرلەر بار دېگىنە ، ئۇكا !

ئەنۋەر كۇلۇمسىرەپ ئېيتتى :

ـــ ئۇرۇشنىڭ توققۇزى رەڭ ، بىرى جەڭ دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭ !

ـــ ئاڭلىغان ، ئاڭلىغان ... نىزامىدىنغا ئاپىرىن ... ئىشلەتكەن رەڭلىرىڭگە ئاپىرىن !

ئۇ ئۆزىمۇ ، ئەنۋەرمۇ ، شوپۇرلارمۇ كۇلۇپ كەتتى .

ئۇچىنچى باب

ۋارىسجان ئانىسىدىن كەلگەن خالتىغىمۇ قارىماي ، خەت يېزىشقا پۇتۇن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلگەنىدى . زىمىلانكا[1] ئىچىدە ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم يوق ، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ئېتىلغان ئوق ئاۋازلىرىمۇ ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى . «شۇنداق ئانا ، ـــ دەيتتى ئۇ خېتىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، ـــ رەيھانئاي ئاشۇ مالايغا بېرىلىپ كەتتى . كۆزۈمچە سەت قىلىقلارنى قىلىپ ، ئۇنىڭغا ناينا‌قلايدۇ ، ئاشۇ تېگى پەسنى بىر دەم كۆرمىسە چىدىمايدۇ ، ماڭا بولسا نەزەر كۆزىنىمۇ سالمايدۇ . بۇنىڭغا ئادەم قانداق چىدايدۇ ؟... مەن ئۆز گۆشۈمنى ئۆزۈم يەپ ، كېچىسىمۇ ، كۈن‌دۈزىمۇ ، ھەتتا چۈشۈمدىمۇ ئازابلىنىپ چىقمەن ، گۈلسۈمئاي چوڭ ئانامنىڭ ساڭا بەرگەن ۋەدىسى قېنى ؟ ... ئۇ خوتۇن ئۆز قىزىغا ئىككى ئېغىز گەپىنى يېگۈزەلمەسمۇ ؟ ... ئانا ، جېنىم ئانا ، بىر چارە قىل ... » ۋارىسجان ئانىسىغا مۇنچىلىكمۇ يالۇۋۇ‌رۇپ خەت يازمىغان بولاتتى ، بىراق ئاخشامقى كۆرگەنلىرى ئۇنىڭ جېنىغا پاتتى ، تاقەت قىلغۇچىلىكى قالمىدى ... ئاخشام ئۇ سالقىنداپ قومۇشلۇقىنىڭ يېنىدىكى پاكار دۆڭلۈككە يانپاشلا‌غاندى . نادەم بىلەن رەيھان نېرىدىكى قارىياغاچنىڭ تۈۋىگە كېلىپ پاراڭلىشىپ تۇرۇشتى ، بىردەمدىن كېيىن ، كۆتۈرۈل‌گەن ئاي نۇرى ئىككىسىنى مانا مەن دەپ ئېنىق كۆرسەتتى ، رەيھان نادەمنىڭ بويىغا ئېسىلغان ياردار قولىنى يەشتى ، يەنە قايتىدىن تاڭدى . ئىككىسى بىر نېمىلەرنى دېيىشىپ كۈلۈشتى ،

---

① زىمىلانكا — يەر ئاستى ئۆيى (گەمە) .

گەپنىڭ تولىسىنى رەيھان قىلاتتى ، لېكىن ئۇققىلى بولمايتتى ، بىر چاغدا قىز ئەركىلەپ ، بېشىنى نادەمنىڭ مەيدىسىگە قويدى··· ژارىسجان ئورنىدا تۇرالماي قالدى . كۆزۈم كۆرمىسۇن دەپ تەتۇر قارىۋالدى . لېكىن ، ئاشۇ بىر جۈپ گەۋدىگە ـــ ئاي نۇرى يورۇتقان چىرايلارغا يەنە قارىغۇسى كەلدى . ئەمما ، قانداقتۇر ، تۇيۇقسىزلا ھالسىزلانغاندەك مادارى كېتىپ ، بېشىنى بۇراشقىمۇ ھالى قالمىدى ، شۇ پەيتتە ئۇ ، ئۆز ژۇجۇدىنىڭ بىردىنلا ئېغىرلاشقانلىقىنى ، پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنىنىڭ قىزىپ كەتكەنلىكىنى سەزدى . چۈشىدىكىدەك بىر قىسما روھىي ھالەتلەرنى كۆرگەندەك بولدى··· شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ، ئاچچىق ئەلەمدە تولغىنىپ ، ئانىسىغا خەت يېزىش قارارىغا كەلگەن .

ئۇ خېتىنى يېزىپ تۈگەتكەندە ، تەرلەپ كەتكەنىدى . زېمىلانكا ئىشىكىدىن بېشىنى ئېچىشتۇرۇپ تالاغا چىقتى . بېشىدىن ئوق ئۇچۇپ ئۆتتى ، كەچ كىرىپ قاپتۇ . «ھەر كۈنى كەچلىكى ئۇلار شۇ يەرگە كېلىدۇ» دەپ ئويلىدى ئۇ . ئاخشامقى يەرگە بېرىپ ئولتۇردى ـ دە ، ئانىسىدىن كەلگەن خالتىنى ئاچتى . دەسلەپتە ئۇنىڭ قولىغا ناۋات ، قەنت ، ئۇششاق چىشلىق مەنپەسە ، پەتتازا چىقتى . ئۇ شۇلارنى تۇتقىنىچە بىر قىسما بولۇپ تۇرۇپ قالدى . ئانىسىنىڭ بالىسىنى سېغىنىپ ـ قىسىنىپ ئۇۋتكەنلىكىگە ئەمەس ، رەيھانغا شۇ نېمەتلەرنى بېرەلمىگەنلىكىگە بىر قىسما بولدى . رەيھان ژارىسجاننىڭ كۆڭلىدىكىدەك قىز بولسا ، شۇلارنى ئىككى قوللاپ بەرسە ، نېمىدېگەن ياخشى بولغان بولاتتى ـ ھە !··· ئاندىن قەغەزگە ئورالغان يوغان بىر پارچە پىشقان مايلىق گۆش چىقتى ، بىراق مەڭدىشىپ ـ پۇراپ قاپتۇ . ژارىسجاننىڭ تەرى تۇرۇلدى . كەينىدىن ئۇششاق توقاچلار چىقتى ، ئۇمۇ كۆكىرىپ كېتىپتۇ . ژارىسجاننىڭ ئاچچىقى كەلدى :

ـــ سالغان نېمىسىنى قارىمامدىغان··· غودۇڭشىدى ئۇ ، ـــ ماڭا ئەمەس ، چوشقىغا ئۇۋتىشىپسەن ـ دە ، سەھرالىق

دۆتلەر... ـــ ئۇ تىتىرەك باسقان بارماقلىرى بىلەن ئاۋۇال گۆشنى ، ئاندىن توقاچلارنى قامالالاپ تۇتۇپ ، قومۇشلۇق ئىچىگە پىرقىرىتىپ ئېتىشقا باشلىدى ، ـــ چوشقىلار يېسۇن بۇ سەۋىسىز نەرسىلىرىنى !

ئۇ خالتىنى بېشىغا قويۇپ ياتتى ، يۇلتۇزلارغا كۆز تىكتى ، ئالتۇن كىرپىكلىرىنى چىمچىقلىتىۋاتقان يۇلتۇزلار ئۇنى زاڭلىق قىلىۋاتقاندەك تۇيۇلدى ، «نېمە قىلاي شۇلارنى كۆرۈپ ، گېپىنى ئاڭلاپ ، كەتسەم بولمامدۇ... » ئۇ بېشىنى كۆتۈردى ، بىراق شۇ چاغدا ، نادەم بىلەن رەيھاننىڭ قارىسى كۆرۈنۈپ قالدى ! ئۇ شۇمشەيدى ۋە ئاستا ياتتى . ئۇنىڭ پەرىزىنى دەللىلەپ نادەم بىلەن رەيھان تۇنۇگۈنكى يوغان قېرى قارىياغاچ تۇۋىگە كېلىپ توختىدى ، ۋاراسجان تەشۋىشلەندى : يېقىنراق بارايمىكىن... ئۇ ئورنىدىن تۇرماي ، ئالىقانلىرى بىلەن يەرنى تىرەپ ، شۇ ياقتا ئاستا شىپقىدى .

ـــ ئەت ئالغاندىكىن ئەمدى يېشىۋېتىڭ ، دېدى نادەم ، ـــ بولمىسا ئۆزۈم يېشىۋېتىمەن .

قىز قارىياغاچقا يۆلىنىپ دەرەخ شاخلىرى ئارىسىدىن يۇلتۇزلارغا تىكىلەتتى ، كۆتۈرەڭگۈ كۆكسىنىڭ تېز - تېز يۇقىرى - تۆۋەن بولۇشى ئۇنىڭ ھېسسىياتىنىڭ قوزغالغانلىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى .

ـــ نېمىدېگەن چىرايلىق كېچە ، ھە ، ـــ دېدى قىز ھەمىنى ئۇنتۇپ ، ـــ مۇنداق كېچىلەرگە كىم مەھلىيا بولمايدۇ ؟ ... قاراڭ ، نادەم ، ئاۋۇ يۇلتۇزنىڭ كىرپىكلىرىنى...

ـــ ئاسماندا يۇرەمسىز نېمە ، مەن سىزگە تېڭىقنى يېشىۋېتىڭ دەۋاتىمەن ، ئاڭلاۋاتامسىز ؟

ـــ مۇنداق كېچىلەرنىڭ قەدىرىنى بىلىش كېرەك ، بولمىسا قەرزدار بولۇپ قالىمىز ، ـــ قىز پۇتۇن ئېغىرلىقىنى بىر پۇتىدىن ، ئىككىنچى پۇتىغا يۆتكەپ نادەمگە يېقىنراق تۇردى .

نادەم ئۇنىڭ سۆزىنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ :
ـــ مەن قەرزگە بوغۇلدۇم ، ـــ دېدى ۋە شۇ سۆز يۈزىنىڭ ئوت ئېلىپ كەتكەنلىكىنى بايقىدى .
ـــ ئىككىمىز بوغۇلدۇق ، سىز جىقراق···
ـــ نادەم رەيھاننىڭ قولىنى تۇتتى ، بۇ ئىش خۇددى چى قېتىم بولغاندەك ، رەيھاننىڭ بەدىنى لاۋۇلداپ يان بولۇپ كەتتى··· ئۇنىڭ قولىدىكى قىزىق هارارەتنى با نادەم نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي :
ـــ سىز يەشمەيدىغان ئوخشايسىز··· ـــ دېدى ۋە تې ئۆزى يېشىشكە تۇتۇندى .
ـــ سىز تېخىچىلا تېڭىقتىمۇ ؟ ··· بولدى ، بولدى يېشەي ، ئەجەب ئالدىرىمايدىغان ئىشقا ئالدىراپ كەتتىڭ
رەيھان ئىككى چېگىۋېتىلگەن چېگىكنى چىشى بىلەن لەپ يېشىشكە باشلىدى .
مۇشۇكتەك قۇلىقىنى دېگە تۇتۇپ ، ئۇلارنى ماڑىلاپ ۋارىسجانىڭ يۈرىكىنى كۈنچىلىك ئوتلىرى ياندۇرماقتا
شۇ كۈنى چىرايىمغا سەپسالغان بولسىڭىز ، قورقۇپ كەتتىڭىز ، ـــ دېدى رەيھان ، ـــ سىزگە ئوق تەگدى د مۇ ، تاس قالدى يۈرىكىم ئېتىلىپ كەتكىلى ، هېلىمۇ ئۇستىخان ساق ئىكەن .
نادەم كۈلۈمسىرىدى :
ـــ نېمە بولاتتى ئوق تەگسە ، ئۇرۇش دېگەندە ئو گىش ، ئۆلۈش ئىشلىرى بولۇپ تۇرىدۇ .
ـــ قاراڭ ، دەۋاتقان گېپىڭىزنى··· ـــ قىز راست نى دەۋەتتىمى ، ـــ نېمە بولاتتىمى ؟··· سىزگە ئو گىپ··· ـــ ئۇنىڭ بەدىنى شۇركۈندى ، ـــ باشقىچە بىرە يۈز بېرىپ قالسا ، ئۆلىمەن دەڭا !
نادەم يەنە كۈلۈمسىرىدى .

ئىككىسىنىڭ گەپلىرى ژارىسجانىنىڭ يۈرىكىگە يېڭىدەك سانجىلاتتى . «ئىككىسىنى ئاتسام ، ـــ دەپ ئويلىدى ئۇ تەش ۋىش ئىچىدە ، ـــ ياق ، بىرىنى ئاتسام ، كىم بىلەتتى ، ئۇنىڭ سىزمۇ ئۇستىمىزدىن ئۆتۈۋاتقان ئوقلار ئازمىدى ؟ ··· ھەي قورالىم ئېسىپ قويغان يەردىلا قاپتۇ ـ دە ، تېخىچە ئۆزۈمنىمۇ دادامنىمۇ رازى قىلالمىدىم ، قورقۇنچاقمۇ يا مەن ؟··· ھېلىقى چاغدىكىنى ھېچكىم بىلمىدىغۇ ، شۇ چاغدا مۇنۇ گادايغا تېگىپ كەتكەن بولسىغۇ ، پۈتكەن ئىش··· » ئۇنىڭ يادىغا غۇلجىدا نادەمنى ئاتىمەن ، دەپ رەيھاننى ئېتىپ قويغىنى كەلدى . ئاندىن نادەممۇ يالغۇز تۇرغان تازا ئەپلىك پەيتلەر كېلىپ قالار ، دېگەن ئۇمىدە ، ئۆزىگە تەسەللى بەردى .

ئىككىسىنىڭ گەپلىرى سۇس ئاڭلىنىپ تۇراتتى :

ـــ سىز مۇنچىلىكمۇ ئويلاپ كەتمەك ، ئۇرۇش قانۇنىيىتىنى بىلمەيدىغان ئادەمدەك ، ـــ دېدى نادەم .

ـــ راست ، شۇنداق···

ـــ ئەگەر ئىككىمىزگە ئوق تېگىپ ئۆلۈپ كەتسەكچۇ !

ـــ ئۇ چاغدا نېمە ئارمان···

ـــ ئوقتا كۆز يوق ، ئىككىمىزنىڭ ئارمانلىرىغا قارىماي ئېتىۋ ـ دە .

شۇ سۆز بىلەن قىز بىردىنلا جىمىپ كەتتى ۋە قاينام جەڭلەر ئىچىدە يۈمىلاپ يۈرگەنلىكىنى ئۇنتۇپ ، ئۇمۇرنىڭ تېخى لەززىتى تېتىلمىغان ، ئەمما دائىم ئويلايدىغان باشقىچە ھېس . تۇيغۇلارغا چۆمۈلدى ، تۇرمۇشتىن ئۆزىگە لەززەت ئىزدىدى . ئ نادەم بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن دۇنياغا كەلگىنىگە رازى بولغا نىدى . مانا ھازىر ئۇنىڭ بىلەن يانمۇ يان تۇرۇپتۇ . لېكىن مۇشۇ قەدىرلىك ئادەمگە ئويلىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئېيتقىلى بولمايدۇ ـ دە ! ئارزۇ ـ ئارمانلىرىغا تېز يېتىشنى ئويلايتتى ھەتتا بۇگۈن ـ ئەتىنى ئارزۇلاپ تالاي ـ تالاي كۈنلەرنى ئۆتكۈ

زۇۋەتتى ، ئۇ نادەم بىلەن بەختلىك ئائىلە قۇرۇشنى ، ئىككى قىز ، ئىككى ئوغۇلغا ئاتا ـ ئانا بولۇشنى ، تەڭ قېرىشنى شۇنچە زارىقىپ ئويلىغان ئەمەسمىدى... ئەمما ئەجەل ئوقلىرى ئارىلاپ يۈرگەن ئۇرۇش ئۇنىڭ ئارمانلىرىغا قارامدۇ ؟ ئۇ ياخشى بىلەتتى : ساڭا ئەجەل ئوقلىرى ياغدۇرۇۋاتقانلارنىڭ ئوقلىرىنى جەمئەتۇرمىسىڭ ، ئارزۇلىغان بەختلىك ئائىلىنىمۇ قۇرالمايسەن . ئۇنى جىمئەتۇرۇشمۇ ئاسان ئەمەس ، ئارمانلىرىڭ يېرىم يولدا ئۇزۇلۇپ قېلىشى مۇمكىن . چۈنكى ، نادەم ئېيتقاندەك : ئوقتا كۆز يوق ـ دە !... ھەي ئۆمۈر ، ئارمانلىق ئۆمۈر ، كىشىنىڭ ئويلىغانلىرىغا يەتمىكى نېمانچە تەستۇ...

ـــ قاراڭا نادەم ، مەن ئاجايىپلا ئويلارنى ئويلاپ كەتتىم ، باشقىلار تەرىپىدىن خورلاندۇق ، خورلۇقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قولىمىزغا قورال ئالدۇق . نى ـ نى يىگىتلىرىمىز قۇربان بولدى . ئۇلار تېخى ئۆمۈرنىڭ لەززىتىنى تېتىشقا ، ھالاۋىتىنى كۆرۈشكە ئۈلگۈرمىدى ، ئۇلاردىن نېمە نام ـ نىشان قالدى ؟

نادەم خېلى ئۇزاق ئويلاندى ، ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئاكىسى كەلدى .

ـــ مېنىڭ ئاكام مۇئەللىم ئىدى ، ـــ دېدى ئۇ ئۇزۇپ ـ ئۇزۇپ سۆزلەپ ، ـــ ئۇ تەڭسىزلىككە ، ئادالەتسىزلىككە قارشى كۈرەش قىلىپ ئۆلۈپ كەتتى ، ئۇنى پۈتۈن يۇرت ھازىرغىچە يادلايدۇ .

ـــ بىزنىچۇ ؟

ـــ بىز تېخى ھايات ، ئۆلۈپ كەتسەك ، كۆكسىمىزدىكى ئوردىنىلار قالىدۇ .

ـــ ئادەم ئارمانلىرىغا يەتمەي ئۆلۈپ كەتسە ، نېمىدېگەن ئېچىنىشلىق ـ ھە ؟... ئىككىمىزمۇ مۇرادىمىزغا يەتمەي ئۆلۈپ كەتسەك ئەلەم ئەمەسمۇ ... دەھشەت ! دەھشەت !...

نادەم كۈلدى ۋە رەيھاننىڭ ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن قىلغان

گەپلىرىدىن تەسىرلەندى :

— ئەلۋەتتە ئېچىنىشلىق ، — دېدى ئۇ ، — مېنىڭ ئويۇمچە ھايات قانۇنىيىتى ئەنە شۇنداق بولسا كېرەك... قىزنىڭ ئارزۇسى ، كۆتكىنى باشقا ئىدى ، شۇڭا ئۇنىڭ گېپىنى بوۋلدى :

— قويۇڭ ، ئەنۋەركامدىن ئۆگىنىۋالغان مۇنداق گەپلىرىڭىزنى ، مەنمۇ مۇنداق گەپلەرنى كىتابتىن كۆپ ئوقۇغان ، ئۇ شۇنداق . لېكىن ، راستىمنى ئېيتسام نادەم ، مەن ھازىر ، كېلەچىكىمىز ، ئارمانلىرىمىز ، تۇرمۇشىمىز ھەققىدىكى گەپلىرىڭىزنى تەشنا ، — قىز شۇنداق دېدى - دە ، ئىككى قولىنى نادەمنىڭ بوينىغا گىرەلەشتۈرۈپ سېلىۋالدى .

نادەم خۇددى نۆتۈق سۆزلىگەندەك ئېيتتى :

— ئارمانلىرىمىز قايناق ! كېلەچىكىمىز پارلاق ! تۇرمۇشىمىز ئىناق !

ئىككىسى قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى ۋە تېخىمۇ يېقىنراق تۇرۇشتى .

رەيھاننىڭ شۇ تاپتىكى ھېسسىياتىنى چۈشەنگەن نادەم ، ساق قولى بىلەن قىزنىڭ بېشىنى سىلىدى ۋە چاچلىرىنى بارماقلىرى ئارىسىغا ئېلىپ تاراشقا باشلىدى . ھەر ئىككى بەدەن سىمابتەك تىترىدى... نادەم بېشىنى ئېگىشتۈرۈۋېدى ، قىز دەرەخ شاخلىرى ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئايىنى كۆرسەتتى :

— قارا ئۇ ، ئاي... بىزگە قاراۋاتىدۇ...

— مەسلىكى كېلىۋاتىدۇ...

— ئۇنداق قىلماڭ... سەت...

رەيھان شۇنداق دېدىيۇ ، بىراق ئىككى ئايىغىنىڭ ئۆكچىسىنى كۈچەپ كۆتۈردى .

ۋارىسجاننىڭ تاقەت قىلغۇچىلىكى قالمىدى ، ئەگەر يېنىدا قورالى بولغان بولسا ، بېشىغا نېمە كەلسىمۇ ، ئانقان بولاتتى . ئامال يوق - دە ، ھېلىمۇ بولسا ، ئىككىسىنى ئايرىۋېتىش ،

گەپلىرىنى ئۇزۇۋېتىش كېرەك ، نېمە قىلمىدۇ يۇرەكنى زېدە قىلىدىغان گەپلەرنى ئاڭلاپ...

ئۇ بۇ يەرگە قانداق كەلگەن بولسا ، يەنە شۇنداق شىپەقاپ - سۇرۇلۇپ بۇرۇنقى ئولتۇرغان يېرىگە باردى - دە ، ئىككىسىنى ژارقىرىدى :

— نادەم !... رەيھان !...

ئىككىسى چۆچۈپ كەتتى ، لېكىن ژارىسجاننى ئۇنىدىن تونۇپ ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىدى .

— ئۆيدىن خالتا كەپتۇ ، ئېغىز تېگىڭلار !

ئىككىسى ئوڭايسىزلاندى ، بىراق بارماي بولمايتتى .

— يۇرۇڭ ، مېنىڭ خوجايىنىم ، سىزنىڭ تۇغقىنىڭىز چاقىرىۋاتىدۇ ، خالتىسىغا ئېغىز تېگەيلى .

— بىزنى ماربلاپ ئولتۇرغان نېمىدە ئۇ... كۆرەرگە كۆزۇمۇ يوقتى ئۇ نېمىنى...

ئىككىسى ژارىسجان ئولتۇرغان يەرگە ئەمدىلا كېلىشىگە تۇيۇقسىز ئوقلار ئېتىلىپ كەتتى ۋە ئۇلارنىڭ بېشىدىن ۋىڭلداپ ئۆتۈشكە باشلىدى . ئۇچىلىسى يېتىۋالدى . ئۇلار خېلىغىچە ياتتى . لېكىن ، ئېتىشىشلار پەسىيىدىغاندەك ئەمەس ئىدى . ئۇرۇش ئالدىنقى سېپىدىن ئىككى - ئۈچ كىلومېتىر يىراق بۇ جايدا ئوپۇر - توپۇر باشلىنىپ كەتتى . ئاسماندا بەلگە ئوقلىرى كۆرۈندى ئۇياقتىن - بۇياققا يۈگۈرۈشلەر ۋە دېجورنى ، رازۋېدكىچىلەرنىڭ كىملەرنىدۇ ئىزدەپ ژارقىراشلىرى ئاڭلاندى . ئۇچىلىسى زېمىلانكىغا يېتىۋېلىشقا ئالدىراپ ، بەزىدە ئۆمىلەپ ، بەزىدە يەر بېغىرلاپ يۈردى .

× × ×

يېنجۇخۇ ئاجايىپ قېلىن قومۇشلۇقى ، قۇم بارخانلىرىنىڭ

كۆپلۈكى ھەم سان - ساناقسىز قارىياغاچلىقلىقى بىلەن باشقا يەرلەردىن پەرقلىنىپ تۇراتتى . داخىيەنزىدىن گومبىداك قەسىملىرىنى قوغلاپ كەلگەن نىزامىدىن پولكى باجاڭخۇغا كىرىشتە قاتتىق قارشىلىققا ئۇچراپ ، يىنجۇخۇدا توختىغان .

بىرنەچچە قېتىملىق قاتتىق ھۇجۇمدىنمۇ ئالغا ئىلگىرىلەشكە مۇمكىن بولمىغاندىن كېيىن ، قىسىملار زېمىلانكا كولاشقا چۈشتى . جەڭچىلىك ھايات قىزىق بولاتتى . ھەر ھۇجۇم ئالدىدا : قايسىسىز ئۆلمىز ، قايسىسىز قالمىز ، دېيىشىپ بىر - بىرىگە ۋەسىيەتلەرنى ئېيتىشىدىغان جەڭچىلەر ، تىنچ يەر قېزىشتىن - بىخەتەر يەر ئاستى ئۆيى ، تاماقخانا ، ئاشخانا ، ئىسكىلات ياساشتىن چاپسانلا زېرىكىپ قالاتتى . خۇددى ئىككى تەرەپ كېلىشىم ھاسىل قىلغاندەك بىر پايمۇ ئوق ئۇزمىگەن مەزگىللەر ئۆتتى ، نەچچە سائەتلەپ جىددىي تىركىشىپ قالىدىغان باسقۇچلارمۇ ئۆتتى ، بىراق ھۇجۇم بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەپ ئۆگىنىپ قالغان قوشۇن بىر ئورۇندا ئۇزاق تۇرۇپ قېلىشتىن ــ ھەپتىلەر ، ئايلارنى ئالغا سىلجىتماي ئۆتكۈزۈشتىن ئىچى پۇشۇپ قالاتتى : «بىز زېمىلانكا كولاشقا كەلمىگەن ، دۇشمەن بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا كەلگەن... » دەپ قىسىمدىن كەتكۈچىلەرمۇ بولدى . يېقىندا قىسىمدىن ئۆزلۈكىدىن كېتىپ قالغانلارنىڭ سانىنى ئالغاندا ئەللىكتىن ئوشۇق ئادەم بولۇپ چىقتى .

جەڭ سۈرەلمىسلىك بىلەن باراتتى . دۇشمەن ئەپلىك يەردە ــ ئېگىزدە ، قىسىملىرىمىز تۆۋەندە ــ قومۇشلۇقتا ، قۇم بارخانلىرىنىڭ ئارىسىدا ئىدى . ئىلگىرىلەش ، نۇرغۇن قان بەدىلىگە كېلەتتى .

دىجورنى گايىت قاراۋۇللىرىنى ئارىلاپ كېلىپ ، ئاكوپقا چۈشۈپ ، ئۇنىڭ قىرىغا يۆلىنىپ خىيال سۈرۈپ تۇرۇپ قالدى . ئەتىگەن شارىلداپ ياغقان يامغۇر ئەمدى ئاق يېغىنغا ئايلىنىۋاتقىدى . قومۇشلۇق ، قۇملۇق ــ پۈتۈن دالا ھۆل بولۇپ كەتكەن .

قومۇش غوللىرىدا قېتىپ قالغان قان تامچىلىرى سىيرىلىپ ئېقىپ چۈشمەكتە . ئىنسانىنى ئىككى پۈتلاپ ماڭغۇزۇۋاتقان ، يورۇق دۇنيادا تىك تۇرغۇزۇۋاتقان نەرسىنىڭ مانا ئەمدى ئەھمىيەتسىز نەرسىگە ئايلىنىپ ، يامغۇر سۇلىرىغا قوشۇلۇپ ، ئاددىي ھالدا تامچىۋاتقىنىغا ئۇ ، مەيۈسلۈك ھېس قىلماقتا ئىدى... ئەينەكتەك سۈزۈك تامچىلار ئۇنىڭ ھەممە يېرىنى ھۆل قىلىۋەتتى . شۇ تاپتا ئۇ ، بوينىغا تامچىۋاتسىمۇ ئەندىكىمەيتتى ، ئىسسىقتىن بەزگەن بەدەنلىرىنىڭ سالقىنلاپ - يايراپ كەتكەنلىكىنىمۇ سەزمەيتتى .

كەچكە يېقىن سىمىلداپ يېغىۋاتقان يامغۇر توختىدى ، ئاقۇچ تومانمۇ تارقىلىپ كەتتى . ھەتتىگىنەي ، ھاۋا شۇنداق گۈزەل تۈسكە كىرگەندە ، قاراڭغۇ چۈشۈپ قالدى . ئۇ ئاكوپتىن ئىرغىپ چىقتى - دە ، زېمىلانكا ياققا قەدەم باستى ۋە دېجورنى بۆلۈمگە كىرىپ كەتتى .

ئارىدىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكىن ، تۈيۈقسىز تاراسلىغان ئوق ئاۋازى ئاڭلاندى ۋە بارغانسېرى كۈچەيىپ كەتتى . بۇرۇتلىرى داردەيىپ كەتكەن گايىت زېمىلانكا ئىشىكىدىن چىقىشىغا ، يۈگۈرۈپ ھاسىراپ كەلگەن جەڭچى :

— يولداش كوماندىر ! دۇشمەن... دۇشمەن قارشىلىقىمىزغا قارىماي ، كەلكۈندەك بېسىپ كېلىۋاتىدۇ ! — دېدى .

گايىت ئىتتىك يۈلتۈزلارغا قاراپ ئېيتتى

— ۋاقىت يېرىم كېچىدىن ئېشىپ كېتىپتۇ ، ئەبلەخلەر كېچىسى ھۇجۇمغا چىقمايدىغان...

ئۇ رازۋېدكىچىنى چاقىردى - دە ، ھايال قىلماي ئۆز روتىسىنى باشلاپ قومۇشلۇق ئىچىگە كىرىپ كەتتى .

دۇشمەن پىلىموتلىرىدىن ئوق ياغماقتا ئىدى . ئالدىنقى قاراۋۇللارنىڭ ئىككىسى ئۆلۈپ ، بىرسى قالغان ۋە ئۇ چېكىنگەن . دۇشمەن ئىككى ياندىكى تۆت پىلىموتنىڭ ھىمايىسىدا

ئىتتىكلەپ كېلەتتى... شۇ چاغدا باشقا سەپلەردىنمۇ ئېتىشىش باشلاندى . دۇشمەن شۇنچىلىك يېقىن كېلىپ قالدىكى ، قول گىراناتلىرى ئېتىلسا ، ئۇلارغا بەخۇدۇك يېتەتتى .

تېزلىك بىلەن ئېتىلغان قول گىراناتلىرى ئۇلارنىڭ ئالدىنقى سەپلىرىنى مېڭىشتىن توختاتتى .

شىددەت بىلەن بېسىپ كېلىۋاتقان دۇشمەن نېمىشقىدۇ چېكىنىشكە باشلىدى . جەڭچىلەر قوغلاپ ھۇجۇمغا ئۆتتى . گايت نېرىدىكى ئەتراپى قومۇشلۇق قۇم دۆڭنى ئىگىلەيدىغان بولدۇم ، دەپ خۇشال بولدى . ئۇلار چېكىنىۋەردى ، جەڭچىلەر قوغلاۋەردى . قومۇشلۇق ئىچىدە قوغلاپ ، ئېگىز دۆڭگە ئاز قالغاندا ، ئەتراپىنى ئۆسكىلەك ، قېلىن قومۇشلۇق قورشىغان كەڭرى ئوچۇقچىلىققا چىقىپ قالدى ۋە شۇ ئان قارشىلىققا ئۇچرىدى . ئالدىدىن ، ئىككى ياندىن پىلىموت ئوقلىرى ئۇچۇپ كەلدى . كەينىدىنلا مىلتىقلىرىغا ئىتتىك بېكىتىۋالغان نۇرغۇن دۇشمەن كۆرۈندى . ئۇلار توختاۋسىز ئوق ئۇزۇپ ۋارقىرىشىپ كېلەتتى .

گايىت ئۆز روتىسىغا چېكىنىشكە بۇيرۇق بەردى . بىراق ، يەتتە ـ سەككىز قەدەم چېكىنمەي تۇرۇپلا ، ئويلىمىغان ھالدا بۇلارنىڭ كەينىدىن ئوق چىقىپ قالدى . خورىغان روتا بىر باتالیون دۇشمەننىڭ قورشاۋىدا قالغاندا ، گايىت ئۆزىنىڭ ئالدىغانلىقىنى ئەلەم بىلەن ھېس قىلدى .

خۇددى قەدىمكى زامان ئۇرۇشلىرىدەك مۇشتلىشىش ، باش ئېتىش ، پەشۋا ئېتىش ، قۇچاقلىما جەڭ باشلاندى . تەڭ كېلىش قىيىن ئىدى . گايىت : بىر تەرەپنى بۆسۈپ چىقىپ كەتسەك ، روتىنىڭ بىر قىسمىنى ساقلاپ قالغىلى بولىدۇ ، دەپ ئويلايتتى .

قىيا ـ چىيا كۆتۈرۈلۈۋاتقان مەيدان پاتقاق بولۇپ كەتتى ، گايىت كۇچلۇك قوللىرى بىلەن ئىككى گومىنداڭچىنىڭ يەلكىسىنى قامالالاپ تۇنقىنىچە ، بىر ـ بىرىگە ئۇرۇپ يېقىتىۋەتتى .

شۇ چاغدا گايىتىنىڭ دۇمبىسىگە ئىتتىكىنى ئۇرغان دۇشمەننىڭ قولىغا ژاربسجان چاققانلىق بىلەن تېپىۋەتتى . يەنە بىرسى ژا-ربسجانىنىڭ بېشىغا مىلتىق قوندىقىنى كۆچىنىپ تۇرۇپ ئۇرغاندى ، ئۇ ئۆزىنى ئىتتىك يانغا ئالدى ، دۇشمەن ئۆزىنىڭ كۈچ سالمىقىدا پاتقاققا دۇم چۈشتى ، گايىتىنىڭ چىگرىن ئۆتۈكلۈك ئوڭ ئايىغى ئۇنىڭ مېڭىسىنى يانجىۋەتتى··· ژاربسجان يەردە ياتقان تاپانچىسىنى ئالدى ـ دە ، باش ـ كۆزى قانغا بويالغان بىر جەڭچىگە ئىتتىكىنى ئۇرۇشقا كەلگەن گومىنداڭچىنى ئېتىۋەتتى . مەيداندا «ئۇر ! ، يېقىت ! ، دەسسە ! ، چەيلىۋەت !··· » دېگەن ئاۋازلار ئۇزلۇكسىز كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى . گايىت يەنە بىرسىنى پاتقاققا بېسىۋېلىپ گېلىنى ئامبۇردەك قىسقاندى ، بېشىغا مىلتىق قوندىقى ئۇرۇلۇپ يېقىلدى .···

تاڭ سۈزۈلمەكتە ئىدى . قىيا ـ چىيا كۆتۈرۈلۈۋاتقان مەيدان جىمىشقا باشلىدى . مۇئاۋىن روتا كوماندىرى ساق قالغان جەڭچىلەر بىلەن بىر تەرەپتىن بۆسۈپ چىقىپ كەتتى .

تاڭ ئاتتى .

ئۆلۈكلەر بىلەن تولغان مەيدان ـــ قۇمىساڭغۇ توپىلىق يەرلەر ، پاتقاقلار ، قومۇشلار قان بىلەن بويىلىپ سۈرلۈك تۈسكە كىرىپ قالدى .

ئۆڭسىلى ئۆچكەن ، غەزەپتىن چىشلىرى كىرىشكەن باتال-يون كوماندىرى ئەنۋەر ئېگىز قۇم دۆڭىگە چىقىپ ، دۈربۈن بىلەن شۇ ياقتا قارايتتى ، دۈربۈن قانلىق مەيداننى ئېنىق كۆر-سەتتى .

مەيداندا گومىنداڭچىلار پەيدا بولدى . ئۇلار يارىلىنىپ دۇشمەن قولىغا چۈشۈپ كەتكەن يارىدارلىرىمىزنىڭ بۇرنىنى ، قۇلىقىنى كېسىپ كۆزلىرىنى ئويۇپ ، مەيدىلىرىنى يانجىپ مەي-داڭا ئەكېلىپ تاشلىدى . بۇ ھالنى بېشى يېرىلىپ يۇز ـ كۆزى قانغا مىلىنىپ ياتقان گايىتمۇ ، دۈربۈن بىلەن قاراڭۇاتقان ئەنۋەر-

مۇ كۆردى . گايىت ئۆز قىسمىنىڭ ھايات جەڭچىلىرى چېكىنىپ ۋاتقانلىقىنى بايقىغان ، لېكىن بىرنەچچە جەڭچىسىنىڭ بېشىغا چىقماسلىق ئۈچۈن ، قىسىر قىلماي ياتقان ، مانا ئەمدى گومىداڭچىلار ئۆلۈكلەرگە نەيزە سانجىپ كېلىۋاتىدۇ ، ھېلى ئۆزىگە مۇ سانجىشى مۇمكىن . ئۇ ئېغىر ئېچىنىش ، ئەلەم ھېس قىلماقتا . بېشىغا ئۆلۈم سايىسى چۈشكەن ئادەملەر كۆپ هاللاردا ، ئۆلۈم ئالدىدا ئۆز خاتالىقىنى ، سەۋەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلىدۇ . گايىت ، گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ چېكىنىپ ، ئۆزلىرىنى قومۇشلۇق ئىچىگە ئەكىرىپ كەتكىنىگە ـــ ئالدانغانلىقىغا قاتتىق پۇشايمان قىلماقتا .

ئۇ نەيزىنىڭ ئۆزىگە سانجىلىشىغا گۇمان قىلمايتتى ، شۇ هالدىمۇ يەنە ئېلىشىش مۇمكىن ، بىراق نەتىجە چىقمايدۇ . نىزا-مىدىن ئەپەندى ئۈچ كۈن جەڭ ، ھۇجۇم بىلەن ئېلىنمىغان داخىيەنزىنى ھېيلە بىلەن ئالدىغۇ ، ھېيلە ئىشلىتىپ قۇتۇلۇپ قالغىلى بولماسمۇ ؟...

ئۇ قانغا بويالغان يۈزىنى ئوڭدا قىلىپ ياتتى . ئۆلۈكلەرگە نەيزە سانجىپ كېلىۋاتقانلار ئۇنىڭ قانلار قېتىپ قالغان دەھشەت-لىك يۈزىگە بىر قارىدى ـ دە ، بېشىغا تېپىۋېتىپ ئۆتۈپ كەتتى .

گايىتنىڭ تەشۋىشلەنگەن كۆزى ئېچىلدى ۋە دۈم بولۇپ ، غەيرەت قىلىپ يەر بېغىرلاپ ، قومۇشلۇق ئىچىگە كىرىپ كەتتى . ئۇ كۈچىنىپ بىر سائەتتىن ئوشۇقراق يەر بېغىرلاپ ئالدىنقى بىرىنچى قاراۋۇلغا يېقىنلاپ كەلدى .

ـــ ھەي... بىغەملەر ! ماۋۇ يەرگە كېلىڭلار ، مېنى يۆلە !... ـــ ۋارقىرىدى ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ .

قاراۋۇل ئۇنى يۆلەپ ، باتالىيون شتابى ئالدىغا كەلگەندە ، جەڭچىلەر كوماندىرىنى ئورىۋېلىشتى . ئۇ يەنىلا روھلۇق بولسىمۇ پۈتلىرى دىرىلدەپ ، دەلدەڭشىپ تۇرالمايتتى .

ـــ خۇداغا شۈكرى ، ئامان ئىكەنسەن...

— مېنى ئاسان ئۆلمىدۇ ، دېۋىدىڭمۇ !...
— يۈزلىرىڭ نېمە بوپكەتكەن ؟...
— قورقۇۋاتامسەن ، مېنى ئۆلۈمدىن ساقلاپ قالغان قانلار بۇ !

ئۇنى شەپقەت ھەمشىرىلەر بۆلۈمى جايلاشقان زېمىلانكا ئىچگە ئەكىرىپ كېتىشتى .

«روتا كوماندىرى گايىت قۇربان بولدى ، ئۆلۈكى دۇشمەن ئىشغالىيىتىدىكى يەردە قالدى» دېگەن خەۋەر تارقىلىپ ، ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەيلا ، ئۇ پولك «بالىنتسىدا» پەيدا بولغاندا ، ھەممە-سىدىن بۇرۇن ئۇنى ۋاراسجان يوقلاپ كىردى . گايىتىنىڭ بېشى ۋە يۈزلىرىدىكى قان داغلىرى يۇيۇلۇپ ، ئىسپىرت بىلەن تازىلە-نىپ ، ئادەم سىياقىغا كەلتۈرۈلگەن ۋە بېشىنىڭ زەخمىلەنگەن يېرى تېڭىلغانىدى ، ۋاراسجان كىرگەندە ، ئۇ سۈيۇقئاش ئىچىۋا-تاتتى .

— ياللا... ھېلىمۇ تىرىك قاپسەن ، ئويلىمىغان ئويىمىز قالمىدى جۇمۇ گايىتكا ، — دېدى ۋاراسجان ئولتۇرۇشقا ئىجا-زەت بېرىلگەندىن كېيىن .

— ھە ، نېمانچە ئەنسىرەپ كەتتىڭ ؟

— نېمىشقا ئەنسىرىمەيمىز ، سەن دېگەن ئادەتتىكى ئادەم-مۇ ؟ باتۇر كوماندىر تۇرسىڭ...

— ئۇنچىلىك ئاشۇرۇۋەتمە ، قېنى ، تاماققا كەلمەمسەن ، ئاش كەلسە ئىمان قېچىپتۇ ، دېگەن راست گەپ - دە... راستىمنى ئېيتسام ، دۇشمەن دېگىنىڭگە ھەر ھالدا بوش كەلمەي-دىغان جۇمۇئۇكا !

— ئۇنى بىز بىلىمىز .

— سەنمۇ بوش كەلمىدىڭ ، ئەگەر ھېلىقى خۇمپەرىنىڭ ماڭا ئۇرغان ئىشتىكىنى تېپىۋەتمىگەن بولساڭ ، مەن دېگەن يوق - دە ! قالتىس جەڭ قىلدىڭ ، جەڭچى بولساڭ شۇنداق

بول .

ـــ هېلىقى تاپانچىنىڭ قولۇمغا چۈشۈپ قالغىنىنى دېمەمسەن ، تازا ئەسقاتتى ئۇ .

ـــ ئۇنىڭغىمۇ چاققانلىق قىلدىڭ ، ماڭا قالتىس يارىدىڭ ئۇكا . پولكوۋنىككە ئۆزۈم دوكلات قىلىمەن ، بىرىنچى بولمىسمۇ ، ئىككىنچى دەرىجىلىك ئوردېن ئېلىشقا تېگىشلىكسەن ، مۇشۇنداق چاققانلىقىڭ بولسا ، ئۆزۈمگە كانۇۋي قىلىۋالايمۇ يا سېنى ؟

ـــ يارىغان بولسام ، مەيلى...

گايىت ئېشىنى ئىچىپ بولۇپ ، ئاغزىنى ئالىقىنى بىلەن ئېرتتى ـ دە ، سېرىق بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ يېنىدىن تاماكا خالتىسىنى چىقاردى :

ـــ تاماكا ئورىغىنا ئۇكا .

ۋاسىلىجان تاماكا يۆگەپ تۇتاشتۇرۇپ بەردى . گايىت تاماكىنى خۇمادىن چىققۇدەك قاتتىق شوراپ چېكىشكە باشلىدى .

ۋاسىلىجاننىڭ روھى كۆتۈرۈلگەن ، گايىتنىڭ ماختاشلىرى ئۇنىڭ تاۋىنى ئۆستۈرگەنىدى . ئۇرۇشقا قاتناشقاندىن بۇيان ، بۇگۈن بىرىنچى قېتىم كوماندىرنىڭ ماختىشىغا ئېرىشتى ، تېخى ماختاش بىلەن ئىشەنچكىمۇ ئىگە بولۇۋاتىدۇ : ئەگەر ئۇنىڭغا كانۇۋي بولۇۋالسام ، نادەمدىن ئۇستۇن ئورۇنغا ئىگە بولۇۋالسام ، دېگىنىم ـ دېگەن ، ئەتىكىنىسىم ـ ئەتىكەن بولاتتى ـ دە ، ـــ دەپ ئويلاشقا باشلىدى ئۇ ، ـــ نادەمنىڭ ھەدىسىلا گەپتانلىق قىلىپ گۈركىرەشلىرى ، رەيھاننىڭ ئادەمگە قىرىچە ـ يېنىچە تېگىشلىرى كوماندىرلارنىڭ ماختاشلىرىدىن ئەمەسمۇ... مېنىڭ دۆتلۈكۈمنى ، مىلتىقنىلا ئويلاپتىمەن ... بۇمۇ بولىدۇ . لېكىن ، ئۇنىڭغا ئېسىلىپلا ئالغۇچە ، نېمىشقا باشقا ئۇسۇللارنى ئويلاپ باقمىدىم ؟... ئەمدى يول ئېچىلىۋاتىدۇ ، مۇنۇ كالتە پەمنىڭ كىپتىغا كىرىۋالسام ، ئوشۇقۇم ئالچۇ چۈشىدۇ .

دىغان ئوخشايدۇ... دادام : ئادەم دېگەننى ماختىساڭ خۇش بولىدۇ . ۋاقتى كەلگەندە ماختاپ - ئۇچۇرۇپ بەرسەڭ ، ئەقىل - ھوشىنى يوقىتىپ قويىدۇ ، دەيدىغان شۇنىمۇ چوڭقۇرراق ئويلىماپتىمەنا...

— سېنىڭ باتۇرلۇقلىرىڭ ئازمۇ ئەمەس ، گاھىتكا ، — دېدى ئۇ جىددىي قىياپەتتە ، نىزامىدىنكام شۇنچە قۇربانلارنى بېرىپ ئالالمىغان داخىيەنزىنى بىرلا ھىيلە بىلەن ئالدىغۇ ، سەن مۇ ئاشۇ ئەجەل پۇراپ تۇرغان قانلىق مەيداندىن بىرلا ھىيلە بىلەن ساق قاپسەنغۇ...

— ئەزرائىلنى ئازغاشتۇرۇش دېگىنە ، بۇ .

— بۇ قايسى جەھەن كەم ؟ !

گايىت ئويلىنىپ قالدى :

— ئۆلگەنلا ئادەمدە بىز ... شۇ يەردىن ساق قالغىنىم — دۇنياغا قايتا كەلگىنىم بولدى . ئۇكا ، بايا سەن باتۇرلۇقلىرىڭ ئاز ئەمەس دېدىڭ ، راست گەپنى قىلسام ، نىلقا تاغلىرىدىكى ئۇرۇشلاردا — ئۇ چاغدا سەن يوق ، بىلمەيسەن — ئېسىۋسىن سېپىدا بىر كىچىك ئەترىتنىم بىلەن گومىنداڭچىلارنى قىرىپ ، ساينىڭ تېشىدەك يانتۇزۇڭەتتىم ، باش ساقچىنى ئالىدىغان چاغ- دىچۇ ، ئالدى دەرۋازىدىن چىققانلارنىڭ بىرىنى قويمىدىم ، لەڭ- شاڭ ، ھەرەمباغدىكى ئۇرۇشلارنى دەمسەن . ئاچالدىكىنى دەم- سەن ، ۋاي - ۋۇي ، سۆزلەپ كەلسەم تۈگىمەيدۇ .

— شۇنچىلىك جەڭلەرنى سەن قىلىسەنۇ ، يەنە گېزىتلەرگە نادەمنى ، رەيھاننىلا يازغىنى نېمىسى ؟

گايىت كەسكىن جاۋاب بەردى :

— باشقىلارنىمۇ يازدى ، ئۇلارنىمۇ يازغىنى توغرا .

— توغرىلىقى توغرا ، لېكىن شۇ چاغدا مەھەللىگە چىقسام ، كىشىلەر : گايىت ئىككىگلار نادەمچىلىك بولالمىدىڭلار- مۇ ، ئۇنى قالتىس يېزىپ كېتىپتۇ . دېۋىدى ، ئۆلمىدىم ، ئۇنىڭ

بەرسى بولدۇم دېگىنە ، ـــ ژارىسجاننىڭ گەپلىرى گايىتنى ئويلاندۇرۇشقا باشلىدى ۋە ئۇ جىمىپ كەتتى .

ـــ تاماكىدىن يەنە بىرنى يۆگىگىنە ، ـــ دېدى ئۇ ئۆھ تارتىپ .

ژارىسجان سۆزىنى داۋام قىلدى :

ئۇ چاغدا سەن بىر ئەترەتنىڭ كوماندىرى ، سېنىڭ يازسا ئەرزىگۈدەك شۇنچە نۇرغۇن باتۇرلۇقلىرىڭ بولغاندىكىن ، ئاۋۇال سېنى ، ئاندىن جەڭچىلىرىڭنى يازسا بولماسمىدى ؟

ـــ مەيلى ئەمەسمۇ...

ـــ ھەممىگە مەيلى ، دەۋەرسەڭ ، يۈرت ئالدىدا ئادەم ئوسال بولۇپ قالمىدىكەن ، ـــ دېدى ئۇ . شۇنىڭدىن كېيىن ، ھەرەمبالغار ئېلىنىپ ، ئەنۋەرنى دوختۇرخانىغا يوقلاپ بېرىشقاندا ، مۇخبىرلارنىڭ ئۇنى يازماقچى بولۇپ كەلگەنلىكىنى ، لېكىن ئەنۋەرنىڭ ئاۋۇال نادەمنى ، رەيھاننى يېزىشنى تاپىلىغانلىقىنى ، گايىتنى تىلىغىمۇ ئېلىپ قويمىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى .

ـــ بوپتۇ ، ئۇكا ، بىزنىمۇ يازىدىغانلار چىقىپ قالار .

ـــ ئەمدى ھەرقانچە يازسىمۇ ئاشۇلاردىن كېيىن ـ دە ، كېيىن تۇرىدىكەن دەيدۇ ـ دە ...

ئۇرۇش ھەر قىسما قىسمەتلەرگە ، ئادەم ئىشەنمىگۈدەك قىسسىلەرگە باي بولىدۇ : ئۆلدى دەپ سانالغان جەڭچىنىڭ قانلىق مەيدان ئىچىدىن ھاياتقا كۆز ئېچىپ ئۆمىلەپ كېلىشى ، تاماق ئېتىشتىن باشقا ھېچ ئىش بىلەن كارى بولمايدىغان ئاشپەزنىڭ بىر چەيدۇ بىلەن ئىككى قوراللىق دۇشمەننى قول كۆتۈرۈتكۈزۈشى ، رازۋېدكىچىلارنىڭ دۇشمەن ئىچىگە كىرىپ ، شتاب باشلىقىنىڭ خەرىتىسىنى ئوغرىلاپ كېلىشى ـــ كۈندە بولمىسىمۇ ، كۈندە بولۇپ تۇرىدۇ . تىنچ ھايات كەچۈرۈۋاتقانلار ئۇچۇن بۇ ھەيران قالارلىق ئىش بولغان بىلەن ، ئۇرۇش قىلىـ

ۋاقتان جەڭچىلەر ئۇچۇن كۈندىلىك تىرىكچىلىكتىكى ئاددىي ، ئادەتتىكى ئىشلاردەك ئۆتۈپ كېتىۋېرىدۇ . بۇ ئىشلار گېزىتلەر-گە بېسىلسا ، ئەلۋەتتە ئاجايىپ چوڭقۇر تەسىر قوزغايدۇ . غۇل-جىدا چىقىدىغان گېزىتلەرنىڭ مۇخبىرلىرى ئاخشام داخىيەنزىگە كەلگەن ، ئۇلار كېچىلەپ يول يۈرۈپ (بۇ چاغدا داخىيەنزى بىلەن يېنجۇخۇ ئارىلىقىدا گومىنداڭنىڭ بومباردىمانچى ئايروپە-لانلىرىنىڭ ھۇجۇمىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن كېچىسى يول يۈرۈ-لەتتى .) بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەندى . پولك سىياسىي باشقارما باشلىقى مۇخبىرلارنى باشقا زېمىلانكىلاردىن چوڭقۇرراق ياسال-غان «بالىنتسا» دەپ ئاتىلىدىغان ، ھازىر بولسا گايىت يانتان ئازادە ئۆيگە باشلاپ كىردى . بېشى داكا بىلەن تېڭىلغان گايىت ۋاڭىسجان بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى .

ـــ مانا بىزنىڭ گايىت ، ـــ دېدى سىياسىي باشقارما باشلىقى مۇخبىرلارغا ئۇنى تونۇشتۇرۇپ ، ـــ جەڭچىلىرىنىڭ ھاياتى ئۈچۈن ، ئۆلۈم مەيدانىدا قېلىشقا رازى بولغان ۋە ئۇ يەردىن ھالسىز ھالدا پەم بىلەن سالامەت كەلگەن ، قورقۇمسىز روتا كوماندىرىمىز .

ـــ مانا ، ئەمدى ھاياتىمنى ساقلاپ قالغان جەڭچى ، ـــ دەپ ۋاڭىسجاننى كۆرسەتتى گايىتمۇ ، ـــ ئەگەر بۇنداق چاق-قان ـ چەبدەسلىكى ، جەسۇرلۇقى بولمىسا ، پېقىر ئۆزىنى ئۇ دۇنيادا كۆرەتتى .

سىياسىي باشقارما باشلىقى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن مۇخ-بىرلار خاتىرە دەپتەرلىرىنى ئېچىشىپ ، گايىت ، ۋاڭىسجانلار بىلەن سۆھبەتكە كىرىشتى .

× × ×

ئۇزاق ۋاقىتتىن بېرى مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتقان دۇشمەننىڭ

يېقىندىن بېرى تەھدىدى ، ھۇجۇمى كۆپىيىۋاتقانلىقتىن ئىگىلەڭ-گەن گۇمانى دەللىلەرنى دوكلات قىلىش ئۈچۈن پولك شتابى جايلاشقان زېمىلانكىغا باتالیون كوماندىرى ئەنۋەر كىرىپ كەل-دى :

ـــ يولداش كوماندىر ، ـــ دېدى ئۇ ھۆرمەت بىلەن ئوك قولىنى چېكىسىگە ئېلىپ ، ـــ يېڭىدىن يۈز بېرىۋاتقان ئەھۋال-لارنى دوكلات قىلىش ئۈچۈن كەلدىم .

ـــ راھەت ، قېنى سۆزلە !

ـــ يېقىندىن بېرى روتىلارغا قوشۇۋېتىلگەن ئەسىرلەرگە قاراۋۇللۇق نۆۋىتى كەلگەندە ، يوقاپ كېتىدىغان ، باشقىلىرى ئۈلارنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى يوشۇرىدىغان ئەھۋاللار يۈز بېرىۋا-تىدۇ...

ـــ يوشۇرىدىغانلار بۇرۇنقىلاردىنمۇ ؟

ـــ ياق ، قوشۇلغانلاردىن .

نىزامىدىن ئويلىنىپ قالدى .

ـــ سۇرۇشتۇرۇلمىدىمۇ ؟

ـــ سۇرۇشتۇرۇلدى ، يولداش پولكوۋنىك ، نەتىجە چىقمايۋا-تىدۇ .

پولكوۋنىكنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلۇپ ، كۆزلىرى ئەتراپىدا ئۇششاق قورۇقلار كۆرۈندى . بۇنداق ھالەت ئۇ جىددىيلەشكەندە پەيدا بولاتتى .

ـــ ئۈلارنى ياخشى تاماق ، ئېسىل ھاراقلار بىلەن مېھمان قىل .

ئەنۋەر تەئەججۇپلەندى :

ـــ ھە ؟...

ـــ ئاندىن سۇرۇشتۇر ، ھەممىنى ئۆزلىرى سۆزلەيدۇ ، سەن تېخىچە دۇشمىنىڭنىڭ مىجەز ـ خۇلقىنى بىلمەمسەن ؟

ـــ قايتىشقا رۇخسەت قىلىڭ .

ـــ بۇگۈندىن قالمىسۇن !
ـــ خوپ ، بولىدۇ !
ـــ قايت .
ئەنۋەر بۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى ۋە ئۇدۇل خوجىلىق بۆلۈ-
مىگە كىرىپ تاماق زاكاز قىلدى : سەككىز خىل سەيلىك تۆت
جوزا ، سەككىز بوتۇلكا ئاق ھاراق ، سەككىز بوتۇلكا قىزىل
ھاراق ، يېگىرمە تۆت قاچا مەنپەر .
ناگان ـ ناگاندا ئېتىلىپ قالىدىغان ئوقلارنى ھېسابقا ئال-
مىغاندا ، يىنجۇخۇدا تىنچ ، جىمجىت جەڭچىلىك ھايات يەنە باش-
لىنىپ قالدى . لېكىن ، بۇ جىمجىتلىقنىڭ ئاقىۋىتى نېمە بولە-
دىغانلىقىنى ھېچكىم ئېيتىپ بېرەلمەيتتى . جەڭچى قەلبى ئەل-
ۋەتتە يەنە بۇ جەڭلەرنىڭ بولۇشىنى سېزەتتىيۇ ، قايسى تەرىقىدە
بولىدۇ ؟ بۇنى ئېيتىپ بېرىش قىيىن ئىدى . ھازىر جەڭچىلەر-
نىڭ ئەڭ كۆڭۈللۈك ئىشى ، ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرنى سۆزلەش
ئىدى . شۇڭا ، جامالىدىن بىلەن ئاراش ئابدۇۋەلىنى ئۇنىمىغانغا
قويماي ، ئۇزۇلۇپ قالغان سەرگۈزەشتىسىنى سۆزلەشكە ئېلىپ
چىقتى .
ـــ سائەت ئون ئىككىدە ماڭا قاراۋۇللۇق نۆۋىتىگە كېلە-
دۇ ، ـــ دەيتتى ئابدۇۋەلى كەينىگە شوخچۇپ .
ئۇنىڭغا قويامدۇ ، ئىككىسى ئۇنىڭ ئىكىگى بىلىكىدىن
تۇتۇپ ـــ تارتىپ زورلايتتى .
ـــ سائەت ئون ئىككىگىچە سۆزلەيسەن ، مۇشۇ يەردىنلا
قاراۋۇللۇقىغا بارىسەن ...
ـــ تاتلىق ئۇيقۇڭنى بۇزۇشمۇ يوق ...
ئۇلار قارىياغاچ تۆۋىگە كېلىپ ئولتۇرۇشتى . بۇ يەرگە
بۇگۈن نادەم بىلەن رەيھاننىڭ كەلمىگىنىگە ھەيران بولغان ۋا-
رىسجان يانپاشلاپ ياتقان ھېلىقى قومۇشلۇق يېنىدىن كەلدى :
ـــ مەنمۇ ئاڭلاي .

ئابدۇۋەلى ھېكايىسىنىڭ ئاخىرىنى سۆزلەشكە چۈشتى .

« ـــ شۇنداق قىلىپ ، ئەختەربۇۋى بىلەن كېلىشىپ قالـ
دۇق . مەن ساۋات چىقىرىدىغانلارنى ئوقۇتۇپ بولۇپ ، ئەل ئايـ
غى بېسىلغاندىن كېيىن ، ئۇلارنىڭ ئۆيىنىڭ كەينىدىكى يوغان
باغقا بارىمەن ، ئەختەربۇۋى ئاتا ـ ئانىسى قاتتىق ئۈيقۇغا كەتكەن
چاغدا ، ئاستا باغقا چىقىدۇ . شۇ يەردە ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان
بولدۇق . بىز بىر ـ بىرىمىزگە شۇنداق ئىچەكىشىپ كەتتۇقكى ،
بىر ـ ئىككى كۈن كۆرۈشەلمەي قالساق ، تۇرالماي قېلىشاتـ
تۇق . قىش ئايلىرى كەلگەندە ، بىزنىڭ كۆرۈشۈشىمىز قىيىنـ
لاشتى . بۇنىڭغا يەنە ئەختەربۇۋى ئامال تاپتى ، ئۇ دادىسىدىن
شۇنچە قورقسىمۇ ، يېرىم كېچىلەر مەزگىلىدە ، دادىسىنىڭ كونا
جۈۋا ، قۇلاقچا ، پىيىملىرىنى كىيىپ ، خۇددى بىر ئەركىشىدەك
سۇرەتتە بىزنىڭ ياتاقتا كېلەتتى . مەن كۆيۈك ، ئىشق ـ مۇھەبـ
بەتتە ئەرلەرگە قارىغاندا ، قىزلار چىڭمىكىن دەيمەن ، ئۆز مۇـ
ھەببىتىگە سادىقلىق ، ۋاپادارلىقتا ، ئەگەر بېشىغا مەڭگۈلۈك
جۇدالىق كەلسە ، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان قىزلارنى كۆردۇم ،
ئۇلار كۆيۈكتىمۇ شۇنداق ، ۋاپا ـ ئەقىدىدىمۇ شۇنداق ! ئۇ كەلـ
گەندە ، مېنى ئىزا تارتقۇزۇپ قۇرۇق كەلمەيتتى ، تۇخۇم پوشـ
كىلى ، سامسا ، پىشقان گۆشلەرنى ئېلىپ كېلەتتى . تېخى قاراپ
ئولتۇرۇپ ماڭا يېگۈزمىگۈچە كۆڭلى تىنمايتتى .

بىر كۈنى ئۇ بېشىنى كۆكسۈمگە قويۇپ تۇرۇپ ، سورىدى :

ـــ ئابدۇۋەلى ، مېنى راست ئالامسىز ؟

ئۇنىڭ سوئالى مېنى تەئەججۇپلەندۈردى .

ـــ بۇ نېمە دېگىنىڭىز ؟

ـــ سوراۋاتىمەن ـ دە ... ـــ ئۇ كۆزلىرىنى خۇمالاشتۇـ
رۇپ ، كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قاراپ تۇراتتى .

ـــ ئالمايچۇ ؟

ـــ راستمۇ ؟

— راست بولمايچۇ ...

ئۇ ھەرقاچان مېنىڭدىن ئۇستۇن تۇراتتى :

— ئەمىسە ، نېمىشقا ئۆيگە كىشى كىرگۈزمەيسىز ؟

راستىمنى ئېيتسام ، مەن بۇ توغرۇلۇق تېخى ئويلاشمىغا-نىدىم ، لېكىن ئويلىماپتىمەن دېگىلى بولامدۇ ؟

— سىز بىلەن مەسلىھەت قىلماقچىدىم ، كىشى كىرگۈز-سەم ، دادىڭىز ئۇنارمۇ ؟ — دېدىم .

— دادام ئۇنىماي قالسا ، قانداق قىلىسىز ؟

ئۇنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىش تەس ئىدى .

— ئۇنىماي قالسا...

— ئۇنىماي قالسا ، بوپتۇ دەيدىكەنسىز — دە ؟

— ياق ، بىر ئىلاجىنى قىلارمىز ...

— دادام راست ئۇنىماسلىقى مۇمكىن ، ئۇنىمىسا ، قېچىشنى ئويلىمىدىڭىزمۇ ؟

مەن چۆچۈپ كەتتىم .

— قېچىش ؟ ...

— بىزنىڭ بۇ يەردە ئىلىپ قاچمىغان ئەر ئەمەس ، دەيدىغان گەپ بار ...

مەن ، مۇنداق گەپنى ئاڭلىغان بولسامۇ ، لېكىن بىر ئۇ-قۇنقۇچى ئۇچۇن بۇنداق قىلىش نومۇسقۇ ، دەپ ئويلايتتىم .

— ئىش كەينىگە تارتسا ، بەلكى شۇنداقمۇ قىلارمىز ، — دېدىم .

— تېخى ئەپقېچىپ ئۆيلەنمىسە ، ئۆيلەنگەندەك بولمايدى-غان ، قېچىپ تەگمىسە ، پۇخادىن چىقمايدىغان ، ئۇنىڭسىز ئۆتكەن تۇرمۇشنىڭ ئەتىۋارىمۇ بولمايدىغان ئادەتمۇ بار ، —دېدى ئەخ-تەربۇڭى كۆلۈپ تۇرۇپ .

ئىككىمىزنىڭ مەسلىھىتى شۇ بولدى : باھاردا توي قىلىدى-غان بولۇپ كېلىشتۇق .

باهار ئايلىرىمۇ كەلدى . يېزىنىڭ بىر ئاقساقىلى بىلەن يەرلىك بىر پىشقەدەم ئوقۇتقۇچىنى ئەلچىلىككە ماڭغۇزدۇم . بىرىنچى قېتىمدا دادىسى مەسلىھەت قىلايلى ، دەپتۇ . ئىككىنچى قېتىمدا : ئۇ مېنىڭ قىزىمنىڭ خىلى ئەمەس ھەم ئۇنداق دەھرە-نىڭ بالىسىغا بېرىدىغان قىزىمۇ يوق ... دەپتۇ . ﴿خىلى ئە-مەس﴾ دېگىنى — گاداي كۆرۈڭانقىنى ، ﴿دەھرىنىڭ بالىسى﴾ دېگىنى — دادامنى دىنسىز دېگىنى ئىدى . ئەمدى دادامنى نېمىشقا ﴿دەھرى﴾ دەيدۇ ؟ بۇنى ئازراق سۆزلەي : دادام كەمبە-غەل بولغان بىلەن كىتاب ئوقۇيالايدىغان ، ئەرەب - پارىس تىللە-رىدىن ئازراق ساۋاتلىق ، كونا شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنى پىش-شىق بىلىدىغان ، ئۆزىمۇ ئانچە - مۇنچە شېئىر يېزىپ قويىدىغان ئادەم ئىدى . دادام دىنسىز ئەمەس ، ئەمما ياخشى - يامان ئىشلار پېشانىگە يېزىلغان بولىدۇ ، دەيدىغان خۇراپىي قاراشلارغا قارشى ئادەم ئىدى . بىر كۈنى مەھەللىمىزدىكى نەزىرده ، كاتتا مەس-چىتنىڭ بىر مەشھۇر ئىمامى خەتمىقۇرئان قىپتۇ . تۇغىگەندىن كېيىن ، دادام :

— تەقسىر ، نەزىر - چىراغ دېگەندە مۇسىبەت توغرىسىدە-كى ئايەت ئوقۇلۇشى لازىم ، سىلىنىڭ بۇ ئوقۇغانلىرى كۆچەت يېتىشتۇرۇش — ئاسراش توغرىسىدىكى ئايەت ، مۇنداق قىلسىلا بولامدۇ ، دەپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ناھايىتى ئوسال ھالغا چۈشۈپ قالغان ئىمام ، دادامغا كۆڭلىدە ئۆچمەنلىك ساقلاپ يۈرۈپتۇ . يەنە كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، شۇ ئىمامنىڭ خوتۇنى ئۆلۈپ كېتىپ قىرقى توشمايلا ئۆيلىنىشنىڭ كويىغا چۈشۈپتۇ ۋە شۇ مەھەللە-دىكى بىر تۇل خوتۇننىڭ ئۆيىگە خۇپتەن نامىزىدىن كېيىن كىرىپ كېتىدىغانلىقىنى ، بامدات نامىزىغا شۇ ئۆيدىن چىقىدە-غانلىقىنى كىشىلەر كۆرۈپ قاپتۇ . خوتىنىغا چىقىۋېلىپ دائىم ئىنساپ ، ئەخلاق ، دىيانەت ، ھايا ، ... توغرىسىدا تىنماي ۋەز ئېيتىدىغان بۇ ئىمامنىڭ رەسۋاچىلىقلىرىدىن غەزەپلەنگەن دادام

مۇنداق شېئىر يېزىپتۇ :

بار ئىكەن بىر يۇرت ئىمامى يېشى يەتمىش ئىككىدە ،
دەيدىكەن : كۆيگەن زىناخورلار دوزاخنىڭ تەكتىدە .
بىر كۈنى تاسادىپەن قازا يېتىپ خوتۇنىغا ،
قاپتۇ نەۋرە - چەۋرىسى كۆزياش تۆكۈپ مۇڭ ئىلكىدە .
بۇ قازا قىرقى تېخى توشماي تۇرۇپ ، نەپسى تېشىپ ،
ھەريانغا قاتراپتۇ ئىمام ئۆيلىنىشنىڭ قەستىدە .
ئۇچرىتىپ قاپتۇ ئۇنى ئەسلى مەھەللە بىر كۈنى ،
چىققىنىنى بىر تۇل خوتۇننىڭ ئۆيىدىن تۇن - كېچىدە .
ئاغزىدا ھاتەم ، ئەمەلدە ئۇ زىناخور بەدبەشەر ،
بوپتۇ راست رەسۋايىئالەم ئەل - جامائەت كۆزىچە ،
بىلمىدىم قادىر خۇدا بەرگەي ئاڭا قانداق جازا ،
خوپ بولار قانداق جازا ھەم بۇ سۇپەت شەرمەندىگە ؟ !

دادامنىڭ بۇ شېئىرى ئەل ئىچىگە تارقىلىپ ، جامائەت ئىچىدە زور قىزىقىش پەيدا قىپتۇ . ھېلىقى ئىمامنىڭ بۇنىڭ بىلەن ئۆچمەنلىكى تېخىمۇ كۈچىيىپ ، دادامنى «ئەھلى ئۆلىما-لار شەنىگە داغ چۈشۈردى» دەپ مەھكىمە شەرئىگە چېقىپتۇ . ئۇنىڭ چاقۇسى بىلەن دادام مەھكىمە شەرئىگە چاقىرىلىپ ، ئاتمىش دەررە ئۇرۇش بۇيرۇلۇپتۇ . شۇ چاغدىكى غۇلجىنىڭ ئىلغار ، خەلقپەرۋەر ئادىمى ئاۋاكرى شېيەنگەن بۇ ئىشقا ئارىلى-شىپ ، دادامنى ئاتمىش دەررىدىن قۇتقۇزۇپ ئاپتۇ . دادامنىڭ ئىچى كۆچلۈك ، ناھەق ئىشلارغا غەزىپىنى يوشۇرالمايدىغان ئا-دەم بولغاچقا ، بىر كۈنى يەنە بىر سورۇندا : 〈ياخشى - يامان ئىشلار پېشانىگە يېزىلغان ، بەندىنىڭ ئۇنى كۆرمىكى بە-ھەق〉... دېيىلمۇاتقاندا ، دادام غەزىپىنى باسالماي ، ئۆمەر ھەي-يامنىڭ مۇنۇ شېئىرىنى ئوقۇپتۇ :

ئەزەلدىن لەيمىنى ئەتكەنتى خالىق ،
قىلماقچى ئىشىمنى بىلمىش ئۇ ئېنىق .
ھەر گۈناھ قىلسامۇ ھۆكمىدىن قىلدىم ،
مەھشەردە جازالاش — بۇ نىچۈك مەنتىق .

شۇنىڭ بىلەن دادام يەنە مەھكىمە شەرئىگە چاقىرىلىپ : ئاۋۋالقى گۇناھلىرىغا توۋا قىلماي ، يەنە ئۇستىلەپ گۇناھ ئۆتكۈزدى ، دەپ يوز دەررىگە بۇيرۇلۇپتۇ . بۇنىڭغا يەنە ئاۋاكرى شىيەنگەن ئارىلىشىپ ، ئەللىك دەررىنى سورىۋالغان بولسىمۇ ، لېكىن دادام قالغان ئەللىك ، دەررىنىڭ زەربىسى بىلەن ئۈچ ئايدىن كېيىن ئالەمدىن ئۆتتى . ئەختەربۇۋىنىڭ دادىسىنىڭ ، دادامنى «دەھرى» ، مېنى «دەھرىنىڭ بالىسى» دېيىشى مۇشۇ ۋەجىدىن ئىدى .

نۇرغۇن ئادەملەر بىزنىڭ ئىشىمىزغا ئارىلاشتى : بالىلىرى-مىزنىڭ ئاغزىغا ئىلىم سېلىۋاتىدۇ ، ئۆزى ياۋاش ، ئاق - قارىنى پەرق ئەتكەن بالا ، بۇنىڭدىن يېڭىلمىسلە ، دېيىشتى ، لېكىن ئۇ دېگەن گېپىدىن يانمىدى ۋە ئەختەربۇۋىنى ئۆيدىن چىقارمايدى-غان بولدى ھەم ئوقۇتۇۋاتقان كىچىك بالىسىنى مەكتەپتىن چى-قىرىۋالدى . بىزنىڭ كۆرۈشمىكىمىزمۇ قېيىنلاشتى . ھەتتا قې-چىش ئۈچۈن مەسلىھەتمۇ قىلالمايدىغان ھالغا كەلدۇق ، ياز ئايلىرىمۇ كەلدى ، ۋاقىت بولسا ، چاپقاندەك تېز ئۆتۈۋاتىدۇ ، قانداق قىلىش كېرەك؟ تەقدىر دېگەن مۇشۇ دەپ يۈرەم-دۇق ؟...

بىر كۈنى كېچىدە بېغىغا باردىم ۋە بۆدۈنە بولۇپ سايرىدىم . ئەختەربۇۋى ئاۋازىمنى ئاڭلاپ باغقا چىقتى ، چىقتى - دە ، مېنى كۆرۈپ ئۆزىنى ئاتتى ، ئۆكسۈپ - ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتتى... قانچە بەزلىسەمۇ توختار ئەمەس ئىدى . ئاخىر ئۇ :

— سىز ئۆيدىكى ئىشلارنى بىلمەيسىز ، مېنى ئارا ئۆسەتكىدىكى[1] بىر بايغا توقاللىققا بەرمەكچى بولۇۋاتىدۇ ، — دېدى يىغلاپ تۇرۇپ ، — كۆرۈشەلمەيدىغان ئوخشايمىز ، دەپ بەك قورققانتىم…

— ئۇنداق بولسا قاچايلى ، — دېدىم مەن جىددىيلىشىپ ، — سىزمۇ ، مەنمۇ تەييارلىقىمىزنى قىلايلى ، ئۆگۈنلۈككە يېرىم كېچىدە مەھەللىدىن چىقىپ كېتىمىز . ئۇچرىشىدىغان يېرىمىز يالغۇز سۆگەت .

قاچتۇق . ئاڭ سۈزۈلۈشىنىڭ ئالدىدا توقايغا[2] — يىراق تۇغقىنىمىزنىڭ ئۆيىگە يېتىپ باردۇق . تۆت كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ، بىزنى ئىزدەپ شاڭيۇنىڭ ئىككى ئادىمى توقايغا كەلدى . بۇ يەردىكى ياشلار بىزگە بولۇشقانلىقتىن ، ئۇلار ئەختەربۇزىنى ئەكىتەلمىدى . بۇنىڭ بىلەن ئۇلار جىمىپ قالمايدۇ ، يەنە كېلىدۇ ، دەپ ئويلاپ ، شەھەرگە قاچماقچى بولۇپ تۇراتتۇق ، ئىككى قوراللىق چېرىك بىلەن ھېلىقى ئىككىسى كېلىپ قالدى… »

ھېكايىگە تازا بېرىلىپ كەتكەن جامالدىن چىدىيالماي ۋارقىرىۋەتتى :

— ئەخمەق دەسلەپتىلا شەھەرگە قاچماي ، نېمە پايدىسى بار يېقىن يەرگە قاچقانىنىڭ …

— بىز مۇنداق ئويلاپتۇق ، — دېدى ئابدۇۋەلى ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، — «بولار ئىش بولدى ، ئەمدى ئىككىسىنىڭ نىكاھسىنى قىلىپ قويايلى ، دەمدىكىن دەپ قاپتىمىز . خەير ، بىز كېچىكىپ قاپتۇق . شۇنىڭ بىلەن ئەختەربۇۋىنى مۆكتۇرۇۋېتىپ ، مەن ئابرال تېغىغا ياماشتىم . ئۇلار مېنى كۆ-

---

① ئارا ئۆستەڭ — يېزا ئىسمى .
② توقاي — يېزا ئىسمى .

رۇپ قېلىپ ، كەينىمدىن قوغلىدى . دەسلەپ ماڭا يېتىشۋالغان چېرىكنى بىر مۇشت بىلەنلا تاغدىن دومىلىتىۋەتتىم . قالغان ئۇچى ئۇچ تەرىپىمدىن قورشاپ ، مېنى تۇتۇۋالدى ۋە ئۆلگۈدەك ئۇرۇشتى . ئاندىن پۈت ـ قولۇمنى باغلاپ ، شەھەرگە ئېلىپ ماڭدى . ئەختەربۇۋىنىڭ نېمە بولغانلىقىنى بىلەلمىدىم . مېنى باش ساقچىغا ئەكىرىپ سولاپ قويدى . ئەكىرگەن كۈنىنىڭ ئەتىسى چېرىكنى ئۇرغىنىم ئۈچۈن ، مېنىمۇ هوشۇمدىن كەتكۈچە ئۇردى ... شۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭ بىلەن هېچكىمنىڭ كارى بولمىدى . ئىككى ئايدىن كۆپرەك ياتتىم يا سوراق قىلمىدى ، يا چىقىرىۋەتمىدى . ئاخىر سىلەر ساقچى ئىدارىسىنى ئالغان كۈنى ئازاد بولۇپ چىقتىم ـ دە ، قولۇمغا مىلتىق ئالدىم ، ئۇدۇل بېرىپ ئەختەر بۇۋىنىڭ دادىسىنى ئاتماقچى بولدۇم ، لېكىن كوماندىرلار يول قويمىدى ، هازىرقى پەيتتىكى ئاساسىي دۇشمەن مۇستەبىت گومىنداڭ هاكىمىيىتى ئىكەنلىكىنى ، ئۇنى يوقاتمىغۇچە ، ئەركىن ـ ئازاد بولالمايدىغانلىقىمىزنى چۈشەندۈردى . ئۇرۇشقا قاتنىشىپ كەتتىم ، سىلەر بىلەن مانا مۇشۇ يەرگىچە كەلدىم . ئېچىنىشلىق يېرى ، ئۇرۇشقا مېڭىشتىن يېرىم سائەت ئىلگىرى ئەختەربۇۋىنىڭ مېنى ئىزدەپ ، شەھەرگە كىرگەنلىكىنى ئاڭلىدىم ، بىراق مەن گازارمىدىن شەھەرگە چۈشەلمىدىم ، چۈنكى جەڭگىۋار يۈرۈش سىگنالى يول قويمىدى . بۇياقتا ئاتلىنىپ كەتتۇق . ئەختەربۇۋى مېنىڭ هايات ئىكەنلىكىمنى ئاڭلاپ ، خۇشال بولغاندۇ... ئاجايىپ شېرىن ئۇمىدلەر بىلەن شەھەرگە كىرگەن بولغىيدى... ئازراق كېچىكىپ قالغاندىلا قاتتىق ئۆكۈنگەندۇ ؟... بۇلارنى ئويلىسام ، ئىچىم تىتىلا تىت بولىدۇ ، ئازابلىنىمەن ، ئۆرتىنىمەن... ئامال قانچە ، جەڭگىۋار سەپ شۇنداق بولىدىكەن ، خەت يازاي دېسەم ، دادىسىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالارمىكىن ، دەپ ئەنسىرەيمەن... »

ئاراش بىلەن جامالدىن هېكايىنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلىغاندا ،

خۇددى ئابدۇۋەلىگە ئوخشاش ، ئەختەربۇۋىگە چوڭقۇر ئېچىندى ، قايغۇردى ، ئازابلاندى... ۋارىسجانچۇ ؟ ئۇ ئۆزىگە ئېچىندى . كاشكى ئۇنىڭ ۋەدىلەشكەن شۇنداق يارى بولسىچۇ... ئەگەر رەيھان ئۇنىڭغا يار بولغان بولسا ، ئۇنىڭ يولىدا قانچە ـ قانچە جاپالارنى تارتىپ كەتسە ، ھىجرانلىق ئوتىدا تولغىنىپ كۆيسە... ئۇ ئۆزىدىن قانچىلىك رازى بولۇپ كېتەر ئىدى ـ ھە ! بەخت دېگەن شۇ ئەمەسمۇ ، شۇنداق ئاجايىپ قىسمەت نېمىشقا ئۇنىڭ پېشانىسىگە پۈتۈلمىگەندۇ ؟... ئۇ ئاۋۇال ئىچىدە ئۆزىنى تىللىدى ، ئاندىن ئادەمنى تىللىدى ؛ رەيھانىڭ بېشىنى ئايلاندۇرمىغان بولسا ، مۇنداق ئازابقىمۇ قالمىغان بولار ئىدىم...

ئۇلار ئورنىدىن قوزغالغاندا ، سائەتمۇ ئون ئىككى بولاي دەپ قالغانىدى . تولغان ئاينىڭمۇ تىنىق ئاسمانغا چىققىنىغا خېلى بولدى .

كەيپى ئۇچقان ئابدۇۋەلى قاراۋۇللۇقنىغا ئاستا ماڭدى .

× × ×

ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن ، قاپقى سېلىنغان نىزامىدىن تېلېفونىستىنىڭ يېنىغا كەلدى .

ـــ يولداش پولكوۋنىك ئالاقە ئۈزۈلدى ، ـــ دېدى تېلېفونىست .

تېلېفون سىمىنى ئۇلاش ئۈچۈن ، ئىككى جەڭچى دەرھال ئاتلىق يولغا چىقتى . جىلە بولغان نىزامىدىن پولك شتابى ئالدىدا دەمۇ دەم سائىتىگە قاراپ تۇراتتى .

يېرىم سائەت ئۆتكەندىن كېيىن ئىككى ئاتلىقنىڭ بىرسى قايتىپ كەلدى .

ـــ ئۇلاش مۇمكىن بولمىدى ، يولداش پولكوۋنىك ! ـــ دېدى ئۇ ھاسىراپ تۇرۇپ ، ـــ ئۇ يەرنىمۇ دۇشمەن ئىگىلەپ

بوپتۇ ، ئەسكى تاملىق بىلەن قارىياغاچلىقنىڭ ئىچى گومىنداڭ-چىلار بىلەن تولۇپتۇ...

شۇ چاغدىلا نىزامىدىن بىردىنلا سەگەكلەشتى :

— سەپدىشىڭ قېنى؟

جەڭچىنىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقتى .

— ئۇ ... ئوق تېگىپ ... ئۆلدى .

ئۇچ كۈندىن بېرى ئوق - دورا يەتكۈزىدىغان هارۋىلار كەلمەيۋاتاتتى . تۈنۈگۈن كېلىشى كېرەك ئىدى ، بۈگۈنمۇ يوق . نىزامىدىن : هەممە يېقىمسىز قورشىلىپ بوپتۇ - دە ، دەپ ئويلىدى . ئوق - دورا بۇ يەرگە ئەللىك كىلومېتىردىن يىراقراق يەردىن — داخىيەنزىدىن توشۇلاتتى . ئەسلىدە هارۋىلار بومبار-دىمانچى ئايروپىلانلارنىڭ هۇجۇمىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن كېچە-سى ماڭاتتى . تۈنۈگۈن كېچىسى ئۇچ هارۋا يولغا چىققان ، ئالدىدىكى هارۋىنىڭ ئادىمى ئۆخلاپ قېلىپ ، هارۋىنىڭ بىر چاقى يول چېتىدىكى چوڭقۇر پاتاقتا چۈشۈپ كېتىپ ، ئۇنى چىقارغۇچە تاڭ ئېتىپ كەتكەن . هارۋىنى پاتاقتىن چىقىرىپ ، ئەمدىلا مېڭىشىغا ئىككى ئايروپىلان پەيدا بولۇپ ، بومبارداىمان قىلغان ، نەتىجىدە ئۇچ هارۋىدىكى ئوق - دورا پارتلاپ تۈگە-گەن ، نىزامىدىن بۇ ئەهۋاللاردىن خەۋەرسىز ئىدى .

نىزامىدىن دەرهال باتالىيون كوماندىرلىرىنىڭ يىغىنىنى چاقىردى ۋە مۇنداق دېدى :

— ئەهۋالىمىز ئېغىر ، يولداشلار ، ئەسىرگە ئېلىنىپ ، قىسىملارغا قوشۇۋېتىلگەنلەر دۇشمەن بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇر-غان ، كېيىنكى ۋاقىتلاردا بىزنىڭ كۆپرەك ئوقۇشسىزلىقلارغا ئۇچرىشىمىز ئاشۇلارنىڭ خائىنلىقىدىن ، دۇشمەننىڭ بىزنىڭ هەربىي پوزىتسىيەمىزنى بىلىپ قالغانلىقىدىن بولغان . هازىر قورشاۋدا قالدۇق ، ئەڭ ئېغىرى ، ئوقىمىز تۈگەي دەپ قالدى ، بىر تەرەپنى بۆسۈپ چىقىپ كېتىشكىمۇ يەتمەيدۇ ، ئەمدى قانداق

قىلىش كېرەك ؟

باتالیون كوماندىرلىرى نىزامىدىنىڭ مەلۇماتىدىن ، ئەندى-شىلىك سوئالىدىن سەگەكلىشىپ ، جىددىي ئويغا پېتىشتى . قىسىملار ھەربىكەتلىنىۋاتقان ئەندىشىسىز بۇ ئورۇننى مانا ئەمدى كۆزگە كۆرۈنمەس ، ئەمما ئېغىر بىر خىل ۋەھىمە قاپلىۋالغاندى . كوماندىرلار تاماكا يۆگەپ چېكىشتى ۋە كۆكۈچ تاماكا ئىسلىرىنى ئېغىز - بۇرنىدىن پۇرقىرىتىشىپ ئېغىر جىملىققا چۆكۈشتى . خېلى ئويلىنىشلاردىن كېيىن ، تەكلىپلەر قويۇلۇشقا باشلىدى : بەزىلەر ، باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ ، بىر تەرەپنى بۆسۈپ چىقىپ كېتىش ، بەزىلەر قىسمىنىڭ يېرىمىنى چېكىندۈرۈپ ، قالغان يېرىمىنى قۇربان بېرىش ، يەنە بەزىلەر ، بىر ئامال قىلىپ داخىيەنزىگە سۆھەز[1] ئەۋەتىش تەكلىپلىرىنى بەردى . تېخى بەزى كوماندىرلار قىسىم ھازىرغىچە دۇچ كەلمىگەن بۇ ئېغىر ئەھۋالدىن مەڭدەپ ، نېمە دېيىشنى بىلەلمەي سۆزسىز جىم ئولتۇرۇشتى .

— ئالدى بىلەن بىز ئۇنۇملۇكرەك بىر چارە تاپايلى ، — دېدى بىرىنچى باتالیون كوماندىرى ئەنۋەر ، — بولمىغاندا پايدىسى ئاز بولغان چارىنى قوللىنىمىز . مېنىڭچە ، داخىيەنزىگە يوشۇرۇنچە سۆھەز ئەۋەتىش كېرەك . بۇ يەردە داخىيەنزى تەرەپكە كېتىدىغان بىر كۆتەمە ئېرىق بار . ئۇنىڭ ئىككى يېقىسىنى ئۆسكىلەڭ ئوت - چۆپلەر ، قومۇشلار قاپلاپ تۇرىدۇ . مۇشۇنىڭدىن نېمىشقا پايدىلانغىلى بولمايدىكەن ؟...

جىددىي مۇزاكىرىدىن كېيىن يىغىندىكىلەر مۇنداق قارارغا كېلىشتى : كۆتەمە ئېرىق ئىچى بىلەن داخىيەنزىگە سۆھەز ماڭغۇزۇش كېرەك ، سۆھەز پىيادە دەم ئالماي ماڭسا ، ئۇ يەرگە ئون بىر ، ئون ئىككى سائەتتە ئاران يېتىپ بارالايدۇ ، دۇشمەن

---

① سۆھەز — خەۋەرچى مەنىسىدە .

ئۇنىڭغىمۇ قاراپ تۇرمايدۇ ـ ده ، شۇڭا ھەم قورقۇمسىز ، ھەم پەملىك ، ھەم ئانقا مىختا بىر جەڭچىنى ئەۋەتىش كېرەك .

نىزامىدىن مۇنداق دېدى :

ـــ سۆھبەت دەرھال ماڭسۇن ، بىز جىددىي جەڭ تەييارلىقىغا كىرىشەيلى ! نەيزىلىشىش جېڭى ، قۇچاقلىما جەڭ مەشىقى ئېلىپ بېرىلسۇن ! قايتىڭلار .

نىزامىدىن ئەنۋەرنى ئېلىپ قالدى :

ـــ كىمنى ئەۋەتىسەن ؟

ـــ باتىرغازىنى ، ئۇ ئانقا چىڭ ، بايىقى شەرتلەر ئۇنىڭدىن تېپىلىدۇ .

ـــ بولىدۇ ، ئۇنى چاقىر !

ئەنۋەر بۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى . ئون مىنۇتتىن كېيىن باتىرغازىنى باشلاپ كىردى .

ـــ يولداش پولكوۋنىك ! چاقىرتىشىڭىز بويىچە كەلدىم ، ـــ دېدى ئۇ ئىككى پۇتىنى جۇپلەپ تىك تۇرۇپ .

ـــ راھەت ، ۋەزىپەڭنى ئاڭلىدىڭمۇ ؟

ـــ ئاڭلىدىم .

ـــ بۇ جىددىي ، شۇنداقلا ئۇلۇغ ۋەزىپە ، پۈتۈن بىر پولكنىڭ ھايات قېلىشى ياكى تارمار بولۇشىغا مۇناسىۋەتلىك ۋەزىپە !

ـــ تەييارمەن ، يولداش پولكوۋنىك !

ـــ تەلىپىڭ بارمۇ ؟

ـــ بار .

ـــ خوش ؟

ـــ بىرىنچىدىن ماڭا ئەڭ ياخشى ماۋزېر بېرىلسە ، ئىككىنچىدىن جىرەن قاشقىڭىزنى بەرسىڭىز .

نىزامىدىن كۈلۈمسىرىدى :

ـــ ئال ، ئۇنىڭدىن چوڭراقى بولسىمۇ ئال ، قېنى ، ئىنسىم ، ئىشىڭغا مۇۋاپىقىيەت تىلەيمەن ، ـــ نىزامىدىن ئۇنىڭ

قولىنى چىڭ سىقىپ خوشلاشتى .

قومۇش قۇلاقلىق يۇگۈرۈك جىرەن قاشقىنى يېتىلەپ چىقىقان باتىرغازىنى يولغا سېلىپ قويۇش ئۇچۇن ، نادەم ئۇنىڭ بىلەن كۆتەمە ئېرىق ياقىسىغا بىللە كەلدى . ئۇلار نېرىدىكى دۇشمەن ئىگىلەپ ئالغان ئەسكى تاملىق ۋە قويۇق قارىياغاچلىققا نەزەر تاشلىدى . كۆتەمە ئېرىق ئۇ يەرنىڭ شەرقىدىن يانداپ ئۆتەتتى .

ـــ كېچىسى بولسىمۇ يىلاندەك تولغىنىپ ئۆتۇپ كېتەتتىم ، ـــ دېدى باتىرغازى ، ـــ هازىرمۇ ئاشۇ خەتەرلىك جايدىن ئۆتۈۋالسامىلا ئاتنى مىنىمەن ـ دە ، چاپىمەن ، ئۇچقۇر دۇلدۇل مېنى بىر سائەتتىنىڭ ئىچىدە داخىيەنزىگە يەتكۈزىدۇ .

باتىرغازى ئاتنى يېتىلەپ كۆتەمە ئېرىق ئىچىگە چۈشتى . ئاتنى يېتىلەپ ، ئۆزى بېشىنى ئېگىشتۈرۈپ ماڭسا ، ئېرىق ياقىسىدىكى ئوت ـ چۆپلەر ، قومۇشلار ئۇنى يوشۇرۇپ قالاتتى . ئىككىسى قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى . ئاغزىدىن چىقىرىشقا جۇرئەت قىلالمىغىنى بىلەن ئۇلار بۇ خوشلىشىش ، بەلكى ئاخىرقى خوشلىشىش بولۇپ قالار ، دېگەننى ئويلىماقتا ئىدى .

ـــ ياخشى بايقا ، نېرىدىكى تۇزدىن توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈلسە ، مېنى ئۆتۈپ كەتتى دەپ ھېسابلاۋەر ، توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈلمىسە...

ـــ قوي ، مۇنداق سۆزۈڭنى ، ـــ دېدى نادەم ، ـــ يولۇڭ خەتەرسىز بولسۇن ، مەن شتابقا خۇش خەۋەر ئاپىراي ، قېنى مېڭ .

نادەم باتىرغازىنى ماڭغۇزۇۋېتىپ ، قارىياغاچقا ئېسىلىپ چىقتى ـ دە ، ئۇ كەتكەن تەرەپكە كۆز ئۇزمەي قاراپ تۇردى . ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى ناھايىتى ئاستا بىلىنمەكتە ئىدى ، دەرەختىن تاشلانغان سايىمۇ قىمىرلىماي تۇراتتى . ئوت ـ چۆپلەر ئارىسىدىكى ھاشاراتلارنىڭ چىرىلدىشى ـــ ھەممە ياقنىڭ جىمجىتلىقى

قىدىن ، باتىرغازىنىڭ شەپىسىز كېتىپ بارغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى . ئۇ شۇ تاپتا نەگە يېتىپ بارغاندۇ ؟ ئەسكى تاملىقنىڭ ئۈدۈلىدىن ئۆتۈپ كەتكەنمىدۇ ؟ ياق تېخى ئۇنچىلىك مۇساپە بېسىلمىدى ، بىرەر تۇش ئاڭلانمىسلا ، ئۇ ئۆتۈپ كەتكەن ۋە توپا ـ چاڭ توزۇتقان بولىدۇ . ئاڭلانمىغىنى تۈزۈك ...

بىراق ئاڭلاندى ، مىلتىق ، پىلىموت ئاۋازلىرى ئىاڭلاندى !... نادەمنىڭ ئىچى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى . بېشى ئايلىنىپ ، تۈتۈپ تۇرغان دەرەخ شېخى قولىدىن چىقىپ كەتكىلى تاسلا قالدى . ئۇ ئۆزىنى بېسىپ ، چىڭىدە يۇمۇۋالغان كۆزىنى ئاچ-تى- دە ، شۇ ياققا قارىدى . ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى ، ئېتىلىۋاتقان ئوقلار ئىچىدە ماۋزېر ئۇنىمۇ بار ئىدى . نادەمنىڭ تەشۋىشلىك يۈزى ئاقىرىپ كەتتى . (ئەگەر ئۆلگەن بولسا ، ئوق ئاۋازلىرى نېمىشقا بېسىلمايدۇ ؟ ـــ دەپ ئويلايتتى ئۇ ، ـــ جېرەن قاشقا قېنى ؟ ئۇنىڭغىمۇ ئوق تەگدىمۇ يا ؟)... نادەمنىڭ كاللىسىنى قالايمىقان خىياللار ئورىۋالغانىدى .

ئوق ئاۋازلىرىمۇ جىمىقىپ قالدى . لېكىن ، ئۇنىڭ نېمە بولغانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى ، نادەمنىڭ يانغان كۆزلىرى يىراقتا ، ئىككى يانغا تەكشى قادىلاتتى .

نېرىدىكى تۈزدىن چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلدى .

ـــ ئەنە ، چىقتى ! توپا ـ چاڭ !...

ھاياجانلانغان نادەم خۇشاللىقىنى بېسىۋالالماي ۋارقىرىۋەتـ-تى . دەرەخ شاخلىرىنىڭ مىدىرلاپ كەتكەنلىكىنى بايقىغان دۇشـ-مەن ئۇنىڭغا قارىتىپ ئوق ئۇزدى . نادەم دەرەختىن بىراقلا سەكرەپ چۈشتى ـ دە يۈگۈردى .

ـــ يولداش كوماندىر ، ـــ دېدى ھاسىراپ كەلگەن نادەم ئەنۋەرگە ، ـــ توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈلدى ! باتىرغازى ئۆتۈپ كەتتى ، بىراق ئېتىشىش بولدى ، ئاڭلىغانسىز ؟... ئۇ يارىدار بولغان بولۇشى مۇمكىن...

ئەنۋەر نادەمدىن ئاڭلىغان خەۋەرنى نىزامىدىنغا تېز يەتكۈزۈش ئۈچۈن پولك شتابىغا يۈگۈردى .

راست ، باتىرغازى ئۆتۈپ كەتكەندى . ئۇ ئېتىنى يېتىلەپ ئەسكى تاملىقنىڭ ئۈدۈلىغا كەلگەندە ، دۈشمەن قومۇشلار ئارد- سىدىن جىرەن قاشقىنى كۆرۈپ قالدى - دە ، ئوق ئۈزدى . باتىرغازى ئاتقا چاققانلىق بىلەن مىندى - دە ، قارىغا چۈشۈۋې- لىپ ، ئېتىشىپ چاپتى . ئۇلار يوپۇرۇلۇپ كەلگەندە ، باتىرغازى ئۈزاپ كەتكەندى . ئۇ شۇنداق تېز چېپىپ بارغىنىچە ، داخىيەن- زىدە تۈرۈشلۇق پولكنىڭ كوماندىرىغا يىنجۇخۈدىكى ئەھۋاللارنى دوكلات قىلدى . پولك كوماندىرى دەرھال بورتالا ، ئارشاك ، سمىپىتوزا ۋە كەڭسايدىكى قىسىملارغا جىددىي تېلېفون بېرىۋې- تىپ ، ھايال قالماي ئۆز پولكىنى باشلاپ يولغا چىقتى .

نىزامىدىن پولك ئوفىتسېرلىرى ، باتالیون كوماندىرلىرى- نى باشلاپ چىقىپ ، ئۇلارنىڭ يولىغا قاراپ تۈردى . باتىرغازى- نىڭ كەتكىنىگە ئىككى سائەت بولغاندى . ئۇ ھېلىدىن - ھېلىغا سائىتىگە قارايتتى ، مانا ئۈچ سائەتمۇ ئۆتتى ، قارىياغاچقا چى- قىپ ، شۇ ياقنى كۆزىتىپ تۈرغان جەڭچى چاڭ - توزان كۆتۈ- رۈپ نۇرغۇن ئاتلىقلارنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلىپ كەل- دى . ئەسكى تاملىقتا قىسقا ئېتىشىش بولدى . داخىيەنزىدىن چىققان پولك ، بۇ يەرنى قورشاپ كەچ كىرىشىنى كۈتۈپ تۈرغان دۈشمەن سەپلىرىنىڭ بىر تەرىپىنى بۇزۇپ يېتىپ كەلدى .

پولك كوماندىرلىرى بىر - بىرىگە ھۆرمەت بىلەن چاس بېرىشىپ كۆرۈشتى . باتىرغازى جىرەن قاشقىدىن سەكرەپ چۈ- شۈپ ، نىزامىدىنىڭ ئالدىغا كەلدى - دە ، دوكلات قىلدى :

— يولداش پولكونىك ! جىددىي ۋەزىپىنى تولۇق ئادا قىلىپ كەلدىم ! — ئۇنىڭ يارىلىنىپ ، داكا بىلەن تېڭىلغان سول قولى بويىغا ئېسىلغانىدى .

— يارايسەن ، باتىرغازى ! سەن قوش «باتۇرلۇق» ئوردې-

ىنغا مۇناسىپ جەڭچىسەن ! سېنى يەنە «باتۇرلۇق» ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلايمەن !...

نىزامىدىن ئالقىش ـ تەنتەنە ئىچىدە ئۆز كۆكسىدىكى «باتۇرلۇق» ئوردېنىنى ئېلىپ باتىرغازىنىڭ مەيدىسىدىكى «باتۇرلۇق» ئوردېنىنىڭ يېنىغا تاقاپ قويدى .

ئەتىسى ئەتىگەندە پولك كوماندىرى نىزامىدىن باش شتابقا تۆۋەندىكىچە خەت يازدى :

«... يېنجۇخۇدا ئۇزاق ۋاقىتتىن بېرى ھۇجۇم قىلىش ـ ئىلگىرىلىيەلمەسلىك ، تىركىشىش ـ پەسىيىپ قېلىش ؛ يەنە ھۇجۇم قىلىش ـــ يەنە ئىلگىرىلىيەلمەسلىك ، ئەمما قۇربان بېرىش ـــ جانلىق كۈچلىرىمىزنى خورىتىش بولۇۋاتىدۇ . مەنىڭچە ، بۇ يەردە مەلۇم ھەربىي كۈچ قالدۇرۇلسا ، يەنە بىر قىسىم ھەربىي كۈچ تاغ ئىچى بىلەن شىخوغا يۈرۈش قىلسا ، بۇ دۇشمەنگە ئېغىر ۋەھىمە ھەم تەھلىكە سالىدۇ ، بۇ ۋاقىتتا يېنجۇخۇنىمۇ ، شىخونىمۇ ئېلىش ئاسان بولۇشى مۇمكىن ، بەلكى بىر ۋاقىتتا بولار ، تېزرەك ئويلىشىپ بېقىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن ھەم بۇيرۇق كۈتىمەن .»

تۆتىنچى باب

ئۇيقۇنىڭ قەدرى جەڭچىلەرگە ئەڭ كۆپ ئۆتۈلىدۇ ؛ ئۇيقۇ-سىراپ كەتكەندە ، سەپتە كېتىپ بېرىپ ئۇخلاپ قېلىش — ئادەتتە يۇز بېرىپ تۇرىدىغان ئەھۋال . قاش قارايغاندا بىرلا بۇيرۇق بىلەن يولغا چىققان جەڭچىلەر يېرىم كېچىگىچە توختى-ماي يۈردى . ئەمدى دەم ئېلىشقا بۇيرۇق بېرىلىدۇ ، دەپ تۇرغاز-دا ، بىردىنلا يامغۇر يېغىپ قالدى . كۆزنىڭ ئاچچىقىنى چىقىر-ۋالىدىغان ۋاقىتمۇ بېرىلمىدى ، راسا تۆتۈپ كېلىۋاتقان تاتلىق ئۇيقۇ خۇمارىمۇ تارقىلىپ كەتتى . ئۇستۇاشمۇ ، تاشلىق يولمۇ چىلىق ـ چىلىق سۇ بولۇپ ، يۇرۇش قىينىلاشتى . بىراق ، سەپتە تۇرغانلار تېتىكلىشىپ سالقىنداپ قالغانىدى .

يامغۇر توختىماي يېغىۋاتاتتى . ھېلىلا جەڭچىلەر بىلەن كۆز قىسىشىپ ئويىنىغان يۇلتۇزلار يۇزى ، قارا بۇلۇتلار بىلەن قاپلىنىپ ، سەللا نېرىنى كۆرگىلى بولمايتتى . ئەگەر يول سا-لىقىنىڭ ئىچى بولمىغاندا ، ئادىشىپ كېتىش مۇمكىنمىدى .

تاڭ سۇزۇلۇشكە باشلىدى .

يامغۇر سىمىلداپ يېغىپ توختاپ قالدى . بىر كېچىلىك قاتتىق يۇرۇش بىلەن پولك تاڭ ئاتقاندا ، تاقىر تاغلىق — قويتاشقا كەلدى . بۇ يەر قىشلاق ئىدى . تاملىرى تاشتىن قوپۇ-رۇلغان ، ئۇستى ئەگرى ـ بۇگرى تېرەك ، شاخ ۋە قوي قىغلە-رى بىلەن يېپىلغان ھاڭقىر ـ قاي ئوچۇق ئەسكى ئۆيلەر ، پاكار تاغ باغرىدا غېرىبسىنىپ تۇراتتى . ئالدىدا يېتىپ كەلگەنلەر بەزى ئۆيلەردە ئۇزۇنلۇقى ئۈچ مېتىر ، تۆملۇقى بىلەكتەك يىلانلارنى كۆرۈپ قالمىغان بولسا ، جەڭچىلەر مۇشۇ ئۆيلەرگە كىرىپ

ئۇخلاپ كەتكەن بولاتتى ، ئۇنىڭسىزمۇ كوماندىرلار ھۆل كىيىم بىلەن ئۇخلاشقا رۇخسەت قىلمىدى . ھەممىسى چىلىق - چىلىق سۇ بولۇپ كەتكەن كىيىملىرىنى سېلىپ سىقتى - دە ، تاشلارغا يېيىشتى .

پولكنىڭ ھەمشىرە قىزلىرىمۇ ھېلىقى ۋەيرانە ئۆيلەرنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ كىيىملىرىنى سېلىپ سىقتى ۋە شۇ چاغدىلا بىر-بىرىگە قارىشىپ كۈلۈشتى .

ـــ قىزلار ، نېمىگە ئوخشاپ قالدۇق ؟ ـــ دېدى ھەجەر ئىچ كىيىمى بىلەن دىرىلدەپ تىترەپ ، زوڭزىيىپ ئولتۇرۇشقان دوستلىرىغا كۈلۈپ قاراپ ، ئۇنىڭ چىرايىدىن قىزىقچىلىقى بىلىنىپ تۇراتتى .

رەيھان جاۋاب بەردى :

ـــ نېمىگە ئوخشايتتۇق ، مايمۇنغا ئوخشاپ قالغاندىمىز

ـــ مۇشۇ تۇرقىمىزدا بىزنى يېگىتلەر كۆرسە ، بەدەر قاچىدۇ ، جۇمۇڭلار... .

ـــ ھەرقانداق سەتلىرى بولسىمۇ دېگىنە...

ـــ ئالۋاستى كۆردۈق دەيدۇ - دە .

ـــ ئادەم دېگەن كىيىم بىلەنلا ئادەم ئىكەن - دە ، بولمىسا ئاجايىپلا مەخلۇققا ئوخشاپ قالىدىكەنمىز .

ـــ بەزى بىزەڭلەرغۇ ، قاچماق تۇگۈل ، ـــ دېدى بىر سى ، ـــ ھىجاراپ قاراپلا تۇرار...

ـــ چىرايلىرىمۇ بىر قىسما بولۇپ كېتىدۇ - دە .

ـــ تېخى بىزنى ماراۋانقانلار بارمۇ ، كىم بىلىدۇ ، ـــ ھەممىسى تۆت ئەتراپىغا قاراپ كۈلۈپ كېتىشتى . ئۇلارنىڭ كۈلكە سادالىرى تاشتىن - تاشقا ئۇرۇلۇپ جاراڭلاپ ، يېقىر ئەتراپتىكى كەكلىكلەرنى يىراققا قاچۇرۇۋەتتى .

ھەجەر تىنىم تاپماي قىزىق گەپلەرنى قىلاتتى ۋە ئۇلارنىڭ خىيالىغىمۇ كىرمىگەن ئىشلارنى سۆزلەپ كۈلدۈرەتتى :

— ئەگەر كىمدە كىم شۇ تاپتا ئوغۇللارغا قارىيالمسا ، ئۇنى باتۇر دەيمىز ، — دېدى ئۇ رەيھانغا قاراپ ، — قېنى سەن قاراپ باققىنا ، ئۇلار قانداق بولۇپ قالدىكىن ؟

— قارىغىڭ كېلىپ كەتكەن بولسا ، ئۆزۈڭلا قاراپ باتۇر بولۇۋالمامسەن ، قېنى ، مەرھەمەت...

— ھېلى بەدەر قاچىدۇ دەۋاتاتتىمىڭ ، ئەمدى ئۆزۈڭنىڭ قارىغۇسى كەپتۇ - دە...

قىزلار كۈلۈشتى .

رەيھان بىردىنلا چىرايىنى ئۆزگەرتىپ ، ئويچان كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ تۇرۇپ قالدى ۋە ئۆز - ئۆزىگە سۆزلىگەندەك مۇنداق دېدى :

— بىر زامانلار كېلىپ ، بالىلىرىمىزغا بىزمۇ شۇنداق تۇرمۇشلارنى ئۆتكۈزگەن ، دەپ سۆزلىسەك ، بەلكى ئۇلار ھەيران قالار ، ئازادلىق ، تەڭلىك ، باراۋەرلىك ئۈچۈن مۇشۇنداق ئازابلىق سەپەرلەرنى قىلغانلىقىمىزنى ئۇلار نەدىنمۇ بىلسۇن .

— بىز دەيمىزدە ، — دېدى ھەجەر ئۇنىڭغا ئۇلاپ ، — كۆرەڭلىمە ھارىمىلار ، سەنلەرنىڭ خاتىرجەم ياشىشىغا بىز ئاساس سالغان ، ئۇ چاغدا...

— ئۇ چاغدا ، بىز ئاشۇ زېمىلانكىلاردا يېتىپ - قوپۇپ ، جەڭ قىلمىغان بولساق ، سىلەر بۇ ئاپئاق ، ئازادە ئۆيلەرگە ئىگە بولالمايتتىڭلار ، بىز ئاشۇ چۆل - ئېدىرلاردىن ، تاغ - داۋانلاردىن ئاشمىغان بولساق ، سىلەر بۇ رەتلىك ، باراقسان ، چىراغلىق كوچىلارنى كۆرمىگەن بولاتتىڭلار ، دەيمىزدە ، كېيىنكى ئەۋلادلار ئۆز ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ تارىخىنى بىلمىسە ، خۇددى قارىغۇ ئادەمدەك تەمتىلەپ ماڭالماي قالمامدۇ ؟ !...

رەيھان ھاياجىنىنى بېسىپ ، تاغ شامالىلىرى يۇزىگە يايغان چاچلىرىنى بارماقلىرى بىلەن تاراپ كەينىگە سۈردى .

ئادەملەر ئۆزىگە ئىشەنسە ، قىلىۋاتقان ئىشىنىڭ ھەقلىقلى-

قىغا كۆزى يەتسە ، ھەرقانچە خەتەرلىك سەپەرلەردىمۇ ، كەلگۈ - سىنى ـــ كېلەچەكنى ئويلايدۇ .

ھەمشىرە قىزلار كېسىلىرىنى شامالدىتىپ قۇرۇتۇشتى ۋە پۈرلەشكەن يەرلىرىنى ئۇۋىلاپ ، ئالىقانلىرى بىلەن بېسىپ ، رەتلىك كېسىۋېلىشتى . بېشىغا ئىسپانكا ، ئۇچىسىغا گىمناس - تورکا ـــ يوپكا ، ئايىغىغا ئۆتۈك خوپ ياراشقان جەڭگىۋار ھالەت ئەسلىگە كەلدى .

ـــ قېنى جۇرۇئلار ، ـــ دېدى ھەجەر ، ـــ ئەمدى ئادەم سىياقىغا كەلدۇق .

ئۇلار تاملار كەينىدىن چىقىپ ، تاغ باغرىدىكى كەڭرى سايغا كەلدى . جەڭچىلەرنىڭ بەزىلىرى يانپاشلىغان - ئۇخلاشقان ، بەزىلىرى ئۆتۈكلىرىنى كېيىشىۋاتقان ۋە بەزىلىرى تۆت - بەش-تىن بولۇشۇۋېلىپ ، قىزىق پاراڭلارغا چۈشكەنىدى .

باتىرغازى ئەتراپىغا يەتتە - سەككىز ئادەمنى يىغىۋېلىپ ، ئالدار كۈسىنىڭ قىزىق ئىشلىرىنى سۆزلەپ ، ئۇلارنى راسا كۈلدۈرۈۋاتاتتى . قىزلار كۈلكە كۆتۈرۈلۈۋاتقان بۇ توپقا كېلىپ قوشۇلدى .

ـــ قېنى باتىرغازى ، قىزلارغا ئاتاپ ، قىزىق گەپلىرىڭنى باشلىغىنا ، ـــ دېدى بىرسى .

ـــ سۆزلىسەم سۆزلەي ، ئەمما قاچمايسىلەر ، ـــ دېدى ئۇ گېپىنى باشلاپ ، ـــ بىر يېزىدا بىر بەگ ئۆتكەنكەن ، بەگ چا ساقاللىق مەزگىلىدە ، خوتۇنىنىڭ ئۈستىگە يەنە بىر خوتۇن ئاپتۇ . ئىككى خوتۇن بىرى - بىرىدىن بەگنى كۈنلەيدىغان ، بەگ چوڭ خوتۇنىنىڭ ئۆيىگە بارسا ، ئۇ : كىچىك خوتۇن بۇنىڭغ ئامراق بولۇپ كەتمىسۇن ، دەپ ساقلىنىڭ قارىسىنى يۇلىدى. كەن ؛ كىچىك خوتۇنىنىڭ ئۆيىگە بارسا ، ئۇ : چوڭ خوتۇن ئۆزىگە قارىتىۋالمىسۇن ، دەپ ساقلىنىڭ ئېقىنى يولىدىكەن شۇنداق قىلىپ ، بۇ بەگ بىر ئايغا بارمايلا كوسا ئادەم بولۇپ

قاپتۇ .

ھەممىسى قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى . قىزلار قىزىرىپ ئورنىدىن تۇردى .

باتىرغازى كۈلمەي :

ـــ توختاڭلار ، توختاڭلار بۇدا ئوغۇللارنى ئوخشىتىمەن··· ـــ دېدى .

ھەجەر كەينىگە قايرىلىپ :

ـــ شۇنداق بىلەن ھېلىقى بەگ تازا سەت خوتۇنغا ئايلىنىپ قاپتۇ ، دەڭا ، ـــ دېدى .

جەڭچىلەر تېخىمۇ قاتتىق كۈلۈشتى :

ـــ ئۆلە . باتىرغازى ، مانا ئوخشاتتى دېگەن···

بۇ چاغدا نىزامىدىن تاغنىڭ بېشىدا ئىدى ، ئۇ شەرق تەرەپكە نەزەر تاشلاپ تۇراتتى . ئۇنىڭ گەۋدىلىك بەستى ، تىك تۇرغان قامىتى شۇنچىلىك ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتىكى ، تۆۋەندىن قارىغان ئادەمگە ئۇ تاغ ئاستىدىكى جەڭچىلەرنى ئەمەس ، گويا مۇشۇ تاغلارنى يېتەكلەپ كېتىپ بارغاندەك بىلىنەتتى . ئۇنىڭ مۇرىسىدىكى پاگوندا ئىككى بالداق ، ئۇچ يۇلتۇز ، پېشانىسىدىكى كاكار ، ئۆتكۈر كۆن نۇرىدا ژالىلداپ تۇراتتى . ئۇ گەۋدىسىنى ئاستا بۇراپ ، غەربكە نەزەر تاشلىدى ۋە دۇربۇنىنى كۆزىگە تۇتۇپ ، ئۇزاق قاراپ تۇردى . ئۇ كېچىدىن تارتىپ ھازىرغىچە - چۈش بولاي دېگۈچە ئۆز جەڭچىلىرىنىڭ ئاغزىغا بىر چىشلەم نان سالمىغانلىقىنى بىلەتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ غەربكە كۆپرەك نەزەر تاشلايتتى ۋە توق كىشىلەردەك غەمسىز ھالدا قىزىق - قىزىق گەپلەر ، كۈلكىلەر بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزۈۋاتقان جەڭچىلەرگە زۇۋلىنىپ قارايتتى .

ئەنە ، ھارۋىلار ، تۆگىلەر كارۋىنى كۆرۈندى .

گۈرۈپپا - گۈرۈپپا بولۇپ ئولتۇرۇشقان جەڭچىلەر نان بىلەن پىشقان گۆشنى مەززە قىلىپ يېيىشتى .

هارۋىنىڭ يېنىدىن بىر يىگىتنىڭ ئاۋازى جاراڭلىدى :
ـــ ئاغىنىلەر ، خوش خەۋەر ! ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار ، خوش خەۋەر ، ئابدۇقادىرنىڭ شېئىرى چىقىپتۇ !...
ئۇنىڭ قولىدا گېزىت پۇلاڭلايتتى ، بىرنەچچىسى ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈردى . گېزىت قولدىن ـ قولغا ئۆتۈپ ، بىرسى ئەمدىلا ئىككى قۇرنى ئوقۇغىچە ، يەنە بىرسى تارتىپ كېتىپ ، شۇ تەرىقىدە ئايلىنىشقا باشلىدى . ئاخىرى ئۇ ئەنۋەرنىڭ قولىغا تەگكەندىلا ئاندىن توختىدى . جەڭچى ئابدۇقادىر خوشال بولسەمۇ ، لېكىن بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئولتۇراتتى .
كومانىدىر ئەنۋەر «ئويغان» گېزىتىنىڭ شېئىرلار بېيىلغان بىر بېتىگە كۆز يۈگۈرتۈپ چىققاندىن كېيىن ، مۇنداق دېدى :
ـــ سىلەر شاۋ ـ شۇ قىلماي ، دىققەت قىلىپ ئاڭلاڭلار ، مەن ئالدىرىماي ئوقۇپ بېرەي ، ـــ ئۇ ئابدۇقادىرنىڭ «كەلدۇق» ماۋزۇلۇق شېئىرىنى زوۋق بىلەن ئوقۇشقا باشلىدى :

« ـــ بوۋام سادىر دىيارىغا چېلىش بىرلەن يېتىپ كەلدۇق ،
رەقىبلەر كۆكسىنى چەيلەپ ، يۈرەكىنى مىجىپ كەلدۇق .

«ئويغان» مەشئىلى بىزنى راسا پەيتىدە ئويغاتقاچ ،
كۆرەشتە ھەمنەپەس بولماق ئۈچۈن جاننى تىكىپ كەلدۇق .

ئۇلۇغ جاي ھەم ئۇلان بۇلاق ئېتەكى كەڭ گۈزەل يايلاق .
ئاشۇ جايلاردىكى جەڭدە نى قۇربانلار بېرىپ كەلدۇق .

رەقىب قۇربانلىرى سانسىز بۇ يولنى توسسىمۇ چەندان ،
مۇشەققەت ، جەبرۇ زۇلمەتنى چېلىش بىلەن يېڭىپ كەلدۇق .

ئاسانغا چۈشمىدى مەقسەت شېھىتلەر قەبرىسىز قالدى ، نىجاتلىق ئىشقىدا يانغاچ قىزىل قانلار كېچىپ كەلدۇق .

بۇ يولدا كۆپ خەتەرلىككە يولۇقساقمۇ پىسەنت قىلماي ، ۋەتەن ئازادلىقىنى دەپ داۋانلارنى ئېشىپ كەلدۇق .

مۇبارەك ئەي ئىلى خەلقى ئازادلىق تۇغى - ھۆسنىڭگە ، قىلايلى جەڭ ئارا جەۋلان ، بۇ لەززەتنى تېتىپ كەلدۇق .

شېئىر ئوقۇلۇپ بولغاندا ، جەڭچىلەر ئالقىش ياڭراتتى ۋە ئابدۇقادىرنى تەرىپلەشلەر تەرەپ - تەرەپتىن كۆتۈرۈلدى :

— يېتىشكەن شائىر ئىكەنسەن . قورساقتا ھۇنەر تولا دېگىنە...

— ئىنقىلابىمىزنىڭ تارىخىنى يازىدىغان ئادەم تېپىلدى .

— يۇرۇشلىرىمىزنىڭمۇ...

— بۇ شېئىردا يوشۇرۇنغان بىر جەڭگىۋار تارىخ بار ئىكەن ، — دېدى جامالىدىن ، — بۇنى ئېچىپ بەرمىسە بولمايدۇ - دە .

— توغرا ، — دېدى نادەم ، — شائىرنىڭ شېئىرى جەڭچىنىڭ ئوقىدەك بولۇش كېرەك ، — دېگەننى ئاڭلىغاندۇق ، مانا ئابدۇقادىرنىڭ شېئىرىمۇ ، ئۆزىمۇ بىز بىلەن جەڭگە قاتنىشىۋاتىدۇ - دە...

— ئابدۇقادىر ئىككى كىشىلىك جەڭ قىلىۋاتىدۇ .

— سۆزلە ، ئاداش ، تارىخىڭنى تولۇقراق ئوقۇپ قالايلى .

— مۇنداق بولسۇن ، — دېدى ئەنۋەر كۈلۈمسىرەپ ، ئابدۇقادىر ھەممىمىزگە ئايان ، مايتاغدىن ئىسيان كۆتۈرۈپ كەلگەن قىسمىنىڭ جەڭچىسى ، بىز شۇنىلا بىلىمىز ، ئىسيان

كۆتۈرگەن قىسمىنىڭ ئىشلىرىنى تەپسىلىي ئۇقمايمىز ، ئۇخلايدىغانلار ئۇخلىسۇن ، ئاڭلايمىز دەيدىغانلار ، ئاۋۇ دۆڭگە يىغىلىپ ، يۇرۇش باشلانغۇچە ئۇنىڭ تارىخىنى تولۇق ئاڭلايلى ، قانداق ئابدۇقادىر ؟

جەڭچى ئابدۇقادىر مەيلى دەپ بېشىنى لىڭشىتىشىغا ، باشقىلارمۇ چورقىراشتى :

ـــ ئاڭلايمىز !... ئۇخلىمايمىز...

ئابدۇقادىر بۇرغان تاماكىسىنى تۇتاشتۇردى ـ دە ، ئىككى شورۇپلىپ ، ئۆز قىسسىسىنى سۆزلەشكە كىرىشتى :

« ـــ مايتاغدا خىزمەت قىلىۋاتقان چاغلىرىم ، شىنجاڭدا گومىنداڭ پىرقىلىرى پەيدا بولغاندىن كېيىن ، پايلاقچىلىق ، چېقىمچىلىق ، تۆھمەت ئەۋج ئېلىپ ، ئادەم تۇتۇش باشلاندى . ئىشپىيونلار شۇنچىلىك كۆپەيىپ كەتتىكى ، ئىككى ئادەمنىڭ بىرسى چوقۇم ئىشپىيون بولۇپ چىقاتتى . تۇنۇگۈن كۆرۈشكەن بۇرادىرىڭنىڭ بۇگۈن تۇتۇلۇپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلايتتىڭ . ئۇ-شەنچىلىك ماڭالمايدىغان ، قاتتىقراق يۆتىلەلمەيدىغان هالەت شەكىللەندى ، بۇنىڭغا بىر مىسال ئېيتىپ بېرەي . ئاقسۇ ئاۋاتلىق هېلىم دېگەن ئاشپەز بىر گومىنداڭ ئەمەلدارنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ، قاتتىقراق يۆتىلىپ قويغانلىقى ئۈچۈن «سەن مەقسەتلىك يۆتەلدىڭ» دەپ سولاپ قويغان . قورقۇش ، ۋەهىمە ۋۇجۇدۇمنى چىرمىۋالدى . يۇرتۇمغا قايتىپ كېتەي دېسەم رۇخسەت قىلمايدۇ يا بىرەر ئىشمۇ بەرمەيدۇ . تاتمانىڭ ئاچقۇسى تارتىۋېلىنغاچقا ، ۋەهىمە ئىچىدە شۇمشەرەپ يۇرۇشكە مەجبۇر ئىدىم ، گويا قەپەسكە چۈشۈپ قالغان قۇشتەك بولۇپ قالدىم . گومىنداڭ نۇرغۇن ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنى ئىشتىن توختىتىپ ، پوتەي ياستىپ ، ئاكوپ كولىتىپ ، هەر كۈنى ئېغىر مەجبۇرىي ئەمگەككە سالاتتى ، قارشىلىق قىلغانلارنى شۇ يەردىلا ئېتىپ تاشلايتتى ، هەتتا ئۆلگۈچىنىڭ كاللىسىنى سازايى قىلىپ

قوياتتى ، مىللىيلارنى خورلاش ، كەمستىش ئەۋج ئالدى . 1944 - يىلنىڭ ئاخىرى ۋە 1945 - يىلنىڭ بېشىغا كەلگەندە خورلاش ، ئىشەنمەسلىك تېخىمۇ چېكىگە يەتتى . كەمستىش ، ناھەقچىلىق جېنىغا پاتقان ئادەم ، ھەر قانچە ياۋاش ، قورقۇنچاق بولسىمۇ ، ئاخىر غەزەپلەنمەي ، ئويغانماي قالمايدىكەن . گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ فاشىستلىقى ئاشقانسېرى غەزىپىم ئۆرلەپ ئويغىنىشقا باشلىدىم... غەزەپلىرىمنى باشقىلارغا ئېيتقۇم ، كۆڭۈل دەردلىرىمنى تۆككۈم كېلىدىغان بولدى .

مەن ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىنده ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمدا ئانچە - مۇنچە شېئىر يازاتتىم ۋە ئۇنى لۇتپۇللا مۇتەللىپكە كۆرسىتىپ ، ئۇنىڭ ماختىشىغىمۇ ئىگە بولغانىدىم . شۇنداق ھەسرەتلىنىپ ، غەزەپلىنىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىده «تۆكمەكتىمەن» دېگەن بىر شېئىر يازدىم . شېئىرىمنىڭ ئېسىمده قالغان قۇرلىرى مۇنداق :

دەرد - ئەلەم سەھراسىدا يۈرمەكتىمەن ،
كۆز يېشىم دەريا سىدا ئۆزمەكتىمەن .
ۋاھ... ئەجەب جەبرۇ مالامەت ئىلكىده ،
ئىككى يىغلاپ ، بىر كۈلۈپ ئۆتمەكتىمەن .

بۇ زېمىننى باستى قاپقارا بۇلۇت ،
زۇلمىتى گۈلخانىدا كۆيمەكتىمەن .
شۇم پەلەكنىڭ گەردىشى قىلدى خاراب .
ھەر دەقىق ئۇن مىڭ قېتىم ئۆلمەكتىمەن .

ھەق جامالىنى كۆرەلمەي بىر قېتىم ،
ئەرتە - كەچ شېرىن خىيال سۈرمەكتىمەن .
تا... ئەزەلدىن تەلىيىم كاجمۇ مېنىڭ ،

كۈن ژە ئاي ، يۇلتۇزلىدىن سورىماقتىمەن .

پاتتى زورلۇق جان - جېنىمغا بىھىساب ،
غەزىپىمدە مۇشتۇمۇم تۇرمەكتىمەن ،
تۇر ، ئەي قادىر ، بولما ھەرگىز نا ئۈمىد ،
تەڭلىك ، بەخت نۇرىنى كۈتمەكتىمەن .

شېئىرىمنى ماڭا ئوخشاش گومىنداڭدىن زارلاپ يۇرگەن ئىككى ئادەمگە ئوقۇپ بەرگەنىدىم ، نەدىن بىلەي ، شۇ كۈنى كېچىسىلا قولغا ئېلىنىپ قالدىم . تۇرمىدە ئۇرۇلدۇم ، سوقۇلدۇم ، بەدەنلىرىم تېلىنىدى··· كىملەر بىلەن مۇناسىۋەت قىلىسەن ؟ كىملەر بىلەن بىرلەشتىڭ··· دېگەن سوئاللار ھەر كۈنى مېنى قىينايتتى . مەن مۇشۇ بىر گەپنى : گۇناھسىز ھالدا خىزمەتتىن قالغانلىقىمغا نارازى بولۇپ ، مۇشۇ شېئىرنى يازدىم ، دەپلا تۇراتتىم .

تۇرمىدە ياتقانلارنىڭ قۇلىقى ئەڭ ئۈزۈن بولىدۇ . بىر كۈنى تۇرمىگە : ئىلىدا «ئالتە ئوغرى پەيدا بوپتۇ ، ئۇلار قورالىلىق ئىكەن ، خېلى ئىش تەۋرىتىۋېتىپتۇ··· دېگەن خەۋەر تارقالدى . مەھبۇسلار جانلىنىپ كەتتى ، مەن ئاۋۇالقى ساۋاقلارنى ئېسىمگە ئېلىپ ھېچنېمە ئاڭلىمىغاندەك ، خۇشاللىقىمنى بىلدۈرمەي يۇردۇم . لېكىن ، كېچىلىرى ئۇيقۇم كەلمەيتتى ، ھايانجانلىناتتىم··· ئىلىدىن كەلگەن خەۋەر يۇرەك - باغرىمنى دولقۇنلىتىپ ، يېڭى - يېڭى تۇيغۇلارنى قوزغايتتى ، شۇ يەرگە بارغۇم ، قوراللىقلارغا قوشۇلغۇم كېلەتتى . كۆڭلۈم قاناتلىرىغا مۇنداق مىسرالار تىزىلدى :

زۇلۇمنىڭ دەستىدىن پەريات ، ماڭا ئىسيان كېرەك بولدى .
كەمىنە خەستە ھالىمدۇر ، ماڭا غەمخان كېرەك بولدى .

تۇمان باستى بۇ ئۆلكەمنى قەيەردىن كەلدى بۇ ئاپەت ،
يۇرەرگە كەڭتاشا ئەركىن ، ماڭا دەۋران كېرەك بولدى .

بىزار بولدى خالايىقلار فاشىست قانخۇر جاڭ[1] خاقاندىن
ئىشىمغا چىن ئادالەتلىك ، ماڭا سۇلتان كېرەك بولدى .

زۇلۇم ـ كۆلپەت كېلىپ باشقا مېنى ۋەيرانە ئەتكەچكە ،
ھەۋەسىنىڭ دامىدىن ياندىم ، ماڭا ۋىجدان كېرەك بولدى .

بۇ ياشلىق نەۋ باھارىمنى ئاتاپ قويدۇم كۆرەش ـ جەڭگە ،
ئىلى ئوغلانلىرى يەڭلىغ ، ماڭا پالۋان كېرەك بولدى .

دۇئا ـ تەگبىر بىلەن ھەرگىز نىجاتلىق تاپقىلى بولماس .
قىلۇرمەن جەڭ ئارا جەۋلان ماڭا پەيكان كېرەك بولدى .

3 ـ ئاينىڭ بېشىدا تۇرمىدىن بوشاپ چىقتىم ، بۇ چاغدا ، گومىنداڭنىڭ مايتاغنى قوغداش ئۇچۇن ئۇرۇمچىدىكى مۇستەقىل ئالتىنچى باتالىيونىدىن ئۇچ روتا ئەسكىرى مايتاغقا كەلتۇرۇلگەنىكەن . مەن بۇرۇن بىللە ئىشلىگەن لىيۇباجۇن دېگەن ئاغىنەمنىڭ ياردىمى بىلەن بەشىنچى روتىنىڭ ئاشخانىسىغا ئىشقا ئورۇنلاشتىم ، خىزمىتىم : ئوچاققا ئوت قالاش ، قاچا ـ قۇچقىلارنى يۇيۇش ئىدى . لىيۇباجۇن ئاشخانىلارنى باشقۇرغۇچى بولۇپ ، گومىنداڭنىڭ ئىشەنچىلىك ئادىمى ئىدى . ئۇ مايتاغقا سىرتتىن چۈنىمۇ ئۇچۇپ كىرەلمەيدىغان ياكى چىقالمايدىغان شارائىتتا شىخۇغا كىرىپ ، ئاشخانىغا كېرەكلىك نەرسىلەرنى

① جاڭ — جياڭ جيېشى .

ئېلىپ كېلىپ تۇراتتى .

بۇ مەزگىلدە گومىنداڭچىلار ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ قالغانىكەن . ھەممىسىنىڭ بېشى چۈشكەن ، روھسىز - پەرىشان ئىدى . ئىلىندىن كېلىۋاتقان خەۋەرلەر ئۇلارنىڭ ھەيۋىسىنى شۇنداق سۇندۇرۇۋەتكەنىدى . ئەمما ، بەشىنچى روتا كوماندىرى سايىتاخۇن بېشىنى تىك كۆتۈرۈپ ، مەغرۇر يۈرەتتى ، بۇ ھال مېنى ئەجەبلەندۇرەتتى .

گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ تەمىناتى بەك ناچار ، تامىقى ئېغىزغا ئالغۇسىز ئوسال ئىدى . كۆك ماتادىن تىكىلگەن كىيىملىرى جۇل - جۇل بولۇپ كەتكەن ، ئۇلار ئەتىدىن كەچكىچە تۆت ئوشۇق ، ماجاڭ ، قارتا ئوينايتتى ، جېدەللىشەتتى ، تىللىشاتتى...

بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن ، ئۆزۈم يالغۇز ئاشخانىدا قاچا يۇيۇپ ئولتۇرسام ، سايتاخۇن كىردى . ئۇ بۇرۇنقىدەكلا مەغرۇر ، روھلۇق ئىدى .

— قادىر ، — دېدى ئۇ ، — سېنى شائىر دەپ ئاڭلايمەن ، ھېلىقى شېئىرىڭنى ئوقۇپ بەرمەمسەن ، شائىرلىقىڭ قانچىلىككىن ؟

— قويۇڭ كوماندىر ، — دېدىم مەن ، — ئۇ شېئىرىمىنىڭ دەردىنى ئاز تارتمىدىم...

— ئاناڭ سېنى ئوغۇل بالا دەپ تاپقاندۇ ، يېزىشتىن قورقمىغان ئادەم ئوقۇشتىن قورقامسەن - ھە ؟

مەن نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەي ، بېشىمنى تۆۋەن سالدىم .

— مېنىڭدىن قورقۇۋاتامسەن ، مەن باشقا كوماندىرلارغا ئوخشامدىم يا ؟ تۇر ، ئورنۇڭدىن قورقۇنچاق ! دەردىڭنى ئادىمىنى تېپىپ ئېيىت ، ئوقۇ !

سايتاخۇننىڭ سۆزلىرى ماڭا قورقۇش ، ئەندىشىلىك ئەمەس ، قانداقتۇ يار - يۆلەك ، ھېسسىداشلىق تۇيۇلدى .

شېئىرىمنى يادلاپ بەردىم .

ـــ ھە ، باركاللا ! تاپقان ئاتاڭغا رەھمەت ، تۇغۇلگەن مۇشتنى ئېچىۋەتمەي ، تېخىمۇ چىڭ تۇغۇش كېرەك ، ئۇنى ئۇردۇ-مدىغان چاغ كېلىدۇ ، ئەمەسمۇ !

بۇ كۇنلەردە گومىنداڭنىڭ تەشۋىقاتى يۇرۇپ تۇراتتى : غۇلجىدا «ئالتە ئوغرى» پەيدا بولدى ، ئۇلار بۇلاڭچىلىق قىلىپ خەلقنە ئارام بەرمەيۋاتىدۇ . خوتۇن ـ قىزلارنىڭ نومۇسىغا تېگىۋاتىدۇ... بىز زەربە بەرگەندىن كېيىن ، تاغقا قېچىپ كەتتى . يەنە چۇشمەيدۇ ، دېگىلى بولمايدۇ ، يامان ئادەملەرنىڭ ، ئوغرىلارنىڭ تەشۋىقاتىغا ئىشەنمەڭلار ، ھەرىكىتىگە دىققەت قىلىڭلار ، دېگەن ئاگاھلاندۇرۇشلار ھەر كۇنى دېگۇدەك بولۇپ تۇراتتى .

بەشىنچى روتا كوماندىرى سايتاخۇننىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە كەچقۇرۇنلۇقى ئۇيىگە كىردىم . ئۇنىڭ ئۆيىدە مۇئاۋىن روتا كوماندىرى نىياز ۋە ۋزۇود كوماندىرلىرى ئولتۇرغانىكەن .

سايتاخۇن گەپ باشلىدى :

ـــ بىز نەچچە ۋاقىتتىن بېرى گومىنداڭ ئۇستىدىن قاقشاپ كېلىۋاتىمىز ، ھەربىي باشلىقلىرىنىڭ زوراۋانلىقىدىن شىكايەت قىلىپ يۇرۇۋاتىمىز ، ئەسكەرلىرىمىزمۇ ناچار تەمىناتىتىن ، خورلاش ـ كەمسىتىشلەردىن بىزار بولۇۋاتىدۇ... بىراق قاقشاش ، شىكايەت بىلەن ئىش تاڭاتمايدۇ ، بىزنىڭ قولىمىزدا قورالىمىز بار ، شۇنداق ئوڭۇشلۇقلارغا ئىگە تۇرۇپ ، ئۇيۇشماي ، بىرلەشمەي يۇرۇشېرەمدۇق ؟ ئەنە غۇلجىدا ھازىر قوزغىلاڭ بوپتۇدەك ، قوزغىلاڭچىلار غۇلجىنى ئىشغال قىلدى دېگەن خەۋەرلەر كېلىۋاتىدۇ ، ھۆكۇمەت : ئۇ ئالتە توك ـ توكنىڭ ئىشى ، دەۋاتىدۇ ، قايسىسى راست ؟ بىز قانداق قىلىشىمىز كېرەك ؟...

سايتاخۇن قورقۇمسىز ، مەرد ، سۆزلىرى ئۆتكۇر ئادەم ئىدى . ئۇنىڭ سۆزلىرى كۆڭلىمىزگە گويا بىر پارچە ئوت بولۇپ چۇشۇپ ، پۇتۇن ئەزايى ـ بەدىنىمىزنى قىزىتىۋاتاتتى .

ئۇنىڭ مەردانە ئاۋازى يەنە جاراڭلىدى :

ـــ بىز بۇگۈن بۇ يەردە ئون بەش كىشى باش قوشۇپ يىغىن ئېچىۋاتىمىز ، بۇ ئون بەش كىشىلىك تەشكىلات بولسۇن ، بۇنىڭ نامىنى «قوزغىلاڭ» دەپ ئاتايلى ، كۆتۈرۈلەيلى ، ھەرىكەت قىلايلى ، نىجاتلىق ئىزدەيلى ، سەپسەپ يېتىۋەرمەيلى ، بىز-مۇ ئىنسانىي غۇرۇرىمىزنى كۆرسىتەيلى ، قانداق دەيسىلەر ؟

ھەممىمىز ئۇنىڭ سۆزىنى ماقۇللىدۇق .

سىرتتىن ئاياغ تىۋىشى ئاڭلىنىپ قالدى . ھەممىمىز ئالدىمىزدىكى ئوشۇق ، ماجاڭ ، قارتىلارنى قولغا ئېلىپ ۋارقىراشتۇق :

ـــ قولۇڭنى كۆتۈرۈپ ئات !...

ـــ سىيا چۈشتى !...

ـــ ئاتلاتماي ئاچ !...

ئىشىك ئېچىلىپ ، مايتاغنى قوغداش قىسمىنىڭ باش كومانىدىرى ئىككى مۇھاپىزەتچىسى بىلەن كىرىپ كەلدى ، سايتاخۇن ئورنىدىن چەبدەسلىك بىلەن تۇرۇپ :

ـــ ھۆرمەت بىلەن دىققەت ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى . ھەممىمىز ئورنىمىزدىن تۇرۇپ ، ئۇنىڭغا چاس بەردۇق .

ـــ ھە ، سا لىيەنجاڭ قىمارغا بەك بېرىلىپ كەتتىڭىز ، ـــ دېدى باش كوماندىر ، ـــ خوتۇنىڭنى ئۇتتۇرۇپ قويماڭ يەنە...

ـــ بىز مەردانە ئويۇنچى ، ھۆرمەتلىك باش كوماندىر ، ـــ دېدى سايتاخۇن كۈلۈمسىرەپ ، ـــ ئۇتۇۋالسا بېرىۋېتىمىز .

باش كوماندىر قاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە :

ـــ مەيلى ـ مەيلى ، ئويناڭ ، لېكىن ھوشيارلىقىڭىزنى يوقىتىپ قويماڭ ، ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ ھەربىكتى يامان ، ـــ ئۇنىڭ چىرايىدىكى كۈلكە يىتكەنىدى ، ـــ بىخودلۇق ئۆلۈم بىلەن تەڭ ، قانداق دەيسىز ؟

ـــ مېنى ئەۋەتسىڭىز باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ ، ئالتە توك ـ توكنى پاكپاكىز يوقىتىۋېتىتتىم .

ـــ ئۇرۇشتا باتۇرلۇق ياخشى ئامىل ، لېكىن ئەڭ ياخشىسى ، ئېغىر تېپىتىكى قورال ، ـــ ئۇ ئۆزى ئىچىدە ئويلاقتىن ـ بۇياقتا مېڭىپ ، بېشىنى لىڭشىتقان ھالدا چىقىپ كەتتى .

ئاياغ تىۋىشلىرى يىتكەندىن كېيىن ، بىز كۈلۈشۈپ كەتتۇق .

سايىتاخۇن مۇنداق دېدى :

ـــ تەشكىلاتىمىزنىڭ مەقسىتى : قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ شىخۇ خەلقىنىڭ ياردىمىنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە شىخۇنى ئازاد قىلىپ ئىلى قوزغىلىڭىغا قوشۇلۇش . مېنىڭچە ، ئىلىدىكى ئىش ئالتە توك ـ توكنىڭ ئىشى ئەمەس . ئۇ زور قوزغىلاڭ بولۇشى مۇمكىن ، ئۇنداق بولمىسا ، بۇلار نېمانچە ئەندىشىگە چۈشۈپ كېتىدۇ ؟ ھېلى باش كوماندىزنىڭ سۆزىنى ئاڭلىدۇققۇ ، ھەربىكتى يامان دەپ ، شۇنچە يىراق يەردە تۇرۇپ ، ئەنسىزلىككە چۈشىدۇ ؟...

ـــ بۇ قىيىن ، ـــ دېدى مۇئاۋىن روتا كوماندىرى ، ـــ شىخۇدا قوشۇن كۆپ...

سايىتاخۇن دەرھال ئېيتتى :

ـــ شىخۇغا ئادەم ئەۋەتىشىمىز كېرەك ، ھازىر مايتاغنى بەك قامال قىلىۋاتىدۇ ، ھەقىقىي ئەھۋالنى ئۇقۇپ باقايلى . تارىختا نۇرغۇن زور قوزغىلاڭلار بولغان ، لېكىن دەسلەپتە ئۇلار بىرنەچچە كىشى بىلەنلا ئىش باشلىغان ، ئاز ـ كۆپلۈكىنى ئويلاپ تېڭىرقاپ تۇرمايلى...

مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئېيتتىم :

ـــ شىخۇغا مەن كىرەي ، لىيۇباجۇن بىلەن مۇناسىۋىتىم قويۇق ، ئۇ شىخۇغا كىرىشىمگە رۇخسەت بېرىشى مۇمكىن . ئەتىسى مەن تاڭ ـ تاڭلاش ئۇچۇن شىخۇغا كىردىم ،

قۇلىقى ئۇزۇن كىشىلەر بىلەن ـــ بىكار تەلەپلەر ، ھارۋىكەش-
لەر ، ساتىراشلار ، قاسساپلار بىلەن ئۇچراشتىم . سايىتاخۇننىڭ
تاپشۇرمىسى بويىچە مەشھۇر زات ـــ ھېلىم ھاجىم بىلەن كۆ-
رۈشتۈم . ھەربىي ئەھۋاللارنى ئىگىلەپ ، بۇ يەردە ھەقىقەتەن
گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ كۆپلۈكىنى ئۇقتۇم . شۇڭا بازىرىدا
كېتىپ بارسام ، ئالدىمدىن مەن بۇرۇنلا تونۇيدىغان نىنا ئىسىم-
لىك قىز چىقىپ قالدى . :

ـــ ۋۇي··· قادىر بارمۇسەن ؟ ـــ ئۇ مەن بىلەن خۇشال
ھالدا كۆرۈشتى . بۇ دادىسى خەنزۇ ، ئانىسى ئۇرۇس پروۋوتكا
قىز بىلەن ئۇرۇمچىدىكى ۋاقتىمدا تونۇشقان ۋە يارۇ دوست
بولۇشقانىدىم . ئۇنىڭغا ئۆيلەنمەكچى بولغىنىمدا ، مېنى ئۇ قاق
تارتىپ ، يېڭىسادىن چىقىپ ، ئۇرۇمچىدە ئاشپەزلىك قىلىۋاتقان
دادام يول قويمىغان ، شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئۇنىڭ بىلەن كۆ-
رۈشمىگەن . ئۇ مېنى بىر قاۋاقخانىغا باشلاپ كىردى . دۇكانىنىڭ
كەينىدە ئۆيى بار ئىكەن ، دادىسى مەيپۇرۇشلۇق قىلىدىكەن .
نىنانىڭ ئانىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ئۇ دادىسى بىلەن
شۇغۇا كېلىپ ئورۇنلىشىپ قاپتۇ . نىنا مېنىڭ ئۇستۇېشىم-
نىڭجۇل ـ جۇللۇقىغا ، جۇدەپ ئورۇقلاپ كەتكىنىمگە ئىچىنى-
دى . مەن مايتاغدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ تارتىۋاتقان
ئېغىر كۇنلىرىنى ، ئۇلارغا ئىشتىن توختىتىپ تاشيول ، پوتەي-
لەرنى ياسىتىۋاتقانلىقىنى سۆزلەپ بەردىم .

ـــ مۇشۇ يەردە قال ، ساڭا ئىش تېپىلىدۇ ، بىز بىللە
ياشايلى ، ـــ دېدى ئۇ مۇلايىملىق بىلەن . ئۇنىڭ كونا ئوتلىرى
تېخى ئۆچمىگەنىكەن ، مېنىڭ بۇ يەردە قېلىشىم ئەلۋەتتە مۇم-
كىن ئەمەس ئىدى . شۇڭا :

ـــ ھازىر بۇ يەردە قالالمايمەن ، ماڭا ئاران تۆت سائەتلا
رۇخسەت بەرگەن ، قالسام ، سۇرۇشتۇرۇپ كېلىدۇ ، تۇتۇۋالسا ،
ئېتىپ تاشلايدۇ ، مەن كېتىمەن ، ئەمما كۆرۇشۇپ تۇرايلى ، ـــ

دېدىمەن قايتىپ دۇكانىنىڭ ئالدىغا چىققاندا :

ـــ خەير ـ خوش ، نىنا ، كۆرۈشكىچە ئامان بول ، ـــ دېدىم قولۇمنى ئۇنىڭغا ئۇزىتىپ .

نىنا كۆزۈمنىڭ ئىچىگە بىر قارىدى ـ دە ، دۇكاننىڭ ئالدىدا سېتىش ئۈچۈن ئېسىپ قويغان گېزىتلەردىن ئىككىنى ئېلىپ ماڭا سۇندى :

ـــ مە ، تاماكا چېكەرسەن...

نىنا بىلەن خوشلىشىپ مېڭىپ ، كېرەم مەنجاڭنىڭ ئاشخانىسىغا كىردىم . تاماق يەپ ئولتۇرۇپ ، گېزىتنى ئېچىپ قارىسام ، بىرسى خەنزۇچە «شىنجاڭ گېزىتى» ، يەنە بىرسى غۇلجىدا چىقىدىغان «ئۇيغان» گېزىتى ئىكەن ! شۇئان يۇرىكىم دۇپۇلدەپ ئۇرۇپ كەتتى ، گېزىت ئەمەس ، خۇددى گۆھەر تېپىۋالغان ئادەمدەك خۇشال بولۇپ ، گېلىمدىن تاماق ئۆتمىدى . گېزىتنى دەرھال قوينۇمغا سالدىم ، هاياجانلانغانلىقىمدىن ئورنۇمدىن تۇرۇپ كېتىپتىمەن . كۆموركانىغا كىرىپ ، ئۇنىڭ باش ماقالىسى ـــ «ئازادلىق ئۈچۈن كۈرەش قىلماسلىق جىنايەت ، زۇلۇمغا قارشى تۇرماسلىق خىيانەت» نى ئوقۇپ چىقتىم . خىيالىرىم جۇشقۇنلىنىپ ، پۈتۈن ئەزايى ـ بەدەنلىرىم يالقۇنلىنىپ يېنىپ كەتتى ۋە بىردىنلا كۆز ئالدىمغا نىنا كەلدى : «ئۇ ماڭا تاماكا چېكىش ئۈچۈن قەغەز ئەمەس ، ئىنقىلاب ئوتىنى بېرىپتۇ ، مەشئەل بېرىپتۇ . قايمۇقۇپ قاياققا مېڭىشنى بىلەلمەي يۈرگەنلەرگە نۇرلۇق يول كۆرسىتىپتۇ !... ئۇ ئاڭسىز ، بىلىمەي بېرىپ قويغانمىدۇ ؟... كۆزۈمنىڭ ئىچىگە مەنىلىك قارىغىنى بىكار ئەمەسكەن ـ دە ، ئۇنىڭ ئىلى ئىنقىلابچىلىرى بىلەن مۇناسىۋىتى بار ئىكەن ـ دە ، ئىلى ئىنقىلابىنىڭ خەۋەرلىرى مۇشۇ يەردىن تارىلىدىكەن ـ دە ، شىخۇ خەلقىنىڭ ئاغزىدىكى يېڭىلىقلار ئۇنىڭ دۇكىنىدىن چىقىدىكەن ـ دە... ئىسىت ، ئىسىت ، كېتىدىغان ۋاقتىم بولۇپ قالغىنى ، يېنىپ بېرىپ

ئاشكارا سۆزلىشىش كېرەك ئىدى ، بىراق پەيت كېتىپ قالدى ، ماشىنا بېكىتىگە ھازىرلا بېرىش ۋاقتى بولۇپ قالدى . ماشىنا بېكىتىگە تېز يېتىپ باردىم . ئەمما ، گېزىتنى مايتاغقا قانداق يەتكۈزىمەن ؟ ئۇچ قەۋەت پوست بار ، قاتتىق تەكشۈرىدۇ ، گېزىت ئەمەس ، قاغىنىمۇ ئۆتكۈزمەيدۇ . بېشىم قېتىپ تۇرغاندا لىيۇباجۇن بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم . ئۇنىڭ ئىككى قولىدا ئىككى سېۋەت بولۇپ ، بىرسىدە كۆكتات ، بىرسىدە پىنتوزا بار ئىدى . ماڭا خىزىر يولۇققاندەك خۇشال بولۇپ كەتتىم . چۈنكى ، ئۇ گومىنداڭنىڭ ئىشەنچىلىك ئادىمى ئىدى . (مەن ئۇنىڭغا ئۇرۇمچىدىكى ۋاقتىمدا بىر ئەسقاتقان ، خاڭچىڭ كۆلۈبىنىڭ ئالدىدا قىز تالىشىپ ، بېشىغا ئۆلۈم كەلگەن پەيتتە ، ئۇنى قۇتۇلدۇرۇۋەتكەنىدىم) پىنتوزا بار سېۋەتنى مەن كۆتۈرۈۋالىدىم ـ دە ، پۇرسەت تېپىپ ، گېزىتنى ئۇنىڭ ئاستىغا تىقىۋەتتىم ، ماشىنىدا يۇرۇپ تەكشۈرۈش ئورنىغا كەلدۇق ، يۇرىكىم ئەنسىزلىك بىلەن ئۇرۇپ كېتىپ باراتتى ، تەكشۈرۈلۈپلا قالسا ، بېشىم ئامان قالمايتتى . ئادەملەرنى بىر ـ بىرلەپ تەكشۈرۈپ ماڭا كەلگەندە ، لىيۇباجۇن :

ـــ ئۆز ئادەم ، ـــ دەپ قويدى . شۇنىڭ بىلەن تەكشۈرۈشتىن قالدىم .

ماشىنىدىن چۈشۈپ ماڭدۇق ، مەن كەينىدە قالغان بولۇپ ، پىنتوزىنىڭ ئاستىدىكى گېزىتنى ئېلىپ قوينۇمغا ئىتتىكلا سېلىۋەتتىم .

كېچىسى ئەل ياتار چاغدا ، گېزىتنى ئېلىپ سايتاخۇنىنىڭ ئۆيىگە كىرىسەم ، ئۇلار يەنىلا ئوشۇق ، قارتىلارنى يېيىپ قويۇپ ، جىددىي پاراڭ بىلەن ئولتۇرۇشقانىكەن ، مەن كىرىپ ئىشىمدىن مەلۇمات بەردىم :

ـــ شىخودا ھازىر گومىنداڭنىڭ ئىككى پىيادە پولكى ، بىر ئاتلىق دىۋىزىئون ، بىر ئارتىللېرىيە قىسمى (توپچىلار

قىسمى) بار ئىكەن ، ئىلىدىكى «ئوغرى» دېگەنلەر ئوغرى ئەمەس ، رەسمىي ئىنقىلابچىلار ئىكەن ، ئۇلار غۇلجىنى ئازاد قىلىپ ، هازىر بورتالاغچە كەپتۇ ، ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي هۆكۈمىتىنى قۇرۇپ ، ئۇنىڭ گېزىتىنى چىقىرىپتۇ ، مانا «ئويغان» گېزىتى !

هەممەيلەن جانلىپ كەتتى ، سايتاخۇن قولۇمدىن گېزىتنى ئېلىپ «ئازادلىق ئۇچۇن كۈرەش قىلماسلىق جىنايەت ، زۇلۇمغا قارشى تۇرماسلىق خىيانەت» دېگەن باش ماقالىنى ياندۇرۇپ - ياندۇرۇپ ئوقۇدى . ئۇ ئورنىدىن تۇردى . هاياجانلانغانلىقىدىن قولىدىكى گېزىت تىترەپ تۇراتتى ، يۇزلىرىدە ئىشەنچ ، شادلىق ئۇچقۇنلىرى چاقنايتتى .

ـــ مانا قېرىنداشلا ! ـــ دېدى ئۇ هاياجانلىنىپ ، هۆكۈمەتنىڭ تەشۋىقاتىدىكى بوهتان ، ئالدامچىلىق ، ئويدۇرمىلارنىڭ سىرى ئېچىلدى . ئىلىدىكى ئىش «ئالتە ئوغرى» نىڭ ئىشى بولماستىن ، ئالتە مىڭ ـــ ئالتە يۈزمىڭ ئوغرىنىڭ ئىشى ئىكەن ، ئىنقىلاب ئىكەن ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىنقىلابىي هۆكۈمىتىنى قۇرۇپ بوپتۇ ! خوش ، بىز مۇشۇنداق جىددىي پەيتتە ، قانداق قىلىشىمىز كېرەك ؟ خۇددى قۇرتتەك مىدىرلاپ يۈرۈپ ، ۋىجدان - نومۇسسىزنى بۇلغاۋېرەمدۇق ؟ ياكى بىزمۇ ۋەتەن ، خەلقنىڭ پەرزەنتىي ئىكەنلىكىمىزنى ئەمەلىدە كۆرسىتەمدۇق ؟...

هەممىمىز ئەمدى ئىككىلىنىشنىڭ ئورنى قالمىغانلىقىنى ، كۆتۈرۈلۈشنىڭ لازىملىقىنى ، پەيتنى قولدىن بېرىپ قويماسلىقنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئېيتىشتۇق . يېغىندىكىلەرنىڭ يۈزلىرىدە ، كۆزلىرىدە ، لەۋلىرىدە ئاجايىپ روهىي جۇشقۇنلۇق ، يورۇقلۇققا تەلپۈنۈش كەيپىياتى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى ، بەزىلەرنىڭ كىر-پىكلىرىگە ياش تامچىلىرى ئېلىنگەن...

سايتاخۇن تەمكىنلىك بىلەن مۇنداق دېدى :

ـــ ئەسكەرلىرىمىزنىڭ كىيىمى يېلىڭ ھەم جۇل ـ جۇل ، ھازىر تېخى سوغۇق ، بىرنەچچە كۈن تەخىر قىلايلى ، 4 ـ ئاينى كۆرەيلى ، شۇنىڭغىچە ھەر ـ بىرىمىز ئىككىدىن ئادەم تەربىيـ لەيلى . سەگەك يۈرەيلى ، قانداق خەۋەر ئاڭلىساق ، تەشكىلاتـ ىمىزغا يەتكۈزۈپ تۇرايلى...

يىغىندىن كېيىن ، سايتاخۇن مېنى ئايرىپ قېلىپ ، نان قۇرۇتۇپ ، يوشۇرۇن بىر يەرگە قاچىلاپ تۇرۇشنى تاپىلىدى ھەم لىيۇباجۇندىن ئاسماقچىلاپ گەپ ئېلىشنى جېكىلىدى .

يىغىندىن قايتىپ چىقىپ ، زادى ئۇيقۇم كەلمىدى . پۈتۈن بەدەنلىرىم ھاياجاندىن يالقۇنلىنىپ يانغاندەك قىلاتتى . خۇددى چۇش كۆرۈۋاتقاندەك ئاجايىپ قىياپەتلەر ـــ ئارغىماق ئۇستىدە قىلىچ ئوينىتىپ ، گومىنداڭچىلارنى چېپىپ كېتىپ بارغان ھاـ لەتلەر ۋە مايتاغدىكى پوتەيلەرنى پارتلىتىپ كۇمپەيكۇم قىلىۋەتـ كەن كۆرۈنۈشلەر كۆز ئالدىمدا گەۋدىلىنەتتى . «ئويغان» گېزىـ تى بىر سانىنىڭ «قوزغىلاڭ» ئىچىدە پەيدا قىلغان كۇچ ـ غەيرىتى ، تېڭىرقاشلارنى بەربات قىلىپ ، مۇستەھكەم تۇرغۇزـ غان ئىشەنچ ۋە ئېچىپ بەرگەن نۇرلۇق يولى مېنى ئاجايىپ ئىلھاملاندۇرۇۋەتكەنىدى . قەلبىمدىن ـــ يۈرەك ـ باغرىمدىن مانا مۇنداق مىسرالار خۇددى فونتانەك ئېتىلىپ چىقىشقا باشلـ ىدى :

كىرىپ شىخۇ بازىرىغا ۋىسال جاناننى تاپتىم ،
كۆرەش سىگنالىنى چالغان يۈرەك دەرمانىنى تاپتىم .

يۇزى گويا تولۇن ئايدۇر ، كۆزى چولپان ، تىلى ئۆتكۇر ، قېشى قۇندۇز ، چېچى سۇمبۇل ، شېرىن ـ پەرھادىنى تاپتىم .

قاراپ ھۆسن ـ جامالىغا يۇرىكىمگە تۇتاشتى ئوت ،

كۆرۈشكه ئىنتىزار بولغان گۈلى رەيھانىنى تاپتىم .

كېچه ـ كۈندۈز ئاسارەتته ، قارايتتىم تەلمۈرۈپ ھەريان ، تەسەددۈق جان ، سائادەتلىك بەخت ئىقبالىنى تاپتىم .

ئۇنىڭ نامى ئىكەن «ئويغان» ، ئازادلىق نۇرىنى چاچقان ، زۇلۇم تەختىنى ئۆرتەرگه جازا گۈلخانىنى تاپتىم .

ئوقۇغاندا خۇشاللىقتىن تېنىم تولدى جاسارەتكه ،
ئۆزۈمنى ئاتىدىم جەڭگه ، چىقىپ ھەمراھلىنى تاپتىم .

«ئويغان» بەردى كۈچ ـ ئىدراك ، كۈرەش ـ جەڭ باش-
لىنىپ كەتتى ،
قۇتۇلدۇق تېڭىرقاشلاردىن باھار ئەييامىنى تاپتىم .

ۋەتەن ئازادلىقىنى دەپ ، ئۆلۈمدىن قورقمىدى مەردلەر ،
شۇ مەردلەرنىڭ قاتاردا بۇيۇك جەڭگاھىنى تاپتىم .

قادىرمۇ جان پىدا ئەيلەپ ، قوشۇلدى جەڭگۈار سەپكه ،
ئازادلىق تۇغى كۆتۈرگەن ئىلى گۈلزارىنى تاپتىم .»

ھېكايە ئاخلاپ ئولتۇرغان باتىرغازى ئۆزىنى تۇتۇۋا-
لالمىدى :

ـــ ئوغۇل بالا... يارايسەن !

ئولتۇرغانلار ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىن ھەقىقەتەن ھاياجانلانغا-
نىدى . ئۆزلىرىنى شۇ ۋەقه ئىچىده سېزىپ ، ۋاقىتنىڭ قانچىلىك ئۆتكەنلىكىنى ، كەچ كىرىپ قېلىۋاتقانلىقىنىمۇ تۇيماي قېلىشقا-
نىدى .

ئابدۇقادىر ھېكايىسىگە يەنە چۈشتى :

« ـــ بىراق ئىشىمىز كۆڭۈلدىكىدەك بولمىدى ، 4 ـ ئاي كىرىشى بىلەنلا كۈيتۇك ئايرودرومىنى ساقلاۋاتقان ئابلىز ، ئالـ ـدىراپ ـ تېنەپ تەشكىلاتنىڭ رۇخسىتىسىزلا چېدىرغا ئوت قو ـيۇۋېتىپ ، ئۆز ۋەزىپىڭىزنى باشلاپ ، غۇلجىغا قاراپ يولغا چىقىپ كېتىپتۇ . بۇيرۇق بويىچە سايتاخۇن ئۆز قىسمىدىن ـــ تەشكـ ـىلات ئەزالىرىدىن بىر گۇرۇپپا تەشكىللەپ ، ئۇنى ئىزدەپ چىقىپ كەتتى ۋە ئۇچ كۈندىن كېيىن ، تاپالمىدىم ، دەپ قايتىپ كەلـ ـدى . ئەسلىدە قوغلاپ يەتكەنىكەن ، لېكىن ئىش پۈتكەن ، ئۇنىڭ رۇخسىتىسىز كېتىشى خاتالىق بولسىمۇ ، «قوزغىلاڭ» كۆتۈرۈـ ـلۈشىگە بىرمۇنچە قىيىنچىلىقلارنى كەلتۈرسىمۇ ، ئۇنى قويۇپ بەرمەي مۇمكىن ئەمەس ئىدى .

شۇنىڭ بىلەن ئىش چاتاقلاشقىلى تۇردى . گومىنداڭ سايتاـ ـخۇن قىسمىدىن گۇمانلىنىپ ، يەنسىخەي كۆڭۈرۈكىنى ساقلاۋاتـ ـقان ئۇنىڭ بىر گۇرۇپپا ئادىمىنى مايتاغقا قايتۇرۇپ كەلدى ۋە گومىنداڭنىڭ سايتاخۇن قىسمىغا بولغان نازارىتى كۈچەيتىلدى .

بىزنىڭ تەقدىرىمىز قىلىنىڭ ئۈستىدە تۇرغان شۇ ئېغىر كۈندە ، تۇيۇقسىز لىيۇباجۇن مېنى چەتكە تارتىپ :

ـــ سىلەرنىڭ ئاشخانىدىن تاماق يەۋاتقان بەشىنچى روتا گۇمانلىق بولۇپ ، ئۇلارنى ماناسقا يۆتكەپ ئەكەتمەكچى ھەم ئۇ يەرگە ئاپىرىپ قورالسىزلاندۇرماقچى ، سەن شۇلار بىلەن كېـ ـتەمسەن ياكى سېنى باشقا ئاشخانىغا يۆتكەپ قويايمۇ ؟ ـــ دېدى . مەن :

ـــ جېنىم ئاداش ، ئاغىنىدارچىلىققا يەتسەڭ ، مەن ئۇياققا كەتمەيمەن ، سېنىڭ بىلەن بىللە قالىمەن ، قىلغان ياخشىلىقىڭـ ـنى ھەرگىز ئۇنتۇمايمەن ، مېنى يۆتكەپ قوي ، ـــ دېدىم يېلىنـ ـغان قىياپەتتە .

ئۇ ماقۇل بولدى ـ دە ، بۇ سۆزنى ئاغزىمدىن چىقارماسلىقـ

نى جېكىپ قويۇپ كەتتى .

مەن بۇ سىرنى سايتاخۇنغا يەتكۈزدۈم . ئۇ شۇ كۈنى كەچتە تەشكىلاتنىڭ جىددىي يىغىنىنى ئاچتى :

ـــ ئەھۋال ئېغىر ، بۇرادەرلەر ، بۈگۈن قوزغالمىساق ، ئەتە تۈتىلىمىز ، ـــ دېدى ئۇ . ئۇنىڭ چىرايى جىددىي تۈس ئالغان ۋە ئۇ ئىنتايىن هوشيار ، تەدبىرلىك كومانىدىر ئىدى . بىر مىنۇتقا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە شۇنچە مۇھىم ، جىددىي ۋەزىپىلەرنى پۈختا ، ئىدىتلىق هالدا ئورۇنلاشتۇرۇپ بولدى ، ـــ بۈگۈن كېچە جەنۇبىي پوتەيلەرگە پوستا تۈرۈش بىزنىڭ روتىغا كەلگەن ، ئۇ يەرگە تەشكىلات ئەزالىرىدىن قويۇڭلار ، كېچىدە قوزغىلىمىز ، شۇنىڭغىچە قادىر بىلەن نەجىددىن مايتاغ-شىخۇ تېلېفون سىمىنى كېسىپ تاشلىسۇن ، پوتەيلەردە پوستا تۈرغانلار كېچە سائەت بىردە باتالىيون شتابىغا قارىتىپ ئوت ئاچسۇن . «ئالتە ئوغرى» كېلىپ قاپتۇ ، دېگەن تۈيغۇ پەيدا قىلىپ ، هۇجۇم قىلغان بولۇپ ، بىز بۇ يەردىن ئۈزۈلۈپ چىقىپ كېتىشىمىز كېرەك . يىراقلىۋېلىشىمىز ئۈچۈن ئۇچ كىشى داۋاملىق ئوت ئېچىپ تۇرۇشى ۋە ئۇلارنىڭ كېيىن بىزگە يېتىشىۋېلىشى ئۈچۈن ، ئاشخانىنىڭ ئىككى ئېتى تەق قىلىپ قويۇلۇشى كېرەك ، تەييارلىقنى كىرىشىڭلار . بۈگۈن ئۈيقۇ يوق !

بۈگۈنكى كېچە سۈرلۈك كېچە بولدى ، ئورغاق شەكىللىك ئاي تېزلا ئولتۇرۇپ كەتتى . كەينىدىنلا يۇلتۇزلار يۈزىنى قارا بۇلۇتلار توسۇپ ، مايتاغ دەهشەتلىك قاراڭغۇلۇق ئاستىدا قالدى . ئەنسىز جىمجىتلىق هۆكۈم سۈرۈۋاتقان كېچىدە ، هەر قايسىمىز تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىلەرنى ئادا قىلىشقا كىرىشتۇق . بىرنەچچىسى قورۇتۇلغان نانلارنى تەشكىلات ئەزالىرىغا تارقىتىشقا ، ئىككىسى ئاشخانىنىڭ ئېتىنى ئوغرىلاشقا ، بىز نەجمىدىن ئىككىمىز تېلېفون سىمىنى كېسىشكە ماڭدۇق . سايتاخۇن ئەسكەرلەرنى بۈگۈن كېچە بۈيرۇق كۈتۈپ ، قورالنى مەھكەم

تۇتۇپ ، يېشىنمەي يېتىشقا بۇيرۇدى .

دەل سائەت بىردە جەنۇبىي پوتەيلەردىن مايتاغ باتالیون شتابىغا قارىتىپ ئوت ئېچىلدى ! سايتاخۇن قىسمى دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ : «ئالتە ئوغرى» كەلدى ! چاپسان تۇرۇڭلار !... » «ئالتە ئوغرى» كەلدى !... دەپ ۋارقىرىشىپ «قايتۇرما ھۇجۇم» غا ئۆتتى . پۇتۇن مايتاغ ئىچى ئەنسىز ۋارقىراشلار ، نالىلار بىلەن پاتىپاراق بولۇپ كەتتى... »

ھېكايە ئۇزۇلدى :

تۇيۇقسىزلا يۇرۇش سىگنالى چېلىنىپ قالدى . ئابدۇقادىر-نىڭ ھېكايىسىگە بېرىلىپ كەتكەن جەڭچىلەر كەچ كىرىپ كۆز باغلىنىپ كەتكەنلىكىنى تۇيماي قېلىشقانىدى . شۇنداقتىمۇ ھېچقايسىنىڭ ئورنىدىن تۇرغۇسى ، ھېكايىنى ئۇزۇپ قويغۇسى كەلمەيتتى .

ـــ ياماں ۋاقىتتا چېلىنىپ قالدى ـ ده ، تازا جىددىي يېرىگە كەلگەندە ، ـــ دېدى نادەم ، ـــ بۇرۇنراق باشلانغان بولسىغۇ ئۇزۇلۇپ قالمايتتى .

ئەنۋەر ئورنىدىن تۇرۇپ ۋارقىرىدى :

ـــ قېنى دەرھال سەپكە !

باتىرغازى ئورنىدىن قوزغالماي :

ـــ بىز سۆرەلمىلەردىن ئەمەس ، ئاخىرىنى ئاڭلىۋېتەيلى ، سەپكە كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە يېتىشۋالىمىز ، ـــ دېدى .

ئەنۋەرنىڭ كۆزى ئالايدى :

ـــ نېمە ؟... يۇرۇش سىگنالى ھەرقانداق مۇھىم ئىشنى تاشلاپ ، سەپكە ئېتىلىشنى بۇيرۇيدۇ ، بۇ ئىنتىزام ، بىلەمسەن ، ھەربىي ئىنتىزام قوشۇننىڭ جېنى !

قوشۇن ئاياغ ئاستىدىكى ئۇششاق تاشلارنى شىرىقلىتىپ يۇرۇپ كەتتى . لېكىن ، جەڭچىلەردە ھېكايىنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلاش تەقەززاسى يېنىپ قالدى .

بەشىنچى باب

ئۇرۇمچى ئاسمىنى كۆمۈردەك قارايغان ، سىرلىق كەچە . شىنجاڭ گارنىزون شتابى شۇ كۈنلەردە تازا ئەسەبىيلەشكەن ۋە ھەرقانداق تەۋسىتىن گۇمانلىنىدىغان بولۇپ قالغانىدى . شۇ- ڭا ، كىشىلەر كەچىسى كوچىغا چىقمايتتى ۋە چىراغلىرىنىمۇ ئۇزاقراق ياقالمايتتى . مىللىي قىسىملار شەرققە ئىلگىرىلەپ ، جەڭ ناھىيىسىكى گومىنداڭ قىسىملىرىنى شىددەت بىلەن ئوققا تۇتۇۋاتقانلىقىدىن شەھەر ئەنسىزلىككە چۈشكەن ، كەچىلىرى گويا ئۆلۈم جىمجىتلىقى ھۆكۈم سۈرۈپ ، كوچىلار سۈرلۈك تۈس ئالغان . ئۇرۇمچى دەرياسىنىڭ بىر خىل ئاۋازدا شارقىرا- شى ۋە قەيەرلەردىدۇ ئىتلارنىڭ زاۋاللىق تىلىگەندەك ئارىلاپ - ئارىلاپ ھوۋلىشى بۇ سىرلىق كەچىنىڭ جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ تۇراتتى .

بۇ قاراڭغۇ سۈرلۈك كەچىدە شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ ئازادە ئۆيى يورۇق ئىدى . دېرىزىلەرگە بېغىررەڭ دۇخاۋا پەردە- لەر تارتىلغان ، پولغا يېشىل گىلەم سېلىنغان بولۇپ ، ئۇستىگە ئۇزۇنلۇقى تۆت مېتىر ، كەڭلىكى بىر يېرىم مېتىر ئۇستەل قويۇلغان ؛ تاملارغا خەرىتىلەر ئېسىلىپ ، پەردىلەر بىلەن يېپىل- غان ۋە كۈنچىقىش تەرەپتىكى تامغا يۆلەپ بىرقانچە دۇئانلار قويۇلغان . گارنىزون شتابىنىڭ قوماندانى گېنېرال جاڭ بىلەن دۇبزىيە كوماندىرىنىڭ پاراڭلىشىپ ئولتۇرغىنىغا بىر سائەتتىن ئاشقان . دۇبزىيە كوماندىرىنىڭ بېرىۋاتقان مەلۇماتلىرى قوماڭ- دانىنى بىرده جىددىيەلەشتۈرسە ، بىرده روھسىزلاندۇراتتى . ئۇ پۈتۈن جەريانىنى ـــ «ئوغرىلار» پەيدا بولدى دېگەندىن تارتىپ ،

هازىرغىچە ئۆتكەن سەل كەم بىر يىللىق جەريانىنى ئەسلەيتتى. بۇرۇنقى قوللانغان تەدبىرلىرىگە: سىلىق - يۇمشاق، رەھىم-دىل، ئاددىي، دېگەن گۇناھلارنى ئارتاتتى.

— بىز دەسلەپتىلا ئېغىر خاتالىق سادىر قىلدۇق، — دېدى گېنېرال جاك ئورنىدىن تۇرۇپ، — نىلقىدا «ئوغرىلار» پەيدا بولدى، دېگەندە، نېمە قىلاتتۇق نەسىھەت قىلىش ئۆمىكى ئەۋەتسە، بىرنەچچە پولك ئەسكىرىي كۈچ بىلەن بىراقلا بېسىق-تۇرۇۋېتىش ھەتتا «ئوغرىلار» نىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، بالا - چاقىلىرى، تونۇش - بىلىشلىرىنى پۈتۈنلەي قىرىۋېتىش كېرەك ئىدى.

دىۋىزىيە كوماندىرى ئۆزىگە قوماندانلىك بىرنەچچە گۇناھ ئارتىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ:

— ئىلى ۋەقەسىنى تىنجىتىش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن لېۋېند-دېمۇ[1] ھېچ ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقالمىدى، — دېدى.

— ئۇ قاپاق باش شۇڭا ئۆلدى، ئۆلگەندىمۇ، شەرمەندىلەر-چە ئۆلدى، — گېنېرال تېرىكىپ قالدى ۋە ئۆيى ئىچىدە ئۇ ياقتىن - بۇ ياققا تېز - تېز مېڭىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ تاتىرىپ كەتكەن چىرايىغا قاراپ تىك تۇرغان دىۋىزىيە كوماندىرى قومان-دانى قاياققا ماڭسا، شۇ ياققا يۈزلىنىپ ھۆرمەت بىلدۈرمەكتە ئىدى.

— ئاددىيلا بىر تەرجىمان، خۇشامەتچى، شۇنچە چوڭ ئەمەلگە ئۆستۈرۈلدى، كۆردىڭىزمۇ بىزدىكى ئەنئەنە بولۇپ كې-لىۋاتقان ئادەتنى. ھەرقانداق خۇشامەتكە مەسلىكىمىز كېلىدۇ، بىلىمچانلىقنى، ئەقىللىقلىقنى، تەدبىرچانلىقلىقنى خۇشامەت بىسىپ كېتىدۇ...

---

① لېۋېندې — ئۆلكىلىك قورچاق ساقچىنىڭ مۇئاۋىن باشلى-قى، ئۇ ئەسلىدە غۇلجىلىق خۇيزۇ ئىدى.

ئۇ بىردەم جىمىپ كەتكەندىن كېيىن ، يەنە ئىشىنىڭ بېشىغا ئەنسىز چىلىكىنىڭ تۇغۇلۇش سەۋەبىگە كۆچتى :

ـــ كىچىك ئىشقا ھەرگىز سەل قارىماسلىق كېرەك ، ھەممە مەغلۇبىيەت سەل قاراشتىن تۇغۇلدى ، ـــ دېدى گېنېرال توختاپ ، ـــ ئەۋەتكەن قوشۇنلىرىمىز قايتمىدى ، گېنېرال شى يېڭمۇ يۇزگە يەتمەيدىغان ئادەمى بىلەن ئارانلا قېچىپ كېلەلىدى . قانداق ، مەسىلە كىچىكمىكەن ؟

ـــ رەھىمدىللىكنى تاشلىشىمىز كېرەك...

ـــ ئەمدى ۋاقتى ئۆتتى ، ئۇچقۇننى ئۆچۈرمەك ئاسان ئىدى ، ھازىر يالقۇنغا ئايلىنىۋالدى .

ـــ ئۇرۇمچى ئەتراپىدىكى ۋە باشقا يەرلەردىكى قوشۇنلار-دىن بىز قىسمىنى ئالدىنقى سەپكە تېز يۆتكىسەك...

دۇنزىيە كوماندىرىنىڭ سۆزى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا ، قو-ماندان ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى :

ـــ يۆتكەش قىيىن ، بولمىغاندا ئاز يۆتكەش مۇمكىن ، ھازىر جايلارنىڭ ئەھۋالى ياخشى ئەمەس ، قۇتراش ئېغىر... ئۇرۇمچى ، تۇرپان ، پىچان ، توخسۇنلار ، ھەتتا قەشقەرلەردىمۇ «ئوغرىلار» نى قوللاش ، ھەربىرىكەت قىلىش ، ئۇيۇشۇش ، ئىلىغا قېچىش يۇز بېرىۋاتىدۇ ، مۇنداق شارائىتتا ئۇ يەرلەردىكى قو-شۇنلارنى يۆتكىسەك ، بۇزۇقلارغا قۇلايلىق يارىتىپ بەرگەن بول-مامدۇق ؟ !...

گېنېرال كۆن قاپلانغان يۇمشاق دۇڭغا كېلىپ ئولتۇردى ۋە يانچۇقىدىن ناۋات رەڭ تاماكا قۇتىسىنى چىقاردى . دۇنزىيە كوماندىرى سەرەڭگە چاقتى . ئۇ تۇتاشتۇرغان تاماكىسىنى كەي-نى ـ كەينىدىن بىرنەچچە قېتىم قاتتىق شوراپ چەكتى ـ دە ، مۇنداق دېدى :

ـــ ۋەزىيەت ياخشى ئەمەس ، كوماندىر ، مايتاغدىن ، كۈي-تۇك ئايرودرومىدىن ئىسيان كۆتۈرگەن قىسىملىرىمىز تۇتۇق

بەرمەي قېچىپ كەتتى ، كەينىدىن قوغلىدۇق ، ئالدىنى توسـ
تۇق ، لېكىن بوي بەرمىدى ، مۇنداق ئەھۋاللار چۆچەك تەرەپلەرـ
دىمۇ يۈز بەردى . ئۇرۇمچىدىكى ئوفىتسېرلار مەكتىپىدىنمۇ گۇـ
مانلىق ئوقۇغۇچىلارنى قولغا ئالدۇق ، قەشقەر ، تۇرپانلاردىمۇ
شۇنداق قىلدۇق ، لېكىن بۇزۇقلار ھەرىكىتى پەسەيمىدى .
«ئوغرىلار» ئۇرۇمچىگە قاراپ يۈرۈش قىلغانسېرى ، ئۇلارنىڭ
ھەرىكىتى شۇنچە ئەۋج ئېلىۋاتىدۇ ، ... قېنى ، ئولتۇرۇڭ ـ
ئولتۇرۇڭ .

گېنېرال قولىنى پۇلاڭلاتتى ، يۈمشاق دىۋانغا كېلىپ ئولـ
تۇرغان دىۋىزىيە كوماندىرىغا پۈراقلىق تاماكىسىدىن تۇتتى .
ھەر ئىككىسى سۆزسىز ئولتۇرۇشۇپ كەتتى . ئۇلارنىڭ ئەنسىز
خىياللارغا بېرىلىشىمۇ سەۋەبسىز ئەمەس ئىدى : ئۇرۇمچىنىڭ
كېچىسى سۈرلۈك ، جىمجىت بولغىنى بىلەن ۋە ھەر كۈنى
كېچىسى ھەربىر كوچىلاردا بەشلەپ ـ ئونلاپ قاراۋۇللار يۈرگـ
نى بىلەن ، تاڭ ئاتقاندا كىشىلەر كوچىلارنىڭ كۆرۈنەرلىك
يەرلىرىگە يېپىشتۇرۇلغان تەشۋىقات ۋەرەقلىرىنى كۆرۈشۈپ
تۇراتتى . شۇڭا ، قوماندان مۇشۇ سىرلىق كېچىلەردە كىملەرنىڭ
قەيەرلەردىدۇ ئىلى ئىنقىلابىنى قوللاپ تەشۋىقات ۋەرەقلىرىنى
بېسىۋاتقانلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ، چوڭقۇر خىياللارغا
بېرىلىپ كەتكەنىدى . ئۇ ئەلۋەتتە بۇنىڭغۇ ئۇچقۇن دەپ ھېسابـ
لاپ ، يالقۇنغا ئايلىنىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيتتى .

گېنېرال جاڭ خىيالدىن بېشىنى كۆتۈردى ـ دە ، ئورنىدىن
تۇردى ۋە شىنجاڭ خەرىتىسى يېيىلغان ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى
چوڭ ئۈستەل يېنىغا كەلدى . دىۋىزىيە كوماندىرىمۇ ئۈستەل
يېنىغا كېلىپ خەرىتىگە ئىگىلىپ قارىدى . خەرىتىدە شىمالىي
شىنجاڭنىڭ غەربىدىكى يەرلەردىن ئون ئىككى قىرلىق بايراقچـ
لار ئېلىپ تاشلانغانىدى . شۇڭا ، ئۇلار خەرىتىگە كۆڭۈلسىزلىك
بىلەن قاراشتى . گېنېرالنىڭ كۆزى جىڭ ناھىيىسىگە تىكىلدى ،

ئۇ ئۇزاق قارىغاندىن كېيىن ، خەرىتىدىن كۆز ئۈزمەي تۇرۇپ سوئاللارنى ياغدۇرۇشقا باشلىدى :

ـــ ھازىر بۇ يەردىكى ئۇرۇش ۋەزىيىتى قانداق بولۇۋاتىدۇ ؟

ـــ جىددىي تەركىشىش باسقۇچىدا تۇرۇۋاتىمىز .

ـــ «ئوغرىلار» نىڭ ئەسكىرىي كۈچى قانچىلىك ؟

ـــ ئىككى پولك ئەتراپىدا ئىدى ...

ـــ بۇياقتا ئاتلانغىنىچۇ ؟

ـــ تەخمىنەن بىر پولك .

ـــ ئۇلار جىڭنى ئىشغال قىلماي ، نېمىشقا يەنە بۇ ياقتا يۇرۇش قىلىۋاتىدۇ ؟

ـــ كەينىمىزگە ئۆتۈۋېلىپ ، تەھلىكە سېلىشنى قەستلەۋاتسا كېرەك .

ـــ ياق ! ـــ گېنېرال خەرىتىدىن باش كۆتۈردى . ئۇنىڭ پېشانىسى پارقىراپ كەتكەنىدى ، ـــ چۈشىنىۋاتامسىز ، ئۇلار بىزنىڭ كۈچلىرىمىزنى بۆلۈپ ـ بۆلۈپ يوقاتماقچى .

دۈنيە كوماندىرى قوماندانلىقىنىڭ دېگىنىنى چۈشەنمىدى ، شۇڭا كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ ئۇنىڭغا تىكىلدى .

ـــ ئۇلار تاغ باغرى بويلاپ كېلىۋاتامدۇ ؟

ـــ شۇنداق .

ئۇ خەرىتىگە تىكىلىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى :

ـــ ئۇلارنىڭ ھازىرقى يۇرۇش يۆنىلىشى ئوخشىمىغان ھالدا تاش يولدىن بىرقانچە ئون كىلومېتىر يىراقلىقتا ، مۇشۇ يۆنىلىشتە ئۇلار ئاۋۇال چەپەيزىگە كېلىدۇ ، ئاندىن شىخوغا شەھىرىدىن ھۇجۇم قىلماقچى . دېمەك ، ئىككى ئورۇنغا بىرلا ۋاقىتتا ھۇجۇم قىلماقچى . «ئوغرىلار» نىڭ رازۋېدكىسىنى بوش چاغلىغىلى بولمايدۇ ، قاراڭ ، ئۇلار بىزنىڭ ئاجىز يېرىمىزنى بىلىۋالغان . مۇشۇ ئەھۋالدا جىڭغا قوشۇن ئەۋەتىشتىن مەھرۇم

قالمىز ـ ده ، ئارقا سەپنىڭ قاتنىشى ئۇزۇلىدۇ ...

گېنېرالنىڭ قاتتىق تىكىلىشى ۋە جىددىي سوئالىدىن دىۋىزىيە كوماندىرىنىڭ يۈرىكى تىترەپ كەتتى . لېكىن ، ئۇ كۆزىنى قاچۇرالمايتتى . بىر نېمە دېمەي ، شۇڭ تۇرۇشمۇ ئەپسىز ئىدى :

ـــ ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ ، گېنېرال جانابلىرى !

ـــ بۆلۈپ ـ بۆلۈپ يوقىتىش دېگەن مۇشۇ ، دېمەك چەپەيزىگە مۇستەھكەم قورغان ياساش كېرەك ، مۇستەھكەم قورغان ! چۇشىنىۋاتامسىز ، مۇستەھكەم !

ئۇ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى چىڭقىلىپ ۋارقىراپ ئېيتتى . دىۋىزىيە كوماندىرىمۇ قاتتىق ئاۋازدا جاۋاب بەردى :

ـــ تولۇق چۈشەندىم ، ھۆرمەتلىك گېنېرال !

تەرلەپ كەتكەن گېنېرال بايانىن بېرى تۇتۇپ تۇرغان تاماكىسىنى تۆتاشتۇردى ـ ده ، قەدەملىرىنى ئاستا يۆتكەپ ، دېرىزىنىڭ يېنىغا باردى ۋە ئۇنىڭ قاناتلىرىنى ئېچىۋەتتى . سالقىن شامال ئىسسىپ كەتكەن ئۆڭ ئىچىگە يېنىك شۇرلاپ كىرىشكە باشلىدى . ئۇ كۆكسىنى كۆتۈرۈپ دەم ئالدى ـ ده ، ئۇرۇمچىنىڭ قاراڭغۇ كېچىسىگە سوغ نەزەر تاشلىدى . سىرلىق كېچىنىڭ جىمجىتلىقى ئۇنىڭغا سۇرلۇك تۇيۇلدى ، پەردىلەرنىڭ لەپىلدىشىدىن بەدىنى شۇركۈندى . لېكىن ، تاماكىسى كۆيۈپ تۈگىگۈچە قىمىر قىلماي تۇرۇپ ، ئاندىن دېرىزىنىڭ قاناتلىرىنى ياپتى ـ ده ، كەينىگە بۇرۇلدى .

دىۋىزىيە كوماندىرى ئىستاكانلارغا چاي قۇيۇپ قويغانىدى . گېنېرال دىۋانغا كېلىپ ئىككى پۇتىنى ئالماشتۇرۇپ ئولتۇرۇپ ، ئىككى يۈتۈم چاي ئىچتى ، ئاندىن يەنە تاماكا چەكتى .

ـــ شىخۇ بەك مۇھىم ـــ ئىستراتېگىيىلىك جاي ، ئۇرۇمچى ـ ئىلى ـ چۆچەكنىڭ قاتناش تۈگۈنى ، ـــ دېدى ئۇ كوماندىرغا قاراپ بۇيرۇق ئاھاڭىدا ، ـــ بارلىق كۈچ بىلەن شىخۇنى قوغدىشىمىز كېرەك ، قوغداشلا ئەمەس ، بۇ قازانىدەك

چوڭقۇرلۇققا ئوغرىلارنى چۈشۈرۈۋېلىپ ، قاپساپ ، قانچىلىك چە-
قىم تارتساقمۇ ، بىرىنىمۇ قويماي ، پاكپاكىز يوقىتىشىمىز كې-
رەك : جاننى تىككەندىلا ، جاننى ساقلاپ قالالايمىز ، بولمىسا ،
جەستىمىزنى قويىدىغان يەرمۇ تاپالماي قالىمىز .

ئۇ ئۆزىنىڭ سۆزىدىن ئۆزى قانائەت ھاسىل قىلمايتتى ،
نېمىدۇ ، بىرنېمە كەملىك قىلىۋاتقاندەك ، ئۇھ تارتىپ قويا تتى
ۋە ئۇزۇلدۇرمەي تاماكا چېكەتتى ، سۆھبەتدىشىدىن يۈرەكنى
تىنچلاندۇرغۇدەك سۆزلەرنى ئاڭلاشنى خالايتتى .

— بۇ يەرنى تامامەن قوغداپ قالغىلى بولىدۇ ، — دېدى
دۆنزىيە كاماندىرى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، — ھېلىغۇ
بىر پولك ئىكەن ، ئىككى - ئۈچ پولك بولسىمۇ ، سۆزسىز
قوغداپ قالغىلى بولىدۇ ، بىزنىڭ ھازىر ئۇ يەردە تىرانسپورت
چوڭ ئەتىرىتىمىزدىن باشقا ، سەككىز مىڭ ئەسكىرىي كۈچىمىز
بار ، بىرنەچچە تانكا ، چوڭ تىپتىكى زەمبىرەكلىرىمىزمۇ بار ،
بەلكى ...

دۆنزىيە كوماندىرىنىڭ تەنتەنىلىك سۆزى گېنېرالنىڭ ئو-
غىسىنى قاينىتىۋەتتى - دە ، سۆزىنى بۆلدى :

— سىزنىڭ سۆزىڭىزدىن قانائەت ھاسىل قىلغىلى ، خا-
تىرجەم بولغىلى بولامدۇ ؟ — ئۇ قولىدىكى ئىستاكانىنى ئاچچى-
قى بىلەن «تاق» قىلىپ قويدى ، — قوغداش - قوغداش ...
ھازىرقى ئۇرۇشتىكى ئورنىمىزنى قانداق ئالاھىدىلىكتە دەپ بە-
لىسىز ؟

سۆزىنىڭ ئاخىرىنى دەپ بولغۇچىلا ئەيىبلەشكە ئۇچرىغان
دۆنزىيە كوماندىرى ، نېمە دەپ جاۋاب بېرىشىنى بىلمەي ، مەڭ-
دەپ قالدى .

— بىر ھەربىي باشلىق ، — دېدى ئۇ ئاچچىقى بېسىلمە-
غان ھالدا ، — يۈز بېرىۋاتقان ئۇرۇشنىڭ ئالاھىدىلىكىنى
بىلىشى شەرت ، — ئاندىن ئالدىرىماي سۆزلەشكە باشلىدى ،

ـــ بىزنىڭ ھازىرقى ئالاھىدىلىكىمىز پەقەت مۇداپىئە كۆرۈشىلا بولۇۋاتىدۇ ، ئويلاپ بېقىڭا ، يۈز مىڭ ئەسكىرىي كۈچىمىز تۈ-رۈپ ، مۇداپىئەگە ئۆتۈپ قالساق قانداق بولغىنى ، بۇ يولۇاسنىڭ بۆرىدىن قورققىنىدەك ئىش ئەمەسمۇ ؟ ... بىلىپ قويۇڭ ، بۇ قوشۇننىڭ يېڭىلمۇاتقانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ ، ئۇستۈنلۈكنىڭ قولدىن كەتكەنلىكىدىن بېشارەت بېرىدۇ .

ـــ ئۇلارنى تولۇق يوقىتىش ئۈچۈن ، مېنىڭچە ، ئۇنۇملۈك تەدبىر ، ئاكتىپ چارە كېرەك بولۇۋاتىدۇ ، ھازىرقى مۇھىم ئىش مۇشۇمىكىن دەيمەن ؟

ـــ ھەببەللى ... ـــ گېنېرال جانلاندى ، ـــ دەل مۇشۇ !

بىردەم قىزىرىپ ، بىردەم تاتىرىپ ئۆزىنى ئەيىبلىنىڭ ھېس قىلمۇاتقان دۇنزىيە كوماندىرى ، بىرەر ئاكتىپ چارە كۆرسە-تىپ ، ئۆزىنى قىيىن ئەھۋالدىن قۇتۇلدۇرۇشقا ئۇرۇندى :

ـــ ئوغرىلارنىڭ ئالدىنى توسۇش ئۈچۈن ئەمدى خىل قوشۇن ئەۋەتىش كېرەك ، بىراق ... ـــ ئۇ ئەلەم بىلەن باشلە-قىغا تىكىلدى .

ـــ خوش ؟

ـــ بەك قىرىلىپ كەتتۇق ...

ـــ قىرىلىش قاچان بولمىغان !... گېنېرالنىڭ كۆز ئالدىدىن ئۇرۇش جەريانى «لىپ» قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى ، ـــ قىرىلدۇق ، «دۇشمەنمىزنى «ئالتە توك ـ توك» دەپلا قارىدۇق . لېكىن ، «ئالتە توك ـ توك» لا ئەمەسكەن ، ھەربىي تەلىم كۆرگەن ، يېتىشكەن مۇنتىزىم قوشۇن ئىكەن ...

قىيىن ئەھۋالدىن قۇتۇلۇۋالغان دۇنزىيە كوماندىرىنىڭ يۈ-زىگە قان يۈگۈردى :

ـــ بۇمۇ دۇشمەنمىزنىڭ ئالاھىدىلىكى ...

ـــ ئەلۋەتتە ، بۇ ئالاھىدىلىكنى ھېسابقا ئېلىش كېرەك ، دۇشمەنىڭنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ھېسابقا ئالماي ، ئاتقان ئوقۇڭ ،

ئاسمانغا ئاتقان بىلەن باراۋەر !

ئىككىسى بىر ـ بىرىگە قارىشىپ سۆزسىز تۇرۇپ قېلىشتى ، ھەر ئىككىسىنىڭ چىرايىدىن جىددىيلىك ئەكس ئېتىپ تۇراتتى . ھەربىي تۇرمۇش ئوق ئاۋازىدىن يىراق يەردىمۇ شۇنداق جىددىي ، ئويچان ئۆتەتتى . گېنېرالنىڭ پېشانىسىدە ، كۆز ئەتراپىدا ئەلەملىك ئۇششاق قورۇقلار كۆرۈنۈشكە باشلىدى .

ھازىرقى ۋەزىيەتتە شىنجاڭنىڭ ئورنى قانداق ئالاھىدىلىككە ئىگە ؟ ـــ بۇ سوئالنى گېنېرال ئۆزىگە قويىدىمۇ ياكى سۆھبەتداشىغىمۇ ، دۇنيا كوماندىرى بىلەلمەي تېڭىرقاپ قالدى ، لېكىن شۇ ھامان يەنە بىر قېتىن ئەھۋالغا دۇچ كەلگەنلىكىنى ھېس قىلدى . سوۋۇشۇشتىن چىققان خورازدەك ھالغا كېلىپ قالغان كوماندىر ، شۇ تاپتا قوماندانلىقىنىڭ نېمىلەرنى ئويلاۋاتقىنىنى نەدىنمۇ بىلسۇن ، ئۇ نېمىلەرنىڭ قېيىنىنى مۇھاكىمە ؟...

گېنېرال ئۆز سوئالىغا ئۆزى خۇددى باشقىلار ئاڭلاپ قالمىسۇن دېگەندەك ئاستا جاۋاب بەردى :

ـــ بىلەمسىز ، شىنجاڭ ـــ بىر ئالتۇن تاۋاق . بۇ ئالتۇن تاۋاقنى جاننى تىكىپ تۇرۇپ ساقلاش كېرەك ! شۇنداق ئەمەسمۇ ؟

ـــ شۇنداق ، گېنېرال جانابلىرى .

ـــ خوش ، شىنجاڭ قولدىن كەتسە ، نېمە بولىدۇ ؟

ـــ ئالتۇن تاۋاق قولدىن كېتىدۇ .

ـــ ئالتۇن تاۋاق قولدىن كېتىپلا ئىش تىنچلىنىپ قالمايدۇ ، مۇھىمى ، يەنىمۇ بىلەن مۇنۇ قىزىل ھۆكۈمەتنىڭ[1] تۆتەشىپ كېتىشى ئاسانلىشىدۇ ، يول ئېچىلىدۇ .

دۇنيا كوماندىرى قوماندانلىقىنىڭ دەللىللىرىگە قايىل بولـ

---

① سوۋېت ئىتتىپاقىنى دېمەكچى .

دى ، بىراق چۆچۈپ كەتتى :

ـــ مۇلاھىزىڭىزگە قايىلمەن ، گېنېرال جانابلىرى ، ئۇنداقتا ئىنتايىن قىيىن ئەھۋالدا قالىمىز .

ئەلۋەتتە ... شۇنىڭ ئۈچۈن مەيلى جان كەتسە ، كەتسۇنكى ، قۇرۇق تاۋاق بولسىمۇ ساقلاپ قېلىش كېرەك !

دەل شۇ چاغدا چارروسىيىدە ياسالغان سېرىق مىس زەنجىرلىك يوغان تام سائىتى ئۈچنى ئۇردى . سائەتنىڭ داراڭلىغان ئاۋازى خۇددى تۈيۈقسىز ئۇرۇش باشلانغاندەك ياكى بىرەر ئەنسىزچىلىكتىن خەۋەر بەرگەندەك قورقۇنچلۇق ئاڭلاندى ، ئىككىسى بىر ـ بىرىگە قارىماسلىققا تىرىشتى . گېنېرال دېۋانغا كېلىپ ئولتۇردى ـ دە ، يەنە تاماكا چەكتى ۋە ئۇنى ئىككى قېتىم قاتتىق شوراپ ئېيتتى :

ـــ ھازىرقى ئەڭ ياخشى چارە : يۇرۇشتىكىلەرنى بومبارىمان قىلىپ خورىتىش ، ئاندىن ئوبدان ھالسىرىغان پولكنى چەپەيزىدە كۈچلۈك بىر پولك كۈچ بىلەن كۈتۈۋېلىش... ـــ قوماندان دېۋىزىيە كوماندىرىغا قاتتىق تىكىلىپ سورىدى :

ـــ ئۇلار ھازىر قەيەرگە يېتىپ كەلدى ؟

ئۇ يەنە دۈدۈقلاپراق جاۋاب بەردى :

ـــ تېخى ئۇلگۈرەلمىدۇق...

ـــ ئېيتتىمغۇ ، سىزنىڭ بىلىدىغىنىڭىزدىن ، بىلمەيدىغىنىڭىز كۆپ ، ھەرقاچان شۇنداق ! ـــ قوماندانىنىڭ تەرى تۇرۇلدى ـ دە ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، ئۇنىڭ تاماكا تۈتقان ئوڭ قولى تىترەۋاتاتتى ۋە قاتتىق ۋارقىرىدى :

ـــ ئايروپىلان ئەۋەتىش كېرەك ، ئايروپىلان !...

× × ×

شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ قوماندانى گېنېرال جاڭ تې-

رىكسپ ، ئۆز دۆنىزىيە كوماندىرىنى ئەيىبلىگەن كېچىسى ، نىزا-
مىدىن پولكى توختىماي يول يۈرۈپ ئەتىگەنلىكى ئـۇزۇن بۇلاققا
يېتىپ كەلدى .

ئۇزۇن بۇلاق ـــ يايلاق ، ئىككى تەرىپى چىمەنلىك كەڭ
ساي ، قىسما ـ قىسما تاغ گۈللىرى ھۆپپىدە ئېچىلغان ، كۈمۈش
بۇلاقلار قاياناپ تۇرغان ۋە سايدا ئانچە چوڭ بولمىغان تاغ سۇيى
تاشتىن ـ تاشقا ئۇرۇلۇپ ئېقىپ تۇرغان جاي . سالقىن تاغ
شامالىرىنىڭ خۇشبۇي پۇراقلارنى دىماغلارغا ئۇرۇشى ، تۇرلۇك
قۇشلارنىڭ يېقىملىق سايراشلىرى ، سۇلارنىڭ بىر خىل شارقى-
راشلىرى جەڭچىلەرنىڭ يول ئازابلىرىنى ئۇنتۇلدۇرۇپ ، ئۇلار-
نى ھاياجانلاندۇرۇۋەتكەن ۋە ئۇلارنىڭ ھېسسىياتلىرىنى قوزغى-
ۋەتكەنىدى . ئۇلار ئۇيقۇنى ئۇنتۇدى ، يۇزلىرىنى مۇزدەك ـ ئا-
رامبەخش تاغ سۇيىدە يۇيۇشۇپ ، ئۇزۇن بۇلاقنىڭ گۈزەللىكىگە
مەستلىكى كېلىپ ، ھېسسىياتلىق گەپلەرگە چۈشۈپ كەتتى . تە-
بىئەتنىڭ گۈزەللىكىگە زوقلانمايدىغان كىشى بولمىسا كېرەك ،
ھەممىنىڭ كۆزى گۈللەردە ، ياپيېشىل قاپتاللاردا ، ئويناق سۇ-
لاردا ، قەلبلەردە ھاياجان ... گۈزەللىكنى تاماشا قىلىش ، جىرا-
لارنى كېزىش ، ئوت ـ چۆپلەر ئۈستىدە ئېغىناش... كۆڭۈللۈك ،
بۇ يەردىكى چارۋىچىلار قوي ـ كالا سويۇپ ، قازان ـ قازانلاردا
گۆش پىشۇرۇۋاتاتتى ، لېكىن شورپىنىڭ مەززىلىك پۇرىقى
ھېچكىمنىڭ ئاغزىغا سۇ كەلتۈرگىنى يوق ، بولمىسا ، كېچىچە
يول يۈرۈپ ھەممىنىڭ قورسىقى ئاچقان .

ئەنۋەر كۈن چىقىش تەرەپكە گۈل ـ چېچەككە پۈركەنگەن
تاغ قاپتىلىغا چىقىپ يانپاشلاپ ياتتى . تۆۋەندە قى ـ چۇ قىلى-
شىپ يۈرگەن جەڭچىلەرگە قارىدى ، ئەنە ، شوخ ۋە گەپتان
ھەجەر كىمدۇ بىرسىگە سۇ چېچىپ قاچتى . ئەنە نېرىراقتا
رەيھان بىلەن نادەم ئوچۇملاپ سۇ ئىچىشىپ ، نېمىلەرنىدۇ دېيى-
شىپ كۈلۈشمەكتە ، ئەنۋەرنىڭ كۆز ئالدىغا ھامان ھۆرلىقا كەل-

دى . ئۇ گەلەپى شىمىنىڭ يانچۇقىدىن بۇياقتا ماڭىدىغان چاغ
ھۆرلىتقا بوللۇق تۇتقان تاماكا خالتىنى ، تۆش يانچۇقىدىن قو
ياغلىقىنى ئالدى ، ياغلىققا بىر جۇپ پورەكلىگەن گۈل كەشت
لەنگەنىدى ، ئۇنىڭ پۇتۇن بەدىنىگە ئوت كەتكەندەك بولدى .
ياغلىققا تىكىلدى ، ھۆرلىتقا قاچۇرۇۋەتكەن ھېلىقى كېچىنى ئو
لىدى ... شۇ ئاندا ياغلىققا تىكىلىپ تۇرغانلىقىنى بىرسى كۆرۈ
قالغاندەك قىزىرىپ كەتتى ـ دە ، ئۇنى ئىتتىك يانچۇقىغا سېل
ۋالدى . لېكىن ، ئۇنىڭ يېنىغا ھېچكىمۇ كەلمىگەنىدى .
ئۆزىنىڭ شۇ ئىشىدىن شۇئان كۈلدى . شۇنىڭدىن كېيىن ئۆزى
بىئارام قىلىدىغان ، قىينايدىغان خىياللار ئۇنى ئىلكىگە ئېلىۋا
دى . ئۇ يىنجۇخۇدا ۋاقتىدا ھۆرلىتقادىن خەت تاپشۇرۇۋالغان
خەتتە مۇنداق دېيىلگەن : « قىممەتلىكىم ، مېنى سېغىنىڭمۇ ؟ مەن ئۆلگۈدەك سېغىنىدىم . دۇنيادا مېنىڭ سىزدىن باش
قىممەتلىك ھېچنېمەم يوق ، سىز مېنىڭ بەختىم ، ھاياتىم
دۇنياغا كېلىپ تاپقان بايلىقىم پەقەت سىز... ئۇرۇشلارمۇ ئ
گەر ، سىز بىلەن ياشىسامىلا ، دۇنياغا كەلگىنىمگە مېڭ راز
مەن » ئەنۋەر مەيۈسلەنىدى ، ئېغىر تىنىدى : «بىچارە قىز ،
دەپ پىچىرلىدى ئۇ ، ـــ ماڭا كۆيگەن ، ئىشەنگەن پەرۋانە قىز
كۆزىڭىزدىكى ياشلارنى ئاخىر بىر كۈن قۇرۇتىمەن ، غۇلچىمە
كەڭ يېيىپ ، ئالدىڭىزغا غالىپ كومانىدىر بولۇپ بارىمەن ، ب
مەڭگۈ بىللە ياشايمىز ! »...

ئەنۋەرنىڭ قىزغا بېرىۋاتقان غايىبانە قەسەملىرى ئۇزۇلدى
تاماق يېيىش سېگنالى چېلىنىپ قالدى .

ئۇ تاماقنى ئىشتىهاسىزلىق بىلەن يەپ ئولتۇراتتى ، تۇيۇ
سىز ئايروپىلان ئاۋازى ئاڭلاندى . شەرق تەرەپتىن غارقىر
كېلىۋاتقان ئىككى ئايروپىلان كۆرۈندى .

ـــ مۆكۈنۈڭلا ، يولداشلار !

ـــ دۇشمەننىڭ رازۋېدكا ئايروپىلانلىرى كەلدى !

خۇددى ئوت ـ چۆپلەر رەڭگىدىكى كىيىملىك جەڭچىلەر جىم يېتىۋالدى ، ئىككى ئايروپىلان ئۇلارنىڭ ئۈستىدە ئىككى ئايلىنىپ ، ھېچنېمىنى ئىلغا قىلالمىدى ـ دە ، كەلگەن تەرەپ-كە ـــ شەرق تەرەپكە بۇرۇلۇپ كېتىپ قالدى .

بىر توپ جەڭچىلەر ئابدۇقادىرنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ ئۇزۇلۇپ قالغان ھېكايىنىڭ داۋامىنى ئاڭلاش ئۈچۈن سۇ بويىغا كېلىش-تى . ئەنۋەرمۇ بىر بېسىپ ، ئىككى بېسىپ ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلدى .

« ـــ بىز ئون ـ ئون بەش مىنۇت ئىچىدىلا مايتاغدىن ئۇزۇلۇپ چىقىپ كەتتۇق ، ـــ دەپ ئابدۇقادىر ھېكايىسىنى باشلىغانىدى ، ـــ شامالدەك تېز ئىلگىرىلەپ كېتىپ بارغان قىسىمغا ئوق ئاۋازلىرى بارغانسېرى سۈس ئاڭلىناتتى . شۇنىڭ بىلەن بىزمۇ خاتىرجەملىنىپ ، كەينىمىزگە قارىماي ، ماڭىدىغان بولدۇق . ئۇنىڭغىچە پوتەيدە ئوق ئۇزۇپ قالغان ئۇچ ئادىمىمىز ئىككى ئاتقا مىنگىشىپ يېتىپ كەلدى .

سۇبھى كۈتۈرۈلگەندە تاغ ئېتىكىدىكى بىر جىلغىغا يېتىپ كەلدۇق ، بۇ چاغدا مايتاغدىن ئون كىلومېتىردەك يىراقلاپ كەتكەنىدۇق . قىسىم ھارغانىدى ، دەم ئالدۇق . بەزىلەر ياتتى ، بەزىلەر يانپاشلىدى ، قاتتىق ـ قۇرۇق نانلىرىمىزنى يېيىشتۇق . قىسمىنىڭ كۆپچىلىكى بۇ يەرگە نېمىشقا كېلىپ قالغانلىقىمىز-نى ئۇقمايتتى . ئۇلارنىڭ مۆلدۈرلىگەن كۆزلىرى دەمۇ دەم سايتاخۇنغا تىكىلەتتى . كوماندىر سايتاخۇن خۇشخۇي ، مەغرۇر ئىدى . ئۇنىڭ يۈزلىرىدە غەلبە شادلىقى جىلۋىلىنىپ تۇراتتى . «قوزغىلاڭ» نىڭ ئەزالىرىدىمۇ شۇنداق جۇشقۇن ھالەت ئەكس ئېتىپ تۇراتتى .

ئۇ قاتتىق جىڭمۇسىدىن بىرنى يەپ بولۇپ ، ئىككى يۈتۈم سۇ ئىچتى ـ دە ، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ :

ـــ بۇرادەرلەر ، قېرىنداشلار ، قوزغىلاڭچىلار ! ـــ دېدى

ئۇ جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن ، ئۇنىڭ ئاغزىدىن مۇنداق «قوزغىلاڭ-چىلار» دېگەن گەپ چىقمايتتىغۇ ، ئۇ ھەر قېتىم بۇنداق كۆتۈ-رەڭگۇ ، يالقۇنلۇق سادا بىلەن سۆزلىمەيتتىغۇ ، ئۇنى شۇنچە ھاياجانغا ، دولقۇنلۇق يۈرەك ساداسىغا سېلىۋاتقان قانداق كۈچ-ىتۇ؟ ئۇ نېمىدىن شۇنچە غۇرۇرلىنىپ كەتكەندۇ؟ سىرلىق تۈي-غۇدا ئەندىككەن ئەسكەرلەر ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپلا قېلىشتى . سايتاخۇننىڭ جىددىيلىك ، قەيسەرلىك جىلۋىلەنگەن لەۋلىرى ئېچىلدى ، ـــ بىز نىجاتلىق ئىزدەپ يولغا چىقتۇق ، گومىنداڭ-دىن قول ئۈزدۇق ، ئۇنىڭ قانخور ھاكىمىيىتىگە ئوق ئات-ىتۇق !... ۋىجدانىمىزنى سانتقان ، ئۆز خەلقىمىزگە خائىنلىق قە-لىپ ، شەرمەندىلىكتە قالغان ھاياتىمىز ئاخىرلاشتى ، ئەمدى باشقىچە ھاياتقا كۆچتۇق !

ئالدىدا ، ئىككى يېنىدا ئولتۇرغانلارغا تەكشى قاراپ ، جىد-دىي ھەرىكەت بىلەن سۆزلەۋاتقان كوماندىرنىڭ يۈزىدە يېڭىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىققان كۈننىڭ شولىسى جىلۋە قىلاتتى . ئولتۇر-غانلار ئۆز ھاياتىدا تۇنجى قېتىم ئاڭلاۋاتقان بۇ يېڭى گەپلەردىن ھەيران قېلىشىپ ، قىمىرلىشىپ ئولتۇرالماي قېلىشقان ۋە خۇددى قەپەستىن قۇتۇلغان قۇشلاردەك جانلىنىپ ئەركىن نەپەس ئېلىشماقتا ئىدى . ئۇخلىسا چۈشىگىمۇ كىرمەيدىغان يېڭى يولغا ئۆزلىرىنى باشلاپ چىققان بۇ ئىدراكلىق كوماندىرغا قايىل بولۇشۇپ ئىچ - ئىچىدىن يانماقتا ئىدى ...

سايتاخۇن سۆزىنى داۋام قىلدى :

ـــ كۈننى ئېتەك بىلەن ياپقىلى بولامدۇ؟ بىز ئاڭلاپ كېلىۋاتقان «ئىلى ۋەقەسى» ، ھەرگىزمۇ «ئالتە ئوغرى» نىڭ ئىشى ئەمەسكەن ، ئۇ گومىنداڭغا قارشى مەردانىلىك بىلەن باش كۆتۈرۈپ چىققان يۈزمىڭلىغان خەلقنىڭ ئىنقىلابى ئىكەن ، تو سۇۋالغىلى بولمايدىغان بوران ئىكەن ! ... ئۇلار ھازىر ئۆزىنىڭ ھۆكۈمىتىنى قۇرۇپ بوپتۇ . مانا پاكىت ، مانا ئۇلارنىڭ گېزىـ

تى ، ـــ ئۇ قوينىدىن «ئويغان» گېزىتىنى ئېلىپ پۇلاڭلاتتى :
ئويغان ! ئويغىنىڭلار قېرىنداشلار ! ! !... بۇ جاراڭلىق ، ئۆتكۈر سادا ھەممىنىڭ يۈرەك قاتلاملىرىغا خۇددى نۇرەك قۇيۇلدى ۋە بۇ ئويغانقۇچى سادا ھەممىنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى دولقۇنلىتىپ ، كۆچلۈك ھاياجانغا سالدى ، ـــ بىز ئويغان بىلەن ئويغاندۇق ، ـــ دېدى سايتاخۇن غەيرەتلىنىپ ، ـــ ئەمدى ئىلى ئىنقىلابچىلىرىنى تاپامدۇق ياكى كەينىمىزگە چېكىنىپ ، گومىنداڭغا شەرمەندىلەرچە تەسلىم بولامدۇق؟ قېنى ، ئويلاڭلار قېرىنداشلار ! ... كېتىمىز دەيدىغانلار ، كەتسۇن ، يول ئوچۇق ، دەخلى قىلىنمايدۇ !

ھەممىسى ئەسىرلەپ جىم ياتقان بۇ تاغ باغرىنى زىلزىلىگە سېلىپ ، ئۇنلۈك ۋارقىراشتى :

ـــ تاپىمىز ! جەزمەن تاپىمىز ! ...

ـــ گومىنداڭدىن تويدۇق ! ...

ـــ نجاتلىق ئىزدەيمىز ، چېكىنمەيمىز !...

قىزغۇچ تاغ باغرى تەنتەنلىك سادالار ، قىزغىن ئالقىشلار بىلەن دولقۇنلاندى ، بۇ سادالارغا تۇمەنمىك سادالار جور بولغاندەك يىراق ـ يىراقلاردا ئۇنىڭ ئەكس سادالىرى گۇرۇلدەيتتى .

قىسىم يولغا چىقىپ ، كۇن ئولتۇراي دېگەن مەزگىلدە گومىنداڭنىڭ ئىككى ئايروپىلانى بىزنى ئىزدەپ كەلدى . بىز يوغان تاشلار ئاستىغا ، كامالارغا ، جىرا ئىچىدىكى چاتقاللىقلارغا يوشۇرۇنۇۋالدۇق . ئايروپىلان ئۇستىمىزدىن ئىككى ـ ئۈچ قېتىم ئايلىنىپ كېتىپ قالدى . ئايروپىلان بىزنى كۆرمىدى دەپ خاتىرجەم بولغانىدۇق ، ئەمما كوماندىر تاغ ئۇستىگە ئابارۇن قۇرۇشقا ـ تاش پارچىلىرىدىن ئىستېمكام ياساشقا ۋە ئۇنىڭغا چاۋا ـ چاتقاللارنى سانجىشقا بۇيرۇق بەردى . يېرىم سائەت ئۆتكەندىن كېيىن بىزگە ئوشۇقچە ھېس قىلىنغان جىددىيلىكنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۇق ، گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ مايتاغدىن

چىققان ئىككى روتىسى بىزنى قوغلاپ ، پو - پوغا يۇگۈرۈپ كېلىۋاتاتتى ، كۆز باغلىناي دەپ قالغان چاغ ئىدى .

ـــ مۇداپىئەدە تۇرغان قىسىم ئۇچۇن ئۆزىدىن بىر ھەسسە ئۇستۇن ئەسكىرىي كۈچ ھېچ گەپ ئەمەس ، ـــ دېدى سايتاخۇن دۇربۇننى كۆزىدىن ئېلىپ ، ـــ ئالدى بىلەن ئالدىدا كېلىۋاتقان ئاتلىقلىرىنى ئېتىڭلار ، ـــ ئاتلىقلار كوماندىرلىرى ئىدى .

ئوچۇقچىلىقتا ئالدىڭغا كېلىپ بەرگەن دۇشمەننى ئېتىش ، ئاتقاندىمۇ زايە قىلماي ئېتىش ناھايىتى كۆڭۈللۈك . بىراقلا ئوق ئۇزدۇق ، پىلىموتلىرىمىز سايراپ كەتتى (بىزدە توققۇز دانە پىلىموت بار ئىدى) ئالدىدىكىلىرى يىقىلىشقا باشلاپ ، كەينىدە-كىلىرى ئۆزىنى ئوڭشۇۋېلىشقا ئۈلگۈرمەيلا ، سايتاخۇن ئاتاكىغا ئۆتۈشكە بۇيرۇق بەردى . قىقاس - چۇقان بىلەن ئابارۇندىن چىقتۇق . ئۇلارنىڭ بىزنى قوغلاپ كېلىۋاتقانلىقى ئۆزىگە ئايان بولسىمۇ ، قايسىدۇ ، بىرىنىڭ «ئوغرىلار ، ئوغرىلار كەپتۇ··· » دېگەن سۆزى بىلەن تەڭلا پىتىراپ قېچىشقا باشلىدى ، قوغلاپ يۇرۇپ قىردۇق ··· ئۇلار ھۇجۇمدا گال بولغان بىلەن قېچىشتا ئىتتىك ئىكەن ، تىرىك قالغانلىرى قېچىپ ، بىزنى يەتكۈزمەي قويدى .

سايتاخۇن :

ـــ ۋاي ، ئىسىت ··· بىر ۋزۇود ئاتلىق ئەسكىرىم بولسا ، قويماي قىرىپ تاشلايتتىم - دە ، دەپ تىت - تىت بولۇپ كەتتى .

ئىككى جەڭچى گومىنداڭنىڭ مايتاغنى قوغداۋاتقان قىسىم-لىرىنىڭ باش كوماندىرىنى ھەيدەپ كەلدى . بۇ چاغ كۆز باغلىنىپ قالغان چاغ بولغاچقا ، سايتاخۇن تاپانچىسىنىڭ ئۇچى بەلەن ، ئۇنىڭ كۆزىگە چۇشۇرۇۋالغان شەپكىسىنى كەينىگە سۈرۈپ قويۇپ :

ـــ باش كوماندىر مېنى تونۇغانسىز ؟ ـــ دېدى . ئۇ سايتاخۇننى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى ، ـــ قەيىرىڭىزگە ئا-

تاي ، ـــ سايتاخۇننىڭ تاپانچىسى ئۇنىڭ بۇرنىنىڭ ئۇچىغا تە-
رەلگەنىدى .

ئۇ قاپىقىنى تۇرۇپ :

ـــ ھەربىي قانۇندا يۇقىرى دەرىجىلىك ئوفىتسېرلەر ئە-
سىرگە چۈشسە ، ئاتمايدۇ ، سەن بىلمەيتتىڭمۇ ، ـــ دېدى ئۇ
تېرىكسىپ .

ـــ مېنىڭ قانۇنۇمدا ئاتىدۇ ، ـــ دېدى سايتاخۇن ئاچچىق
كۈلۈمسىرەپ ، ـــ مەن «ئوغرىلار» نىڭ بىرى تۇرسام ، ھەر-
بىي قانۇننى بىلەمدىمەن .

باش كوماندىر ئۆز قول ئاستىدىكى قۇلدەك يۇرگەن بىر
ئادەمنىڭ مانا ئەمدى ئۆزىنى ئەخمەق قىلىپ ئويىنىتىۋاتقا-
لىقىدىن تېرىكسىپ ، چېچاڭشىپ كەتتى . شۇنىڭ بىلەن تەڭ
سايتاخۇننىڭ تاپانچىسىدىن ئۇزۇلگەن ئىككى پاي ئوق ئۇنى
يەرگە يىقىتتى .

سايتاخۇن دەرھال يۇرۇشكە بۇيرۇق بەردى .

دۇشمەندىن ئولجا ئېلىنغان قورال ، ئوق - دورىلارنى ئىك-
كى - ئۈچ ئاتقا ئارتىپ ، كېچىلەپ يۇرۇپ كەتتۇق . ئۇ دەمۇ
ئالمىغان ، قورساققىمۇ بىر نېمە يېمىگەن ئۆز قىسمىنى ئىلدام-
لىق بىلەن يۇرۇشكە دالالەت قىلىپ ، سەپنىڭ ئوتتۇرىسىدا كې-
تىپ باراتتى . پۈتۈن تۇن بويى ئارىلىقتا پەقەت ئون مىنۇتلا
توختاپ دەم ئالغان قىسىم ، شامالدەك تېز ئىلگىرىلەپ تاڭ
بىلەن تەڭ تاغ ئارىسىدىكى بىر موڭغۇل بۇتخانىسىغا يېتىپ
كەلدى .

بۇتخانىنىڭ لامىسى بىزنى قىزغىن قارشى ئالدى . ئۇ بىز-
نىڭ نىجاتلىق ئىزدەپ ئاتلانغانلىقىمىزدىن تەسىرلىنىپ ، بىزگە
ئەللىك ئات ، ئون ئېگەر - توقۇم ، يىگىرمە قوي سوۋغا قىلدى .
بەش - ئالتە قوينى سويدۇق - دە ، پىشۇرۇشقىمۇ ئۇلگۈرمەي ،
چاراسلاپ يېنىۋاتقان ئوتلارغا قاقلاپ كاۋاپ قىلىپ يېدۇق .

موڭغۇل ياشلىرىدىن ئون نەچچىسى بىزگە ئاتلىرى بىلەن قو-شۇلدى . شۇنىڭ بىلەن ئوفىتسېرلەر ، بىر قىسىم جەڭچىلەر ئاتلىق بولۇپ قالدۇق . كوماندىرىمىز ئىككى كۈن ئۈيقۇسىزلە-قىمىز ، توختىماي يول يۈرگەنلىكىمىزگە قارىماي ، بىزنى يەنە يۈرۈشكە باشلىدى .

بۇتخانا لامىسى ۋە موڭغۇل چارۋىچىلار ئۇزىتىپ قالدى .

ئۇچ ئاتلىق جەڭچى ئەمدى ئالدىمىزدا ، بىزدىن ئۇزاپ ما-ڭىدىغان بولدى . ئەللىك ـ ئاتمىش كىشى ئاتلىق بولساقمۇ ، بەربىر پىيادىلەر بىلەن تەڭ ماڭاتتۇق . شۇ تاپتا بىزگە ئەڭ ئېغىر كېلىۋاتقىنى ئۇيقۇ ئىدى . كىشى ھېرىپ ـ چارچاشقىمۇ ، ئاچلىققىمۇ بەرداشلىق بېرەلەيدىكەن ، بىراق ئۇيقۇغا بەرداشلىق بېرىش ئىنتايىن تەس ئىكەن ، بىر نەچچە كوماندىر ـ جەڭچىلەر ئۇخلاپ قېلىپ ، ئات ئۈستىدىن يېقىلىپمۇ چۈشتى . مۇنداق چاغلاردا يېقىلغۇچىنىڭ ئازابىغا قارىماي ، ئۇنىڭ پالاقلاپ يېقە-لىشى ۋە ئۆندەرىشىگە كىشىنىڭ كۈلگۈسى كېلىدىكەن .

ئالدىمىزدا كەتكەن ئۇچ ئاتلىق جەڭچىمىزنىڭ بىرسى خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلدى :

ـــ جانابىي كوماندىر...

سايتاخۇن كۈلۈۋەتتى :

ـــ تۇز گەپ قىل !

ـــ يولداش كوماندىر ، ـــ دېدى ئۇ ئۆزىمۇ كۈلۈپ ، ـــ ئالدىمىزدا ئۇلۇغجاي دېگەن قازاقلار ئولتۇراقلاشقان جاي بار ئىكەن ، ئۇلارنىڭ ئاقساقىلى بىزنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىل-دۇردى ، بىزنى كۈتۈۋېلىشقا تەييارلىق قىلىپ قويلارنى سويۇۋا-تىدۇ .

ـــ بۇرۇن بىز بىر يەرگە بارساق خەلق قانداق قارشى ئالاتتى ؟ ـــ دېدى سايتاخۇن جىددىي ھالدا .

ئۇ ئەمدى چاقماقتەك جاۋاب بەردى :

ـــ خەلق قارشى ئالمايتتى ، بىزدىن قاچاتتى يا نەرسىلەرنى تىقاتتى ، يولداش كومانداىر .

ـــ ھازىرچۇ ؟

ـــ ھازىر ... ھازىر باسقان يولىمىزنى خەلق ئالقىشلاۋاتىدۇ ، ھەتتا يەۋاتقان نانلىرىنىمۇ بېرىۋاتىدۇ...

ـــ يارايسەن !

ئەتراپتىكىلەرنىڭ ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى .

ئۇلۇغجايغا يېتىپ كەلگەندە ، بىزگە ئەڭ دەسلەپ يېقىملىق بولۇپ تۇيۇلغىنى دىماغقا ئۇرۇلغان شورپىنىڭ مەززىلىك پۇرىقى بولدى ، ئاغزىمىزغا سېرىق سۇ كەلدى . بىرنەچچە چوڭ قازانلاردا گۆش قاينىۋاتقانىكەن ، شادلىق يېغىپ تۇرغان كۆزلەر ، تەبەسسۇم جىلۋىلەنگەن يۈزلەر بىزنى قارشى ئالدى . يەرلىكلەرنىڭ ئاقساقىلى قىرىق ـ قىرىق بەش ياشلار چامىسىدىكى قىزىل يۈزلۈك ، قاشلىق ، ئۆتكۈر كۆزلۈك ، گەۋدىلىك نۇرپاي دېگەن كىشى ئىكەن ، نۇرپاي كومانداىر سايتاخۇن ، مۇئاۋىن كومانداىر نىياز ۋە باشقىلار بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى . شۇنچە نۇرغۇن ئادەمنىڭ ئالدىغا داستىخان سېلىپ ، تاۋىدا قىزىرىپ پىشقان نان ، سېرىق ماي ۋە قۇرتلارنى قويدى . ئاۋۇال چاي ئىچتۇق ، ئاندىن مەززە قىلىپ گۆش يېدۇق ، شورپا ئىچتۇق . بۇ بىر نەچچە كۈنلۈك ئېغىر ھەربىي يۈرۈشتىن كېيىنكى ئەركىن ـ بەھۇزۇر تاماقلىنىش ئىدى... بەدەنلىرىمىز بوشاشتى ، كۆزلىرىمىزنى ئۇيقۇ باستى ، كېرىلدۇق ، ئەسنەشكە باشلىدۇق ... بۇلارسىزمۇ كومانداىرىمىز ئەلۋەتتە بىزنىڭ ئۇيقۇسىزلىقىمىزنى ئوبدان بىلەتتى . ئۇ بىرنەچچە ئورۇنغا پوستلارنى قويۇپ بولۇپ ، جەڭچىلەرگە ئۇخلاشنى بۇيرۇدى . ئۆزىمۇ ئۇخلاش ئۈچۈن بىر كىگىز ئۆيگە كىرىپ كەتتى . »

ئابدۇقادىر ھېكايىسىنى توختىتىپ تاماكا يۆگىدى ـ دە ، تۇتاشتۇرۇپ ، بىرنەچچە قېتىم كەينى ـ كەينىدىن شورىدى .

ئاڭلىغۇچىلارنىڭمۇ ھازىر ئۇخلاش مەزگىلى ئىدى ، كەچكىرسىلا يۇرۇش باشلىناتتى ، لېكىن ھېكايە ۋەقەلىكى ئۇلاردىن ئۇيقۇنى تامامەن قاچۇرۇۋەتتى .

ئۇ ھېكايىسىنى داۋام قىلدى :

« ـــ بىز ئۇيقۇدىن تۇرساق··· »

ئۇيقۇنىڭ گېپىنى قىلما ، ئاداش ، ـــ دېدى ئاڭلىغۇچىلار-دىن بىرسى چاقچاق قىلىپ ، ـــ خۇمارى تاتلىق نېمىنى ئادەم-نىڭ ئېسىگە سالمىدىكەنسەن···

« ـــ ماقۇل ، ـــ دېدى ئابدۇقادىر ، ـــ ئۇيقۇ كەلتۇر-مەيدىغان يېرىنى سۆزلەي ، ـــ شۇنداق قىلىپ قازانلاردا يەنە گۆش قاينىۋاتىپتۇ . نۇرپاي بىلەن كوماندىرنىمز پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ .

نۇرپاينىڭ بوم ئاۋازى ئاڭلاندى :

ـــ شېكىڭ شىسەي ، گومىندانڭ بىلەن كۆپ ئېلىش-تىم ، مېنى تۇتۇشقىمۇ كۆپ قېتىم كەلدى ، تۇتۇق بەرمىدىم ، لېكىن چوڭراق ئىش قىلالمىدىم ، ـــ ئۇنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرى يېنىشقا باشلىدى ، ـــ مانا ئىلى ئىنقىلابچىلىرى چوڭ ئىش قىلدى ، گومىنداڭنىڭ جاجىسىنى بېرىۋاتىدۇ ؛ مەن قىلغان ئىشلىرىمنى ئويلىسام ، يېغىپ كەلگەندە ، يالغۇز باتۇرلۇق قە-لىپتىمەن ، مېنىڭچە ، ـــ ئۇ ئۆتكۈر كۆزلىرىنى سايىتاخۇنغا تىكىپ ، يوغان قولىنى ئۇنىڭ مۇرىسىگە قويدى ، ـــ سېنىڭ بۇ يۇرۇشۇڭ ـــ ئۇلۇغ يۇرۇش ، تاغدا يولۇاسمۇ ياشايدۇ ، توشقانمۇ ياشايدۇ ، توشقاندەك قورقۇپ ياشىغاندىن كۆرە ، يول ئۈستەك ھۆركىرەپ ئۆلگەن مەڭ ئەلا ! ـــ ئۇ سەل توختىۋا-لىپ ، ئاۋازىنى ئۆزگەرتىپ دېدى :

ـــ خوش ، سەن قانداق ماڭماقچىسەن ؟

ـــ تاغ بىلەن .

ـــ ھەي··· بۇ قېيىن .

ـــ مۇنۇ تاغنى ئېشىپ ، قاش بېشىغا چۈشسەك ، ئىلى ئىنقىلابچىلىرىنى تاپىمىز ئەمەسمۇ ؟

ـــ 5 ـ ئايدىن كېيىن بولسا ، بۇ بولاتتىن ھەم يېقىن ، ھەم خەتەرسىز يول ئىدى ، بىراق ھازىر تېخى قار كەتمىدى ، چارۋىچىلارمۇ تاغقا كەلمىدى .

سايتاخۇن ئويلىغانلىرىنى ئېيتتى :

ـــ بورتۇڭگېدە گومىنداڭنىڭ بىر ئىسكادرون ھەربىي كۈچى بار ، بۇ ئىسكادروننىڭ ئاتلىرىمۇ ، ئىگە ـ توقۇملىرىمۇ خىل ، شۇنى قولغا چۈشۈرۈپ تاغ ئېشىشنى ئويلاۋاتىمەن .

ـــ قولغا چۈشۈرگەن تەقدىردىمۇ ، ـــ دېدى نۇرپاي قەيىنچىلىق ، توسالغۇلارنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ ، ـــ بىرنەچىدىن قارلىق يول ئۇزۇن ، قار ئاتنىڭ قارنىغا كېلىدۇ ، بەزى يەرلەردە چۆكۈپمۇ كېتىدۇ . ئىككىنچىدىن ، ئېل يوق ، ئۇزۇقلۇقتىن ، يېتىپ ـ قوپۇشتىن قېينىلىپ قالىسىلەر . تېخى جۇدۇن باشلىنىپ قالسا ، پۇتۇنلەي قىرىلىپ كېتىسىلەر . ئۇچىنچىدىن ، ئەگەر ئايروپىلان بىلەن قوغلاپ قالسا ، مۆكۈنۈشكە ئۇلگۈرەلمەي قالىسىلەر...

سايتاخۇن كۆزىنى بىر نۇقتىغا تىككىنىچە ئويلىنىپ قالدى . سوغۇق تاغ شامىلى ئۇنىڭ يۈزىگە يېگىنىدەك سانجىلاتتى ، لېكىن ئۇ بۇنى تۇيمايتتى ، قىسمىنىڭ ھاياتى ، قايسى يول بىلەن يۈرۈش كېرەكلىكى ئۇنىڭ پۇتۇن ئېس ـ يادىنى چولغىۋالغاندى . ئۇ بىردىنلا ئەقىل تاپقاندەك بىر قارارغا كەلدى ـ دە ، نۇرپايغا ئىتتىك قارىدى :

ـــ خەتەرلىك بولسىمۇ ، ئوي بىلەن ماڭايلى .

ـــ دۇرۇس ، ئەقلى بولۇپ ، دىتى بولمىسا بىكار ، ـــ نۇرپاينىڭ قىزىل يۈزى نۇرلاندى ، ـــ بۇ يول ـــ توغرا يول ، ئەمدى مېڭىش نىشانىڭلارنى كۆرسىتىپ بېرەي : كۆيتۇك بىلەن يەنسىخەي ئارىلىقىنى بۆسۈپ ، ئويغا چۈشۈڭلار ، شىمالنى ياقە-

لاپ ، چەپەيزىنىڭ ئوڭ تەرىپى بىلەن مېڭىپ ، ئۇلانبۇلاققا يۈز-
لىنىڭلار ، ئەمما چەپەيزىگە يېقىنلاشماڭلار ، كىگەنجىگە چۈشە-
سىلەر ، ئات يەڭگۈشلەپ ، سوكسۇۋۇللۇق بىلەن ماڭساڭلار بو-
لىدۇ ، ئۇ يەرلەردە ئېيل بار...

سايتاخۇن يۈرۈشنىڭ خەرىتىسىنى سىزىۋالدى .

بۇ چاغدا كىچىك تۈزلەڭلىك جانلىنىپ كەتكەندى : سايتا-
خۇننىڭ بۈيرۇقى بىلەن موڭغۇل ، قازاق ياشلىرى ھەربىي تېخ-
نىكا ئۆگىنىۋاتاتتى ، گرانات تاشلاش ، يەر بېغىرلاپ يۈرۈش
چېكىنىش ، ئاتاكىغا ئۆتۈش ، قورال تۈتۈش ، پوستا تۈرۈش
قوراللارنى ئىشلىتىش... مەشىقلىرى كۆرسىتىلىۋاتاتتى .

مېڭىشقا ھازىرلاندۇق . نۈرپاينىڭ ئېلىدىن بىزگە ئوتتۈز
دىن ئوشۇقراق ياشلار ئاتلىرى بىلەن قوشۇلغانىدى . نۈرپاي
ئوتتۈز ئات تەقدىم قىلدى . بەللىرىمىزگە پىششىق گۆش تۈگۈش
تۈق . ئات يېتىشمىگەنلەر مىنگىشىپ ، ھەممىمىز تولۇق ئاتلان-
دۇق .

ـــ خەير نۈرپاي ئاغا ، ـــ دېدى سايتاخۇن ، ـــ جەنە-
مىزغا جان قوشۇلدى ، ئەمدى بوزەك بولمايمىز ، بىرىمىز قال-
ساقمۇ ئىلى ئىنقىلابچىلىرىنى تاپىمىز !...

ـــ خەير ، خەير ، ـــ دېدى نۈرپايمۇ ، ـــ يۈرۈ
شۈڭلار ئوڭۇشلۇق بولسۇن ، غەلىبە سىلەرگە يار بولسۇن .

سايتاخۇن بىلەن نۈرپاي قۇچاقلاشتى .

قاش قارايغاندا يۈرۈش باشلاندى . چوڭ ـ كىچىك ، قې-
رى ـ ياش ، قۇچاقتىكى بالىلارمۇ بىزنى ئۇزىتىپ قالدى .

ئۇزۇن سەپ تۆۋەنلەپ چۈشمەكتە ئىدى . يۇلتۇزلار يۈرۈ
شىمىزنى ئالقىشلاۋاتقاندەك ، ئالتۇن كىرپىكلىرىنى چىمچىقلا-
تىپ تەبەسسۇم ياغدۇراتتى . كېچە سوغۇقى ، نە يولسىز تاقا-
تاغ ئازابى قىلچىمۇ بىلىنمەيتتى . ئات تۇياقلىرىنىڭ تاشلارغا
تېگىشىدىن چاچراپ چىقىۋاتقان ئوت ئۇچقۇنلىرى توختىماي يا

ناتتى .

تاڭ ئالدىدا تاشيولغا چىقتۇق ، مىلتىق ئىشتىكى بىلەن سىمتاناپ تۇڭۇرۇكلىرىنىڭ ئاستىنى كولاپ ئون نەچچىسىنى ئۆڭرۈەتتۇق . يۇرۇشمىزنى چاپسانلىتىپ ، كېكەنچىگە كەلدۇق . بۇ يەردىكى ئاھالىلەرمۇ بىزنى قىزغىن كۈتۈۋالدى . بىراق ، «بەش خورجا» دېگەن يەردە قىسقا ئېتىشىش بولدى . گومىنداڭ چىلار بۇ يەردىكى ئاھالىلەرنى قورالاندۇرۇپ قويغانىكەن . شۇنداق قىلىپ ، بۇ يەرنى ھۇجۇم بىلەن ئالدۇق . يەيدىغىنىمىز تۈگىگەنىدى ، جەڭچىلەر ئوزۇقلۇق بۇلاشقا كىرىشتى . بىر جەڭچى بىر تاغار گۈرۈچنى بۇلاپ چىققاندا ، ئىگىسى ئۇنىڭغا ئېسىلىۋالغان ، جەڭچى مىلتىقىنىڭ قوندىقى بىلەن ھېلىقى دېھقاننى ئۇرۇپ ، بېشىنى يېرىۋەتكەن ، نەق مۇشۇ ئىشنىڭ ئۈستىگە كېلىپ قالغان سايتاخۇن :

ـــ سەن گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ بۇلاڭچىلىق ـ زورلۇقىنى تېخىچە ئۇنۇتىدە ساقلاپ يۈرەمسەن ! ـــ دېدى ـ دە ، ئۇنى ئېتىپ تاشلىدى . بۇ ھالنى كۆرگەن ئاھالىلەر تەسىرلىنىپ ، ئۇنۇلۇكىدىن بىزگە ئۇن ، گۈرۈچ تەقدىم قىلدى ۋە بەش خورجا ، كېگەنچىدىن نۇرغۇن ياشلار سېپىمىزگە قوشۇلدى . بىز كېگەنچىدە ئات يەڭگۈشلىدۇق ھەم ھەممىمىز تولۇق ئاتلىق بولدۇق . كېچىسى يولغا چىقتۇق ، بىراق مۇشۇ يەردە مۇئاۋىن كوماندىرىمىز نىياز ئىككى جەڭچىنى ئازدۇرۇپ ، قېچىپ كەتكەنلىكى مەلۇم بولدى . سايتاخۇن ئىككىلىنىپ تۇرماستىن :

ـــ ئۇلارنى قوغلاش خەتەرلىك ، قوغلايمىز دېسەك ، دۇشمەننىڭ ئىسكەنجىسىگە چۈشۈپ قالىمىز ، مۇھىمى تېز يۈرۈپ كېتىشىمىز كېرەك ، ـــ دېدى جىددىي ھالدا .

ئىككى سائەت چامىسى يۈرگەندىن كېيىن ، كەينىمىزدىن نۇرغۇن ئاتلىقلارنىڭ ئوپۇر ـ توپۇرى ئاڭلىنىپ قالدى . بىز ئۇزىمىزنى ئوڭشىغىچە كەينىمىزدىن ، ئىككى يېنىمىزدىن تا-

راسلاپ ئوق چىقتى . بىرنەچچە جەڭچىمىز ئات ئۈستىدىن غۇلاپ چۈشتى .

ـــ بۇ چوقۇم نىيازنىڭ ئىشى ، دېدى سايتاخۇن ، ـــ چېپەيزىدىن قىسىم باشلاپ كەلدى ـ ده ، ـــ ئۇ مۇداپىئەلىنىش. كە بۇيرۇق بەردى ، نالىنىشلار ئاڭلاندى :

ـــ ۋاي ـ جان... قان !...

ـــ پۇتۇم ئۈزۈلۈپ كەتتى...

ـــ ئۇچەي ـ باغرىم چۇۋۇلدى...

ئاتلاردىن چۈشۈپ ئورۇن ئىگىلىدۇق ، ئات ئۈستىدە ئوق ئۈزۈپ كېلىۋاتقانلارغا قارشى بىزمۇ ئاتتۇق ۋە گرانات تاشلاپ ئۇلارنىڭ بېسىپ كېلىشىنى توستۇق ، ئېتىشىش كۈچەيدى .

بىھۇدە ئاتماڭلا ، ئوقنى ئاياڭلار !...

سايتاخۇننىڭ ئاۋازى جاراڭلاپ تۇراتتى . ئۇ قىسمىنى ئۇچ. كە بۆلدى . بىرىنچى بۆلەك ئورنىدا قالدى ، ئىككىسى بۆلەك ئوق ـ سولغا بۇرۇلۇپ ، بەشىيۈز مېتىردەك يۇرۇپ ، ئالغا بۇرۇ لۇپ ، جەنۇب بىلەن شىمالدىن بىرلا ۋاقىتتا ھۇجۇم قىلىش بۇيرۇقىنى ئالدى .

سايتاخۇننىڭ يېشىل بەلگە ئوقى ئېتىلدى .

ئۇچ تەرەپتىن تەڭلا ئوت ئاچتۇق ۋە شىپقاپ ئالغا ئىلگىرى لىدۇق ، سەپ بويىچە بىر گرانات تاشلاپ ، بىر ئىلگىرىلەش جېڭى باشلىدۇق ، بۇ جەڭ ئىككى قېتىم قىلىنغاندىن كېيىن ئاتلارنىڭ تاراسلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى ـــ دۈشمەن قاچقاندى قوغلاپ قىرىپ تۈگەتمەكچى بولدۇق ، بىرئاز قوغلىغاندىن كې يىن ، سايتاخۇن يول قويمىدى :

ـــ شۇ تاپتا ، بىر ئىسكادرون ھەتتا بىر دېۋىزىئونىنى قىرىپ تۈگىتىۋەتسەكمۇ ، دۈشمەن ئۈچۈن ھېچقانچە ئىش ئە مەس ، مۇھىمى بىز بۇ يەردىن يىراقلاپ كېتىشىمىز كېرەك

ئۆلگەن يەتتە جەڭچىمىزنى ئايدالاغا تاشلاپ ، ئۈستىنى

سوكسۇۋۇل ، چاتقاللار بىلەن يېپىپ قويدۇق - دە ، ئون ئىككى ياردىن ئات ئۇستىگە ئېلىپ يولغا چىقتۇق . تاڭ ئاتقاندا گو-مىنداڭنىڭ ئىككى ئايروپىلانى قوغلاپ كەلدى . دەشت - قۇملۇق دالىدا كېتىپ باراتتۇق ، مۆكۈنگۈدەك يەرمۇ يوق ئىدى . ئايرو-پىلانلار غارقىراپ - پەسلەپ كېلەتتى - دە ، پىلىموتتىن ئوق ياغدۇراتتى ، بومبا تاشلايتتى . يەنە قېيا - چېيا كۆتۈرۈلۈپ كېتەتتى... ئايروپىلانلار كۇن بويى ئارام بەرمىدى ، ئىككىسى كەتسە ، يەنە ئىككىسى كېلەتتى ، ئەتىسىمۇ خۇددى شۇنداق بول-دى . ئەمما ، بىز مىنۇت - سېكۇنتىنمۇ قولدىن بەرمەي ، بۇ سۇسىز دەشتتە ئۇلان بۇلاققا قاراپ ماڭمۇەردۇق . جەڭچىلىرى-مىزنىڭ چىرايلىرى ئاپئاق ئاقىرىپ ، لەۋلىرى قۇرۇپ كەتتى ، ئاتلىرىمىز ئاياغلىرىنى ئاران - ئاران ئالاتتى . يارىدارلار ئۇچۇن-مۇ بىر يۇتۇم سۇ يوق ئىدى . ئوتتۇزغا يېقىن ئۇلگەن ئادەملىرى-مىزنىمۇ ، قانسىراپ ئۆلگەن يارىدارلارنىمۇ يول بويى تاشلاپ مېڭىشقا مەجبۇر بولدۇق . قورساقنىڭ ئاچلىقىدىن ، ئۇسسۇز-لۇق يامان ئىكەن ، ئاغزىمىزغا سېلىۋالغان ئۇششاق تاشلارمۇ ئۇسسۇزلۇققا دال بولالمىدى .

ئالدىمىزدا كەتكەن ئىككى جەڭچى قايتىپ كەلدى .

— سۇ !... سۇ !... — ئۇلارنىڭ پىلدىرلاپ قالغان كۆزلىرى يېنىپ كەتكەنىدى .

ئازگالغا يىغىلىپ قالغان لاي - توختام سۇنى ئاتلار بىلەن تالىشىپ ئىچتۇق .

كەينىمىزدىن يەنە ئاتلىق گومىنداڭ قىسىملىرى قوغلاپ كەلدى ، ئۇستىمىزدە ئايروپىلان كۆرۈندى . دۆڭلۇكلەرگە جايـ-لىشىپ ئېتىشتۇق ، ھەممىمىزدىنمۇ كۆپرەك سىيرىلىپ ، جۇ-دەپ ، ياغاچتەك قېتىپ قالغان سايتاخۇن يەنىلا تېتىك ئىدى ، ئۇ :

— كۆچمە جەڭ قىلىمىز ، — دېدى بۇيرۇق قىلىپ .

بىر قىسمىمىز قوغلاپ كەلگەنلەر بىلەن جەڭ قىلاتتۇق ، يەنە بىر قىسمىمىز يۇرۇش قىلاتتۇق ، شۇ ئۇسۇل بىلەن دۇشمەندىن بارغانسېرى يىراقلايتتۇق .

ئۇلانبۇلاقتا يېقىنلىشىپ قالدۇق ، ھەممىمىزدە جانلىنىش پەيدا بولدى . بىراق ، ھېرىپ ئاياغلىرىنى ئارانلا يۆتكەپ كېتىپ بارغان ئاتلارنىڭ يۇرۇشى تەكشى ئەمەس ، سەپ رەتسىز ، ئىلگىرى - كېيىن ، چېچىلاڭغۇ ئىدى . جەڭچىلەرنىڭ چىرايلىرى شۇنداق ئۆزگىرىپ كەتكەنكى ، كىشى قارىسا قورقۇسى كېلەتتى ، خۇددى ئادەم ئەمەس ، بەلكى ئۇنىڭ روھى كېتىپ بارغاندەك قىلاتتى . ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەللىكتىن ئوشۇق يارىدارنى ئېلىپ كېتىپ باراتتۇق ، بەزىلىرى ئاتتا ئولتۇرالمىغاچقا نۆۋەتلىشىپ ھاپاش قىلىشقا ياكى ئۆزىمىز توقۇۋالغان زەمبىللەردە ئېلىپ مېڭىشقا توغرا كېلەتتى . يارىدارلارنىڭ : «قىينىلىپ كەتتىڭلار ، بىزنى دەپ پۈتۈن قىسىم ھالاك بولۇپ كەتمىسۇن ، بىزنى ئېتىۋېتىپ ، تېز ئىلگىرىلەڭلار ... » دېگەن سۆزلىرى كۆڭلىمىزنى بۇزاتتى ، كۆزلىرىمىزدىن ئىسسىق ياش تامچىلىرى بۇلدۇقلايتتى . بىزنى مۇشۇنچىلىك چىقىمغا ، ئوڭۇشسىزلىققا روھىي ئازابقا سېلىۋاتقان كىشى ئەلۋەتتە ، ئارىمىزدىن چىققان خائىن — مۇئاۋىن كوماندىرىمىز نىياز ئىدى . قورغاننىڭ ئىچىدىن چىققان دۇشمەن ھەقىقەتەن قورغاننىڭ تېشىدىكى دۇشمەندىن نەچچە ھەسسە يامان ئىكەن ، كۇنلەرنىڭ بىرىدە نىياز بىلەن ئۇچرىشىپ قالساق ، ئۇنى نېمىمۇ قىلىۋېتەرمىز ، پۈتۈن بەدەنلىرىنى قېيما - چېيما قىلىۋەتسەكمۇ دەردىمىز چىقىدىغاندەك ئەمەس ئىدى...

يول ئۇستىدە سايتاخۇن يېغىن چاقىردى ، ھەممىمىز جەم بولدۇق ، يارىدارلىرىمىزنى قوشقاندا ، بىزنىڭ بارلىق ئادىمىمىز ئىككى يۈز ئەللىك ئىدى . ئۇنىڭدىن ئالتە روتا تۈزدۇق . جەڭچىلىرىمىزنىڭ جەڭگىۋارلىقى ، يول بويى دۇشمەننىڭ بىرقانچە

روتا ، ئەسكادرونلىرىنى تارمار قىلغانلىقىمىز ۋە چېكىنىدۇرگەنلىكىمىز ئۈچۈن قىسمەنزنى «قوزغىلاڭچىلار پولكى» دەپ ئاتىدۇق ، پولك كوماندىرلىقىغا سايىتاخۇننى سايلىدۇق .

يۇرۇشمىز باشلاندى .

قىسمىنىڭ ئالدىدا يەتتە ئادەم ماڭىدۇق ، ئىككىمىز ئېتىمىزنىڭ تۆش بېغىنى تۇزەپ كەينىدە قالغانىدۇق . ئالدىمىزدىكى بەش ئادىمىمىز بىر كىچىك جىرادىن ئۆرلەپ چىقىشقا : تا ـ تا ـ تا ـ تات ، تا ـ تا ـ تا ـ تات... قىلىپ پىلىموت ئاۋاز ئاڭلاندى ۋە شۇنىڭ بىلەن تەڭلا بەش ئادىمىمىز يىقىلدى ، ئىككىمىز دەرھال يېتىۋالدۇق .

جىرا ئىچىدىن :

ـــ مېنى ئېتىۋېتىڭلار... ! جېنىم قىينىلىپ كەتتى... ـــ دېگەن ئاۋاز كەلدى . بىز ئۇنى ئاۋازىدىن تونىدۇق ، بۇ غېنىنىڭ ئاۋازى ئىدى . بۇ ئازابلىق ئاۋاز نەچچە قېتىم تەكرارلىنىپ ئۆچتى .

سايىتاخۇن بىز يېتىپ كېلەي دەپ قالغان تاغقا نەپرەتلىك كۆزلىرى بىلەن بىر قارىدى ـ دە :

ـــ دېمەك نىياز ئۇلانبۇلاققا دۇشمەن قىسمىنى باشلاپ كەلگەن ، ئۇنىڭ بىز سىزنۋالغان خەرىتىدىن خەۋىرى بار ئىدى ، ـــ ئۇ ئۆز پولكىنى دۆڭلۇكلەر ، قىرلىق يەرلەرگە ئورۇنلاشتۇردى ، بىزمۇ دۇشمەن قوشۇنى ئورۇنلاشقان تاغنى قورشىۋالدۇق . ئېتىشىش ئەۋج ئالدى ، پەقەت ئىلگىرىلىيەلمەدۇق ، ئاخىر تەدبىرلىك كوماندىرىمىز بۇيرۇق قىلدى :

ـــ كۆچلىرىمىزنى خوراتماسلىقىمىز كېرەك ، مۇداپىئە تۇرغان دۇشمەنگە ھۇجۇم قىلىپ ، بۇ تاغنى تارتىۋېلىش قىيىن ، كۆچمە جەڭ ئۇسۇلى بىلەن يۇرۇش باشلانسۇن ، ـــ ئۇنىڭ كۆزلىرى ئوتتەك يېنىپ كەتكەنىدى .

يۇرۇشمىز كۆچمە جەڭ ئۇسۇلى بىلەن يەنە باشلاندى .

زۇلمەتلىك كېچىلەر ، قانلىق كۈندۈزلەر بىلەن تولغان ئون توققۇز سوتكا ئازابلىق ، ئەمما جەڭگىۋار مۇساپىنى بېسىپ ، مىللىي ئارمىيىنىڭ شۇ چاغدىكى ئالدىنقى قىسمى تۇرغان جاي ـ قىزىل ـــ تۇزغا يېتىپ كەلدۇق !

يول ئازابى ، ئېغىر كۈنلىرىمىز بىردىنلا ئۇنتۇلۇپ ، ھەممىمىز جانلىنىپ كەتتۇق ، ئارانلا يەر دەسسەپ قالغان ئاتلىرىمىزمۇ شۇ ھېسسىياتىمىزنى سەزگەندەك ، قەدەملىرىنى چاققان يۆتكەپ كېتىپ باراتتى . ئىككى يېنىمىزدىكى پاكار قومۇشلۇق ، چانقاللىقلار ئارىسىدا بىزگە مارىشىپ قاراۋاتقان مىللىي ئارمىيىنىڭ قاراۋۇللىرىنى كۆردۇق ، يۈرەكلەر ئۇرۇشقا باشلىدى...

ھەممىمىز ئاتتىن چۈشتۇق ، سايتاخۇننىڭ بۇيرۇقى بىلەن قوراللىرىمىزنى كەينىمىزگە ـــ شەرق تەرەپكە قارىتىپ قويدۇق ـ دە ، قوراللىزلىنىپ تىزىلىپ ماڭدۇق .

ئالدىمىزدا كېتىپ بارغان چەبدەس قەدەملىك سايتاخۇن كىچىك دۆڭلۇكتە بىزگە قاراپ تۇرغان كاپىتان ئۇنۇانلىق موڭغۇل كوماندىرنىڭ ئالدىغا يېتىپ باردى ـ دە ، ئوڭ قولىنى چېكىسىگە ئېلىپ ، دوكلات قىلدى :

ـــ يولداش كوماندىر ، بىز ـــ گومىنداڭنىڭ مايتاغنى قوغداۋاتقان قىسمى ئىدۇق ، ۋەتەن ئالدىدا ، خەلق ئالدىدا ۋىجدانى بۇرچىمىزنى تونۇپ ، مۇستەبىت گومىنداڭ ھاكىمىيىتى ئۈستىدىن ئىسيان كۆتۈردۇق . نىجاتلىق ئىزدەپ ، ئىلى ئىنقلابچىلىرىغا تەلپۈنۇپ ، ئون توققۇز كۈن ئازابلىق يول بېسىپ ، كەينىمىزدىن قوغلاپ كەلگەن دۈشمەنلەر بىلەن ئېلىشىپ ، ئىككى يۈز قىرىق تۆت نەپەر جەڭچى ئاخىر بۇ يەرگە ـــ ئازاد رايونغا غەلىبە بىلەن يېتىپ كەلدۇق ، قوزغىلاڭچىلار كومانداىرى سايتاخۇن !

ـــ مەن ۋاقتىلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت ۋە مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى ئىمىدىن سىلەرنى قىزىدىن قارشى

ئالىمەن !

شۇ سۆزدىن كېيىنلا ، ئىككى كومانداىر غولىچىنى كەڭ يېيىپ كېلىپ قۇچاقلاشتى ، بىزمۇ مىللىي قىسىم جەڭچىلىرى بىلەن قېرىنداشلارچە قۇچاقلاشتۇق ، ھەممىمىزنىڭ كۆز بۇلاق-لىرىدىن ئىسسىق ، مۇھەببەتلىك ياش تامچىلىرى خۇددى ياما-غۇردەك ئاقتى...

ـــ بىز سىلەرنىڭ كېلىۋاتقانلىقىڭلاردىن خەۋەر تېپىپ ، ئوزۇق ـ تۇلۇك بىلەن بىر ۋزۇود جەڭچىنى ئالدىڭلارغا ئەۋەتـ كەندۇق ، ـــ دېدى مىللىي قىسىم كوماندىرى مەڭزىگە تې-مىپ چۇشكەن ياشلىرىنى ئېرتىۋېتىپ ، ـــ ئۇچرىشالماي قا-سىلەر ، لېكىن سىلەرنىڭ بۇ مۇشكۇل سەپىرىڭلار مىللىي ئازاد-لىق ئىنقىلابىي تارىخىمىزنىڭ جەڭگىۋار بىر بېتى بولۇپ قالغۇ-سى !...

ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۇمەت قەيسەر كوماندىرىمىز سا-تاخۇننى مىللىي ئارمىيە پولكوۋنىكى دەپ تونۇدى ۋە ئۇنىڭغا پولكوۋنىك ئۇنۋانى بىلەن «باتۇرلۇق» ئوردېنى ، قالغانلىرىمىز-غا «پىدائىي» لىق مېدالى بەردى .

خۇددى ئابدۇقادىر بىلەن مەسلىھەت قىلىشۋالغاندەك ، ئۇ-نىڭ ھېكايىسى تۇگىشى بىلەنلا ، يۇرۇش سىگنالى چېلىندى .

ئالتىنچى باب

ـــ كۈندۈزى دەم ئېلىش ـــ ئۇخلاش ئەمەلدىن قالدۇ-
رۇلسۇن ! كېچە ـ كۈندۈز توختىماي يۈرۈش باشلانسۇن !
بۇ پولك كوماندىرى نىزامىدىنىڭ يۈرۈشتىكىلەرگە بەر-
گەن بۇيرۇقى . بۇ بۇيرۇقتىن ئۇنىڭ چەپەيزىگە تېز يېتىشكە
ئالدىراۋاتقانلىقى ، قىسمىنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى پەيدىنپەي ئاشۇ-
رۇۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى .
كېچىسى يول يۈرۈپ ، تاڭ ئالدىدا ئىككىلا سائەت ئۇخلىغان
قوشۇن ، تېز يۈرۈش بىلەن ئۇلانبۇلاققا يېتىپ كەلدى . ئۇلار -
بۇلاق ـــ قوڭغۇراق تىكەنلىك ، تېۋىلغا ـــ يۇلغۇنلۇق ،
سۆكسۆكلۈك ، جىگدىلىك ، قۇمساڭغۇ توپىلىق ، كەڭ تۈزلەڭ-
لىك يەر . قوشۇن مۇشۇ تۈزلەڭلىكتە كېتىپ بارغاندا شەرق
تەرەپتىن بىر ئايروپىلان كەلدى . پۈتۈن قىسىم جىگدە ، يۇلغۇن-
لارنى دالدا قىلىپ مۆكۈندى ، لېكىن دۈشمەننىڭ بۇ رازۋېدكا
ئايروپىلانى ئارقا سەپتىكى ئات ـ ھارۋىلارنى كۆرۈپ قالدىمۇ ،
تېزلا كەينىگە يېنىپ كەتتى . ئاردىدىن ـــ بىرەر سائەت ئۆتە-
ئۆتمەيلا ، دۈشمەننىڭ بىرقانچە ئايروپىلانى غارقىرىتىپ يېتىپ
كەلدى ـ دە ، قىسمىنى بومبارداىمان قىلىشقا باشلىدى .
بۇ بىرنەچچە كۈن تىنچ يول يۈرگەن قوشۇننىڭ رەسمىي
جەڭگە كىرگىنى بولدى . لېكىن ، پولك كوماندىرىنىڭ بۇيرۇقى
بۇ قېتىم باشقىچە ، ئايروپىلانلارغا توختاپ قارشىلىق قىلىش
ئەمەس ، توختىماي يۈرۈپ قارشىلىق قىلىش بۇيرۇلدى .
بۇمۇ قىزىق جەڭ ئىدى ، ئايروپىلانلار يىراقتىن شۇڭغۇپ
كېلىدۇ ـ دە بومبا تاشلايدۇ ، جەڭچىلەر ئايروپىلان يېقىنلاپ

كەلگەندە ، ئىككى يانغا تېز چېكىنىپ يېتىۋالىدۇ . ئۇلارنىڭ تاشلىغان بومبىسى نىشانلاپ كەلگەن يەردە ـــ ئادەمسىز بوش ئورۇندا پارتلايدۇ . ئايروپىلانلار يەنە ئايلىنىپ ، يېتىپ كەلگۈچە جەڭچىلەر يۇرۇۋېرىدۇ ، مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن يۇرۇش داۋاملىشىۋەردى .

جانغا تىكىلىۋاتقان ئۇرۇشتا كۈلكىنىڭ چىقىشى قىزىق ئىش ، دەسلەپ جەڭچىلەر بېشىنى كۆتۈرۈپ بوش ئورۇندا كۆتۈرۈلگەن چاڭ ـ توزانغا ، ئايروپىلانلارغا قاراپ كۈلۈشتى . كېيىن ئىككى ياققا كۈلكە بىلەن چېكىنەتتى ـ دە ، يېتىۋالغاندا كۈلكە بېسىلاتتى ، بېشىنى كۆتۈرگەندە يەنە بىردىنلا تەرەپ ـ تەرەپتىن كۈلكە كۆتۈرۈلۈپ كېتەتتى . شۇنداق قىلىپ ، بۇ بىر ئويۇنغا ئايلىنىپ قالغان قارشىلىق كۆرسىتىش جېڭى بولدى .

ئايروپىلانلار ئۆز ۋەزىپىسىنى تولۇق ئادا قىلدى ، قاچىلاپ كەلگەن بومبىلىرىنى تاشلاپ بولۇپ كەتتى .

قىسىم نامازدىگەر بىلەن چەپەيزىگە يېقىنلاپ كەلدى .

چەپەيزىنى رازۇېدكا قىلىش ئۈچۈن ئۈچ نەپەر رازۇېدكىچى ماڭغۇزۇلدى . قىسىم توختاپ دەم ئالدى ۋە ئۇزۇقلىنىشقا ئولتۇردى . چەپەيزىنىڭ يەر تۈزۈلۈشىنى ، دۈشمەننىڭ مۇداپىئەلىنىش ئەھۋالىنى ، قانچىلىك ئەسكىرىي كۈچىنىڭ بارلىقىنى پولك شتابى بىلمەيتتى . شۇڭا ، ھۇجۇمنىڭ قايسى يۆنىلىشتە بولىدىغانلىقىنى قىياس قىلىشمۇ تەس ئىدى . سىرلىق جىمجىتلىق . ھەممە كىشىدە ئەندىشە قوزغايتتى . جەڭچىلەر بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويدى . رەيھان ئىتتىك قوزغالدى ـ دە ، پارتىلاش ئاۋازى چىققان تەرەپكە مۆلدۈرلەپ قارىدى . بۇ جىمجىتلىقنىڭ كۆڭۈلگە بولغان ئېغىر بېسىمىنى كۈچەيتىپ ، ئاستا ـ ئاستا تۆت ئەتراپنى ئۇنسىز قاراڭغۇلۇق ئوراشقا باشلىدى .

كۆز ئوبدانلا باغلانغان چاغدا ، ئىككى نەپەر رازۇېدكىچى قايتىپ كەلدى ـ دە ، باتالىيون كوماندىرى ئەنۋەرگە تۆۋەندىكىچە

مەلۇمات بەردى :

— چەپەيزىگە مۇستەھكەم پوتەيلەر ياسالغان ، جەمئىي بەش ، ئوتتۇرىدا گېنېرالنى پوتەي[1] بولۇپ ، تۆت تەرىپىگە ئېتىش تۆشۈكلىرى ئېچىلغان . پوتەينىڭ تۆت ئەتراپىدىكى سۆڭسۆك ، يۇلغۇنلار قۇمۇرۇپ تاشلىنىپ ، تەخمىنەن پوتەيدىن بىر كىلومېتىر يىراقلىققىچە تاقىر مەيدان ياسالغان ۋە گېنېرالنى پوتەينىڭ تۆت ئەتراپىغا كەڭ ھەم چوڭقۇر خەندەك كولانغان . يەنە تاقىر مەيداننىڭ تۆت بۇرجىكىگە ئادەتتىكىچە تۆت پوتەي تۇرغۇزۇلغان . ئۇ يەرگە يېقىنلاشقاندا ، سۆكسۆكلارغا يېپ باغلاپ ، ئۇنىڭ بىر ئۇچىنى كۆمۈپ قويغان بومبىلارغا باغلاپ قويغانلىقىنى بىلدۇق . بۇنى بىر رازۋېدچىكىمىز قۇربان بولغاندىلا ، بايقاپ ئالالىدۇق . مانا ئۇ يەرنىڭ مۇداپىئەلىنىشتىن سەزگۈلۈكى خەتىمىز ، — نادەم سىزىپ كەلگەن خەرىتىسىنى ئەنۋەرگە ئۇزاتتى ، خەرىتىدە ھېلى سۆزلەنگەن مەلۇماتلار تېگىشلىك شەرتلىك بەلگىلەر بىلەن كۆرسىتىلگەنىدى . ئەنۋەر خەرىتىگە تېز كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى - دە ، مەمنۇنلۇق بىلەن :

— بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرۇڭلار ، — دەپ خەرىتىنى پولكى كوماندىرىغا كۆرسەتىش ئۈچۈن ئېلىپ ماڭدى ۋە پولك كوماندىرىنىڭ ئالدىدىن ئانچە ھايال قىلماي ، قايتىپ كېلىپ ، يەنە نادەم باشلىق بەش نەپەر رازۋېدكىچىنى پولك كوماندىرىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە كونا شىخۇغا ماڭغۇزدى .

نادەمنىڭ خەرىتىسىنى كۆرۈپ خېلى ئۇزاق ئويلانغان نىزامىدىن ئالدىدا ھازىر بولغان باتالىيون كوماندىرلىرىغا مۇنداق دېدى :

---

① گېنېرالنى پوتەي مىللىي قىسىملار بىرنەچچە قەۋەتلىك پوتەيلەرگە «گېنېرالنى پوتەي» دەپ ئىسىم قويۇشۇۋالغانىدى . شۇ ۋاقىتلاردىكى ئۇرۇشنىڭ خاتىرىسى ئۇچۇن بۇ ئىسىم ئەينەن ئېلىنىدى .

— چەپەيزىگە ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن ئىككىنچى باتالىيون بۇ يەردە قالدۇرۇلىدۇ ، يۇرۇش يۆنىلىشى ئۆزگەرتىلىدۇ ، چەپەيزىگە تۆت تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىنىدۇ . ھۇجۇم بىلەن تەڭ ، قالغان باتالىيونلار كونا شىخۈغا يۇرۇش قىلىدۇ ، دېمەك ھۇجۇمۇ يۇرۇشمۇ بىرلا ۋاقىتتا بولىدۇ . ئەمما ، ھۇجۇمدىن بۇرۇن چەپەيزى بىلەن كونا شىخۈنى تۈتاشتۇرغان تېلېفون سىملىرى كېسىپ تاشلىنىشى كېرەك ! قانداق ، قارشى پىكىر بارمۇ ؟

— بار ، رازۋېدكىچىلارنىڭ كۆزىتىشچە ، — دېدى ئەنۋەر ، — چەپەيزىدە دۈشمەننىڭ كۈچى ئاز ئەمەستەك قىلىدۇ ، مېنىڭچە بىر باتالىيون ئازلىق قىلىدۇ ، پۈتۈن كۈچ بىلەن بىراقلا ھۇجۇم قىلساق...

نىزامىدىن بېشىنى سىلكىدى :

— بولمايدۇ ! ئادەتتىكىچە ياسالغان تۆت پوتەينى ئېلىش ئاسان ، لېكىن بىز ئوتتۇرىدىكى گېنېرالنى پوتەيگە بىر كىلومېتىر تۇزلەڭلىكتىن ھۇجۇمغا ئۆتىمىز ، بۇ ھالدا ئادەم قانچە كۆپ بولسا ، چىقىم شۇنچە زور بولىدۇ . بۇنى ھېسابقا ئېلىش كېرەك . بەلكى ھۇجۇمغا ئۇلگۇرۇپ موڭغۇل دۈنزىئون بىلەن بارات تۆمۈرچىنىڭ پارتىزانلىرى كېلىپ قالار .

— چەپەيزىنى ئىشال قىلماي ، كونا شىخۈغا يۇرۇش قىلساق ، كۈچ بۆلۈنۈپ كەتمەمدۇ ؟

— مۇشۇ ئەھۋالدا كۈچنى بۆلۈش زۆرۈر ، ۋاقىت — پايدا ئالىمىز . گومىنداڭ قىسىملىرى تېخى ئويلاپ ئۇلگۈرمىگەن چاغدا ، يېڭى شىخۈدا پەيدا بولىمىز . چەپەيزى بىلەن كونا شىخۈدىكى دۈشمەنلەر ئالاقىلىشىشتىن مەھرۇم قىلىنسا ، ھەر ئىككى ئورۇننى ھېچقانچە كۈچ سەرپ قىلمايلا ، ئىگىلەشكە بولىدۇ . بەلكى كونا شىخۈنى قانسىز ئىشغال قىلىشىمىز مۇمكىن .

نىزامىدىن باتالىيون كوماندىرلىرى بىلەن شىخۇ يۇرۇشى

ھەققىدە مۇزاكىرىلىشىۋاتقاندا ، جەڭچىلەر قوغۇنلۇقتا قوغۇن يەۋاتاتتى .

جەڭچىلەر ئىستىرويغا تىزىلىشتى .

تېلېفون سىملىرى كېسىپ تاشلانغاندىن كېيىن ، چەپەيزىگە ھۇجۇم باشلاندى . شۇنىڭ بىلەن تەڭلا نىزامىدىن قالغان باتالىيونلارنى باشلاپ ، كونا شىخۇغا يۇرۇش قىلدى . شۇ چاغدا نادەم ھۇ رازۇبدكىچىلارنى باشلاپ كونا شىخۇدىن بۇياققا ماڭغانىدى .

پايانسىز دەشت ـ دالا جىمجىتلىقىدا شىمال شامىلى چەپەيزىدىكى ئېتىشىش ئاۋازلىرىنى ئۇچۇرۇپ كەلمەكتە ئىدى .

ـــ ئاڭلاۋاتامسەن ، جامالىدىن ، ـــ دېدى نادەم ، ـــ ھۇجۇم ئەۋجىگە چىقتىمۇ نېمە ، قارا...

ـــ ئاڭلىمايچۇ...

ئۇلار شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا بىردىنلا ھۇررا ، قىقاس ـ چۇقان ئاۋازلىرى ، ئاتلارنىڭ دۇكۇرلەشلىرى ئاڭلاندى .

ـــ ھۇجۇمغا ئۆتتى !... ـــ جامالىدىن جاڭگىلىنىپ كەتتى ، ـــ ئاڭلا ، ئاتلىقلارمۇ بارمۇ نېمە...

ـــ موڭغۇل دىۋىزىئون يېتىپ كەلگەن بولۇشى مۇمكىن .

رازۇبدكىچىلار كۆرگەنلىرىنى پولكقا تېز يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئاتلىرىنى ئىلدامىلىتىپ يۈرمەكتە ئىدى . ئۇلار تېز يۈرۈشتە كېتىپ بارغان پولك بىلەن يولدا ئۇچراشتى . نادەم پولك كوماندىرىنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە ، تىك تۇرۇپ دوكلات قىلدى :

ـــ يولداش پولكوۋنىك ! دۇشمەن كونا شىخۇنى بوشىتىپ قويۇپتۇ ، ئۇلار شۇنداق ئالاقزادە بولۇپ قېچىپتۇكى ، جوزا ئۈستىگە كەلتۈرۈلگەن تاماقلىرى ھور چىققان پېتى شۇنداقلا قاپتۇ . بىزنىڭ تەكشۈرۈشىمىزچە ، ئەتراپىنى مىنالاشقا ، تۇرلۇك ھىيلە-لەرنى ئىشلىتىشكە ئۇلگۈرمەپتۇ .

ئەنۋەر نىزامىدىنىڭ بايا بەرگەن يولىيورۇقلىرىنىڭ مەنىسىنى مانا ئەمدىلا تولۇق چۈشەندى .

نىزامىدىن كەينىدە تۇرغان ئاقىلبەگكە قايرىلىپ قاراپ :
ـــ قىسىملارغا ئېيت ، كونا شىخۇغا كىرگەندە ، دۇشمەنـ
نىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن تاماق ـ نانلىرىنى يېيىشكە ، سۇلىرىنى
ئىچىشكە قەتئىي رۇخسەت قىلىنمايدۇ ! ـــ دېدى .
ـــ خوپ بولىدۇ !
پولك كونا شىخۇنى ئىشغال قىلدى . تاڭ سۈزۈلگەندە ،
چەپەيزىدىن يولغا چىققان ئىككىنچى باتالیون ، ھۇجۇمغا ئۆلگۈـ
رۇپ كەلگەن موڭغۇل دىۋىزىئون ، بارات تۆمۈرچىنىڭ پارتىزانـ
لىرى يېتىپ كەلدى . تاڭ ئاتقاندىن كېيىن ، رازۋېدكىچىلار
بۇيرۇق بويىچە يېڭى شىخۇغا مېڭىشقا تەييارلاندى .

× × ×

سۆكسۆكلۇك ئارىسىغا يوشۇرۇنغان كوماندىر جەڭچىلەرـ
نىڭ گەپلىرى ھەر خىل : بەزىلىرى ئاتا ـ ئانىسىدىن كەلگەن
خەتتىن ، بەزىلىرى كۆزلىرى ياشلىنىپ قالغان ئاشنا ـ يارلىرىـ
دىن كەلگەن خالتىلاردىن ، بىرلىرى نامەلۇم تېخى ئۆزلىرى
كۆرمىگەن قىزلاردىن كەلگەن تېپىشماقتەك مەنزىرىلەر كەشتىـ
لەنگەن ياغلىقلاردىن ياكى تاماكا خالتىلىرىدىن ۋە بىرلىرى
ئۆتكەن ئۇرۇشلاردىن قىزىق ، سېغىنىش ، مۇھەببەتلىك پاراڭـ
لارغا چۈشكەنىدى .
ـــ بايا نېمىگە چېچىلىپ كەتتىڭ ، گايىتكا ؟ ـــ دەپ
سورىدى ژارىسجان ئۇنىڭدىن .
بېشىنى ئالىقىنىغا قويۇپ ، جەينىكى بىلەن يەرنى تىرەپ
ياتقان گايىت بېشىنى سىلكىدى :
ـــ قويە ، ئۇكا ، ئۇ ئىشنى ...
ـــ شۇ ئەنۋەركام گېپىڭنى ئىلىك ئالمىغاندۇ ؟
ـــ شۇ گەپ .

ـــ باتالیون کوماندىرى مەن تۇرسام ، ماۋۇنىڭ مەمەدانلىق قىلىۋاتقىنىنى دەپ ئويلىدى ـ دە ...

ـــ شۇنداقمىكىنتاڭ ...

ـــ نىزامىدىنكام بەك ئۆستۈرۈۋەتتى ، شۇنىڭلا گېپىنى ھېسابقا ئالمىدۇ ئەمەسمۇ .

ـــ ياق ، ئۇنى يىغىندا نەچچە قېتىم قېقىۋەتكەن .

ژارىسجان ئەتراپىغا بىر قاراپ قويۇپ ، ئۇنىڭغا تېخىمۇ شىپقاپ كەلدى ـ دە ، پىچىرلىدى :

ـــ ئۇ قول ئاستىدىكىلەرنىڭ گېپىنى زادى ئىلىك ئالماس بولۇۋالدى ، بايقاۋاتقانسەن ؟

ـــ مېنى ھېچنېمىنى سەزمەيدىغان كالا دېۋىدىكمۇ ... ئۇغۇ بىر نۆرى ، مۇنۇ نادەم دېگەننىڭ ئاقساقاللىقى جېنىمغا تەگدى .

ـــ سېنىڭ راست دەپ قويسا ، تاپىنى يەرگە تەگمەيدىغان بوپتۇ ئۇنىڭ .

ـــ ماڭا قارا ، ـــ دېدى گايىت بېشىنى كۆتۈرۈپ ، ـــ شىخۇغا ھۇجۇم قىلىشتىن بۇرۇن بىرەر ۋزۇۋود جەڭچىنى پۇقرا-چە كىيىندۇرۇپ ، خەلق ئىچىگە كىرگۈزۈۋېتەيلى ، ئۇلار يەرلىك ئادەملەرنى ئويغىتىپ ، ئارقىسىدىن ھەربىدەت قىلسا ، شىخۇنى ئىشغال قىلىشىمىز ئاسانلاشمامدۇ ، دېسەم ، ئەنۋەر پىكرىمگە قوشۇلمىدى .

ـــ سېنىڭ پىكرىڭ توپتوغرىكەنغۇ !

ـــ توختا ، ئۇ : ئەگەر دۇشمەن تۇيۇپ قالسا ، شىخۇ خەلقىنى بەك پاراكەندە قىلىۋېتىدۇ ، بەلكى چىقىمغا ئۇچرىتىشى-مىز مۇمكىن ، دېدى . مايا قىتىن ، نادەم قوپۇپ : ئۇنداق يېنىك-لىق بىلەن ئىش قىلساق ، نۇرغۇن ئادەمنىڭ قىرغىن قىلىنىشى-غا سەۋەبچى بولۇپ قالىمىز ، دەپ قاراپ تۇرۇپ ئىشنى يوغىنى-تىۋاتىدۇ ، شۇنىڭغا ئاچچىقىم كېلىپ چېچىلدىم .

ـــ ھازىر نادەمنىڭ گېپى ـ گەپ .

شۇ كۈنلەردە گايىت ۋارىسجانىنىڭ كۆڭلىدىكى گەپلەرنى قىلىپ ، ئۇ سىزغان سىزىقلاردىن چىقماي مېڭىۋاتاتتى . ئۇ گاھ-يىتىنىڭ ئېسىگە ئۇزۇن بۇلاقتا بولغان مۇنۇ گەپنى سالدى :

ـــ ئۇزۇن بۇلاقتا سەن : خوتۇنلارنىڭ كۆڭلىكىمۇ ئادەم-نىڭ كۆزىگە ئوت بولۇپ كۆرۈنىدىغان بولدى ، بۇگۈن مۇشۇ يەردە بىر كېچە قونساق كېلىنچەكلەرمۇ كۆپكەن دېۋىدىڭغۇ ؟

ـــ ھە ، ھە ...

ـــ نادەم شۇ گېپىڭنى ئەنۋەركامغا يوغىنىتىپ ، دوكلات قىلىۋاتامدۇ ... مەن ئۇزۇندىن بېرى ئۇنىڭ مۇنداق مىجەزىنى بايقىمىغانىكەنمەن .

ـــ ۋاھ ... ئۇ مۇنداقلا دەپ قويغان گەپ تۇرسا ، ئۇنىڭ چاقىدىغان نېمە يولى بار ؟ ... ـــ گايىتنىڭ سېرىق بۇرۇتلىرى تىكەنلىشىپ ، كۆك كۆزلىرى يېنىپ كەتتى .

ـــ شۇ ئەمەسمۇ ، مەنمۇ ھەيران قالدىم ، ئەسلى ئۇزۇلىرى رەسۋالىشىپ يۇرسە ، ھېچكىمنىڭ گېپى يوق .

ـــ رەيھان بىلەن ئۆزى خان تاھىر ، خان زۆھرە بولۇپ يۇرىدۇ ، چاتىقىمىز يوق ، بىزنىڭ چاقچىقىمىزنى دوكلات قىلغۇ-دەك ئىش بولامدىكەن ؟ ... گايىت ئويلىنىپ قېلىپ دې-دى : ـــ ئۇزىنىڭكىنى يېپىش ئۈچۈن شۇنداق قىلىۋاتامدۇ يا ؟

ـــ تازا ساددا نېمىكەنسەن ، ئۇنىڭ نىيىتى باشقا .

ـــ قانداق دەيسەن ؟

ـــ سېنىڭ روتا كوماندىرلىقىڭغا كۆزى قىزىرىۋاتىدۇ جۇمۇ ئۇنىڭ ، بولمىسا نېمىشقا شۇنچە پايپاسلايدۇ ؟ ... بىزدەك تىنچ يۇرمەمدۇ ، كىم گەپ قىلسا ئېسىلىپ ...

ـــ نېمە ! ... ـــ گايىت تاس قالدى ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتكىلى ، لەۋلىرى تىترەپ كەتتى ، تۆكۈرۈكىنى زورغا يۇتتى ... ـــ مېنىڭ ئالدىمدا قانچىلىك نېمىكەن ئۇ ! ... مەن كىم ، ئۇ كىم !...

ـــ ئۆزۈڭ ئويلاپ باق ، مەن ئاڭلىغىنىمنى دەپ قويدۇم .
سۆكسۆكلۈكنىڭ بىر يېرىدە نادەم بىلەن رەيھانمۇ گەپكە چۈشكەن ، بىراق رەيھاننىڭ گەپلىرىدىن ئەنسىرەش سېزىلىپ تۇراتتى :
مۇنداق چاغدا رازۇھدكىغا چىقىش خەتەرلىك ، كېچىسى چىقساڭلار بولمامدۇ ؟
ـــ ئەھۋالنى ئۇقمايدىغان ئادەمدەك گەپ قىلمىسىزغۇ ؟
ـــ يا ئۇ يەرنىڭ ئوي - چوڭقۇرىنى بىلمىسەڭلار ...
ـــ يەرلىكلەرنى تاپمىمىز .
ـــ كۈپكۈندۈزى ...
ـــ قورقماڭ ، تۇماقنى تەتۈر كىيىمىز ، جۇل - جۇل بولۇۋالساق ، كىمنىڭ كۆزى چۈشەتتى بىزگە . بىزنىڭ ھۈنەرلىرىمىزنى ئۇقمايسىز - دە . پولك يوشۇرۇنغان ، نادەم باشلىق رازۇھدكىچىلارغا شىخۇنى رازۇھدكا قىلىش تاپشۇرۇلغان ، ئۇلار دۈشمەننىڭ مۇداپىئەلىنىشىنى كۆزىتىپ كەلسە ، پۈتۈن پولك كېچىسى يولغا چىقماقچى .
نادەم بىلەن رەيھان ئالىقانلىرىنى پىشانىسىگە قويۇپ ئاسمانغا قارىدى . جەنۇب تەرەپتىن ئىككى ئايروپىلان غارقىراپ كېلىپ ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن ئۆتۈپ كەتتى - دە ، ھايال قىلماي قايتىپ كەلدى ۋە يەنە ئايلىنىپ غەرب تەرەپكە كەتتى . ئۇنىڭ مۇنۇتتىن كېيىن ، ئۇياقتىنمۇ قايتىپ كېلىپ تۆۋەنلەپ يەنە بىر قېتىم ئايلاندى ، ئوق ئۇزدى ، بومبا تاشلىدى ... تىرىكلىكنىڭ ھېچقانداق شەپىسى سېزىلمىگەندىن كېيىن ، كېتىپ قالدى .
ـــ كۆردىڭىزمۇ تېپىرلاۋاتقىنىنى ، ـــ نادەم ئايروپىلانىنىڭ قارىسى يىتكەندىن كېيىن ، رەيھانغا قارىدى ، ـــ بىزنىڭ بۇ يەردىلىكىمىزدىن شەپە ئالالىغان بولسا ، ھازىرلا بىر توپ قاغىلىرى ئۇچۇپ كېلىدۇ ، بىراق سېزەلمىدى .
ـــ مۇشۇكەنغۇ زامانىۋى ئۇرۇشلىرى ، ئاتقان پولىرى

پوجاڭزىدەك توزۇپ كېتىدۇ ، كۆردۇققۇ توپ - توپ كەلگەن ئايروپىلانلىرىنىڭ كارامىتىنى ... — دېدى رەيھان . ئۇنىڭ قوي كۆزلىرى نادەمگە تىكىلگەنىدى .

— بىزنىڭ ئۇرۇشقا كىرگەن كۈنىمىز — بۇلارنىڭ ھالاكەتلىك تەقدىرىگە چۈشكەن كۈنى بولدى ، ھەرقانچە زامانىۋى قوراللىرى بولسىمۇ ، ئەمدى ھالاكەتلىك تەقدىردىن قۇتۇلالمايدۇ ! يەر قاتتىق تەۋرىسە ، ئۆي ئۆرۈلىدۇ - دە !

نادەمنىڭ مەنىلىك سۆزلىرىدىن رەيھاننىڭ كۆزلىرى ئوت ئېلىپ ، يېقىملىق ئۇچقۇنلار چاقنىدى ۋە نادەمگە تەلمۈرۈپ قارىدى . بۇ قاراشتىن نادەم ئۇنىڭدا قانداق ھېسسىياتلار قوزغالغانلىقىنى سەزدى ، بىراق ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى :

— ۋاقىت توشتى ، بىز مېڭىشىمىز كېرەك ، — دېدى ئۇ ، بىزگە ئاق يول تىلەڭ .

— قاچان قايتىسىلەر ؟

— كۆز باغلانغاندا .

— چارلىشىڭلار غەلىبىلىك بولسۇن .

رەيھان ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋالغانىدى ، ئەگەر بايىقىدەك ئولتۇرۇشقان بولسا ، ئۇ ئۆزىنى نادەمنىڭ قۇچىقىغا ئاتقان ، قانغۇدەك خوشلاشقان بولاتتى ، شۇ تاپتا ئەتراپتىكى سۆكسۆك ، يۇلغۇنلۇقلار ئارىسىدىن قانچە ئونلىغان كۆزلەرنىڭ ئۇلارغا تىكىلگەنلىكىنى ھېسابقا ئېلىش كېرەك - دە ! يۈرەكلەر تەشنالىقىنى ، ھاياجانلىق تۇيغۇلارنى بېسىپ تۇرۇپ ، ئايرىلماي مۇمكىن ئەمەس ئىدى .

ئاتلىق يولغا چىققان رازۇبدكىچىلار چۈش بولاي دېگەندە ، «مۇسىراخۇنۇڭ بېغى» دەپ ئاتىلىدىغان شىخۇ بويىچە داڭلىق باغنىڭ كەينىدىكى چوڭقۇر يارلىققا كەلدى . ئاتلىرىنى شۇ يەردە قالدۇرۇپ ، ئۆزلىرى بۇ چوڭ باغقا كىردى . شۇ يىلى باغدىكى

شاپتۇل ، ئۇزۇملەر ئوخشىغاندى . رازۋېدكىچىلار قورسىقىنى شىرىن مېۋىلەر بىلەن راسا تويدۇرۇپ ، يەنە مۇشۇ باغدا ئۇچرىشىدىغان بولۇپ ، ئەتراپقا تارقىلىشتى .

ھاۋا ئوچۇق ئىدى . ئاۋغۇست قۇياشى بۇ قازاندەك چوڭقۇر-لۇقنى ئوبدانلا قىزىتىۋەتكەن ، يارلىق ئىچىدە قاقىلدىشىپ ، ئۇچۇشۇپ يۈرىدىغان توقىنەك قاغىلار شۇ تاپتا سايلىق يەرلەرگە مۆكۈنگەن ، تىكەنلىك ـ شىۋاقلىق ئېگىز ـ پەس دۆڭلۇكلەردىن چېكەتكىلەرنىڭ چىرىلدىغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ ، ئەمما ئاسمانداغى ئۇچار قاناتلار كۆرۈنمەيدۇ . قىشتا قارا سوغۇقى ، يازدا تونۇردەك قىزىق ئاپتىپى بىلەن مەشھۇر بولغان بۇ يەر بىرنەچچە كۈندىن بېرى قالايمىقانچىلىق ، ئەنسىزلىك ئىچىدە قالدى . قىزىق ئاپتاپتا چۈشلۈكى سۆرۈنلىشىپ قالىدىغان كوچىلاردا چىرىقىرىغان ماشىنىلار ئۇزلۇكسىز چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈپ چاپاتتى . شەھەرگە تىنىپ كەتكەن گومىنداڭ قىسىملىرىغا شۇ كۈنلەردە چۈشلۈك ئۇيقۇ ۋاقتى بېرىلمەيدىغان بولدى . ماشىنىلار قانچە كۆپ چىرقىرىغانسېرى شىخۇ خەلقىمۇ كوچىلارغا شۇنچە كۆپ چىقىدىغان بولۇۋالدى... ھاۋانىڭ شۇنچە ئىسسىقىدا بېشىغا ئەسكى تۇماق ، ئۇچىسىغا جۇل ـ جۇل چاپانلارنى كىيىشىپ ، شىخۇ بازىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا يۈرگەن بەش نەپەر رازۋېدكىچى ھېچكىمنىڭ كۆزىگە چېلىقمايتتى .

رازۋېدكىچىلار ئۇچ سائەتلىك كۆزىتىشلىرىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ، باغقا قايتىپ كېلىشتى .

ـــ ئىش ئىزدەپ يۈرگەن ماساپىرلارنىڭ دەل ئۆزى بوپتىمىز ، ـــ دېدى نادەم كۇلۇمسىرەپ ، ـــ شۇ تۇرقىدا قولىمىزنى كۆتۈرسەك ، كىشىلەر جەزمەن پۇل بېرىدۇ .

ـــ ئىشمۇ تاپتۇق ، ـــ دېدى جامالىدىنمۇ ، ـــ مەن چوڭ يول بويىدىكى بىر ئۆيگە بىر سوملۇق كىرا قىلدىم ، يوغان ساندۇقنى يۈدۈپ ، سېپىل ئىچىگە ئەكىرىپ بەردىم .

ـــ ئاراشنى كۆرگەنلەر نېمە دەپ قالغاندۇ ؟

ـــ دادىسى مانجۇ دۇانىكەن دېگەندۇ .

ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى ، ئاراش :

ـــ ياق ، ياق ، ماڭا تازا سەپسېلىپ قاراڭلارچۇ ، كۆچالىق-قا ئوخشامدىم نېمە ؟ بىرسى : ـــ ھەي ، قارىي ، بۇياققا ئۆت ، ماشىنا كېلىۋاتىدۇ ، ـــ دېدى .

ھەممىسى يەنە كۈلۈشۈپ كەتتى .

ـــ راست ، يۈزۈڭنىڭ دۆگىلەكلىكىگە قارىغاندا ، كۆچالىق-قا ئوخشاپ كېتىسەن ، ـــ شۇنىڭدىن كېيىن نادەم مۇنداق دېدى :

ـــ قېنى ، ئاغىنىلەر ، بۇ گەپلەرنى ئەمدى قويايلى ، ئىشىمىزغا كېلىپ ، ئۇققانلىرىمىزدىن مەلۇمات بېرەيلى .

ـــ ھازىر شىخۇ خەلقىمۇ ئويغىنىپ كېتىپتۇ ، بىز ئۇيغۇر-تىن ھۇجۇم باشلىساق ، خەلق دۈشمەن كەينىدىن تاياق - توقماق كۆتۈرىدىغانىدەك ، بىراق گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ كۆپلۈكىدىن خەلق ئەنسىرەيدىكەن ، ـــ دېدى ئاراش سۆزگە كىرىشىپ ، ـــ پولك كوماندىرى تاپلىغان پىروۋوتكا قىز بىلەن كۆرۈشتۇم ، ئۇ ئىنتايىن تۈيغۇن ، يۈرەكلىك قىز ئىكەن ؛ ئۇنىڭ دېيىشىچە ، ھازىر شىخۇدا گومىنداڭنىڭ بىر ئاتلىق بىرىگادىسى[1] ، ئۈچ پىيادە پولكى ، ترانسپورت ئەترىتى ، بەش تانكىسى ، ئون بىرونې-ۋنك ، چوڭ تېپتىكى ئون نەچچە زەمبىرەكى بار ئىكەن ، ئۇ قىزنىڭ مۆلچەرلىشىچە ، سەككىز ، توققۇز مىڭدىن كۆپرەك ئەسكىرىي كۈچى بولسا كېرەك ، چەپەيزىنى تارتقۇزۇپ قويغا-دىن كېيىن ، گومىنداڭ قىسىملىرى تازا ئەنسىزلىككە چۈشۈپ-تۇ . شۇڭا ، ماناستىن قوشۇن يۆتكىمەكچى بولۇپ ، ھازىر ئو-رۇن ھازىرلاۋاتىپتۇ .

---

① ئۈچ ئاتلىق پولكتىن تەشكىل تاپقان قىسىم .

نادەم ئاراشنىڭ دېگەنلىرىنى تېز - تېز يازاتتى ، سوئال قويياتتى ، يەنە يازاتتى ، ئېلىپ كېلىنگەن مەلۇماتلاردىن مەمنۇن بولۇپ ، قولىدىكى قېرىندىشىنى ئادەتتىن تاشقىرى تېز ھەرىكەت-لەندۇرمەكتە ئىدى .

گومىنداڭچىلار شەھەرده يامان كەيپىيات پەيدا قىل-غان ، — دېدى ئاراش سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، — ئىلى ئوغرىلىرى خەنزۇلارنى قويماي قىرىپ كېلىۋاتىدۇ ، دەپ تەشۋە-قات يۇرگۈزگەن ، ئالاقزادىلىككە چۈشكەن خەنزۇ پۇقرالار ھە-دەپ سېپىل ئىچىگە كۆچۈۋېتىپتۇ...

نادەمنىڭ يۈزىده جىلۋىلەنگەن شادلىق تۇيغۇلىرى يېتۈپ ، قوشۇمىسى تۇرۇلدى - دە ، قېرىنداش تۇتقان قولى تىترەشكە باشلىدى :

— مۇنداق ئەھۋال غۇلجىدىمۇ يۈز بەرگەن ئەمەسمىدى ، — دېدى نادەم ئاراشنىڭ سۆزىگە ئۇلاپ ، — بىز ئىلقىدىن يۇرۇش قىلىپ ، غۇلجىغا يېقىنلاپ قالغان چاغدا ، گومىنداڭ ئەكسىيەت-چىلىرى : بۇ قوزغىلاڭ خەنزۇلارنى يوقىتىشقا قارىتىلغان ، پۇق-رالارمۇ مۇداپىئەلىنىشى كېرەك ، دەپ خەنزۇ پۇقرالارغىمۇ قو-رال تارقىتىپ ، قوزغىلاڭچىلارنىمۇ ، باشقا مىللەت پۇقرالىرىنى-مۇ ئېتىڭلار ، دېگەن . ئۇلارنىڭ تەشۋىقاتىغا ئالدانغان بەزى خەنزۇ پۇقرالار ، باشقا مىللەت پۇقرالىرىنىمۇ ئاتقان . بىز شە-ھەرگە كىرگەندىن كېيىن ، بۇنداقلارغا قارشى ئوق چىقاردۇق ، زەربە بەردۇق . شۇنىڭ بىلەن ئەكسىيەتچىلەر : خەنزۇ پۇقرالى-رىنىمۇ ئوققا تۇتتى ، دېگەن گەپلەرنى چىقاردى ، بۇنى پۇتۇنلەي گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ياساپ چىققان ، تەتۇر تەشۋىقات دې-گەن مانا شۇ ، بۇنداق تەشۋىقاتلار بەزىلەرنى ئالداپمۇ كېتەلەيدۇ .

— ئەلۋەتتە ، — دېدى ئورۇق يۈزى جىددىي تۇس ئالغان جامالىدىن ، — بىز ھۇجۇم قىلىشتىن بۇرۇن ، شىخۇ بازىرى ئىچىگە تەشۋىقات ۋەرەقىسى تاشلىشىمىز ، ئىنقىلابىمىزنىڭ تۈپ

مەقستىنى چۈشەندۈرۈشىمىز كېرەك .

— بۇ ئىشنى رەھبەرلىككە مەلۇم قىلىمىز ، — دېدى نادەم ، — گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچى نىيىتىنى ئېچىپ تاشلىماي بولمايدۇ . خوش ، مەنمۇ كۆزىتىشلىرىمنى سۆزلەي : — مۇسىراخۇننىڭ بۇ بېغى ناھايىتى چوڭ ، باغنىڭ ئورنى ئىنتايىن مۇھىم يەردە ، شىخۇغا ھۇجۇم قىلىشتا بىز ئۇچۇن تەبىئىي قورغان . چېكىنىشكە توغرا كەلسە ، كەينىدىكى يارلىققا چۈشۈپ تارقىلىپ كېتىشكىمۇ بولىدۇ . دېمەك ، بۇ باغ بىزنىڭ قىسىملار ئورۇنلىشىدىغان مۇھىم جاي . بۇ يەردىن ئىلگىرىلەپ ، كىچىك مەھەللە — قارا دۆڭنى ئىشغال قىلىش ئاسان . قارا دۆڭنىڭ ئورنى بىزگە پايدىلىق — ئېگىزرەك يەر ، ئالدى سازلىق ، دۈشمەن ھۇجۇم قىلىپ چىقسا ، پەسلىكتىن چىقىشقا مەجبۇر بولىدۇ .

— بىز مۇشۇ يۇنىلىشتە ئىلگىرىلىسەك ، — دېدى جاما-لىدىن نادەمنىڭ كۆزىتىشلىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، — سازلىققا چۈشىمىز ، سازلىقنىڭ ئۇ تەرىپىگە — شىخۇ شەھىرى تەرەپتە-كى ئېگىز دۆڭگە سىلىنغان بۇتخانىغا دۈچ كېلىمىز . بۇتخانا گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ ئەڭ ئىشەنچلىك ، مۇستەھكەم قورغا-نى بولسا كېرەك ، بۇتخانىنى مەركەز قىلغان ھالدا ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا سان - ساناقسىز پوتەيلەر تۈرغۇزۇلغان ، بۇتخانىنىڭ ئىككى تەرىپىدە — بىر تەرىپىدە تۇگمەن ، بىر تەرىپىدە گېنې-رالنى پوتەي بار ...

— يەر ئاستى يوللىرىچۇ ؟ — يېزىقتىن باش كۆتۈرمەي سورىدى نادەم ، تاقەتسىزلىك بىلەن .

ئىگىلەشكە مۇمكىن بولمىدى ، ئەلۋەتتە يەر ئاستى يوللىرى ئارقىلىق قورغانلىرى بىر - بىرى بىلەن تۇتاشسا كېرەك . چاشقان ئۇۋىسى ياساش گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ بىرىنچى ۋە-زىپىسىغۇ...

ـــ تۇگمەن ، گومىنداڭنىڭ ئىككىنچى دەرىجىلىك مۇستەھكەم قورغىنى ، ـــ دېدى ئابدۇۋەلى سۆزىنى باشلاپ ، ئۇنىڭ نېرىسىدا «شىڭشىڭنىڭ بېغى» دەپ ئاتىلىدىغان بىر جاڭزا بار ئىكەن ، بىر قىسىم كۇچ شۇ يەرگىمۇ ئورۇنلاشسا بولىدۇ . ئۇ يەردىن تۇگمەنگە يېقىنلىشىشقىمۇ بولىدۇ ، پەقەت ئالدىدا بىر پوتەي بار ، ئۇ گۇم قىلىنسا ، تۇگمەنگە يول ئېچىلىدۇ .

رازۇبدكىچىلار ئۆز كۆزىتىشلىرىدىن بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى توختىماي سۆزلەيتتى . ئۇلار دۇشمەننىڭ مۇداپىئەلىنىشىدىن يېڭى ، روشەن خەرىتە سىزماقتا ئىدى ، نادەممۇ بىر پارچە قەغەزنى ھەر خىل بەلگىلەر بىلەن تولدۇرماقتا ئىدى . ئۇ مۇنداق خەرىتىلەرنى كۆپ سىزغان ، ھەربىي بەلگىلەر قويۇشقىمۇ ماھىر بولۇپ كەتكەن . شۇ تاپتا شىخۇنىڭ تۆت ئەتراپى ، مەھەللە ، دەل ـ دەرەخ ، كوچىلار ، پەسلىك ـ ئېگىزلىكلەر ، سازلىقلار ، يارلىق ـ چوڭقۇرلۇقلار ، پوتەي ـ ئاكوپكىلار ... دەل ئورنىنى تېپىپ ، قەغەز يۈزىگە چۇشمەكتە ئىدى .

نادەم سىزىشنى تۇگىتىپ ، بېشىنى كۆتۇردى :

ـــ ئىشىمىز تۈگىدى ، ۋەزىپىنى ئادا قىلىپ بولدۇق ، ـــ دېدى ئۇ پېشانىسىدىن پۇژۇلداپ چىققان تەرنى يېڭى بىلەن سۇرتۇپ ، ـــ ئەمدى قايتىمىز ، كىيىملىرىمىزنى ئالماشتۇرايلى .

رازۇبدكىچىلار باغدىن چىقتى ۋە سىيرىلىپ يارلىققا چۇشتى . يارلىق ئاستىدا بولدۇقلاپ چىقىۋاتقان ، شىرىلداپ ئېقىۋاتقان بۇلاقلار كۆپ ئىدى . ئۇلار بۇلاق سۇيىدىن ئوچۇملاپ قانغۇدەك ئىچىشتى ، بەزىلىرى تاماكا يۆگەشتى . ئاندىن ھېلىقى جۇل ـ جۇل كىيىملىرىنى سالدى ، ئىگىلىرىنى خوپلا سېغىنغان ئاتلىرىنى مىنىدە ـ دە ، تاراسلاپ يۇرۇپ كەتتى .

× × ×

ئۇلارنىڭ يولىغا قاراپ تۇرغانلار يىراقتىن بەش ئاتلىقنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى . تولۇق بەش ئاتلىق ! يۈرەكلەر تىندى ، ئەنسىرەش پۈتتى . رەيھان ئەڭ ئالدىدا كېلىۋاتقان نادەمنى تونۇپ ، قولىنى كۆكسىگە قويۇۋالدى . ئۇلار كەلمىگەنسېرى ھەر خىل ئوي ـ خىياللار ئۇلارنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى مۇجغان ، ھەتتا ئېغىر ، قايغۇلۇق ئاقىۋەتلەرنىمۇ كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندى... ئۇلارنىڭ يىراقتىن بىردىنلا كۆرۈنۈشى ، خۇددى قاپقاراڭغۇ كېچىدە تاغ كەينىدىن تولۇن ئاي ئۆرلەپ چىقىپ ، ئەتراپنى يورۇتۇپ گۈزەل تۇسكە كىرگۈزۈۋەتكەندەك ، قىز قەلبىدە ئاجايىپ نازۇك تۇيغۇلارنى پەيدا قىلدى . ئۇ خۇشاللىقىدا ، ئۇلارنىڭ يولىغا تەقەززا بولۇپ تۇرغان پولك كوماندىرىغا خەۋەر ئېلىپ كىرىشنى ئويلىغان بولسىمۇ ، نېمىشقىدۇر ئۇلارنىڭ يېتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇپ قالدى .

رازۇبدكىچىلار شۇنداق تېز چېپىپ كەلدى ـ دە ، ئاتلىرىدىن ئىرغىپ چۈشۈشتى . نادەم ھۆرمەت قەدەم بىلەن ئەنۋەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، ئوڭ قولىنى چېكىسىگە ئېلىپ :

ـــ يولداش باتالیون كوماندىرى ! پولك تاپشۇرغان ۋەزىپىنى تولۇق ئادا قىلدۇق ! دۈشمەننىڭ مۇداپىئەلىنىشىدىن خەۋىتىمۇ سىزىپ كەلدۇق ، ـــ دېدى .

ـــ راھەت ! ـــ دېدى ئەنۋەر ھاياجانلىنىپ ، ـــ يارايسىلەر ! سىلەر يۈرۈشىمىزنىڭ يولىنى ئاچتىڭلار ! سىلەر خۇددى قارىغۇنىڭ كۆزىنى ئاچقاندەك ئىش قىلدىڭلار ، شۇڭا سىلەرنى قىسمىمىزنىڭ كۆزى دەيمىز ـ دە .

نادەم سىزىپ كەلگەن خەرىتىنى ئەنۋەرگە ئۈزاتتى . ئۇ خەرىتىنى ئېچىپ ، كۆز يۈگۈرتۈشكە باشلىدى ، بىرنەچچىسى

ياندىن خەرىتىگە بوينىنى سوزۇپ قاراشتى .
ـــ ۋەزىپىنى ئادا قىلىپ كەلگەنلەرگە قوغۇن ئېلىپ قويدۇق ، ـــ دېدى رەيھان ھاياجاندىن ئۆزىنى باسالماي ، ـــ تەلىيىگىلار بولسا ، تاتلىق چىقىدۇ .
بىر جەڭچى كۆزىنى قىسىپ :
ـــ سىزنىڭ قولىڭىز تەگكەندىكىن تاتلىق چىقىدۇ دە ، ـــ دېدى .
ـــ مەن تۆتۈپ قويغانغا تاتلىق بولۇپ قالسىلا ، ھەممە قوغۇننى تۈتۈپ چىقاي .
ـــ بىزمۇ قۇرۇق كەلمىدۇق ، ـــ دېدى جامالىدىن كۆلۈمسىرەپ ، ـــ قولىمىزغا قاراپ قالمىسۇن دەپ مانا شاپتۇل ئۈزۈملەرنى ئېلىپ كەلدۇق ، ـــ ئۇ شاپتۇل ـ ئۈزۈملەرنى جەڭچىلەرنىڭ ئالدىغا تۆكتى .
ـــ خېلى ئوقەت قىپسىلەر ـ دە...
ـــ ھە ، بىرىمىز ھاممال ، بىرىمىز باققال بولدۇق . ئەۋەر نادەمگە قاراپ :
ـــ قېنى ، جۇر ، نىزامىدىنكامنىڭ ئالدىغا كىرەيلى ، خېرىتەڭنى چۈشەندۈرۈپ بەرگىن .
قوغۇن تىلىۋاتقان جەڭچى ۋاراقىرىدى :
ـــ توختا نادەم ، رەيھاننىڭ قوغۇنىدىن يېمىسەك ئارمان قالىسەن ، مانا بىر تىلىم...
ئەنۋەر كۈلدى .
ـــ راست ، نىكەم ساقلىغىلى...
رەيھان قىزىرىپ كەتتى :
ـــ مەن نادەمگىلا ساقلىمىدىم ، ھەممىسگە ساقلىدىم مۇنداق گەپلەر ۋاراسجانىڭ چىشىغا مۇشت ئۇرغاندەك ئاڭلىناتتى ، ئۇ ھازىر رەيھانغا قىلىدىغان سىلىق ـ سىپا گەپلەردىن كەچكەن ، خېلىدىن بېرى قىزغا قىرىچە ، يېنە

تېگىدىغان بولۇپ قالغان .

ـــ نادەمنىڭ رەيھانغا ئاتاپ ئەكەلگەن شاپتۇللىرىدۇ بۇ ، رەيھاننىڭ تەمەخورلۇقىنى نادەمنۇ بىلىدۇ ـ دە...

نادەمنىڭ قارا كۆزلىرى يېنىپ ، قىسقا قاشلىرى تىك ـ تىك بولۇپ كەتتى ، ئۇ بىر نېمە دەي دېگۈچە ، يۈزىگە نەپرەت ئۇچقۇنلىرى يېيىلغان رەيھان :

ـــ تەمە قىلسامۇ نادەمدىن تەمە قىلدىم ، نادەمگە ساقلىـ غان قوغۇنۇمنى يەۋاتقىنىڭزغا ھەيرانمەن !... ـــ دېدى زەردە بىلەن .

قىزنىڭ نومۇسچانلىقىنى ئاچچىقى كەسكەندى .

ـــ يوغان ئادەمگە ساقلاپسىز ، ـــ دېدى گايىت جۈدۇن بىلەن ، ـــ نومۇستىنمۇ ئازراق ساقلىسىڭىزچۇ !...

ۋاربىسجان قولىدىكى شاپاقنى پىرقىرىتىپ تاشلىۋەتتى ـ دە ، نېرى كەتتى .

ـــ ۋىيەي... ماۋۇ گايىتكامنىڭ گېپىنى... رەيھانمۇ باشقىلارمۇ گايىتنىڭ بوراندەك گۈركىرەپ ئېيتقان سۆزىگە ھەيـ ران بولۇپ قېلىشتى .

ـــ ۋۇي ، نىمانچىلا گۈركىرەيسەن ، گايىتكا ، ـــ دېدى باتىرغازى كۈلۈمسىرەپ .

ـــ مۇشۇنداق گۈركىرەپ ئۇرۇش قىلىۋاتىمەن ، قولۇڭـ دىن كەلسە ، سەنمۇ قىلىشمامسەن !

ـــ بىزغۇ چىرقىراپ قىلىۋاتىمىز ، ئەمما بۇگۈن سېنىڭ سوغۇقۇڭ ئېشىپ قاپتۇ ـ دە...

ـــ ھە ، ھەمـمـە نېمـەم ئېشىۋاتـدۇ ، كـۆزۈڭ قىـ زىرىۋاتامدۇ ؟

ـــ جۇر ـ جۇر ، ـــ دېدى باتالىيون كوماندىرى ئەنۋەر ، گايىتقا قاراپلا قالغان نادەمگە ، بۇگۈن مەجەزى قوداڭشىپ قاپتـ غۇ بۇنىڭ .

باتالیون کوماندىرى نادەمنى باشلاپ رازۋېدكىچىلارنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتۈۋاتقان پولك شتابىغا ماڭدى .

گايىتىنىڭ بۇلۇتلۇق ئاسماندەك بىر دەمدىلا ئۆزگەرگەن رو- ھىي ھالىتى ، تورۇك - تورۇك گەپلىرى جەڭچىلەرگە غەلىتە تۇيۇلدى . باتىرغازى يەنە كۈلۈمسىرەپ :

— ئۇمسەلا گەپلەرنى قىلىسەنغۇ ، گايىتكا ، چۈشۈك بۇ - زۇلمىغاندۇ ؟ — دېدى .

— ھە ، ھەرقايسىڭنىڭ نىيىتى بۇزۇلغاندۇ ، مەن باتۇر- لۇق قىلىپ كوماندىر بولغان ، لەڭشاڭنى كىم ئالغان ، ھەرەم- باغنىچۇ ؟ باش ساقچىدا گومىنداڭچىلارنى ساينىڭ تېشىدەك يانقۇزۇۋەتكەن كىم ؟ يىنجۇخۇدا دۈشمەن قولىدىن ساق كېلەل- گەن كىم ؟ شۇ چاغدا قانداق ھالەتتە ئىدىم ؟ ... باتۇر بىز ، شۆھرىتى سەنلەرنىڭ ، — ئۇنىڭ كۆزلىرى يېنىپ ، پۈتۈن ئەزايى - بەدىنى تىترەپ كەتكەندى .

باتىرغازىنىڭمۇ چىرايىدىكى تەبەسسۇم يىتتى :

— ھەي ، گايىتكا ، سەن غېنى باتۇرمۇ ؟... سەنمۇ باتۇر ، لېكىن قايسى باتۇر يالغۇز شەھەر ئالغان ؟... ئۇنچىلىك كۈپسەپ كەتمە !

— ئەڭ بولمىسا ، مېنىڭ قىسمىم ئالغان !

— جەڭنى جەڭچىلەر قىلىدۇ ، جەڭچىلىرىڭ بىلەن باتۇر- سەن ، غېنى باتۇرمۇ بورتالا ، ئارىشاڭلارنى پارتىزانلىرى بىلەن ئالغان يا ئۇنداق ئەمەسمۇ ؟... بۇ گەپلەرنى قويغىنا ، جۇرە رەيھاننىڭ قولى تەگكەن قوغۇندىن يەيمىز يا شاپاق يەمسەن...

گايىت بېكمۇخەممەت دېگەن تاتار باينىڭ جاڭزىسىدا يىلقە- چى بولۇپ ئىشلىگەن چېغىدا سىڭىپ قالغان «موزاي» دېگەن لەقەم جەڭچىلەرنىڭ يادىغا كېلىپ پاراقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى . ئەمما ، قوپال ، لېكىن ئاق كۆڭۈل دېھقان كوماندىرىنىڭ بۇگۈن نېمىشقا كۆپۈپ كەتكەنلىكى ھەممىنىڭ كۆڭلىدە تېپىشماق بو-

لۇپ قالدى .

پولك كوماندىرى نىزامىدىن نادەمنىڭ مەلۇماتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، سىزىپ كەلگەن خەرىتىسىنى ئۇزاق كۆردى . خەرىتىدىكى بەلگىلەرگە مۇناسىۋەتلىك ئىزاھاتلارنى ئاڭلىدى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يېڭى ئۇرۇش مەيدانى گەۋدىلەندى . ئەنۋەر بىلەن نادەم چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، نېمىلەرنىدۇ ئويلاپ ، ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن ـ بۇياققا ماڭدى ، يەنە خەرىتىگە تىكىلدى . ئۇرۇش ھەققىدىكى كىتابلاردىمۇ ئۇچرىمايدىغان يېڭى ئەھۋال ئۇنى قىينىماقتا ئىدى . ئۇ ئويلايتتى : مۇداپىئەدە تۇرغان دۇشمەنگە ھۇجۇم قىلىش ئۇچۇن ئونىڭدىن ئىككى ھەسسە ، ئۈچ ھەسسە ، ھەتتا تۆت ـ بەش ھەسسە ئۇستۇن ئەسكىرىي كۈچنى توپلاش لازىم . قەھرىمانلىققىلا يۆلىنىپ ئۇرۇش قىلغاندا ، پۈتۇن پولكىمىز تۇگەپ كېتىشى مۇمكىن... ھېچبولمىغاندا دۇشمەن ئەسكىرىي كۈچىنىڭ يېرىمىغا تەڭ بولسىقمۇ مەيلى ئىدى... تېخى دۇشمەن ئىستراتېگىيىلىك ئورۇندا . بۇنىڭ ئۈچۇن كۈچ يۆتكەش ، ئەڭ كەم بولغاندا ، بىر پولك يۆتكەش كېرەك ئىدى ، بىراق نەدىن يۆتكەش مۇمكىن؟... شىمالىي فرونتتىنمۇ ؟ جەنۇبىي فرونتتىنمۇ ؟ ئۇ يەرلەردىمۇ جىددىي ئېلىشىشلار بولۇۋاتىدۇ... دۇشمەننىڭ ئارقا سەپ قاتنىشىنى ئۈزۈپ تاشلاش زۆرۇر ئىدى ، ـــ نىزامىدىن ئېغىر تىندى ، ئۇششاق قورۇقلار پەيدا بولغان پېشانىسىدە ، قىزىرىپ كەتكەن قۇلاق چۆرىلىرىدە تەر تامچىلىرى پارقىرىدى . ئۇنىڭ خىياللىرى يەنە داۋاملاشتى : دۇشمەننىڭ يارەمگە كېلىدىغان يولىنى ئۈزۈپ تاشلاش كېرەك . بىز ئۇچۇن قانداق پايدىلىق ئامىل بار؟ ئۇ رۇش جىددىيلەشكەندە ، دۇشمەن ئارقىسىدىن خەلقنىڭ قىقاس ـ چۇقانلىرى كۆتۈرۈلۇشى كېرەك ، ھازىرغىچە ئۇلار يېڭىلىپ كېلىۋاتىدۇ ، ئەۋەتكەن قوشۇنلىرى قايتمايۋاتىدۇ ، بۇ ئۇلار ئۈچۇن ئېغىر ۋەھىمە . كەينىدىكى خەلقتىن ئەنسىرەيدۇ ، چۆچۈيۈ-

دۇ ، بىرى ئىككى بولۇپ كۆرۈنىدۇ ، بۇمۇ ئېغىر ۋەھىمە . ۋەھىمە ئىچىدە قالغان قوشۇن چىڭ دەسسەپ تۇرالمايدۇ . ھۇ- جۇمدىن كۆرە قېچىشنى ئويلايدۇ . چەپەيزىنىڭ قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا تەسلىم بولۇشى ، كونا شىخۇدىن قىسىملىرىنىڭ ئۇ- رۇشمايلا قېچىشى ، بۇ يەرلەرنىڭ يېنىدىلا تۇرغان يېڭى شىخۇ ئۇچۇن تېخىمۇ ئېغىر ۋەھىمە . قىسىملىرىمىزنىڭ جەڭگىۋارلە- قى ئۇستۇن ، جەڭگىۋار قوشۇن ئۆلۈمدىن قورقمايدۇ . بىزنىڭ قوشۇننى شىخۇ خەلقى كۈتۈۋاتقانلىقىنى ، ھەتتا دۇشمەنمۇ بىلە- دۇ . مۇشۇنداق پايدىلىق ئامىللار بولغانلىقى ئۇچۇن ئەسكىرىي كۈچىمىز يەنە بىر ھەسسە ئېشىپ ، دۇشمەننىڭ يېرىمىغا تەڭلە- شەلىسەك ، بىز چوقۇم ئۇستۇنلۇككە ئېرىشەلەيمىز ، غەلىبە قىلالايمىز...

چوڭقۇر خىيالدىن بېشىنى كۆتۈرگەن نىزامىدىن ئاقىلبەگ- نى چاقىرىپ مۇنداق دېدى :

باش شتابتىن كەلگەن ئالاقچىلارغا ئېيىت : قوماندانلىق بىزگە ئىككى پولك ، بولمىغاندا بىر پولك يۆتكەپ بەرسۇن ، ئىككىنچى ، كۈيتۇك دەريا‌سى كۆۋرۈكىنى ئىشغال قىلىپ ، دۇشمەننىڭ ياردەمگە كېلىدىغان يولىنى ئۇزۇپ تاشلاشقا دەرھال ئايرىم قوشۇن ئەۋەتسۇن !

ـــ خوپ يولداش پولكوۋنىك !

ئاقىلبەك بۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى .

ھايال قىلماي ، باش شتابتىن ئەۋەتىلىپ ، بۇ يەرگە تېخى يېڭىلا يېتىپ كەلگەن ئالاقچىلار گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى كە- رىپ كەلدى . ئۇنىڭ قىزىل پاگۇنىدا ئىككى بالداق بىر يۇلتۇز چاقناپ تۇراتتى .

ـــ سىزنىڭ تەلىپىڭىزنى باش قوماندانلىق ، يولداش گې- نېرال لېيتىنانت ئىسھاقبېك ئويلاشقان ھەم ئورۇنلاشتۇرغان . سىزگە ياردەمگە پەقەت بىرلا پولك ـــ تارباغاتاي پولكى كېلە-

دۇ ، ئۇلار ئەتە سەھەر ، كېچىككەندە ، كەچتە يېتىپ كېلىشى مۇمكىن . دۇشمەننىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ ، كۇيتۇڭ دەرياسىنى ئىگىلەشكە راقىمجان پارتىزانلىرى ئەۋەتىلگەن ، ئۇلار بۇگۈن يېتىپ بارغان بولۇشى مۇمكىن .

ـــ ئۇنداق بولسا ، ناھايىتى ياخشى ، ـــ دېدى نىزامىدىن تېخىمۇ جىددىيلىكتە تۇرۇپ ، ـــ شىخۇغا تەشۋىقات ۋەرەقلىرى تاشلىنىشى كېرەك ، بۇ ئاتقان ئوقىمىز بىلەن تەڭ قىممىتى ، ئەھمىيىتى بار ئىش .

ـــ ئەلۋەتتە ، ـــ دېدى مايور ، ـــ بىز تەشۋىقات مەزمۇنىنى يېزىپ قويغان ، ھازىر كۆپەيتىشكە كىرىشىمىز .

ـــ بۇ يەردە ئۇزاق تۇرۇشقا بولمايدۇ ، يولداش مايور ، دۇشمەن بىزنىڭ ئورنىمىزنى بىلىپ قالسا ، مۆلچەرلىگۈسىز ئېغىر ئاقىۋەت كەلتۈرىدۇ . كەچ كىرىپ قالدى ، قاراڭغۇ چۈشكەندە ، نىشانلانغان ئورۇنلارغا بېرىپ جايلىشىشىمىز كېرەك .

ـــ پىكرىڭىزگە قوشۇلىمەن .

نىزامىدىن باتالیون كوماندىرلىرىنىڭ ئون مىنۇتلۇق يىغىنىنى چاقىردى . ھەر بىر باتالیونغا تېگىشلىك ۋەزىپە يۈكلەندى .

يۇرۇش باشلاندى .

× × ×

مۇسىراخۇن بېغىنىڭ غەربىگە پولك شتابى جايلاشتى ، قىسىملار شىخۇنىڭ شىمالىدىن ، ئاز بىر قىسمى غەربىدىن ئىلگىرىلەش ۋەزىپىسىنى ئالدى . شەپسىز ئىلگىرىلەش ـــ مۇشكۈل ۋەزىپە ، كېچە جەمجىتلىقىدا «تىرىق» قىلغان ئاۋازمۇ دەھشەتلىك ئاڭلىنىدۇ . پۈتۈن دىققەت نەزىرىڭنى ئىلگىرىلەشكە قارىتامسەن ياكى باسقان قەدىمىڭدىن تۇيۇش چىقارماسلىققىمۇ ؟

«كۆرمىگەن يەرنىڭ ئوي - چوڭقۇرى تولا» دېگەن گەپ بار ، كىم بىلىدۇ ، بىرەر چوڭقۇرلۇققا پالاقلاپ چۈشۈپ كېتەرسەن ياكى بىرەر نەرسىگە پۈتلىشىپ يىقىلارسەن ، سۈنى شالاپلىتار- سەن ... قىيىن ئۇرۇش - قىيىن ئىلگىرىلەش ، ئېھتىيات قى- لىشقا ، پۈتۈن دىققىتىڭنى ھەممە ئېھتىماللارغا تەكشى سەرپ قىلىشقا تولۇغرا كېلىدۇ .

جەڭچىلەر ئوقلار ئارىسىدا ئىلگىرىلەشكە قارىغاندا ، شەپە- سىز ئىلگىرىلەشنىڭ قىيىنلىقىنى ھېس قىلىشتى . كۆمۈرەك قارىيىپ تۇرغان جىمجىت كېچە سۇرلۇك كۆرۈنەتتى . نە ئىتلار- نىڭ ھاۋشىغان ئاۋازلىرى نە ئۇچار قۇشلارنىڭ سايراشلىرى ، نە ھاشاراتلارنىڭ چىرىلداشلىرى ئاڭلانمايتتى .

ھېچقانداق تىۋىش ئاڭلانمىغاندىن كېيىن ، پوتەيلەرنىڭ تۆ- شۈكلىرىدىن بېرىلىپ تۇرىدىغان ئۆتكۈر پروژېكتور نۇرلىرىمۇ ئۆچۈپ قالغان ، ئېھتىمال ئۇلارنى تۇتۇپ تۇرغانلار ئۇگدەپ قالغاندۇ ... بۇ پايدىلىق شارائىتتىن پايدىلىنىپ تېز ئىلگىرى- لەش كېرەك .

پاقىنىڭ كوركىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى . قەدەملەرنىڭ ئېلە- نىشى تېزلەشتى .

قارا سۇنى بويلاپ كېلىۋاتقان ئۇچىنچى روتا سۇغا چۈشتى . سۇنىڭ ئاستى پاتقاق بولۇپ ، پۈتنى يۇلۇپ ئېلىشمۇ ئاسانغا چۈشمەيتتى ، ھەر يۆتكىگەندە سۇ شالاپلايتتى ، ئىلياس ئالدىدىكى جەڭچىنى تۇرتۈپ قويدى . ئۇ يەنە سايرىدى ـــ پاقىنىڭ كوركى- رىغان ئاۋازى ئاڭلاندى . ئاۋاز خاتىرجەملىكتىن دېرەك بېرەتتى . بۇ قارا سۇ شىخۇنىڭ ئىچىدىن ئېقىپ كېلەتتى ، جەڭچىلەر سۇنىڭ ئىچىدە ، ئۇلار كوركىرىغان سادا بىلەن سۇ ياقىسىدىكى كىچىككىنە مەھەللىگە يېتىپ كەلدى ۋە مېڭىشتىن توختاپ قۇلاق سالدى : جىمجىتچىلىق .

ئىلياسنىڭ پىچىرلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى :

ـــ بۇ يەردىكى ئائىلىلەرنى گومىنداڭچىلار كۆچۈرۈۋەتكەن بولۇشى مۇمكىن ، تىرىكچىلىكتىن ئەسەرمۇ يوق .

ـــ شۇنداق ، ـــ دېدى يەنە بىر جەڭچىمۇ پىچىرلاپ ، ـــ ئەڭ بولمىغاندا ئىتلىرى ھاۋشىغان بولاتتى ـ دە ...

مەھەللە گۈرىستاندەك جىمجىتلىققا چۆمگەنىدى ، ئۆيلەر-نىڭ ئىشىكلىرى ھاڭقىرىقاي ئوچۇق ، قوتانلىرى بوش ، توخۇ كاتەكلىرى ئۈرۈلگەن ، بەزى ئىشىك ـ دېرىزىلىرى سۇنغان ، ۋەيرانچىلىق...

سۇدىن چىقماي ئىلگىرىلەش يەنە باشلاندى ، سۇنىڭ بەزى يەرلىرى پاقالچاققا كەلسە ، بەزى يەرلىرى يانپاشقىچە كېلەتتى . پوتنى سۇنىڭ ئىچىدە سىيرىپ يۈتكەشكە توغرا كېلەتتى . جەڭ-چىلەر تۈزلەڭ يەرگە يېتىپ كەلگەندە ، نەدىندۇ پەيدا بولغان ئۈتكۈر نۇر ئەتراپنى بىردىنلا يورۇتۇۋەتتى ، يالت ـ يۇلت قىل-غان تۈز سىزىقلىق نۇرلاردىن جەڭچىلەر ئۆزلىرىنى قاچۇراتتى . لېكىن ، نەگە قاچۇرغىلى بولسۇن ، سۇدىن چىقساڭ ، يانپاش شەكلىدە تۈزلەڭلىك ، سۇغا چۆكۈۋالاي دېسەڭ تېز ، پاناھلانغۇ-دەك تۈزۈك جايمۇ يوق ، چېكىنىش كېرەكمۇ؟ ئىككى ياقتا تاشلىنىش كېرەكمۇ؟... سۇلار شالاپلاپ كەتتى ... جەڭچىلەر سەپسېلىپ قاراپ ئالدىدا تۇرغان چوڭ پوتەينى ۋە ئۇنىڭ تۆشۈ-كىدىن ئۆتكۈر نۇر بېرىلىۋاتقانلىقىنى بايقىدى ، پوتەينىڭ تۆ-شۈكلىرىدىن تاراسلاپ ئوق ئۇزۇلدى . شۇنىڭ بىلەن ئۆلۈكتەك سۇرلۇك كېچىنىڭ جىمجىتلىقى بۇزۇلدى . ئالدىدا كېتىپ بار-غان جەڭچىلەردىن بىرنەچچىسى يىقىلدى . ئۇلار مۇمكىنقەدەر سۇغا يىقىلماسلىققا تىرىشاتتى . ۋېزىلدىغان ئوقلار توختىماي ئۇچۇپ كېلەتتى ، كەينىدىن توپلار چۈشۈشكە باشلىدى .

جەڭچىلەر تارقالدى ، دەھشەتلىك ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى ، كىچىك گۇرجەكلەر ھەربىكەتكە كەلدى ، ھەممىسى يەر قېزىشقا كىرىشتى . دۇشمەن پوتەيلىرىدىن ئالدىدا نۇر چۈشۈرەلەيتتى ،

ئاندىن ئوقلار ئۇچۇپ كېلەتتى . جەڭچىلەر ئوڭۇشسىز ئۇرۇش ئىچىگە چۈشۈپ قالدى . چېكىنىشكىمۇ ، ئالغا ئىلگىرىلەشكىمۇ بولمايدىغان ۋەزىيەت شەكىللىنىپ ، ئۆلۈكلەر ، يارىدارلار كۆپەيىشكە باشلىدى .

بۇ چاغدا پۈتۈن ئۇرۇش سەپلىرىدە ، يېقىن - يىراقلاردىمۇ دەھشەتلىك ئېتىشىش ئاۋازلىرى كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنىدى . بۇ قازاندەك چوڭقۇرلۇقتا ئېتىشىشلار ، ئېلىشىشلار ، ئەسەبىي ۋارقىراشلار ، جان تالىشىشلار ئاسمانىنىڭ قەرىگە ئۇچاتتى .

شۇخۇ خەلقى ئاللىقاچان ئويغىنىپ كەتكەن ، گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ بۇ يەرگە كۆپلەپ يۆتكىلىشى ، كوچىلاردا ھەربىي ماشىنىلارنىڭ ئەنسىز چىرقىراپ ئۇياق - بۇياققا چېپىشى ، تۈتقۇن قىلىشلارنىڭ كۆپىيىشى شەھەردە كۆرۈلمىگەن جىددىيلىكلەرنىڭ ئەۋج ئېلىشى — مانا بۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ سىرى بۇگۈن ئېچىلدى . كىشىلەر تېخى ئۆزلىرى كۆرمىگەن ، ئىككى يۈز كىلومېتىرغا يېقىن يولنى پىيادە بېسىپ ، بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەن جەڭچىلەرگە ئۆيلىرىدىن چىقماي ، نۇسرەت تىلەپ ئولتۇرۇشاتتى...

بىرىنچى باتالىيون مۇسىراخۇنىنىڭ بېغىدىن ئاللىقاچان ھالقىپ ئۆتۈپ ، قارا دۆڭ مەھەللىسىگە يېقىنلاپ كەلدى .

يىنجۇخۇدا يارىدار بولغان قولى ساقايماي ، ئۇرۇشقا كىرەلمەي ، تىت - تىت بولۇپ كەتكەن باتىرغازىغا باتالىيون كوماندىرى ھېلىراقتا باتالىيون بىلەن پولك شتابى ئارىلىقىدا سۆھبەزلىك قىلىشقا ئاران رۇخسەت قىلدى . ئۇ بىرىنچى قېتىم پولك كوماندىرىنىڭ بۇيرۇقىنى ئېلىپ كەلدى :

— قارا دۆڭنى ئىگىلەپ ، ئابارۇن تۈتۈلسۇن ، ئۇ يەرنىڭ ئېگىزلىكىدىن پايدىلىنىپ ، ئۈستۈنلۈك قولغا كەلتۈرۈلسۇن

ئەنۋەر ۋارقىرىدى :

— ئالغا ! يۈنىلىش بويىچە ئالغا !...

بىرىنچى روتا ئوڭ تەرەپتىن ، ئىككىنچى روتا سول تەرەپ-
تىن ، ئوچىنچى روتا ئوتتۇرىدىن ئالغا سىلجىدى . روتا كوماندە-
رى گايىت ئەڭ ئالدىدا ئۆمىلەپ باراتتى . ئۇنىڭ قولاق توۋىدە
ئوقلار ۋىڭىلداپ ئۇچاتتى .

ـــ يولداش كوماندىر ، يەر بېغىرلاش كېرەك !

نادەم چەتتە ـــ يانپاش يەردە بىر يوگۇرۇپ ، بىر ئۆمىلەپ
كېتىپ باراتتى ؛ ئۇنىڭ كەينىدىن ۋارىسجان قالماي ماڭاتتى ۋە
ئەترايىغا ئەنسىزلىك بىلەن قارايتتى . جەڭچىلەر بىردە قويۇق-
لاپ ، بىردە شالاڭلاپ قالاتتى . ئۇ يوغان دەرەخنىڭ كەينىگە
ئۆتتى ـ دە ، يەرگە چاپلىشىپ يېتىۋالدى . ئوقلار كېچىنى
ۋال ـ ۋۇل يورۇتۇپ ئۆچۈپ قالاتتى . ئۇ كەينىدىن ئېتىشنىڭ
جەتەرلىك ئىكەنلىكىنى ياخشى بىلەتتى ، شۇڭا جەڭچىلەردىن
ئۇزاپ ، ئالدىغا ئۆتۈۋالغانىدى . دۇشمەن ئوقلىرى جەڭچىلەرنى
توختىتىپ قويدى .

ۋارىسجان ئاپتوماتىنى تەڭلەپ ياتاتتى . يەر بېغىرلىغۇچىلار
ئۆتۈشكە باشلىدى ، جامالدىن ئۆتۈپ كەتتى ، يەنە بىر جەڭچى
ئۆتۈپ كەتتى . ئۇنىڭ ئالدىدىن نادەم ئۆتۈشكە باشلىدى «ئەمدى
ئېتىش كېرەك ، يامىنغا كەلسە ، ئوچىلىسىنى ئاتمامدىم··· »
دەپ ئويلىدى ئۇ . پەقەت بىر سېكۇنت ، ئاپتومات نادەمگە توغرا-
لاندى : بىراق كۈتۈلمىگەندە ، يۇقىرىدىن يۇمىلاپ بىرسى ۋارىس-
جاننىڭ ئۈستىگە چۈشتى ، بۇ رەيھان ئىدى . ۋارىسجان چۆچۈپ ،
ھودۇقۇپ يۆنىلىشىنىمۇ ئۆزگەرتەلمەي قالغانىدى .

ـــ سىز قاياققا ئىلگىرىلىمەكچى ؟ ـــ قەھرى بىلەن
سورىدى رەيھان .

ـــ ئالغا ···

ـــ ئىلگىرىلەش نىشانىڭىز قاياق ؟

ـــ بېشىم تۆرەپ قالغان ئوخشايدۇ···

نادەمنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى :

ـــ ئالغا ! جەڭچىلەر ئالغا ! ...

رەيھان غەزەپ بىلەن خوددى كوماندىرىدەك ۋارىسجانغا بۇيرۇق قىلدى :

ـــ قېنى ، بۇرۇلۇپ ئىلگىرىلەك !

چاك ـ توزان ، ئىس ـ تۈتەكلەر دەستىدىن كۆزلىرىلا پارقىراپ قالغان جەڭچىلەر ھەدەپ ئالغا ئىلگىرىلەيتتى ، يۈمىلايتتى ، يەر بېغىرلايتتى ، بەزىلىرى گوداڭلارغا چۈشۈپ كېتەتتى ، تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ چىقاتتى ، بەزىلەر چىقالماي قالاتتى ... ھەممىنىڭ نىشانى قارا دۆڭ ئىدى .

باتالیون قارا دۆڭ ئېگىزلىكىنى ئىگىلىدى .

دۈشمەن ئوقلىرى ۋىزىلداپ ، يامغۇردەك يېغىشقا باشلىدى . ئۇرۇش پادىشاھلىرىنىڭ[1] ئېغىر ئوقلىرى ئېگىزلىككە توختىماي چۈشەتتى . مانا ئەمدى ئالغا ئىلگىرىلەش ئەمەس پاناھلىنىش زۆرۈر بولۇپ قالدى . قىسىمنىڭ شەپقەت ھەمشىلىرى ئۆلۈكلەر ، يارىدارلارنى توشۇپ قارا تەرگە چۆمۈلدى . زەمبىرەك ئوقلىرىنىڭ ئاسكولكىلىرى نۇرغۇن ئادەمنى سەپتىن چىقىرىۋاتاتتى .

يارىدار قولى بوينىغا ئېسىلغان باتىرغازى پولك كوماندىرىنىڭ جاۋابىنى ئېلىپ كەلدى ـ دە ، باتالیون كوماندىرىغا يەتكۈزدى :

ـــ زەمبىرەكلەرنى ئىشقا سېلىشقا بولمايدۇ !

ئەنۋەر تىت ـ تىت بولماقتا ئىدى : پولك كوماندىرى نېمىنى ئويلاۋاتىدىغاندۇ ؟ نېمىشقا رۇخسەت قىلمايدىغاندۇ ؟ ...

قارا دۆڭنى ئىگىلىگەن قىسىم دەھشەتلىك بومبارىدىمان قىلىشنىڭ ئاستىدا قالدى .

---

① ئۇرۇش پادىشاھى — جەڭچىلەر زەمبىرەكنى ئۇرۇش پادىشاھى دەپ ئاتايتتى .

يەتتىنچى باب

تارباغاتاي پولكى تېخى يېتىپ كەلمىگەن ، ئۆلۈش ، يارىلـ
نىش كۆپىيىۋاتقان ، قان كېچىپ ئىگىلەنگەن ئورۇنلاردىن چې-
كىنمەكتىن ئۆزگە ئامال بولمىغان خەۋپلىك ، ئېغىر پەيت ...
پولك كوماندىرى نىزامىدىن ، نادەم تەرىپىدىن سىزىلىپ ، چو-
ڭايتىلغان خەرىتىگە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن تىكىلگەنىدى ، ئۇنىڭ
قولىدا قىزىل قېرىنداش ، شەپكىسى كەينىگە سۈرۈلگەن ، پېشا-
نىسىنى ئەلەملىك قورۇقلار قاپلىغان ، قويۇق قاشلىرى ئاستىدا-
كى كۆزلىرى دەھشەتلىك يانغان ... ئۇ خۇددى ئىچىدىن تۇتۇن
چىقىۋاتقاندەك تولغىناتتى ، لەۋلىرى چۈشىنىكسىز پىچىرلايـ
تى . قولىدىكى قېرىنداشنى خەرىتە ئۈستىدە ئېغىر هالدا سىيرا-
لاتتى : قارا سۇنى بويلاپ ئىلگىرىلەپ ، پوتەي بەلگىسى قويۇلغان
يەرگە بېرىپ تىرىلەتتى ، تۇگمەننىڭ ئالدىدا توختايتتى ، قارا
دۆڭدىن پەسلەپ ، سازلىققا چۈشەتتى ۋە ئەلەملىك هالدا
ياناتتى ...

ئاقىلبەك پولك كوماندىرىنىڭ چىرايىغا سەپسېلىپ ، چۆ-
چۈپ قالدى . كوماندىرنىڭ سۈرلۈك ، جىددىي تۇس ئالغان چې-
رايى تاتىرىپ ، چېكە تومۇرلىرى تىنىمسىز لىپىلدايتتى . كو-
ماندىر ئۆزىنىڭ ئۇزۇلدۇرمەي تاماكا چېكىۋاتقانلىقىنى ، يۇزلە-
رىدە ، قۇلاق چۆرىلىرىدە قوناقتەك ـ قوناقتەك تەر تامچىلىرى
پەيدا بولغانلىقىنى سەزمەيتتى .

ئۇ قولىدىكى قېرىنداشنى خەرىتە ئۈستىگە تاشلاپ چوڭقۇر
تىندى ـ دە ، ئاقىلبەگكە قاراپ :

ـــ باتالىيون كوماندىرلىرىنى چاقىر ، ـــ دېدى .

ئاقىلىبەگ چىقىپ كەتتى .

ئېتىشىشلار ئەۋج ئېلىۋاتاتتى ، بولۇپمۇ «گۇمباك ـ گۇمـ-باك... » قىلغان زەمبىرەك ئاۋازلىرى قۇلاق ـ مېڭىنى يەيتتى ، ئۇ يەنە تاماكا يۆگەپ چەكتى . ئۇ ئويلايتتى : ئۇرۇش دەھشىتى هازىرقىدەك تۇس ئالمىغان ، مۇنداق شارائىتتا ، خەۋپلىك مەيـ-دانىدا تۇرىۋېرىش ـــ پۈتۈن جانلىق كۈچلىرىمىزدىن ئايرىلىپ قېلىشتىن دېرەك بېرىدۇ . دۇشمەن مەغلۇبىيەتلىرىدىن ئەقىل تاپقان : ئۇزۇلدۇرمەي ئېتىش ، ئوت توچكىسى كۆرۈنگەن يەرگە زەمبىرەك ئېتىش ، سەل چاغلىماسلىق ، قىرىش ، چېپىش ، كۆيدۈرۈپ تۈگىتىشكە ئۆتتى . تاك ئاتسا ، هاۋادىن بومبارىدىمان قىلىشى مۇمكىن ، هازىرقى پەيتتە ، جانلىق كۈچلىرىمىزنى ساقـ-لاپ قېلىش مۇهىم يا باشقا چارە بارمۇ ؟ ...

باتالیون كوماندىرلىرى كىردى ، ئۇلارنىڭ يۈزلىرى قارىـ-داپ ، كۆزلىرى پىلدىرلاپ قالغانىدى .

ـــ ئەهۋال ئېغىر ، يولداشلار ، ـــ دېدى ئۇ تاماكىسىنى قاتتىق شوراپ ، ـــ خەۋپلىك پەيتتىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى تېپىشىمىز كېرەك ، تاك ئاتسا ، تېخىمۇ ئېغىر ئەهۋالدا قالىمىز...

ـــ چېكىنىش كېرەك ، ـــ دېدى بىرىنچى باتالیون كوـ-ماندىرى ئەنۋەر ، ـــ باشقا چارە يوق .

ـــ چېكىنىسەك ، تېخىمۇ چاتاق ، ـــ دېدى ئۈچىنچى باتالیون كوماندىرى ، ـــ قارشىلىق تېخىمۇ كۈچىيىدۇ ، دۇشـ-مەن تېخىمۇ ئۈستۈنلۈككە چىقىۋالىدۇ...

ـــ هازىرقى ئەهۋالدا چېكىنمىسەك ، هەممە جانلىق كۈچـ-لىرىمىزدىن ئايرىلىپ قالىمىز ، ـــ ئەنۋەرنىڭ ئاۋازى قەتئىي ئىدى . ئۈچىنچى باتالیون كوماندىرى ئېتىراز بىلدۈرەتتى :

ـــ چېكىنسەك ، كەينىمىزدىن قوغلاپ چىقسا ، رەسۋالار-چە مەغلۇپ بولمامدۇق ؟

ـــ چارىسىنى ئويلىشىمىز .

ـــ ھازىرقى ئورۇنلارنى ئىگىلەش ـــ نۇرغۇن قۇربانلار بەدىلىگە كەلدى .

ـــ قۇربانلار بەدىلىنى ، قۇربان بېرىش بىلەن تۆلەمدۇق ، بۇنداق قىلىش ھازىرقى پەيتتە پۈتۈنلەي يوق بولۇشتىن دېرەك بېرىدۇ .

نىزامىدىن ئۇزۇلدۇرمەي تاماكا چەكمەكتە ، باتالیون كوماندىرلىرى كىرگەن پېتى ئۆرە تۇرۇشۇپ جىددىي تالاشماقتا ۋە ئۇياق ـ بۇياققا ماڭماقتا ، قىيىن ۋەزىيەتتىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى قىلماقتا ئىدى . چېكىنىش ئۇنۇم بېرىدىغان ئىستراتېگىيىلىك تەدبىرمۇ ، قەتئىي قارشىلىق قىلىشمۇ ؟ ھەرقايسىسى ئۆزلىرىنىڭ قاراشلىرىنى ، ئۇسۇل ـ چارىلىرىنى ئېيتىشاتتى .

ـــ چېكىنىشنىڭ خەۋپلىك يېرى شۇ يەردىكى ، ـــ دېدى ئۇ ؛ ـــ بۇ يەردىكى دۇشمەننىڭ ئاتلىق پولكلىرى بار ، شۇڭا چېكىنگەندىن كۆرە ، ئېلىشقان تۈزۈك...

ـــ بىزنىڭ ھۇجۇمىمىز ئۇرۇش قانۇنىيىتىدىن تاشقىرى بولۇۋاتىدۇ ، بۇ يەردىكى دۇشمەن قاتتىق مۇداپىئەلەنگەن ، ئۇنىڭ ئۇستىگە بىزدىن نەچچە ھەسسە كۆپ ، شۇڭا بىز ئوڭۇشسىزلىققا دۇچ كېلىۋاتىمىز . ئەمما ، بىز ھازىرغىچە غەلىبە قىلىپ كېلىۋاتىمىز ، دۇشمەن يېڭىلىپ كېلىۋاتىدۇ ، بىزدە غەلىبىگە ئىشەنچ بار ، دۇشمەننىڭ يۇرىكى پوك ـ پوك ، بۇ ئۇرۇشتا مۇھىم ئامىل ، شۇڭا دۇشمەننىڭ قوغلاپ چىقىشى ناتايىن ، چۈنكى ئۇ مۇداپىئەدە تۇرسىلا ، بىز ھۇجۇم قىلىپ ، كەلمىسەكلا كۆڭلى تىنىدۇ...

ـــ تاڭ ئېتىپ كەتسە ، بىز تېخىمۇ ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرايمىز ، ـــ دېدى نىزامىدىنمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ، ـــ ئۆتكەنكى ئۇرۇشلارنى ئېسىڭلارغا ئېلىڭلار ، ھازىرقى مۇھىم ئىش نېمە ؟...

ئەنۋەر پولك كوماندىرىنىڭ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى كۈتمەيلا ، ئىتتىك جاۋاب بەردى :

ـــ جانلىق كۈچىمىزنى ساقلاپ قېلىش !

ـــ توغرا ! ـــ نىزامىدىنىڭ ئاۋازى ئادەتتىن تاشقىرى قاتتىق چىقىپ كەتتى ، ـــ جانلىق كۈچلىرىمىزنى قانداق قىلغاندا ساقلاپ قالالايمىز ؟ بىز بىلەن بىر يىلدىن بېرى قاتتىق ئۇرۇشۇۋاتقان گومىنداڭچىلارنىڭ : «شىخۇ قولدىن كەتسە ، شىنجاڭ قولدىن كېتىدۇ» دەپ پۈتۈن تەقدىرىنى شىخۇغا باغلاپ قويۇشى ـــ بۇ يەرگە قاتتىق مۇداپىئەلەنگىنىدىن ئىبارەتلىغان . بىز قېيىن ئەھۋالدا ، تارباغاتاي پولكى تېخى يېتىپ كەلمىدى ، كۈچ سېلىشتۇرمىسىدا بىز تولىمۇ تۆۋەن ئورۇندا . بۇنداق ئەھۋالدا پۈتۈن پولكىمىز يەم بولۇپ كېتىشى مۇمكىن . شۇڭا ، چېكىنىشتىن ئۆزگە چارە يوق ، كىچىك تېپتىكى زەمبىرەكلىرىمىز بولسىمۇ ، بۇ ئەھۋالدا ئىشقا سېلىشقا بولمايدۇ ، دۈشمەن ئۇنىڭ ئورنىنى بېلىپ قالماسلىقى كېرەك ، ئىشلىتىش ۋاقتى تېخى كەلمىدى . چېكىنگەندە ، ھەربىر باتالیون بىردىن ۋزۈود قالدۇرۇشى ، ئۇلار چېچىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ، ھەربىر ۋزۈود ئوتا ئىككىدىن ئىستانكۇۋۇي پىلىموت قالدۇرۇلۇشى كېرەك ، شۇ ھالدىمۇ دۈشمەن بىزنى قوغلاشقا مۇۋاپىق بولالىسا ، ئېلىشمىز ، بىر تامچە قېنىمىز قالغۇچە ئېلىشىمىز كېرەك !...

باتالیون كوماندىرلىرى ، شتاب خىزمەتچىلىرى ئۇنىڭ سۆزىنى تىك تۇرۇپ ئاڭلىدى .

ـــ تاڭ ئاتقۇچە قىسىملار سەزدۈرمەي چېكىنىپ بولۇشى كېرەك ! ـــ دېدى نىزامىدىن قەتئىي ھالدا ، ـــ باشقا گەپ يوق ، قايتىڭلار !

تۆكۈلگەن قانلار ، دەل ـ دەرەخلەرگە چاچرىغان ، توپىلارغا سىڭگەن ، ئوت ـ چۆپلەرنىڭ رەڭگىنى بېغىررەڭگە كىرگۈزگەن

قانلار ، ئۆي تاملىرى ، قورۇق تاملىرىنى ئالا ـ بۇلىماچ قىلىپ بويغان قانلار ... كۆتۈرۈلگەن كۈن شولىسىدا بۇ يەر مەنزىرە-سىنى باشقىچە ـــ قورقۇنچلۇق ، ئېچىنىشلىق تۈسكە كىرگۈ-زۇپ قويدى . ئۇيۇپ قالغان قانلارنى يەپ دەندىگەن قاغا- قۇز-غۇنلار بۇ يەر ئاسمىنىدا كۆرۈنمەيدۇ ، ئاشۇلارمۇ چۈشىنىۋاتامدە-غاندۇر ، بۇ قانلار ئۆزلىرىنى ئۇلۇغ ئىشقا ئاتىغان ۋە بۇ يولدا مەردلىك بىلەن قۇربان بولغانلارنىڭ قانلىرى ئىكەنلىكىنى شۇ-لارمۇ بىلىۋاتامدىغاندۇ ؟...

تاڭ ئالدىدا مۇسىراخۇن بېغىنىڭ ئاخىرى ۋە باغنىڭ كەي-نىدىكى يارلىققا چېكىنگەن قىسىملار يورۇق چۈشكىچە ، يارلىق-نىڭ ئۇ تەرىپىگە ئىستېھكام ياساپ ئولگۈردى .

گەپ قىلىش خۇددى مەنئى قىلىنغاندەك پۈتۈن جەڭچىلەر جىمجىت ، غەمكىن ھالدا ئولتۇرۇشاتتى . بەزىلەر ئىڭىكىنى ئالىقىنىغا ئېلىشىپ ، بەزىلەر بېشىنى ساڭگىلىتىشىپ ، كۆزلە-رىنى بىر نۇقتىدىن ئالماي قېتىپ قالغاندەك تۇرۇشاتتى ، بە-زىلەر يانپاشلاپ يېتىپ ، ئۆزى سەزمىگەن ھالدا كوكات غوللىرىنى چاينايتتى ... كۆڭۈل غەملىرىنى ، غەشلىكلەرنى يوقىتىش ئۈ-چۈن ، تېتىك ھالەت ، جەڭگىۋار سەپ كېرەك ئىدى ، لېكىن ھازىر ئۇنىڭدىن گەپ ئاچقىلى بولمايدۇ ـ دە ! قورساق ئاچلىقى ، ھارغىنلىق ئۇنتۇلغان ، ئىشتىھا تۈتۈلغان ، ھەممىنى قانداقتۇ كۆزگە كۆرۈنمەس روھىي ئازاب قىينىماقتا ... بەللىرىگە تۈگۈل-گەن نانغا ، تۆۋەندە شىرقىراپ ئېقىۋاتقان سۈزۈك بۇلاق سۈيى-گە ، باغدا مەي باغلاپ پىشقان ئۈزۈم ـ شاپتۇللارغا ھېچكىمنىڭ مەيلى يوق ، رايى كېسىلگەن ...

رەيھان پىچىرلىدى :

ـــ ۋاز كېچىنىڭ سەگەك بولمىسىڭىز بولمايدىغانلىقىنى تۈ-زىدۇ .

نادەم ئۇنسىز ئولتۇراتتى .

ـــ سىزگە دەۋاتىمەن ، ـــ دېدى رەيھان تىكىلىپ .
ـــ قانداق ؟
ـــ سىز تۈيمىدىڭىز ، مەن ئاجايىپ خۇپىيانە بىر ئىشنى بايقاپ قالدىم ، دەڭا .
ـــ ھە...
ـــ ئېرەنسىزلىك قىلماڭ .
ـــ گەپ قىلىڭ .
ـــ ئاخشام قارا دۆڭگە ئىلگىرىلەپ كېتىپ بارغاندا ، ئۇ-نىڭ دەرەخنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋالغىنى سىزگە تەڭلا-ۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدىم ، مەن يۇقىرىدا ئىدىم ، ئۆزۈمنى ئۇ-نىڭغا ئاتتىم...
ـــ قاراڭغۇدا شۇنداق كۆرۈنگەندۇ ؟
نادەم ئۇنىڭ دېگەنلىرىگە پەرۋاسۇ قىلماي ، غەمسىز ئولتۇ-راتتى ، رەيھان تېرىكىپ قالدى :
ـــ نېمانداق تۈزلۈك قىلىسىز ؟... كىمگە تەڭلەۋاتىسىز دېسەم ، ھودۇقۇپ قاپتىمەن ، ـــ دەيدۇ .
ـــ سىز ۋارىسجانغا ئۆچ ئەمەسمۇ .
ـــ ئۆچلۈكۈمغۇ ئۆچ...
ـــ شۇڭا ، سىزگە شۇنداق بىلىنىدۇ ـ دە .
ـــ توۋا ، دەۋاتقىنىنى... ـــ رەيھاننىڭ يۈزىدە نارازلىق ، ھەيرانلىق ئالامەتلەر ئۇچقۇندىدى ، ـــ مەن ۋارىسجانغا ئىشەن-مەيمەن ، ئۇ قارا كۆڭۈل ، مۇنداق تۈزلۈك قىلىۋەرسىڭىز ، ئاخىر بېشىڭىزغا چىقىدۇ ، جۇمۇڭ ، ئاگاھلاندۇرۇپ قويای : ھەممە ئادەمنىڭ قورالى دۈشمەنگە قارىتىلىۋاتسا ، ئۇنىڭ سىز-گە ... بۇمۇ ھودۇقۇپ قالغانلىقى بولامدۇ ؟... ھۈجۈم پەيتى ـــ ئەڭ جىددىي ، ئەڭ سەگەك پەيت ئەمەسمۇ ؟... ئىككىمىزنىڭ مۇناسىۋىتى ، ۋارىسجانىنىڭ ئوي ـ خىيالى ، ئۆزىنىڭ كىملىكى ، سىزنىڭ كىملىكىڭىز ھەم باشقا ئىشلارنى تازا چوڭقۇرراق ئويـ

لاپ ببقىڭا ؟

نادەمنىڭ ئېرەنسىزلىكى ـــ تۇزلۇكىدىن جىلە بولغان رەيھان دېمەيدىغان گەپلەرنىمۇ دەۋەتتى ، نادەم ئويلىنىپ جىمجىت ئولتۇرۇپ كەتتى .

ئالدىنقى سەپتىن ئېتىشىش ئاۋازلىرى ئۇزۇلمەي ئاڭلىنىپ تۇراتتى ، ھەممىسى شۇ يەردە قالغان جەڭچىلەرنى ئويلىماقتا ئىدى ، ئۇلارمۇ خۇددى بىر پولك جەڭچىدەك دۇشمەن ئوت توپكىلىرىغا توختىماي ئېتىۋاتقاندۇ ، سەپداشلىرىنىڭ يوقلۇقىنى بىلىندۇرمەيۋاتقاندۇ ؟ ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ پۈتۈنلەي قۇربان بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى بىلىدىغاندۇ... ؟ ئېتىشىش بىردە - پەسلەپ ، بىردە ئەدەيتتى .

چۈشتىن كېيىن ، گومىنداڭنىڭ بىر تۈركۈم ئايروپىلانى يېتىپ كەلدى . پولك تېز ھەرىكەتكە كېلىپ مۆكۈنۈۋالدى . لېكىن ، ئايروپىلانلار بۇياققا كەلمىدى ، كېچىدىن بېرى ئۇرۇش بولۇۋاتقان مەيدانلارنى بومبارداىمان قىلىشقا باشلىدى . شەرقتىن غەربكە ، غەربتىن ـ شەرققە ئايلىنىپ يۈرۈپ ئۇزاق بومبارداىمان قىلدى ـ دە ، كېتىپ قالدى .

ئېتىشىش توختىمىغان بولسىمۇ ، توپا ـ چاڭ ، ئىس - تۈتەكلەر ئاربىسىدا قالغان جەڭچىلەرنىڭ ئاتقان ئوقلىرى ئازلاپ كېتىپ باراتتى . گومىنداڭ قىسىملىرىمۇ بۇ ھالنى بايقاپ قالدى . بىراق ، ھۇجۇم قىلىپ چىقىشقا جۈرئەت قىلالمىدى ، چۈنكى كەچ كىرىپ قالغانىدى .

جەڭ مەيدانىدا ھايات قالغان جەڭچىلەر ھالىدىن كەتكەن چاغدا ، قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتى .

× × ×

شىخۇ ئۇرۇش مەيدانىغا پولكوۋنىك نىزامىدىنىڭ قوماندا-

لىق قىلىشى توغرىسىدىكى باش شتابنىڭ بۇيرۇقىمۇ تارباغاتاي پولكىمۇ يېتىپ كەلدى .

نىزامىدىن ھۇجۇم ئوپېراتسىيىسىنى تۈزۈپ چىقتى : بىر پولك شىمالىي غەربتىن ، يەنە بىر پولك شىمالىي شەرقتىن ، موڭغۇل دىۋىزىئونى مەركىزىي قىسىمدىن ھۇجۇمغا ئۆتىدۇ ، زەمبىرەكچىلەر ئەتىتى جەڭگىۋار ھالەتتە يوشۇرۇنۇپ تۇرىدۇ .

— بىز مۇشۇ يۆنىلىشتە ھۇجۇمغا ئۆتىمىز ، — دېدى نىزامىدىن كوماندىرلارغا چۈشەندۈرۈپ ، — بىرنەچچە سائەت- لىك ، بەلكى بىر كۈنلۈك ھۇجۇمدا دۈشمەن ئەلۋەتتە ھالسىرا- دۇ ، ئەمدى يارەمگە ئېرىشەلمەيدۇ ، چۈنكى كۈيتۈك دەريا‌سى كۆۋرۈكىنى راقىمجان پارتىزانلىرى ئىشغال قىلىپ بولدى . ئۇلارنىڭ قاتنىشى ئۈزۈلدى ، دۈشمەن يارەمگە موھتاج بولۇپ تۇرغاندا ، زەمبىرەكچىلىرىمىز ئۈزۈلدۈرمەي ئاتىدۇ ، بىز شىد- دەت بىلەن ياستۇرۇپ بارىمىز .

پىلان ماقۇللاندى .

ھۇجۇم پۈتۈن سەپ بويىچە بىراقلا باشلاندى ، قوماچ قورۇ- غاندەك ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى ، يەرلەر تىترىدى ، دېرىزىلەر جالاق- لىدى ، دەل ـ دەرەخلەر قاراسلاپ سۇندى ، ھەتتا قومۇرۇپ تاش- لاندى ، شىخۇ دەريا‌سى ۋادىسى زىلزىلىگە كەلدى . ئاسمان بىردە يورۇپ ، بىردە قاراڭغۇلىشىپ ، خۇددى سەھەنە پەردىسىدەك تۇسكە كىرىپ قالغاندى . غۇلجا ـ ئۈرۈمچى ـ چۆچەككە سو- زۇلغان ئۇچ مۇھىم تاشيولنىڭ تۈگۈنى بولغان بۇ جاي دەھشەت- لىك ئۈرۈش قاينىمىدا قالدى .

ئەنۋەر جەڭچىلىرىنى ئاگاھلاندۇرۇپ ، ۋاراقىراپ تۇراتتى :

— ئازگاللارغا چۈشۈپ پاناھلىنىڭلار !...

دۈشمەن زەمبىرەكلىرىنىڭ ئوقىدىن پەيدا بولغان ئازگاللار جەڭچىلەرنىڭ ئەڭ ياخشى پاناھلىنىش جايلىرى ئىدى . چۈنكى ، بۇ ئەڭ ئىشەنچلىك جاي ، توپ ئىككىنچى يېنىپ بۇ يەرگە

چۇشمەيدۇ . بىر پارچە چولاق تام ، ئېرىق قىرى ، كىچىككىنە دۇمچەك يەر ياكى ئادەم پاتقۇدەك گوداڭلىق ـــ جەڭچىلەر ئۇچۇن ئەڭ قىممەتلىك ، نۆۋەتتى كەلگەندە ، كىشىلەر ئېتىبارمۇ قىلمايدىغان بىر پارچە خام كېسەكسىنەك پۇتۇن سۇرۇك بىر جاننى ـــ هاياتنى ساقلاپ قېلىش رولى بولاتتى .

سۆكسۆك ـــ يۇلغۇنلۇق ، تىكەنلىك دالىلاردا ، قانچە ـ قانچە يىللار تىرىكچىلىك بىلەن مىدىرلاپ كەلگەن شەھەردە ، ئۇزاقتىن ـ ئۇزاقلارغا سوزۇلغان ۋادىلاردا ئاجايىپ شاۋقۇن ـ سۇرەنلەر ، كۇشۇلدىغان توپ سادالىرى ، سېكۇنت توختىماي ئۇزلۇكسىز ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازلىرى كۆتۇرۇلمەكتە ئىدى . بۇ دالىلار ئۆز تارىخىدا بىر پارچە ئۇزۇنچاق قىپقىزىل ئوتنىڭ چاقماق تېزلىكىدە ئۇچۇشىنى ، چۇشكەن يېرىدە بىرنەچچە ئادەم پاتقۇدەك گوداڭلار پەيدا قىلىشنى ، هەتتا بەزىدە ئادەم ، دەل ـ دەرەخلەرنى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كېتىشنى كۆرمىگەن بولـ غىيدى ؟ !... كۆرمىگەن ، مانا ئەمدى كۆرۇۋاتىدۇ . بۇ ئالامەتـ لەرنىڭ بىر يېڭى ئۆزگىرىشى ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى ئەمـ دى سېزىۋاتىدۇ .

جەڭچىلەر ئاتاتتى ، يەر بېغىرلايتتى ، ئۆرگە چىقاتتى . پەسكە چۇشەتتى ، ئوڭدا بولاتتى ، دۇم ياتاتتى...

قارا دۆڭ مەھەللىسىنى ئىگىلىگەن قىسىملار شىددەت بـ لەن ئالغا سىلجىماقتا ئىدى . ئىس ـ تۈتەكلەر ، كۆيۈندىلەر قونۇپ ، يۇزلىرى قارىدىغان ۋە پۇرۇشكەن ئەنۋەر ۋارقىرىدى :

ـــ كۆۋرۇكنى ئىگىلەڭلار !...

ئۇنىڭ كۆزلىرى خاڭ ئاستىدىن يېڭىلا چىققان كىشىدەك پىلدىرلاپ ، چىشلىرى پارقىراپ قالغانىدى .

جەڭچىلەرنىڭ بىر قىسمى قارا دۆڭ مەھەللىسى بىلەن شىخۇ ئارىلىقىدىكى كۆۋرۇككە ئۆمىلەپ ، بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى يۇگۇرۇشتى ، ئۇچىنچى بولۇپ ئابدۇۋەلى يۇگۇردى ، ۋە-

ژىلدىغان ئوقلار ئىچىدە ئۇ ، بىردىنلا مەيدىسىنى تۇتۇپ تۇرۇپ قالدى ، سەنتۇرۇلۇپ توختىدى ، بولمىدى ... يىقىلدى ... رەيھان ھېچنېمىگە قارىماي ، ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئاتتى ۋە ئۇنى سۆرەپ كۆۋرۈك ئاستىغا ئېلىپ چۈشتى . ئابدۇۋەلىنىڭ كۆزى يۇمۇلغان ، بىراق تىناتتى . قەيەرلەردىندۇ ، بېرىلىۋاتقان ئۆتكۈر نۇر ، ئۇچۇۋاتقان سانسىز توپلارنىڭ قىزغۇچ شولىلىرىدا ئۇنىڭ تاتىرىپ كەتكەن يۈزى بىردە يورۇپ ، بىردە ئۆچەتتى . ئۇ بىر تولغىنىپ قولىنى گىمناستوركىسىنىڭ يانچۇقىغا ئەكېلىۋىدى ، بىراق تۇگمىسىنى يەشكىچە قولى سىيرىلىپ چۈشۈپ كەتتى . ئۇنىڭ بېشىغا يېتىپ كەلگەن جامالىدىننىڭ كىرپىكىگە ياش ئېلىندى ... ئابدۇۋەلىنىڭ تەشنالىققا يەتمىگەن ئارزۇسى ، تېخى ئاخىرلاشماي تۇرۇپ ، ئۇزۇلۇپ قالغان مۇھەببەت قىسسىسى ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كەلگەندى . رەيھان ئابدۇۋەلىنىڭ مەيدە يانچۇقىغا قول سېلىپ ، «پىدائىي» لىق مېدالىنى ئالدى . جان ھەلقۇمىغا كەلگەندە ، بىر تۇزۇلۇش بولىدۇ ، دېگەن راستىدۇ ، ئابدۇۋەلى كۆزىنى ئېچىپ بېشىدىكىلەرگە سەپسالدى ، جامالىدىننى تونۇپ :

— سەن بىلىسەن ... مەن ئۆيلەنمىگەن ... ئەختەربۇۋىگە ئېيىت ، ئەرگە تەگسۇن ... ئوغۇل تۇغۇپ ... ئىسمىنى ئابدۇۋەلى قويسۇن ... ئۇنىڭغا ... مۇشۇ — ... مېدالىنى تا — قاپ ... قوي — ... سۇن ، — دېدى .

جامالىدىننىڭ كىرپىكىدىكى ياش ئابدۇۋەلىنىڭ يۈزىگە تېمىپ چۈشتى ، شۇئان ئابدۇۋەلىدە يەنە قانداقتۇر بىر جانلىنىش — تۇزۇلۇش كۆرۈلدى :

— يىغلىما ، — دېدى ئۇ يەنە ، — خۇشال بول... تۇرمىدە ئۆلۈپ كەتكەن بولسام ... يىغلىساڭ بولاتتى ، كۆكسۈمگە «پىدائىي» لىق مېدالى چىققۇچىلىك ئۇرۇشلارنى قىلدىم ... ئازادلىق تېڭىنىڭ ئېتىشىغا مەنمۇ بىرنەچچە پاي

ئوقنى بۇرۇنراق ئاتتىم...

جان ئۇزگەنلەرنى كۆپ كۆرۈپ ، باغرى ئېزىلمىشتىن توختاپ قالغان رەيھانىنىڭمۇ نازۇك كىرپىكلىرى نەملەندى...

ـــ مەيلى ... ئارمىنىم ـــ يوق... ئاپامغا سىلەر ـــ... ئىگە ، ـــ ئۇنىڭ ئەھۋالى ئېغىرلىشىپ ئۆزگىرىپ باراتتى ، ـــ ھۆكۈ ـــ ـــ ـــ مەت ... ئۇ ـــ ـــ ـــ گە...

ئۇنىڭ تىنىقى ئاستىلاپ كەتتى ـ دە ، نۇرسىز كۆزلىرى ئاستا يۇمۇلدى...

بىردىنلا قىقاس چۇقان كۆتۈرۈلۈپ كەتتى ، بېشىنى كۆتۈرۈپ نېرىدىكى پوتەيدىن توزانلار ، ئىس ـ تۈتەكلەر بۇرۇقتۇرما بولۇپ چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن جامالدىن جانلىنىپ :

ـــ ئابدۇۋەلى !... ئابدۇۋەلى !... ئەنە ، ئاۋۇ گېنېرالنى پوتەي گۇم بولدى ، قارىغىنا... ئابدۇۋەلى !...

ئۇ كۆزىنى يېنىپ ئاچمىدى .

بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەن جەڭچىلەر كۆۋرۈكنىڭ ئاستى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىغا ، ئېرىق قىرلىرىغا يوشۇرۇندى . رەيھان يارىدارلارنىڭ يارىسىنى تېڭىشقا كىرىشىپ كەتتى . بەزى يارىدارلارنى يۇدۇپ ـ ئۆمىلەپ كۆۋرۈك ئاستىغا ئېلىپ چۇشەتتى . ھەجەرمۇ چوڭ يانپىشىدىن تېڭىلغان يارىدارنى يۇدۇپ ئەكەلدى . كۆۋرۈك ئاستى ھەمشىرە قىزلارنىڭ يارىدارلارنى ئەملەيدىغان تېببىي پونكىتىغا ئايلىنىپ قالدى .

مۆلدۈردەك يېغىۋاتقان ئوقلار ئارىسىدا ئىلگىرىلەش داۋامىلىشىپ ، جەڭچىلەر سازلىققا چۇشتى . قىرىق ـ ئەللىك مېتىر كەڭلىكتىكى ، ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇنغا كەتكەن ، قوموش ـ يېكەنلەر بىلەن قاپلانغان سازلىق ، قارا سۇغا چىلىشىپ تۇراتتى . سۇنىڭ چوڭقۇرلۇقى تەكشىسىز ، بەزى يەرلىرى ئوشۇققىچە ، تىزغىچە كەلسە ، بەزى يەرلىرى بەلگىچە ، مەيدىگىچە كېلەتتى . سازلىقنىڭ دۇشمەنلەر تەرىپىدىكى قىرغىقى ئېگىز ، ئېگىزلىككە

سېلىنغان بۇتخانا گومىنداڭچىلارنىڭ ئەڭ ئىشەنچلىك مۇستەھكەم قورغىنى . بۇتخانىنى ئاساسىي غول قىلىپ ، سانسىزلىغان پوتەيلەر تۇرغۇزۇلغان ؛ ئاكوپكىلار قېزىلىپ ، يەر ئاستى يوللىرى ئارقىلىق بىر - بىرىگە تۇتاشتۇرۇلغان .

ھۇجۇمنىڭ ئوڭۇشسىزلىقى مانا ئەمدى تېخىمۇ بىلىنىدى .

ۋەزىپە ئېلىپ دۆڭگە ياماشقان جەڭچىلەر (ئۇلارنىڭ قوللىرىدا ئۇچتىن - بەشتىن بىر قىلىپ چېگىلگەن گرانىتلار بار ئىدى .) خۇددى يىلاندەك تولغىنىپ ، يەر بېغىرلاپ ئالغا سىلجىتتى ، لېكىن ئوق تېگىپ دومىلاپ چۈشەتتى ياكى شۇ يەردە يېتىپ قالاتتى . شۇ تەقلىدته ئالغا سىلجىش ، ئوق تېگىپ ئۆلۈش بىرنەچچە قېتىم قايتىلاندى . سازلىقنىڭ ئىچىدىمۇ ئۆلۈش ، يارىلىنىش كۆپىيىپ كەتتى ، شىددەت بىلەن تۇرتۇپ - شىپقاپ كېتىۋاتقان قوشۇن بۇ يەردە ئىلگىرىلەشكە پەقەت ئېرىشەلمىدى . سازلىق سۇيى قان بىلەن بويىلىشقا باشلىدى ... دۇشمەن قىسمىلىرىنىڭ مۇشۇ سازلىققا قاپسۇۋېلىپ قىرىپ تۇگىتىشنى قەستلەيتتى . شۇڭا ، پۈتۈن قوراللىرىنى بىراقلا ئىشقا سېلىپ ، ئەجەل ئوقلىرىنى ئادەتتىن تاشقىرى ياغدۇرماقتا ئىدى ، شۇنداق جىددىي توپقا تۇتۇش بىلەن پولك چامىسىدىكى دۇشمەن سەپ تارتىپ ، جېنىنى تىكىپ ھۇجۇم بىلەن ۋارقىرىشىپ چىقىپ كەلدى . ئۇلار مىلتىقلىرىنىڭ ئۇچىغا ئىشتىكىلىرىنى بېكىتىشۋالغان ، بۇ ئۇلارنىڭ ئىككى كۈندىن بېرى ئۇچىنچى قېتىم ھۇجۇمغا چىقىشى ئىدى . نىزامىدىنىنكۇمۇ ، ئەنۋەرنىكۇمۇ ، باشقا كوماندىر - جەڭچىلەرنىكۇمۇ كۈتۈۋاتقىنى مۇشۇ ! ئۇزۇلمەي مۇشۇنداق قىلىپ تۇرسا ، خوپ ياخشى بولار ئىدى - ھە !... كەلسۇن ، يېقىنراق كەلسۇن !

جەڭچىلەر دۇشمەننى كۆرمەي ئېتىشتىن ، كۆرۈپ ئېتىشىنى ئەۋزەل كۆرەتتى . پىلىموتلار خۇشاللىقتىن سايراپ كەتتى ، گرانىتلار جۇشقۇنلۇق بىلەن تاشلاندى . تەرەپ - تەرەپتىن ۋارقىرىغان

راشلار كۆتۈرۈلدى :

ـــ ئامەت كەلدى ! ئامەت !...

ـــ ئات ! سايرىتىۋەت !...

ـــ ئوك يانغا قارا ! گرانات تاشلا !...

دۇشمەننىڭ بىرىنچى قاتارى يېقىلدى ، ئىككىنچى قاتارى يېقىلدى... لېكىن تەن بەرمىدى ، كۆچىنىپ يەنە ھۇجۇم بىلەن كەلدى ، يېقىلدى... بولالمىدى ، چېكىندى... ئېستىھكاملىرىغا چۈشۈپ كەتتى ، جەڭچىلەرنىڭ ئامىتى كەتكەنىدى .. پوتەيلەردىن ئوقلار ئىتتىك ياغقان يامغۇردەك يېغىشقا ، زەمبىرەكلىرىدىن ئېتىلغان توپلار كۆشۈلداپ كېلىپ پارتلاشقا باشلىدى...

تاك ئېتىپ قالدى ، ئېتىشىشلار پەسلىدى . قىسىملار قوـ مۇش ، يېكەنلەرنىڭ دالدىسىدا سۇغا چىلىشىپ ياتاتتى . جەڭچىـ لەر تىۋىش چىقارماسلىققا تىرىشاتتى ، ھەتتا جان ئۈزۈۋاتقانلارمۇ شەپسىز يېقىلىشنى ئىستەيتتى . ئۆلگەن جەڭچىنى ئېلىپ كېـ تىشكە ياكى نېرىراق سۇرۇپ قويۇشقا بولمايتتى . سۇ تولۇپ قورسىقى كۆپكەندىن كېيىن ، يېنىكىدا لەيلەپ تۇراتتى ياكى چۆكۈپ كېتەتتى . شۇنداق ئېچىنىشلىق ھاللار كۆرۈلمەكتىكى ، سۇدا جان ئۈزۈۋاتقان سەپدىشىڭنى ئەركىنگىنە ياتقۇزۇپ قويالـ مايسەن ، سۇنى شالاقلىتىۋەتمەسلىكى ئۇچۇن ، ئۇنى خۇددى بوـ غۇزاتقاندەك مەھكەم قۇچاقلاپ تۇتۇۋالسەن ، ئىككى ئېغىز ياخـ شى گەپنى ـ يۇرىكىڭدە ساقلىنىپ قالغۇدەك سۆزنى ئاڭلـ يالمايسەن ، ئۇنىڭمۇ ئارمان ، ۋەسىيەتلىرى بار ئىدىغۇ... نېمىدېگەن ئەلەملىك بۇ ! بۇ ھەتتا جان ئاچچىقىدا ۋارقىرىۋەتمـ سۇن دەپ ئاغزىنى چىڭىدە تۇتۇۋالسەن... ئاھ... نېمىدېگەن ئېغىر مىنۇتلار بۇ ـــ ھە !...

× × ×

قاراڭغۇ چۈشۈش بىلەن ھۇجۇم يەنە باشلاندى .

بىرنەچچە سائەتكىچە بىر قەدەممۇ ئىلگىرىلەش كۆرۈلمەدى . كۆرۈلۈۋاتقىنى جەڭچىلەرنىڭ سەپتىن چىقىۋاتقانلىقلا ئىدى .

يېرىم كېچىدىن ھالقىغان مەزگىلدە ، نىزامىدىن قولىدىكى قىزىل قېرىنداشنى خەرىتە ئۈستىگە تاشلىدى . ئۇ قىسىلىپ-مىزغا ئوت ئېچىۋاتقان دۈشمەن توچكىلىرىغا قارشى ھۇجۇم ئىستراتېگىيىسىنى قويۇپ بولغانىدى .

ئۇنىڭ چاقىرىشى بىلەن كىرگەن ھەرقايسى قىسىملارنىڭ كوماندىرلىرى نىزامىدىنىنىڭ چىرايىنىڭ سۈرلۈك تۈس ئالغانلىقىنى ، قويۇق قاشلىرى تىكلىشىپ ، كۆزلىرىنىڭ يانغانلىقىنى كۆرۈشتى . ئۇ كوماندىرلارغا مۇنۇلارنى ئۇقتۇردى :

ـــ ئېگىزلىكتىكى بۇتخانا دۈشمەنىنىڭ بىرىنچى دەرىجىلىك جاھىل قورغىنى ، ئۇياقتىكى تۈگمەن ، بۇياق دوقمۇشتىكى گېنېرالنى پوتەي دۈشمەنىنىڭ ئىككىنچى دەرىجىلىك قورغانلىرى ، بىزنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈشىمىز مۇشۇ جاھىل قورغانلارنى ئېلىشىمىزغا باغلىق .

ئۇنىڭ قوغۇشۇندەك ئېغىر سۆزلىرى كوماندىرلارنىڭ ئۈستىگە مۇشەققەتلىك ۋەزىپىلەرنى يۈكلىمەكتەئىدى ، ئۇ سۆزىنى تېز ـ تېز داۋاملاشتۇردى :

ـــ ئەتە ھېيىت ، شىخۇ خەلقى ھېيتىنى خۇشال ـ خۇراملىق بىلەن ئازادلىق نۇرى ئاستىدا ئۆتكۈزسۇن ، بۇگۈن ئالىي باش قوماندانىمىز گېنېرال لېيتىنانت ئىسھاقبېك يولغا چىقتى ، ئۇمۇ ئەتە مۇشۇ خۇشاللىققا ـــ تەنتەنىگە ئۇلگۇرسۇن ، بىز بىلەن ، شىخۇ خەلقى بىلەن ھېيىت نامىزىنى بىللە ئوقۇسۇن !...

ئۇنىڭ ئاۋازى بارغانسېرى جاراڭلاپ ـ جۇشقۇنلىنىپ چىقماقتا ۋە ئالدىدا تىك تۇرۇشقان كومانداىرلارغا غەلىبە ئىشەنچ ئاتا قىلماقتا :

ـــ بىرىنچى باتالىيون كوماندىرى ئەنۋەر ئەللىك كىشىلىك قاۋۇل ئاپتوماتلاردىن تەشكىل قىلىنغان زەربىدارلار ئەترىتىنى باشلاپ بېرىپ بۇتخانىنى كۆمپەيكۇم قىلىدۇ !

ـــ تەييارمەن ! ـــ دېدى ئەنۋەر قەتئىيلىك بىلەن .

ـــ روتا كوماندىرى يولداش گايىت ، يىگىرمە جەڭگىۋار جەڭچىنى باشلاپ بېرىپ گېنېرالنى پوتەينى گۇم قىلىدۇ !

ـــ تەييارمەن ، يولداش پولكوۋنىك !

ـــ ۋزۋود كوماندىرى يولداش نادەم ، يىگىرمە جەڭچىنى باشلاپ بېرىپ تۇگمەننى ئالىدۇ !

ـــ تەييارمەن ، يولداش !

ـــ خەلقىمىز نامىدىن ئېيتىمەنكى ، نىشانلانغان ئورۇنلارنى سۆزسىز ئېلىشىڭلار كېرەك ، زەمبىرەكچىلىرىمىز ئەمدى ئۇزۇلمەي ئاتىدۇ ، بۇگۈن ھەممىمىز ـــ پولك رەھبەرلىرى ، شتاب خىزمەتچىلىرى ، ئارقا سەپ خادىملىرى ـــ ھۇجۇمغا كىرىمىز ، قىرىلىپ بىرىمىز قالساقمۇ ، تاك ئاتقۇچە شىخۇنى ئالغىنىمىز ـــ ئالغان !

كوماندىرلار يەر ئاستى گەمە ئۆيىدىن بىر ـ بىرلەپ چىقىپ كەتتى ، نىزامىدىنمۇ قولىغا ئاپتوماتنى ئېلىپ ماڭدى . كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ قالغان ئاقىلبەك :

ـــ يولداش پولكوۋنىك··· ـــ دەپلا قالدى .

قەدەملىرىنى چوڭ ئېلىپ ، گەمە ئىشىكىدىن بېشىنى ئېگىشتۇرۇپ چىققان نىزامىدىن :

ـــ باشقىلارنىڭ جېنىمۇ مېنىڭكىگە ئوخشاش··· ـــ دېدى ده ، ئالدىنقى سەپكە يۈرۈپ كەتتى ، ئاقىلبەكمۇ قورالىنى قولىغا ئېلىپ ، ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭدى .

زەربىدارلار ئەترەتلىرى تېزلا سەپ بولۇپ ، ھۇجۇمغا ئۆتتى .

گايىتىنىڭ گېنېرالنى پوتەينى پارتلىتىشقا ئەۋەتكەن ئۇچىنچى قېتىملىق جەڭچىلىرىمۇ قۇربان بولدى . ئۇنىڭ سېرىق بۇرۇتلىرى غەزەپتىن تىترەپ كەتتى ، كۆزلىرى يانىدى ... ئاخىرى غەزىپىگە پايلىماي ، بىرنەچچە جەڭچىنى باشلاپ ئۆزى يەر بېغىرلاپ كەتتى .

گايىتىنىڭ روتىسغا كېلىپ قوشۇلغان نىزامىدىن دۇشمەن پوتىيېنىڭ ئوت توچكىسىغا ئاپتوماتتىدىن ئوق ياغدۇرماقتا ھەم ئېتىش تۆشۈكىنىڭ ئەتراپىغا ئېتىپ ، توپا توزۇتماقتا ئىدى . بۇ چاغدا گايىتىنىڭ ئىككى يېنىدا ئىككىدىن تۆت نەپەر جەڭچىمۇ يەر بېغىرلاپ كەلمەكتە ئىدى . گايىت يىلانەك تولغىنىپ ، تېز يۇرۇپ ، پوتەيگە ئوتتۇز مېتىر چامىسى قالغاندا ، يېنىچە يېتىپ تۇرۇپ گراناتنى ئاتتى ، شۇنىڭ بىلەن بىرلا ۋاقىتتا پوتەيدىن بىر بومبا ئۇچۇپ كەلدى . گايىتىنىڭ گراناتى پوتەينىڭ بىر تەرىپىنى گۇمۇرۇپ چۈشتى . ئەمما ، دۇشمەن بومبىسى گايىتىنىڭ يېنىغا چۈشۈپ ، ئۇنىڭ پاقالچىقىنىڭ بۇلجۇڭ گۆشىنى يۇلۇپ كەتتى .

جەڭچىلەر ۋارقىراشتى :

— گېنېرالنى پوتەي گۇمۇرۇلدى !...

— جېنى چىقىپ كەتتى !...

لېكىن ، پوتەيدىن پىلىموت ئوقلىرى قاقشاپ چىقىۋاتاتتى . ھالسىراپ ، ئازابلىنىپ ياتقان گايىت كەينىدىكى ھەم ئوك يېنىدىكى جەڭچىلەرگە ۋارقىرىدى :

— ئات ، جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ قالدى !...

ئۇلار قولىدىكى بىر قىلىپ چېگىلگەن ئۇچ گراناتنى كەينى — كەينىدىن ئاتتى . دەھشەتلىك چاك — توزان كۆتۈرۈلۈپ كەتتى .

نىزامىدىن هاياجانلىنىپ ۋارقىرىۋەتتى :

ـــ يارايسەن گايىت ! ئوغۇل ، ئوغۇل !... ئۇ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ بۇيرۇق قىلدى :

ـــ ئالغا ! ئالغا !...

ئۇنىڭ قولىدىكى ئاپتومات كۇچلۇك سىلكىنەتتى ، جەڭچىلەر ئورنىدىن تۇرۇپ يۈگۈرۈشتى .

دەھشەتلىك ئۇرۇش سېپىنىڭ بىر يېقى غەلىبە شادلىقىغا چۆمۈلگەن چاغدا ، ئىككىنچى يېقىدا ـــ تۇڭمەنگە ھۇجۇم قىلىنۋاتاتتى ، بىراق تېخىچە نەتىجە يوق ، نادەمنىڭ جەڭگىۋار ئەترىتى ئېغىر چىقىمغا ئۇچراپ ، ئوڭۇشسىزلىقتىن باش كۆتۈرەلمەي ياتاتتى . دۇشمەن بارلىق كۇچىنى ئىشقا سالاتتى ، جاھىلىق بىلەن ئاتاتتى... ئون بىر ئادىمىدىن ئايرىلىپ قالغان نادەمنىڭ خىيالىدىكى چىگىش كىرىپ كەتكەن . يۈزلىرى پۈرۈشكەن ۋە قارىدىغان ... پولك كوماندىرىنىڭ بۇيرۇقى ، خەتەرلىك ئۇرۇلەردە قۇربان بولغان جەڭچىلىرىنىڭ ئەلەملىك ئاۋازلىرى ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە جاراڭلايتتى . ئۇ ئويلايتتى : «توققۇز جەڭچىنى باشلاپ ، بىراقلا يۈرۈش قىلاي ، بىراق بۇ خەتەرلىك... چېچىلىپ سىلجىتىلى ، ھېچبولمىغاندا بىرىمىز بولساقمۇ ساق قالارمىز... » ئۇ توققۇز جەڭچىسىنى باشلاپ ، ئاپەت ئۇرۇقى چېچىۋاتقان تۇڭمەنگە قاراپ سىلجىشقا باشلىدى . ھەتتىگىنەي... تۇڭمەن تەرەپتىن بىر بومبا ئۇچۇپ چىقتى ، ئۇ چاقماق تېزلىكىدە ئويلاپ ئۇلگۈردى : ھەممىمىز تۇڭەيدىغان بولدۇق ، ھامىنى بىر ئۆلۈم... ئۇ چاچراپ ئورنىدىن تۇردى ـ ده ، يېتىپ كەلگەن بومبىنى تۇتۇۋالدى ۋە يانداۋرۇپ ئاتتى ، بومبا تۇڭمەنلىكىنى ئۇستىگە چۈشۈشكە بىر غېرىچتەك قالغان چاغدا پارتلاپ كەتتى ، تۇڭمەنلىكىنى ئۇستى گۈمۈرۈلۈپ چۈشتى .

ـــ ھۇررا ! ھۇررا !...

نادەم توققۇز جەڭچىسىنى باشلاپ جاھىل قورغان ـــ تۇڭ-

مەننىڭ ئىچىگە ئېتىلىپ كىردى . گومىنداڭ قىسمىنىڭ ئۇل-
مەي قالغان ئىككى پىلىموتچىسى بىلەن كوماندىرى خۇددى توپە-
نىڭ ئاستىدىن لۆمۈلدەپ چىققان چاشقاندەك بېشىنى كۆتۈردى .
شىردەك ئېتىلىپ كىرگەن ئابدۇقادىر تاپانچا تۇتقان نىيازنى
تونۇپ قالدى :

ـــ ھە ، لىيەنجاڭ !...

ئۇ ئابدۇقادىرنى تونۇپ چۆچۈپ كەتتى .

ـــ ئىپلاس ، خائىن !... ئېيتقىنا ، مۇشۇنداق يەردە ئۇچ-
رىشىپ قېلىشنى ئويلىمىغانمىدىڭ ؟

ـــ مەن ئازدىم... ـــ ئۇ ئابدۇقادىرنىڭ ئايىغىغچە ئۆمە-
لەپ ، بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلاتتى .

نىيازنىڭ قوزغىلاڭچىلار سېپىدىن يوشۇرۇنچە قېچىپ كە-
تىپ ، قوشۇن باشلاپ كېلىپ ، ئۇلانبۇلاقتا سايتاخۇن قىسمىنى
ئوققا تۇتقانلىقى ۋە ئۇنىڭ كاساپىتىدىن ئون نەپەر سەپدىشىنىڭ
قۇربان بولغانلىقى ئابدۇقادىرنىڭ كۆز ئالدىغا دەرھال كەلدى :

ـــ قىساس قۇشى قاناتسىزمىكەن ؟... كۆردۈڭمۇ بۇ يەرگە
ئۇچۇپ كەلگىنىنى...

ـــ بەندىچىلىك... بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەي...

نىياز بېشىنى كۆتۈرەلمىسىمۇ ، لېكىن كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا
ئابدۇقادىرنىڭ قولىغا قارايتتى .

ئابدۇقادىرنىڭ غەزەپلىك ئاۋازى جاراڭلىدى :

ـــ ساڭا جاننىڭ نېمە لازىمى ، يەنە قانچىلىك ئادەمنىڭ
بېشىغا چىقىشنى ئويلاۋاتسەن ، خائىن ، غېنى ئۇچۇن ! ئەخمەت
ئۇچۇن ! نەمتۇل ئۇچۇن !...

ئۇنىڭ قەھرى ـ غەزىپى ئاپتوماتتىن گويا ئوق بولۇپ
چىقتى ، ئون نەچچە پاي ئوق نىيازنىڭ كۆكرىكىنى تېشىپ
ئۆتۈپ كەتتى .

تۇڭمەننىڭ ئېلىنىشى دۇشمەننىڭ مۇھىم ئىستراتېگىيە-

لىك ئورنى بولغان شىخۇغا بىرنەچچە كۈندىن بېرى ھۇجۇم قىلىۋاتقان مىللىي قىسىملارنىڭ ئىككىنچى غەلىبىسى ئىدى .

ئەمما ، دۈشمەن تېخىمۇ جاھىللاشتى ، قانىنى قان بىلەن يۇيۇشنى ئويلىسا كېرەك . يەنە ۋارقىرىشىپ ، ھۇجۇمغا چىقىپ كەلدى . بۇ قېتىم ئەلپازى يامان ، ھەممىسى قىرىلىپ كەتكۈچە ئېلىشىدىغاندەك قىلاتتى ھەم ھەيۋە بىلەن چىققانىدى : تانكىلىرى خۇددى قارىغۇ ئېيىقتەك بىر ئۇياققا ، بىر بۇياققا تاشلىنىپ ، ھېچنېمىگە پەرۋا قىلماي ۋە ھەممىنى چەيلىۋېتىدىغاندەك كېلەتتى ، برونېۋىكىلىرى بېقىنلىرىدىن ئوت چېچىپ ، خۇددى ئەجدىھادەك ئەلپازدا كېلەتتى .

گومىنداڭ قىسىملىرى مىللىي قىسىملارنى بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئوبدان ھالسىرىدى ، ئەمدى تىرىپىرەن قىلىۋېتىمىز دەپ چىققاندۇ ياكى مۇھىم قورغىنىنى تارتىۋۇپ قويغىنىغا چىدىماي ، جان ئاچچىقىدا تېپىرلاپ - پۇلاڭلاپ كېلىۋاتقاندۇ ، نېمىلا بولسۇن ئۇلارنىڭ ئوچۇقچىلىققا چىقىشى ، جەڭچىلەرنىڭ كۈتكىنىدەك ئىش بولدى .

پۈتۈن فرونت بويلاپ نىزامىدىنىڭ بۈيرۇقى ئېغىزدىن - ئېغىزغا ئۆتۈپ جاراڭلىدى :

— زەمبىرەكلەر ئېتىلسۇن !...

— تانكا ئاتارلار ئېتىلسۇن !...

توپلار دەھشەتلىك پارتلىماقتا ، ئوقلار توختاۋسىز ئېتىلماقتا ، پىلىموتلار سايرىماقتا...

ئەنە تانكىلار ئىرغاڭلاپ يېقىنلاپ كەلمەكتە ، زەنجىر تاپانلىرى شاراقلىماقتا...

— ئات ! ! !

تانكا ئاتارلار ئېتىلدى...

تانكىنىڭ بىرسى قىيسىيىپ توختاپ قالدى ، ئەنە ئىككىنچىسى... ئۇنى ياندىپ كېلىۋاتقان برونېۋىككە ئوت تۇتاشتى ،

يالقۇن كۆتۈرۈلدى ، خۇددى زور ئەجدىھا ئېغىز - بۇرنىدىن ئو
چېچىۋاتقاندەك يالقۇنلار تۈرۈلۈپ - تۈرۈلۈپ ئاسمانغا ئۇچما
ئىدى .
جەڭچىلەرنىڭ تەنتەنە ، قىقاس - چۇقانلىرى كۆتۈرۈل
كەتتى...
قالغان تانكىلىرى كەينىگە پىرقىرىدى .
يەنە كۇچلۇك چۇقانلار : ھۇررا ! ھۇررا !...
دۇشمەن چېكىندى ، بىراق ئاتاكىغا ئۆتكىلى بولمايتا
جاھىل قورغاندىن قاقشاپ چىقىۋاتقان ئوقلار قۇلاق - مېڭ
يەيتتى ، ئورۇندىن تۇرۇشقىمۇ ئىمكانىيەت بەرمەيتتى .
ئەنۋەر گاھ ئوڭدىن ، گاھ سولدىن يەر بېغىرلاپ بارا
ئۇنىڭ يۈزلىرى قارىدىغان ، ئىس - تۈتەكلەردىن يۈزلىر
ئېقىپ چۈشۈۋاتقان تەرلىرىمۇ ، تاش تىلىۋەتكەن مەڭزىدىن
چىلاۋاتقان قانلىرىمۇ قاپقارا بولۇپ كەتكەن ، گىمناستۇرك
نىڭ يەڭلىرى تىتىلىپ ، قوللىرىڭ جەينىكىدىنمۇ قان ئېق
ىدۇ ، ئۆتۈكىنىڭ ئۆكچىسىنى ، بېشىدىكى شەپكىسىنى ئو
چۇرۇپ كەتتىمۇ ، نەلەردە قالدى؟ ئۇ بۇلارنىڭ ھېچقايس
بىلمەيدۇ . ئەمما ، پىلىلداپ قالغان كۆزلىرى بىلەن نەگە
نى ، قايافقا يۈزلىنىشىنى ياخشى بىلىدۇ ، كۆزىدىن پەقەت
قىلمايۋاتقان پىلىموت تۆشۈكىنى جىمقتۇرالىسا ، كەي
مىڭلىغان جەڭچىلىرىنىڭ تەقدىرىنىڭ نېمە بولىدىغانلىقى
خىمۇ ياخشى بىلىدۇ . قەدەمدە بىر سۇنايلاپ ياكى ئىككى
نىپ يېتىپ قالغان جەڭچىلىرى ئۇچراۋاتىدۇ ، بەزى
قولىدا قورالى ، ئېتىشقا ئۇلگۈرەلمىگەن گىراناتلىرى شۇ
تۇرۇپتۇ . ئۇنىڭ كۆڭلى شۇنچىلىك توختاپ قالغانكى ، د
ئۆلۈم ئاتا قىلىدىغان قوراللىرى ئەھمىيەتسىز نەرسىدەك
دى . جەسەتلەر بارغانسېرى كۆپلەپ يولۇقماقتا ، ئاۋۇ
گەن يەرگە بارالمىغان ئۇلۇغ ئارزۇ - ئىستەك ئىگە

چەسەتلىرى ئەمدى ئاددىي ھالدا ئۇنىڭغا پاناھلىنىش قورالى بولۇپ خىزمەت قىلماقتا . ئۇ دۇشمەن ئوقلىرى بىلەن ئويناشقان ۋاقىتلاردا بىردەم ئويلاقتا ، بىردەم بۇياقتا تاشلىناتتى ۋە كۆزىنى تۇتۇپ بېرىدىغاندەك ئوت تۆشۈكىگە قارايتتى . كىشى بىر مىنۇت ئىچىدە نۇرغۇن ۋەقەلەرنى ئويلاپ ئۈلگۈرىدۇ ، ئەمما ئۇنىڭ نۇرغۇن مىنۇتلار ئىچىدە ئويلاۋاتقىنى ئاشۇ ئەجەل ئۇرۇقلىرى چېچىۋاتقان ئوت تۆشۈكىگە يېتىپ بېرىش .

باشلاپ كېتىپ بارغان جەڭچىلىرى بارغانسېرى ئازلاپ كېتىپ بارىدۇ ، ئەللىك نەپەر قاۋۇل جەڭچىسىدىن ئارانلا ئون ئۇچى قالدى ۋە ئۇلار تارقالدى .

ئەنۋەر بۇتخانىغا يېقىنلاپ بېرىپ بولغىنىدى ، كۆزىگە بۇتخانىدىن باشقا ھېچنېمە كۆرۈنمەيتتى . بۇتخانا تۆۋىگە بېرىپ ، سانسىزلىغان ئوقلار چىقىۋاتقان تۆشۈكتىن بىر باغلام قىلىپ چېگىلگەن بەش دانە گرانانىتنى تاشلىۋەتتى . ئەترايىنى تىترىتىپ ، كۈچلۈك پارتلاش «گۈمبالك ! » قىلغان ئاۋاز كۆتۈرۈلدى ، شۇنىڭ بىلەن تەڭلا پىلىموت ئۇنىمۇ بىراقلا ئۆچتى !

يۈرەكلەر دولقۇنلىدى ، كۆزلەر ياندى ، سۈدا ياتقان جەڭچىلەر ھاياجان ھېسلىرىنى باسالماي ، ئۇرنىدىن ئىرغىپ تۇرىدى - دە ، ئاتاكىغا ئۆتتى . يېقىندىن ـــ ياندىن ، يىراقلاردىن ، تەرەپ - تەرەپتىن قىقاس - چۇقانلار خۇددى گۈلدۇرمامىدەك دەھشەتلىك جاراڭلاشقا باشلىدى...

گومىنداڭچىلار پۇتۇن تەقدىرىنى باغلىغان بۇتخانىغا جەڭچىلەر بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى بېسىپ كىردى .

ـــ جېنىم ئاكىلار بىز مۇسۇلمان...

ـــ بۇتخانا ئىچىدە بارى - يوقى گومىنداڭنىڭ ئالتە نەپەر پىلىموتچىسىلا قالغان ، ئۇلار جېنىنى قويىدىغان يەر تاپالماي ، ئەنە شۇنداق يالۋۇرماقتا ئىدى .

ـــ سەنلەر مۇسۇلمانمۇ ، ـــ دېدى جامالىدىن پۇتۇن غەزىپى-

نى تۆكۈپ ، ـــ سەنلەر ئۆز خەلقىغە مىلتىق ئاتقان ، خەلق
ئىنقىلابىغا زەھەر چاچقان ۋەھشىيلەر !... قانچىلىك قېرىندىشى
مىزنىڭ قېنىنى تۆكۈشتۈڭ ، ئېيتىشە !...

ـــ خۇدا ھەققى...

مۇشۇلارنىڭ ئاتقان پىلىموت ئوقلىرىدىن قانچە يۈزلىگەن
جەڭچىلەر ئۆلگەندۇ ؟... ئاشۇ يالۋۇرۇۋاتقانلار ھېلىلا بۇتخانىغا
بىرىنچى بولۇپ بېسىپ كىرگۈچىلەرنىمۇ ئاتقاندى . شۇ دەھ
شەتلىك مەنزىرىلەر جەڭچىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا تۇرۇپتۇ :

ـــ سەنلەرگە ئوق زايە ئىندى ، خەير...

شۇ سۆز بىلەن تەڭلا بىرنەچچە جەڭچىنىڭ ئاپتوماتلىرى
تاراسلاپ ئېتىلدى .

بۇتخانىنىڭ ئالدىدا پولك كوماندىرى نىزامىدىن ھەم بىر
نەچچە جەڭچى قايغۇلۇق ھالدا ئۆرە تۇرۇشاتتى ، نادەم ، جامالە
دىن ، ئاراش ، ۋاردىسجانلارمۇ بۇ يەرگە كېلىشتى ۋە
ۋارقىرىشەتتى :

ـــ ئەنۋەركا !...

ـــ ئاھ... قەدىردان كوماندىر !...

ھايات بىلەن مەڭگۈگە خوشلاشقان ئەنۋەر ھېلىقى پىلىموت
تۆشۈكىنىڭ تۆۋەنىدە قىيسىيىپ ياتاتتى . ئاپتومات قولىدىر
ئاجرىمىغان ، پوتەينىڭ گۈمۈرۈلۈپ چۈشكەن كېسەكلىرى ئۇنى
بەلگىچە باسقان ، غەزەپلىك كۆزلىرى ئوچۇق پېتى قېتىپ قالغا
نىدى . ھەممىنىڭ بېشى چۈشتى ، ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ ئېچىنىش
ئەلەم بىلەن تولغاندى... رەيھان ئۇنىڭ بېشىنى ئاۋايلاپ تىزى
ئالدى ۋە بارمىقى بىلەن ئۇنىڭ قاپىقىنى ئاستا باستى . لېكىن
كۆزلىرى يۇمۇلمىدى ، ئۇ خۇددى ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ
كېتىدىغاندەك قىلاتتى . نىزامىدىنىڭ كۆزىدىن ئۇرۇشقا قاتنا
شۇاتقان بىر يىلدىن بېرى تۇنجى قېتىم ياش تامدى .

دۇنيادا ئۆلۈش ـ يوقىلىش بولۇپ تۇرىدۇ ، لېكىن ئۆلۈم

نىڭ سەۋەبلىرى ئوخشىمايدۇ ، شۇڭا ئۆلۈككە قاراپ تۇرغۇچىلاردا قوزغالغان ھېس - تۇيغۇمۇ بىر خىل بولمايدۇ ، پولك كوماندىرىدىن تارتىپ ، ئاددىي جەڭچىگىچە ئەنۋەرنىڭ جانسىز گەۋدىسىگە قاراپ تۇرغۇچىلار قايغۇرۇۋاتىدۇ ، ئېچىنىۋاتىدۇ ، ئۇنىڭغا كەلگەن ئەجەلگە نەپرەتلىنىۋاتىدۇ ، ئۇنىڭ قانداق ياشىغانلىقى ، كۆرەشكەنلىكىنى ئويلاۋاتىدۇ... نىزامىدىن قايسى ئۆلۈمنىڭ بېشىدا شۇنداق ئۇزۇن تۇرۇپ قالغان ؟ ! ئەي رەھىمسىز ئەجەل ، كىملەرنىڭ بېشىغا چىقتىڭ ، دەپ پىچىرلايتتى ئۇ ، — سەن بېشىغا چىقساڭ بىزدە خۇشال بولىدىغان ئادەملەر ئازمىدى ، بىزنىڭ قايغۇلىرىمىز ، ئازابلىرىمىزنى ئاز دەپ ئويلىدىڭمۇ... ئەنۋەر ! تەڭسىز جەمئىيەتنى ۋە ئۇنى غۇلىتىشنى ئەڭ بالدۇر چۈشەنگەن ئوقۇغۇچىم ! مەن سېنى ئۆزۈمنى بىلگەندەك بىلەتتىم ، مەخپىي خىزمەتتە ھوشيار ئىدىڭ ، نادانلارنى تەربىيەلەش - ئويغىتىشتا چۈەر ئىدىڭ ، جەڭ - كۆرەشتە قەيسەر ، پاراسەتلىك كوماندىر ئىدىڭ . ساڭا ۋەدە بېرىمەنكى ، ساڭا ۋە ساڭا ئوخشىغانلارغا بىمەھەل كېلىۋاتقان ، كەلگەن رەھىمسىز ئەجەلنى تۈپ - يىلتىزىدىن قومۇزۇۋەتمىگۈچە قالغانلىرىمىزغا ھاياتلىق يوق ، ياخشىلىق يوق !

ئەمما ، نادەمنىڭ كۆز ياشلىرى — ئۇستازى — كوماندىرىغا بولغان ئېچىنىش ، مۇھەببىتى ، ھۆرمىتى — توختىماي تۆكۈلمەكتە ئىدى . ئۇنىڭ خىياللىرى تېخىمۇ ئېچىنىشلىق : سېنىڭ پۈتۈڭگا كىرگەن تىكەن ، مېنىڭ كۆزۈمگە كىرسە ، ساڭا تەگكەن ئوق ماڭا تەگسە بولماسمىدى ، مەن كەتسەم — ئاددىي بىر جەڭچى كېتىمەن ، سەن كەتتىڭ — بەش - ئالتە يۈز جەڭچىنىڭ كوماندىرى ، يېتەكچىسى كەتتى . ئانامنىڭ ، ئائىلەمىزنىڭ قايغۇسى ، ئازابى ، ئەتراپىدا تەمتىلەپ ، ئايلىنىپ ، يۈرگەن مېنى ، خەلقنىڭ — ۋەتىنىمنىڭ قايغۇسىنى قىلىدىغان ھالغا كەلتۈرگەن سەن ئەمەسمىدىڭ ، قولۇمغا قورال تۇتقۇزغان ۋە

مۇشۇ قورال ئاناڭنىڭ ، مىليونلىغان جاپاكەش خەلقىمىزنىڭ غېمىنى قىلىدۇ ، ئارزۇسىنى قاندۇرىدۇ ، بىزنى باشقىلارنىڭ قاپىقىغا قاراپ ياشاشتىن ئازاد قىلىدۇ ، دېمىگەنمىدىڭ ، دەل سەن دېگەندەك يېڭىچە دۇنيانى كۆرۈۋاتاتتۇققۇ··· مېھرىبان ئو-قۇتقۇچىنم ، قەدىردان كوماندىرىم ، سېنى ئاتقانلارغا خۇددى تۆل-كىنى ئېلىشقا ئېتىلغان بۇركۇتتەك ئېتىلىمەن !

ئەنە كوماندىرنىڭ بېشىنى تىزىغا قويغان رەيھاننىڭ كۆز ياشلىرى ئۇنىڭ يۈزىگە تېمىپ چۈشمەكتە . قايغۇنىڭ ، دەھشەت-لىك يوقىتىشنىڭ ئازابىدىن يۈرىكى مۇجۇلغان ھېسسىياتلىق قىز ، ئۇنىڭ قەبرىسىگە گۈلدەستە قويۇشنى ، كەلگۈسى ئەۋلاد-لارمۇ خۇددى ئۇنىڭ قېنىدەك قىپقىزىل گۈلدەستىلەرنى قويىدى-غانلىقىنى ئارانلا ئويلىيالىدى . قىز ئۇنىڭ كۆكسىدىكى ئوردېن-لارنى سىلىدى ، مەيدە يانچۇقىدىن ئىككى پارچە خەت ئالدى . خەتنىڭ بىرى ، «قەدىرلىك ئەنۋەر ، دۇنيادا مېنىڭ سىزدىن باشقا ھېچنېمەم يوق ، سىز مېنىڭ ھاياتىم ، بايلىقىم··· » دەپ يېزىلغان ھۆرلىقانىڭ خېتى ئىدى . يەنە بىرى ئەنۋەرنىڭ : «غە-لىبىلىك كۈنلەر بايرىمىدا ئالدىڭىزغا غالىپ كوماندىر بولۇپ بارىمەن ، سىزنى قۇچاقلايمەن ، كۆز ياشلىرىڭىزنى مەڭگۈ قۇرۇ-تىمەن» دەپ ھۆرلىقاغا يازغان خېتى ئىدى .

بۇ قايغۇلۇق يەرگە ئىس ـ تۈتەكتىن يۈزلىرى قارىداپ ، چىشلىرىلا پارقىراپ قالغان ، يىرتىلغان گىمناستۇركا ، گەلەپى شىملىرىدا قان داغلىرى قاتقان ، ئاچلىق ، ھارغىنلىقى ئەمدىلا بىلىنگەن جەڭچىلەر يىغىلىشقا باشلىدى .

ـــ باتالیون كوماندىرى ئەنۋەرنىڭ ۋە نەچچە يۈزلىگەن كوماندىر ـ جەڭچىلەرنىڭ قېنى بىكار كەتمىدى ، ـــ دېدى پولك كوماندىرى خۇددى بوراندەك گۈركىرەپ سۆزلەپ ، ـــ جاھىل قورغان ئېلىنىدى . دۇشمەننىڭ بېلى ئوشتۇلدى . ئەمدى-كى جەڭلىرىمىز مەرد كوماندىر ، شانلىق قۇربان ئەنۋەر ئۇچۇن ، ئەنۋەرنىڭ نامى بىلەن باشلانسۇن !

سەككىزىنچى باب

سىز ئۆمرىڭىزدە قان دەرياسىنى كۆرگەنمىدىڭىز ؟ ئېھتىمال ، بەزى ھېسسىياتلىق شائىرلارنىڭ : «ئېخ... قان دەريا-سى... » دېگەن مىسرالىرىنى ئوقۇپ ، قىياسمۇ قىلغان بولغىيدى-ڭىز ، مانا كۆرۈڭ ، ئۇچ كۈندۈز ، تۆت كېچە ئۇرۇش قىلىپ ، جەڭچىلەرنىڭ ئىسسىق قېنى تۆكۈلگەن ھېلىقى كەڭلىكى قىرىق-ئاللىك مېتىر كەلگۈدەك قاراسۇ ـ قان دەرياسىغا ئايلانغان !

قىزىرىپ چىققان كۈن نۇرىدا بېغىررەڭ ، قېنىق قىزىل رەڭگە كىرگەن سۇ ، ئاجايىپ سىرلىق چىمىرلاپ ، كۆڭۈللەردە ئاللىقانداق ئېچىنىشلىق ، قايغۇلۇق تۈيغۇلارنى قوزغايدۇ... ئاندا ـ ساندا ئۆره قالغان قومۇش ـ يېكەنلەرمۇ ، كىشىگە گويا قاندىن قاتۇرۇلغان تاياقچىلاردەك كۆرۈنىدۇ ، ئۇنىڭ يېنىڭ شا-مالدا بىلىنەر ـ بىلىنمەس ئىرغاڭلىشى ئادەمدە قورقۇنچ ياكى سەسكىنىش پەيدا قىلىدۇ ، ئۇ ئۆزىدە قانچىلىك ئېغىر قىسمەت-لەرنى يوشۇرغاندۇ ـ ھە !... سۇلا ئەمەس ، ئۇنىڭ ئىككى يېقە-مۇ ، قان بىلەن بويالغان ، شۇ يەرلەرگە قانچىلىك قانلار سىڭگەن-دۇ ؟ بەزى يەرلەردە قانلار ئۈيۈپ ـ ئۈيۈپ قاپتۇ ، ئۇ خۇددى يېنىۋاتقان يالقۇندەك ۋىلىلدايدۇ ، بۇ مەنزىرىنى كۆرگەن ھەر-قانچە باغرى تاش ئادەممۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي بۇقۇلداپ يىغلاي-دۇ ، غەزەپتىن تىترەيدۇ...

نىزامىدىن بىرقانچە كوماندىرلار بىلەن قان دەرياسىنىڭ قىرغىقىغا كەلدى . ھەممىنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى ، بەزىلەر ئۆپكە-دەپ يىغلىدى ، بەزىلەر كۆزلىرىدىن ئىسسىق ياش تامچىلىرى قويۇلۇۋاتقانلىقىنىمۇ سەزمەي ، خۇددى ياغاچتەك قېتىپ تۇرۇپ

قالدى . نىزامىدىنچۇ ؟ ئۇنىڭ پۇتۇن ئەزايى ـ بەدىنىنى تىترەك باسقانىدى . ئۆسۈپ كەتكەن چاچ ـ ساقاللىرى تىكەنلەشكەن . ئىختىيارسىز ھالدا مۇشتۇملىرى تۆگۈلگەن... ئۇ قان دەريا سىدىن كۆزىنى ئالماي ، خىيالغا كەتتى .

بۇ قان ـــ تەڭلىك ـ ئازادلىق ئۈچۈن سۈغا چۈشكەن ، ئوتقا كىرگەن ، جان پىدا جەڭچىلەرنىڭ قېنى ! ئون گۈللىنىڭ بىرگۈلى ئېچىلمىغان نۆۋەر يىگىتلەرنىڭ قېنى !

بۇ قان ـــ قان تۆكۈلمەيدىغان بەختىيار زامان يارىتىش ئۈچۈن تۆكۈلگەن قان !

ئىسىت... شۇنداق خاسىيەتلىك بۇ قاننى ساقلىغىلى بولسا. چۇ كاشكى ، كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىز كۆرگەن بولسا بولماسمىدى ، شۇ چاغدىكى گۈزەل دەۋرنىڭ قەدىرىگە تېخىمۇ چوڭقۇر يەتمەسمىدى...

نىزامىدىنىنىڭ خىيالىرى بارغانسېرى چوڭقۇرلاشماقتا ئىدى : ئېھتىمال ، شۇ چاغلاردا بۇ قانلار خاسىيىتىنى تەرىپلەشىنىڭ ئورنىغا ، ئۇنى قارىلايدىغان ، قاغايدىغانلار چىقىپ قالار ، شۇنداقلار مۇشۇ قاننى ، مۇشۇ مەنزىرىنى كۆرسە ، ئاشۇ ھۆر دەۋر ئۈچۈن قانچىلىك ساپ قانلارنىڭ تۆكۈلگىنىنى كۆرسە ـ ھەم... ئامال قانچە ساقلىغىلى بولمايدۇ ـ دە ، ئەمىسچۇ ؟ بۇ قانلارنىڭ نېمىشقا ، قانداق قىلىپ تۆكۈلگەنلىكىنى يېزىش كېرەك ، يازايلى ، يازغاننى ئۆچۈرۈۋەتكىلى بولماس ، ئۆچۈرۈۋەتكەن تەقدىردىمۇ ، مىليونلىغان كۆڭۈل قاتلىرىدىن چىقىرىۋەتكىلى بولماس ! ئەمما بۇ قانلارنىڭ قىممىتى ھەر قانداق تەتۈر قۇيۇنلاردىمۇ يېقىلماس مۇنارە بولۇپ تىكلىنىدۇ !...

نىزامىدىن كۆزىنى بىر نۇقتىدىن ئالدى ، ئەتراپتا تۇرغانلار ئۇنىڭ كۆزىدىن مەيۈسلۈك ـ غەمكىنلىك ئۇچقۇنلىرىنى ئەمەس ، بەلكى غەزەپ ئۇچقۇنلىرىنى كۆرۈشتى .

يىراقتىن چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلۈپ كېچىك ماشىنا كۆرۈندى.

دى . ھەممىسى شۇ ياققا قاراشتى . ماشىنا بۇلاردىن يۇز مېتىر-
دەك نېرىدا توختىدى - دە ، ئىچىدىن مىللىي ئارمىيە باش
قوماندانى — كۆزلىرى كىچىك ، ئەمما ئۆتكۈر ، ئىنچىكە قارا
بۇرۇتلۇق ، گېنېرال لېيتېنانت ئىسھاقبېك چۈشتى .
نىزامىدىن ئۇنىڭ ئالدىغا ئىتتىك ماڭدى . گېنېرال بۇياققا
ماڭدى . لېكىن ، يېتىپ بېرىشقا ئون نەچچە قەدەم ئارىلىق
قالغاندا ، نىزامىدىندىن بۇرۇنلا :
— سالام ، يولداش نىزامىدىن ! ئۇلۇغ غەلىبەڭلارنى تەب-
رىكلەيمەن ! — دېدى باش قوماندان كۆتۈرەڭگۈ ئاۋاز بىلەن .
— رەھمەت ، يولداش گېنېرال لېيتېنانت !
ئىككىسى قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى ، بۇ كۆرۈشۈش ئىككى-
سىدىن باشقىلارنىڭ كۆز چاناقلىرىغا ئىسسىق ياش تامچىلىرىنى
تىزدى...

— يولداش نىزامىدىن ، كېلىشتۈرۈپ جەڭ قىلدىڭلار ،
غەلىبىلىك جەڭ قىلدىڭلار ، ياش ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت نامىدىن ،
مىللىي ئارمىيە باش شتابى نامىدىن رەھمەت سىلەرگە ، —
دېدى ئىسھاقبېك ھاياجان بىلەن ، — سىلەرنىڭ پولكىغا «باتۇر-
لۇق» ئۇردىنى بېرىش كېرەك !
— رەھمەت ، يولداش گېنېرال لېيتېنانت !
— شىخۇدىكى ئۇچ سوتكىلىق جەڭ غەلىبىسى — بىر
ئەسىرگە تەڭ غەلىبە ، ئۆزىدىن نەچچە ھەسسە ئۈستۈن ، قورال-
لىرى خىل ، مۇداپىئەدە تۇرغان دۈشمەننى يېڭىش — تارىختا
ئاز كۆرۈلگەن ، ئۇلار شىنجاڭدا پۈت تىرەپ تۇرۇش تەقدىرىنى
شىخۇغا باغلىغانىدى ، ئەمدى ئومۇرتقىسى ئوشتۇلدى !
باش قوماندانىنىڭ يالقۇنلۇق ، چوڭقۇر مەنىلىك سۆزلىرى
نىزامىدىنىلا ئەمەس ، بۇ يەردە تۇرغان كوماندىر ، جەڭچىلەرنى-
مۇھاياجانغا سالدى .
— جەڭچىلىرىمىز ئۆلۈمدىنمۇ ، جاپا - مۇشەققەتتىنمۇ

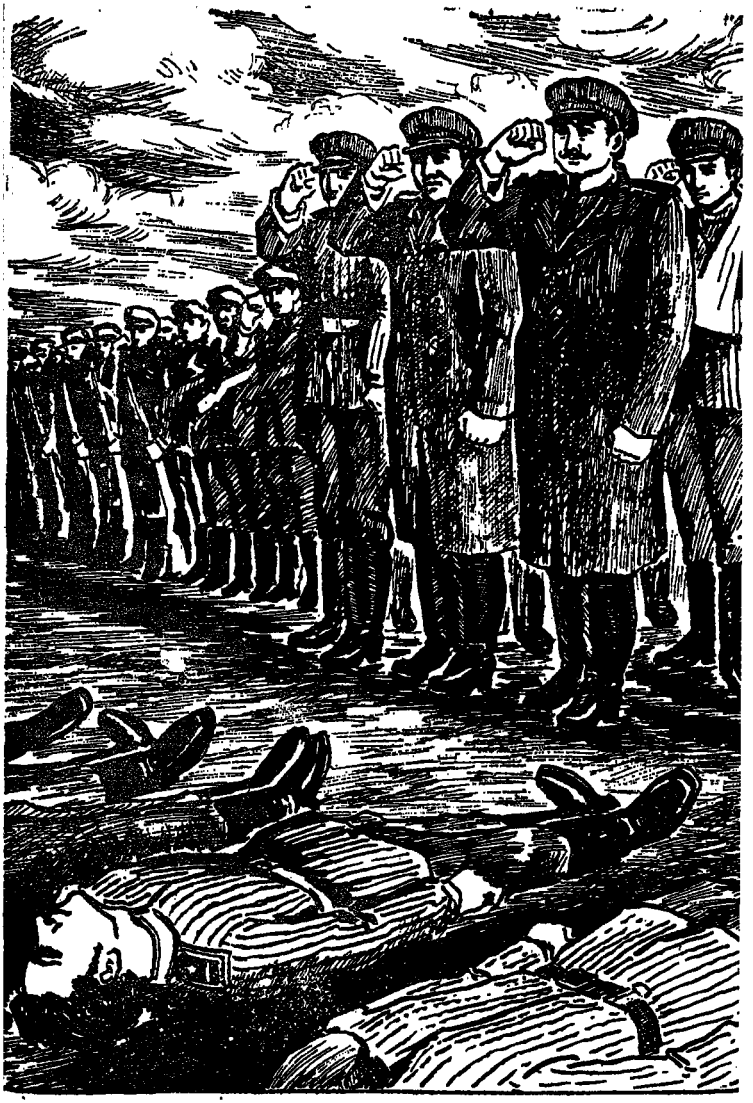

قورقماي جەڭ قىلدى ، ـــ مۇنداق روھمۇ تارىختا ئاز كۆرۈلـ ـدۇ ، ـــ دېدى نىزامىدىن دوكلات قىلىپ ، ـــ چىقىممۇ ئاز ئەمەس ، ھەر ھالدا قان بىكار ئاقمىدى .

ـــ ئەلۋەتتە ، ـــ دېدى باش قوماندان ، ـــ ئۇرۇشتا جەڭچىلەر ھەل قىلغۇچ رول ئويناپدۇ ، غەلىبە قانسىز قولغا كەلمەيدۇ ، بىراق ئۇرۇشقا كونكرېتنى رەھبەرلىك قىلغۇچىنىڭ پىلانى ، تاكتىكىسى توغـرا بـولمىسا ، تۆكۈلـگەن قان بىكار كېتىدۇ .

ئۇلار ئۇرۇش قۇرباللىرى ياتقۇزۇپ قويۇلغان يەرگە كەلـدى . مەيداننى بىردىنلا ئېغىر سۈكۈت باستى . سەككىز يۈزگە يېقىن ئۇرۇش قۇربانلىرى ئوڭدا ياتقۇزۇلۇپ ، رەتلىك تىزىپ قويۇلغان ۋە قۇربانلارنىڭ يۈزىگە شەپكىسى يېپىلغانىدى . يۈزلەر يېپىلغان بولسىمۇ ، ئۇلارنىڭ كىملىكى ۋە قانداق جەڭلەرنى قىلغانلىقى ھەممىگە ئايان ، نادەم ئەنۋەرگە يېنىپ ـ يېنىپ قارايتتى ، ئۇ قۇربانلارنىڭ ئەڭ بېشىدا ياتاتتى . ئاھ ئېغىر مىنۇتلار ، قارىماي دېدىيۇ ، لېكىن قارىماسلىققا قانداق كۆڭلى چىدىسۇن ! ؟... نادەمنىڭ كۆز ئالدىدا ئەنۋەرنىڭ يېزىغا چىقىپ ئۆزىنى ئوقۇتقانلىقى ، ئىنقىلاب يولىغا باشلىغانلىقى «لىپ» قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى .

ئۇنىڭ ئىككى پارچە خېتىنى ساقلاۋاتقان رەيھان ئۇنىڭغا قانچە قاريغانسېرى تېخى قۇرۇمىغان كىرپىكلىرىگە ئىسسىق ياش تامچىلىرىنىڭ ئېلىنىۋاتقانلىقىنى سەزمەكتە . ئۇ ئۆزىنى ھۆرلىتا ئالدىدا ئەيىبلىك ھېس قىلماقتا ، ئۇنىڭغا دەيدىغان ، كۆڭلىنى بەزلەيدىغان ، تىندۇرىدىغان سۆزلەرنى ئويلىماقتا . ئويلىغان گۈزەل ئويلارنىڭ ، شېرىن خىياللارنىڭ تەتۈرىسى يۈز بەرسە ـــ ئۇنىڭ ھاياتتا ئەڭ ئېغىر ئېچىنىش ، ئازاب بولىدىغانـ ـلىقىنى ئۇ بىرىنچى قېتىم بىلىپ يەتمەكتە .

ئاشۇ ياتقانلارنىڭ يانچۇقلىرىدا يەنە قانچىلىغـان مـۇھەبـ

بەت ـ ئەقىدىگە ، قاياق ۋەدە ـ ئىشەنچكە ، ۋاپادارلىق ئەھدىسى
گە تولغان خەتلەر باردۇ ؟... بەش دۇشمەننى يەر چىشلەتسىگىز
مەن سىزنىڭ ، دېگەن خەتلەر كەشتىلەنگەن ياغلىقلار ، بىر تال
چېچىنى ، بىر چېتى چىشلەنگەن ئۇششاق توقاچلار سېلىنغان
خالتىلارنى ئەۋەتكەن قىزلار بۇ يەردىن يىراق ـ يىراق يەرلەردە
ئاجايىپ گۈزەل ئۆمىدلەر بىلەن مۇشۇ جەڭچىلەرگە يول تۈتۈپ
تۇرۇۋاتقاندۇ ؟... مۇشۇ ئۇرۇش قۇربانلىرىنىڭ ئانىلىرى ـــ
ئوغلۇم سادىر پالۋاندەك جەڭلەرنى قىلىۋاتىدۇ ، پات يېقىندا
ئاسماندىن چۈشكەندەكلا ، ئۆيگە كىرىپ كېلىدۇ ، دەپ تەلمۈر-
گەن مومايلار ـــ شۇ كۈنلەردە نېمىلەر چۈشەۋاتقاندۇ ؟... ئۆمىد
دېگەن يۈز ئاچىدىغان نەرسىمۇ ؟ ئەسىرلەردىن بېرى ئۆمىد قىلى-
نىۋاتقان نەرسىلەر ئەمدى ئاران ـ ئاران يۈز ئېچىۋاتقاندا ،
سېغىنغان يىگىتلەرنىڭ بىرلىرىنىڭ يەتتە ـ سەككىز پاي ئوق
بىلەن قارىغايدەك يىقىلغانلىقىنى ، بىرلىرىنىڭ بەدەنلىرىنىڭ
نەچچە پارچىغا بۆلۈنۈپ كەتكەنلىكىنى ، بىرلىرىنىڭ تاماملارنىڭ
ئاستىدا قالغانلىقىنى ياكى ئاسمانغا ئۇچۇپ كەتكەن يوغان دەرەخ-
لەرنىڭ يېنىپ چۈشۈپ باشلىرىنى قانداق يانجىۋەتكەنلىكىنى ،
بىرلىرىنىڭ ئۆزىنى ئەمەس ، ئونلىغان سەپداشلىرىنىڭ جېنىغا
كەلگەن ئۆلۈمنى ئۆزىنى تۈتۈپ بېرىپ قۇربان بولغانلىقىنى ،
ھەتتا بىرلىرىنىڭ ئاۋۇ جاھىل قۇرغاننى ئېلىپ بولۇپ ، ئۇرۇش
غەلىبىسى تەنتەنە قىلىنىۋاتقان چاغدا ، قايسىدۇر بىر ئاكوپكىد
ئۇزۇلگەن ئوق بىلەن خۇشاللىقتا چاقنىغان كۆزى يۇمۇلغانلىقى-
نى شۇ تاپتا ئۇلار نەدىنمۇ بىلسۇن... ئۇرۇشتا ھېچكىم ئۆزىنى
ئويلىمايدۇ ، باشقىلارنى ئويلايدۇ ، بىراق ئۇرۇشقا كىرگەندىن
كېيىن ، گاھ كۆرۈنۈپ ، گاھ كۆرۈنمەيدىغان دۇشمەننى ، ئۇنىڭ
ئوقلىرىنى ئويلايدۇ ، شۇ ئوقلارنىڭ باشقىلاردىن كۆرە ، ئۆزىگ
تېگىشىنى ئويلايدۇ . شۇڭا ، ئۇلارنى باشقىلار ئويلايدۇ ، ئويلاۋا
تىدۇ... تېخى تارىخ بەتلىرىگە مەردلىك ـ جان پىدالىقنى قانداۋ

يېزىشنى ئويلاۋاتىدۇ ، مۇشۇ قۇربانلارنى ئاجايىپ سېغىنىش ، ئىسسىق مېھىر بىلەن كۈتۈۋاتقانلارغا قانداق جاۋاب بېرىشنى ئويلاۋاتىدۇ ، بۇنى ھەممىدىن كۆپرەك گېنېرال لېيتىنانت ئىسماقبېك بىلەن پولكوۋنىك نىزامىدىن ئويلاۋاتىدۇ .

تىل بىلەن ئىپادە قىلغىلى بولمايدىغان بۇ قايغۇلۇق ، دەھشەتلىك مەنزىرىلەر جەڭچىلەردە ، كوماندىرلاردا ـــ ھەممىدە ئېچىنىش ، ئەلەم قوزغىدى ۋە ئۆزلىرى بىلەن ئۇچ كۈندۈز ، تۆت كېچە تىركەشكەن دۇشمەنگە ، دۇشمەن ئەسىرلىرىگە ، ھەتتا ئەنە ، ئاۋۇ نېرىدىكى پەسلىككە دۆۋىلەپ قويۇلغان دۇشمەن ئۆلۈكلىرىگە غەزەپ ـ نەپرەت قوزغىدى...

ھەممىنىڭ كۆزى ھاياتتىن مەڭگۈ خوشلاشقان سەپداشلىرىدا ئىدى ، نىزامىدىن پاراسەتلىك ، چوڭقۇر پىكىرلىك كومانداندىرىمدىن ئايرىلىپ قالدىم دەپ ئويلاۋاتامدىكىن ، ئۇ پات ـ پات ئەنۋەرگە قارايتتى . جەڭچىلەر شۇ غەلىبىلىك مىنۇتلاردا ئۇلار بىلەن بىللە بولالمىغىنىغا ئېچىناتتى... ئۇرۇشنى ھەممىدىن كۆپرەك كىم قىلدۇ ؟ جەڭچى قىلدۇ . مۇشۇ مەنزىرىگە تىكىلگەن جەڭچىلەر ئۆمرىنىڭ قىسقىلىقىنى ھېس قىلىشتى... ئۆتكەن ئۆمۈر ئۆتۈپ كەتتى . ئەمدى ئۇنىڭ بىلەن ياشىغىلى بولمايدۇ ـ دە ، ئۇرۇشنىڭ تۆمۈر تىرناقلىرى ئۇلارنىڭ باغرىنى رەھىمسىزلىك بىلەن تىلماقتا... شۇ ئېغىر مىنۇتتا جەڭچىلەر شۇنداق ئويلاپ قالدىكى ، ھاياتى ئۆچكەن سەپداشلىرىغا شۇنچىلىك چىڭ باغلىنىپ قاپتىكەن ، ئەمدى ھايات يوقتەك ، ياشاشنىڭ قەدىرى يوقتەك تۇيۇلۇپ كەتتى . بىراق ، تىرىكلىك ، ئۇمىدۋارلىققا باي بولاتتى ، يەنە ياشاشنىڭ لازىملىقى ـــ كۆرەش قىلىشنىڭ ، سەپداشلىرىنىڭ ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى يارىتىشنىڭ كېرەكلىكى سېزىلەتتى...

سۇرلۇك تۇس ئالغان مەيداندا ، خۇددى ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلىگەندەك ئېغىر ، ئاستا سۆزلىگەن باش قوماندانىنىڭ سۆزى

جاراڭلاپ كەتكەندەك ئاڭلاندى ؛

ـــ خەير يولداشلار... شانلىق قۇربانلار... سىلەر ئارزۇ قىلغان زامانىنى ـــ كەمبەغەللەر ھاكىمىيىتىنى ئاخىرقى نۆۋەتتە مۇستەھكەم قىلىپ قۇرۇپ چىقالمىساق ، يۇزلىرىمىزدىن نۇر ياغقۇسى... ئەگەر قۇرۇپ چىقالمىساق ، سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا خەلق ئالدىدا... شەرمەندە ـ قارا يۈز بولىمىز... لېكىن سۆز بېرىمىز : جەزمەن قۇرۇپ چىقىمىز !

باش قوماندانىنىڭ سۆزى ئۇزۇك ـ ئۇزۇك چىقاتتى...

نىزامىدىن قۇربانلاردىن ، يەنە ئاۋۇ باش تەرەپكە يانقۇزۇپ قويۇلغان ئوقۇنقۇچىسى ، ياخشى كومانداىرى ئەنۋەردىن كۆزىنى ئالماي ، مۇنداق دېدى :

ـــ قۇربانلارنى ئىنقىلابىمىزنىڭ بۆشۈكى بولغان ئىلىغا قويۇش كىبرەك ئىدى...

گېنېرال ئۇنىڭغا بۇرۇلدى :

ـــ ھېسسىياتىڭىز چۈشىنىشلىك ، يولداش پولكوۋنىك... خوش ، ھازىرچۇ ؟

ـــ ھازىر... تاشيولنىڭ جەنۇبىدىكى دۆڭلۈككە يەرلىك كولىتىۋاتىمىز .

ـــ مەيلى ، ھازىر قويۇپ تۇرايلى ، كەلگۈسىدە بۇيۇك قەھرىمان مۇنارىسى تىكلىنىدۇ !

ئىككىسى جىم بولۇپ قالدى . شۇ چاغدىلا ئۇلارنىڭ قۇلىقىغا چېلىنىۋاتقان ناغرىنىڭ جاراڭلىق ئاۋازى ئاڭلاندى .

ـــ ئاڭلاۋاتامسىز ؟ ـــ دېدى ئىسھاقبېك .

ـــ ئاڭلاۋاتىمەن ، ھېيت ناغرىسى !

ـــ جۇرۇڭ ، بۇگۈن قوش بايرام ، شىخۇنىڭ ئازادلىقىنى ، ئازادلىققا ئۇلگۈرۈپ كەلگەن ھېيتىنى خەلق بىلەن بىللە تەنتەنە قىلايلى .

ئۇلار مەيداندىن چىقىشتى ـ دە ، ماشىنىغا چۈشتى . ماشىنا

تېز بۇرۇلۇپ ، خۇشاللىق ، تەنتەنە ، قاينام ـ تاشقىنلىققا چۆمۈ-
لۈۋاتقان شىخۇ شەھىرى تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى .

بۇگۈن ھېيت !

بۇگۈنكى ھېيت شىخۇ تارىخىدا كۆرۈلمىگەن ئېيتقۇسىز خۇشاللىق ئىچىدە ئۆتمەكتە ئىدى . كىشىلەر بىر يىلدىن بېرى مۇشۇنداق ئازادلىقنى كۈتكەن ، يۈرەكلىرى تېپىچەكلەپ ئۇنىڭ ئىشقىدا يانغان··· مەرھابا ، ئاشۇ كۈن كەلدى ! پەشتاقلاردا ناغ-
را ـ سۇنايلار چېلىنماقتا ، «شادىيانە» كۈيى ياڭرىماقتا ، ئۇنىڭ ئاستىدا شوخ ئۇسسۇللار ئويناماقتا··· ئەمما شۇنچىلىك خۇشال-
لىق ئىچىدە يىغا ـ زارە قىلىشۋاتقان ئائىلىلەر ، بوينىنى قىسىپ قالغان بالىلارمۇ يوق ئەمەس ، گومىداڭچىلار گۈمانلە-
نىپ تۇرمىلەرگە تاشلىغان ، قىيناپ ئۆلتۈرگەن ۋە ئۇلارنىڭ جەسەتلىرىنى سېپىل ئاستىدىن تېپىپ داد ـ پەرياد كۆتۈرۈۋاتـ
قان كىشىلەر ھەربىر كوچا ، مەھەللىدىن بەشلەپ ـ ئونلاپ تېپىلاتتى . پاجىئەگە ياكى بىرەر خېيىمخەتەرگە ئۇچرىمىغان ئائىلىلەرمۇ شىخۇ ئازادلىقى يولىدا جان پىدا قىلغان مەردلەرگە ئاتاپ ، ژىت ـ قۇيماق سېلىپ قويغان ، شۇڭا ھەربىر ئائىلىلەر-
دىن ئوقۇلۇۋاتقان مۇڭلۇق ئايەتلەر ۋە ھايات قالغانلارنىڭ ئاماد-
لىقى ئۈچۈن ئېيتىلىۋاتقان دۇئا ـ تەلەپلەر ئاڭلىناتتى .

× × ×

سېپىل تۈۋىگە بىر توپ ئادەملەر يىغىلغان ، ئۇ يەردىن ئېسەدەپ يىغلاۋاتقان ئايالنىڭ ئاۋازى كېلەتتى . ئابدۇقادىر قە-
دەملىرىنى ئىلداملىتىپ ، ئۇ يەرگە يېتىپ باردى ـ دە ، توپنىڭ ئارىسىنى يېرىپ ئىچىگە كىردى . ئايال ئابدۇقادىرنى كۆرۈپ تېخىمۇ ئۆپكىدەپ كەتتى .

ئوتتۇرىدا بىر ئۆلۈك ئوڭدا ياتقۇزۇپ قويۇلغان ، ئۇنىڭ

قۇلاق - بۇرۇنلىرى كېسىلگەن ، كۆزلىرى ئويۇلغان ، بەدەنلىرى قىيما - چىيما قىلىنغان... كىملىكىنى بىلگىلى بولمايتتى. بىراق ئۇ يىغلاۋاتقان ئايالنىڭ ئېرى بولسا كېرەك ، بەلكى كىملىرىدىن تونۇۋالغاندۇ ، ئولىشىپ تۇرغانلار ئۇنىڭغا ئېچىنىپ ، قايغۇرۇپ ، تەسەللى بېرەتتى . لېكىن ، ئايال يىغىسىنى توختىتالماس ئىدى :

— كۆردۈڭلارمۇ ئىت ئۆلۈكىدەك قويغىنىنى ، — دەيتتى ئايال مۆلدۈرلەپ يىغلاپ ، — دۇنيادا مۇنداقمۇ ۋەھشىيلىك بولامدۇ ، بۇنىڭغا ئادەم قانداق چىدايدۇ...

جەسەت ھېلىلا سېپىل ئاستىدىن كولاپ ئېلىنغانىدى .

— بۇلارنىڭ قىلمىغىنى قالمىدى ، — دېدى توپ ئىچىدىن بىرسى ، — بۇ ۋەھشىيلىككە سىزلا ئۇچرىغىنىڭىز يوق ، ئۇچرىمىغان ئادەم ئاز ، تارتقۇلۇقلا بولسا تارتتۇق ، كۆرمىگىلىغان ئادەم بىئەجەل ، بىگۇناھ ئۆلدى ، ئىت غالجىرلاشقاندا ، كۆرگەنلا ئادەمنى چىشلىگەندەك ئىش بۇ...

— بولدى قويۇڭ ، — دېدى يەنە بىرسى ئابدۇقادىرنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ ، — مانا بۇ ئەزىمەتلەر ئۆچمىزنى ئېلىپ بەردى ، پۇخادىن چىقتۇق ، قالغانلار ئامان بولسۇن ئەمدى...

ئايالنىڭ قۇچاقتىكى تېخى يېشىغا تولمىغان بالىسى بىر ئانىسىغا ، بىر يەردە ياتقان دادىسىغا ۋە كىم گەپ قىلسا شۇنىڭغا كىچىك كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ قارايتتى .

— نېمە دەپ ئەكىرىپ كەتكەن ؟ — دەپ سورىدى توپ ئىچىدىن بىرسى ئايالدىن .

— نېمە گۇناھى بارلىقىنى بىلمەيمەن ، ئالدىدا ئىككى چېرىك ئۆيمىزگە بېسىپ كىرىپ ، قويمىزنى ، يېرىم خالتا گۈرۈچمىزنى ، ئازراق ئۇنىمىزنى بۇلاپ چىقىپ كەتتى ، ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ، ئون نەچچىسى يەنە بېسىپ كىردى ،

بۇ قېتىم ئۇلار شۇنچىلىك ۋەھشىيلىشىپ كېتىپتۇكى ، چىرايىغا قارىغىلى بولمايدۇ ، ئۆيلەرنى ، قوتان ، ھاجاتخانا ، ھېچ يەرنى قويماي ئاختۇردى ، يوتقان ـ كۆرپىلەرنىڭ ئەستە ـ پاختىلىرىنمۇ ئۆرۈۋەتتى... نېمىنى ئىزدەيتتىكىن ، ھېچ نەرسە تاپالمىدى ، ئاخىر ئېرىمنى باغلاپ ئاچىقىپ كەتتى .

ـــ ئېرىڭىز نېمە ئىش قىلاتتى؟

ـــ ۋاي... قويدىن ياۋاش ، چۈننىمۇ رەنجىتمەيدىغان ئادەم ئىدى ، مۇئەللىملىك قىلاتتى ، بالىلارنى ئازدۇردۇڭ دەپ مەكتەپتىن چىقىرىۋەتكەن ، شۇنىڭدىن بېرى ئانچە ـ مۇنچە تىجارەت قىلاتتى .

ـــ سىيىت ئەپەندىمۇ يا؟

ـــ شۇنداق ، خەقلەر «سىيىت ئەپەندى» دېمىسە بىلمەيتتى .

ـــ سىيىت ئەپەندىنى بىلمىمىز ، دېدى توپ ئىچىدىن بىرسى ، ـــ نېمىشقا تۇتۇلغانلىقى ھەم ئۆلتۈرۈۋېتىلگەنلىكى چۈشىنىلىك ، ياۋاش بولغان بىلەن ئىچى كۆچلۈك ئادەم ئىدى...

ـــ مۇشۇ يېقىندىن بېرى كېچىسى تىنماي خەت يازىدىغان بولۇۋالغان ، ـــ دېدى ئايال ، ـــ بەزى ـ بەزىدە قوينىغا گىزىت سېلىپ ، چىقىپ كېتەتتى .

شۇ چاغدىلا ئابدۇقادىر سىيىت ئەپەندىنىڭ نېمە سەۋەبتىن ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى چۈشەندى ۋە يۈرىكىدىن ئەلەملىك ئېچىنىش لىق ھېسلار قوزغالدى .

زەمبىل كۆتۈرۈپ ئىككى ياش كەلدى ، ئۇلار جەسەتنى زەمبىلگە ئاۋايلاپ سالدى ـ دە ، ئېلىپ كېتىشتى . ئايال ئۇن سېلىپ يىغلاپ ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭدى .

شىخۇ بازىرىدا كۆرگەن پاجىئەدىن غەزەپلىنىپ كېتىپ بارغان ئابدۇقادىر يان كوچىدىن چىقىپ كەلگەن ھەربىي قىزنى

كۆرۈپ داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى . ھەربىي قىزمۇ ئابدۇقادىرنى كۆرۈپ شۇنداقلا داڭقېتىپ قالغانىدى . ئىككىسى تەڭجۇپتە قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكەنلىكىنى بىلمەيتتى ... ھەيران قېلىشقا سەۋەب بولۇۋاتقان نەرسە ـــ ھەر ئىككىسىنىڭ ھەربىي كىيىملىرىدە ئىكەنلىكى ، قىز ھەربىي يىگىتكە ھەيران قالسا ، يىگىتمۇ ھەربىي قىزغا ھەيران ئىدى ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھەر ئىككىلىسى ئوفىتسېر ، ئۇنۇڭ ـ دەرىجىسىمۇ ئوخشاش ، ئوخشىمايدىغان يېرى قىزنىڭ كۆكسىدە «ساداقەت» ، يىگىتنىڭ كۆكسىدە «پىدائىي» ئوردېنلىرى چاقناپ تۇراتتى .

ھەر ئىككىلىسى ھاياجانلىق ھېسلىرىنى باسالماي تەڭلا ۋارقىرىۋەتتى :

قادىرمۇ سىز ؟

ـــ نىنامۇ سىز ؟

ئىككى ئوفىتسېر قىزغىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى .

ـــ سىز تېخى يېقىندىلا مايتاغدىكى بىر قارا ئىشچى ئىدىڭىز ، قانداق قىلىپ مىللىي ئارمىيىنىڭ پوروپوركىسى بولۇپ قالدىڭىز ؟

ـــ سىزمۇ بىر ئائىلە قىزى ئىدىڭىز ، قانداق قىلىپ پوروپوركىسى بولۇپ قالدىڭىز ؟ مېنىڭ ئۆتكەنكى گۇمانىم توغرا ئىكەن ـ دە !

ئىككىسى بىر ـ بىرىنىڭ قوللىرىنى تۇتۇشۇپ ، شۇنچىلىك يېقىن ـ كىيىملىرى تېگىشىپ تۇرغان ھالدا ، ھەيرانلىقلىرىنى باسالماي ، سۆزلىشىپ كېتىشتى . كوچىلاردىكى كىشىلەرمۇ ، ئىككىسىنىڭ شۇ ھالىتىگە ھەيران قېلىشىپ ، تىكىلىپ قاراپ تۇرۇشاتتى .

ـــ جۇرۇڭ ، بىزنىڭ ئۆيگە ، ـــ دېدى نىنا ، ـــ پاراڭلىشىمىز ، ھەممە گەپلەرنى دېيىشىمىز ، بىر ـ بىرىمىزگە ھەيران قېلىشمىزنىڭ سىرلىرىنى يېشىمىز .

ئابدۇقادىر نىنا بىلەن بىللە ئۇنىڭ ئۆيىگە ماڭدى ، كىشىلەر ئىككىسىگە زوقلىنىپ قارىشاتتى . تۇرلۇك ئوقەتچىلەرنىڭ بىر - بىرىگە ئۇلىشىپ كۆتۈرۈلۈۋاتقان ئاۋازلىرى بازارنى بىر ئالغاندى :

— يە ئاغىنە - بالىلار ، ئازادلىققا چىققان ئەكەك قوينىڭ قۇيرۇقىدا ئەتكەن مانىددىن يە ...

— ماي چاينىۋال ، ئاغىنە - بالىلار ، بىرنى يېسەك ، يەنە دەيسەن ، ئىككىنى يېسەك تىك تۇرسەن ، ئۈچنى يېسەك شۇك تۇرسەن ...

— ئىلىخۇنىڭ بالىلىرى ئىچىدىغان ناۋاتنىڭ سۈيى بۇ !...

— جەڭچى بالىلار يەيدىغان قوغۇن دېگەن مۇشۇ ! ...

ئىككىسى بىر - بىرىگە قاراپ كۈلۈشۈپ قويدى .

ئابدۇقادىر بۇنىڭدىن تۆت ئاي بۇرۇن كىرگەن دۇكانغا يەنە كىردى . نىنانىڭ دادىسى ئۆتكەنكىدەك تەرىنى تۇرۇپ ئەمەس ، خۇشخۇيلۇق بىلەن ئۇنى قارشى ئالدى ۋە ئىچكىرىكى ئۆيگە تەكلىپ قىلدى .

نىنا داستىخان سېلىپ چاي قىلدى ، ئىككىسى بىر - بىرىگە قاراپ ئولتۇرۇپ چاي ئىچىشتى . ئابدۇقادىرنىڭ يۈرىكى نېمىشقىدۇ ئۇرۇشقا باشلىدى ... كونا ئوتلىرى قوزغالدىمۇ يا قىزنى شۇ ھالدا كۆرۈپ ھاياجانلاندىمۇ ، ھەر ھالدا تامىقى بوغۇلۇپ نەپەس ئېلىشى قىيىنلاشقاندەك بولدى . بىراق ، نىنانىڭ شۇ تاپتا قانداق ھېسسىياتتا ئىكەنلىكى ئۇنىڭغا قاراڭغۇ ئىدى . قانداقلا بولمىسۇن بۇ ئۇچرىشىش تاسادىپىي يۈز بەردى ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىككىسىنىڭ بىر سەپتىن چىقىشى — خۇددى چۆچەكلەردىكىدەك خىيالىي ئىشلارنى ئەسلىتەتتى .

— قىسقا ۋاقىت ئىچىدە نېمىدېگەن ئۆلۈغ ئۆزگىرىشلەر بولدى - ھە ، نىنا ؟ — دېدى ئابدۇقادىر گەپ باشلاپ ، نىنا

يېقىملىق كۈلۈمسىرىدى :

بۇ ئۆزگىرىش شۇڭا ئىككىسىزنى يېڭى تۇسكە كىرگۈزۈپ قويدى - دە ، — دېدى قىز يېقىملىق كۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ ، — شىخۇ قارىماققا تىنچ تۇرغاندەك قىلغان بىلەن ، تىنچ ياتقىنى يوق ، نۇرغۇن ئادەملەر ئىلى ئىنقىلابچىلىرى بىلەن مۇناسىۋەت قىلىپ تۇردى ...

— ھە راست ، — دېدى ئابدۇقادىر ، — مەن ھېلى گومىنداڭچىلار ئۆلتۈرۈۋەتكەن بىر ئادەمنىڭ جەسىتىنى كۆر- دۈم ، ئەھۋالدىن قارىغاندا ، ئۇ يەر ئاستى خىزمىتى بىلەن شۇغۇ- لانغان بولسا كېرەك .

— كىمكەن ئۇ ؟

— سىيىت ئەپەندى دەيدىكەن .

— ھە ، ئۇمۇ مىللىي قىسىم رازۋېدكا بۆلۈمىنىڭ بۇ يەرگە كىرگەن ئادەملىرى بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇراتتى ، ئۆزى تەشۋىقات رەھبەسى تاشلايتتى ، ئىلىدا چىقىدىغان گېزىتلەرنى خۇپىيانە تارقىتاتتى ، ئەپسۇسكى ، سىلەر ھۇجۇم قىلىشتىن ئۇچ كۈن بۇرۇن ، ئۇنىڭ ئىشىنى پۈر تەرجىمان سېزىپ قېلىپ ، تۇتۇپ بەردى . ھە ، راست سىزمۇ ھېلىقى مەن بەرگەن «ئويغان» گېزىتى بىلەن تۇتۇلۇپ قالمىغانسىز !

— سىزنىڭ بەرگەن شۇ گېزىتىڭىز ، ھەقىقەتەن يۇرىكىمىزگە ئىنقىلاب ئوتىنى ياقتى ، — دېدى ئابدۇقادىر شۇ چاغدىكى ئىشلارنى ئەسلەپ ، — بىراق بىز ئۇنىڭدىن بۇرۇنراق ئويغىنىشقا باشلىغان ، لېكىن نېمە قىلارىمىزنى بىلمەي تەمتىرەپ تۇرغاندا ، شۇ گېزىتىڭىز بىزگە پارلاق يول كۆرسەتتى ، زۇلۇمغا قارشى تۇرماسلىقنىڭ ، ئازادلىق ئۈچۈن كۈرەش قىلماسلىقنىڭ ھەربىر ۋەتەن پەرزەنتى ئۈچۈن جىنايەت ئىكەنلىكىنى كۆرسەتتى ، ئويغىنىشىمىزغا جۇرئەت قوشتى ، گېزىت چىقىرىۋاتقان ئىنقىلابچىلارنى تېپىش قارارىغا كەلدۇق ھەم مايتاغ-

دىن قوزغالدۇق ، — ئابدۇقادىر قوزغىلاڭچىلار تەشكىلاتىنىڭ پائالىيەتلىرىنى ، مايتاغدىن قوزغىلىپ ئون توققۇز كۈنلۈك ئا-زابلىق سەپىرى بىلەن ئاخىر ئىلى ئىنقىلابچىلىرى بىلەن غەلىبە-لىك ئۇچراشقانلىقىنى ، مىللىي ئارمىيە تەركىبىگە قوشۇلۇپ ، بۇياقتا يۇرۇش قىلىش جەريانلىرىنى تولۇق سۆزلەپ چىقتى .

ھەر ئىككىمىز بىر سەپتە كۈرەش قىپتىمىز ، لېكىن بىر - بىرىمىزنى چۈشەنمەپتىمىز ، — دېدى نىنا ئۇنىڭ كۆزى-نىڭ ئىچىگە قاراپ ، — بۇگۈن ئاسماندىن چۈشكەندەكلا ئۇچ-رىشىپ قالدۇق ، بۇ ئىنتايىن مەنىلىك ئۇچرىشىش بولدى ، بۇنىڭ شەرىپىگە ، كېلىڭ ، بىر ئاز ئىچەيلى .

ئەلۋەتتە ئىچىمىز ، ئىچىمىسەك بۇ مەنىلىك ئۇچرىشىشقا قەرزدارمۇ بولۇپ قالارمىز ، — دېدى ئابدۇقادىر ھىياجى-لىنىپ ، — ئۇچرىشىشىمىزنىڭ ئەھمىيىتىنى قەدىرلىشىمىز كې-رەك - دە !

نىنا يېنىككىنە ئىرغىپ تۇرۇپ ، بىر تەخسە سوغۇق سەي بىلەن ھاراق ئېلىپ كەلدى ۋە ئىككى رۇمكىغا قۇيدى - دە ، بىرىنى ئابدۇقادىرنىڭ ئالدىغا قويدى ، بىرىنى قولىغا ئالدى :

— شىخۇ ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىسى ئۈچۈن !

ئابدۇقادىر گەپنىڭ مەنىسىنى بۇرىدى :

— ئىككىمىزنىڭ ئىناقلىقى ۋە مەڭگۈ بىرلىكىمىز ئۈ-چۈن !...

نىنا «يالت» قىلىپ ئۇنىڭغا قارىدى ۋە يۈزلىرى بىردىنلا ئوت ئالدى - دە ، مۇنداق دېدى :

— ئۇيغۇرلار ئايالىلار ھاراق ئىچسە ، يامان كۆرىدىغان ، سىزمۇ مېنى يامان كۆرۈپ قالامسىزكىن ؟ ...

ئۇ نىنانىڭ مەنىلىك سۆزىنى چۈشەندى :

— ياق ، نىنا ، سىزنى ھەرگىز يامان كۆرمەيمەن... ئۇ

كۆنا ئىشلارنى قويۇك ... مەن ھازىر باشقىچە ئادەم. مەن ، — دېدى ئابدۇقادىر قىزىرىپ .

ئىككىسى كەلگۈسىدىكى ئىشلار توغرىسىدا قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى .

× × ×

ئۇرۇمچى ھېچقاچان مۇنداق ۋەھىمە ۋە ئەنسىزلىككە چۆشمىگەن ، كوچىلاردا كىچىك ھەربىي ماشىنىلار چىرقىرىشىپ ئۇچقاندەك چاپاتتى ، كىشىلەر يول بوشاتتىمۇ ، بوشاتمىدىمۇ ، ئۇنىڭغا قارىغۇدەك كىم بار دەيسىز ؟ ئىنساپ ، قاتناش تۈزۈمى دېگەنلەر ئاسمانىنىڭ قەرىگە چۆرۈۋېتىلگەن . دۇكانلارنىڭ نۇرغۇنلىرى تاقالغان ، بازار - رەستىلەردە سودا - سېتىق قىلىۋاتقان ئادەمنى كۆرگىلى بولمايدۇ ، نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ ئۆڭىسىلى ئۆچكەن ، بىر - بىرىگە قاراشمايدۇ ، سېپىل دەرۋازىلىرىنىڭ ئاخشىمى ئېتىلىپ ، ئەتىگىنى ئېچىلىشى ئۈزگىرىپ ، ئەنسىز ماشىنىلارنىڭ ھېلىدىن - ھېلى كىرىپ چىقىشىغا قارىماي ، ھەر قېتىمدا ئېچىلىپ - يېپىلىپ تۇراتتى . دەرۋازىغا سەللا تىكىلىپ قارىغان ئادەمگە قاراۋۇللارنىڭ مىلتىقلىرى تەڭلىنەتتى .

ھەربىي ، مۇلكىي ئەمەلدارلار كوچىلاردا كەم كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالغان ، چۈنكى ئۇلار ئالدىلىرىغا دۆۋىلەنگەن قەغەز - ماتېرىياللارنى رەتلەش بىلەن ئاۋارە ، بەزىلىرىنى يەشكىلەرگە قاچىلايتتى ، بەزىلىرىنى يىرتىپ تاشلايتتى ، بەزىلىرىنى كۆيدۈرەتتى ... بولۇپمۇ ھەربىي ئەمەلدارلار كىچىككىنە ئىشلارغا چېچىلىپ ، قىلدىن - قېيىق كەتسىلا ، قوللىرىنى ناگانلىرىغا ئۇزىتىدىغان بولۇپ قالدى ...

ئۆي بىساتلىرىنى ئۇچ ئات قوشقان ھارۋىلارغا ، ماشىنىلارغا بېسىپ ، ئۇرۇمچىدىن كۆچۈۋاتقانلارمۇ نۇرغۇن ، تېخى چەت

ئەللەرگە قېچىشنىڭ كويىغا چۈشكەنلەرمۇ بار ... ھەر كۈنى سەھەردىكى كىشىلەر ئىلى ئىنقىلابىنى قوللايدىغان مىڭلاپ - مىڭلاپ تەشۋىقات ۋەرەقلىرىنىڭ تاملارغا چاپلىنىپ قالغانلىقىنى ياكى كوچىلارغا تاشلانغانلىقىنى كۆرۈشۈپ تۇراتتى . گومىنداڭ ساقچىلىرى ئۇنى يىغىپ - يىرتىپ ھېرىپ قالدىمۇ ، ھازىر ئانچە پەرۋا قىلمايدىغان بولۇپ قالدى . شۇڭا ، ئۇرۇمچى ھاۋاسىنى ئىلى ئىنقىلابىنى قوللايدىغان سۆزلەر يېرىپ تۇراتتى .

ئەسلىدە بۇ ۋەھىمە ۋە ئەنسىزلىكلەر شىنجاڭ گارنىزون شتابى گېنېرالىرىنىڭ بالا - چاقىلىرىنى ئېچىرىڭگە ئالدىراپ يولغا سېلىشىدىن باشلانغان . ھازىر بولسا كېڭىيىپ ، دۆنزىيە دەرىجىلىك كوماندىرلارنىڭمۇ بالا - چاقىلىرىنى كۆچۈرۈشى ئەۋج ئالدى . تېخى يول تاپقان پولك دەرىجىلىك كوماندىرلارمۇ شۇنداق قىلىشقا ئۆتتى .

ھەممىدىن ئېغىرراق ۋەھىمە شىنجاڭ گارنىزون شتابىنى ئورىۋالدى . تەرەپ - تەرەپتىن كېلىۋاتقان ئەنسىز ، قورقۇنچلۇق خەۋەرلەر ، تېلېفونىنىڭ ھېلىدىن - ھېلىغا جىرىڭلاشلىرى قۇلاق - مېڭىنى يەيتتى ، باش قوماندانلىقىنىڭ سەپرايىنى ئۆزلىتەتتى ، ئۇ بارغانسېرى تېرىكسىپ ، تېلېفونغا چاقىرماسلىقنى ئۇقتۇردى . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ، بىرئاز ئارام ئالغاندەك بولۇپ ، نېمىدۇ ، بىر نېمىنى كۈتۈپ ، ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن بۇياققا مېڭىشقا باشلىدى .

گېنېرالنىڭ ئېغىر ۋەھىمىگە چۈشكىنىگە بىرنەچچە كۈن بولدى . ئۇ بىرىنچى كۈنىلا مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋە جياڭ جيېشىغا ئالاقزادىلىك ئىچىدە مۇنداق جىددىي تېلېگراممىا يوللىغان ، «مىللىي قىسىملار ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا شىدەت بىلەن يېتىپ كەلدى ، ئۇرۇمچىگە پەقەت يۈز كىلومېتىردىن ئوشۇقراقلا ئارىلىق قالدى . ئەھۋالىمىز ئېغىر ... كىشى ئاخىر ئۆلىدۇ ، مەن ۋەتەن ئۈچۈن شەرەپ بىلەن قۇربان بولۇشقا تەيـ

يار .» جياڭ جيېشى دەرھال جاۋاب تېلېگراما يوللاپ ، ئىلى تەرەپ بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق ۋەزىيەتنى مۇقىملاش تۇرۇشنىڭ كېرەكلىكىنى ، سۆھبەتكە بەي چۈڭشىنى ئەۋەتىدى غانلىقىنى ئۇقتۇرغان . گېنېرال جاڭ بۇ جاۋاب تېلېگرامىنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتكەن ، تېخىمۇ ئالاقزادىلىككە چۈشكەن ۋ جياڭ جيېشىغا : بەي چۈڭشىنىڭ مىجەزىنىڭ يېنىكلىكى ، ئ كەلسە ، ئىشنى بۇزىدىغانلىقى ، تەمكىن ، سالماق باشقا بىرە ئادەمنى ئەۋەتىشىنىڭ كېرەكلىكى توغرىسىدا يەنە جىددىي تېلېگ راما بەرگەن . شۇ تاپتا ئۇ ئاجايىپ تەقەززالىق ئىچىدە جاۋا تېلېگراما كۈتمەكتە ئىدى .

قوماندان شىخۇ ئۇرۇشىدا قوشۇنلىرى تارمار قىلىنىپ قې چىپ كەلگەن تاتۇق كوماندىرنىڭ (ئۇنىڭ ئوڭ قېشىنىڭ قۇي رۇقىدا تاتۇقى بار ئىدى) بۇ يەردە ـــ يۈمشاق دېۋاندا بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك ، ئۆزىگە . ئۆزى پىچىرلاپ ، ئۈياقتىن ـ بۈياققا توختىماي ماڭاتتى .

ئۇ يانچۇقىدىن تاماكا قۇتىسىنى ئالدى ، تاتۇق كوماندى ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ ، سەرەڭگە چاقتى .

ـــ قەيەرگىلا قارىسىڭ ، كۆرۈنىدىغىنى ئوت ، ـــ دېدى قوماندان تاماكىسىنى ئەلەم بىلەن قاتتىق شوراپ ، ـــ دەسسە گەن يېرىڭ قوقاس ... «ئىلى ۋەقەسى» پەيدا بولغاندا ، ب شىنجاڭدىكى سوقۇر ئۇچەي بولغان ، مانا ئەمدى زورىيىپ غەربىي شىمالدىكى سوقۇر ئۇچەيگە ئايلاندى ، جاڭ ۋېيۋەنجاڭ بۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلمەي تۇرالماس ئەمدى...

ـــ گېنېرال جانابلىرى ، ئەھۋال شۇنچىلىك يامانلىشىپ كەتتىمۇ ؟ ـــ دېدى تاتۇق كوماندىر كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ ۋ دېگەن سۆزىدىن ئەنسىرەپ قالدى .

ـــ سىز ئەدە يۈرىسىز ! ـــ ئۇ سۆزلىگەنسېرى ئاچچىق لىناتتى ، ـــ ئىلى ئوغرىلىرى تەرەپ ـ تەرەپتىن خۇددى

يۇگەنسىز ئاتتەك چېپىپ كېلىۋاتسا ، يامان بولماي نېمە بولاتتى ؟...

تاتۇق كوماندىرنىڭ كۆز ئالدىغا مىللىي قوشۇنلارنىڭ شەخسىدا ھۇجۇمغا ئۆتكەن چاغدا ، چىرايلىرى ئاپئاق تاتىرىپ ، كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كېتىشكە ئاز قالغان ئۆز ئەسكەرلىرىنىڭ ئالاقزادە بولۇپ قاچقان قىياپىتى كەلدى . ئۇ ئېغىر تىندى - دە ، گېنېرالغا يەر ئاستىدىن قاراپ قويدى . گېنېرال مېڭىشتىن توختاپ ھەسرەتلىك سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

— جەڭ ناھىيىسىنى ساقلاۋاتقان بىر دىۋىزىيىمىز پۈتۈنلەي تارمار قىلىندى . سىزنىڭمۇ ئىككى مىڭدەك ئەسكىرىي كۈچىڭىز ساق قالغىنى بىلەن ، ئاساسىي كۈچىڭىز تۈگىتىلدى ، مايتاغ ، يەنسىخەي ، شىخەنزىلەردىمۇ شۇنداق بولدى . ئوتتۇرا يۇنىلىشىنىڭ ئەھۋالى سىزگە ئايان — ئۇ ئۆچۈپ قالغان تاماكىسىنى ياندۇرۇپ چەكتى - دە ، داۋام قىلدى ، — جەنۇبقىمۇ ئەندىشە چۈشتى ، ئوغرىلار خەتەرلىك تېيانشان داۋىنىدىن ئېشىپ ئاقسۇ كونا شەھەر ، باي ناھىيىلىرىنى ئىشغال قىلدى ، بۇنىڭ بىلەن قەشقەر ، يەكەن ، خوتەنلەر بىلەن بولىدىغان مۇناسىۋىتىمىز قىيىنچىلىققا ئۇچراۋاتىدۇ ...

گېنېرالنىڭ پاكىتلىق مىساللىرى تاتۇق كوماندىرنىڭ يۈرىكىگە خەنجەردەك سانجىلسا ، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭدا يېڭىلىۋاتقان مەنلىمىدىم ، دېگەن تۇيغۇلارنىمۇ قوزغايتتى .

ئەمدى شىمالىي لىنىيىگە كېلەيلى ، — دېدى قوماندان سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، — ئوغرىلار ئالتاينىمۇ تارتىۋالدى ، ئۇ يەردە تېخى شەرمەندىلەرچە مەغلۇپ بولدۇق .

— گېنېرال ۋەننىڭ تەقدىرى نېمە بولغاندۇ ؟ — ئالدىراپ سورىدى تاتۇق كوماندىر .

— سىز ئۇنىڭ تەقدىرىنى ئويلاۋاتامسىز ؟ تۆت مىڭ ئەسكىرىي كۈچىمىزنىمۇ ؟ شەرمەندىلەرچە مەغلۇپ بولدۇق دېگىنىم

شۇ ئەمەسمۇ ، ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ھەربىي قوماندانى ، ئۆزى گېنېرال تۇرۇقلۇق ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپتۇ ، ئۇ ، توخۇ يۇ-رەك تېخى بىر يۇز ئون بىر ئوفىتسېر ، بىر مىڭ ئالتە يۈز سەكسەن تۆت نەپەر ئەسكىرىمىزنى ئۆزى باش بولۇپ قول كۆ-تۈرگۈزۈپتۇ .

ـــ شۇنداق قىلىپ ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى تۇتۇشىپتۇ - دە ؟...

ـــ ھەممە يەردە تۇتۇشۇاتىدۇ ... تۇتەشتى ... پەقەت سارسۇمبە پولكىدىن پولك كوماندىرى پەن گوۋى ئەللىككە يەت-مىگەن ئادەمى بىلەن گۇچۇڭغا قېچىپ كەپتۇدەك .

ـــ ئۇ ياش ، جۇرئەتلىك كوماندىر ئىدى...

ـــ ياشلىقى قۇرۇسۇن ، ھەممىسى قورقۇنچاق ... گېنېرال ۋەننىڭ غۇرۇرى نەگە كەتتى - ھە ! غۇرۇرى يوق ئادەمنى ھايۋان دېسىمۇ بولىدۇ ، قولىنى كۆتۈرگىچە ، بىر پاي ئوق بىلەن ئۆزىنى ئېتىۋالسا بولمامدۇ...

گېنېرالنىڭ راسا كەلگەن ئاچچىقىدىن تاتۇق كوماندىر ئور-نىدىن تۇرۇپ كەتتى ۋە ئۇ قايافقا ماڭسا ، شۇ ياقتا يۇزلىنىپ تىك تۇردى .

گېنېرالنىڭ خىياللىرى چېچىلغان ، شىنجاڭنىڭ ھەرقاي-سى جايلىرىدىكى قوشۇنلىرىنىڭ تەقدىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى-نىڭ نېمە بولۇشى ئۇنى ئەندىشىلىك خىياللارغا سالاتتى ، ئۇ يەرلەردىكى خەلقلەر ھەربىكتى ئۇنىڭ نەزەرىدە ھامان زورىيىپ بارماقتا ئىدى ... بۇنداق بولۇشىنى كىم ئويلىغان ؟ !

ئىشىك چېكىلدى .

قوماندان سەل تۇرۇۋېلىپ رۇخسەت قىلغاندىن كېيىن ، ئىشىكنى ئىككىسى ھېلىلا گېپىنى قىلىشقان پەن گوۋى پەيدا بولدى ۋە ئۇ قولىنى چېكىسىگە ئېلىپ ، ئۆزىنىڭ كېلىشىنى دوكلات قىلماقچى بولدى :

ـــ هۆرمەتلىك قوماندان...

گېنېرال قولىنى سىلكىدى ، ئۇ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتالماي تەڭقىسلىقتا تۇرۇپ قالدى .

ـــ ھەممەڭ توخۇ يۇرەك !... يا قول كۆتۈرسەن ، يا قاچسەن...

ـــ ھۆرمەتلىك قوماندان ، ـــ دېدى ئۇ سۆزلەشكە جۈرئەت قىلىپ ، ـــ تەسلىم بولغاندىن كۆرە ، قېچىش ـــ قارشىلىق قىلىشقا جۈرئەت قىلغانلىق ئەمەسمۇ...

باش قوماندان ئۇنىڭ بېشىدىن ـ ئايىغىچە قاراپ چىقتى ، ئۆڭگەن كىيىم ـ كېچەكلىرىگە ، جۈدەپ سارغايغان يۈزىگە سەپسالدى ۋە ئۇنىڭ «جۈرئەت قىلىش» دېگەن سۆزىنى ئويلاپ قالدى ـ دە ، چىرايى سەل ئېچىلدى :

ـــ كەل ، ئولتۇر ، ھەر ھالدا سېنىڭ بىرئاز غۇرۇرۇڭ بار ئىكەن .

پولك كوماندىرى پەن گوۋژى تاتۇق كوماندىرغىمۇ چاس بەردى ـ دە ، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتى ۋە يېنىغا كېلىپ ، كۆن قاپلىق يۇمشاق دىۋاننىڭ بىر چېتىدە ئولتۇردى . ئۇ قوماندانىنىڭ پېشانىسىدىكى ھەسرەتلىك قورۇقلارغا سەپسېلىپ ، گۈچۈڭدا ئاڭلىغاندەك ۋەزىيەتنىڭ ھەقىقەتەن ياماں ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى . ئاندىن تاتۇق كوماندىرنىڭ چىرايىغا سەپسالدى ، ئۇنىڭ چىرايىمۇ غەمكىن ۋە مەيۈس ئىدى . ئەمما ، ياش پولك كوماندىرى شۇنىڭغا قارىماي ئۆزىنى يېنىك سېزىپ ئولتۇراتتى . بۆلۈم ئىچىدە بىر پەس ئېغىر جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى .

ـــ سېنىڭ قېچىشىڭنى گېنېرال ۋەن بىلەمدۇ ؟ ـــ دەپ سورىدى قوماندان ئۇنىڭدىن .

پولك كوماندىرى ئورنىدىن تۇرۇپ جاۋاب بەردى :

ـــ ئەلۋەتتە بىلمەيدۇ ، ھۆرمەتلىك گېنېرال ، بىلسە يول قويماتتىمۇ ، ئېتىپ تاشلىشىمۇ مۇمكىن ئىدى ... ئۇ تەسلىم

بولۇشقا ئوندىگەندە ، پۈتۈن قوشۇننىڭ تەڭدىن - تولىسىدىن ئايرىلىپ بولغانىدۇق ، باشقا پولك كوماندىرلىرى ماقۇللىدى ، مەنمۇ ماقۇللىغان بولدۇم ، يېرىم كېچىدە قاچتىم ، تەسلىم بولۇشقا ۋىجدانىم يول قويمىدى ...

— شۇنچىلىك ئەھۋالغا دۇچ كەلگەندە ، نېمىشقا تاكتىكا ئۆزگەرتىلمىدى ؟ يۆنىلىشنى بۇرىۋەتسە بولماميتى ؟

ياش پولك كوماندىرى شۇ چاغدا ھېس قىلغانلىرىنى توغرىدىن - توغرا ئېيتتى :

— خەلق ئىچىدە «ئوغرىلارنى» قوللايدىغانلار كۆپ ئىكەن ، ئارقا سەپ ئىشەنچلىك بولمىسا ، ئالغا خاتىرجەم قارىغىلى بولمايدۇ - دە ، قەيەرگە بارساڭ چۇقان ، ئۇر - ئۇر...

تاتۇق كوماندىر باياتىن بېرى ئېيتالمىغان گېپىنى ئەمدى ئېيتىشقا مۇۋاپىق بولدى :

— خۇددى مۇشۇ ئەھۋال بىزدىمۇ بولدى ، كەينىمىز ئىشەنچلىك بولمىدى ، يەنسىخەي كۆۋرۈكىدە پاراكەندىچىلىك ... تەشۋىقات ۋەرەقلىرى ئۈزۈلمەي چاپلىنىپ تۇردى . نۇرغۇن ئادەملەرنى تۇتتۇق ، ئىبرەت قىلىپ كاللىسىنى ئاستۇق ، لېكىن بېسىلمىدى... بىز ئاخىرقى تىركىشىۋاتقان كۈنىمىز ، كەينىمىزدىن خەلقنىڭ چۇقانلىرى كۆتۈرۈلۈپ تۇردى ، ئالدىمىزغا قارامدۇق ، كەينىمىزگىمۇ... قىسىملار دەككە - دۈككىدە قالىسا ، مۇشۇكنىڭ شەپىسىنى سەزگەن چاشقاندەك ، ئۇۋۇسىدىن چىقالمايدىكەن...

ئەمدى قوماندانلىق نېمە دېيىشى كېرەك ، بۇلارغا قايسى گۇناھلارنى ئارتىدۇ ؟ ئۆتكەندە ئۇ ، باي ناھىيىسىدە بىر پولك ئەسكىرىي كۈچى ئاساسەن تارمار قىلىنغاندا : ئۆزىدىن ئون ھەسسە تۆۋەن كۈچتىن يېڭىلگەن نەدە بار ؟ دەپ تېرىكىپ سەكرەپ كەتكەنىدى . ئۇنىڭغا قارىغاندا بۇ مەغلۇبىيەتلىرى ئورۇنلۇقتەك بىلىنىدى . شىنجاڭدا پەيدا بولغان سوقۇر ئۇچەيلەرنى

يوشۇرۇشنىڭمۇ ئورنى قالمىدى ـ ده .

ئۇ دۇانغا كېلىپ ئولتۇردى ـ ده ، تۇمشۇقىنىڭ ئاستىغا كېلىپ قالغان خەۋپلەرنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەشكە باشلىدى :

ـــ «ئوغرىلار» نىڭ ئۇچ يول بويلاپ قىلىۋاتقان ھۇجۇملىرىدا ئوشۇقى ئالچۇ چۇشۇۋاتىدۇ ، ئىلى ، ئالتاي ، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرى بىر ـ بىرىگە تۇتاشتۇرۇلۇپ ، شۇنچە كەڭ زېمىن بىر پۈتۈن ئۇيۇلتاشقا ئايلىنىۋالدى . بىز ئىگىلەپ تۇرغان رايونلاردىمۇ ئەھۋال ئېغىر ... شەرقىي شىنجاڭمۇ تىنچ ئەمەس ، تۇرپان ، توخسۇن ، پىچانلاردا پارتىزانلار ھەرىكىتى ئەۋج ئېلىۋاتىدۇ ، بۇ ئىنتايىن مۇھىم يەر ئىدى ، بىزنىڭ تومۇرىمىزغا قان يەتكۈزۈپ بېرىدىغان يەر ئىدى ، ـــ گېنېرال يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، ـــ تاشقورغاندا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلدى ، قوزغىلاڭچى قاراقچىلار تاشقورغاننى پۈتۈنلەي ئىشغال قىلىۋالدى ... ئاقتۇنى ئىگىلىدى ، تېخى تاشقورغان مەمۇرىي مەھكىمىسى قۇرۇشقىمۇ ئۈلگۈردى . بۇنىڭ بىلەن توختاپ قالغىنى يوق ، قاراقچىلارنىڭ سانى ئىككى مىڭدىن ئېشىپ ، قەشقەر ، يەكەن ، قاغىلىق ، پوسكامىلارغا يۇرۇش قىلدى ، ھازىر قەشقەردە كىشىلەر بېشىغا غۇلجىنىڭ قىزىل مانجىستر دوپپىسىنى كىيىشىپ يۈرىدىغان بولۇۋالدى ، بۇ ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ ھەرىكىتىنى ئاشكارا قوللىغانلىق ... مەن سىلەرگە ئاساسلىقلىرىنى سۆزلەۋاتىمەن ، ئۇ يەر ـ بۇ يەردە يېنىۋاتقان ئۇچقۇنلار تېخىمۇ كۆپ . قوماندانلىق مەركىزىمىز بولغان ئۈرۈمچىدە ئەھۋال تېخىمۇ ئېغىر ...

گېنېرالنىڭ سۆزلىرى ئىككى ئوفىتسېرنىمۇ ئېغىر ۋەھىمىگە سېلىپ قويدى . تاتۇق كوماندىر بېشىنى لىڭشىتىپ تۇرۇپ ، ئېغىر خورسىنىش ئىچىدە مۇنداق دېدى :

ـــ 1945 ـ يىل ـــ بىز ئۇچۇن ئەڭ ئاپەتلىك يىل ـــ بولدى .

ئىشىك ئېچىلىپ قوماندانلىقنىڭ مۇھاپىزەتچىسى كۆرۈندى .

— گېنېرال جانابلىرى ، تاماق ۋاقتى بولدى .
ئۇ مۇھاپىزەتچىسىگە ئىرەنسىزلىك بىلەن قاراپ :
— مۇشۇ يەرگە ئەكىرىڭلار ، — دېدى .
ئۇستەل ئۈستىگە ھەش - پەش دېگۈچە زىما سېپىلگەن ئاق نان ، تىلىنىپ تەخسىلەرگە تىزىلغان سانجىنىڭ قوغۇن - تاۋۇز- لىرى ، نەنسەننىڭ ئاق مېيى ، تۈرپاننىڭ سۈزۈك ئۈزۈمى ، كورلىنىڭ سۈلۈق نەشپۈتى ۋە باشقا سوغۇق يېمەكلىلەر ھەم ئىككى بوتۇلكا چىڭداۋ ۋىنۇسى قويۇلدى . بايانتىن بېرى ئىشتىھا- سى تۇتۇلۇپ ، ئولتۇرغانلارنىڭ بۇ يېمەكلىكلەرنى كۆرۈپ ، ئاغ- زىغا سۇ كەلدى .
— قېنى ئېلىڭلار ، — دېدى قوماندان ئۈزۈمگە قول ئۇزىتىپ ، — يەرلىكلەردەك ئۇزۇقلىنىشىنىڭ تەمىنى تېتىپ قالدۇق ، قاراڭلار ، ئەڭ پايدىلىق ، قۇۋۋەتلىك نەرسىلەرنى ئا- دەتتىكىدەك ئۇچ ۋاقلىق تاماق قىلىدىكەن .
— شۇڭا ، بۇلار قېيىنچىلىققا ، ئاچلىققا بەرداشلىق بېرە- لەيدۇ ، ئاتاكىغا ئوتتەن چاغلاردا ، قۇچاقلىما جەڭلەردە كۆچىگە ھەيران قالدىم ، — ياش پولك كوماندىرى كۆرگەنلىرىنى مە- سال كەلتۈرۈپ ، — بىر ئادەمنى كۆتۈرۈپ يەرگە ئۇرۇش ، بۇلارغا ھېچ گەپ ئەمەس .
ئۇنىڭغىچە ئۇچ قاچا گاڭپەن ۋە بىرنەچچە تەخسە ھەر خىل سەيلەر كەلتۈرۈلدى .
گېنېرال قاچىدىكى دانە - دانە گۈرۈچلەرگە قاراپ :
— سەندۇبا[1]نىڭ گۈرۈچىمۇ داڭلىق ، مەملىكەتتە كەم تېپىلىدۇ ، — دېدى .
— شۇنداق ، — دېدى تاتۇق كوماندىر ، — قانداقتۇ تەمى ، قۇۋۋەتتىدە بىر ئالاھىدىلىك بار .

---

① سەندۇبا — مىچۇەن ناھىيىسى دېمەكچى .

ـــ مۇشۇ ئېسىل نازۇ نېمەتلەردىن ئايرىلىپ قالامدۇق ـ قانداق ؟

تاتۇق كومانداىر بىلەن پولك كومانداىرى بىر ـ بىرىگە قاراشتى ، «ئايرىلمايمىز» دەيلى دېسە ، ھەر ئىككىسى ـــ بىر-سى ئوتتۇرا فرونتتىن ، بىرسى شىمالىي فرونتتىن قېچىپ كەلگەنلەر ، نېمە دېيىش ، قوماندانلىقنى سوئالىغا قانداق جاۋاب بېرىش ئىككىسىنى تەڭلىكتە قويدى ، بىر ـ بىرىگە يەنە ھەسرەت-لىنىپ قاراشتى .

ـــ بىز بۇ نازۇ نېمەتلەرگە خوپلا ئۆگىنىپ قالغاند-ۇق ، ـــ دېدى تاتۇق كومانداىر ئەلەم بىلەن ، ـــ قېيىن بولۇۋاتىدۇ ، گېنېرال جانابلىرى ...

ـــ ئايرىلماسلىق ئۈچۈن جاننى تىكىپ كۈرەش قىلىش كېرەك !

ـــ بۇنىڭ ئۈچۈن ئېچىرىدىن كۈچ يۆتكەش كېرەك ، ـــ دېدى پولك كومانداىرى جۈرئەتلىك بىلەن تەكلىپ بېرىپ ، ـــ ھازىر ئۇرۇش بولۇۋاتقان جايلارغا باشقا رايونلاردىن كۈچ يۆت-كەش خەتەرلىك . چۈنكى ، ئۇ يەرلەر تىنچ ئەمەس ، ھازىر شىد-جاڭدا يۈز مىڭ ئەسكىرىي كۈچمىز بار دېگەن بىلەن ، بىر مىليون ئالتە يۈز مىڭ كۋادرات كىلومېتىر كېلىدىغان بىر پايانسىز زېمىنغا تارقىلىپ كەتكەن ، شۇڭا بۇ چەكلىك ساندىكى ھەربىي كۈچ بولۇپ ھېسابلىنىدۇ . بۇ ھەربىي كۈچ بىپايان چۆللۈك ، قۇملۇق ، تاغلىق يەرلەردىن ئايرىلغان ، بوستانلىقلار ، شەھەرلەر بىر ـ بىرى بىلەن تۇتاشمايدۇ ـ دە ، شۇڭا ئېچىرد-دىن كۈچ يۆتكەلمىسە ، ئۇستۈنلۈكنى ئېگىلگىلى بولمايدۇ .

بۇ ياش پولك كومانداىرىنىڭ مۇلاھىزىسى قوماندانغا ياقتى :

ـــ سېنىڭ ئېيتقىنىڭ توغرا ، ـــ دېدى ئۇ جانلى-نىپ ، ـــ مەن بۇنى بۇرۇنلا ئويلىغان ھەم مەركىزىي ھۆكۈمەت-كە ئېيتقان ، ئەمما نېمىشقىدۇ ، مەركىزىي ھۆكۈمەت بۇ تەلە-

پىمگە سەل قارىدى ، بۇ قېتىم يەنە جىددىي ئېيتماقچىمەن .
ئىشىك ئېچىلدى :

ـــ مەركىزىي ھۆكۈمەتتىن جىددىي تېلېگرامما !

ئۇچىلىسى ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، گېنېرالنىڭ كۈتكەن سائىتى كەلگەنىدى . ئۇ ئىتتىك بېرىپ تېلېگرامىنى ئالدى ـ ده ، ئوقۇدى . تېلېگرامما جاڭ جيېشىدىن كەلگەنىدى .

ـــ ياخشى ... ئىنتايىن ياخشى ! ... ، ـــ دېدى ئۇ تېخىمۇ جانلىنىپ ، ـــ ئىلى تەرەپ بىلەن تىنچ سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن جاڭ جۈجۇڭ ئەپەندى كېلىدىكەن . ئۇ ئىنتايىن تەمكىن ، سالماقلىق ، يىراقنى كۆرەر ئادەم ، دىپلوماتىيە ماھىرى ، ئالدى بىلەن ھەربىي ھەرىكەتنى توختىتىش توغرىسىدا ئىلى تەرەپكە گەپ يېگۈزۈشى مۇمكىن ، مانا ئەمدى ئىچكىرىدىن ھەربىي كۈچ يۆتكەشنىمۇ جاڭ جۈجۇڭ ئەپەندى ئارقىلىق ھەل قىلىشىمىز مۇمكىن ...

تاماقلار تاماقلىقتا قالدى ، ئۈچىلىسى بۆلۈمىدىن چىقىپ كېتىشتى . گېنېرالنىڭ تەقەززالىقى ئېشىۋاتقان شۇ كۈنلەردە تىنچ سۆھبەت ئۆتكۈزۈشنىڭ يولىنى ئىزدەپ ، چوڭچىنىدىن ئايـ رۇپىلان بىلەن جاڭ جۈجۇڭ كەلدى . يول بويى ئىلى تەرەپ بىلەن بىزنى كىم ياراشتۇرۇپ قويار ، دەپ ئويلاپ كەلگەن جاڭ جۈجۇڭ ، ئۇرۇمچىگە كېلىپلا ھېچنېمىگە قارىماي ، ئالدى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدىكى باش كونسۇلخانىسىغا كىـ رىپ كەتتى .

توققۇزىنچى باب

ئوتتۇرا يۆنىلىش جەڭ مەيدانىنىڭ مەركىزى ـــ يەنسـ
خەي . بۇ قېلىن قارىياغاچلىق يەرگە سان ـ ساناقسىز زېمىلاڭ
كىلار كولانغان . ئۇنىڭ ئالدى چەكسىز كەتكەن ئوچۇق دالا ،
قۇمساڭغۇ ياكى سېرىق توپىلىق ، شېغىللىق ، قـۇمـلۇق يەر
لەر ... ئۇ يەر ـ بۇ يەردە تۇپلەپ ئۆسكەن قىزىل يۇلغۇنلا ،
قېيىشىيىپ ياتقان سۆكسۆكلار ۋە ئارىلاپ چوقچىيىپ تۇرغان
كىچىك ـ كىچىك قۇم بارخانلىرى كۆزگە چېلىقىدۇ . تۆۋەنلـ
گەنسېرى تەرەپ ـ تەرەپكە كەتكەن ئوتۇنچىلار هارۋا يوللىرىنىڭ
ئىزناسى ئۇچراپ تۇرىدۇ . بۇ يەرنىڭ شىمالىي تەرىپى خۇددى
كۇندىن ـ كۇنگە پەسلەۋاتقاندەك ئېگىز ـ پەس ئېدىرلىقلار
بىلەن ئورالغان .

يەردىن ئانچە ئېگىز بولمىغان زېمىلانكىلاردا ئوتتۇرا
فرونتنىڭ ئاساسىي قىسىملىرى تۇرىدۇ ، پولك شتابلىرى ، يا
تاقلار ، كۇلۇبلار ، دوختۇرخانىلار ، خوجىلىق بۆلۈملىرى ، تا
ماقخانىلارغىچە ھەممىسى يەر ئاستىغا جايلىشىپ كەتكەن . ھەر
بىي دەرسلەر ، ئۇرۇش تاكتىكىسى ھەققىدىكى لېكسىيىلەر ،
ئاددىي مەشىقلەر ، كۇندىلىك گېزىت خەۋەرلىرىنى ئاڭلاش ،
كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىرى ئۆتكۇزۇش ، ئاڭلىغان گەپ ـ سۆز
لەرنى بىر ـ بىرىگە يەتكۇزۇشلەرنىڭ ھەممىسى مۇشۇ زېمىلانكـ
لاردا بولۇپ تۇرىدۇ .

ئوقسىز ـ تىنچ ھالەتكە كۆچكەن جەڭچىلەر گەپنى ھەدەپلا
غۇلجىدىكى ئۆزگىرىشلەردىن باشلىغانىدى :

ـــ ھازىر ھۆكۇمىتىمىز كەمبەغەللەرنىڭ غېمىنى قىلىـ

ۋېتىپتۇ ، ـــ دېدى ئېگىز بويلۇق بىر جەڭچى ، ـــ قىشلىق كۆمۈر ، پاختىلىق كىيىم ، كىگىز ـ كېچەكلەرنى تارقىتىپ بېرىپتۇ .

ـــ ئۇرۇشتا ۋەيران بولغان ئائىلىلەرگە ، ـــ دېدى يەنە بىر جەڭچى ، ـــ ئۆي ، قۇتقۇزۇش ئاشلىقى تارقىتىپتۇ .

ـــ بۇلا ئەمەس ، ـــ دېدى يەنە بىرسى ، ـــ يېتىم بالىلارنى تەربىيىلەيدىغان دارىلئېتام ، ئىگە ـ چاقسىز قالغان قېرى ـ چۆرىلەرنى باقىدىغان دارىلئاجىزلارنى قۇرۇشقا تەييارلىق قىلىنىۋاتىدۇ .

ـــ تېخى ئۆز ئالدىغا دېھقانچىلىق قىلىشقا چامى يەتمەيدىغان دېھقانلارغا قىلىنىۋاتقان ياردەمچۇ ، ـــ بايىقى ئېگىز بويلۇق جەڭچى يېنىدىن بىر پارچە خەت چىقاردى ، ـــ مانا قاراڭلار ، دادامدىن مۇنداق خەت كەپتۇ .

ھەممىسى ئۇنىڭ قولىدىكى خەتكە قىزىقىپ قاراشتى . ئۇ قاتلانغان خەتنى ئاۋايلاپ ئاچتى ـ دە ، ئوقۇشقا كىرىشتى ، خەتتە مۇنداق دېيىلگەنىدى :

«... بالام ، ئۆمرۈم كىشىلەرگە ياللىنىپ ئىشلەپ ، بىر پارچە يېرىمنىمۇ تېرىيالماي ئۆتكەن . ھۆكۈمەت يېقىندا بىزدەك گادايلارغا ئۆسۈمسىز پۇل تارقاتتى . بىر ئات ـ بىر سوقا سېتىۋالدىم . ئىرگىلو ھارۋىنىڭ سۈنغان ئوقىنى يېڭىلاۋاتىمەن ، ئۇششاق ـ چۈششەك جابدۇقلىرىنى تۈزەۋاتىمەن ، قىشچە خاڭدىن كۆمۈر ئەكىلىپ ساتماقچىمەن . ئەتىيازدا ھاياتىمدا بىرىنچى بولۇپ ئۆز ئالدىمغا دېھقانچىلىق قىلماقچىمەن . قارا ، بىزدەك كەمبەغەللەرنى يۆلەيدىغان ھۆكۈمەتمۇ بولىدىكەن ، مۇنداق ھۆكۈمەتنى ئۆمرۈمدە كۆرمىگەن ، مەنلا ئەمەس ، بىزنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزمۇ كۆرمەپتىكەن . بۇ ھۆكۈمەت ، بالام ، كۆكلەيدۇ ، گۈللەيدۇ . نېمىشقا دېسەڭ ، ئۇ كۆپچىلىكنىڭ ھالىغا يېتىپ ، ئۇنىڭ غېمىنى قىلىۋاتىدۇ ... مانا قارا ، كۆڭلىمىزدىكىدەك

هۆكۈمەتنى بىز ئەمدىلا كۆرۈۋاتىمىز ، تېخى ئالدىمىزدا بۇنىڭ-
دىنمۇ ياخشى كۈنلەر بولغۇدەك ... »

جەڭچىلەر بىردىنلا جىمجىتلىققا چۆكۈپ ئولتۇرۇپ كېـ-
تىشتى . خەت ئۇلارغا قاتتىق تەسىر قىلغان ۋە ئۇلارنىڭ كۆز
ئالدىغا قوربان بولغان سەپداشلىرى كەلگەنىدى .

بۇ جىمجىتلىقنى بىرىنچى بولۇپ باتىرغازى بۇزدى :

ــ ئاغىنىلەر ، بىزنى خۇشال قىلىۋاتقان يەنە بىر ئىش
بار ، ئۇ بولسىمۇ ، ئۇرۇمچىدىكى سۆھبەتتە ۋەكىللىرىمىزنىڭ
ئۇستۇنلۇكتە تۇرۇۋاتقانلىقى . گومىنداڭ ئۇرۇشتا بىزدىن قاچـ-
داق يېڭىلگەن بولسا ، هازىر سۆھبەتتىمۇ شۇنداق يېڭىلىۋېتىپـ-
تۇ !

ئەمدى گەپنى ئۇرۇمچىدىكى گومىنداڭ مەركىزىي هۆكۈمـ-
تى ۋەكىللەر ئۆمىكى بىلەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي هۆكۈمىتى
ۋەكىللىرى ئۆتكۈزۈۋاتقان سۆھبەتكە كۆچتى .

شۇ كۈنلەردە جەڭچىلەر ئىچىدە قانداقتۇر بىر بۇرۇقتۇرمـ-
لىق هۆكۈم سۈرەتتى . شامالدەك تېز ئىلگىرىلىگەن قوشۇننىڭ
ئۇرۇمچىنىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەندە ، توختاپ قېلىشى ئۇلارنى
جىلە قىلاتتى ، تىت ـ تىت قىلاتتى ... ئالغا ئىلگىرىلەشكە
تېزرەك بۇيرۇق بېرىشلىرىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتەتتى .

ــ ئەخمەتجان ئەپەندىم : گومىنداڭنىڭ ۋەهشىي سىياسـ-
تى بىزنى قوزغىلىپ ئىنقىلاپ قىلىشقا مەجبۇر قىلدى ، دېگەنـ-
دى ، شۇڭا ئۇرۇشتا بولسۇن ، تىنچ سۆھبەتتە بولسۇن ، ئەلۋەتتە
بىز ئۇستۇنلۇكتە تۇرىمىز ـ دە ، ــ دېدى جامالىدىن .

ــ ئۇنىڭ ئۇستىگە سۆھبەتكە ئەخمەتجان ئەپەندىمنىڭ
بېرىشى بىزنى خاتىرجەم قىلىدۇ ، ــ دېدى نادەممۇ ، شىنجاڭـ-
دىن مۇنداق يېتىشكەن ئادەمنىڭ چىققانلىقىغا ئۇلار هەيران
قالغاندۇ...

ــ ئەلۋەتتە هەيران قالىدۇ ، ــ رەيهاننىڭ لەۋلىرى

غەزەپتىن تىترىدى ، ـــ قانچىلىغان مەشھۇر ئادەملىرىمىز ئىنقىلابچىلىرىمىزنى ـــ بىرسىنى ئەمەل بېرىپ ئالداپ ، بە سىنى ياغلىما سۆزلەر بىلەن ماختاپ ئۇچۇرۇپ ، بەزىلەرنى ئارىسىغا پىتنە سېلىپ ، ھىجايىغاقلىرى تۈلكە بولۇپ ، قاپ ياماناتلىرى بۆرە بولۇپ يوقىتىپ بولدى ... ئەمدى شىنجاڭ خەل ئالدام خالتىغا چۈشمەيدۇ !

ـــ تارىخ كەلمەسكە كەتتى ، دەدى رەيھاننىڭ سۆزىد تەسىرلەنگەن باتىرغازى ، ـــ ئۇ ئىشلار بىزگە ساۋاق بەردى ئەقىل بەردى .

زېمىلانكا ئىچىدە ئولتۇرۇشقان ياكى يانپاشلىغان جەڭچىل قىزىق پاراڭغا بېرىلگەن . ئادەم بويىدىن بىر غېرىچلا ئېگىزلە تىكى بۇ يەر ئاستى ئۆيى قىزغىن سۆھبەتلەر بىلەن ھەر كۈ مۇشۇنداق جانلىنىپ تۇراتتى .

ـــ سۆھبەتتە ئۇلار : بىز ئاكا ـ ئۇكا قېرىنداشلار ، دەپ سۆز باشلاپتىكەن ، ـــ دەدى نادەم . ئەخمەتجان ئەپەندە دۇنيادا ئۆز ئىنىسىنى خورلايدىغان ، ئادەم قاتارىدا كۆرمەيد غان ، بېشىڭدا ياڭاق چاقسامۇ ، ماڭا قاپاق كۆتۈرۈپ قارىماي غان مەجبۇرىيىتىڭ بار ، مەنمۇ ئادەمغۇ دەيدىغان ھوقۇقۇ يوق ، دەيدىغان ئاكا بولامدۇ ؟ ... دەپ ، رەسۇاسىنى چىقىرىپتۇ باتىرغازى ھاياجىنىنى باسالمىدى :

ـــ پاھ ، پاھ ... تازا دەككىسىنى بېرىپتۇ ـ دە ! ياغلە گەپلىرىمگە ئېرىپ كېتىدۇ ، دەپ ئويلىغان بولغىيدى...

پاراڭ بارغانسېرى قىزىشقا ئۆتتى ، بولۇپمۇ بىر مەن ، بە سەن بولۇپ سۆزلەۋاتقان نادەم بىلەن باتىرغازىنىڭ يېنىغا جەڭ چىلەر شىپقاپ كېلىشكە باشلىدى . پەقەت ۋاقىسجانلا ئۇياق قاراپ ، كۆزىنى يۇمۇپ ياتاتتى . كۆزىنى يۇمۇپقۇ ئۇخلاۋاتقىد يوق ، ئۇ ھەممىنى ئۆزىگە قارىتىپ سۆزلەۋاتقان نادەم توغرىلە ئويلاپ ياتاتتى . شۇخۇ ئۇرۇشىدا نادەمنىڭ شۇنچىلىك خەتەرلە

ۋەزىپىگە بۇيرۇلغاندا ، ئۆلۈم ئاغزىغا بېرىپمۇ ساق قالغانلىقىغا ئىچى يانماتتى . تىت ـ تىت بولاتتى ... ھېچبولمىغاندا ئەنۋەر ئەپەندى ئۆلگىچە ، مۇشۇ مۇناپىق ئۆلسە بولماسمىدى ، دەپ تولـ غىناتتى . ئۆزىنىڭ ئۇنىڭغا قارىتىپ تېخىچە بىر پاي ئوق ئاتالـ مىغىنىغا جىلە بولاتتى : گايىتكام ئىنىدەككە كېلىپ قالدى ، ئاشۇ زەربە بەرمىسە مەن ھېچنېمە قىلالمايدىغان ئوخشايمەن ، دەپ ئويلايتتى . رەيھاننىچۇ ؟ ئۇنىڭغىمۇ ئۆچلۇكى يانغان ، ئۇ ئىزا تارتماي ، نېمانچىلا : سۆزلەڭا نادەم ، ئاڭلىغانلىرىڭىزنى قويماي دەڭ ، دەپ كېتىدۇ ؟ شۇ تاپتا نادەمگە قانچىلىك تەلمۇـ رۇپ قاراۋاتقاندۇ ؟ قانداق خۇلقلارنى كۆرىستىۋاتقاندۇ ؟ ... ئۇنىڭ خىياللىرى ئازابلىق ، ھەسرەتلىك... ئۇ ئۇخلىغاندەك قىمىر قىلماي ياتقان بىلەن ئىچىدىن يېنىپ كۆيۈۋاتىدۇ ، ئۆرتـ مىۋاتىدۇ...

ـــ گەپنى سۆھبەتنىڭ بېشىدىن باشلايلى ، ـــ دېدى نادەم ، ـــ ھۆكۈمىتىمىزنىڭ ۋەكىللىرى سۆھبەت زالىغا كىـ رىپ بارغاندا ، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللەر ئۆمـ كىنىڭ باشلىقى جاڭ جۈجۇڭ ئۇلارنى چېكىپ ، قانچىلىك ئادەمـ لەر ئىكەنلىكىنى بىلىپ باققۇسى كېلىپ ، دىپلوماتىك ئۇسۇل بىلەن : «ئىتتىپاقلىق» دەپ قولىنى ئۇزىتىپتىكەن ، ئەخمەتجان قاسىمى ئۇنىڭ ھەدەپلا ھىيلە ئىشلىتىشكە ئۇرۇنۇۋاتقانلىقىنى سېزىپتۇ ـ دە ، «باراۋەرلىك» دەپ قولىنى بېرىپتۇ . جاڭ جۈجۇڭ تۇيغۇن ئادەم ئىكەن . شۇ ھامان چىرايى تاتىرىپ كېـ تىپتۇ ، لېكىن چاندۇرماي ، كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ يەنە «بىر ـ لىك» دەپتۇ . ئەخمەتجان ئەپەندىمۇ دەرھال «خەلقچىللىق» دەپ ئۇنىڭ قولىنى سىلكىپ قويۇپتۇ . شۇنداق تېز ، جايىدا قايتۇـ رۇلغان ئىككى ئېغىز سۆزدىن جاڭ جۈجۇڭ ئۆزىدە تېخى سۆھـ بەتكە كىرىشمەي تۇرۇپلا ئېغىر ئوڭايسىزلىق ھېس قىپتۇ ، چۈنكى ئۇ پال سالغانىكەن ، كۆڭۈلدىكىدەك چىقماپتۇ ـ دە .

«مەن ـــ دەپتۇ جاڭ جۆجۇڭ مەغرۇر ھالدا ، مەركىزىي ھۆك
مەت نامىدىن ئىلى قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ ۋەكىللىرىنى قوبۇ
قىلغانلىقىم ئۈچۈن ، ئۆزۈمدە بەخت ۋە خۇشاللىق ھېس قىلما
تىمەن» دەپتىكەن ، ئەخمەتجان ئەپەندىمۇ مەغرۇر ھالدا : «گ
مىنداڭ ھۆكۈمىتى ئىلى ئىنقىلابچىلىرىنى «ئوغرىلار» د
ئاتاشقانىدى ، ئەمدىلىكتە تىنچلىق كېلىشىمى ئىمزالاشنى ئ
دەيدىغانلىقىنى جاكارلاپ «ئوغرىلار» بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈ
غان بولۇپ قاپتۇ . گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ تىن
لىق كېلىشىمى ئىمزالاش ئۈچۈن بىزنى سۆھبەتكە چاقىرى
ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ يەنە بىر غەلىبىسى ، مۇشۇنداق ئ
ۋال ئاستىدا ئىككى تەرەپنىڭ تىنچ سۆھبەت ئۇستىلىگە كې
شىدىن بىزمۇ خۇشاللىق ھېس قىلماقتىمىز» دەپتۇ .

ـــ ئوغۇل ! ـــ دەۋەتتى بىرسى ھاياجانلىنىپ ،
خەلقنىڭ ھەقىقىي ئوغلى !... ئاشۇ مەردانە سۆزىدىن قانچىل
كۈچلۈك تەسىرات قوزغالغاندۇ ـ ھە ! گومىنداڭنىڭ ھەربىي
مۇلكىي ئەمەلدارلىرى پەرىشان ، ئوڭايسىز ھالغا چۈشۈپ ، ق
چىلىك ئازابلانغاندۇ ؟... بېشىغا بېغىررەڭ دۇخاۋا دوپپا كىيگ
بۇ ئاددىي ئادەمنىڭ ئۆتكۈر سۆزىدىن يېغىن زالى ئېغىر سۈك
ئىچىدە قالغاندۇ ، بەلكى ...

ـــ بىزنىڭ ئەخمەتجان نېمىدېگەن زېرەك ئادەم ـ ھ
دېدى يەنە بىر جەڭچى .

ـــ ئالدىرىما ، تېخى زېرەكلىكىنى ئەمدى كۆرىسەن ،
دېدى باتىرغازى ماختانغاندەك قىياپەتتە سۆز باشلاپ ، ـــ بى
نىڭ تەرەپ ئۆزئارا ۋەكىللىك سالاھىيەت قەغەزلىرىنى ئالماشت
رۇش ئۈچۈن قائىدە بويىچە ئۆزلىرىنىڭكىنى ئۇلارغا ئۆزىتىپت
شۇ چاغدا ئۆمەك باشلىقى : «ئىككى تەرەپ ئورۇمچىدە سۆھبە
ئۆتكۈزۈشكە كېلىشكەن ئەمەسمىدى ، ئىش ئىككى تەرەپكە ئېغ
تۇرغان ئەھۋال ئاستىدا ، ئۇنى كۆرۈشنىڭ ھاجىتى بولمە

كېرەك ، دەپ ئويلايمەن » دەپتىكەن ، ئەخمەتجان قاسىمى مۇنداق دەپتۇ : «ھۆرمەتلىك ئەپەندىلەر ، ـــ بىز ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابي ھۆكۈمىتىنىڭ تولۇق ھوقۇقلۇق ۋەكىللىرى ، ئەنە بىزنىڭ ۋەكىللىك سالاھىيەت قەغەزلىرىمىز قولۇڭلاردا تۇرۇپتۇ ، خوش ، سىلەر كىم ؟... بىز گومىنداڭنىڭ مەشھۇر ئەربابلىرى بىلەن شەخسىي سۆھبەت ئۆتكۈزۈۋاتقىنىمىز يوق ، گومىنداڭ مەركىزي ھۆكۈمىتى بىلەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى-نىڭ سۆھبىتىنى ئۆتكۈزمەكچىمىز ، ئەگەر ھۆكۈمىتىڭلار سىلەرگە ۋەكىللىك سالاھىيەت قەغىزى بەرمىگەن بولسا ، بىز سىلەرنىڭ كىملىكىڭلارنى تونۇمايمىز ، بۇ ئاددىي دىپلوماتىيە ساۋاتىغۇ ؟ ! » ئەخمەتجان ئەپەندىمنىڭ سۆزى بىلەن سۆھبەت بىرنەچچە كۈن كېچىكىپتۇ . كېيىن رەسمىي باشلانغان چاغدا ، جاڭ جۈجۇڭ ئۈزۈن نۇتۇق سۆزلەپتۇ . ئۇ سۆزىدە تىنچلىقنى كىمنىڭ بۇزغانلىقى ، تىنچلىق ، ئىتتىپاقلىق ـ بىرلىكنىڭ كېرەكلىكى ، ھەربىي ھەرىكەتنى توختىتىشنىڭ زۆرۈرلۈكى توغرىسىدا توختىلىپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن ئەخمەتجان قاسىمى : «ھېلى بەزى ئەپەندىلەر تىنچلىقنى كىم بۇزدى ؟ دېدى . ئەلۋەتتە بىز بۇزدۇق ، بىز بۇزۇشقا ـــ ئىنقىلاب قىلىشقا ھەقلىق ئىدۇق ، ـــ دەپتۇ سالماقلىق بىلەن ، ـــ گومىنداڭنىڭ ۋەھشىي سىياسىتى ، بوزەك قىلىشى ، مىللىي كەمسىتىشى بىزنى قوزغىلىپ ئىنقىلاب قىلىشقا چاقىردى ، قوزغىلىش ـــ تارىخ ئالدىدىكى مۇقەددەس ۋەزىپىمىز ئىدى . بىز پەيغەمبەرلەرچە ئېيتالايمىزكى ، ئىنقىلابىمىز چوقۇم ئاخىرقى غەلىبىنى قولغا كەلتۈرىدۇ ! لېكىن ، ئەلۋەتتە بىزگە تىنچلىق كېرەك ، بۇ باراۋەرلىك ، خەلقچىللىق ئاساسىدىكى تىنچلىق بولۇشى كېرەك . شۇڭا ، بىز ئۆلكىمىزدە ئاستىدىن ئوت يېنىپ تۇرىدىغان تىنچلىق ئۈچۈن ئەمەس ، ھەقىقىي تىنچلىق ئورنىتىش مەقسىتىدە كەلدۇق . تەنتەنە بىلەن جاكارلايمەنكى ، ھۆكۈمىتىمىزنىڭ ئار-

زۇسى مۇشۇ !» شۇ چاغدا جاڭ جۆجۈڭ مۇنداق دەپتۇ : «ئەلۋەتە تىنچلىقنى سىلەر بۇزدۇڭلار ، بۇ پاكىت . لېكىن ، بىز يەنە تىنچلىق ئىزدەپ كەلدۇق ، بىز كەچۈرۈم قىلىمىزكى ، ئاكا ئۇكىلار ئوتتۇرىسىدا مۇنداق ئىختىلاپ ـ ماجىرالارنىڭ يۈ بېرىپ تۇرۇشى نورمال ئىش» دەپتۇ . جاڭ جۆجۈڭنىڭ ياغلىق سۆزلىرىنى ، ھېيلە ـ مىكىرلىرىنى ئەخمەتجان قاسىمى چۈشەنمەيدىغان ئادەممىدى ، ئەخمەتجان كەسكىن ھالدا مۇنداق دەپتۇ «كەچۈرىمىز جاڭ جۆجۈڭ ئەپەندى ، بۇ يەردە ھازىر ئاكا ئۇكىلار مۇناسىۋىتى مەسىلىسى مەۋجۇت ئەمەس ، شىنجاڭدىكى ئىبارەتتۇ بۇ زېمىندا قانداق ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش مەسىلىسى تۇرۇپتۇ ، تىنچلىقنى بۇزۇش ئىشىغا كەلسەك ، بىز ئۆلكىمىزدە ئەبەدىي تىنچلىق ئورنىتىش ئۈچۈن ، تىنچسىزلىق پەيدا قىلىدۇق ، تىنچسىزلىقتىن خەلقىمىزگە تىنچلىق ئىزدەپ كەلدۇق ، سىز ئۇ سۆزىڭىز بىلەن ۋەكىللىرىمىزنىڭ ھەقىقىي تەلەپلىرىنى باشقا ياققا بۇرىۋېتىلمەيسىز ياكى نەزەرىبەند قىلالمايسىز » شۇنىڭدىن كېيىن جاڭ جۆجۈڭ : «بىرلىك كېرەك ، ئەخمەتجان بىرلىك» دەپتىكەن ، ئەخمەتجانمۇ : «ئەلۋەتتە كېرەك ، لېكىن ئۇنىڭ شەرتى بار» دەپتۇ . جاڭ جۆجۈڭ : شەرتىڭىز نېمە ؟ دەپ سورىغاندا ، ئەخمەتجان : «مىللەتلەرنىڭ ھەقىقىي ، ئەمەلدىكى باراۋەرلىكى ۋە خەلقچىللىق سىياسىتى» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ .

ـــ بۇ جاۋابلار ھېيلىگەرلەرنى قانچىلىك مەڭدەتكەندۇ ، ـــ دېدى جامالىدىن ھاياجاندىن يامىشىغا ئۇرۇپ . رەيھانمۇ ئۆز ھاياجېنىنى باسالمىدى :

ـــ تايىنلىق ، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەندۇ ئالدامچىلار نىڭ...

شۇ تاپتا ھەممىدە ھاياجان ھېسلىرى قوزغىلىپ ئەخمەتجان قاسىمىغا نىسبەتەن قايىللىق ۋە پەخىرلىنىش تۇيغۇلىرى يانغا

بولسىمۇ ، ئۇنىڭ تاپانچا ئوقىدەك تاراسلىتىپ ئاتقان سۆزىدىن ، دەل جايىدا بەرگەن جاۋابلىرىدىن ، گومىندانڭ ۋەكىللىرىنىڭ قانداق ھېسسىياتقا كەلگەنلىكىنى بۇ زېمىلانكا ئىچىدە ئولتۇرغان جەڭچىلەر بىلمەيتتى . سۆھبەت ئۇستىلىگە كەلگەن گومىندانڭ ۋەكىللىرى شۇ چاغدا مۇنداق ئويغا كېلىشكەنىدى ؛ ئۇلار ئەخمەت جاننىڭ ئاددىي ، سەمىمىي ۋە جۇرئەتلىك ، قابىل ئىكەنلىكىنى ، چارە ـ تەدبىرلىرىنىڭ ئۇنۇم بېرىۋاتقانلىقىنى سېزىپ قالدى ، ۋە ئۇلار ئۆزلىرى بىلگەن ، كۆرگەن ناتىق ، دىپلوماتلارغا ئۇنى سېلىشتۇرۇپ كۆردى . ئۇلارنىڭ بىلىدىغانلىرى ئىشىدىن بىرەر نەتىجىگە ئېرىشسە ، ئۆز خۇشاللىقىنى ھەرقاچان باشقىلارغا بىلدۈرۈشكە تىرىشاتتى . لېكىن ، بۇ بىرىنچى قېتىم كۆرۈشۈۋاتقان ، مۇشۇ زېمىندىن چىققان ناتىقتا ئۇنداق روھىي ھالەت ـ ئالامەت كۆرۈلمەيتتى . پەقەت دائىملا بىر خىل ، ئادەتتىكىچە شادلىق تۇيغۇلار جىلۋىلىنەتتى .

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ باشلىقى بۇ زېمىندا يېقىنقى يۈز يىلدىن بېرى ھېچكىم قىلالمايدىغان سۆزلەر بىلەن ئۆزلىرىنى ئۇزۇلدۇرمەي بومباردىمان قىلىۋاتقان بۇ ئادەمگە قاراپ خىيالغا كەتتى : ئۇزۇن يىللاردىن بېرى بۇ يەردە پۈت دەسسەپ تۇرغان ئادەملىرىمىزنىڭ بۇلارنى باشقۇرۇشتا قولىنىپ كەلگەن ئۇسۇل ـ چارىلىرى شۇ زامانغا لايىق ئىكەن ، ئەمدى ئۇ ئاقماس بولۇپ قاپتۇ ، مۆلچەرىمىزدىن باشقىچە ئويلىنىشقان ھۆجۇملارغا دۇچ كېلىۋاتىمىز ... شىنجاڭ خەلقى ئەمدى تارىختىكى نادان ، قارام خەلق ئەمەسكەن ، بۇلار ئەمدى ئاپئاق ئۇننى كۆلگە بۇلاپ كۆمەچ قىلىپ ، قوي سويسا پۈتۈن پېتى ئوتقا پۇچىلاپ يەيدىغان دەۋردىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ . بۇلارنىڭ ۋەكىلى مۇنۇ ئەخمەتجان ئاتلىق ئادەمنىڭ ئۇچىسىغا كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيىپ ، بوينىغا گالستۇك تاقىۋالغانلىقى ھەرگىزمۇ بىلىملىك ، مەدەنىيەتلىك ياۋروپالىقلارنى دوراپ ئەمەسكەن ، ئۇ شۇ

نىڭغا مۇناسىپ ئەتراپلىق يېتىشكەن ، كاتتا دىپلومات ئىكەن ، كونا ئۇسۇللىرىمىز ئەمدى كارغا كەلمەيدىكەن ۋە بۇلاردىن قېچىپمۇ قۇتۇلغىنى بولمايدىكەن...

ـــ قېنى ، نادەم ، سۆزلەڭا ، ئاڭلىغانلىرىڭىز يەنە بارمۇ ، ـــ دېدى رەيھان .

ـــ ئەلۋەتتە بار ، ـــ دېدى نادەممۇ ۋە ئاڭلىغانلىرىنى بايان قىلدى :

ـــ ئەخمەتجان ئەپەندىم مۇنداق دەپتۇ : «جاڭ جۈجۇڭ ئەپەندى 〈 ئىتتىپاقلىق〉 دەيدۇ ، بىز 〈 باراۋەرلىك〉 دەيمىز ، جاڭ جۈجۇڭ ئەپەندى 〈 بىرلىك〉 دەيدۇ ، بىز 〈 خەلقچىللىق〉 دەيمىز ، جاڭ جۈجۇڭ ئەپەندىنىڭ خالايدىغىنى 〈 تىنچلىق〉 ، بىزنىڭمۇ خالايدىغىنىمىز تىنچلىق ، ئەمما تىنچلىقنىڭ شەرتى خەلقچىللىق ، بىرلىكنىڭمۇ شەرتى خەلقچىللىق ، خەلقىمىزنىڭ ئىزدىگىنىمۇ تىنچلىق ، ئەلۋەتتە بۇ تىنچلىقنىڭ ئاساسىي خەلقچىللىق ، بۇ توغرۇلۇق كېلىشتۇق ، مىللەتلەرنىڭ ھەقىقىي باراۋەرلىكى ۋە خەلقچىللىق سىياسەت تۈرمۇشقا ئاشۇرۇلماقچى دېمەك ، خەلقچىللىق سىياسەت يۈرگۈزۈلىدىكەن ، مەركىزىي ھۆكۈمەت خەلقە مەتبۇئات ، سۆز ، مەجلىسكە ئۆيۈشۈش ، نامايىش قىلىش ئەركىنلىكىنى بېرىش كېرەك .» سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە ، جاڭ جۈجۇڭ : «بۇ مەسىلىسىنى سۆزلىمىسىڭىزمۇ خەلقە ئۇنداق ئەركىنلىك ئاللىقاچان بېرىلگەن» دەپتۇ . ئەخمەتجان ئەپەندىم كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ : «ھۆكۈمىتىڭىزنىڭ پۈقرالارغا كېچىسى چىراغ ياقماسلىق توغرىسىدا پەرمانلارنى چىقارغانلىقىنى سىز تېخىچە بىلمەمسىز !» دەپ ئۇنى ئوڭايسىز ئوسال ھالغا چۈشۈرۈپ قويۇپتۇ .

نادەم سۆزىنى داۋام قىلدى :

ـــ جاڭ جۈجۇڭ مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ پىكىر لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويغاندىن كېيىن ، ئەخمەتجان قاسىمى مۇنداق

دەپتۇ : «مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەقە ھەل بولغاندىن كېيىن ئالتە ئاي ئىچىدە ناھىيىلىك كېڭەش ھەيئەتلىرى تەشكىل قىلىنىدۇ ، بىر يىل ئىچىدە ناھىيىلىك كېڭەش ھەيئەتلىرى ھاكىم ۋە مۇئا-ۋىن ھاكىملارنى سايلاپ چىقىدۇ ، دېگەن تەكلىپىنى بېرىدۇ . بىز ۋەقە ھەل بولغاندىن كېيىن ، ناھىيىلىك كېڭەش ھەيئەتلىرى تەشكىل قىلىش ، كېڭەش ھەيئەتلىرى ھاكىم ۋە مۇئاۋىن ھاكىم-لارنى سايلاشنى ئىككى ئاي ئىچىدە ئورۇنداپ بولۇش تەكلىپىنى بېرىمىز . خەلق ئۆزلىرى ئىشەنگەن يەرلىك خەلقتىن مەمۇرىيەت خادىملىرىنى سايلاپ چىقىشقا نېمانچە ئۇزۇن ۋاقىت تەكلىپ قىلىنىدۇ ؟ ئەگەر بۇنىڭدا باشقىچە مۇددىئا بولمىسا ، بىزچە ئىككى ئاي بەخۇدۇك بېتىدۇ . ئىككىنچى مەسىلە ، مەركەزنىڭ پىكىر لايىھىسىدە : شىنجاڭدا تىنچ ، مۇقىم ۋەزىيەتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن مىللىي قىسىملارنى تارقىتىۋېتىش ، ئەڭ بولمىغاندا ئىككى پولك ئەتراپىدا ساقلاپ قېلىپ ، ئۇنى دۆلەت ئارمىيىسىگە ئۆزگەرتىش ۋە بىر تۇتاش قوماندانلىققا بويسۇ-نۇش ، دېيىلگەن . مەن مىلەرگە بىر چۆچەك ئېيتىپ بېرەي : «ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، يولۋاس ، بۆرە ، تۈلكە بىرلىكتە ئوۋغا چىقىپتۇ . ئۇلار بىر ئېشەك ، بىر قوي ۋە بىر توخۇ ئوۋلاپتۇ . ئوۋلىغانلىرىنى بۆلۈشۈپ يېيىش ئۈچۈن ھەممىسى بىر يەرگە جەم بوپتۇ . يولۋاس بۆرىگە :

— سەن تەقسىملەپ باققىنا ، — دەپتۇ . بۆرە :

— مىلى ھەممىمىزدىن چوڭ بولغاندىكىن ئېشەكنى يې-مىلە ، مەن قوينى يەي ، تۈلكە كىچىك بولغاندىكىن توخۇنى يېسۇن ، — دەپتۇ . يولۋاسنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ، بۆرىنىڭ بېشىغا بىر ئۇرغانكەن ، ئۇنىڭ كۆزى چاچراپ چىقىپ كېتىپ-تۇ - دە ، يىقىلىپتۇ . يولۋاس تۈلكىگە :

— سەن تەقسىم قىلىپ باققىنا ، — دەپتۇ .

— خوش ، تەقسىر ، — دەپ تەقسىم قىلىشقا كىرىشىپتۇ

تۇلكه ، ـــ توخۇ جانابلىرىنىڭ ناشتىلىقلىرى بولسۇن ، قوي چۇشلۇكلىرى بولسۇن ، ئېشەك كەچلىكلىرى بولسۇن ، جانابلىرىدىن ئاشسا بىز يەيلى ، بولمىسا مەيلى ، يولۇاس بۇنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كېتىپ :

ـــ سەن بۇنداق ئادىل تەقسىماتنى نەدىن ئۆگەندىڭ ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ ، تۇلكه :

ـــ بۆرىنىڭ چاچراپ چىققان كۆزىدىن ، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ » .

ئەخمەتجان ئەپەندىمنىڭ چۆچىكىدىن كېيىن ، يىغىن زالى بىردىنلا جىمىپ ، مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى پەرىشان ھالغا چۈشۈپ ، بىر ـ بىرىگه يەر ئاستىدىن قارىشىپتۇ ، بەزىلىرىنىڭ كۆزلىرى پارقىراپلا قاپتۇ ، بەزىلىرىنىڭ قاپاقلىرى تۇرۇلۇپتۇ ۋە بەزىلىرىنىڭ ئەسەبىيلىكى تۇتۇپ ، چېكه تومۇرلىرى لىپىلداپ ، ھويۇنلىرى كۆپۈپتۇ .

«بىز بۇ چۆچەكنى ئۇنتۇمايمىز ، ساۋاقلارنى ئەستە ساقلايمىز ، ـــ دەپتۇ ئەخمەتجان قاسىمى كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ ، ـــ ئەلۋەتته مىللىي قوشۇنلارنى قىسقارتمىز ، رەتلەيمىز ، لېكىن ئۇنىڭ مىللىي شەكلىنى ساقلاپ قالىمىز . بەزى ئاقسۇ ، قەشقەرگه ئوخشاش ئالاھىده رايونلاردا مىللىي قىسىملار تەشكىل قىلىش تەكلىپىمىزنى بېرىمىز ... » ئەخمەتجاننىڭ سۆزى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا ، قاتاردىكىلەردىن بىرى : «شىنجاڭ خەلقى ئۆزىنى بىلمەيۋاتىدۇ ، بەزى ئادەملەر ئۆزىنى تېخىمۇ بىلمەيۋاتىدۇ ، بىزنىڭ ئۆز ئىنىلىرىمىزگه يول قويۇۋاتقانلىقىمىزنى ، تىنچلىق ئارزۇيمىزنى ئاجىزلىق دەپ چۈشىنىۋاتىدۇ ، چوڭقۇرراق ئويلاپ بېقىشلىرى كېرەك ، بىزنىڭ تۆت مىليون ئارمىيىمىز بار ، بىز مىسالى بىر داشقازان سۇ بولساق ، سىلەر پەقەت بىر تامچه » دەپتىكەن ، ئەخمەتجان شۇنداق تەمكىنلىك بىلەن كۈلۈمسىرىگەن ھالدا : «سىز ئارمىيىڭىزگه پەش قىلـ

ماڭ ، بىز بىلمىدىغان ئارمىيە ئۇ ، دوق قىلىش ھەربىي توقۇنۇش-
قا ئېلىپ كېلىشى مۇمكىن... گېتلىر پۈتۈن دۇنيانى قۇل
قىلىمەن ، دەپ قانداق غالۋاريغان؟ قانداق تەقدىرگە قالدى؟
ياپون باسقۇنچىلىرىچۇ؟ ... بىر قانلىق ئۇرۇشلارنى قىلىپ ،
ئۇرۇمچىگە يۈز يىگىرمە نەچچە كىلومېتىرلا ئارىلىققىچە يېتىپ
كەلدۇق ! بۇمۇ ئۆز ئىنىكىزغا يول قويغانلىقىكىزدىنمىدى؟ ...
بىر داشقازان سۇ مەسىلىسىگە كەلسەك ، راست ، سىلەر بىر
داشقازان سۇ ، بىز بىر سقىم تۇز ، بىر سقىم تۇز ، بىر
داشقازان سۇغا تېتىيدۇ !» دەپتۇ .

— ئاپىرىن ! — دەۋەتتى جەڭچىلەردىن بىرسى ئۆزىنى
باسالماي ، — ئەخمەتجاننىڭ ئەقلىگە ، ئۇتكۇرلۇكىگە ئاپىرىن...

تەرەپ - تەرەپتىن ئەخمەتجاننىڭ شەنىگە ماختاشلار ، ئال-
قىشلار كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى .

— شۇنىڭدىن كېيىن ، — دەپ نادەم سۆزىنى داۋاملاش -
تۇردى ، — زال ئىچىدە گويا دەھشەتلىك بومبا پارتلىغاندەك ،
مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللىرىنىڭ ئۆڭىشلى ئۆچۈپ ، خۇددى
يولۋاسىنىڭ ئالدىغا چىقىپ قالغان توشقاندەك شۇمشەرەپ قاپتۇ .
ئەخمەتجان قاسىمى بولسا ، ئۇ ۋۇجۇدىغا ئىنقىلابى ھۆكۈمىتىنىڭ
پىكىر لايىھىسىنى سۆزلەشكە كىرىشىپتۇ . ئىككى تەرەپ ئۆز
ھۆكۈمەتلىرى نامىدىن پىكىر لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقاندىن
كېيىن ، جىددىي تالاش - تارتىش باشلىنىپ كېتىپتۇ . بۇ
تالاش - تارتىش بىرنەچچە كۈنگە سوزۇلۇپتۇ ، ئاخىرقى كۈنى
ئەخمەتجان پاكىت سۆزلەش ، سۆزلىرىگە دەلىل كەلتۈرۈش ،
سوئال قويۇش ، جاۋاب ئېلىش ، رەددىيە بېرىش بىلەن ئۆلارنى
ئون بىر سائەتكىچە ئارام ئالدۇرماي بومباردىمان قىپتۇ . جاڭ
جۈجۇڭ بېشىدىن شەپكىسىنى ئېلىپ ، تەرلەپ كەتكەن پېشانە-
سىنى ئاپئاق ياغلىقى بىلەن سۈرتۈپتۇ - دە ، چوڭقۇر تىنىپ :
«سىز بىزگە ئارام بەرمەي ، قىستاپ تۇرۇۋېلىۋاتىسىز ، مەن

مۇنداق سۆھبەتكە بەرداشلىق بېرەلمەيمەن ، سىز ئوتتۇز — ئوتتۇز بىر ياشلىق بالىسىز ، مەن ئەللىكتىن ئاشقان قېرى ئادەممەن ، ياخشىسى ، مەن نەنجىگگە قايتىپ كېتىپ ، سىزگە ئوخشاش ياشراق بىر ئادەم ئەۋەتەي » دەپتۇ .

شۇ سۆزدىن كېيىن زېمىلانكا ئىچىدە كۆچلۈك مەسخىرە-لىك كۈلكە كۆتۈرۈلۈپ كەتتى . كۈلكە ساداسى بېسىلماي تۇ-رۇپلا زېمىلانكىغا بىرىنچى باتالىيون كوماندىرى پوروچىك گايىت كىرىپ كەلدى . ھەممىسى قوزغىلىپ ، دىققەتتە تۇرۇشۇپ ئۇ-نىڭغا ھۆرمەت بىلدۈردى .

— راھەت ، راھەت ، قېنى ئولتۇرۇڭلار ، — دېدى گا-يىت ، ئۆزىمۇ ئولتۇردى ، — گېپىڭلار قىزىپتۇ - دە .

— ئۇرۇمچىدىكى سۆھبەتنىڭ گېپى .

— يولداش كوماندىر ، سۆھبەت ، سۆھبەت دەپ يېتىۋېر-مىزمۇ ، ئىككى ئايدىن ئاشتى ، بۈيرۇق بېرىلىشىنى شۇنچە تەلەپ قىلساقمۇ ، نېمىشقا قۇلاق يوپۇرۇپ يۇرىۋېرىسىلەر ؟

ئاران تۇرغان جامالىدىن :

— خۇددى دەريادا ئاپىرىپ ، — سۇغارماي ئەكەلگەندەكلا بىر ئىش بولۇۋاتىدۇ ، يولداش كوماندىر ، — دېدى .

پوروچىك كۈلۈمسىرەپ ئېيتتى :

— قۇلاق يوپۇرۇۋالىدىغان ئىش يوق ، سۆھبەتكە قارايـ-مىز ، ئەگەر كۆڭلىمىزدىكىدەك كېلىشىم ھاسىل قىلالىساق ، ئەلۋەتتە قورال ئىشلەتمەيمىز ، ئۇنداق بولمىسا ، ئاخىرىغىچە ئېلىشىمىز ، بىز ئېلىشمىغان خۇمپەرلەرمۇ بۇ...

— بىز ئاز قان تۆكمىدۇق ، يولداش كوماندىر ، — جامالىدىننىڭ ئورۇق يۈزى جىددىي تۇس ئېلىپ تاتاردى ، — نى - نى يىگىتلىرىمىزنى قۇربان بەردۇق ، ئۇلار دەشتە - چۆللەردە قەبرىسىز قالدى ، ئۇلارنىڭ ئارمانلىرى نېمىدى ؟ ... بىز خۇددى ئېتى ھېرىپ قالغان يولۇچىدەك يېرىم يولدا توختاپ

قالساق ، شۇ قۇربانلىرىمىزغا قانداق يۈز كېلەلەيمىز ، ئۇلار گۈرىدە تىنچ ياتالامدۇ ، بىزنىڭ مەقسىتىمىز شۇمىدى ؟ ...

ـــ «يولۇاس ئىزىدىن ، يىگىت سۆزىدىن قايتماس» دېگەن گەپ بار ، ـــ كەم سۆزلۈك نادەممۇ قاينىاپ كەتتى ، ـــ ئەنجىن ھۆكۈمىتى بىزنى ئېمىشقا تىنچ سۆھبەتكە چاقىرىدۇ ؟ ئۇرغۇن قان تۆكتۈڭلار ، سىلەرگە ئۇۋال بولدى ، دەپ ئويلاۋاتامدۇ ؟ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس ، شىنجاڭدا پۈت تىرەپ تۇرۇشقا كۆزى يەتمەي قالدى ، بىراقلا گۈم بولۇش گىردابىغا كېلىپ قالدى ، ئارام ئېلىشنى ، ئۆزىنى ئوڭشۇۋېلىشنى ئويلاۋاتىدۇ ، قوراللىق توقۇنۇشتا تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن ، تىنچ-لىق ، سۆھبەت ئەيرىڭىنى ئىشقا سېلىۋاتىدۇ . ھازىر ئۇرۇمچىدە قاچ - قاچ بولۇۋاتىدۇ ، شىنجاڭنىڭ شۇنچە كەڭرى زېمىنىغا ئوت تۇتاشتى ، گومىنداڭنىڭ نېمىسى قالدى ؟ ئۇر - ئۇرغا قالغان چاشقاندەك ھالى قالدى ! ... بىز ھازىر گويا ئېتىلىشقا تەييار تۇرغان شىر ، دۈشمەن ئالدىمىزدا تىترەپ تۇرغان توش-قان . بىراق ، شىرنىڭ پۇت - قولى باغلاقلىق ، مانا شۇنداق ئەھۋالدا تۇرۇۋاتىمىز ...

نادەمنىڭ سۆزىدىن تەسىرلەنگەن رەيھاننىڭ قوي كۆزلىرى يېنىپ غەزەپلىرى تۆكۈلدى :

ـــ بىز ئېمىشقا ئاتلىنىپ چىقتۇق ، ئېمىشقا تىنچ سۆھبەت جوزىسىغا كېلىمىز ؟ گومىنداڭ بۆرە ئىدى . ھازىر تۈلكە بولۇ-ۋالدى ، سۆھبەت ، بىزنىڭ كۆڭلىمىزدىكىدەك ئىمزالانغان تەق-دىردىمۇ ، ئۇ شۇنى ئىجرا قىلارمۇ ؟ بىز دەم ئېلىۋېلىشنى ئويلا-ۋاتىمىزمۇ ، گومىنداڭ ئويلاۋاتامدۇ ؟ بىز ئىلگىرىلەۋاتاتتۇققۇ ، گومىنداڭمۇ ؟ ... ئۇنىڭ تىنچ سۆھبەت ئالدامچىلىقىنى رەھىم-سىزلىك بىلەن پاش قىلىش كېرەكمۇ ، ياكى باش ئېگىش ، نەيرەڭلىرىنى ماختاش كېرەكمۇ ؟... بىزنىڭ تىنچ سۆھبەت جو-زىسىغا كېلىشىمىز ـــ مەغلۇبىيىتىمىز ! بۇ تەسلىم بولۇش

بىلەن باراۋەر !...

زېمىلانكا ئىچى سۇرلۇك جىمجىتلىققا چۆكۈپ كەتتى ، ھەممىسى چوڭقۇر خىيالدا ئىدى ، نادەمنىڭ ، جامالىدىننىڭ ، باتىرغازىنىڭ ، رەيھاننىڭ يۈرەكتىن فونتاندەك ئېتىلىپ چىققان سۆزلىرى جەڭچىلەرنىمۇ ، باتالیون كوماندىرى گايىتنىمۇ ئويلاندۇرماقتا ۋە ھاياجانلاندۇرماقتا ئىدى . قايسى كۈنى ئۇ بۇ ھەقتە نىزامىدىن بىلەن جىددىي سۆزلەشكەن ، ھەتتا تىركەشكەن ... ھازىرچۇ ؟ ئۇنىڭ يادىغا مۇنۇ ناخشا كەلدى :

ئاڭلا ئەي ۋەتەن بالىلىرى ،
شامالىلاردىن خەۋەر بارىدۇ .
قەھرىلىك ، كۈچلۈك باتۇر ئەرلەر ،
شىر ۋە يولۋاسلار بارىدۇ .

ئۇ بۇ ناخشىنى تالاي ـ تالاي قېتىم ئېيتقان ، ئۇنىڭ بوغۇلۇپ كەتكۈچە ئېيتقان ، مەيدانلارنى جانلاندۇرۇپ ، پۈتۈن خەلقنى ئۇمىدلەندۇرۇپ ئېيتقان ... ھازىر ئېيتالامدۇ ؟ ... ئۇ ئۇنچىقمىدى ، شۇ ناخشىنى تەڭ ئېيتقان جەڭچىلىرىنىڭ يۈزىگە مۇ قارىيالمىدى ، قولىنى بىر سىلكىپ زېمىلانكىدىن چىقىپ كەتتى .

كۈزنىڭ سالقىن ساپ ھاۋاسى ئۇنىڭ دېمىغىغا ئۇرۇلدى . ئۇ چوڭقۇر بىر تىندى ـ دە ، نېرىدىكى بىلىنداژلارغا[1] قارىدى . قارىياغاچلار ئاستىدىكى بىلىنداژلار ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى .

---

① بىلىنداژ — يەردىن قوپۇرۇپ ياسالغان لەمپە ، لەمپىنىڭ قېلىنلىقى بىر يېرىم مېتىر چامىسىدا بولۇپ ، ھاۋادىن بولىدىغان ھۇجۇمغا— بومبارداىمانغا مۇداپىئەلىنىپ ياسىلىدۇ . بۇ يەرگە زەمبىرەك ياكى چوڭ تىپتىكى پىلىموتلار ئورنىتىلغان بولىدۇ ۋەماسكاروپكا («نىقاب») قىلىنىدۇ .

شەرقە قارىتىپ تىكلەپ قويۇلغان زەمبىرەكلەر ، ھاۋاغا ئاتقۇچ پىلىموتلار ئۇنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرگەندەك قىلسىمۇ ، زېمىلانكا ئىچىدە ھېلىلا بولۇنغان گەپ - سۆزلەر ئۇنى يەنە مەيۈسلەندۈرەتتى .

ئۇ نەگە ، نېمە مەقسەت بىلەن ماڭغانلىقىنىمۇ بىلمەيتتى . شۇ بىلمەسلىكى بىلەن بېلىدىن تاپانچىسىنى سۇغۇرۇۋېلىپ ئاسمانغا قارىتىپ بىرنەچچە پاي ئوق ئېتىۋەتتى . بۇنداق قىلىشنىڭ ھازىرقى پەيتتە خاتالىق ئىكەنلىكىنى ئويلاپمۇ قويمىدى . يەردىن مۇشتۇمدەك بىرنەچچە تال تاشنى ئېلىپ گويا بېسىپ كېلىۋاتقان دۇشمەنگە گرانات تاشلىغاندەك ، تاشلارنى بىرمۇ بىر كۆچىنىپ ئاتتى . ئاخىر ئۇنىڭ يادىغا يەنە پولك كومانىدىرى نىزامىدىن كەلدى - دە ، قايرىلىپ پولك شتابىغا كەتتى .

ئۇ كىرگەندە پولك كومانىدىرى يالغۇز ئولتۇرۇپ خېت يېزىۋاتاتتى . ئۇ ئوك قولىنى چېكىسىگە ئېلىشنىمۇ ئۇنتۇپ :

— يولداش پولكوۋنىك ! سىزدىن سوئال سوراشقا كىرەي — دېدى . ئۇنىڭ ئاۋازى بوراندەك گۈركىرەپ چىقتى .

نىزامىدىن خېتىنى توختىتىپ گايىتقا قارىدى : ئۇنىڭ سېرىق بۇرۇتلىرىنىڭ دىردىيىپ ، كۆزلىرىنىڭ يېنىپ كەتكەنلىكىنى كۆردى - دە ، قولى بىلەن ئولتۇرۇشقا ئىشارەت قىلدى .

— يولداش پولكوۋنىك ! بىز ئالدام خالتىغا چۈشۈۋاتىمىزغۇ ! تىنچ سۆھبەت دېگەن بىزنىڭ بېشىمىزغا سېلىنغان نۇختا ئەمەسمۇ ؟...

نىزامىدىن بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئۇنتۇشقا تىرىشۋاتقان بۇ ئىشنى گايىت ئۇنىڭ يادىغا يەنە سالدى . ئۇ يەنە ئازابلىنىشقا ، ئېچىدىن يېنىشقا باشلىدى . بۇ سوئال پەقەت گايىت تەرىپىدىنلا قويۇلۇۋاتقىنى يوققۇ . نەچچە قېتىم جەڭچىلەر ، باشقا كومانىدىرلار ئۇنىڭ ئالدىنى تورىۋېلىپ ، غەزەپلىنىپ تۇرۇپ ، خۇددى مۇشۇنداق سوئاللارنى سوراشقان ... ئۇ نېمە دېيىش كېرەك ؟

نىزامىدىن ئۇنچىقمىدى ، لېكىن خىيالغا كەتتى : كېلىشىم قىلىنغان تەقدىردىمۇ ، يېزىلغانلىقى قارىسى ـــ سىياھ ئېقى ـــ قەغەز . گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ـــ قۇۋ ، ھېلىگەر ، ئالدامچىلىقتا ئۇچىغا چىققان نېمىلەر ، مۆرىتى كەلسە ئۆزىنى تۇغۇپ چوڭ قىلغان ئاتا ـ ئاناسىنىمۇ ئالداپ ئاچچىقىپ سېتىۋېتىشتىن ياكى ئورنىغا ئىتتىرىۋېتىشتىن يانمايدىغان نېمىلەر ... ئۇلار بىزنىڭ ئىنقىلاب قىلىپ قۇربان بېرىپ ، قولغا كەلتۈرگەن ئازغىنە ھوقۇقىمىزنىمۇ تارتىۋېلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلدى ، ئۇتۇپ چىقىشقا كۆزى يەتمىگەندىن كېيىن ، ھېلە ـ نەيرەڭ ئىشلىتىپ ، ھارۋىدا توشقان ئوۋلىغىلى چىقتى . بۇ بېتىمدىن ئىبارەت ئەبجىقى چىقىپ كەتكەن ئەسكى نۇقتىسىنى ياماپ ، يېڭىلاپ ، پەردەز بېرىپ ئېلىپ كېلىپ ، بېشىمىزغا سالماقچى بولۇۋاتىدۇ . بۇ نۇقتىنى ئالداپ ، سىلاپ بېشىمىزغا سالغۇچە تېنىۋالمىسۇن دەپ جىق قۇرۇق ، ئىچى كاۋاك يالغان ۋەدىلەرنى بېرىدۇ ، كېلىشىمگە قول قويىدۇ ، لېكىن ئۆزىنى ئوڭشىۋالغاندىن كېيىن ، ۋەدىسىنىڭ بىرسىگىمۇ تۇرمايدۇ . ئەسىت تۆكۈلگەن قانلار ، بىز ئاز قۇربان بەرمىدۇق ، بۇلارنىڭ ھەممىسى يەنە بىكار كېتەرمۇ ... بىرىنچى باسقۇچلۇق سۆھبەتتىن كېيىن ، ئەخمەتجان ئەپەندىمگە بەزىلەر مۇشۇنداق دەپتۇ . لېكىن ، ئەپەندىم كېلىشىم ھاسىل قىلىپ باقايلى ، ئىجرا قىلىنىشىغا قاراپ باقايلى ، خىلاپلىق قىلسا ، بىزنىڭمۇ ئۇلارنىڭ يۇرىكىنى يېرىپ كۆرىدىغان ئاناڭلىز پېچىقىمىز بار ئەمەسمۇ ، دەپتۇدەك . لېكىن ، بەربىر ۋەدىسىدە تۇرمايدۇ ...

ئۇ سۇرلۇك تۇستە خىيال سۈرۈپلا ئولتۇرغان نىزامىدىنىڭ ئالدىدىن قايتىپ چىقتى . قايسىدۇر بىر زېمىلانكا ئىچىدە ئېيتىلىۋاتقان ناخشا ئاۋازى ئۇچۇپ كېلىشكە باشلىدى :

مەيلى ئوق - يامغۇر ياغسۇن ،
دۇنيا زىلزىلىگە كەلسۇن ،
يۇرىكىمگە ئوق تەگسۇن ،
ھېچ يانمايمەن ئارقامغا .
...

بۇ ناخشا ئۇنىڭ كەيپىنى تېخىمۇ ئۇچۇرۇۋەتتى . ئۇ قولىنى بىر سىلكىدى - دە ، تۆۋەنلەپ ماڭدى .

شۇ كۈنلەردە قوراللار دەم ئېلىۋاتاتتى ، قولغا ئېلىنسىمۇ ئېتىلمايتتى . شۇڭا ، جەڭچىلەر ھەربىي مەشىق ، دەرس ئاڭلاش ، كۆڭۈل ئېچىش ئىشلىرى بىلەن كۈن ئۆتكۈزەتتى . بولۇپمۇ بەزى كۈنلىرى چۈشتىن كېيىن ياكى ئاخشاملىرى زېمىلانكا ئىچى نەغمە - ناۋا ، بەزمە بىلەن جانلىنىپ كېتەتتى . ئۇرۇش قىلىش ، ئالغا ئىلگىرىلەش توغرىسىدىكى تەلەپلەر بىرئاز ئۇنتۇلاتتى ، بېسىلاتتى ... جەڭچىلەر ئىچىدە دۇتار ، تەمبۇر ، ئىسرىپكا ، داپلارنى خېلى ئوبدانلا چالالايدىغان سازەندىلەر ، يېقىملىق ئاۋازغا ئىگە ناخشىچىلار ، چىرايلىق ھەرىكەتچان ئۇسسۇلچىلار كۆپ ئىدى . مۇنداق سازەندىلەر ، ناخشىچىلار كوماندىرلار ئىچىدىنمۇ تېپىلاتتى . يەر ئاستى كۇلۇبلىرىدا جەڭچى - كوماندىرلار ئۆزلىرى يازغان «ئازاد جەڭچى» دراما‌سىنى ، يىگىرمە - ئوتتۇز نومۇرلۇق كونسېرتلارنى كۆرسىتەتتى . ھەتتا بىرەر مۇقامنى باشلىۋالسا ، ئۇنىڭ مەشرەپى ، داستانلىرى ، مەرغۇللىرىنغىچە رەتلىك ئېيتىلاتتى ، بولۇپمۇ پاكار بويلۇق ، كۆرۈمسىز جەڭچى سازەندە ـــ ھوشۇر روزىنىڭ چالغان ئىسكىرىپكىسى ھەممىگە ياقاتتى ، ئۇ ئىسكىرىپكا چالغاندا ، كوماندىر - جەڭچىلەر خۇددىدى ئىستىرويدا تۇرغاندەك جىمجىت بولۇشۇپ ھەۋەس بىلەن تىڭشايتتى . مۇڭلىناتتى ، ئىچىدىن ياناتتى ، تولغىناتتى ... ئۇ ئىسكىرىپكىنىڭ سېھىرلىك تىلى بىلەن جەڭچىلەرنىڭ

ئاتا ـ ئانىسىنى ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنى ، گۈزەل يارلىرىنى يادىغا كەلتۈرەتتى . بەزى جەڭچىلەر ئۇنىڭ مۇڭىغا بېرىلىپ كەتكەنلىكتىن ، ئۆزى تۈيمىغان ھالدا يىراقتا قالغان يارلىرى تەرىپىدىن يادىكار قىلىنغان تاماكا خالتىلىرىنى ، قول ياغلىقلىرىنى ئىختىيارسىز قوللىرىغا ئالاتتى ...

ئاياغلىرىنى ئېغىر يۆتكەپ كېتىپ بارغان گايىت ئىلى ناخشىلىرى ئېيتىلىۋاتقان زېمىلانكا ئالدىدا ئىختىيارسىز توختاپ قالدى ـ دە ، جەڭچىلەر سورۇن تۈزۈپ ئولتۇرغان زېمىلانكا ئىچىگە كىردى . ئۇ سورۇنىنىڭ كەيپىنى بۇزۇۋەتمەسلىك ئۈچۈن ، قول ئىشارىسىنى قىلىپ ، جەڭچىلەرنى قوزغىماسلىققا دەۋەت قىلىپ ساز چېلىۋاتقانلارنىڭ يېنىغا بېرىپ ئولتۇردى . كۆچلۈك ، ئەۋجلىك كوچا ناخشىلىرى ئېيتىلىۋاتاتتى :

ياڕىم ياتىدۇ غەمدە ،
گۈلنىڭ تۈۋىدە نەمدە .
مەن بۇ ياقتا ناخشا ئېيتسام ،
يار كۆيمەمدۇ ئەلەمدۇ .
...

ئاخشىمى قاراڭغۇدا ،
خويما كۆيىدۇ چىراغ .
ناخشا ئېيتسام ئۇنۇم يەتمەس ،
يارنىڭ ئۆيلىرى يىراق .
...

مانا ئەمدى ساز ئۈسسۈل پەدىلىرىگە چېلىندى . شوخ ـ شوخ پەدىلەر ، يېنىك ناخشىلار ، جەڭچىلەرنىڭ مۇڭلۇق خىيال-لىرىنى ئاللىقاياقلارغا قاچۇرۇۋەتتى . ئىككى جەڭچى ئۈسسۈلغا

چۈشتى ، دوست تارتىشلار كۆتۈرۈلدى :

بىز فرونتقا ماڭغاندا ،
يار ئىشىكىدە قالغان .
قاچان كېلىسەن يار دەپ ،
قارا كۆزىگە ياش ئالغان .

ماناس دەريا‌سى دەيدۇ ،
تاشقىنلايدۇ ، ئازلايدۇ .
بىزنىڭ يارنىڭ ئوتلىرى
يالقۇنلايدۇ ئۆچمەيدۇ .

قولۇمدىدۇر مىلتىقىم ،
كەلسە دۈشمەن ئاتىمەن .
پىغانىم ئۆرلىگەن چاغدا ،
دۈتار قىلىپ چالىمەن .

يەنسىخەينىڭ يەرلىرى ،
قۇم ـ شېغىلى كۆپ ئىكەن .
ئاشىنىسىز دېمەڭ ھەرگىز ،
ھەممە جەڭچى جۈپ ئىكەن .
...

ـــ دوست ، دوست ، ئاتاڭ ، ئايلانسۇن !...
ـــ قولۇڭغا دەرد بەرمىسۇن !... ـــ
ناخشىغا سورۇندىكىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك قوشۇلۇپ كەتتى ، ئۇسسۇلچىلار تۆتكە ، ئالتىگە يەتتى . مانا ئەمدى مەخەت ئىسىملىك ژۇرنالىست كومانداىرى ئۇسسۇلغا چۈشتى . ئۇ ئۇسسۇلنى

خۇددى قىزلاردەك يېنىك ، نازلىق ئويناپتتى ، كۆزلىرىنى قى
سايتتى ، قاشلىرىنى ئۇچۇراتتى ، بېقىشىپ ئويناۋاتقان ئادەمگ
قاراپ ، مۇرىلىرىنى چايقاپ ئاتاتتى . ئۇ ئېيتىلىۋاتقان قوشاقلار
غا قانائەت قىلماي ، ئۆزى ناخشا باشلاپ ، تېخىمۇ نازلىق ئويناش
باشلىدى :

مېنىڭ يارىم شۇ تاپتا ،
جىگدىگە يۆلەنگەندۇ .
يۇرىكىمنى كۆيدۇرۇپ ،
نېمىشقا تۆرەلگەندۇ .

بېشىڭدىكى دوپپاڭنىڭ ،
قىرىنى بۇزۇۋەتمە ،
مەن بارىمەن يېقىندا ،
ئۆمىدنى ئۈزۈۋەتمە .

كۈلكىلەر ، چاقچاقلار ، دوست ـ تارتىشلار ، چاۋاكلار تې-
خىمۇ كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى . مەخمەت كۆزلىرىنى خۇمالاشتۇ-
رۇپ شۇنچىلىك كۈلۈپ ئويناۋاتاتتىكى ، ئۇنىڭ بىر تال ئالتۇن
چىشى ئۈستۈلغا چۈشكەندىن تارتىپ ، ھازىرغىچە پارقىراپلا
تۇردى .

شۇنىڭدىن كېيىن باتالیون كوماندىرى گايىت ھوشۇر روزى-
نىڭ يالغۇز ئىسكىرىپكا چېلىپ بېرىشىنى ئۆتۈندى . ئىسكىرىپ-
كىنىڭ يۈرەكنى تىترەتكۈچى يېقىملىق ساداسى ھەممىنى تەر-
تىپكە چاقىرىپ ، بىر خىل تىنچلىقنى ياراتتى . بىراق ، گايىت-
نىڭ كۆڭلىدىكى تۇتەپ يېنىۋاتقان ئازاب تېخىمۇ ئۇلغىيىپ
كەتتى .

زېمىلانكىدىكى كۆڭۈللۈك بەزمە تاكى كەچكى تاماق سىگنا-

لى چېلىنغۇچە داۋاملاشتى .

× × ×

ھەربىي تۈرمۇش ئىچىدىكى تىنچ چاغلار ، غەلىبىدىن كېيىنكى ئوقسىز كۈنلەر ئادەمنى ھەر خىل ئويلارغا سالىدۇ ، كۆزلەر قارا چاچلىق ، قارا كۆزلۈك قىزلارنى ئىزدەيدۇ ، قاچاندۇ بىر چاغلاردا ئۇلاردىن گۈپۈلدەپ كەلگەن بىر خىل پۇراق قايتا پۇرالغاندەك زېرىككەن جەڭچىنىڭ نېمىگىدۇ ، بىر نېمىگە ئىنتىلىۋاتقان نەپسىنى غىدىقلايدۇ ، ئۇ شېرىن تۈيغۇلارغا چۆمۈلىدۇ... مەخەتتە بۈگۈن يەنە شۇنداق ھېس - تۈيغۇلار قوزغالدى . زېمىلانكا ئىچىدە ئولتۇرالماي ، سىرتقا چىقتى . قارىياغاچلىق ئىچى جىمجىت ۋە كۆڭۈلسىز تۇيۇلدى . شۇ چاغدا ئۇنىڭ يادىغا چالا - پۇچۇق كۆرگەن يەڭگىسىنىڭ سۆزلىسى كەلدى . دادىسىنىڭ ئۆيلەپ قويايى دېسە ، ئۇنىمىغانلىقىغا پۇشايمان قىلدى . ئۇرۇش باشلىنىپ قېلىپ ، بۇ يەرلەرگە كېلىپ قالغانلىقىغا ، يېگىتلىك قۇرامىنىڭ ئايالسىز ئۆتۈۋاتقانلىقىغا ئۆكۈندى . بىراق ، ئۇنىڭ ئويىچە ، بۇ يەردىمۇ تەشنالىقىنى قاندۇرغىلى بولاتتى . ئۇرۇشتا باتۇر بولغىلى بولىدىكەنۇ ، بۇ ئىشنىڭ نېمىشقا ئېپىنى قىلغىلى بولمايدىكەن ؟ !...

ئۇ شۇنداق ئارزۇلۇق ، تاتلىق خىياللار ئىلكىدە تولغىنىپ تۇرغان چېغىدا ، تۆۋەن تەرەپتىن ـــ باتالىيون شتابى تەرەپتىن رەيھان چىقىپ كەلدى .

ـــ جۇرۇك ، ئەتراپنى ئايلىنىپ كېلىمىز ، ـــ دېدى ئۇ رەيھان يېقىن كەلگەندە .

رەيھان توختىدى :

ـــ قەيەرنى ئايلانغىڭىز كېلىۋاتىدۇ ، بۈگۈن پەيزىڭىزگە كېلىپ قالغان ئوخشىمامسىز ؟

ـــ ھەممە ۋاق پەيزىمىز بار بىزنىڭ ، كۆڭلىمىز خالىغان يەرنى جۈرۈڭ...

ـــ كۆڭلىڭىز كۆتۈرۈلۈپ قاپتۇ ـ دە .

ـــ ھەئە ، ئاشۇ دۆڭلۈكلەرگە كۆتۈرۈلۈۋاتىدۇ ، ـــ ئۇ قولى بىلەن قارىياغاچلار ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان پاكار ـ پاكار دۆڭلۈكلەرنى كۆرسەتتى .

ـــ ئېگىزلىكتە نېمە قىلىمىز مانا مەن مەيەردە دېگەندەك ، ئويىنىساق يەر جىققۇ ؟

مەخمەت ئۈمىدلەندى :

ـــ ئەمىسە ، سىز باشلاڭ ، مەن تەييار .

ـــ زېمىلانكىغا كىرىمىز... يا باتالىيون شتابىغا ، ئۇ يەرنى ئاددىي كۆرسىڭىز پولك شتابىغا كىرىمىز ، سىز ناخشا ئېيتىسىز ، مەن چاۋاك چالىمەن ، گايىتكام ئۈسسۈلغا چۈشىدۇ...

مەخمەت ئۆزىنى رەيھاننىڭ مەسخىرە قىلىۋاتقانلىقىنى تۇيۇپ قالدى ـ دە ، تەنە بىلەن :

ـــ سىز چاۋاك چېلىپ تۇرۇڭ ، مەن ھېلىى كىرىمەن ، ـــ دەپ يۈزىنى ئۆرىدى .

مەخمەتتە قوزغالغان ھېسسىيات ئۇنى تىنچ قويمىدى ، ئاخىرى قىزلار زېمىلانكىسىغا ئېلىپ كىردى . زېمىلانكا ئىچىدە ھەجەر يالغۇز ئولتۇرۇپ ، ياغلىق توقۇۋاتاتتى . ئۇ مەخمەتنى كۆرۈپ قىزىرىپ كەتتى ۋە ياغلىقىنى يوشۇردى . مەخمەت بىر ئىككى ئېغىز چاقچاق قىلىپ ، ھەجەرنى كۈلدۈردى ، ئۇنى سىرتقا ئېلىپ چىقتى .

ـــ زېرىكمىدىڭىزمۇ ؟

ـــ شۇنداق زېرىكتىم .

ـــ جۈرۈڭ ئويناپ كېلىمىز ، مەنمۇ ئىنتەك زېرىكتىم .

ـــ نەگە بارىمىز ؟

ـــ ئاۋۇ دۆڭلۈكنىڭ كەينى شۇنداق قېلىن قارىياغاچلىق ،

ئاجايىپ چىرايلىق دەڭا...

ـــ مېنى جىنلىققا ئاپارماڭ يەنە؟

ـــ چىملىققا ئاپىرىمەن، ئىتنىڭ ئۆلۈكىدەك سېسىپ يۇرۇۋېرەمدۇق بۇ يەردە، كۆڭلىمىز نەگە كەتتى، بىزمۇ ياشلىقىمىزنى يارىتايلى ـ دە، كۆڭلىمىز ياشلىقنى رازى قىلىمەن دەيدۇ، بىز بولساق، توختاپ تۇر، ئاز قالدى، دەپ ئۆزىمىزنى ئالدايمىز، ياشلىق توختاپ تۇرمايدۇ ـ دە، گۈل دېگەن ئېچىلىدۇ، توزۇيدۇ، كېيىن پۇشايمان قىلساق ئورنىغا كەلمەيدۇ. ھېلىمۇ نوۋېر چېغىمىز ئىس ـ تۈتەكلەر ئىچىدە ئۆتۈۋاتىدىغۇ، كۆڭلىمىز يايرىغۇدەك ئىشنى نېمىشقا قىلالمايمىز، ئاشۇ گۈزەل يەرلەرگىمۇ بارالمامدۇق ...

ھەجەرنىڭ ھېسسىياتى قوزغىلىپ قالدى، مەخەتنىڭ ھېسسىياتلىق گەپلىرىدىن كۆڭلى ئېرىپ، ئۇنىڭ كەينىدىن كېتىدۇ، ۋەردى ۋە بوك قارىياغاچلىق ئىچىگە يېتىپ كەلدى.

ـــ ئۇھ ... دېدى قىز قارىياغاچقا يۆلىنىپ، ـــ نېمىدېگەن چىرايلىق يەر ـ ھە؟... ئۇنىڭدا شېرىن ھېس ـ تۇيغۇلار قوزغىلىپ، كۆزلىرى خۇمالاشتى...

ـــ قاراڭ، مانا مۇشۇنداق يەرنىڭ پەيزىنى سۈرەلمەيمىز، بىز ياغاچ ئادەممۇ، ـــ مەخەت ھەجەرنىڭ قولىنى تۇتتى ـ دە، ئۆزىنى يوقىتىپ قويۇشقا تاس قالدى... قىز قولىنى تارتىۋالماقچى بولغاندى، بىراق مەخەت بىردىنلا ئۇنى چىڭىدە قۇچاقلىۋالغاندى.

ـــ ۋىيەي... بۇ نېمە قىلغىنىڭىز...

قىز ئۆزىنىڭمۇ نېمە بولۇۋاتقانلىقىنى دەررۇ بىلەلمەي قالدى. مەخەت: قىز ئەمدى يېرىم بېھۇش بولۇپ، بېشىنى كۆكسۈمگە قويىدۇ، دەپ ئويلاپ، لېۋىنى ئۇنىڭ لېۋىگە ئاپارغاندى، قىز ئىتتىكلا يۆزىنى ئۆرىدى، مەخەتنىڭ ئوتتەك قىزىق لېۋى ھەجەرنىڭ بوينىنى سۆيۈۋالدى، شۇھامان ئۇنىڭ يۈزلىرى

گه ، کۆزلىرىگە غەزەپ ئۇچقۇنلىرى ئوقچۇپ چىقتى - دە ، قانقان قوللىرى بىلەن مەخەتنىڭ مەيدىسىدىن ئىتتىرىۋەتتى .

— ئاينىپ قالدىڭىزمۇ !... مېنى شۇنىڭغا باشلاپ چىققاندىمىدىڭىز ؟ ئۇياتسىز !... كوماندىرغا ئېيتمىغىنىمنى كۆرۈڭ...

ھەجەر ئالدى - كەينىگە قارىماي ئىتتىك ماڭدى .

مەخەت خۇددى تاياق يېگەن ئىتتەك ياۋاشلاپ ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ يۈگۈرۈپ كېتىپ بارغان قىزغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ تۇرۇپ قالدى ۋە ئاستا لەۋلىرىنى يالىدى . گەرچە ئۇ ھەجەرنىڭ بوينىنى سۆيۈپ قالغان بولسىمۇ ، لېۋىدە شۇ سۆيۈشىنىڭ لەززىتى قالغانىدى . بىراق ، تەشنالىقىنىڭ قىلچە قانمىغانلىقىغا ئىچى ياندى... ئۇ قارىياغاچقا يۆلىنىپ ئۇزاق ئولتۇردى ھەم ئۆزىنى جەمىلەشكە باشلىدى : ھە ، مېنىڭ ئالدىراقسانلىقىم ، نەپسىنىڭ ئىتتىكلىكى... ئۇ دۇشمەنىمىدى قېچىپ كېتىدىغان... قۇرغۇيدەك بالىنى قولدىن چىقىرىپ قويدۇم - دە ، يەنە ئازراق ئەركىلەتكەن بولسام ، سېغىنغان قىز مەست بولماسمىدى ، ئۇ چاغدا... — ئۇ ھۇرۇنلۇق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ، يېڭىلا تۇتاشتۇرغان تاماكىسىنى پىرقىرىتىپ تاشلىۋەتتى - دە ، ئۇتتۇرۇۋۇەتكەن قىمارۋازدەك غەمكىن ماڭدى . زېمىلانكىسىغا قايتىپ كىرگەندىن كېيىن ، بىردىنلا جالاقلاپ تىترەپ كەتتى : كوماندىرغا چاقچان بولسا نېمە دەرمەن ؟ كوماندىرنىڭ كۆك كۆزلىرى يېنىپ كەتسە ، ئۇ تومبالقىغا بەرداشلىق بەرگىنى بولامدۇ ؟... ئۇ قورقۇپ قالدى ، شۇنداق قورقۇش ، ئەنسىزلىك ئىچىدە ئۇچ كۈننى ئۆتكۈزۈۋۇەتتى . لېكىن ، ئۇنى ھېچكىم باتالىيون شتابىغا چاقىرتمىدى ، دېمەك چاقماپتۇ - دە ، ئۇنى يەنە چېكىپ باقاي دېسە ، بىراق ئۇنىڭ قاپىقىدىن قار ياغقاندەك تۇتۇلۇپ يۇرىدۇ . مەخەت تۇتنىچى كۈنى ئۇ كۆڭۈلسىز ئىشنى ئۇنتۇپ كەتتى . بىراق ، شېرىن خىياللار ، ئارزۇلار ئۇنتۇلمىغان ، ئۇنىڭ ئۈستىدە ئۇزۇن ئۇيقۇسىز كېچىلەر ئۇنى ئۇنتۇلدۇرغان ، ئۇنىڭ ئۈستىدە ئۇزۇن ئۇيقۇسىز كېچىلەر ئۇنى ئۇنتۇلدۇرغان

دى ، شىخۇغا يەنە كىرىپ چىقىشنى ئويلىۋېدى ، ئۆتكەندە كى-
رىپ ئويناپ تۆت سائەت كېچىكىپ چىققانلىقى ئۈچۈن يىگىرمە
تۆت سائەت قاماقتا ياتقانلىقى ئېسىگە كېلىپ ، ئۇنىڭدىن يالتاي-
دى . يالتايمىسىمۇ ئەمدى رۇخسەت بەرمەيتتى .

مەخمەت ھەمشىرە قىزلارنى ئىسكەپ بىرنەچچە كۈننى ئۆتكۈ-
زۈۋەتتى ، تاقەت قىلغۇچىلىكى قالمىدى . بىر كۈنى مەش مەيدا-
نىدا نادەمگە مۇنداق دېدى :

— ئاڭلامسەن بىر گېپىم بار ؟

— نېمە گەپ ؟

— كۆڭۈلنى يايرىتمىدىغان گەپ .

— يايرىتايلى .

ئۇ نادەمگە يېقىن كېلىپ پىچىرلىدى :

— تۆۋەندە يالغۇز جاڭزىدا بىر قىز بار ، ئايجامال دېگىنە ، ئويناپ كېلىمىز...

— يەنە ئاۋاقتىدا ياتقۇلۇق كەلدىمۇ ؟

— كىم كۆرەتتى ، ئەخمەق .

— بۇرنۇڭغا سۇ كىرمەيدىغان نېمىكەنسەن .

— مەيلىڭ تارتمىسا مەيلى ، ئۆزۈم بارىمەن ، — ئۇ ئالىقانلىرىنى بىر - بىرىگە سۈركىدى .

نادەم يۇقىرىلاپ كەتتى . نېرىدا قارىياغاچقا يۆلىنىپ ئولـ-
تۇرغان ۋارىسجان ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى - دە ، مەخمەتنىڭ ئويناپ
كەتكەن كۆزلىرىگە قارىدى :

— نادەمگە نېمە دېدىڭ ، ئاڭلاپ قالدىمغۇ ؟

— قويە ، ئۇ قورقۇنچاقنى ، ئويناپ كېلىمىز دېسەم شەلە-
لە - پەلەلە دەيدۇ .

— قەيەردە ئويناىمىز ؟ — سورىدى ۋارىسجان .

— سەنمۇ بىر ئۆپكەڭ يوق نېمە... قېنىپ قېلىۋاتامسەن ؟

— نادەمگە دېگىنىڭنى دەپ باقمامسەن ؟

مەخەت چارلاشقا چىققاندا ، يالغۇز جاڭزىدا زىلۋا بويلۇق ، قارا كۆزلۈك بىر قىزنى كۆرۈپ قالغانلىقىنى ، قىز ئۇنىڭغا پىشقان ئىككى دانە تۇخۇم بەرگەنلىكىنى ، قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆلەمەن قېرىلار ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى .

ـــ شۇنىڭ بىلەن ئويناپ كېلىمىز ، ـــ دېدى ئۇ ، ـــ يامىنىغا كەلسە ، بىز ئىككى ...

ۋارىسجانمۇ داجىدى :

ـــ بولمايدۇ ، ھەربىي ئىنتىزام تۇرسا...

ـــ ئىنتىزامنىڭ نېمە قىلىدۇ ؟

ـــ ئاتىدۇ !

ـــ كۆرسە ئاتىدۇ ، كۆرمىسە ، نېمىنى ئاتىدۇ ، بۇ يەردىن يىراق ، ئازادە يەر تۇرسا !

ـــ مۇنداق ئىشقا سايە قىلما ، مەخەت .

ـــ گومىنداڭدىن قورقمىغان ، كىچىككىنە ئىشتىن قورقۇۋاتقىنىنى... ـــ دېدى مەخەت غودۇڭشىپ .

ئاخىر ئۇ جاڭزىغا ئۆزى يالغۇز بېرىشقا قارار قىلدى .

ئوننچى باب

— جانابي ئوفتسبرلەر ، مەن ئۆلكمىزنىڭ يېقىنقى سياسىي ، ھەربىي ئەھۋالىدىن ھەر بىرىڭلارنى خەۋەردار قىلماقچىمەن ، يېڭى ۋەزىيەتتىكى ۋەزىپىلەرنى مۇھاكىمە قىلماقچىمەن ، بىتىم ئىمزالانغاندىن كېيىن ، ئافۇجۇشى (مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان) قاتارلىق كىشىلەر ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ ، ھەدەپ ئەدىگىلى تۇردى . ئۇلار ئۇرۇمچىدىكى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنى ئۆزلىرىنىڭ نىيەتلىرىنى ئاشكارا سۆزلەيدىغان مەكتەپكە ۋە شۇ رەزىل نىيەتلىرىنى تەشۋىق قىلىدىغان ، تارقىتىدىغان مۇھىم ئورۇنغا ئايلاندۇرۇۋالدى . ئۇلار ھەمىشە بىر توپ ئادەمىنى نامايىش قىلىشقا ، بىتىم روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇشنى باھانە قىلىپ ، يېڭى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە تەلەپ قويۇشقا ئۇيۇشتۇرۇۋاتىدۇ ... كىشىگە ئەلەم قىلىدىغىنى شۇكى ، جاڭ جۇشى (رەئىس جاڭ جۆجۇڭ) تىنچلىق ئارزۇسىنى چىقىش قىلىپ ، ئەخمەتجانلىڭ بەزى يولسىز تەلەپلىرىنى ماقۇل كۆردى ، ئۇنىڭ قەشقەرنىڭ ۋالىيلىقلىقىغا ، تۇرپانلىڭ ھاكىملىقىغا كۆرسەتكەن نامزاتىغا قوشۇلدى . ئاڭلاشلارغا قارىغاندا ، ئۇنى تالانتلىق ئادەم ئىكەن دەپتۇدەك ، تېخى لىيۇ مېشۇجاڭغا[1] : راستچىللىق قىلغاندا ، مېنىڭ ئورنۇم يۇقىرىدىن بەرگەن ، ھوقۇق بىلەن ئىمتىياز بىلەن كەلگەن ئورۇن ، ئەخمەتجان شۇنچىلىك تالانتلىق ئادەم-

① لىيۇ مشۇ جاڭ — لىيۇ مىڭچۇەن — غەربىي شىمال ھەربىي مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىپى ، قوشۇمچە شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى بولغان .

كى ، مېنىڭ ئورنۇم ئۇنىڭغا بوشلۇق قىلاتتى دەپتۇ . بۇ نېمىدېگەن بىمەنىلىك !...

ـــ بۇ تەسلىمچىلىك !...

ـــ ئۆزىنى - ئۆزى كاچاتلاش !...

شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ ئازادە زالىدا ئېچىلىۋاتقان يىغىندا قوماندان گېنېرال جاڭنىڭ سۆزلىگەن بۇ سۆزى ئۇزۇن ئۈستەلنىڭ ئىككى يېقىدا ئولتۇرغان دۈنيە ، بىرىگادا كوماندىرلىرى باش شتابىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرى ئاردىسىدا زور غۇلغۇلا قوزغىۋەتتى ، ئۆزئارا پاراڭ ، ۋاڭ - چۇڭ ، قاياشلار كۈتۈرۈلدى . گېنېرالنىڭ كۈتكىنى شۇ ئىدى .

قوماندان ئۇلارنى تىنچلىنىشقا چاقىرىپ ، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

ـــ بىز سەگەكلىك بىلەن شۇنى كۆرۈشىمىز كېرەككى ، ئەخمەتجان قاتارلىقلار بىزنىڭ قارىمىقىمىزدا تۇرۇۋاتقان يەتتە ۋىلايەتنىڭ ۋالىيلىرىنى ، ناھىيىلەرنىڭ ھاكىملىرىنى قايتا سايلاش باھانىسى بىلەن ، ئۆز ئادەملىرىنى قويۇشنى ، تېخنى قەشقەر ، ئاقسۇلاردا مىللىي قىسىم تۇرغۇزۇشنى قەستلەۋاتىدۇ...

ـــ ھۆرمەتلىك گېنېرال ، ـــ دېدى ئورنىدىن تۇرۇپ گېنېرال ۋەن ، ـــ يەتتە ۋىلايەتنىڭ ۋالىيلىرى ، ھاكىملىرىنى ئۆزگەرتىپ سايلاش بىتىم روھىغا ئۇيغۇنمۇ ؟

قوماندان ئۇنىڭغا شۇنداق دەھشەتلىك ئالايدىكى ، سوئال سورىغۇچى كۆزىنى دەرھال ئۇنىڭدىن ئېلىپ پەسكە قارىدى ۋە تىترەپ كەتتى . ئۇ ئالتايدا مىللىي قىسىمغا تەسلىم بولغان گېنېرال بولۇپ ، بىتىم ئىمزالانغاندىن كېيىن ، ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەنىدى ، ئۇ ، قوماندان ئاشۇ كۆڭۈلسىز ئىشنى پېشانىسىگە قويارمۇ ، دەپ قورقۇپ ئەنسىرىدى ، بىراق ئاچالدىكى ئۇرۇشتا قىسىملىرى تارمار قىلىنىپ ئۆزى ئارانلا قېچىپ كەلگەن گېنې-

رال شى پىك ۋە تاتۇق كوماندىرلارنىڭ شۇ ئۇستەلدە ئولتۇرغان-لىقىغا كۆزى چۈشۈپ ، كۆڭلى بىرئاز ئىمىن تاپتى .

— ئولتۇرۇڭ ، ئولتۇرۇڭ ، — دېدى قوماندان قولىنى قاتتىق سىلكىپ ، — بۇنىڭغا يول قويساق ، بىز بۇ يەردە قانداق پۇت تىرەپ تۇرالايمىز ؟... گۆرىمىزنى كولاپ قويامدۇق يا ؟ — ئۇ قاپقىنى تۇرگىنىچە ھەممىسگە بىر قۇر نەزەر تاشلاپ ، ئاندىن سۆزىگە كۆچتى ، — ئافۇجۇشى تۇرپانغا ھاكىم قىلىپ قويغان ئابدۇراخمان مۇھىتى ھەدەپلا ئەدىگىلى تۇردى . بىز ئىگىلىگەن ئەھۋاللارغا قارىغاندا ، ئۇ خۇددى ئىلىدىكىدەك قوراللىق توپىلاڭ ھەرىكىتىگە ئۆتكەن ، ئۇ ئىلىدىن شۇنچە يىراق يەردە تۇرۇپ نېمانچىلا جۇرئەتلىك بولۇپ كېتىدۇ ؟ كىم كۈچ بېرىۋاتىدۇ ؟ ئۇنىڭ كەينىدە كىم بار ؟... — گېنېرالنىڭ ئاچچىقى بىلەن قويغان سوئالىدىن يىغىن ۋەھىمىلىك تۈس ئالدى ، ئۇ خۇددى ئولتۇرغانلار بىلەن ئېلىشىۋاتقاندەك كۆزلىرىنى ئالايتىپ ، يەنە ھەممىسگە بىر قۇر قاراپ چىقتى ، ئۇنىڭ گۇمانلىرى كۆپكەنسىرى ، قاتاردىكىلەرنىڭ بىرسى ۋارقىرىۋەتتى :

— ئىلى تەرەپتىن ھۆكۈمەت تەركىبىگە كىرگۈچىلەر ، تىنچ يانقىنى يوق !

— ئەلۋەتتە ، — دېدى گېنېرال دەرھاللا ، — ئۇنىڭ كەينىدە ئادەم بار ، ئەخمەتجاننى قورال بەرمىدى ، دەپ كىم ئېيتالايدۇ ؟ ئۇ كۆزدىن كەچۈرۈش باھانىسى بىلەن تۇرپانلارغا بېرىپ ، نېمە شۇملۇقلارنى قىلىۋاتقانلىقىنى كىم بىلمەيدۇ ؟ !... ماناس دەريا سىنىڭ غەربىي قىرغىقىدا ياتقان قىسىملارنىڭ رازۋېدكىچىكلىرىنى ئۇرۇمچىگە كىرمىدى ، دەپ كىم ئېيتالايدۇ ؟ تۇرپانغان بارمىدى دەپ كىم ئېيتالايدۇ ؟...

قوماندانىنىڭ بېرىۋاتقان مەلۇماتلىرى يىغىندىكىلەرنى گويا ئالدىدىكى ئۇزۇنچاق ئۇستەلنىڭ ئاستىغا ھېلىلا پارتلايدىغان بومبا كۆمۈپ قويغاندەك قورقۇنچ ۋە ئەندىشىگە سالدى ، ئۇلار

چەكچەيگەن كۆزلىرى بىلەن بىر - بىرىگە بېقىشتى...
ـــ شۇڭا ، ـــ دېدى ئۇ ، ـــ ئۇچ ۋىلايەتنىڭ قۇترىتىشى- نى تارمار قىلىش ، رەزىل نىيەتلىرىنى يېمىرىپ تاشلاش كې- رەك ! بۇ ئىشتا بىزنىڭ ئۇسۇلىمىز ـــ ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشى- نى قورۇش ، بۆلۈپ - پارچىلاپ تۇگىتىش ئۇسۇلى بولۇشى كېرەك ، بۇ بۇرۇندىن تارتىپ ئۇنۇم بېرىۋاتقان ئۇسۇل ! شۇ چاغدىلا بىز بۇ يەردە بامبۇكتەك ياشىرىپ تۇرالايمىز .
شۇنىڭدىن كېيىن گېنېرال ، ئۇرۇمچىدە ئىلى تەرەپنى قوللاپ ، ئۆزلىرىنى تىللاپ - قارغاۋاتقان مەخپىي تەشكىلاتلار- نىڭ بارلىقى ، ئۇلارنى تېخىچە قولغا چۈشۈرەلمەيۋاتقانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ ھەر كۈنى دېگۈدەك نۇرغۇنلىغان تەشۋىقات ۋەرەقلىرى- نىڭ تارقىلىپ تۇرۇۋاتقانلىقى ، بۇ تەشۋىقاتنىڭ پۈقرالارنى ھەتتا بەزى ھۆكۈمەت ئادەملىرىنى ، ئەمەلدارلىرىنى ئازدۇرۇۋاتقا- لىقى ، ئەخمەتجان قاتارلىقلارنىڭ بۇنى ئاستىرتىن قوللاپ - ئالقىشلاۋاتقانلىقىنى بايان قىلىپ ئۆتتى ۋە مۇنداق دېدى :
ـــ خوش ، بىتىم - بىتىم دەپ بۇ شۇملۇققا يول قويساڭ بولامدۇ ؟ قۇتراش جەنۇبىي شىنجاڭ ، بولۇپمۇ قەشقەردە كۆچ- لۈك ، ئابدۇكېرىمخان مەخسۇمنۇ ئەدەۋاتىدۇ ، كىشىلەر قىزىل دوپپىلارنى كىيىشىپ ئاشكارا ھالدا ئىنىلىقلارنى قوللاۋاتىدۇ . بىز ئۇ يەرلەردىن خاتىرجەم ئەمەس ، ئۇ يەرلەردىن كەلگەن كوماندىرلار مۇنداق قۇتراشلارنى نۇرغۇن پاكىتلار بىلەن ئىسپات- لالايدۇ . دېمەك ، تاقابىل تۇرۇشمۇ تەس . چۈنكى ، سىلەرنىڭ خەۋىرىڭلار بار ، مەركەزدىن يارەدەم سورىدۇق ، تانكا پولكلىرى ، زەمبىرەكچىلەر قىسىملىرى ئەۋەتىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىل- دۇق ، بەرمىدى . ئۆزىمىزنىڭ بولسا ، بەدىنىمىزنىڭ بىر قىسمى يارا بولدى ، پالەچ بولدى ، قالغان يەرلىرى تېخى قېچىشۋاتە- دۇ... ئۇنىڭ ئۈستىگە ، ئۆتكەندە ئېيتقىنىدەك ، ھازىر بۇ كەڭرى زېمىنىڭ ھەممە يېرىگە ئوت تۇتىشىپ كەتتى ، نېمە قىلماق

كېرەك ؟

سوئال جىددىي قويۇلدى ، ھەممىنى ئويلاندۇرۇشقا ، جاۋاب ئىزدەشكە مەجبۇر قىلدى ، ئەلۋەتتە ئويلىماي بولمايتتى . دۇچ كېلىۋاتقان بۇ قىيىن چىگىشلىكلەردىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى ئىزدىمەي بولمايتتى . ئۇلار بېشىنى سالدى .

ـــ مېنىڭچە بىرلا يول بار ، ـــ دېدى گېنېرال ھەممەنىڭ كۆڭلىدىكى ئېغىر تۇمانلارنى تارقىتىپ ، ـــ ئۇ بولسىمۇ غۇلجا تەرەپنى ئاساسەن ئوسمان ئارقىلىق پارچىلاش . «سپارتاك» نى ھەممىمىز ئوقۇغان ، ئىنوماي ـــ سپارتاكنىڭ ئەڭ كۈچلۈك ئەڭ جەڭگىۋار لەشكەر باشلىقلىرىنىڭ بىرى ئىدى . ئۇتتىبىدا ئۇنى قولغا كەلتۈرۈپ سپارتاكنىڭ شۇنچە قۇدرەتلىك قوشۇنلىرىنى ئىچىدىن پارچىلاپ ـ بۆلۈپ تۇگىتىۋەتتىغۇ ، شۇنچىلىك ئىش بىزنىڭ قولىمىزدىن كەلمەمدۇ !...

گېنېرالنىڭ سۆزىدىن كېيىن يەنە غۇلغۇلا كۆتۈرۈلۈپ كەتتى . بۇ سۆزلەر يېڭىلىق ئىدى . شۇڭا ، كوماندىرلاردا ئالاھىدە قىزىقىش پەيدا قىلدى ، ئۇلار ھاياجانلىنىپ ئورۇنلىرىدا ئولتۇرالماي قالدى ، بىر ـ بىرىگە بىر نېمىلەرنى دېيىشىپ گۇدۇڭلاشتى ... ئوسمان ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان ، غۇلجا تەرەپتىن ئالتاينىڭ ۋالىيلىقىغا قويۇلغان ئادەم تۇرسا ، يەنە شۇ ئارقىلىق قانداق پارچىلاپ تۇگىتىدىغاندۇ ؟ بەزى ئاڭلىغان مەش ـ مىيىش گەپلەر راستمۇ يا ؟ ئۇرۇش مەزگىلىدە «ھاپ» نى «قاپ» قىلىدىغان خەۋەرلەر نۇرغۇن بولىدىغان ، بۇمۇ شۇنداق ئېپقاچتى گەپمىكىن ياكى بىرەر ئاساسى بارمۇ ؟... كوماندىرلاردا ھاياجان ، جانلىنىش كەيپىياتى كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى ، ئۇلار يا پىكىر بايان قىلىشنى ، يا جىمجىت ئولتۇرۇشنى بىلەلمەي قالدى ، بۇ قۇلاقلا خۇش ياققۇدەك يېڭىلىق بولسىمۇ ، ئۆز كۆز قاراشلىرىنى سۆزلەشكە ئاساسسىز ئىدى . شۇڭا ، قوماندان جاڭنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇرۇشاتتى .

مەجلىس زالىدا جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى . جىمجىتلىق بۇ مەجلىس زالىدىلا ھۆكۈم سۈرۈۋاتقىنى يوق ، پۈتۈن ئۇرۇمچى شەھىرىدە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى ، شەھەر قاتتىق ئۇيقۇدا ، پەقەت ناگان ـ ناگاندا ئاڭلىنىپ قالغان ئوق ئاۋازلىرى ، قەيەرلەردىدۇ ـ ھاۋشۇاتقان ئىتلارنىڭ ئاچچىق ئۈنى بۇ جىمجىتلىققا چۆككەن كېچىگە سىرلىق تۇس بېرىپ تۇراتتى . بۇنداق سىرلىق كېچىلەرنىڭ زەھەرىدەك ئاچچىق تەمىنى تالاي قېتىم تېتىيدىغان كوماندىرلار ، شۇ تاپتا ، ئۇ كۆڭۈلسىزلىكلەر-نى ئۈنتۇپ ، گېنېرالنىڭ سىزلىق گېپىنىڭ مەنىسىنى تېزرەك ئېچىپ بېرىشنى كۈتمەكتە ئىدى .

گېنېرال ئىستاكاندىكى سوۋۇپ قالغان چېيىدىن ئىككى يۇتۇم ئىچتى ـ دە ، ئورنىدىن تۇردى :

ـــ بۇنداق دېيىشكە ئاساسىمىز بار ، ـــ دېدى ئۇ كۈ-لۈمسىرەپ ، ـــ سىلەرنىڭ خەۋىرىڭلار بولماسلىقى مۇمكىن بىتىم ئىمزالىنىپ ، كۆپ ئۆتمەي ئوسمان گۈچۈك ئارقىلىق رەئىس جاڭ جۈجۈك بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە ۋە-كىل ئەۋەتتى . ئوسماننىڭ ۋەكىلى ئۈنىڭ بىر پارچە خېتىنىمۇ ئالغاچ كەلگەن ، رەئىس جاڭ جۈجۈڭ ئېھتىيات قىلىپ ، ئوس-ماننىڭ ۋەكىلىنى ئەخمەتجان ، بۇرھانلار بىلەن بىرلىكتە قوبۇل قىلدى .

قاتاردىكى كوماندىرلارنىڭ بىرسى غودۇڭشىدى :

ـــ نېمانچە ئېھتىيات قىلىدىغاندۇ··· شۇنچىمۇ يول قويغان بارمۇ ؟··· مۇنداق يول قويۇۋەرسە ، ئاخىرقى نۆۋەتتە ئۆزىمىز بەربات بولىمىدۇق·····

ـــ شۇنداق ، ئېيتقىنىڭىز توغرا ، ئۇلار توغرۇلۇق خا-خىيالدا بولۇش بەربات بولۇش دېگەن گەپ ، ـــ گېنېرال ئۆز سۆزىگە كۆچتى ، ـــ خەتتە مۇنداق دېيىلگەن : «قازاقلارنىڭ ئۇرۇمچىدىكى نوپۇزلۇق ئادەملىرى ئالتايغا قايتۇرۇپ بېرىلسە

ئىقتىسادىي جەھەتتىن يارەم قىلىنسا ھەم چېگرىدا تۇرۇشقا قوشۇن ئەۋەتىپ بېرىلسە... » بىز بۇنىڭدىن ئىلى تەرەپ بىلەن ئوسمان ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپ بارلىقىنى سېزىۋالدۇق .

كوماندىرلار جانلاندى ۋە خەتنىڭ مەزمۇنىنى تەھلىل قىلىشىپ تەرەپ - تەرەپتىن سۆزلەپ كېتىشتى :

— ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپلا ئەمەس ، ئۇلار ھازىر تامامەن قارىمۇ قارشى مەيدانغا ئۆتۈشۈپ بوپتۇ .

— نوپۇزلۇق ئادەملەرنى سورىشى ئىلى تەرەپكە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن كۈچ توپلاشنىڭ كويىغا چۈشكەنلىكى ...

— بىزدىن مەدەت تىلەشنىڭ ئۆزى — ئۇلاردىن چەك - چېگرىنى ئاللىقاچان ئايرىۋالغانلىقى .

— ئۇلارنىڭ ھاكىمىيەت ئاساسى بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئەلۋەتتە ئىقتىسادىي تەرەپتىن كەڭ قوللۇق بىلەن يۆلەش كېرەكتە !...

— بىز قىلالمىغان ئىشلارنى ئەمدى ئۇلارنىڭ قولى ئارقىلىق قىلغىلى بولىدۇ ، «ئوغرىلار» بىزنىڭ ئوتتۇز مىڭغا يېقىن ئەسكىرىي كۈچىمىزنى يوقىتىۋەتتى . مېنىڭچە بولغاندا ئوسمانغا قانچىلىك بولسىمۇ ، يارەم بېرىش كېرەك ، ئىلھام بېرىش كېرەك . چۈنكى ، ئۇ بىز قىلالمىغان ئىشنى قىلىدىغاندەك تۇرىدۇ ، ئۇ قىلالايدۇ . ئۇنىڭغا پۈتۈن ئالتايدىكى كىشىلەر ئەگىشىدۇ ، ئۇ جۇرئەتلىك ، قەھرىمانلىق بىلەن ئۇرۇش قىلىدىغان ئادەم ، شۇڭا ئۇ «باتۇر» ئاتالغان ، زىيانلىرىمىزنى ئۇ ئارقىلىق تۆلىتىۋېلىشىمىز مۇمكىن ، — دېدى گېنېرال ۋە كوماندىرلىرىنىڭ كەيپىياتىغا — ئۆز سۆزىنىڭ ، بېرىۋاتقان مەلۇماتلىرىنىڭ ئۇلارغا قانداق تەسىر قىلىۋاتقانلىقىغا سەپسالىدى ، — ئوسماننىڭ ۋەكىللىرى قوبۇل قىلىشتا ئېيتالمىغان سۆزىنى ، قوبۇل قىلىشتىن كېيىن ، ئايرىم ، ئاغزاكى ئېيتتى : بىزدىن قورال - ياراغ سورىدى ، — دېمەك ، ئەمدى ئوسمانغا

تامامەن ئىشىنىشكە بولىدىكەن ، ـــ دېدى كوماندىرلاردىن بىر-
سى ئىشەنچ بىلەن .
ـــ لېكىن ، باشقىچە قاراشمۇ بار ، ـــ قوماندان ئەمدى
ئازادە ئولتۇرۇپ جىددىيلەشمەي سۆزلىدى ، ـــ بىز ئۇلارنىڭ
زىددىيىتىدىن تولۇق پايدىلىنىپ ، ئۇلارنى تامامەن بۆلۈپ پارچە-
لاشنى ، ئوسمانىنىڭ قورال - ياراغلىرىنى ۋە باشقا لازىمەتلىكلە-
رىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە تولۇقلاپ بېرىشنى ئوتتۇرىغا قوي-
دۇق...
ـــ ئەلۋەتتە شۇنداق قىلىش كېرەك !
ـــ ئايانماي زامانىۋى قوراللارنى بېرىش ، ھەربىي مەسلە-
ھەتچىلەرنى ئەۋەتىش ، بەلكى قوشۇن يۆتكەپ بېرىش كېرەك !
ـــ مۇنداق پايدىلىق ئامىلنى بىز قانچە كۈچەپمۇ تۇرغۇزال-
مايمىز ، بۇنى غەنىيمەت بىلىپ ، دېگەنلىرىدىن ئوشۇق بېرىش
كېرەك !...
گېنېرالنىڭ سۆزى ماقۇللىنىپ ، ئالقىشلىنىپ تۇردى .
ـــ بىراق ، رەئىس جاڭ جۈجۇڭ بەك ئېھتىياتچان ئادەم ،
ئۇ : بىتىم يېڭىلا ئىمزالاندى ، ئىلى تەرەپ بىلىپ قالسا ، سۇر-
كىلىش بولۇپ قالارمىكىن ، دەپ ئەنسىرەپ تۇرۇۋالدى .
ـــ بۇگۈنكى يىغىنغا رەئىس جاڭ جۈجۇڭ قاتناشقان بول-
سا ، ياخشى بولاتتىكەن ، ـــ دېدى كوماندىرلاردىن بىرسى .
ـــ ئۇمۇ ھەربىي ئادەم ، «بولمايدۇ !» دەپ بىرلا بۇيرۇق
بىلەن توختىتىپ قويسا ، قانداق قىلىسىز ؟ بۇيرۇقتىن يېنىش
قىيىن - دە ، بىراق بىزمۇ نۇرغۇن دەللىلەرنى كۆرسەتتۇق
پۈتۈن شىنجاڭدا ۋەزىيەتنىڭ نېمە ئۈچۈن پايدىسىز بولۇۋاتقانلى-
قىنى ، ھەتتا قورقۇنچلۇق بولۇۋاتقانلىقىنى ، بۇ پايدىلىق ئامىل-
دىن پايدىلىنىشنىڭ ئىستىقبالىمىز ئۈچۈن ئىنتايىن پايدىلىق
ئىكەنلىكىنى سۆزلىدۇق...
تاتۇق كوماندىر گېنېرالنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ چىقتى

— ئۇلارنى ئۆزئارا ئۇرۇشقا سېلىپ قويۇپ ، پۇختا تەييار-لىق قىلىشىمىز ، ئوبدان ھالسىرىغاندا ، قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈ-سەك ، ئۇلارنى جىمجىت قىلىۋەتكىلى بولىدۇ ، مۇشۇ يۆتكىلىشلا بىزنىڭ ئىستىقبالىمىزنى جەزمەن يورۇتىدۇ ، — دېدى ئۇ .

— ئاخىر رەئىس جاڭ جۈجۈڭ دېگەنلىرىمىزگە مۇۋاپىق دەرىجىدە كۆندى : ئازراق قورال - ياراغ ، ئوق - دورا ، تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىدىن بېرىشىمىزنى ئېيتتى . بىراق ، بۇ خىزمەتنى قەتئىي مەخپىي ئىشلەش ، ئەخمەتجان قاتارلىقلارنىڭ بىلىپ قال-ماسلىقىنى قاتتىق تاپىلىدى .

يىغىندىكىلەرنىڭ بۇ خۇپىيانە ئىشلىنىۋاتقان ئىشلاردىن ھەر ھالدا كۆڭلى ئىمىن تاپتى ۋە ئەكىرىپ قويغىلى خېلى بولغان تەخسە - تەخسىلەردىكى گۆشلۈك سانجى قوغۇنىنى ئىش-تىھا بىلەن يېيىشكە تۇتۇندى . بۇ چاغ كېچە سائەت ئۈچ بولغان بولۇپ ، ئۇرۇمچى شەھىرى تېخىمۇ جىمجىتلىققا چۆككەنىدى .

— چەت ئەللەردە بولسا ، — دېدى بىرسى ئىككى جاۋغە-يىدىن تېمىپ چۇشۇۋاتقان قوغۇن شىرنىسىنى ئېرتىپ ، — مۇشۇنداق بىر دانە قوغۇن خېلىلا پۇلغا يارايدىكەن ، بۇ يەردە چويلىغا توختىمايدىغان پۇلغىلا بىر نەچچىنى سېتىۋالغىلى بولىدۇ .

— بۇ گۆھەردەك ئېسىل يەر ، بايلىقى خۇددى دۆلەتمەن ئادەمنىڭ پۇلىدەك تۇگىمەيدۇ .

— باينىڭ پۇلىمۇ تۇگەيدۇ ، لېكىن بۇ يەرنىڭ بايلىقى سېھىرلىك خەزىنىدەك تۇگىمەس... ئىسىت ، مۇشۇنداق يەرنى «ئالتە ئوغرى» غا تارتقۇزۇپ قويساق ، ئەڭ ئاددىيسى نومۇسقا-مۇ قالارمىز - ھە؟ تۇگىمەس ئەلەمدە قالمامدۇق...

— ھېلىمۇ بايلىقى ئەڭ مول بولغان ئۈچ ۋىلايەتنى تارتقۇ-زۇپ بولدىڭىز ، — دېدى قوماندان ئاچچىق تەنە ئارىلاش ، — مۇشۇنداقلا ئۇرۇش قىلساق ، نومۇسقا ئەمەس ، شان - شۆھرەتكە

ئىگە بولىمىزغۇ... غادىيىپ قايتارمىز... بىزدە غەيرەت ، جاسا-
رەت ، ئىرادە يوق .

شىمالىي فرونت كوماندىرلىرىنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ ، باش كۆتۈرەلمەي قالدى . لېكىن ، ئۇنىڭ تەنسى باشقا يەرلەر-دىن كەلگەن كوماندىرلارغىمۇ تەگمەي قالمىدى .

— قېنى ، قۇلىقىڭلار بۈياقتا بولسۇن ، — دېدى ئۇ ، — سۆزۈمنى داۋاملاشتۇرىمەن . ئارىدىن بىر ئاي ئۆتكەن-دىن كېيىن ، ئوسمانىنىڭ لاتىپ باشلىق بىر تۈركۈم ۋەكىللىرى يەنە كەلدى . ئۇلار ئوسمانىنىڭ خېتىنىمۇ ئېلىپ كەپتۇ . خەتتە ئۆتكەنكى سورالغان نەرسىلەردىن باشقا يەنە ئالتايدا دائىم تۇرىدىغان ۋەكىل ۋە تېلېگراف ئاپپاراتى ئەۋەتىپ بېرىش ، ھۆ-كۈمەت ئالتاينىڭ راسخوتىنى بىۋاسىتە ئاجرىتىپ بېرىش سورال-غان . خەتنىڭ ئاخىرىدا ئوسمان مۇنداق دېگەن : «ئالتاي قىزىل-لىشىپ كەتتى ، خەلق دىنىي ئېتىقادتىن مەھرۇم قىلىندى ، مېنىڭ سىنالغان ، قابىل ئادەملىرىمگە يۇقىرى ھوقۇق - مەنپە-ئەت بەرمىدى ، مېنى چەتكە قېقىپ ، ئورنۇمغا دەلىلقان دېگەن ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ئۇنتۇغان بىر دۆتىنى دەسسەتمەكچى بولۇۋا-تىدۇ... مەن چوقۇم ئۇلار بىلەن ئاخىرىغىچە ئېلىشىمەن . شۇڭا ، مەن سىلەردىن يارەدەم سورىدىم» رەئىس جاڭ جۈجۇڭ بۇنى بىلگەندىن كېيىن مۇنداق يولىيورۇق بەردى : ئالتاي ۋالىي مەھ-كىمىسىنىڭ مەمۇرىي خىراجىتىنى ئەمدى ئىلى تەرەپ ئارقىلىق ئەمەس ، بىۋاسىتە ئاجرىتىپ بېرىش ، ئالتاي ۋالىي مەھكىمىسى-نىڭ ۋالىيلىق تامغىسىنى ۋەكىل لاتىپتىن ئەۋەتىپ بېرىش ، ئوسمانىنىڭ ئەسكەرلىرىگە ھازىرغىچە بەش يۈز دانە مىلتىق ، ئوتتۇز دانە ھەر خىل پىلىموت ، يېتەرلىك ئوق يەتكۈزۈپ بە-رىش ، ئوسمانىنىڭ يېنىدا ئىشلەيدىغان ئۇچ كىشىلىك بىر گۇ-رۇپپا ، تېلېگراف ئاپپاراتى ئەۋەتىشنى ، ئۇچ كىشى ئەھۋاللارنى ۋاقتى - ۋاقتىدا مەلۇم قىلىپ تۇرۇشنى ئۆتۈردى ، ئوسمانغا

ۋە كەلگەن ۋەكىللەرگە ئايرىم - ئايرىم سوۋغا ھەدىيە قىلىشنى تاپىلىدى . ئاخىردا جاڭ جۇجۇڭ يەنە بۇ خىزمەتلەرنى ئىلى تەرەپتىن قەتئىي مەخپىي تۇتۇشنى جىكىلىدى . ۋەكىللەر ھازىر جانىمقانىنىڭ ئۆيىدە تۇرۇۋاتىدۇ ، ئۇلار ئەتە يولغا چىقىدۇ ، جانىمقان بۇ ئىشتا كۆپ كۈچ چىقاردى . ئەمەلىيەتتە ئۇ ئوسمانىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق ۋەكىلى بولۇپ قالدى .

— جانىمقانىنىڭ خىزمىتىنى ئۇنتۇماسلىق كېرەك ، — دېدى يېغىندىكىلەرنىڭ بىرسى ، — ئۇنىڭ خىزمىتى بىزنىڭ ئىستىقبالىمىزغا مۇناسىۋەتلىك خىزمەت ئىكەن .

— بىز ئۇنىڭ تۆھپىسىنى ئۇنتۇپ قالغىنىمىز يوق ، باققان ئىتنىڭ ئوۋلىغان ئولجاڭنى خەتەرلىك جايدىن ئەكىلىپ بېرەلىسە ، ئۇنى ئەتىۋارلايسەن - دە ، ئولجاڭنىڭ بىر قىسمىنى ئەلۋەتتە ئۇنىڭغا بېرىسەن . شۇڭا ، بىز ئۇنى باج ئىشلار ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىقىدىن مالىيە نازارىتىگە نازىر قىلماقچى بولۇۋاتىمىز .

قوماندانىنىڭ يەتكۈزۈۋاتقان يېڭىلىقلىرى يېغىندا ئولتۇرغانلاردا روھىي كۆتۈرەڭگۈلۈك قوزغىدى ، لېكىن ئۇ ئانچە ئۇزاققا بارمىدى : شىمالىي فرونتنىڭ ھەرقايسى سەپلىرىدە ئۇرۇشقا يېتەكچىلىك قىلغان كوماندىرلارنىڭ روھىي كەيپىياتىغا ، ھېسسىياتىغا تازا دەققەت قىلغاندا ، ئۇلاردا بىر خىل چۈشكۈنلۈكنىڭ چېقىپ تۇرغانلىقىنى بىلىۋېلىش تەس ئەمەس ئىدى ، ئۇلارنىڭ يادىغا قوماندانلىققا بەرگەن ۋەدىسى ، ئىشەنچ بىلەن ئېيتقان سۆزلىرى كېلەتتى ۋە ئاشۇ ۋەدىلەرنىڭ دەھشەتلىك قىساس - چۇقانلار ئىچىدە ، شىرەڭ ھۆركىرەپ كەلگەن كۈچلۈك ئاياغلار ئاستىدا يانجىلىپ ئۆچەنلىكىنى دەمۇ دەم ئەسلەيتتى . كىشىنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى ئەلەم بىلەن يانسا ، ئۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق ئازاب بولامدۇ ؟... ئۇلار ئۆز تارىخلىرىنى مەغلۇبىيەت ، ئەلەم ، ئازاب بىلەن يازمەن دەپ ئويلىمىغان - دە ،

ئالته توك ـ توكنىڭ قولىدىن نېمە كېلىدۇ ، دەپ غالۋاڕىغان ، بىراق ئاشۇ ئالته توك ـ توكنىڭ غەزىپىدىن ئۆمچىيىپ ، خۇددى پۇتى كۆيگەن توخۇدەك دىگىگاكلاپ قېلىش ـــ ئېيتقۇسىز ئازاب ئەمەسمۇ ... بۇنداق ئېغىر ئازابنىڭ ئىپادىلەنمەسلىكى مۇمكىنمۇ ؟ !...

بۇنداق ئەھۋالغا تېخى پۇتۇنلەي دۇچ كەلمىگەن جەنۇبىي شىنجاڭ ھەم شەرقىي شىنجاڭدىن كەلگەن كوماندىرلارنىڭمۇ روھىي كەيپىياتىنى ئۇستۇن دېگىلى بولمايدۇ . ئۇلارنىڭمۇ ئەتراپىدا پەيدا بولغان ئۇچقۇنلار ، يالقۇنلۇق ئاۋازلار ئۇلارنىمۇ دەككە ـ دۈككىگە سېلىپ قويغان . ئوت ئۇلغايسا ، ئۆچۈرمەك تەس ، بەلكى ئۆچۈرىمەن دەپ كۆيۈپ كېتىشىڭمۇ مۇمكىن ... شىمالىي فرونت كوماندىرلىرىنىڭ بېشىغا كەلگەن ئېغىر ئازابنى ، ئۇلارنىڭ بېشىغا كەلمەيدۇ دەپ كىم ئېيتالايدۇ ؟...

شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ قوماندانى خۇددى بۈيرۇق بېرىدىغاندەك سۈرلۈك تۈستە ئورنىدىن تۇردى . باشقىلار خىيالىلىرىنى ئۇزۇپ ، ئۇنىڭغا قاراشتى .

ـــ مىللىي قىسىملار ئۈچ فرونت تەشكىل قىلغان ، بەرىنچى شىمالىي فرونت ، ئىككىنچى ئوتتۇرا فرونت ، ئۈچىنچى جەنۇبىي فرونت ، بىز بۇنىڭغا قارشى ئۇلارنىڭ ئۆز ئىچىدىن ئۈچ فرونت تەشكىل قىلماقچىمىز ، گېنېرال ئەمدى كونكرېتنى مەسىلىرگە ئۆتتى ، ـــ بىز شىمالىي فرونتتىن خاتىرجەم ئوسمانىنى ئاساسەن قوراللاندۇرۇپ بولدۇق ، كۆرۈپ تۇرۇپسەلەركى ، ئۇ ئۆزىمۇ ئاخىرغىچە ئېلىشماقچى . ئۇنىڭ ھازىر قوراللىق ئىككى مىڭدەك ئادىمى بار ، قوراللىرى ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە كۆپ ، ـــ ئۇ ئاۋازىنى كۈچەيتىپ ۋارقىرىدى : ـــ گۇچۇڭ ئاتلىق دىۋىزىيە كوماندىرى !

گومىنداڭنىڭ گۇچۇڭدا تۇرۇشلۇق ئاتلىق دىۋىزىيە كوماندىرى ئورنىدىن ئىرغىپ تۇردى .

— بۇنىڭدىن كېيىن ئوسمان بىلەن بولىدىغان مۇناسىۋەت سىز ئارقىلىق بولىدۇ !

— خوپ !

— ئوسماننىڭ ۋەكىللىرىنى ياخشى كۈتۈڭ ، سوۋغا - سالاملارنى ئايىماي ئەۋەتىپ تۇرۇڭ ، ھازىرغىچە بىرەر روتا ئەتراپىدا قوشۇن ئەۋەتىشىڭىزمۇ بولىدۇ ، كېيىنرەك بىرەر باتال-يون ئەۋەتىشىمىز مۇمكىن ، ئالاقىنى ئۈزۈلدۈرمەڭ ، بىزگە ۋاقتى - ۋاقتىدا ئەھۋاللارنى مەلۇم قىلىپ تۇرۇڭ ، پەقەت قورال - ياراغ ئەۋەتىشىنىلا بىز بىلەن مەسلىھەت قىلىشىڭىز بولدى .

— خوپ ، بولىدۇ ، گېنېرال جانابلىرى !

— ئوتتۇرا فرونت مەسلىسىنى مۇنداق قىلىمىز : ساۋەت-نىڭ ھاكىمى قالىبەك ، ساقچى باشلىقى تاكامانلارنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىدىن قارىغاندا ، ئۇلارنىڭ ئىلى تەرەپكە نارازىلىقى بار ئىكەن ، ھەتتا ئۇلار مىللىي ئارمىيىنىڭ ساۋەندە تۇرۇشلۇق ئىسكادرونىنى ئۆزلىرىگە مايىل قىلىۋاپتۇ ، بۇلارنى قولغا كەل-تۈرۈش كېرەك ، — ئۇ يەنە قاتتىق ۋارقىرىدى ، — قۇتۇپىدا تۇرۇشلۇق دۇنزىيە كوماندىرى !

گومىنداڭنىڭ قۇتۇپىدا تۇرۇشلۇق دۇنزىيىسىنىڭ كوماندىرى ئورنىدىن چاچراپ تاق تۇردى .

— سىزنىڭ قول ئاستىڭىزدىكى سەككىزىنچى پولكنىڭ كوماندىرى ئورازقانغۇ دەيمەن ؟

— شۇنداق ھۆرمەتلىك گېنېرال !

— بۇ پولكنى ئەسلىدە جانمقان ، خادىۋاڭلار قۇرغان ، شۇنداقمۇ ؟

— شۇنداق جانابىي گېنېرال !

— ئورازقان بىلەن قالىبەك ئەسلىدە ، دوست - ئاغىنە ئىدى ، ئىلى توپىلىڭى كۆتۈرۈلگەندە ، ئورازقان بۇياقتا ، قالد-

بەك ئۇياقتا ئىدى ، خەيرىيەت ، قالىبەك ئۇ توپىلاڭغا قاتناشتى ۋە ساۋۇنگە ھاكىم قىلىپ قويۇلدى . بىراق ، ئۇ چوڭراق ئەمەل ئويلىغان ، ئىش كۈتكىنىدەك بولمىغاندىن كېيىن ، ھۆكۈمىتى- دىن نارازى بولۇپ ، تاغقا چىقىپ يېتىۋالدى . چاقىرسىمۇ كەل- مىگەن ، بۇ بىز ئىگىلىگەن ئىشەنچلىك مەلۇمات . شۇنداق پەيت- تىن پايدىلىنىپ ، ئورازقان ئۇنى قولغا كەلتۈرۈشى كېرەك ، ئۇنىڭ ئارقا تەرىكى سەككىزىنچى پولك بولىدۇ . ئۇنىڭغا كەلگۈ- سىدە شىنجاڭدا ئوسماندىن كېيىنكى باشلىق بولىدىغانلىقىنى ، بۇنى ھۆكۈمەت ئويلاشقانلىقىنى ئېيتسۇن .

— خوپ !

— پەيتنى قولدىن بېرىپ قويماسلىق كېرەك . قانچە تېز بولسا شۇنچە ياخشى .

— جەزمەن ئورۇندايمەن ، ھۆرمەتلىك گېنېرال !

ئۇزۇلدۈرمەي پۈراقلىق تاماكا چېكىشىپ ئولتۇرغان كومان- دىرلارنىڭ ئەندىشىسى ئاستا - ئاستا تارقالماقتا ئىدى .

— ئاقسۇ — مۇزاتتىن فرونت ئېچىش تەس بولۇۋاتىدۇ ، — دېدى قوماندان ئاخىرقى پىلانغا ئۆتۈپ ، — ئۇ يەردىكى بىزنىڭ قىسىملىرىمىز بىر ئاز زەربە يېدى . ئۇ يەردىكى پۇقرالارمۇ ئىلىدىن ئۈمىدلىنىپ قالدى . قارا شەھەر تاغلىرى غەربتە ئىلى بىلەن تۇتىشىدۇ ، ئۇ يەر ھەربىكەتلىنىشكە قولايلىق ، ئۇ يەردىكى موڭغۇل ئەسكەرلىرىدىن ھەم موڭغۇل ۋاڭنىڭ يەرلىك ئەسكەر- لىرىدىن قوغدىنىش نامى بىلەن بىر ئەترەت تۈزۈش ۋە قوغدە- نىش ئەترىتىنىڭ باشلىقلىقىغا ئۇرۇمچى ئوفىتسېرلار مەكتىپە- نى پۈتتۈرگەن داجىتنى بەلگىلەش كېرەك . ئۇلار بىزنىڭ سا- خاندا تۇرۇۋاتقان قىسىملىرىمىزنى ئارقا تەرەك قىلىپ ، بىر تەرەپتىن مىللىي قىسىم ئىچىدىكى موڭغۇللار بىلەن يوشۇرۇن ئالاقە قىلىشى ، يەنە بىر تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىشى كېرەك .

— ھۆرمەتلىك گېنېرال ، — دېدى ئورنىدىن تۇرۇپ

قارا شەھەردە تۇرۇشلۇق دېۋىزىيە كوماندىرى ، ــ موڭغۇل ژاك ژە موڭغۇللار بىزنىڭ گېپىمىزنى ئاڭلىماسلىقى مۇمكىن .

ــ نېمە ئۈچۈن ؟

گېنېرال تەئەججۇپلەندى .

ــ قارا شەھەردە تۇرۇشلۇق بەشىنچى پولك ، بولۇپمۇ خېجىكدا تۇرۇشلۇق بىرىنچى باتالىيونىمىزدا ھەربىي ئىنتىزام بوشاشقان ، بۇلاڭچىلىق ، ئوغرىلىق ، باسقۇنچىلىق قىلىش بىلەن پۇقرالارنىڭ غەزىپىنى قوزغاپ قويغان...

ــ نېمە ... مۇشۇنداق جىددىي پەيتتىما ؟... ئۇنداقلار جازالانمىدىمۇ ؟...

گېنېرال ئۆڭدى .

ــ جازالاندى ، ئۇلار بۇتخانىدىكى مىس بۇتلارنى ئوغرىلاپ ، موڭغۇللارنىڭ ئۆرپ ـ ئادەتلىرىگە ھۆرمەتسىزلىك قىلغان ، موڭغۇللارنىڭ نارازىلىقى كۈچلۈك ، نارازىلىقنى قانداق يوقىتىش مۇمكىن ؟

گېنېرال خۇددى ئاۋۋال ئويلىنىۋالغاندەك دەرھال جاۋاب بەردى :

ــ ھال سوراش ، ئاقساقاللىرىغا سوۋغا تەقدىم قىلىش ئارقىلىق ھەرقانداق قاتتىق نارازىلىقنى يۇمشاتقىلى بولىدۇ . بىز بۇ يەردىن موڭغۇللارنىڭ تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى بىلەن ھال سوراش ، كەچۈرۈم سوراش ئۆمىكى ئەۋەتىمىز ، سىلەرمۇ بىر ئۆمەك تەشكىل قىلىڭلار ، سىز بېرىڭ ، كەچۈرۈم سوراڭ ، يېلىنىڭ ، ئايىغىغا يىقىلىڭ... قاپىقى ئېچىلمىغىنىنى مەن كۆرەي ، ھەرقانداق يامان ئىتنىڭمۇ بېشىنى سىلىسىڭىز ئەركىلەيدىغۇ... سوۋغا ـ سالامنىڭ سىزدىن چوڭراق يۈزى بولىدۇ .

ــ جەزمەن شۇنداق قىلىمىز ، ھۆرمەتلىك گېنېرال !

گېنېرال ئۈزۈن سۆزىنى ــ ئورۇنلاشتۇرۇشلىرىنى تۈگەتكەندىن كېيىن ، يۇمشاق ئورۇندۇقىغا ئولتۇردى ، ئۇ تەرلەپ ،

قىزىرىپ كەتكەندى ، ئىستاكاندىكى سوۋۇپ قالغان چېيىنى بىراقلا ئىچىۋەتتى ، قول ياغلىقى بىلەن يۈزلىرىنى سۈرتتى - دە ، تاماكىسىنى ئالدىرىماي تۇتاشتۇرۇپ چېكىشكە باشلىدى .

ھەرقايسى سەپلەردىن كەلگەن كوماندىرلارنىڭ يۈزلىرىدە ، كۆزلىرىدە ئەكس ئەتكەن بايىقى چۈشكۈنلۈك ، ئەلەم ئالامەتلىرى تارقاپ ، ئۇلار خېلىلا خاتىرجەملىنىپ قالدى ۋە ئۆزئارا گۇدۇڭ-لىشىشقا باشلىدى .

قوماندان قولىدىكى تاماكىسىنى تېخى چېكىپ تۈگەتمەس-تىنلا ئەڭ ئاخىرقى سۆزىنى ئېيتتى :

— بۇنىڭدىن كېيىن مىللىي ماجىرالاردىن قەتئىي ساقلى-نىڭلار ، ئۇچ ۋىلايەتكە چېتىشلىقى بولغان سىياسىي گۇماناتلىق ئادەملەرنى دەرھال قويۇپ بېرىڭلار ، بىلىشىڭلار كېرەككى ، بۇ بىزنىڭ يۇقىرىدا سۆزلىگەن مۇددىئا - پىلانىمىزنى ئىشقا ئاشۇ-رۇشتا كەم بولسا بولمايدىغان مۇھىم ئامىل ! قېنى تارقىلىڭلار ، تاڭ ئېتىپ قالدى .

ئون بىرىنچى باب

بۇ سېھىرگەرنىڭ ئالىقىنىدەك ئاجايىپ سىرلىق يەر ، بىر قارىساڭ ، جىمجىت ، ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيدۇ ، قويۇق قارىياغاچ جاڭگاللىقى . ھەممە نەرسە ـــ پولك شتابلىرىدىن تارتىپ ، ئات ئېغىللىرىغىچە يەر ئاستىغا جايلاشقان . بۇ يەر ئاستى ئۆيلىرىگە نەچچە پولكنىڭ جايلىشىپ كەتكەنلىكىنى كىم-مۇ بىلمەيسۇن ، تېخى مەخپىي پوستلارنىڭلا ئەمەس ، ئاشكارا پوست-لارنىڭمۇ ، قەيەردە ، قانداق ھالەتتە تۇرغانلىقىنى ھېچكىممۇ بىلمەيدۇ . بىر قارىساڭ ، شۇنچىلىك ئاۋات ـــ ھەربىي مەشق-لەر شىددەت بىلەن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ، نۇتۇق ـ لېكسىيىلەر سۆزلىنىۋاتقان ، كۇندىلىك تۇرمۇشقا كېرەكلىك ھۇنەرلەر ئۆ-گىنىلىۋاتقان جۇشقۇن يەر ، روتىلار ، ژۇژۇدلار ئايرىم ـ ئايرىم ئوخشىمىغان پائالىيەتتە .

ئەنە قارىياغاچلارغا يۆلىنىپ بىر تۇركۇم جەڭچىلەر ئولتۇ-رۇشىدۇ ، ئۆرە تۇرۇشىدۇ ، بەلكى رازۋېدكىچىلار بولسا كې-رەك ، سۆزلىگۈچىنىڭ سۆزىدىن خاتىرىمۇ يېزىۋاتىدۇ .

ـــ دۇشمەننىڭ ئارقا سېپىگە ئۆتۈشنىڭ ئەڭ ياخشى ۋاقتى بورانلىق قار شۇرغانلىق ، جۇدۇن ـ چاپقۇنلۇق مەزگىل... رازۋېدكىچى ھەر خىل پۇراقلارنى سېزىشكە ، ماھىر ، ھەر خىل قۇشلار جان ـ جانىۋارلاردەك سايراشقا ئۇستا بولۇشى كېرەك...

ئۇنىڭ نېرىسىدا بىر روتا جەڭچىگە قوراللارنى ئېتىش ـ ئىشلىتىش ، رېمونت قىلىش ، چۇڭۇش ، تازىلاپ تۇرۇش ، پاكىز تۇتۇش توغرىسىدا لېكسىيە قىلىنىۋاتىدۇ :

ـــ قورال ـــ جەڭچىنىڭ جېنى . جەڭدە جەڭچىنىڭ قورالىنى ئىشلىتەلمەي قېلىشى ـــ يۈرىكىنىڭ توختاپ قالغاندەك بىلەن باراۋەر ... شۇڭا قورالنى داۋاملىق ئاسراپ ، پاكىز تۇتۇش لازىم...

ئۇنىڭ نېرىسىدا يەنە بىر توپ جەڭچىگە ھەربىي ئۇستاپەتىن - بۇيرۇقلارنى ئىجرا قىلىش ، ئىنتىزامغا رىئايە قىلىش ۋە ئۇنى ساقلاش توغرىسىدا دەرس ئۆتۈلۈۋاتىدۇ .

ـــ ئۇرۇش قىلغاندا دۇشمەنگە رەھىم قىلماسلىق ، دۇشمەن تەسلىم بولغاندا قان تۆكمەسلىك ۋە ئەسىرلەرنى قوغداش بۇ ـــ ھەربىي ئىنتىزام !...

ھەر خىل ھەربىي مەشقلەرمۇ ئىنتايىن جىددىي ئېلىپ بېرىلماقتا :

بىر ۋۇجۇد جەڭچى يەر بېغىرلاپ يۈرمەكتە ، شېغىللىق ، تاشلىق يەردىن ئاۋاز چىقارماسلىققا تىرىشىپ ، خۇددى كەپتەرنى مارىلاپ يۈرگەن مۇشۇكتەك يەرگە چاپلىشىپ ھەرىكەت قىلماقتا ، ئازگالغا چۈشمەكتە ، ئۆرىگە چىقماقتا ، بىر نۇقتىنى كۆزدىن قاچۇرۇۋەتمەسلىككە تىرىشماقتا .

ۋۇجۇد كوماندىرى قولىدىكى تاياقچە بىلەن جەڭچىنىڭ تاپىنىغا نوقۇدى :

ـــ يەنە كۆتۈرۈۋالدىڭ ، تاپاننىڭ سوڭىنى يەرگە چاپلاپ يۈرۈشۈڭ كېرەك .

شىمالدىكى تاغقا بىر روتا جەڭچى يۈرۈش قىلدى ، ئۇلارغا ئېغىر ۋەزىپە يۈكلەنگەن : تۈيدۈرماي يۈرۈش قىلىپ ، ئۇ يەردىكى «دۇشمەن» نى قان تۆكمەي تەسلىم قىلدۇرۇشى ۋە ئۇ ئىستراتېگىيىلىك ئورۇننى ئىشغال قىلىشى كېرەك .

ئەنە ، قارىياغاچلىقنىڭ چېتىدە گىرانات تاشلاش ، قۇچاقلىما جەڭ مەشقى ئېلىپ بېرىلماقتا ، جەڭچىلەر «دۇشمەنلەر» گە ئىتتىك نەيزە ئۇرماقتا . ئاتاكىغا ئۆتكەن جەڭچىنىڭ تۇز سىزىق

بويىچه يۇگۇرمەي ، يىلان باغرى ـــ ئەگرى ـ توقاي يۇگۇرۇشى كۆرسىتىلمەكتە .

ئويناقلاپ تۇرغان ئاتلار ئۇستىدىكى جەڭچىلەرنىڭ چىرايى جىددىي تۇس ئالغان ، قىلىچلىرىنى قىنىدىن چىقارغان . بىر ئورۇندا تۇرالماي تېپىچەكلەپ تۇرغان ئاتلار قويۇپ بېرىلدى ۋە بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۇزۇلمەي ، يالقۇنلىنىپ يېنىۋاتقان ئوت چەمبىرىكىدىن شۇڭغۇپ ئۆتۈشكە باشلىدى . ئېگىزلىكى بىر مېتىر ، بىر مېتىر يېگىرمە سانتىمېتىر توسالغۇ تاملاردىن تاپىنى قىزىغان ئاتلار ئىرغىپ ـ ئىرغىپ سەكرىمەكتە . كەڭلىكى ئۇچ مېتىر ھەتتا تۆت مېتىر خەندەكلەردىن «غۇي ـ غۇي» ئاتلاپ ئۆتمەكتە ، خۇددى دۇلدۇلدەك ـــ ئايىغى يەرگە تەگمەيدىغاندەك چاپماقتا ، ئۇچماقتا... يالىڭاچ قىلىچلىق جەڭچىلەر ئالدىدا قېچىپ بارغان «دۇشمەنلەر» گە غەزەپ بىلەن قىلىچ ئۇرماقتا ، «دۇشمەن» باشلىرى يەرگە پۇلاڭلاپ چۈشمەكتە . ئەنە ، «دۇشمەن» قورشاۋىنى بۇزۇپ چىققان ئاتلىق جەڭچىلەر ، ئۇلار پۈتۈن گەۋدىسىنى ئاتنىڭ بىر تەرىپىگە چۈشۈرۈۋېلىپ ، بىر قولى بىلەن ئاتنىڭ بوينىدىن قۇچاقلاپ ، يەنە بىر قولى بىلەن كەينىدىن قوغلاپ كەلگەن «دۇشمەنلەر» گە قايرىلىپ ئوق ئۇزمەكتە ۋە ئۇلارنى دومىلاتماقتا .

ئورۇندىلىۋاتقان ھەربىي مەشىقلەر جەڭچىلەرنىڭ جەڭگىۋارلىقى ئېشىپ ، بۇ يەر ھەر كۈنى مەلۇم ۋاقىت جانلىنىپ كېتەتتى . بىراق ، بىرلا بۇيرۇق ـــ سىگنال چېلىنىشى بىلەن بۇ يەردە ھېچكىم قالمايتتى . ھەممىسى باشقا مەشغۇلاتلارغا كۆچۈپ كېتەتتى يا زېمىلانكىلاردا ناخشا ـ ساز ، يا قىزىقچىلىق ـ چاقچاقلار باشلىناتتى ، يا بولمىسا گېزىت ئوقۇش ئېلىپ بېرىلاتتى .

شۇ تاپتا ئىككىنچى روتىنىڭ زېمىلانكىلىرىنىڭ بىرىدە يىغىلغانلار ئىچىدە ھېۋىز لاپچى بىلەن داۋۇتجان قىزىق ، راسا

قىزىق گەپكە چۈشكەنىدى .

ئىككىسىنىڭ بىر - بىرىدىن پەرقى ـــ ھۆنىزلاپچى بىر لاپ ئېتىپ ، ھەممىنى كۈلدۈرۈۋېتەتتى - دە ، ئۆزى ھېچ نەرسە دېمىگەندەك ، ھۆزۈرلانمىغاندەك پەقەتلا كۈلمەيتتى . داۋۇتجان قىزىق بولسا ، بىر قىزىق گەپنى قىلاتتى - دە ، ھەممىدىن بۇرۇن ئۆزى كۈلۈپ كېتەتتى . زېمىلانكا ئىچىدە ئۇلارنىڭ ئاغ- زىغا قاراپ ئولتۇرغان جەڭچىلەر قىزىقچىلىقلاردىن ھۆزۈرلە- نىپ تېلېفىپ - تېلېفىپ كۈلەتتى . بەزىلىرى ئۆزىنى تۇتۇۋالال- ماي دومىلاپ كېتەتتى . بۇمۇ شۇ تىنچ چەكسىز ئۆتۈۋاتقان كۈنلەردە جەڭچىلەرنىڭ ئالاھىدە قاتارغا قوشۇلغان كۆڭۈل ئې- چىشلىرىنىڭ بىرسى ئىدى . نۇرغۇن جەڭچىلەر ناخشا - ساز ياڭراۋاتقان زېمىلانكىلاردىن چىقىپ ، قىزىقچىلىق بولۇۋاتقان زېمىلانكىلارغا كىرىۋالىدىغان بولدى . نېمىشقا دېسىڭىز ، ناخ- شا - ساز بەربىر كۆڭۈلنى يېرىم قىلىدۇ ، ئاتا - ئانىڭىزنى ئەسكە سالىدۇ ، يىراقتا يولىڭىزغا تەلمۈرۈپ تۇرغان گۈزەل يارىڭىزنى كۆز ئالدىڭىزغا كەلتۈرىدۇ ، ئازابلايدۇ... قىزىق گەپ- لەر كىشىنى كۈلدۈرىدۇ ، ھۆزۈرلاندۇرىدۇ ، ھەممە ئازابلىق خىياللارنى يىراققا قاچۇرىدۇ ، شۇڭا جەڭچىلەر ھەربىي دەرس- لىكسىيە ياكى جاپالىق مەشقتىن چۈشۈپلا ھۆنىزلاپچى بىلەن داۋۇتجان قىزىقنى ئىزدەيدىغان بولۇپ قالدى .

ـــ بىر كۈنى جىڭدىكى قومۇشلۇقتا تازا قاتتىق جەڭ قىلىۋاتاتتۇق ، ـــ دېدى داۋۇتجان قىزىق يەنە گەپ باش- لاپ ، ـــ گومىنداڭچىلار ئوچ تەرىپىمىزنى قورشىۋالدى . ئوق دېگىنىڭ مۆلدۈرەك ياغىدۇ . بومبا دېگىنىڭ ئاسماندىن تاش يېغىۋاتقاندەك چۈشۈۋاتىدۇ... ئاخىر ھېچ بولالماي ، ھاشىر كاپە- تان ئىككىمىز : «غۇلجا نەدىسەن ؟» دەپ كەينىمىزگە چېكىنە- دۇق . بىر چاغدا گومىنداڭنىڭ بىر كۈرەشچى ئايروپىلانى ئىك- كىمىزنى قوغلاپ كەلدى . بىز يەر بېغىرلاپ قاچاتتۇق ، ئۇ

غارقىراپ كېلەتتى ـ دە ، دۇمبىمىزنى سىلاپلا ئۆتۈپ كېتەتتى ، يەنە ئايلىنىپ كېلىپ سىلاپلا ئۆتۈپ كېتەتتى . بىزدە جان قالـ سۇنمۇ ، ئايروپىلان كېچىچە قوغلىدى ، بىزمۇ قېچىۋەردۇق ، ئەتىسى ئەتىگەندە ، شىخۇدىن چىقىپ قاپتىمىز...

جەڭچىلەر پاراققىدە كۇلۇپ كەتتى ۋە ئۇنىڭغا تېخىمۇ يېقىن شىپقىدى .

ـــ پاھوي... بىر يۇز يەتمىش كىلومېتىر يولنى بىر كېچىدە كەينىچىلەپ ئۆمىلەپ بېسىپسىلەردە...

ـــ توختاڭلار ، ئاخىرى تېخى بار ، ـــ دېدى داۋۇتجان قىزىق ۋە سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ، ـــ ئەتىگەندە قارىساق ، ئايروپىلان يەنە كېلىۋاتامدۇ ، ئاچچىقىم نەدىن كەلدى ، بىلمـ ىدىكى ئارغامچىنى يېشىپ ، بىر سالما تاشلاپتىكەنمەن ، سالمام ئايروپىلاننىڭ بوينىغىلا چۈشۈپتۇ ، ھاشىر كاپىتان ئىككىمىز كۇچەپ تۇرۇپ راسا تارتىۋدۇق ، ئايروپىلان ئالدىمىزغىلا ئۆـ لۈك سادەك پوكلا چۈشتى . ھاشىر كاپىتان :

ـــ چىق ، داۋۇت ، سەن كونا لېيۇتچىكقۇ ، ـــ دېدى . مەنمۇ ئىككىلەنمەيلا ، ئايروپىلانغا ئىرغىپلا چىقتىم ـ دە ، ھەيـ ىدىدىم ، ئايروپىلان ئاسمانغا قۇشتەك يېنىكلا چىقىپ كەتتى ، ئاسمانغا چىقىۋالغاندىن كېيىن ، بىزمۇ بوش كەلمەيمىز ـ دە ، شىخۇدىكى ، چەپەيزىدىكى گومىداڭنىڭ سان ـ ساناقسىز پوتەيـ لىرىنى ئوققا تۇتۇپ كۇلىنى كۆككە سوروۋەتتۇق...

ـــ شۇمۇ قىزىق گەپ بوپتىمىش ، قىزىقچى بولساڭ ، ئادەمنى كۇلدۇرۇپ ، ئۇچىيىنى ئۇزۇۋەت ، ـــ دېدى ھۇنزلاپـ چى نۆۋەت ئېلىپ .

ـــ ئۇچىيىمىزنى ئۇزۇۋېتىپ ئۆلتۇرۇپ قويۇشما بىزنى يەنە ، ـــ دېدى جەڭچىلەردىن بىرسى .

ـــ قورقما ، يەنە بىر قىزىق گەپ بىلەن ئۇلاپ قـويـ مىز ، ـــ ھۇنزلاپچى گېپىنى باشلىدى ، ـــ غۇلجىدا لەڭشاڭـ

نى ئالالمايۇاتقان كۈنلەرنىڭ بىرى ، ئالدىمىزدىكى چوڭ پوتەي ئەجدىھادەك ئوت چېچىپ تۇرىدۇ . پوتەينى پارتلىتىمەن دەپ ، نى - نى يىگىتلەر ئۇ دۇنياغا كەتتى . ئىچىم تىتىلداپ كېتىپ بارىدۇ يا كومانىدىر ماڭا رۇخسەت قىلمايدۇ ، ئاخىر ئۇ :

— ھۆنۈز ، سەن بارمىسالڭ بولمىدى ، — دېدى ئۇمىد-لىك كۆزلىرىنى ماڭا تىكىپ تۇرۇپ ، — تۆت بومبىنى قول ياغلىقىم بىلەن چىگىپ ماڭدىم . پوتەيگە يېقىن باردىم - دە ، كەلتۇرۇپ كىپ بىر ئېتىپتىكەنمەن ، پوتەي دېگىنىڭ كۈلدەك توزۇپ كەتتى . بىر چاغدا قارىسام ، ئىككى گومىنداڭ ئەسكىرى ئاسمانغا ئۇچۇپ چىقىپ كېتىپ بارىدۇ . بىرسى ئورۇق ، بىرسى سېمىز ، سېمىز ئۇستىدە ، ئورۇقى ئاستىدا...

— پاھ ... سېمىزى يېنىڭ ئىكەن - دە....

— يېنىك بولمىغان بىلەن — دېدى ھۆنۈزلاپچى چىرايى-نى ئۆزگەرتمەي ، ئۇ قوش قاناتلىق ئىكەن . ئۇستىدىكى سېمى-زى ئورۇقىدىن سورىدى :

— ھەي ، بۇ كىمنىڭ بومبىسىدۇ ؟

ئورۇقى جاۋاب بەردى :

— سەن تېخىچە بىلمىدىڭما ، بۇ ھېلىقى ھۆنۈز باتۇرنىڭ ئاتقان بومبىسى ئەمەسمۇ ؟ !

— شۇ... مەنمۇ ھۆنۈزنىڭكىمكىن دېۋىدىم ، ئۇنىڭلا بول-سا ، بىز مۇشۇنداق بولاتتۇق .

جەڭچىلەر تېخىمۇ قاتتىق كۈلۈشتى ، سۆز ئارىلىقلىرىدىمۇ كۈلۈشتى ، بەزىلەرنىڭ كۈلۈۋېرىپ ، مەيدىسى ئاغرىپ كەتتى ، بەزىلەر تىلىقىپمۇ قالدى . كۈلكە ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، سىرتتىن كىرگۈچىلەر كۆپەيدى . بىر ۋۇجۇود يېتىپ قوپىدىغان زېمىلانكا ئىچى يۇزدىن ئوشۇق ئادەم بىلەن تولۇپ كەتتى .

سەن تاۋۇز تىلىپ ساتىدىغان باققالدەك ، پارچە - پۇرات ئوقەتچى بولۇپ قاپسەن .

ـــ قېنى ، سېنىڭ توپلاپ ساتىدىغان مالىلىرىڭنى كۆرۈپ باقايلى ، ـــ دېدى ھۆنىزلاپچى .

ـــ بىر كۈنى غۇلجىدىن تېلېگرامما كېلىپ قالدى ، ـــ دېدى داۋۇتجان قىزىق ، ـــ ئوقۇسام ، مېنى قۇربان ھېيت نامىزىغا ئىمامەتچىلىك قىلىپ بەرسۇن ، دەپ چاقىرتقان تېلېگرامما ئىكەن ، بوپتۇ ، بارسام باراي ، دېدىم ـ دە ، ھېيت كۈنى تاڭ سەھەردە ئايروپىلان بىلەن باردىم . ئايرودرومدا ئابدۇكېرىم ئاببباسۇف ئالدىمغا چىقىپ تۇرۇپتۇ :

ـــ سېنى يېتىپ كېلەلمەسمۇ دەپ ئەنسىرىدۇق ، ھەر ھالدا ۋاقتىدا كەلدىڭ ، ماڭايلى ، پۇتۇن جامائەت ساڭىلا قاراپ تۇرىدۇ ، ـــ دېدى ئاببباسۇف خۇشال بولۇپ . مەدرىسىنىڭ ئالدىغا كەلسەك ، راست دېگەندەكلا جامائەت مېنىڭ يولۇمغا تەلمۈرۈپ قارىشىپلا تۇرۇپتىكەن . مېنى كۆرۈپ چاۋاك چېلىشىپ كەتتى . مېنىڭ ئىمامەتچىلىكىمدە نامراز باشلاندى... ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم رەھمىتۇللا ، دەپ ئوڭ يېنىمغا قارىسام ، ئەھمەتجان ئەپەندىم ، ئىسھاقبېك ، رەھىمجانلار ئولتۇرۇپ كېتىپتۇ ، ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم رەھمىتۇللا ، دەپ سول يېنىمغا قارىسام ، موڭغۇل دۆنىزىئون ، شۆھ ئىسكادرونىڭ كوماندىرلىرى سەللىلەرنى ئوراپ ئولتۇرۇشۇپتۇ...

زېمىلانكا ئىچى كۈچلۈك كۈلكە ـ قىقاسىتىن تىترەپ كەتتى .

ـــ بوپتۇ ، قىستاپ تۇرۇۋالدىڭلار ، ئۇچىيىڭلارنى ئۇلاپ قويسام قويماي ، ـــ دېدى ھۆنىزلاپچى ، ـــ ئەمما يەنە ئۇزۇلۇپ كەتسە مەن تۆلىمەيمەن .

ـــ بولدى ، بىزگە ھېساب .

ـــ بىر كۈنى پولكوۋنىك نىزامىدىنىڭ ئېتىنى سۇغارغىلى ماناس دەريا‌سى بويىغا چۈشتۇم ، ئات ئاچ كۆزلۈك بىلەن راسا سۇ ئىچىۋاتاتتى . بىردىنلا ئۇ قاتتىن گومبىداك ئەسكىرلە-

رىنىڭ پىلىموتتىن ماڭا قارىتىپ ئاتقان ئوقلىرى ئۇچۇپ كې-
لىشكە باشلىدى . قولۇمدىكى قامچىنىڭ دەستىسى ئىرغايدىن
ئىدى ، كەلگەن ئوقلارنى قامچا دەستىسى بىلەن بىرمۇ بىر توك ،
توك ، توك ، توك ، توك··· ئۇرۇپ چۈشۈرۈۋەتتىم . ئاتنى خاتىر-
جەم سۈغىرىپ قىرغاققا چىقىپ كېتىپ بارسام ، گومىنداڭ
ئەسكەرلىرى يەنە ماڭا قارىتىپ پىلىموتىنى قويۇۋەتتى ···
شۇنداق قارىغۇدەك بولسام ، بىر كىچىك بالا ئەپكەشتە سۇ ئېلىپ
كېتىپ بېرىپتۇ ، ئاتتىن ئېگىشىپلا بىر چېلىكىنى ئېلىپ ،
سۇيىنى تۆكۈۋېتىپ ، بېشىمغا كىيىۋالدىم . ئۇچۇپ كەلگەن
ئوقلار چېلەككە داراڭلاپ تېگىپ ، توكۇرلاپ يەرگە چۈشۈپ
كەتتى .

لاپچىلىق ـ قىزىقچىلىقلار راسا قىزىپ ، ئەۋجىگە كۆتۈرۈ-
لۈۋاتقان چاغدا ، بۇ يەردىن خېلىلا نېرىدىكى زېمىلانكىدا ـــ
باتالیون شتابىدا ـــ گايىتىنىڭ ئالدىدا بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلا-
تىپ ۋزۇۋود كوماندىرى مەخەت تۇراتتى . گايىت قاتتىق چېچىل-
غان ، ئۆسكەن ساقال ـ بۇرۇتلىرى تىترەپ كەتكەن··· ئۇ ئۆزە-
نى بىلمىگەن هالدا ئۈياق ـ بۇياقتا ماڭاتتى ، مەخەتنىڭ ياقىسە-
دىن ئالاتتى ، قولىنى كۆتۈرەتتى ، بىراق قۇلىقىنىڭ تۈۋىدىكى
تاتۇقتا كۆزى چۈشەتتى ـ ده ، قول تەگكۈزۈشتىن يالتىياتتى .

ـــ سەن ئادەم ئەمەسسەن !··· ئېشەكسەن ، ئېشەكتىنمۇ
بەتەرسەن··· ـــ گايىتنىڭ كۆك كۆزلىرى دەھشەتلىك يانغان ،
تىكەنلەشكەن سېرىق ساقال ـ بۇرۇتلىرى تىترەيتتى .

مەخەت ئۆز ئىقراسىنى يەنە دۇدۇقلاپ سۆزلەپ چىقتى .

ـــ شۇنچىلىك بولۇپ كەتكەن بولساڭ ، ماڭا دېسەڭ بول-
مامدۇ ، هەي بۇقا ! ··· مەن ساڭا نى ـ نى چوكانلارنى تېپىپ
بەرمەيتتىممۇ ···

مەخەتنىڭ كەينىدە مىلتىق تەڭلەپ تۇرغان جەڭچى كۇلۇۋې-
تىشكە تاس قالدى .

ـــ راست ، مەن جەزمەن تېپىپ بېرەتتىم ، ـــ دېدى گايىت كۆزلىرىنى ئالايتىپ .

ـــ مەخەتنىڭ لەۋلىرى ئاران مىدىرلىدى :

ـــ مەن يېڭىلدىم ، تۇغەشتىم ... يولداش كوماندىر .

ـــ يېڭىلدىم . تۇغەشتىم ؟ ... نېمە دەۋاتىسەن ؟ ئەمدى پۈتۈنلەي بەربات بولدۇڭ ...

راسۇايى گۇناھ ئۇنىڭ بېشىنى كۆتۈرگۈسز ساڭگىلاتقانىدى .

ـــ قانداق ، كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرسەڭ ، ئاپىرىپ چۆلـ لەرگە تاشلامدىكەن ؟ ـــ ئۇ مەخەتكە مىلتىق تەڭلەپ تۇرغان جەڭچىگە قاتتىق ۋارقىرىدى :

ـــ ھەيدە ! قاماپ قوي بۇ شەرمەندىنى !...

ئۇنى ھەيدەپ چىقىپ كەتتى ، باتالیون كوماندىرى تىترەپ كەتكەن قوللىرى بىلەن بىر ئورام تاماكىنى تەسلىكتە يۆگىدى . ئۇنى تۇتاشتۇرۇپ ، قاتتىق ـ قاتتىق شوراپ چەكتى ۋە بىر مىنۇتتىلا كىچىككىنە قالغان قالدۇقىنى يەرگە تاشلاپ ، دەسسەپ ئۆچۈردى ـ دە ، ئورنىدىن تۇردى . ئۇنىڭ بېشى قايانتى ، كۆزـ لىرى ئىمىر ـ چىمىر قىلاتتى ، سەل تۇرۇۋالغاندىن كېيىن ، پولك شتابىغا قاراپ ، قەدىمىنى يوغان ـ يوغان ئېلىپ يۈرۈپ كەتتى .

ئۇ پولك شتابىغا كىرىپ ، يۈز بەرگەن ۋەقەنى بايان قىلغانـ دا ، پولك كوماندىرى نىزامىدىن ئۆزىگە ئوخشاش جىددىيلىككـ مۇ چۈشمەي ، غەزەپلەنمىگەندەك ، تەمكىن ئولتۇرۇپ ، سوئال سوراشقا باشلىدى :

ـــ ئۇ خەنزۇ قىزى قەيەردە تۇرىدىكەن ؟

ـــ بىزنىڭ ئايىغىمىزدىكى جاڭزىدا ، بىر ئائىلىنىڭ يالـ غۇز قىزىكەن .

ـــ قىز ئۆيدە يالغۇزمىكەن ؟

ـــ ياق ، يولداش پولكوۋنىك ، ـــ دېدى ئۇ ، ـــ ئۆيدە قىزنىڭ دادىسى ، ئانىسى بار ئىكەن .

ـــ خوش ؟

ۋەقەنى تەپسىلىيىرەك سۆزلەشكە باشلىدى ئۇ :

ـــ مەخمەت بارغاندا ، ئۇ ئائىلىدىكىلەر ئۇنى قىزغىن قارشى ئاپتۇ ، مېھمان قىپتۇ . قىزى ئۈيغۇرچىنى ياخشى سۆزلىگەنى ئۈچۈن ، دادىسى بىلەن ئانىسى قىزىنى يالغۇز قالدۇرۇپ ، دالان ئۆيگە چىقىپ كېتىپتۇ . جىننىڭ قەستى شاپتۇلدا دېگەندەك ، بۇ مەخمەتكە ياخشى پۇرسەت بوپتۇ . مەخمەت پوخۇرلۇق قىلىپ ، قىزنىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يېرىنى تۇتۇشقا باشلاپتۇ . قىز ئۇنىڭ نىيىتىنى بىلىپ ، نېرىراق ئولتۇرۇپتۇ . ئۇ ئاخىر قىزنى مەجبۇرىي كارىۋاتقا ياتقۇزۇپتۇ ... قىز تېپىچەكلەپ ۋارقىراپ كەتكەندىن كېيىن ، دادىسى بىلەن ئانىسى ئالاقزادە بولۇشۇپ يۈگۈرۈشۈپ كىرىپتۇ . بۇنى كۆرگەن مەخمەت ئىككىسىگە تاپاندا چىسىنى تەڭلەپ ، دالان ئۆيگە ھەيدەپ چىقىپتۇ ـ دە ، قىزنى قاچۇرۇۋەتمەسلىك ئۈچۈن ، دادىسىنىڭ يانپىشىدىن ئېتىپ ، ئۇنى ئورنىدىن قوپالماس قىلىپ قويۇپتۇ ، ئانىسى بۇ ھالنى كۆرۈپ ھوشىدىن كېتىپتۇ . سارايدىن ئەس ـ ھوشىنى يوقىتىپ چىققان قىزنى مەخمەت خۇددى سا چۆجىنى ئالغاندەك بىر قولى بىلەن كۆتۈرۈۋېلىپ ، ساراي ئۆيگە ئەكىرىپتۇ ـ دە ، مەقسىتىگە يېتىپتۇ ...

ـــ ئۆزى ئىقرارمۇ ؟

ـــ ئىقرار .

ـــ ھەممىنى بوينىغا ئالدىمۇ ؟

ـــ مېنىڭ ئېيتقانلىرىم ئۇنىڭ ئەينەن ئۆز سۆزى ، يولداش پولكوۋنىك ، ـــ دېدى گايىت دەرھاللا ، ـــ ئۇرۇشلاردا باتۇرلۇق كۆرسىتىپ جىنايىتىمنى يۇسام ، دەيدۇ .

نىزامىدىن ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى :

ـــ ئۇنداق جىنايەت ئۆتكۈزمەيمۇ ھەممە جەڭچى باتۇرلۇق كۆرسىتىۋاتىدۇ ، ـــ دېدى نىزامىدىن ۋە ئۇنىڭ چىرايى بىر-دىنلا جىددىي تۈس ئالدى ، ـــ بىز ئىنقىلابىمىزنى ساغلام ئېلىپ بېرىشىمىز كېرەك !

ـــ ئۇ ئۆزىمۇ قوش ئوردىنلىق ـــ «باتۇرلۇق» ، «پىدائى» لىق ئوردىنلىرى ئالغان ... ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ ھەممە قىلمىشلىرىنى راستچىللىق بىلەن تولۇق بايان قىلدى .

نىزامىدىن يېنىپ كەتكەن سۈرلۈك كۆزلىرىنى گايىتقا تىكىپ تۇرۇپ :

ـــ نېمە دېمەكچى بولىسىز ؟ كەچۈرۈم قىلىش كېرەك ، دېمەكچىمۇسىز ، ـــ دېدى .

ـــ كەچۈرۈم قىلمىغان تەقدىردىمۇ ، ھەر ھالدا ... ـــ گايىتنىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقاتتى .

نىزامىدىن كېسىپ ئېيتتى :

ـــ بىھۇدە ئۇرۇنماڭ ، بىزنىڭ ئارمىيىمىزنىڭ شەنىگە ھېچكىم داغ تەگكۈزمەسلىكى كېرەك ھەم تەگكۈزەلمەيدۇ ! ئارمىيىمىزنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى ، ساپلىقىنى قوغدىشىمىز كېرەك ! بىلىشىڭىز كېرەككى ، ئارمىيە ئىنتىزامى ، كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭ ئۇلۇغلىنىڭ ئەخلاقىي - پەزىلىتى ئۇنى مەڭگۈ ئۆرە تۇرغۇزالايدۇ ۋە ياشنىتالايدۇ ، كۆكسى ـــ ئوردىن - مېدالىلار بىلەن تولغان بولسىمۇ ، ئۇ ئۆلۈمگە مەھكۇم !

ـــ يولداش پولكوۋنىك يەنە بىر ئىش بار .

ـــ خوش ؟

ـــ بۇ ئىشنى نادەممۇ بىلەتتىكەن ...

ـــ نېمە ! ... ـــ نىزامىدىن بېشىنى ھەرە چاققان ئادەمدەك ئىتتىنىڭ كۆتۈردى ، ـــ مەسىلە ئۆتۈشتىن ئالدىنمۇ ؟

ـــ شۇنداق ، يولداش پولكوۋنىك ، ـــ گايىت ۋاراسجاندىن ئاڭلىغانلىرىنى ئېيتتى ، ـــ مەخسەت بۇ ئىشقا نادەمنى سايى

قىلغان ، بىللە بىرىپ ئويناپلى ، دېگەن .

نىزامىدىن تېز - تېز سوئال قويۇپ تۇراتتى :

— نادەمچۇ ؟

— نادەم دەسلەپتە ماقۇل دېگەن ...

— خوش ؟

— كېيىن يېنىۋالغان ، مەخمەت : سەن بارمىساڭ مەيلى ، ئۆزۈم بىرىۋىرىمەن دېگەن ، نادەم قۇلاق يوپۇرۇپ يۈرگەن ، سۇكۇت قىلغان .

— نادەم ئۆزى ئىقرارمۇ ؟

— مەن ئۇنى بارماس دەپ ئويلاپتىمەن ، دەيدۇ .

— سىزنىڭ پىكرىڭىز قانداق ؟

— مېنىڭچە ، ئەگەر نادەم ئۇنىڭ شەرمەندە نىيىتىنى شتابقا ۋاقتىدىلا مەلۇم قىلغان بولسا ، ئۇ ئىشنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولاتتى .

— ئېھتىمال .

— مېنىڭچە ، نادەمنىمۇ جازالاش كېرەك .

— شۇنداق ، لېكىن نادەمنى جازالىغاندىمۇ ، بەربىرى ئۇنىڭ جىنايىتى يېنىكلەپ قالمايدۇ .

— شۇنداق ، يولداش پولكوۋنىك .

— لېكىن ، نادەمنىڭ بىپەرۋالىقى ، سەپداشلىرىغا مەسئۇل بولماسلىقى جازالىنىشى كېرەك ، ئۇنىڭغا بىر ئايلىق قاماق جازاسى بۇيرۇڭ ! باشقا گەپ يوق ، قايتىڭ !

— خوپ بولىدۇ ، يولداش پولكوۋنىك !

ئەتىسى پۈتۈن پولك سەپكە تىزىلدى . پولك شتاب باشلىقى مەخمەتنىڭ قىلمىشىنى ئوقۇشقا باشلىدى . مەخمەت سەپ ئالدىدىكى مەيداندا كاكىرى ، پوروپۇرچىك ئۇنۇڭانى ۋە مەيدىسىدىكى ئوردىنىرى يۇلۇۋېلىنغان هالدا بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئۆرە تۇراتتى ، مىڭلىغان كۆزلەردىن چاچرىغان غەزەپ ، ئېچىنىش ئۇچقۇنلىرى

ئۇنىڭ كۆكرىكىگە تەگمەكتە ئىدى . ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈشكە جۈرئەت قىلالمايتتى : ھەربىي ـ سىياسىي جەھەتتىن جىنايەت ئۆتكۈزسەمچۇ كاشكى ... دەپ ئۆزىگە ـ ئۆزى ئېچىناتتى ، پۈت ـ قوللىرى بارغانسېرى دەرمانسىزلىنىپ باراتتى . نۇرسىز كۆزلىرىگە دەھشەتلىك قاراڭغۇلۇق تىقىلغاندەك بولاتتى ...

جەڭچىلەردە بارغانسېرى ئېچىنىش تۇيغۇلىرى يېنىشقا باشلىدى : قانلىق جەڭلەردە بىرنەچچە يىل بىللە بولغان ، ئۇرۇش بورانلىرى ئۇنى ئۇچۇرۇپ كېتەلمىگەن ، تالاي ـ تالاي كۈنلەرنى ئاچ ـ توق ئۆتكۈزگەن ، ئۇيقۇسىرىغان ، ئوتقا كىرگەن ، سۇغا چۈشكەن ، يارىلانغان ... لېكىن جەڭگىۋار سەپتىن قالمىغان ، بەلكى سەپنىڭ ئالدىدا ماڭغان ، «باتۇرلۇق» ئوردېنى ئۇنىڭ كۆكسىگە ئاسانلىقچە ئېسىلمىغان ، ئۇ بىر قېتىم دۈشمەن قولىغا تىرىك چۈشۈپ كېتىپ ، پۈتۈن قىسىم ئۇنىڭدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ تۇرغاندا ، ئىككى دۈشمەننى ئۆلتۈرۈپ ، بىر مىلتىق ، بىر تاپانچىنى غەنىيمەت ئېلىپ سەپكە يېنىپ كەلگەن ، جېڭدىكى ئۇرۇشتا يالغۇز ئۆزى گومىنداڭنىڭ چوڭ پوتېينى پارتلىتىپ ، قىسمىنىڭ ئىلگىرىلىشىگە يول ئاچقان . شۇنۇ ئۇرۇشىدا ئوچ يېرىگە ئوق تېگىپ ئېغىر يارىلانغان ، ساقايغاندا ، دوختۇرلار ، كوماندىرلار ئارقا سەپتە ئىشلەشنى تاپشۇرسىمۇ ، ئۇنماي ، جەڭگىۋار سەپكە ـــ ئۇرۇش ئىچىگە يېنىپ كەلگەن ... تېخى ئۇ داڭلىق ناخشىچى ، ئۇسسۇلچى ، خۇش چاقچاق ـ دورامچى ئىدى ، نۇرغۇن قۇشلار ئاۋازىدا سايراپ ، تالاي قېتىم رازۋېدكىغا چىققان ... جەڭچىلەر قەلبىدە ئۆچمىگۈدەك قىزىقچىلىقلىرى بىلەنمۇ ھەممە ئۇنى «مەخەم ـ مەخەم» دەيىشەتتى . مانا بۇ ئىشلار كوماندىرلارغىمۇ ، جەڭچىلەرگىمۇ بەش قولدەك ئايان ، شۇ ئىشلار ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدىن بىر ـ بىرلەپ ئۆتۈشكە باشلىغانىدى .

شۇنچە ياخشى جەڭلەرنى قىلغان بىر جەڭچىنىڭ كۆڭۈلنىڭ

كەينىگە كىرىپ ، بىر دەملىك ، قىزىل لاتا كۆرۈنگەندەك قوزغالغان ھېسسىياتىنى باسالماي ، ئۆزىنى بەربات قىلىش دەرىجىسىگە بېرىپ يېتىشىگە سەپداشلىرى قانچە قايغۇرسىمۇ ، ئېچىنىسىمۇ لېكىن بۇ ئېچىنىش - قايغۇروش ئۇنى ئاقلىيالمايتتى ، قۇتقۇزالمايتتى ۋە ئىنسانلارنىڭ ئىپپەت - نومۇسىنى ھىمايە قىلىدىغان ، قوغدايدىغان قانۇندىن ئۈستۈن تۇرالمايتتى .

پۈتۈن مەيدان ئاجايىپ سۈرلۈك تۈس ئېلىپ ، ئېغىر سۈكۈتتە تۇراتتى . ئادەملەر نەپرەتلىنىۋاتسىمۇ ، قايغۇرۇۋاتسىمۇ ، ئېچىنىۋاتسىمۇ ، شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئەھمىيىتى يوقتەك قىلاتتى . راسۇايى جىنايەتنىڭ ئۆلۈمگە مەھكۇم ئىكەنلىكىنى ھەممە بىلەتتى ۋە شۇنداق ھۆكۈمنى ھەممىسىمۇ ھىمايە قىلاتتى ! ھۆكۈمنى ھىمايە قىلىسەن ، ئەمما كۆزۈڭدىن ياش قۇيۇلىدۇ ، قۇيۇلغاندىمۇ ، ئۇتتەك قىزىق ياشلار قويۇلىدۇ ! ...

راستتىنلا مەخەت ئۆلۈمگە بۇيرۇلدى .

ئۆز باتالىيونىنىڭ ئالدىدا تۇرغان گايىتنىڭ كۆزلىرىگە لىق قىزىل ياش كەلدى ... بۇلار ئەمەس ، كۆزلىرىگە ياش كەلگەنلەر كۆپ ، لېكىن كۆز ياشلىرىنى يوشۇرۇپ قالغىلى بولمايتتى ، بۇلدۇقلاپ چىقىپ تۇرسا قانداق قىلىسەن ؟ تېخى ئەنە شۇ دەھشەتلىك ھۆكۈمنى ئوقۇغان مايۇرمۇ كۆز ياشلىرىنى توختىۋالالماي ، يۈزىنى تەتۇر ئۆرۈپ تۇرۇۋالدىغۇ ، ئۇ مەخەتنى نەچچە قېتىم مۇكاپاتلىغان ، ماختىغان ، ئالقىشلىغان ، ئوردىن تەقدىم قىلغان بۇيرۇقلارنى ئۆز قولى بىلەن تۇتۇپ تۇرۇپ ئوقۇغان ئەمەسمىدى ...

شۇنداق قاتتىق ئىنتىزام گايىتنى ۋە ئۇنىڭ كەينىدە تۇرغان جەڭچىلىرىنى تىك تۇرغۇزۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئۇ بىلىپ تۇرسىمۇ ، ئەمما مەخەتنىڭ تاتارغان يۈزىنى كۆپرەك كۆرۈۋېلىشنى ئىستەيتتى .

مەخەت بېشىنى كۆتۈرۈپ سەپداشلىرىغا ئاخىرقى قېتىم بىر

قاربدی ... ئۇ مېنىڭدىن ئىبرەت ئېلىڭلار دەپ سۆزلىمەكچىدى ، ئەمما سەپداشلىرىنىڭ كۆزلىرىدىكى مۆلدۈرلەپ تۇرغان ياشلارنى كۆرۈپ ، سۆزلەشتىن يالتايدى . ئۇ پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ ، قەدەملىرىنى خۇددى ئىستىرويدىكىدەك تەكشى ، رەتلىك يۆتكەپ ماڭدى . ئەنە ئۇ كېتىپ باربدۇ ، ئۇنىڭ ئۆمرى بارغانسېرى قىسقارماقتا ، جەڭچىلەر ئۇنىڭ كەينىگە بىر قايرىلىشىنى شۇنچە كۈتمەكتە ... ياق ، ئۇ قايرىلىپمۇ قويمىدى .

ئاربدىن ئون بەش مىنۇت ئۆتكەندە ، تارقىلىشىپ ئۆز زېمىلانكىلىرىغا ئون - تۇنسىز كىرىپ كېتىپ بارغان جەڭچىلەر كەينى - كەينىدىن ئېتىلغان ئۇچ پاي ئوق ئاۋازىنى ئاڭلىدى .

× × ×

ئۇستى چېدىرچە يېپىلىپ ، قاڭالتىر بىلەن قاپلانغان ئۆيگە ئوتتۇرا يۆنىلىش قوماندانلىق شتابىغا كىرىپ كەلگەن پولكوۋنىك بوسۇغا ئاتلاپلا ھۆرمەتتە تۇرۇپ چاس بەردى :

— سالام يولداش گېنېرال لېيتىنانت ، چاقىرتىشىڭىز بويىچە كەلدىم !

مىللىي ئارمىيە باش قوماندانى گېنېرال لېيتىنانت ئىسھاقبېكمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ چاس بەردى :

— سالام ، يولداش نىزامىدىن !

ئىككىسى قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى ۋە قىزغىنلىق بىلەن ئۇزاققىچە بىر - بىرىنىڭ قوللىرىنى سىلكىشتى . نىزامىدىن ئاندىن باش قوماندان بىلەن بىللە كەلگەن باش شتاب خىزمەتچىلىرى ، ئوتتۇرا يۆنىلىش شتابىدىكىلەر بىلەن كۆرۈشتى . ئىسھاقبېك يېنىسخەيدە تۇرۇشلۇق قىسىملارنىڭ تۇرمۇشى ، ھەربىي دەرس ، ھەر خىل مەشقلەر ، جەڭچىلەرنىڭ دەم ئېلىش - كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى توغرىسىدا سوربدى ، نىزامىدىن

تەپسلىي جاۋاب بەرگەندىن كېيىن ، ئىسھاقبېك :

ـــ دەرس سائىتىنى كۆپەيتىڭلار ، مۇزاكىرىنى جەڭچىلەر-مۇ ، كوماندىرلارمۇ ئۆز ئەمەلىيىتى بىلەن ، ھەرقايسى جايلاردا قىلىنغان ئۇرۇش - ھۇجۇملاردا بارلىققا كەلگەن تەجرىبىلەر ، ئاچچىق ساۋاقلار بىلەن بىرلەشتۈرۈپ مۇزاكىرە قىلسۇن . تىنچ-لىق بىتىمى ئىمزالانغىنى بىلەن شىنجاڭ ھازىر تىنچ ئەمەس ، گومىنداڭ تىنچ ياتقىنى يوق ، بىزگە قارشى قۇتراۋاتىدۇ ، سۇيە-قەستلىك پىلانلارنى تۈزۈپ ھەربىرىمىزنى قىلىۋاتىدۇ ... بۇ ئىشتا ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت رەئىسى ئاق يۈزلۈك رولدا ، يەنى سەھنە كەينىدىكى ئادەم رولىدا ، شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ قوماندانى قارا يۈزلۈك رولدا ئويـۇن كـۆرسىتىۋاتىدۇ ، ـــ دېدى .

ئىسھاقبېكنىڭ سۆزى ئۈزۈلۈپ قالدى ، كۈتكۈچىلەر تاماق ئېلىپ كىرىشتى . ئۇستەل ئۈستىگە سۇيۇقئاش ، ھورى كۆتۈرۈ-لۈپ تۇرغان ئىككى تاۋاق گۆش ۋە سەيلەر قويۇلدى . گېنېرال لېيتىنانت دېرىزىگە قويۇپ قويغان يوغان سومكىسىدىن ئىككى بوتۇلكا قىزىل ھاراق ئالدى .

ـــ مەن سىلەرگە ئاران ئىككى بوتۇلكـا ئېلىپ كەل-دىم ، ـــ دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ ، ـــ ياخشى ۋىنو ، ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئاچىدۇ ، كەيپىنى كۆتۈرىدۇ ، ئاز - ئازدىن بولسىمۇ ئىچەيلى .

رومكىلار كۆتۈرۈلدى ، ئىسھاقبېك يەڭلىرىنى تۈرۈۋېتىپ ، ئىشتىھا بىلەن گۆش يېيىشكە تۇتۇندى .

ـــ سۇيۇقئاش قىلغۇچە ، چۆپنىلا ئېلىپ كىرگەن بولساڭ-لار تېخىمۇ ياخشى تاماق بولاتتىكەن...

ـــ قىرغىز نارىنى بولسا ، سىزنىڭ جېنىڭىز يايراپ كې-تەر ئىدى ...

ـــ ئۇغۇ شۇنداق ، بىراق قىرغىز نارىنىغا ۋاقىت كۆپ

كېتىدۇ ، قازاق نارىنى ئېتىش ئوڭايراق .

نىزامىدىن سەيدىن ئىككى چوكا ئالدى ـ دە ، ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان تاماق ـــ سۈيۇقئاشنى ئىچىشكە باشلىدى .

تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن ، بۆلۈمدە ئىسھاقبېك بىلەن نىزامىدىن يالغۇز قالدى . باش قوماندان قولىنى ئېرىتىپ بولۇپ ، ئىنچىكە قارا بۇرۇتىنى ئىككى بارمىقى بىلەن بىرنەچچە قېتىم سىلاپ قويدى ـ دە :

ـــ خوش ، گېپىمىزگە كېلەيلى ، ـــ دېدى ئۇ ئۇستەلگە يېقىن ئولتۇرۇپ ، ـــ دېمەك ، گومىنداڭ يوشۇرۇن ھەرىكەتكە ئۆتتى ، بىزنى پارچىلاشنى ، ئۆزىمىز بىلەن ئۆزىمىزنى ئۇرۇشقا سېلىپ قويۇشنى قەستلەۋاتىدۇ . دەرۋەقە ، ئۇنىڭ شۇنداق قىلىشىغا بەزى ئاساسلارمۇ بار ، ئوسمان ئالتاينىڭ ۋالىيلىقىنى ئىشلىمەي ، كۆكتوقايغا بېرىپ يېتىۋالدى...

ـــ ئادەم ئەۋەتىلگەن ئەمەسمىدى ؟ ـــ دەپ سورىدى نىزامىدىن .

ـــ ئەۋەتىلگەن ، نەتىجە چىقمىدى ، ئۇ يەنىلا كەلمەيۋاتىدۇ ، دېمەك ئۇ ئاينىدى ، ئالتاي ۋالىي مەھكىمىسىدە ھەم باشقا ئىدارىلەردە ئىشلەۋاتقان خىزمەتچىلىرىمىزدىن ئۇنىڭ يېنىغا قېچىپ كېتىۋاتقانلارمۇ خېلى بار .

ـــ ئۇنداقتا ئۇ ئاستىرتىن ئادەم توپلاۋاتسا كېرەك ؟

ـــ شۇنداق ، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندا ، ئۇ : گېپىم گەپ بولمىدىغان بىردىنبىر ئادەم مەن بولىمەن ، دەپ ئويلاپتىكەن ، لېكىن ئۇنىڭ ئويى دېگەن يەردىن چىقمىغاندىن كېيىن ، دۇشمەنلەشكىلى تۇردى . ھازىر ئۇ ئۇمىدىنى گومىنداڭغا باغلاپ ، ئۇنىڭدىن مەدەت كۈتۈۋاتىدۇ ... ئېلىنغان مەلۇماتلارغا قارىغاندا ، ئۇ ئىككى قېتىم ئۆز ۋەكىللىرىنى يوشۇرۇنچە ئۇرۇمچىگە ئەۋەتكەن ۋە ئۇلار جاڭ جۈجۇڭ بىلەن كۆرۈشكەن . بۇ ئىشتا جانىمقان ، خادىۋاڭلار پايپاسلاپ يۈرۈپ خېلىلا

خىزمەت كۆرسىتىپتۇ ھەم ئوسمانغا شەخسىي سوۋغىلارنىمۇ ئە-
ۋەتىپتۇ .

— دېمەك ، گومىنداڭچىلار بىلەن ئاپاق - چاپاق بولۇشۇپ-
تۇ - دە .

— شۇنداق .

ئىككىسى بىردەم جىم بولۇشۇپ قالدى . باش قوماندانىنىڭ قارچىغىنىڭكىدەك ئۆتكۈر كۆزلىرى ئويچانلىق بىلەن بىر نۇقتە-
غا تىكىلدى . نىزامىدىنىنىڭ چىرايى تېخىمۇ سۈرلۈك تۈس ئال-
دى .

— ئالدىنقى سەپتە ئەھۋال قانداق ، غەيرىي ئىشلار يۈز بېرىۋاتامدۇ ؟

— ھازىر ئالدىنقى سەپلەردىمۇ گومىنداڭنىڭ قۇترىشى ، بىتىمگە خىلاپلىق قىلىش ئەۋج ئېلىۋاتىدۇ ، — دېدى نىزامى-
دىن قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ، — ماناس دەرياسىدىن ئۆتۈۋاتقان ئىشپىيونلىرى كۆپەيىۋاتىدۇ ، دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىن ئۆ-
تۈپ بۇ تەرەپتىكى چارۋا ماللارنى بۇلاپ كېتىش ۋەقەلىرىمۇ كۆرۈلدى ، ئالدىنقى كۈنى شىخەنزىدىن بىر تۈركۈم ئىشپىيون-
لارنىمۇ قولغا چۈشۈردۇق . يېقىندا دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىمى بويىدىكى بىر كىچىك مەھەللىنى قوراللاندۇرغانلىقىنى بايقاپ قالدۇق ... مەن بۇ ئەھۋاللارنى باش شتابقا تېخى ئاخشام دوكلات يازغانىدىم .

— ئۇ يەردە قىسىم يوقمۇ ؟

— ئۇ يەر بىزدىن ئونتۇز كىلومېتىر يىراقلىقتا ، ئەمما ھەر كۈنى بىر چارلاش ئەترىتى بېرىپ تۇرىدۇ .

— ئۇنداقتا يوشۇرۇن ھەرىكەت قىلالايدىكەن ، ئۇ يەرگە قىسىم ئەۋەتىڭلار ھەم دەرھال تېلېفون سىملىرى تارتىڭلار .

— مەن باش شتابقا يازغان دوكلاتىمغا مۇشۇنداق تەلەپلەر-
دىن بىر نەچچىنى يازدىم .

ـــ ئوسمانلىقنىڭ بىزدىن ئايرىلىشى ئېغىر مەسىلە ، شۇنداق دەپ ئېيتىشقىمۇ بولىدۇكى ، ئۇ گومىنداڭدىنمۇ يامانراق ، خەۋپلىكرەك دۈشمەن بولۇپ قېلىشى مۇمكىن ، ـــ دېدى گېنېرال لېيتىنانت جىددىي تۇرده ، ـــ ئۇ ئۇزاق يىل گومىنداڭغا مۇ ، شېكى شىسەيگىمۇ تۇتۇق بەرمىگەن ئادەم ، چۈنكى تاغلىق رايونلاردا ھەربىكەت قىلىشنىڭ ئېپىنى بىلىدۇ ، يەر شارائىتى بىلەن پىششىق تونۇش ، ئۇنىڭ ئۇستىگە قاپباس مۇپتى ئىسىملىك تەشۋىقاتچىسىنىڭ رولىنىمۇ سەل چاغلىغىلى بولمايدۇ . ئۇ ئەسلىدە ئالاش ـ ئوردىچىلارنىڭ ئوقۇغۇچىسى بولۇپ ، ئوسمانىنىڭ يېنىغا قېچىپ كېلىۋالغان ، تەشۋىقات بىلەن خەلقنى ئازدۇرۇپ ، ئۇنىڭغا ئەگەشتۇرۇپ بېرەلەيدۇ . ئوسمان بىزنىڭ ئىنقىلابىمىزنى قوللىغان ھەم قاتناشقان ، بىز ئىتتىپاقلىق ـــ بىرلىكنى كۆزده تۇتۇپ ، ئۇنىڭغا ئالتاينىڭ ژالىيلىقىنى بەرگەن ، دەلىلقان مۇئاۋىن ژالىي بولغان ، بولمىسا بىرىنچى ژالىيلىق ھەقىقىي ئىنقىلابچى دەلىلقانىنىڭ ئورنى ئىدى . ئۇ بۇنى بىلمىدى ، ئازادلىق ، دېموكراتىيىنى ، خەلقنىڭ ھوقۇق ـ مەنپەئىتىنى ئويلىماي ، ئۆزىنىلا ئويلىدى ... مۇنداق ئادەمنى قانداقمۇ ھەقىقىي ئىنقىلابچى دېگىلى بولسۇن ؟ ! بەزىلەر ئۇنى ئۇزاق يىل ئورۇش قىلغان ، دەيدۇ ، شېكى شىسەي ژە گومىنداڭغا قارشى كۆپ يىل ئورۇش قىلغىنى راست ، لېكىن ئۇ دېموكراتىك ، كەڭ خەلق مەنپەئىتى كېپىللەندۇرۇلگەن ھاكىمىيەت قورۇش ئۈچۈن ئىنقىلاب قىلغانمۇ ؟ دۇنيادا ئۆز خەلقىنى بۇلايدىغان ، ئاياغ ئاستى قىلىدىغان ئىنقىلابچى بولامدۇ ؟ !... ھازىر ئۇ ئۆز ماھىيىتىنى ئاشكارىلىدى .

گېنېرال لېيتىنانتنىڭ كىچىك كۆزلىرى ياندى ، ئىنچىكە قارا بۇرۇتى غەزەپتىن تىترەپ ، تولۇق كەلگەن يۈزى جىددىي تۇس ئالدى ـ ده ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ژە تامغا ئېسىلغان خەرىتىگە قاراپ تۇرۇپ قالدى . بېشىدىكى شەپكىسىنى ھېسابقا

ئالمىغاندا ، ئۇنى ھېچكىم ھەربىي ئادەم دەپ ئويلىمايتتى . ئۇ-
چىسىدا ئىشچى كىيىمى ، پۇتىدا ئوۋچىلار كىيىدىغان ئۇزۇن
قونچىلىق ئۆتۈك ، نىزامىدىن قوماندانلىقى شۇ تۇرقىغا سەپسە-
لىپ تۇرۇپ قالدى ۋە مۇنداق دېدى :

ـــ ساۋەنلىك ھاكىمىدىنمۇ چاتاق چىقىۋاتىدۇ دەپ ئائىلىدىم ؟

ـــ شۇنداق ، بۇ يۇز بېرىۋاتقان ئىككىنچى ئېغىر مەسىلە ، ساۋەنلىك ھاكىمى قالىبەكمۇ ، ئۇلىجان تېغىغا چىقىپ يېتىۋال-
دى ، ئۇنىڭغىمۇ ئادەم ئەۋەتتۇق ، چۈشمەيۋاتىدۇ ، ئۇنىڭدىمۇ ئوسماندىكى نىيەتلەرنى يوق دېگىلى بولمايدۇ ، ئۇنىڭ كۆچى چاغلىق دېگەن تەقدىردىمۇ ، خوددى چاشقان كىتىرلاۋەرسە ، ئۆي-
قۇدا مەززە بولمىغىنىدەك ، ھامان خاتىرجەمسىزلىك پەيدا قىلە-
دۇ ، بۇمۇ دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان مەسىلە بولۇپ قالدى . تولۇقسىز خەۋەرلەرگە قارىغاندا ، گومىنداڭنىڭ قۇتۇپىدا تۇ-
رۇشلۇق سەككىزىنچى پولكى بىلەن قالىبەكنىڭ مۇناسىۋەتتە بولۇۋاتقانلىقى سېزىلىۋاتىدۇ . يەنە قارا شەھەر تاغلىرىنىڭ ئىلى بىلەن تۇتىشىدىغان تاغ ئاغزىدا مۇنداق ۋەقە بولۇپ ئۆتتى : پۇتۇنلەي موڭغۇللاردىن تۇزۇلگەن ئۇچ يۈز كىشىلىك بىر ئەت-
رەت بىزنىڭ ئۇ يەردىكى قىسىملىرىمىزغا ھۇجۇم قىلىپ كەل-
گەن ، بىزنىڭ قىسىملىرىمىز بىرلا ھەيۋە بىلەن ئۇلارنى پۇتۇن-
لەي تەسلىم قىلدۇرغان ، ئۇلارنىڭ ئىقرار قىلىشچە ، بۇ ھۇ-
جۇمنى گومىنداڭ تەشكىللىگەن بولۇپ ، ئىلىدا قىزىل پاچاقلار بۇتلىرىنى چېقىۋاتىدۇ ، موڭغۇللارنى دىندىن چىقىشقا زور-
لاپ قىيىن ـ قىستاقتا ئېلىۋاتىدۇ ، ئۇلارنى قۇتۇلدۇرۇش ھەق-
قىدىكى يوقمۇ ... دەپ ئەۋەتكەن .

ـــ مىللىي بۆلگۈنچىلىك پەيدا قىلىپ ، پاراكەندىچىلىك سېلىش ، مىللەتلەرنى پارچىلاشنى قەستلەۋاتىپتۇ ـ دە ، ـــ دېدى نىزامىدىن .

ـــ ئۇرۇشتا تاقابىل تۇرالمىغاندىن كېيىن ، شۇنداق قىلىشۇاتىدۇ ، بۇ كوندىن قالغان ئۇسۇل ، تارىختا ئەكسىيەتچىلەر ئاز سانلىق مىللەتلەرنى باشقۇرۇشتا «ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشىنى قورۇش» ئۇسۇلىنى قوللانغاندى ، شۇنىڭغا ژارىسلىق قىلىشۋاتىدۇ ـ دە...

ـــ سەگەك بولۇشىمىزغا تۇغرا كېلىدۇ ، ـــ دېدى نىزا ـ مىدىن ، ـــ ھەربىي مەشغۇلاتنى كۆچەيتىشتىن سىرت ، سىياسىي خىزمەت ۋە كومىسسارلار خىزمىتىنى كۆچەيتمەي بولمىغۇدەك ، ئومۇمىي تەلىم ـ تەربىيە نۇقتىسىنى سىياسىي خىزمەتكە يۆتكىمەي بولمايدۇ .

گېنېرال ئورنىغا كېلىپ ئولتۇردى ـ دە ، مۇنداق دېدى :

ـــ بولۇپمۇ شىمالىي فرونت رەھبەرلىكىنى كۆچەيتىش كېرەك ، بۇ ھازىرقى ۋەزىيەتنىڭ تەلىپى . بىز باش شتابتا مۇزاكىرە قىلىپ ، ئەخمەتجاننىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىپ ، سىزنى شىمالىي فرونت ئۇچىنچى پولكقا يۆتكىدۇق ، مانا سىزگە چۈشۈرۈلگەن بۇيرۇق !

نىزامىدىن ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ :

ـــ تەييارمەن ، يولداش گېنېرال ! ـــ دېدى .

ـــ رەھمەت ، ئولتۇرۇڭ ، ئولتۇرۇڭ .

نىزامىدىن ئورنىدا ئولتۇردى ـ دە ، ئىسھاقبېك سۇنغان كونۇبرتنىڭ ئاغزىنى ئاچماي ، ئۇنىڭ ئاغزىغا قارىدى . باش قوماندان ، ئوسمان رەسمىي قوراللىق قارشىلىشىشقا ئۆتسە ، ئۇچىنچى ئاتلىق پولكنىڭ ئۇنىڭغا قارشى ئاساسىي كۈچ بولۇپ قالىدىغانلىقىنى ، بىراق ھازىر ئۇچىنچى ئاتلىق پولكتا ئىتتىپاقلىقنىڭ ياخشى ئەمەسلىكىنى ، ھەربىي تۈزۈم ـ ئىنتىزامنىڭ كۈرۈنەرلىك بوشاشقانلىقىنى ، قورال ـ ياراغ ، ئات ـ ئۇلاغلار ۋە ئىقتىسادىي ھېساباتنىڭ يوقلۇقىنى ، قىسمىدا باشباشتاقلىقنىڭ ، يۇقىرىنىڭ بۇيرۇق ـ يولىيورۇقلىرىنى ئاڭلىماسلىقنىڭ

باش كۆتۈرۈلۈۋاتقانلىقىنى ، ئۇ يەرگە بېرىپ جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەپ ، قىسمىنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنىڭ لازىملىقىنى ۋە ئاخىرىدا مۇشۇ خىزمەتلەرنى ئىشلەشنىڭ دۇشمەننى يوقىتىشتىنمۇ ئەھمىيەتلىك خىزمەت ئىكەنلىكىنى بىر-مۇبىر چۈشەندۈرۈپ ئۆتتى ھەم ئۇ يەرگە تېز يېتىپ بېرىشنىڭ ، ئۇچ كۈنلۈك تەييارلىقتىن كېيىن يۈرۈپ كېتىشنىڭ كېرەكلىكىنى ئېيتتى .

نىزامىدىن پولك شتابىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ، نەمىشقىدۇ مەيۈسلەنگەندەك بولدى ، پولكتىكى ئەللىكتىن ئوشۇق كوماندىرنىڭ مىجەز - خۇلقى ، ئۇرۇش قىلىش سەنئىتى ئۇنىڭغا بەش قولدەك ئايان . ھەتتا ھەربىر جەڭچىنىڭ دېگۈدەك قانداق ئەسىل خىسلەتلەرگە ئىگە ئىكەنلىكى ۋە قانداق نۇقسانلىرى بارلىقىمۇ ئۇنىڭغا روشەن . ئۇ نىلقا تاغلىرىدا ھەربىكەتلىنىپ يۈرگەن چاغلىرىدا مۇشۇ پولكنىڭ ئاساسىي پەقەت ئەللىكلا پارتىزان ئىدى . كېيىن بۇلاق ئېقىنلىرى دەريالارغا قوشۇلغاندەك ئىككى يۈزگە ، ئۈچ يۈزگە ، بەش يۈزگە يېتىپ بارغانسېرى كۆپىيىپ ئۇلغايغان... دەھشەتلىك ئۇرۇش بورانلىرى ئەنۇەردەك پاراسەتلىك ، چەبدەس كوماندىرلىرىنى ، كېۋىردەك مەرد جەڭچىلىرىنى ئۇچۇرۇپ كەتتى . ھازىر ھايات قالغان گايىت ، نادەم ، باتىرغازى ، رەيھانغا ئوخشاش ئاددىي جەڭچىلەر پارتىزانلىقتىن ، تارتىپ ھازىرغىچە ـــ پاگونلىرىغا چاقناپ تۇرغان بالداق يۈلتۇزلار ، كۆكسىگە «باتۇرلۇق» ، «ساداقەت» ، «پىدائىي» لىق ئوردېنلىرى چىققۇچە ئۇنىڭ بىلەن مۇرىنى - مۇرىگە تىرەپ كۆرەش قىلغان ، سۇغا چۈشكەن . ئونتا كىرگەن ، قان كەچكەن ، ھودۇقماي ئۆلۈمگە تىكىلىپ قاراپ جەڭگىۋارلاشقان... ئۇرۇش ئېچىدىكى دوستلۇق - ئىناقلىق ئىسسىق جاننى بەدەل قىلالايدۇ ، ئۇ تاغدەك بۇيۇك ، دېڭىزدەك چوڭقۇر ، ئاشىق - مەشۇق قەلبىدەك سەممىي ۋە شەبنەمدەك

تـازا بولـدۇ !... خۇددى بىر ئاتىنىڭ بالىلىرىدەك بولۇپ كەتـكەن قېرىنداشلاردىن ئايرىلىش ئەلۋەتتە ئېغىر ـ دە...

«مەن نېمانچىلا ئويلاپ كېتىمەن ، ـــ دېدى نىزامىدىن ئۆز ـ ئۆزىگە ، ـــ مەن خۇددى مۇشۇنىڭغا ئوخشاشلا خەلق پەرزەنتلىرى بىلەن بىللە بولىمەنغۇ ، ۋەتەن ، خەلق ، قوماندانلىقنىڭ ماڭا زۆرۈر ئېھتىياجى چۈشۈۋاتسا ، مەيۈسلەنسەم ، قىيالماسلىق ئىلكىدە تولغانسام ، قېنى مېنىڭ شېھىتلار بېشىدا ، غازىلار ئالدىدا بەرگەن قەسىمىم !... ماڭا چۈشۈۋاتقان بۇيرۇق ئازادلىق ـ ئەركىنلىك ئىشىدا يېنىۋاتقان خەلقىمنىڭ بۇيرۇقى ! بۇ يولدا نەگە بۇيرۇلسام مەيلى ، بارىمەن ، تېخىمۇ ئازابلىق سەپەرلەرنى كېزىمەن ، ئوتقا كىرىمەن ، سۇغا چۈشىمەن ۋە بۇنى خۇشاللىق دەپ بىلىمەن... »

ئۇچ كۈندىن كېيىن ، ئۆز ۋاقتىدا تۆگە كارۋانلىرى چەپەيزىدىن تارباغاتاي ، ئالتايغا ماڭىدىغان يولنى بىرىنچى بولۇپ نىزامىدىن ماشىنا بىلەن ماڭىدىغان يول قىلىپ ئاچتى ۋە ئۆز پولكىدىن پەقەت باتىرغازى باشچىلىقىدىكى بىر ۋزۋود جەڭچىنى ئېلىپ ، شۇ يول بىلەن يۈرۈپ كەتتى .

ئون ئىككىنچى باب

نىزامىدىن قوبۇقسارغا كەلگەندىن كېيىن ، پولكتىكى ئىنتىزامسىزلىق ـــ باشباشتاقلىقنىڭ باش قوماندان ئىسھاق بەك ئېيتقاندىنمۇ ئېغىر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى . بىرنەچچا ئايلىق ھەربىي تەلىم ، سىياسىي تەربىيىلەردىن نەتىجە چىقمىدى . شۇنداق ئېغىر ئەھۋال ئاستىدا پولكنىڭ بۇرۇلتوقايغا يۇرۇشى توغرىسىدا شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىدىن بۇيرۇق كېلىپ قالدى .

بىرنەچچە ئاي ئېغىر چامدىلىپ ئۆتكەن ، نىزامىدىنىڭ كۆڭلىمۇ غەشلىككە تولۇپ ، ئۇنىڭ سۇرلۇك چىرايى پەرىشان ، غەمكىن ھالغا چۈشۈپ قالغان ، ئۆز پولكىدىن ئايرىلىش ـ ئۇنى قاناتسىز قۇشقا ئوخشىتىپ قويغان... لېكىن بۇ پولكتىن قول ئۈزۈپ كېتىش كېرەكمۇ ؟... ئۇنداق قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى ئۇ ياخشى بىلىدۇ ، بۇ مۇنتىزىم ھەربىي قىسىم ، ئۇنى پولاتتەك ئىنتىزامچانلىققا باشلاش ، ئۇنىڭغا توغرا يېتەكچىلىك قىلىش ۋە قورغان ئىچىدىن چىققان دۈشمەننى يوق قىلىش ـــ ئۇنىڭغا تاپشۇرۇلغان مۇقەددەس ۋەزىپە ! بۇ سودىگەرنىڭ دۈكىنىدىن پەش قېقىپ چىقىپ كېتىشكە ئوخشىمايدۇ ـ دە !

قوشۇننى باشلاپ يۇرۇشكە ئاتلىنىش ئالدىدا تۇرغان نىزامىدىنغا قىيىن ـ چىگىش مەسىلىلەر ئۆز سايىسىنى چۈشۈرۈپ تۇراتتى . قول ئاستىدىكى دۈنيانىڭ ئىسكادرون كوماندىرلىرىنىڭ كۆپچىلىكىگە ئىشىنىشىمۇ قىيىن بولۇپ قالغان ، شۇ ئەھۋالدا ئۇ كىم بىلەن يۇرۇش يۈنىلىشىنى مۇزاكىرە قىلىشى مۇمكىن ؟ !...

ئۇ باتىرغازى ۋە مۇھاپىزەتچىسى ئاقىلبەكتىن باشقىلارغا ئىشىنەلمەي قالدى ، ھېچقاچان دۇچ كەلمىگەن ، ئېغىر ئەھۋال ئۇنى قىينىشقا باشلىدى .

ئورغاق شەكىللىك ئاي ئولتۇرۇپ كەتكەندە نىزامىدىن پولك شتابىغا باتىرغازىنى چاقىرىپ كىردى ۋە ئاقىلبەك ئىككىسىگە مۇنداق دېدى :

— ئەھۋال ئېغىر يولداشلار ، ئېلىنغان مەلۇماتلارغا قارىغاندا ، ئوسمان گومىندانچىلىك گۇچىڭدا تۇرۇشلۇق دىۋىزىيىسى بىلەن داۋاملىق ئالاقە قىلىۋاتىدۇ ، ئۇ بىر پولكنى گومىندانچىلار بەرگەن يېڭى قوراللار بىلەن قوراللاندۇرۇپ بولغان ، تېخى بىزنىڭ سار ـ سۇمبە پولكىمىزنىڭ بىر قىسمى ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ كەتكەن ، ھازىر ئۇنىڭ ئەسكىرىي كۈچى تۆت مىڭغا يېتىپ قالدى . ئېغىر يېرى شۇكى خەلقنىڭ بىر قىسمى ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ كەتكەن . باندىتلار بىلەن ئالدانغان خەلقنى پەرقلەندۈرۈش قىيىن ، ھەممىسىنىڭ كىيىمى پۈقراچە ، ئۇلار مەن باندىت دەپ پىشانىسىگە يېزىۋالمايدۇ ـ دە ، يەنە بىر ئېغىر ئەھۋال ، بىزنىڭ پولكنىڭ كۆپچىلىك كوماندىرلىرىغا ئىشەنچ قىلىپ بولمايۋاتىدۇ ، خەۋىرىڭلار بار ، ئاتلارغا پولك تامغىسىنى باسمىز دەپ ، بىرىنچى دىۋىزىئون كوماندىرى : ھۆكۈمەت بىزگە ئات بەرگىنى يوق ، ئۆزىمىزنىڭ ئاتلىرىنى مىنىپ قىسمىغا قوشۇلغانمىز ، دەپ تۇرۇۋاتىدى ۋە ئەسكەرلىرىنى قۇتراتتى... قورال ـ ياراغلارنىڭ تىزىمىنى ئالمىز دېسەك ، ئىككىنچى دىۋىزىئون كوماندىرى : بىز قورال ـ ياراغنى گومىندانچىدىن تارتىۋالغان ، قوماندانلىق بىزگە قورال بەرگىنى يوق ، دەپ بىز بىلەن تىركەشتى . پولكنىڭ مالىيىسى قالايمىقان ، دەپتەر يوق ، بۇنى ئېنىقلاشنى ، ئېدىتلىق سان بولۇشنى يولغا قويماقچى بولساق ، ئارقا سەپ تەمىنات باشلىقى : بىز بىر كۈن ئاچ ، بىر كۈن توق ھالدا تۇرۇپ ئۇرۇش قىلىۋاتىمىز ، ھېساباتنى ئېنىق

لىسا ، ھۆكۈمەت بىرنەچچە قورۇ قويىنى تەييارلاپ قويۇپ ئۇ-
نىقلىسۇن ، دەپ توسقۇنلۇق قىلدى ، مۇنداق مىساللار كۆپ .
قىسقىسى ، كوماندىرلىرىمىزدىن ئازچىلىق بىزنىڭ يولغا قوي-
ماقچى بولغان تەدبىرلىرىمىزنى قوللايدۇ ، كۆپچىلىكى
قوللىمايدۇ...

ـــ مېنىڭ بىلىشىمچە ، ـــ دېدى ئاقىلبەك ئورنىدىن
تۇرۇپ ، نىزامىدىن قول ئىشارىسى بىلەن ئۇنى ئولتۇرۇشقا
بۇيرۇدى ، ـــ كۆپچىلىك جەڭچىلەر بۇيرۇقنا بويسۇنىدۇ ، جەڭ-
چىلەردىن يۇقىرىقى كوماندىرلارغا ئەگىشىۋاتقانلار ئاز...

ـــ مېنىڭچە ئېتىش كېرەك ، ـــ باتىرغازى غەزەپلەن-
دى ، ـــ بۇيرۇقنا بويسۇنمايدىغانلارغا ، مەيلى جەڭچى بولسۇن ،
مەيلى كوماندىر بولسۇن ، قەتئىي جازا بەرمەي ، ئىنتىزامچانلىق-
نى يولغا قويغىلى بولمايدۇ ، ساۋەندىن ، ئالتايدىن قوشۇلغان
بىر قىسىم جەڭچىلىرىمىزدە باشباشتاقلىق نېمىدېگەن ئۇ-
غۇر...

ـــ ھەي ، بۇ ئادەتتىكى ئىنتىزامسىزلىق ئەمەستەك قە-
لىدۇ ، ـــ دەپ نىزامىدىن ئۆزى سەزمىگەن ھالدا ئورنىدىن
تۇرۇپ كەتتى ۋە ئۇنىڭ بىرنەچچە كۈندىن بېرى پەرىشانلىق
ئالامەتلىرى قاپلىغان يۈزى ، سۇرلۇك تۇس ئالدى ، قوشۇماقاش-
لىرى بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ تىكىلەشتى . شۇ ئاردا ئاقىلبەك
سۆز باشلاپ قالدى ، ئۇ ئورنىغا كېلىپ ئولتۇردى ـ دە ، گەم-
ناستورکىسىنىڭ يانچۇقىدىن كىچىك خاتىرە دەپتىرىنى ئالدى .

ـــ بەزى كوماندىرلارنى يۆتكەش ، ئالماشتۇرۇش
كېرەك...

ئۇنىڭ سۆزى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا باتىرغازى كۆزلىرىنى
ئالايتىپ ۋارقىرىۋەتتى :

ـــ قورالسىزلاندۇرۇش ، قوغلاش ... قىسمىدىن قوغلاش
كېرەك !...

ـــ هېسسىياتىڭنى چۈشىنىشكە بولىدۇ ، بىراق قولىدا قورالى بار ئادەملەرگە يېنىكلىك بىلەن ئىش كۆرۈشكە بولمايدۇ ، مۇھىمى پولك بۆلۈنۈپ كەتمەسلىكى كېرەك ، ـــ دېدى نىزامىدىن .

ـــ ئۇلارنىڭ ھەربىيتى بۆلۈنۈش ئەمەسمۇ...

ـــ بۇنى چوڭقۇرراق ئويلاش كېرەك ، قورال تۇتقان ئادەملەرده ، ئاسانلا باشباشتاقلىق باش كۆتۈرىدۇ ، قولىدىكى قورال ئۇلارنى ئۆزىنى بىلەلمەس دەرىجىگە ئاپىرىپمۇ قويىدۇ . مۇھىمى ئۇلارنى يېتىم قالدۇرۇشنى قولغا كەلتۈرۈش كېرەك ، شۇ چاغدىلا پولك بۆلۈنۈپ كېتىشتىن ساقلىنىپ قالىدۇ . مېنىڭچە ، ئۇچىنچى دۇنيانىڭ كوماندىرى تۇرسۇنبېك ياخشى يىگىت ، ئۇنىڭ ئىسكادرون كوماندىرلىرىدىمۇ يۇقىرىقى ئىللەتلەر يوق .

ـــ ئۇنداقتا ، ـــ دېدى ئاقىلبېك ، ـــ ئاشۇ ئىسكادرون كوماندىرلىرىنى دۇنيانىڭ كوماندىرلىقىغا كۆتۈرسەك...

ـــ مەن مۇشۇ ئەھۋاللاردىن شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىغا خەت يازدىم ، بىر قىسىم دۇنيانىڭ كوماندىرلىرىنى شتابنىڭ ئىختىيارىغا ئۆتكۈزۈۋېتىشنى ئوتتۇرىغا قويدۇم . لېكىن ، گېنېرال شتابى بۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلمىدى ، تەرىبىيەلەشنى ئاساس قىلىڭلار دەپتۇ . شۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ، بىزنىڭ پولكنىڭ بۇرۇلتوقايغا يۇرۇش قىلىشى توغرىسىدا بۇيرۇق كەلدى . بۇ ئەلۋەتتە ئۇرۇشقا كىرىشىشمىز بولىدۇ .

ـــ ئۇنداق بولسا ، بىزنىڭ يۇرۇشمىز سىراج كۆۋرۈكىنى ئۆتۈشتەك يۇرۇش بولىدىكەن ـ ده ، ـــ دېدى باتىرغازى ئاچچىقى بىلەن بېشىنى سىلكىپ .

ـــ شۇنداق ، ئېغىر يۇرۇش بولىدۇ ، ئوسمان ۋە ئۇنىڭ قىسىملىرى بۇ ئەتراپتىكى تاغ ـ تاش ، دەشت ـ باياۋانلارنى كۆپ كەزگەن ، يېقىن ـ يىراق يوللار ، خەتەرلىك داۋان ۋە ئىستراتېگىيىلىك جايلار ئۇنىڭغا ئۆزىدەك ئايان .

ـــ بىزمۇ نۇرغۇن خەتەرلىك تاغ ـ داۋانلارنى باسقان چىدام ـ غەيرەت ئاخىر ئۇستۇنلۇكنى ياراتتىغۇ !... ـــ باتىرغا زىننىڭ ئۇرۇش بورانلىرى تاۋلىغان يۈزىدە ھاياجان ئۇچقۇنلىرى ياندى...

ـــ ئۇرۇشقا يېتەكچىلىك قىلىۋاتقان كوماندىر ئۆز دۇشمەننى چۈشىنىشى كېرەك ، شۇ چاغدىلا ئۇ غەلىبە قىلىشنىڭ مۇھىم ئامىلىغا ئىگە بولالايدۇ ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن ئوسمان باندىتلىرى نۇرغۇن جەھەتلەردىن بىر ـ بىرىگ ئوخشىمايدۇ ، شېڭ شىسەي نېمە ئۈچۈن ئۇنى يوقىتالمىدى ؟ ـــ نىزامىدىن يېرىم مىنۇتتەك جىم تۇرۇپ قالدى باتىرغازى بىلەن ئاقىلىپىك ئۇنىڭدىن كۆز ئۈزمەي قاراپ تۇراتتى ، ـــ نۇرغۇن سەۋەبلەر ئىچىدە مۇھىم بىر سەۋەب ، ئۇنىڭ مۇشۇ يەرلىك بولۇشى ، يەر شارائىتىنى پۈختا بىلىشىدە ، گېنېرال رۇسىيىنىڭ قىزىق گرادۇسلۇق سوغۇقلىرىنىڭ ئۆز ئارمىيىسىگە بېرىدىغان يامان تەسىرىنى ياخشى چۈشەنمىدى ، مانا بۇ شارائىت گېنېرال ئارمىيىسى ئۈچۈن ئوڭۇشسىزلىق پەيدا قىلىدى ، قىزىل ئارمىيە ئۈچۈن پايدىلىق پەيت يارالدى . بۇنداق ئەھۋاللارنى ھېسابقا ئالمىساق بولمايدۇ .

باتىرغازى نىزامىدىننى بىرىنچى قېتىم كۆرۈپ سۆزلىرىگە ئىختىيارسىز قايىل بولغان ئادەمدەك ، ئۇنىڭ چىرايىغا تىكىلىپ قاراپ كەتتى ۋە بۇ قەدىناس پولك كوماندىرىنىڭ پېشانىسىدىكى قورۇقلارنىڭ كۆپىيىپ كەتكەنلىكى ھەم بۇ يەرگە كەلگەندىن بېرى جۇدەپ ، كۆزلىرىنىڭ پىلدىرلاپ قالغانلىقىغا ئېچىندى . كوماندىرغا تۈيدۇرماستىن ئۇھ تارتتى .

نىزامىدىن كونا ئىككى جەڭچىسى بىلەن قىلغان بۇ سۆھ بەتتىن ئىچى ـ قارنى بوشاپ ، كۆڭلىدىكى بۇرۇقتۇرمىلىق غەشلىكلەر تارقىلىپ كەتكەندەك ئۆزىنى يېنىك سەزدى . نېمە لەرنىدۇ يېزىۋاتقان خاتىرە دەپتىرىنى يېپىپ ئورنىدىن تۇردى

ـــ ئىككى ئىشنى ئۇنتۇماسلىق كېرەك ، بىرى : ھوشيار-لىقنى ساقلاش ، يەنە بىرى يەرلىكلەردىن يەر شارائىتىنى ئىگە-لەش ، قېنى تارقىلايلى ، ئۇخلاڭلار .

نىزامىدىن ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ چوڭايتىپ سىزىلغان ھەر-بىي خەرىتىسىنى ئۇستەل ئۈستىگە يايدى .

بىر سائەت ئۆتكەندىن كېيىن ، ئۇنىڭ چىرىغىمۇ ئۆچتى .

ئەتىسى ئەتىگەندە نىزامىدىن پولكى بۇرۇلتوقايغا قاراپ يولغا چىقتى . پولك ئۆزى بىلەن توقسان تۆگىگە يۈك - تاق ، ئوزۇقلۇق ، ئىككى قورا قوي ، ئىككى ئۈيرە يىلقىنى بىللە ئېلىپ ماڭدى .

ھاۋا ئىسسىپ كەتكەن ، تاغ - تاش قىزىغان ، قۇياش قە-رىشقاندەك تىكلىشىپ تۇرۇۋاڭاندى . ئاتلىق قىسىم ئاستىلە-رىدىكى ئاتلىرىنى يۇرۇتۇپ ماڭسا بولماسمىدى ؟ بولمايتتى . قوينىڭ ئۇششاق قەدەملىرىگە بويسۇنۇپ ، گويا ئۇۋلىرىغا ئو-زۇقلۇق توشۇۋاتقان چۆمۈلىلەردەك ئاستا ئۆمۈلىمەكتە ئىدى . چىۋىن ، كۆكۈيۇنلەر ئات ئۇلاغلارغا ئارام بەرمەيتتى ، دالىنىڭ پۇتۇن ھاشاراتلىرى سەپكە ئولىشىۋالغاندەك قىلاتتى . گاڑىلداي-تى . كۇن قىزىغانسېرى ئات - ئۇلاغلارغا ھايت - ھۇيت دەپ ۋارقىرىغۇچىلارنىڭمۇ دېمىغىدا غىڭشىپ ناخشا ئېيتقۇچىلارنىڭمۇ ئاۋازلىرى كۇن نۇرىدا ئېرىپ كەتكەندەك يوقاپ كەتتى . ئاتلار-نىڭ تۇياقلىرىدىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان ئاۋازدا پۇتۇن جەڭچىلەر ئەل-لەيلىنىۋاتقاندەك تەۋرىنىپ كېتىپ باراتتى .

بۇ ئېزىلەڭگۈلۈك بىلەن بېسىلىۋاتقان قەدەمدىن نىزامىدىن-نىڭ ئىچى پۇشتى ، ئەتىمالىم . ناخشا ئېيتىشقا بۇيرۇق بەردى . كىمدۇ بىرى ناخشا باشلىدى ، ناخشىغا پۇتۇن پولك قوشۇلدى . ئۆلۈكتەك ياتقان جىمجىت دالا بىردىنلا جانلاندى ، ئاتلار ، تۆگە-لەر ، قويلارمۇ سەگەكلىشىپ ، سالپايغان قۇلاقلىرىنى كۆتۈرۈ-شۇپ قەدەملىرىنى ئىلداملاتتى .

جەڭگىۋار يۇرۇش بىلەن .
چۆللەردە قالدى ئىزىمىز .
گۇل ـ چېچەككە پۇركىنەر ،
ئىزىمىزدىن ئەتىمىز .

ئەل ـ ۋەتەن ئىشقىدا يانغان ،
جەڭچى بىز ، مەردانە بىز .
قەست قىلغاننى پەست قىلارمىز ،
غالىب بىز ، پالۋانە بىز .

يۇرۇشتە شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىدىن ئىككى قېتىم سۈرۈشتە كەلدى ، دەيدىغىنى : تېز مېڭىڭلار ، باندىتلار يېقىنلاپ قالدى ، بىراق يېقىنلاپ قالدى دېگەن بىلەن باندىتلارنىڭ ئۆزى تۇرماق سايىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى . ئاندىن رازۋېدكىچىلاردىنمۇ يول بىخەتەر ، دەپ خەۋەر كېلىپ تۇراتتى .

پولك ئۆلۈڭگۇر دەرياسىنىڭ قىلى دېگەن كېچىكىدىن ئۆتۈپ ، قۇملۇققا چىقتى . قىسىملار دەم ئالدى ، ئەتراپقا قاراۋۇللار قويۇلدى ، قويلار سويۇلدى ، ئوتلار يېقىلىپ ، چاراسلاپ يېنىشقا باشلىدى . بىر دەمدىلا پۇرۇقلاپ قاينىۋاتقان قازانلاردىن قوي گۆشىنىڭ مەززىلىك پۇرىقى دىماغلارغا ئۇرۇلدى . تەرەپ ـ تەرەپكە كەتكەن رازۋېدكىچىلاردىن خەۋەرلەرمۇ كېلىشكە باشلىدى :

ـــ يولداش پولكوۋنىك ! يولىمىز بىخەتەر !

ـــ يولداش پولكوۋنىك ! باندىتلاردىن دېرەك يوق !

قىسىم تۆت كۈن يول يۇرۇپ بۇرۇلتوقايغا يېتىپ باردى . بىراق ، شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىدىن يەنە كەلگەن سۈرۈشتە ، نىزامىدىن پولكىنىڭ تېزلىك بىلەن سارسۇمبىگە يېتىپ

كېلىشى توغرىسىدا بۇيرۇق ئېلىپ كەلدى . جاپالىق تۆت كۈن-لۈك يۈرۈشمۇ بىكار بولدى . نىزامىدىنمۇ ، پولكنىك كـومان-دىر - جەڭچىلىرىمۇ بۇ ئىشلارغا ھەيران ئىدى : «گېنېرال شتابى نېمە قىلىۋاتىدۇ ، نېمـە ئويـلاۋاتـدۇ - ھە ! ـــ دەپ تىت - تىت بولاتتى نىزامىدىن ، ـــ قېنى باندىت ؟... بىز بۇرۇلتوقايغا نېمىشقا كەلدۇق ؟... گېنېرال شتابىنىڭ رازۋېد-كىچىسى نېمىنى بايقاۋاتىدۇ ؟ نېمىدىن خەۋەر بېرىۋاتىدۇ ؟ بۇن-داق بىھۇدە بۇيرۇقلار پولكىمىزنى ئاز خورىتامدۇ ؟ !... »

ئامال قانچە ، بۇيرۇقنى ئىجرا قىلماي مۇمكىنمۇ ، ئاچچـ-قىدا ساقال - بۇرۇتلىرى كىرپىنىڭ تىكىنىدەك تىكەنلىشىپ كەتكەن نىزامىدىن بۇرۇلتوقايدا بىر ئىسكادرون جەڭچىنى قال-دۇردى - دە ، قالغان قىسمىنىڭ شىمالغا قايرىلىپ ، ئېرتىشقا قاراپ مېڭىشىغا بۇيرۇق بەردى .

پولك ھۇرۇنلۇق بىلەن يۇرمەكتە ئىدى . خۇددى چۆلدە سۇسىز قالغان كارۋاندەك جەڭچىلەرنىڭ روھى چۈشكەن ، ئۇلار قانداقتۇر بىرەر ئېزىتقۇ ئاداشتۇرۇپ كېتىپ بارغاندەك قەدەملـ-رىنى ئىشەنچسىز باساتتى . ھېلى بىرەر بۇيرۇق كېلىپ ، يەنە كەينىگە يانىدىغاندەك ئىككىلىنىش روھىي ھالىتى ھەممىنىڭ يۈزلىرىدە ئەكس ئېتەتتى . ئېنىقكى ، بۇرۇنقى يۈرۈشلەرگە ئوخشىمايدىغان روھىي ھالەت يۈز بېرىۋاتاتتى . جەڭچى قەلبى ھەممىنى سېزىدۇ ، ئۇلارنىڭ ئويلىغانلىرى كۆپ چاغلاردا توغرا چىقىدۇ . راست دېگەندەك يەنە بۇيرۇق كەلدى ، بۇيرۇقتا : خىپ-تىغا بېرىڭلار ، شۇ يەردىن دۇشمەن ئالدىنى توراڭلار دېيىلگەن .

نىزامىدىن رازۋېدكىچىلار ۋەزۋودىنىنىڭ ئالدىنى ماڭغۇ-زۇپ ، يۈرۈش يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىپ تۇرۇشىغا ، بىر ئىسكاد-رون جەڭچىنىڭ ساربۇلاققا يېتىپ بېرىشى توغرىسىدا بۇيرۇق كەلدى . ئۇ ئالتۇنبېك باشچىلىقىدىكى ئىسكادرونىنى يولغا سال-دى .

پولك تېز يۈرۈپ ، ئېرتىش بويىغا كەلدى ـ دە ، كېچىك-
لەردىن ئۆتۈپ ، چۈشتىن كېيىن قاراجالغا يېتىپ باردى . كۆز
باغلىنىشقا ئاز قالغاندا ، شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىدىن
كېلىۋاتقان قەتئىي بۇيرۇقلار كۆپىيىپ كەتتى :
ـــ ساربۇلاققا دەرھال بىر ئىسكادرون يارداەمگە ئەۋەتىل-
سۇن !
ـــ بىر ئىسكادرون چىڭگىلگە قاراپ تېز يولغا چىقسۇن !
ـــ ...
پىلىموتنىك ئوقىدەك كۆپلەپ كېلىۋاتقان بۇ بۇيرۇقلاردىن
نىزامىدىنىك پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنى جالاقلاپ تىترەپ كەتتى
ۋە شۇنداق كەيپى بۇزۇلغان هالدا ، ئاخىرقى قېتىم بارتىرغازى
باشچىلىقىدىكى بىر ئىسكادرونىنى ساربۇلاققا يولغا سالماقچى
بولدى :
ـــ بار ، ئىنىم ، ـــ دېدى ئۇ باتىرغازى مىنگەن ئاتنىك
ئېگىرىگە قولىنى قويۇپ ، ـــ ئامال يوق ، فرونت شتابىنىك
بېشى ئايلىنىپ قالغان ئوخشايدۇ ، ھەممىنى مۇشۇنداق يارداەمگە
دەپ ئەكىتىۋەرسە ، مەن كىم بىلەن قالمەن ، قۇرۇق ئۆستەڭگە
مىراپ بولامدىم... فرونت شتابى نېمىشقا ئويلىمايدۇ ، باندىتلارغا
قارشى قايسى كۈچۈم بىلەن ئۇرۇش قىلىمەن ، بۇگۈن كېچىدە
ھېلىقى بىرىنچى دىۋىزىئون كوماندىرى پۈتۈن قىسمى بىلەن
يوقاپ كەتتى . ئۇلار قېچىپ كەتتىمۇ ياكى باندىتلارغا قوشۇلۇپ
كەتتىمۇ ، بەلگىسىز...
ـــ ئۇنىك ئۆتكەنكى چاتاق چىقىرىشلىرىغا قارىغاندا ، بان-
دىتلارغا قوشۇلۇپ كەتكەنلىكى ئېنىق ، ـــ دېدى باتىرغازى
ھۆكۈم قىلىپ ، ـــ بىرىنچى دىۋىزىئوننىك جەڭچىلىرى ئال-
تاي ، ساۋەن ھەم ئۇنىك ئەتراپىدىن قوشۇلغانلار...
ـــ ھەممىنى ئۇنداق دېگىلى بولمايدۇ .
ـــ ھەرھالدا بۇ مەسىلىنى چوڭقۇرراق ئويلاش كېرەك ،

يولداش پولكوۋنىك ! ـــ كەيپى قاتتىق بۇزۇلغان نىزامىدىنىڭ چىرايىغا باتىرغازى مېھرىبانلىق بىلەن تىكىلدى .

ـــ بىلىمەن ، شىمالىي فرونتنىڭ ئەڭ ئاجىزلىقى ھازىر نەق مۇشۇ مەسىلىدە كۆرۈلۈۋاتىدۇ··· خەير ، ئىنىم ، دۇشمەنىڭ بۆكتۇرمىسىگە چۈشۈپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلىڭلار !

باتىرغازىنىڭ ئىسكادرونى تاراسلاپ يۈرۈپ كەتتى . نىزامىدىن توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈپ كېتىپ بارغان قىسىمغا قاراپ ، نېمىلەرنىدۇ ئويلاپ تۇرۇپ قالدى . راستىنمۇ ئۇنىڭ خىياللىرى قالايمىقانلىشىپ كەتكەن ، شۇ تاپتا ئۇ شىمالىي فرونت گېنېرال شتابى جايلاشقان سارسۇمبىنىڭ قانداق ئەھۋالدا ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى . يۈز بېرىۋاتقان غەلىتە ئىشلاردىن ئۇ دەررۇ بىرەر خۇلاسىگە كېلەتتى ، يەنە ئويلىنىپ ئۇنىڭدىن ياناتتى ياكى ئىكىلىنىپ تۇرۇپ قالاتتى . يېنىڭ مىجەزلىك ، ئەتراپلىق ئويلاشىتىن خالىي كوماندىرلار ھەر قاچان قىسمىنى ئېيتقۇسىز ئېغىر مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىتىدۇ . غۇلجىدىن ـــ ماناس دەرياسىغىچە بولغان يۈرۈشلەردە مۇنداق ئاچچىق ساۋاقلار كۆپ كۆرۈلمىدىمۇ ، بۇنى ئۇنتۇشقا بولمايدۇ ، بىراق ھازىرغىچە قوبۇقساردىن ئاتلىنىپ چىققان پولكنىڭ ئازلاپ ، قىسقا سەپلىك بولۇپ قېلىشى ۋە بۇنىڭ ھەقىقىي سەۋەبىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىدىغان بىرەر بەلگىنىڭ سىزىلمەيۋاتقانلىقى ئۇنى قىينايتتى ، ئازابلايتى··· شۇ تاپتا گېنېرال شتابى جەڭگىۋار ، مۇقىم ھالەتتە ياكى ئۇمۇ ئەنسىزلىك ، ۋەھىمە ئىچىدە تېپىرلاۋاتامدىغاندۇ ۋە ياكى سارسۇمبىدە تەتۇر قۇيۇنلار چىقىپ ، ئۇنىڭ كۆزىنى ئاچالماس قىلىپ قويدىمۇ يا ؟··· نىزامىدىنىڭ خىياللىرىنىڭ تۈگۈنى مۇشۇ ئىدى . نىزامىدىنىڭ كېيىنكى خىياللىرىنى دەللىلەيدىغان ئالامەتلەر راست دېگەندە سارسۇمبىدە كۆچىلىرىنى كەزمەكتە ئىدى .

ئەنە ، كوچىلاردا كىشىلەر توپ ـ توپ بولۇشۇپ ، بىر

ئۇياققا ، بىر بۇياققا تاشلىنىپ ، دۇكۇرلۇشۇپ يۇرۇشەتتى ، بەزىلىرى ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراپ - جارقىرىشاتتى ، قوللىرىنى پۇلاڭلىتاتتى . بىر توپ بىلەن يەنە بىر توپ بىر - بىرىگە كۆز ئالايتىشاتتى ، دېۋەيلىشەتتى ، تىللىشاتتى ، قامچا تەڭلىشەتتى ۋە سېلىشاتتى... توپلىشىپ يۇرگەنلەرنىڭ بەزىلىرى ئاتلىق ، بەزىلىرى پىيادە ئىدى . ئاۋات كوچىلار سۆرۈنلەشكەن ، دۇكانلار تاقالغان ، ئۆز مالىلىرىنى ماختاپ ۋارقىرىشىدىغانلار يوقالغان ، ئۇششاق ئوقەتچىلەرنىڭ تەنزىلىرى پاچاقلىنىپ تاشلانغان ، پۇڭا ، لىمۇنات ، كۇۋاس ساتىدىغان ئۇرۇس خوتۇنلىرىنىڭ بوتۇلكىلىرى چېقىلغان...

ئەنە ، قىران دەريانسىنىڭ تاللار قاپلىغان بويىدا بىر ياش يىگىت چىقىپ ۋارقىرىدى :

ـــ ھەي... خالايىقلار ! ئۆت بۇياققا ، بايرىقىمىزنى نېمە ئۈچۈن تاشلايمىز... ئىنقىلاب قۇربانلىرىنى ئۇنتۇپ قالدۇقمۇ ؟ ئالتاينى ئاسان ئازاد قىلدۇقمۇ ! تەتۇر قۇيۇن چىقىرىۋاتقانلارنى نېمىشقا توسۇمايمىز !...

تەرەپ - تەرەپتىن ئۇنى ئەيىبلەشلەر ئاڭلاندى :

ـــ ھەي... قىل تاماق ، چۇش كاپشىماي !

ـــ ئاغزىدىن تەگكەننى تارتىپ چۇشۇرۇڭلار !

بىرسى ئېتىنى دېۋىتىپ كېلىپ ، ئۇنىڭ دۇمبىسىگە قامچىسى بىلەن بىرنەچچىنى سالدى . لېكىن ، ئۇ تاش ئۇستىدىن چۇشمىدى ، كۆزلىرىنى ئالايتىپ تېخىمۇ قاتتىق ۋارقىرىدى :

ـــ ياشىسۇن ئەخمەتجان ! ياشىسۇن دەلىلقان !...

ـــ ئاغزىڭغا ئۇر !...

ـــ ئۆلتۇر مۇناپىقنى !...

ـــ ئۇنىڭغىچە بىرنەچچىسى كېلىپ ياش يىگىتنى تاش ئۇستىدىن تارتىپ چۇشۇرۇۋەتتى - دە ، ئۇرۇپ كېتىشتى ۋە ئۇنىڭ يۈزىگە تۈكۈرۈشتى . تاش ئۇستىگە قارا ساقاللىق بىر

ئادەم چىقىپ بويۇن تومۇرلىرىنى كۆپتۈرۈپ ۋارقىرىدى :
— ياشىسۇن ئوسمان ! بىز ئوسمانىنىڭ بەندىسى !...
سېرىق ئىتلار ئىزىدىن ماڭغان كاپىرلارنى ئۆلتۈرۈڭلار !...
توپ ئىچىدىن كۈچلۈك سادالار كۆتۈرۈلدى :
— ئاغزىڭغا قۇم تىق !
— ھەي... قارا ئىبلىس ؛ سەن خۇدانىڭ بەندىسىمۇ ، ئوسمانىنىڭمۇ ؟
قارا ساقاللىقنى سېرىق ساقاللىق بىر كىشى ئىتتەردى ، ئۇنىڭ كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كېتىشكە ئاز قالدى ، قوللىرى تىترەيتتى...
— دىندىن چىققان كاپىر ئۆزۈڭ بولدۇڭ !
تاش ئۈستىگە پاكار ، دىقماق بىرسى چىقتى :
— خالايىقلار ، ئاڭلاۋاتامسىلەر ئوق ئاۋازلىرىنى ، قىزىل پاچاق كاپىرلار قېچىۋاتىدۇ ! ئوسمانىنىڭ پالۋانلىرى قىستاپ كېلىۋاتىدۇ ! خۇدا ئۇنىڭغا مەدەت بەردى ، ياشىسۇن ئوسمان !...
توپ ئىچىدىن بىرسى ئۇنى تەكرارلىدى :
— ياشىسۇن ئوسمان !...
توپ ئىچىدىن يەنە بىرسى :
— ياشىسۇن دەلىلقان !... — دېدى مۇشتۇمىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ .
گالاچ - گۈلۈچ مۇشتلىشىشلار ، بېقىنداشلار ، تارسىلدىغان قامچا ئاۋازلىرى بىردىنلا كۆتۈرۈلۈپ كەتتى . ئۇ توپ ، بۇ توپ بىلەن ئېلىشماقتا ، باشلار يېرىلماقتا ، قانلار تۆكۈلمەكتە... نەچچىسى كوچىلاردا ھوشسىزلاندى ، نەچچىسى دەسسىلىپ ئۆلدى ، خىرقىرىدى... كىملەردۇ يىغلىشاتتى ، كىملەردۇ كۈلۈشەتتى... چىرايلار دەھشەتلىك تۈس ئالغان ، تاتارغان ، كۆزلەر ئالايغان ياكى پارقىرىشىپلا قالغان ، تاماشا كۆرگۈچىلەر مۇ يوق ئەمەس ، لېكىن ئۇلارمۇ ياۋا تاياقلاردىن خالىي قالمى-

غان ، ئاجايىپ مەنزىرە : ھېلى جانلىنىپ نۇتۇق سۆزلىگەنگە قارا ، ئەنە ئۆمىلەپ قاچماقتا ، يەنە بىرسى ئىگىراپ ياتماقتا ؛ ھېلى ئات ئۈستىدە تۇرۇپ غادايغان قامچىسى بىلەن باشقىلارنى ساۋۇغانغا قارا ، ئېتىدىن ئايرىلىپ يەرگە دۈم چۈشكەن ، جېنى بارمۇ ؟ بەلگىسىز .

ـــ ئەنە كېلىۋاتىدۇ ، مۇپتى كېلىۋاتىدۇ !... مۇپتى !...

كۆپچىلىك دۇررىدە قىلىپ ، كوچىنىڭ بېشىغا قاراشتى .

راست ، ئوسمانىنىڭ مۇپتىسى ـــ قاببىاس مۇپتى كەلمەكتە ئىدى ، كەينىگە بىر تۈركۈم ھىمايىچىلىرىنى ئەگەشتۈرۈش ئۈزۈن پەرىجىلىك مۇپتى كوچىنىڭ بېشىدا ھەيۋەتلىك تۇستە كۆرۈندى .

كىمدۇ بىرسى قاتتىق ۋارقىرىدى :

ـــ خالايىق ، خۇدانىڭ ئاۋازىنى بىزگە يەتكۈزىدىغان ئەلچى كېلىۋاتىدۇ ، ئوسمان باتۇرنىڭ ئوڭ قانىتى ، قارلىغچى كېلىۋاتىدۇ... سۆزىنى ئاڭلاڭلار... تىنچلىنىڭلار !...

قاببىاس مۇپتى كوچىدىكى ئۆلگەنلەرگە ، ئىگىراپ ياتقانلارغا پەرۋامۇ قىلماي ، ئالىقانلىرىنى ئېچىپ ، ئۇنلۇك دۇئا قىلىپ تۆۋەنلەپ كەلمەكتە ئىدى :

ـــ سارسۇمبە نىجاسەتتىن تازىلىنىش ئالدىدا تۇرىدۇ ، ئامىن ! خۇدا باتۇرلۇقنى بەخشەندە قىلغان ئوسمان يېقىنلاپ كەلمەكتە ، ئۇنىڭ قەدەملىرىگە مۇبارەك ، ئامىن ! بىزنىڭ ئاتەمىز ، غەمخۇرچىمىز ، شەپقەتچىمىز ئوسمان كەلمەكتە ، ئامىن ! قىزىل پاچاقلار قاچماقتا ، كىرىدىغان تۆشۈك تاپالماي باش ئەگمەكتە ، ئۇلار يەر بىلەن يەكسان بولسۇن ، ئامىن ! ئالدىنىپ قىزىل جاھانگىرلارغا قوشۇلغانلار توۋا قىلىپ ، بىزگە قوشۇلماقتا ، قارشى ئالايلى ، ئامىن ! دىنىمىزنى دەپسەندە قىلغانلار خوتۇن ـ قىزلىرىمىزنى ئاياغ ـ ئاستى قىلغانلار جازىسىنى تارتماقتا ، ئامىن !...

توپ ئىچىدىن بىرسىنىڭ بوم - گۈدۈكتەك ئاۋازى ئاڭلاندى :

— يوقال ئالاش — ئوردىچى ! سېنى كىم بىلمەيدۇ ، سېنىڭ قىزىل سوۋېت ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرماقچى بولغان باندىت ئىكەنلىكىڭنى ، جېنىڭنى ئاران ئېلىپ بۇياققا قېچىپ كەلگەنلىكىڭنى ھەممە بىلىدۇ !...

— ھەي ، ماۋۇ بۇقىدەك ھۆركىرىگەنلەرنىڭ ئاغزىغا ئۇرۇڭلار ! ئۆلتۈرۈڭلار ئۇلارنى !...

توپ ئىچىدىن بىرسىنىڭ چاڭسىلدىغان ئاۋازى چىقتى :

— بىز گومىنداڭدىن ئاز ئازار يېدۇقمۇ... بىزنى گومىنداڭدىن ئازاد قىلغان كىم ؟ ئوسمانمۇ ؟ دەلىلقانمۇ ؟ ئوسمانىڭ بۇلاڭچىلىقىغا ئۇچرىمىغان ئېل بۇ ئەتراپتا ئازمۇ ؟... ئاشۇ قاندىخور گومىنداڭ بىلەن بىرلەشكەن ئادەم قانداق قىلىپ ، بىزنىڭ ئاتىمىز ، شەپقەتچىمىز بولالايدۇ ! يالغان ، بۇ شەرمەندىلىك !

قاببىاس مۇپتى قوللىرىنى پۇلاڭلاتتى :

— تۆتۈپ كېلىڭلار ئۇنى ، خۇدا يولىدا تېرىسىنى تەتۈر سويۇڭلار ئۇنىڭ !

توپ ئىچىدە قالايمىقان ۋارقىراشلار ئەۋج ئالدى :

— ھەي... خالايىقلار ! قىزىل جاھانگىرلارنىڭ سۆزىنى ئېيتىۋاتقانلارنى نېمىشقا تۇتمايمىز ، نېمىشقا دارغا ئاسمايمىز ، نېمىشقا ئات قۇيرۇقىغا باغلىمايمىز ؟...

— ھەي... خالايىقلار ! خەلقنى ئازدۇرۇۋاتقان باندىتلارنى ياقلاۋاتقانلارنى نېمىشقا تاش بوران قىلمايمىز !...

— بىزگە ئەركىنلىك ، ئازادلىق يولىنى ئېچىپ بەرگەن ئەخمەتجاننىڭ قىسىملىرى ئەمەسمۇ...

يەنە مۇشتلىشىشلار ، قامچىلاشلار ئەۋج ئالدى ، لېكىن ھېچكىم قاببىاس مۇپتىغا قول تەگكۈزەلمىدى . ئۇ شۇنچىلىك ئالتوپىلاڭ ، ماجىرا ، قان تۆكۈلۈشلەر ئىچىدىمۇ ئۆز سۆزىنى

تەكرارلاپ كېتىۋەردى .

سارسۇمبە كوچىلىرىدا يۇز بېرىۋاتقان بۇ ئالامەتلەرگە ئۇچ كۈن بولدى ، بۇگۈن راسا ئەۋجىگە چىقتى . قاراڭغۇ چۈشكەندە بېسىلىپ قالغان بولسىمۇ ، ئوق ئاۋازلىرىنىڭ ئۈلغىيىشى ، ئۇنىڭ ئورنىنى ئالدى .

× × ×

تۈنۈگۈندىن بېرى ئاغزىغا بىر چىشلەم نانمۇ سالمىغان جەڭچىلەر ئەمدى ئوزۇقلىنىشقا ئولتۇردى . ئوزۇقلىنىپمۇ تۇزۇككىنە ئوزۇقلانغىنى يوق ، بەللىرىگە تۇگۈۋالغان قاتتىق نان ، باكالاشكىلىرىدىكى مۇزدەك سۇ بىلەن ئوزۇقلىنىشقا باشلىدى .

قىسىمدىن ئىككى يۇز مېتىر نېرىسىدىكى دۆڭگە چىقىپ ، ئەتراپقا كۆز تىكىپ تۇرغان نىزامىدىنىڭ يېنىغا ئاقىلبەك بىر نان ۋە باكالاشكىدا سۇ ئېلىپ كەلدى :

ـــ يولداش پولكوۋنىك ، تاماقلىنىڭ ، ـــ ئۇ قولىدىكى نانىنى نىزامىدىنغا ئۇزاتتى . نىزامىدىن ئاقىلبەككە قارىمايلا نانىنى ئالدى ـ دە ، بىر چېتىنى چىشلىدى ، ئۇ نانىدىن ئەمدىلا ئىككى چىشلەم يەپ تۇرۇشىغا يىراقتىن چېپىپ كېلىۋاتقان بىر ئاتلىق كۆرۈندى ۋە ئۇ بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلگەندە ، نىزامىدىن ئۇنىڭ باتىرغازى ئىكەنلىكىنى تونۇدى .

ئېتىدىن سەكرەپ چۈشكەن باتىرغازى تاق تۇرۇپ پولك كوماندىرىغا دوكلات بەردى :

ـــ يولداش پولكوۋنىك ! بىز دۈشمەننىڭ كۈچلۈك بۆكتۈرمىسىگە ئۇچراپ ۋەيران بولدۇق .

نىزامىدىن باتىرغازىنىڭ جۈل ـ جۈل بولۇپ كەتكەن كىيىملىرىگە ، سۇرۇلۇپ زەخمىلەنگەن يۈزلىرىگە ، پىلدىرلاپ قالغان كۆزلىرىگە سەپسېلىپ قارىدى ، ئۇ باتىرغازىنىڭ قانداق

قىلىپ سالامەت كەلگەنلىكىنى چۈشەنگەنىدى .

باتىرغازى قىسمى ھېسابسىز نۇرغۇن دۈشمەن بىلەن ئېلىشىپ ، ئاخىر ئۆزى يالغۇز قالغاندا ، پەيت تېپىپ قاچقان ، باندىتلار كەينىدىن قوغلاپ يېقىنلاپ كەلگەندە ، ئەقىللىق ئېتىدىن ئىرغىپ چۈشۈپ ئۇنى «يات» دەپ يانتۇزغاندا ، ئۇنىڭ پاناھىدا دۈشمەننى ئاپتومات ئوقلىرى بىلەن چېكىندۈرگەن . (بۇلارنىڭ ئاتلىرى تىزگىنىنىڭ قايسى تەرىپىنى تارتسا شۇياققا يېتىشقا ئۆگىتىلگەن) يەنە قاچقان ، باندىتلار يەنە قوغلاپ كەلسە ، يەنە شۇنداق قىلغان ، شۇ ئۇسۇل بىلەن بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەن .

— خوش ؟ — دېدى نىزامىدىن ئۇنىڭغا قاراپ .

— بىر ئىسكادرون تۈگەشتى ، يولداش پولكوۋنىك ، بۇ نېمىدېگەن ئېغىر مەغلۇبىيەت ، ئارىمىزدىن خائىنلارمۇ كۆپ چىقتى . ھەتتا بىز بىلەن غۇلجىدىن تارتىپ بىللە كەلگۈچىلەر-دىنمۇ چىقتى ! — دەپ باتىرغازى مەيۈس ، نۇرسىز كۆزلىرىنى يەرگە تىكتى ۋە يىغلۇۋېتىشكە ئاز قالدى ھەم ئۆز - ئۆزىگە سۆزلىگەندەك دېدى :

— باندىتلارغا قوشۇلغانلار ئاز ئەمەس...

— ناھايىتى ياخشى بوپتۇ .

باتىرغازى بېشىنى ئىتتىك كۆتۈرۈپ پولكوۋنىكقا قارىدى .

— ئۇلار ئۆزىنى قانچە كېيىن ئاشكارىلىسا ، زىيان ، چىقىم شۇنچە كۆپ بولاتتى... سەن بىر ئىسكادرون تۈگەشتى دەۋاتامسەن ، شۇ تاپتا بىر پولك ئاساسەن تۈگەشتى ، ئەمما چىڭ دەسسەپ تۇرۇۋاتىمىز ، تۇرىمىز !...

— ئېغىر ئەھۋالدا قالدۇق...

— ياق ، بېشىڭنى كۆتۈر ، پولك بايرىقى تېخى قولىمىز-دا ، ئۇنى ھەرگىز يىقىتمايمىز !

— قايمۇقتۇق ، ئالداندۇق... بىزنى باشلاپ ماڭغان سۈەز

بىزنى نەق دۇشمەننىڭ ئۇۋىسىغا ئاپىرىپتۇ . قورشاۋدا قالدۇق . بۆسۈپ چىقىپ كېتىشكە بولمىدى ، ئېلىشتۇق ، توقەشتۇق .

نىزامىدىن بىردىنلا سەگەكلەشتى ، «سۇۋەز بىزنى دۇشمەنلىڭ ئۇۋىسىغا باشلاپ بېرىپتۇ» دېگەن گەپ ئۇنىڭ كاللىسىدا خۇددى چاقماقتەك چاراسلاپ يېنىپ كەتتى ۋە ئۇ دۆڭدىن سەكرەپ ـ سەكرەپ چۈشتى ـ دە ، ھېلىلا يەنە بىر ئىسكادرونىنى يۆتكەش توغرىسىدا بۇيرۇق ئېلىپ كەلگەن ئىككى سۇۋەزنىڭ ئالدىغا باردى . نىزامىدىننىڭ چىرايى دەھشەتلىك تۇس ئالغان ؛ كۆزلىرى ئوتتەك يانغان ، قوشۇماقاشلىرى تىكەنلەشكەن ، لەۋلىرى تاتىرىپ ، تىترەپ كەتكەنىدى .

ـــ ئېيت ، ئىپلاسلار ، سەنلەر كىمنىڭ قىسمىدىن ؟

ئىككى سۇۋەز بىر ـ بىرىگە قاراشتى ، بىرسى :

ـــ دەللىقانىنىڭ... ـــ دېدى .

ـــ نېمە !

ـــ سارسۇمبە پولكىدىن .

ـــ سەنلەرنى كىم ئەۋەتتى ؟

ـــ گېنېرال شتابى .

ـــ گېنېرال شتابى بىزنىڭ قانچە ئىسكادرونىمىزنى يۆتكەپ كەتكەنلىكىنى بىلەمسەن ؟

ـــ بىز بىلمەيمىز .

ـــ سەنلەرنى ئەۋەتكەن گېنېرال شتابى بىزنىڭ بىرلا ئىسكادرونىمىز قالغانلىقىنى بىلەمدا !...

ئىككىسىم جىم تۇرۇشتى .

ـــ سەنلەر قايسى دۇنيانىڭ ، قايسى رازۋېدكا ۋزۋودىدىن ؟ گېنېرال شتابى ھازىر قەيەردە ؟ گەپ قىل ، ئىپلاسلار ! سەنلەرگە ۋەزىپە بەرگەن گېنېرال شتابىنىڭ قەيەردىلىكىنى بىلىشەمسەن ؟

كەينى ـ كەينىدىن بېرىلگەن نەيزىدەك ئۆتكۈر سوئاللار

ئىككى سۈەزنى گاڭگىرىتىپ قويدى ، ئۇلار نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي قالدى ۋە چىرايلىرى تاتىرىشقا باشلىدى . نىزامىدىن ئاچچىقىدا ئېگىز بويلۇق سۈەزنىڭ گىمناستوركىسىنىڭ ياقىسىنى بىرلا تارتقانىدى ، گىمناستوركا ياقىسى ئۇنىڭ قورسىقىغچە يىرتىلىپ چۈشتى . ئۇنىڭ ئىچكى كۆڭلىكى مىللىي قىسىملارنىڭ باش تەرىپىگە قىزىل جىيەك تۇتۇلغان مايكىسى بولماستىن ، تېك ياقىلىق نوغايچە كۆڭلەك (جىيدە) بولۇپ چىقتى .

نىزامىدىن قاتتىق ۋارقىرىدى :

— ئېپلاس !... باندىت !... ئېيت ، پولك كوماندىرىڭ كىم ؟ — ئۇ يېنىدىن تاپانچىسىنى سۇغۇرۇۋالدى .

— قابان[1]... دەدى بىرسى .

— ئىش ئايان بولدى ! ھەممە ئىش ئايان بولدى ، — نىزامىدىننىڭ غەزىپى تېخىمۇ ئۆرلىگەنىدى ، — دېمەك گېنېرال شتابى ئەۋەتكەن بىرىنچى قېتىملىق سۈەزنى ، سۈەزنىڭ يېنىدىكى بۇيرۇقنى باندىتلار قولغا چۈشۈرۈۋالغان ، ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن سۈەزلەر باندىتلارنىڭ ، ئۇلار بىزنىڭ ئىسكادرونلىرىمىزنى ئالداپ ئېلىپ كەتكەن ۋە ھالاك قىلغان ، ئېتىپ تاشلاڭلار بۇلارنى !

نىزامىدىن ئىككى باندىتنى ئانقۇزۇۋەتكەنلىكىگە شۇ ھامان ئۆكۈندى . ئۇ ئۇرۇش جەريانىدا بۇگۈن بىرىنچى قېتىم يېنىكلىك بىلەن ئىش قىلغانلىقىنىمۇ شۇ ھامان ھېس قىلدى .

— پولك سەپكە !

نىزامىدىن پولكنى كۆزدىن كەچۈردى ، ئاران يۈزگە يېقىن ئادەمى قالغان پولك ئۇنىڭ بۇيرۇقىنى كۈتمەكتە ئىدى :

— بىز ھازىرمۇ جەڭگىۋار قىسىم ، ئەمدى تۆۋەنلەپ ماڭ-

---

① قابان — ئوسمانىڭ پولك كوماندىرى .

مىز ، گېنېرال شتابىنى تاپمىز ، ـــ دېدى نىزامىدىن ۋ
ئېتىغا ئىرغىپ مىندى ـ دە ، سەپنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ ماڭدى
نىزامىدىن خىيال بىلەن كېتىپ باراتتى : گېنېرال شتاب
نېمە قىلىۋاتقاندۇ ؟ نېمىشقا ئېنىق يۆنىلىش كۆرسىتىپ بېرەل
مەيدىغاندۇ ؟ شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ بېشىغا چۈشۈۋاتقان كۈن ، بىز
نىڭكىدىنمۇ ئېغىرمۇ يا ؟... قانداق ئىش بولدى ـ ھە ! بۇگۈنكى
سەپدىشىڭ ، ئەتىكى دۈشمىنىڭ ... يەنسىخەيدە قالغان مېنىڭ
پولكىم ساۋەندىن چىققان قالىبەك ، تاكامانلار بىلەن ئۇرۇش
قىلىۋاتامدىكىن ، قايسى تەرىقىدە ئۇرۇشۋاتقاندۇ ...
ئىشەنچلىككىنە قەدەم يۆتكىيەلمەيدىغان ئەندىشىلىك يۈرۈش ئۇ
لارنىڭمۇ بېشىغا چۈشۈۋاتقاندۇ ، بەلكى نېمىلا بولمىسۇن ئۇلار
سىنالغان جەڭچىلەر ئىدى ، يانمۇ يان تۇرغان ئادىمىگە ئىشەنچ
قىلالمىسام ، جەڭ ئەمەس ، ئادەتتىكى سەپەرمىۋ خەتىرلىك ـ
دە ... قىيىن ، ئىنتايىن قىيىن بولدى ، سىنالغان جەڭچىلىرىم
نەلەردە قالدى ـ ھە ...
ئۇنىڭ قەلبى سېغىنىش بىلەن ياندى ۋە ئۇ ئۆزىدە قانداقتۇر
ئېغىر مەيۈسلۇك ھېس قىلدى .
قىسىم قىران دەرياسىنىڭ ئەگمىسىگە كەلگەندە ، ئۇچ تە
رەپتىن ـــ ئىككى ياقتىكى تاغدىن ۋە ئالدىدىكى توقايدىن تۇ
يۇقسىزلا ئوق چىقىپ كەتتى . جەڭچىلەر ئاتلىرىدىن تېزلىكتە
ئىرغىپ چۈشۈشۈپ ئابارۇن تۈتۈپ يېتىشتى . نىزامىدىن قولىغا
ئاپتوماتىنى ئالدى ـ دە ، سايىدىن يوپۇرۇلۇپ چىقىۋاتقان باندىت
لارنى ئوققا تۇتتى ۋە ئۇلانى چېكىندۈردى .
قىسىم تۆپلىككە ياماشتى .
نىزامىدىن شۇ چاغدىلا ئەتراپقا زەن قويدى ، باتىر غازى
ئاقىلبەك ، باشقىلارمۇ زەن قويدى . ھەممىسى چۈشەندى ، ئۇز
لىرىنىڭ باندىتلار قورشاۋىدا قالغانلىقىنى چۈشەندى . ئىككى
ياقتىكى تاغ باغرى باندىتلار بىلەن لۆمۈلدەپ كەتكەنىدى . باندىت

لار هەدەپ : «يا مۇھەممەت ! مۇلقا ، چاقابماي ، ئالغا باس ... » دەپ ھۇجۇم بىلەن كېلەتتى ، چېكىنىدۇرۇلەتتى ، لې- كىن قىسىم بۇ يەردىن ئۇزۇلۇپ چىقىپ كېتىشكە ئامالسىز ئىدى . قانداق قىلىش كېرەك ؟ بۇ سوئالنى ھەممىدىن كۆپرەك نىزامىدىن ئۆزىگە قويياتتى . ئۇ ئويلىدى : ئىككى يول بار ، بىرى ، ئاخىرىغىچە ئېلىشىش يولى . بۇ يول بىلەن ماڭغاندا ، پۈتۈن قىسىم قىرىلىپ تۈگەيدۇ ، پولك بايرىقى يىقىلىدۇ ، ئەمما دۈشمەن ئاز چىقىم تارتمايدۇ . يەنە بىرى ، بۆسۈپ چىقىپ كې- تىش يولى ، بۇ يول بىلەن ماڭغاندا ، كۆپ قۇربان بېرىشكە توغرا كېلىدۇ ، دۈشمەن ئاز چىقىم تارتىدۇ ، ئەمما پولك بايرىقى يىقىلمايدۇ .

نىزامىدىن كېيىنكى يولنى تاللىدى ، سايىدىكى باندىتلارغا پۈتۈن قىسمى بىلەن شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىپ كىرىپ ۋە ئۇ يەردىن ئۆرلەپ ، ئىككى يان - تاغ باغىرلىرىدىكى باندىتلارغا ئۇزۇلدۇرمەي ئوق ئېتىپ تۇرۇپ ، ئۇلارنىڭ ئالدىدىن چاقماق تېزلىكىدە ئۇزۇلۇپ چىقىپ كېتىشنى پىلانلىدى . ئىككى ئىس- كادرون نامىدا قالغان يۈزگە يېقىن جەڭچىنىڭ كوماندىرلىرىنى چاقىرىپ ، ئۆز پىلانىنى ئۇقتۇردى .

جەڭچىلەر كۆز يۇمۇپ - ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا ، ئاتلە- رىغا مىندى - دە ، دەھشەتلىك ھۇجۇم باشلىدى . قوراللىرىدىن بىراقلا ئوق ئۇزۇپ ، ھۇررا توۋلاپ ، ھۇجۇمغا كىردى . كۇچە- نىپ ئاتقان گىراناتلار دەھشەتلىك پارتلاپ تاغلارنى تىترەتتى . قىسمىغا تاغ باغىرىدىكى باندىتلارمۇ تاراسلىتىپ ئوق ئۇزۇشكە باشلىدى ... قىسىم بەش مىنۇتقا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە ساي - توقايلىقتىن بۆسۈپ ئۆتۈپ ، ئېگىزلىككە ئات سالدۇرۇپ يامىشتى ، شىددەتلىك ئېتىشىشلار باشلاندى ... كۆتۈرۈلگەن چاڭ- توزان ، ئىس - تۈتەكلەردىن ئەتراپ قاراڭغۇلىشىپ كەت- تى . چاراسلىغان ئۇچقۇنلار ، لاۋۇلدىغان يالقۇنلار تەرەپ -

تەرەپتىن كۆتۈرۈلەتتى ...

ـــ بايراق يەلىگۈچىلىرى ! بايراقنى ئېلىڭلار ! ـــ نىزامىدىنىڭ ئاۋازى گۈلدۈرمامىدەك ئاڭلاندى .

بىر جەڭچى ۋىژىلدىغان ئوقلار ئىچىدە ئات سالدۇرۇپ كېلىپ ، جان ئۈزۈۋاتقان جەڭچىنىڭ قولىدىكى قىيسىيىپ قالغان بارىقنى يۇلۇۋالدى ـ دە ، ئېگىز كۆتۈردى !

قىسىم يانغا ئوق ئۈزۈپ گىرانات تاشلاپ باندىتلار ئالدىدىن ئۆتمەكتە ئىدى .

ئەنە ، بايراق يەنە يەلىشقا باشلىدى ، يەنە بىر جەڭچى تېزلىك بىلەن ئۇنى كۆتۈرۈۋالدى ، يەنە يەلىشقا باشلىدى ... بولمىدى ، يەلدى ، بايراق ئاتنىڭ يالىدا تۇرۇپ قالدى . شۇ ئەسنادا تېزلىك بىلەن يانداپ يېتىپ كەلگەن نىزامىدىن بايراقنى ئالدى ۋە كۆتۈردى !

ـــ ھۇررا ! ھۇررا ! ...

قىسىم باندىتلار قورشاۋىدىن ئۈزۈلۈپ چېقىپ كەتتى . ئەترىپىنى قارائاغۇلۇق قاپلىدى . لېكىن ، بىرنەچچە جەڭچىنىڭ جانپىدالىقى بىلەن پولك بايرىقى لەپىلدەپ ، نىزامىدىن پولكنىڭ تېخى ھايات ۋە جەڭگىۋار ھالەتتە تۇرغانلىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى . پولك بايراقنى شۇنداق لەپىلدىتىپ ، بىرنەچچە بەل ئاشقاندىن كېيىن ، ئۆستەڭ بويىدا توختىدى . ئۆستەڭ بويى سازلىق ئىدى . ئۇلار ئاتلىرىدىن چۈشۈشتى . نىزامىدىن ئېتىدىن چۈشمىگەنىدى . ئۇنىڭ قولىدىكى بايراق ئاسمان بوشلۇقىدا چاقنىغان سان ـ سانا قسىز يۇلتۇزلار نۇرىدا غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ھايات قالغان جەڭچىلەر بايراققا قاراشتى . تاش شامىلىدا لەپىلدەۋاتقان بايراق ، بۇ خەتەرلىك يۇرۇشتىن جەڭچىلەرنى قۇتقۇزۇۋالغاندەك ، ھەممىگە ئۈمىد بېغىشلايتتى .

نىزامىدىن كوماندىر جەڭچىلىرىنىڭ نامىنى چاقىرىشقا باشلىدى :

— باتىر غازى !
— بار .
— سېتىۋالدى !
— بار .
— ئاقىلبەك !
— بار .
— ئەخمەتغەلى !
— ...
— يۇنۇس !
— ...
— كۇشەر باي !
— بار .
— تۇرسۇن !
— ...

نىزامىدىن ئۆزىدىن باشقا يىگىرمە ئۈچ نەپەر جەڭچىنىڭ ھايات قالغانلىقىنى بىلدى .

— بىزنىڭ پولك تېخى ھايات ، شۇنداقلا يەنە جەڭگىۋار ھالەتتە ، — دېدى نىزامىدىن كۆتۈرەڭگۈ ئاۋاز بىلەن ، — بىز سارسۇمبىگە كىرىپ كېتىمىز ، ياردارلىرىمىزنى ھازىرچە ئەملىيەلمەيمىز ، قېنى ، يۈرۈش باشلانسۇن ، باتىرغازى ، بايراقىنى قولۇڭغا ئال ! جەڭگىۋار يۈرۈش باشلاندى .

× × ×

كىمدۇ ، بىرى غىڭشىپ ناخشا ئېيتتى ، بۇ ناخشىنى ھەممىسىنىڭ ، ياردارلارنىڭمۇ ئېيتقۇسى ، ۋاراقىراپ ياڭراتقۇسى ، كۆتۈرۈۋەتكۈسى كەلدى ، بىراق ، پولك كوماندىرى رۇخسەت قىلمايدۇ ـ دەپ ئەمما باشقىلار ناخشىنىڭ سۆزلىرىنى كۆڭلىدىن بىرمۇ بىر ئۆتكۈزمەكتە ئىدى :

ئال قولۇڭغا قىزىل تۇغنى ،
بەرمە دۇشمەنگە ھېچ ئۇنى .
دۇشمەن سوزسا بىزگە قولىنى
يانجىپ تاشلايمىز بىز ئۇنى !
. . .
. . .

بۇ ناخشا جەڭچىلەر تالاي قېتىم ئېيتقان ، زوقلىنىپ ئېيتقان ، ئەڭ ئېغىر پەيتلەردە روھلىنىپ ئېيتقان ... ناخشىسىز ياشىيالمايدىغان ئادەملەر ھەر قاچان كۆڭۈل كۆيلىرىنى ، دەرد-ھەسرەتلىرىنى ، ئارزۇ - ئارمانلىرىنى ، كەلگۈسىگە بولغان ئىشەنچلىرىنى ئىزھار قىلىپ ناخشا ئېيتىدۇ ، ئۇلار ناخشىسىز ياشىيالمايدۇ ، ناخشىسىز ھاياتنى قاناتسىز قۇش دەپ بىلىدۇ ، ئېغىر كۈنلەرتى ، ئازابلىق يۈرۈشلەرنى ، ھەتتا رەھىمسىز ئۆلۈمنى ئۇمىدلىك ناخشا ئېيتىدۇ !

ئۇمىدلىك ناخشىلارنىڭ روھىي قۇۋۋىتىدە ، يېرىم كېچە مەزگىلىدە جەڭچىلەر سارسۇمبە بۇسۇغىسىغا يېتىپ كەلدى . سارسۇمبە ئىچىدىن ھاۋشۇاتقان ئىتلارنىڭ ئەنسىز ئاۋازىدىن باشقا ، ھېچقانداق تىۋىش ئاڭلانمايتتى . نىزامىدىن جەڭچىلىرىنى ئۆستەڭ ياقىسىدىكى چاتقاللىقلار ئارىسىغا يوشۇرۇپ ، ئۆزى يالغۇز كۆۋرۈكتىن ئۆتتى - دە ، تۆت ئەتراپقا زەن قويۇپ قارىدى . ھەممە يان جىمجىت ۋە سۇرلۇك ئىدى . ئۇ قويۇق تاللار ئارىسىدىن پىلدىرلاپ يېنىۋاتقان چىراغ شولىسىنى كۆرۈپ قالدى . ئۇ ياققا شەپسىز مېڭىپ ، يورۇق دېرىزە يېنىغا بارىدى - دە ، ئۇياق - بۇياققا قاراپ قويۇپ ، ئۆي ئىچىگە قارىدى . ئۆي ئىچىدىن ئون سەككىز - ئون توققۇز ياشلار چامىسىدىكى زىلۋا بويلۇق بىر قىز ئاق خالاتلارنى دەستىلەپ تىزىۋاتاتتى .

ئۇنىڭ ئۇچىسىدا ئاق خالات ، بېشىدا ئاق بۆك بار ئىدى . نىزامىدىن بۇ يەرنىڭ دوختۇرخانا ئىكەنلىكىنى بىلدى ـ دە ، ئايلىنىپ كېلىپ ئىشىكنى چەكتى . ئۆي ئىچىدىن : «ھە ، كىرىڭ» دېگەن ئاۋاز چىققاندىن كېيىن ، ئۇ ئۆيگە كىردى .

قىز نىزامىدىننى كۆرۈپ داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى :

ـــ كىم سىز ، بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالدىڭىز ؟

قىز تېز ـ تېز سۆزلەيتتى .

ـــ مەن شىمالىي فرونت ئۇچىنچى ئاتلىق پولك كومانديرى نىزامىدىن بولىمەن .

ـــ ھە ، نىزامىدىن دېگەن سىزمىدىڭىز··· پېشانىڭىزدىكى كاكارنى ئېلىڭ ، مۆرىڭىزدىكى پاگونلىرىڭىزنى يوقىتىڭ ، بولۇڭ ، دەرھال !

قىز ھودۇقۇپ كەتكەندى .

ـــ نېمە بولدى قىزچاق ، نېمە گەپ بۇ ، نېمانچە ھودۇقىسىز ؟

ـــ تېخىچە بىلمەمسىز ؟

ـــ نېمىنى ؟

ـــ شەھەرنى ئوسمان باندىتلىرى ئىشغال قىلىۋالدى .

ـــ نېمە ؟···

ـــ بۇگۈن ئىككى كۈن بولدى .

نىزامىدىنمۇ داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى .

ـــ ھە··· مۇنداق دەڭ··· ـــ ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى ، ـــ گېنېرالىار نەدە ؟

ـــ چېكىنىپ چىقىپ كەتكەن ، بۇرچىنغا چېكىنگەن ، بۇگۈن ئۇ يەردىن كەتكەن بولۇشى مۇمكىن .

نىزامىدىن يۈز بەرگەن ئالامەتلەرنىڭ سىرىنى ئەمدى تولۇق چۈشەندى . پېشانىسىگە ئۆرلەپ چىققان سوغۇق تەرنى يېڭى بىلەن ئېرتتى .

ـــ ئېتىڭىز نېمە؟ قىزچاق؟
ـــ شەمشەرقان.
ـــ خوش، شەمشەرقان، ئۇلار قاياقتا چېكىنمەكچى؟
ـــ مېنىڭ بىلىشىمچە، بىراقلا تارباغاتايغا چېكىنسە كې-
رەك.
ـــ ھازىر قاياق خەتەرسىز؟
ـــ شىمالىي تەرەپ بولۇشى مۇمكىن.
ـــ ئىشىم پۈتتى، رەھمەت سىزگە، ـــ نىزامىدىن چە-
قىپ كېتىشكە تەرەددۇتلەندى.
ـــ توختاڭ، يولداش پولكوۋنىك، ـــ دېدى قىز ھويلە-
دىكى ئايغا تىۋىشىنى ئاڭلاپ، ـــ ئەمدى چىقىپ كېتەلمەي-
سىز، باندىتلار ھويلىغا كىرىپ قالدى. مۇنۇ ئۆيگە كىرىپ
كارىۋاتنا يېتىۋېلىڭ مېڭىڭ، كىيىملىرىڭىزنى تېز يېشىپ،
كارىۋات ئاستىغا جايلاڭ...
قىز نىزامىدىننىڭ بېشىدىكى شەپكىسىنى ئېلىپ ئىشكاپ-
نىڭ كەينىگە تاشلىدى ـ دە، يانىدىكى ئىشكىنى ئېچىپ ئۇنى
كىرگۈزۈۋەتتى ۋە ئىشكىتىن بېشىنى تىقىپ پىچىرلىدى:
ـــ سۈرۈشتۇرۇپ قالسا، سوۋېتنىڭ سارسۇمبە كونسۇل-
خانىسىدىكى خادىممەن دەڭ، قازاقچە سۆزلەڭ.
ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەي، بېشىغا لۆڭگە ئورىۋالغان ئىككى
باندىت كىردى. ئۇلار شەمشەرقانغا، دورا ئىشكاپلىرىغا سەپسە-
لىپ قاراپ، يان ئىشكىنى ئېچىپ، نىزامىدىن يانتاق ئۆيگە
كىردى. قىزنىڭ يۈرەكلىرى ئۇرۇپ، ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىل-
غاندەك بولدى. بۇ ئۆيدە يوتقاننىڭ ئىچىگە كىرىپ كۆزىنى
يۇمۇپ، چىرايىنى بىر قىسما پۈرۈشتۇرۇپ ئېغىر كېسەلدەك
ياتقان نىزامىدىندىن باشقا، يەنە بىر ھوشىنى بىلمەيدىغان ئېغىر
يارىدار ياتاتتى. باندىتلار ئۇلارغا بىر قۇر قاراپ قويدى ـ دە
ئۇلارنىڭ كىملىكىنىمۇ سۈرۈشتۈرمەي چىقىپ كەتتى.

— يارايسىز ، يولداش پولكوۋنىك ، خۇددى ئېغىر كېسەل-دەك ياتىسىز ، — دېدى قىز كۈلۈمسىرەپ .

— شۇ تاپتا ھەرقانداق ئېغىر كېسەلنىڭ چىرايىمۇ بىزدىن ياخشىراقتۇ ، — نىزامىدىن ئۇلۇغ كىچىك تىندى .

— خوش ، شەمشەرقان ، سىزگە بىر ئىلتىماسىم بار ؟

— دەڭ .

— مېنىڭ سەككىز يارىدارىم بار ، ئۇلارنىڭ ئىككىسىنىڭ ئەھۋالى ئېغىر ، يوشۇرۇپ قالالامسىز ؟

قىز ئىنچىكە سۈس قاشلىرىنى ھىمىرىپ ، ئويلاپ تۇرۇپ قالدى .

— قانداق ؟

— ئىككى بولسا تامامەن مۇمكىن .

— ئۇنداق بولسا رەھمەت سىزگە ، مەن كەتتىم ، ئىككى يارىدارنى ھازىر جەڭچىلىرىم ئەكىرىدۇ .

— توختاڭ ، يولداش پولكوۋنىك ، — دېدى ۋە ئىشكاپ-نىڭ تارتمىسىنى ئېچىپ ، مارلا ، پاختا ۋە بوتۇلكىلىق دورىلارنى ئېلىپ نىزامىدىنغا سۇندى :

— قالغان يارىدارلىرىڭىزغا زۆرۈر نەرسىلەر بۇ .

نىزامىدىن دورىلارنى ئالدى ـ دە ، يەنە بىر رەھمەت ئېيتىپ بۆلۈمدىن چىقىپ كەتتى . يىراقتىن ھاۋىشۇاتقان ئىتلار-نىڭ ئەنسىز ئاۋازلىرى ئاڭلاندى . پۈتۈن ئەتراپ ئۇنىڭغا سۈر-لۈك تۇيۇلدى ۋە تېنى ئەيمەندى . ئۇ تال ئارىلىرىغا قاتتىق دىققەت قىلىپ قاراپ ماڭدى . سارسۇمبىگە شۇنچە زور ئۇمىد باغلىغىنى بىكار بولغانىدى .

نىزامىدىن جەڭچىلىرىنى باشلاپ يۈرۈشكە ئاتلاندى ، ئۇنى ئېغىر ۋەھىمە ۋە سۈر باسقان ، جەڭچىلىرىنىمۇ سۈر باسقان ، ئۇلار گويا نىشاندىن ئادىشىپ ، دەھشەتلىك دېڭىزدا كېتىپ بار-غان يەلكەندەك ، زۇلمەتلىك كېچىدە تاغ باغرىنى بويلاپ يۈرمەك-

تە ئىدى . تاشلىق يولدا ئاتلارنىڭ تۇياقلىرىدىن «تاراق - تۇ-رۇق» قىلغان ئاۋازلار كۆتۈرۈلسە ، ئارىلاپ - ئارىلاپ يالت - يۇلت قىلىپ ئوت ئۇچقۇنلىرىمۇ چاچرايتتى . غەربتىن ئۇرۇۋاتقان شامال هارغان جەڭچىلەرگە شۇنچىلىك ئارام بېرەتتىكى ، ئۇلار شامالنىڭ يەنىمۇ قاتتىقراق چىقىشىنى تىلەيتتى . لېكىن ، هەممىنىڭ كاللىسىدا ۋەھىمىلىك خىياللار ... بارى - يوقى يىگىرمە ئىككى ئادەم ، ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇنىڭ ئالتىسى يارىدار ، تۇيۇقسىز هۇجۇمغا ئۇچرىسا ، ئايىغى ئاستىدىكى تاشلاردەك ، يەرگە دومىلاپ چۈشمەسمۇ ؟... تېخى بۇ ئەندىشىلىك يۇرۇش قانچە كۈن داۋاملىشار ؟ شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىنى نەدىن تاپار ، سەن ئۇچۇن ، ئىشەنچلىك يول باشلىغۇچى تېپىلار-مۇ ؟...

ـــ ناۋادا هۇجۇمغا ئۇچراپ قالساق ، هەرگىز قايتۇرما هۇجۇمغا ئۆتمەسلىك كېرەك ، ـــ دېدى نىزامىدىن يانمۇ يان كېتىپ بارغان باتىرغازىغا ، ـــ قانداق قىلىپ بولمىسۇن باندىت-لارنىڭ كۆزىگە كۆرۈنمەسلىككە تىرىشىشىمىز كېرەك .

ـــ بىز بۇ يەرنىڭ شارائىتىنى ـــ ئوي - چوڭقۇرىنى بىلمەيمىز ، يولداش پولكوۋنىك ، ـــ دېدى باتىرغازى ، ـــ قەيەرگە چېكىنىش ، قەيەرگە مۆكۈنۈش بىز ئۇچۇن قاراڭغۇ ، ئۇنداقتا...

ـــ ئۇنداقتا ، سەنچە قانداق قىلساق بولار ؟

ـــ ئېلىشقان تۇزۇكمىكىن دەيمەن .

ـــ ئېلىشىشقا بەرداشلىق بەرگىلى بولارمۇ ياكى ئېلىشىپ ئۇستۇنلۇككە ئېرىشكىلى بولارمۇ ؟

ـــ مەن راست ئويۇمنى ئېيتاي ، يولداش پولكوۋنىك ، مېنىڭ بۇ يۇرۇشتە هايات قېلىشتىن ، شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىنى تېپىشتىن ئۇمىدىم يوق ، هازىر بىر قەيەردە ، گېنېرال شتابى قەيەردە كىم بىلىدۇ ؟...

ـــ شۇڭلاشقا ...

ـــ شۇڭلاشقا ، باندىتلار ئۇچرىسا ئېلىشىپ قۇربان بولغان تۇزۇك ، بولمىسا ، ئەگەر بولمىغاندا بىز بۇ دەشت ـ بايا‌ۋانلاردا تېنەپ يۇرۇپمۇ تۇگەيمىز .

نىزامىدىن بىر مىنۇتتەك جىمجىت ماڭدى ـ دە ، سالماقلىق بىلەن مۇنداق دېدى :

ـــ راست ، باتىرغازى ، يۇرۇشىمىز ئەندىشىلىك بولۇۋاتىدۇ ، بىراق ئەندىشە قىلىپ ، ئۇمىدسىزلىنىش يارىمايدۇ ، ھەربىي يۇرۇش ـــ كۆپ ھاللاردا ئەندىشىلىك ، ئېھتىياتلىق بولىدۇ ، ئەمما ئۇمىد ـ ئارزۇ يەنە كۆپ ھاللاردا ئەندىشىنى يېڭىدۇ ، ئۇمىد ـــ بىزنىڭ يېقىلماس بايرىقىمىز ! ئۇمىد بولمىسا ، راستتىنلا ئەندىشە ، ئېھتىيات قىلىپ يۇرۇپ بەربات بولىمىز .

ـــ ئۇمىد بىلەن يۇرۇپمۇ ئۆلۈپ كېتىشىمىز مۇمكىنغۇ ؟...

ـــ ئەگەر بولمىغاندا ، ئادەمنى ئۇمىد ياشىنىتىپ ، ئەندىشە قاقشىتىدۇ ئەمەسمۇ ، قايسىسى ئەۋزەل ؟

باتىرغازى دۇدۇقلاپراق دېدى :

ـــ مەن مۇشۇ ئايرىم ئەھۋالنى دەۋاتىمەن .

ـــ مۇشۇ ئايرىملىقتىن نېمىشقا ئومۇمىيلىقنى كۆرگىلى بولمايدىكەن ؟ ئېيتايلى ، مۇشۇ يۇرۇشتە ، بىزنىڭ بىر ئادىمىمىز ساق قېلىپ ، شتابقا پولك بايرىقىنى تاپشۇرسا ، بۇ بىزنىڭ شۇنداقلا پۈتۈن قىسمىمىزنىڭ زور غەلىبىسى ئەمەسمۇ ؟ !... بىز ئۇچراشقانلا باندىتلار بىلەن ئېلىشىپ ، ئۆزىمىز قۇربان بولۇپ تۇگىسەك ، پولك بايرىقى يېقىلسا ، قانچە كۆپ دۇشمەننى يوقاتقىنىمىز بىلەن قانچىلىك ئەۋزەللىكى بولار ؟

قايسى بولغان باتىرغازى كۈلۈپ كەتتى ـ دە : ـــ باتۇرلۇق ئەۋزەل ، يولداش پولكوۋنىك ، ـــ دېدى .

ـــ يەنە ئېيتىمەن ، فرونت شتابىنى چوقۇم تاپىمىز ...

باتۇرلۇق بىلەن ئېلىشىدىغان پەيت هازىر ئەمەس ، بۇ يۇرۇشتە باتۇرلۇق دېيىلمىدىغان بولسا ، چېكىنىش مۇغەمبەرلىك قىلىپ ، دۇشمەن كۆزىدىن غايىب بولۇپ كېتىش ـــ قالتىس زور باتۇرلۇق بولىدۇ .

باتىرغازى جىم بولۇپ قالدى .

ئاتلار ئاياغلىرىدىن بىر خىل تاۋۇش چىقىرىپ ، ئېغىر چامداپ يۇرمەكتە ئىدى .

قىسسىم ئىككىنچى كۈنى ئەتىگەنلىكى كەك ، ئۆسكىلەك چۆپلۈك بىر سايغا كىرىپ كەلدى . بىر ئۆستەك سۇنىك ئېقىۋاتقانلىقى ۋە ئۇ يەر بۇ يەردە ئات ـ كالا تېزەكلىرىنىك كۆزگە تاشلىنىپ تۇرغانلىقىدىن بۇ كەڭرى ، چىرايلىق سايدا ئادەم بارلىقى بىلىنىپ تۇراتتى . ئۇلار ئاتلىرىدىن چۈشۈپ دەم ئالدى ، ئەك ئاخىرقى نانلىرىنى سۇغا چىلاپ يېيىشتى .

ـــ بۇ سايدا ئادەمنىك بارلىقى بىز ئۈچۈن ياخشىلىق ئەمەس ، ـــ دېدى ئاقىلبەك ـــ قوراللىقلار بولمىغان تەقدىردىمۇ ، ئىشەنچ قىلىپ بولمايدۇ .

ـــ ئەلۋەتتە ، دېدى نىزامىدىن سەگەكلىشىپ ، ـــ مۇھىمى پولك بايرىقىنى يوشۇرۇش كېرەك ، قېنى يولداشلار ، مۇرەڭلەردىكى پاگون ، كۆكسىڭلاردىكى ئوردىن ، پېشانەڭلاردىكى كاكارلارنى ئېلىۋېتىڭلار ، قوينۇڭلارغا تىقىڭلار .

ـــ ئېگەرنىك ئاستىغا جايلىساق قانداق ؟ ـــ دېدى ئاقىلبەك .

ـــ بولمايدۇ ، قويۇندىن باشقىسى بىكار ، ـــ ئۇ ئۆزى گىمناستوركىسىنى يېشىپ ، پولك بايرىقىنى بېلىگە ئوردى - دە ، ئۇستىدىن گىمناستوركىسىنى يەنە كىيىۋالدى . بىردەمدىلا ئۇلار خۇددى قىسسىدىن هەيدىۋېتىلگەن جەڭچىلەردەك هالغا كېلىپ قالدى .

بىر سائەت دەم ئالغاندىن كېيىن ، يېڭىدىن ئۆرلەپ چىققان

كۈن ئۇلاردا بىر خىل ئېزىلىش قوزغاپ ، ئىسسىتقان چاغدا قىسىم يەنە ئاتلىنىپ يولغا چىقتى . دېگەندەك بىرەر سائەت ما- ڭا - ماڭمايلا ئىككى ياندىكى تاغ باغرىدىن ، ئالدىدىن نەچچە يۈزلىگەن ئادەملەر ئۇلارنىڭ ئالدىنى توراپ چىقىپ كەلدى . بىرنەچچىسىنىڭ قارا مىلتىقلار بار ئىدى . ئۇلار ئۇچ تەرەپلەپ يوپۇرۇلۇپ كەلمەكتە ئىدى .

— ھەرگىز ئوق چىقارماڭلار ، قارشىلىق قىلماڭلار ، — دېدى نىزامىدىن ، — ھەممىسى بۇيرۇقتا بويسۇنۇپ قوراللىرى- نى مۇرىسىدىن ئالماي ماڭسۇن .

— ھە ... دەللىقانىنىڭ ئىتلىرى ، سۈدىن چىققان مۇشۇكتە بولۇشۇپ قاپسەن ، نەگە مېڭىشتىڭ ، — دېدى ئالدىدىكى قو- رالنىڭ بىرسى .

— ئاقىلىبەك ئالدىغا چىقتى :

— ئوسماندىن يېڭىلگەنلەرمىز ، ھەممە نېمىمىزدىن ئاي- رىلدۇق ، يۈرتىمىزغا كېتىپ بارىمىز .

— ئەلۋەتتە يېڭىلىسەن ، تۈرقۇڭ كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ ، قارا قاش قەبىلىسىدىنمۇ سەنلەر ؟

— ياق نايمان .

— ۋۇي ئۆلگۈرلەر ، ئاتتىن چۈشۈش ، قورالنى تاشلا ، كىيىملىرىڭنى يېشىش...

بەزىلىرىنىڭ ئانقا ، بەزىلىرىنىڭ قورالغا ، بەزىلىرىنىڭ چىگرىن ئۆتۈكلەرگە كۆزى چۈشكەنىدى .

— بولۇش ، چاقا بايدىن ئامان قالىمەن دەپ ئويلاش- ما !...

ئالدىدىكى قارا ساقاللىقى ھەدەپ ۋارقىراپ — دېۋەيلەپ كەلمەكتە ئىدى ، ھەممىسى تۆت تەرەپتىن ئۇلارنى قورشاپ يە- قىنلاپ كېلىشكە باشلىدى . ئەڭ دەسلەپ قارا ساقاللىقى ، يەنە بىر توغرىلىق پاكار بىرسى نىزامىدىنىڭ تاپانچىسىغا قول ئۇ-

زاتتى ، توپ ئىچىدىن ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراشلار كۆتۈرۈلدى :

ـــ ئۇر... سوق ... ! تارت !...

جەڭچىلەر قوراللىرىنى بەتلەشكەنىدى ، نىزامىدىن كۆز ئۈ-شارىسى بىلەن ئۇلارنى توختاتتى . نەچچىسى كېلىپ قوراللارغا ئېسىلدى ، گىمناستورکىلارنى يىرتىشنى ، ئۆتۈكلەرنى سالدۇ-رۇشقا كىرىشتى .

باتىرغازى كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ۋارقىرىدى :

ـــ باشقا نەرسىلىرىمىزنى ئالساڭ ئېلىش ... كىيىملىرىمىزگە تېگىشمە !... بىز ھايۋان ئەمەس ، قىپيالىڭاچ يۇرىدىغان !...

ئۇلار سالدۇرۇپ ئالغان ئۆتۈكلەرنى ، تارتىۋالغان قورال-ئاتلارنى بىر - بىرىدىن قىزغىنىشىپ تالىشىشقا چۈشتى . نىزا-مىدىن قوراللىرى ، ئاتلىرى ، يالىڭاچ قالغان جەڭچىلىرىنى كۆز ئىشارىسى بىلەن يۇرۇشكە بۇيرۇدى .

جەڭچىلەر خاپىچىلىقتا كەينىگىمۇ قارىماي ماڭمۇەردى ، خېلى يەرگىچە باشقىلارنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇڭلىرى ئاڭلىنىپ تۇردى . بىراق ، كۆكۈل مەيدانلىق كەڭرى ساي ، يېشىل تاغلار ھېچكىمنىڭمۇ مەيلىنى تارتالمىدى ، ھەممە ئۇنىرى ، كۆڭۈلسىز يۇرمەكتە ئىدى ، ئۇلار نىزامىدىنىڭ ئاتلار ، قوراللارنى قارشى-لىقسىزلا بېرىۋەتكەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى چۈشىنىپ تۇرسىمۇ ، يەنە نېمىشقىدۇ ، ئۇنىڭدىن خاپا ئىدى .

جەڭچىلەر شۇنداق جىمجىتلىق ، ئېغىر سۈكۈت ئىچىدە يۇرۇپ ، كەچكە يېقىن ، يەنە بىر ھەيۋەتلىك تاغ باغرىدىكى يالغۇز قوشنىڭ ئالدىغا كەلدى . كىگىزلىرى ئۆتمىتۈشۈك بولۇپ كەت-كەن قوش ئىچىدىن ئاغزىدا چىشى قالمىغان ، يۈزلىرى كونا مەسىنىڭ قونچىدەك پۈرلەشكەن بىر مومای چىقتى . مومای بىر كۈنلۈك يول ئازابىنى تارتقان كىيىم - كېچەكلىرى يىرتىلغان ، يالاڭ ئاياق ، ئاچ جەڭچىلەرنى كۆرۈپ ئىچى سىيرىلدى ئەتما-

لىم :

ـــ كېلىڭلار ، بالىلىرىم ، دەلىلقانىنىڭ ئادەملىرى ئوخشايسىلەر ، ئاچ قاپسىلەر ، بىلىمەن سىلەر ھازىر شۇ كۈنگە قالدىڭلار ... ـــ دېدى .

ـــ شۇنداق ، ئانا ... سىز قايسى قەبىلىدىن ؟ ـــ دەپ سورىدى باتىرغازى .

ـــ چاقاباي !

ـــ چاقاباي ؟...

ـــ چاقاباي دەپ قورقما بالام ، چاقابايلىقلاردىن بۇلانغان ئوخشايسىلەر ، ئادەم ئوخشاش بولمايدۇ ، ھەي ... بالام ، ئۆمۈر دېگەندە ، بىر يانچۇقىغا ياخشىلىق ، ئىنساپنى ، بىر يانچۇقىغا يامانلىق ، ئىنساپسىزلىقنى سېلىپ يۈرىدىغانلارمۇ ، ئىككىلا يانچۇقىغا ياخشىلىق ، ئىنساپلىقنى سېلىپ يۈرىدىغانلارمۇ ، ئۆمۈر بويى يامانلىق ، ئىنساپسىزلىق تېخى ۋەھشىيلىكنى سېلىپ يۈرىدىغانلارمۇ بولىدۇ . سىلەر چاقابايلىقلارنىڭ يامانلىرىغا ئوچراپ قاپسىلەر ، يامانلىرى ئاز ئىدى ، ھازىر كۆپىيىپ قالدى ، مەيلى دەڭلار ، بۇ ئۆمۈر شۇنداق ياخشى ـ يامانلىق ئارىسىدا كېتىپ بارغان ئۆمۈر ، قېنى كېلىڭلار ، ئولتۇرۇڭلار ، دەم ئېلىڭلار...

كۆپنى كۆرگەن موماي ، جەڭچىلەرنىڭ روھىي ھالىتىگە ، شۇ تۇرقىغا قاراپ ، ھەممىنى چۈشەنگەندى ھەم ئۆزىنىڭمۇ تۆكۈلۈشكە تەييار تۇرغان دەردلىرى نۇرغۇن ئىدى .

جەڭچىلەر قوشنىڭ سىرتىدا ، چۆپلۈكتە ئولتۇرۇشتى .

ـــ نېنىم يوق ، بالىلىرىم ، قېتىقىم بار ، تىقىپ قويغاندىم ، سىلەرگە بىر چىنىدىن يېتىدۇ ، ـــ موماي ئۇھ تارتتى ، ـــ ئوسمانىنىڭ ئادەملىرى ئادەم ئەمەس ، ھايۋان دېسەكمۇ كەملىك قىلىدۇ ، مەن بىر تۈل خوتۇنغا كۆرمىگەن ئازاب سالىدى ، سىلەرنى ھەر نېمە قىلىدۇ ، زارلىغىنىمغا قارىماي ، ئىككى قوي ، سېغىز ئىچىۋاتقان بىر ئۆشكەمنى بۇلاپ كەتتى . ئىككى-

ئۇچ نەنسىنىڭ ، چالىمدىن قالغان ئەسكى چاپانىنىڭ قويىندى
ئۇلارغا ئېل كېرەك ئەمەس ، كۇنىمىز شۇنداق ئادەمگە قالسا
قانداق بولۇپ كېتەرمىز ، بۇرە بار يەردە قوي قالامدۇ ؟ ...
ئادەم ئوخشاش بولمايدۇ بالىلىرىم ، كالىنىڭمۇ سۈتلۈكى ، سۈتى
سىزى ، ئاتنىڭمۇ تېپكەك ـ چىشلەيدىغىنى ، ياۋاش ـ مۇمىن
بولىدۇ ئەمەسمۇ ... سىلەرنىڭ رىسقىڭلار ئىكەن ، قايران ئۆزۈم
كەم يېرىم كۇندىن كېيىن ، قېچىپ كەلدى ، شۇنىڭ سۈتىدىن
قېنى قېتىق ئىچىڭلار ...

موماي تىنماي سۆزلەيتتى . باندىتلاردىن بۇلانغان بولسىمۇ
روھلۇق ـ تېتىك ئىدى . شۇ ئىشلار ئۇنىڭغا قىلچىمۇ تەسىر
قىلمىغاندەك ، تۇرمۇشتا مۇنداق ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشى مۇقەر-
رەردەك سۆزلەيتتى ۋە جەڭچىلەرگە تەسەللى بېرەتتى .

ـــ بۇ ئىشلارمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ ، ئاپا ، دەلىلقانىنىڭ ئادەم-
لىرى يەنە قايتىپ كېلىدۇ ، ـــ دېدى باتىرغازى بىر چىنە
قېتىقنى بىراقلا سۈمۈرۈۋېتىپ ، ـــ يامانلىق ، بۇلاڭچىلىق
قىلغانلار ، ئىنقىلابقا قەست قىلغانلار ئۆزىگە قىلىدۇ ، ئاز كۇندە
كۆرىمىز تېخى...

ـــ شۇنداق دەلىلقان ، ئەخمەتجانلار ياشىسۇن ، ئۇلار بىز-
نى گومىنداڭ دېگەن ئاپەتتىن قۇتۇلدۇرغانىدى ، ئوسمانمۇ ئۇ-
نىڭغا قارشى ئۇرۇشقان ، كۆڭلىگە نېمە جىن كىرىدىكىن ، ئەمدى
ئۇنىڭ بىلەن بىرلىشۇېلىپ ، ئۆزىمۇ بىر ئاپەتكە ئايلاندى ،
ئۇنىڭ بىلەن بىرلەشكەندىكىن ، ئاپەت بولماي نېمە بولماق ،
ئۇنىڭغا چۇشەنمەي ئەگىشىۋاتقانلارمۇ كۆپ ...

جەڭچىلەر بىر چىنىدىن قېتىق ئىچىشىپ ، مېڭىشقا تەرەد-
دۇتلەندى . ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىن نۇر ئۆچكەن ، ئەتراپقا بېقىش-
لىرىدا ئۇمىدسىزلىك ئەكس ئېتەتتى .

ئاشۇ كۆرۇنگەن ئېگىز تاغدىن قايرىلىپ ، يەنە بىر كۇن
ماڭساڭلار ، ـــ دېدى موماي قولى بىلەن كۆرسىتىپ ، ـــ

دەلىلقانىنىڭ ئېلىگە يېتىسىلەر ، ئۇلار سىلەرنى تارباغاتايغا يەتكۈزۈپ قويار ، غەيرەت قىلىڭلار ، بالىلىرىم ، غەيرەت دېگەن ئەرگە قانات...

ـــ رەھمەت ، ئاپا ـــ دېدى نىزامىدىن ، ـــ سىزنىڭ بۇ ياخشىلىقىڭىزنى ئۇنتۇمايمىز ، دەلىلقانىنىڭ جەڭچىلىرى ئۇنتۇمايدۇ ، سىزنىڭ يانچۇقلىرىڭىز پۇتۇنلەي ياخشىلىق ، ئىنساپ بىلەن تولغانكەن...

جەڭچىلەرمۇ ، مومايمۇ كۈلۈشتى .

قىسسىم يولغا چىقتى .

ئون ئۇچىنچى باب

ئون ئىككى كۈندە نىزامىدىن پولكىدىن هايات قالغان ئون ئىككى ئادەم تارباغاتايغا ـــ شىمالىي فرونت گېنېرال شتابى چېكىنىپ كەلگەن جايغا يېتىپ كەلدى . ئازابلىق سەپەر ئۇلارنى پۈتۈسە ئۇچۇپ كەتكۈدەك هالغا كەلتۈرۈپ قويغان : كۆزلەر چوڭقۇر چاناق ئىچىدە پىلدىرلاپ قالغان ، لەۋلەر قۇرۇپ گەز باغلىغان ، مەڭىزلەر ئىچىگە كىرگەن ، چىرايلار ئۇششۇك تەگكەن كەچكۈز يوپۇرمىقىدەك قاريدىغان ، تاپانلار تېشىلىپ ئويۇلغان... قىسقىسى ئۇلار بىر تېرە ، بىر ئۈستىخان بولۇپ قالغان هالدا ، ئۇرۇشنىڭ هېچقاچان كۆرۈپ باقمىغان سەرسانلىق ـ سەرگەردانلىق چۆلىدىن يېتىپ كەلگەنىدى . شەهەر سىرتىدىكى قاراۋۇللۇق پونكىتىغا يېتىپ كەلگەندە ، ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان جەڭچىلەر ئۇلارنى كۆرۈپ يىغلىۋەتتى . هەممىدىنمۇ ئۇلارنىڭ تاغ ـ تاشلىق شۇنچە ئۇزۇن سەپەرنى يالاڭ ئاياغ بېسىشى هەرقانداق ئادەمنىڭ ئىچىنى ياندۇراتتى...

ئۇلار گېنېرال شتابىنىڭ دەرۋازىسىدا تۇرغان پوستلارغا ئۆزلىرىنىڭ كىملىكىنى مەلۇم قىلىۋاتقاندا ، شتاب ئىچىدىن گېنېرال مايۇر دەلىلقان ۋە باشقا شتاب خىزمەتلىرى ئوقتەك ئېتىلىپ چىقتى :

ـــ يولداش نىزامىدىن !...

نىزامىدىن گېنېرالنى كۆردى ـ دە ، تاق تۇرۇپ دوكلات قىلدى :

ـــ يولداش گېنېرال مايۇر ، شىمالىي فرونت ئۇچىنچى ئاتلىق پولكى يېتىپ كەلدى !

گېنېرال ئۇنىڭ سۆزىگىمۇ قۇلاق سالماستىن ، غۇلىچىنى كەڭ كېرىپ كەلگىنىچە نىزامىدىنىنى قۇچاقلىۋالدى .

ـــ قەدىردان نىزامىدىن ، هايات ئىكەنسىز ، كۆپ ئەنسىرىگەنىدۇق··· خۇشاللىق ! خۇشاللىق··· هەممە ئەھۋاللارنى ئۇقتۇق ، سىلەرنى هايات قالدى دەپ ئويلىمىغانىدۇق···

گېنېرال مايۇر گەۋدىلىك ـــ زور ئادەم ئىدى ، نىزامىدىنمۇ شۇنداقلا زور ئادەم بولسىمۇ ، شۇ تاپتا ئۇ كىچىككىنە ئادەمدەك ئۇنىڭ غۇلىچىنىڭ ئىچىدە قالدى . ئاندىن گېنېرال ئاقىلبەك ، باتىرغازى ۋە باشقىلار بىلەن بىر ـ بىرلەپ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى .

ـــ قېنى ، شتاب ئىچىگە كىرىڭلار ، خاتالىق مەندىن ئۆتتى ، مېنى كەچۈرۈڭلار···

هەممىسى زالدەك يوغان بىر ئۆيگە كىردى . ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا تۈرغان ئۇستەلگە ئالتاينىڭ هەربىي خەرىتىسى يېيىلغاندى . نىزامىدىن پولك بايرىقىنى ئېلىپ ، ئۇستەل ئۇستىگە قويدى··· دەلىلقانمۇ ، شتاب خىزمەتچىلىرىمۇ ۋە ئاشۇ بايراقنى كۆز قارىچۇغىدەك ئاسراپ كەلگەن جەڭچىلەرمۇ بايراقنا چوڭقۇر هۆرمەت ۋە بىردىنلا قوزغالغان قىزىق هېسسىياتلار ئىچىدە تىكىلىپ قاراپ تۇرۇشتى .

نىزامىدىن هاياجان بىلەن مۇنداق دېدى :

ـــ بايراقنى هەرقانچە خەتەرلىك پەيتلەردىمۇ جاندىن ئارتۇق بىلىپ ساقلاپ قالدۇق ، مىڭلىغان جەڭچىلىرىمىز قىرىلىپ تۈگىدى ، لېكىن بايرىقىمىز يىقىلمىدى ، دېمەك ئۇچىنچى ئاتلىق پولك هايات !

گېنېرال مايۇر هېچنېمە دېيەلمىدى ، ئۇنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلگەنىدى . پەقەت نىزامىدىنىڭ سۆزىنى ماقۇللاپ بېشىنى لىڭشىتتى··· كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياشلار قۇيۇلدى :

ـــ گومىنداڭ بىزدىن نەچچە هەسسە كۆپ ئەسكىرىي

كۆچى ئالدىدىمۇ ، بىز مۇنداق ئېغىر ئەھۋالغا دۇچ كەلمىگەن ، بەلكى ئۇستۇنلۇكتە تۇرغان ، ـــ دېدى دەلىلقان ئەلەم بىلەن ، ـــ دېمەك قورغان ئىچىدىن چىققان دۇشمەن ، قورغان تېشىدىكى دۇشمەندىن يامان بولىدۇ ، دېگەن ھەربىي كىتابلاردىكى گەپ ، ئۆز ئەمەلىيىتىمىزدە ئىسپاتلاندى .

ـــ بۇ كۆرۈلمىگەن ئۇرۇش بولدى ، ـــ دېدى نىزامىدىنمۇ ، ـــ باندىت قايسى ، خەلق قايسى ، ئۆز قىسىملىرىمىز قايسى ئايرىۋېلىش تەس بولدى ، بەلكى ھوشيارلىقىمىز يېتەرسىز بولغاندۇ...

باتىرغازىمۇ سۆز قىستۇردى :

ـــ ئېغىر يېرى شۇكى ، بەزى قىسىملىرىمىز تەركىبى بىلەن باندىتلارغا قوشۇلۇپ كەتتى .

ـــ بۇنداق ئەھۋال باشقا پولكلاردىمۇ كۆرۈلدى ، ئەسلى بىخۇدلۇق بىزدىن ئۆتتى ، ـــ گېنېرال سەمىمىيلىك بىلەن سۆزلىمەكتە ئىدى ، ـــ قىسىملىرىمىزدا كومىسسارلار خىزمىتى ياخشى ئىشلەنمىدى ، جەڭچىلەردە كۆرۈلگەن ئىنتىزامسىزلىقلار ، باشباشتاقلىقلارغا بۇ غەلىبىدىن كېيىن كۆرۈلىدىغان ئەھۋال ، دەپ سەل قارىدۇق ، بۇ بىر ئاچچىق ساۋاق بولدى . باندىتلارنىڭ ھازىرقى غەلىبىسى قىسمەنلىك ، ۋاقىتلىق . ئومۇمىيلىقتا بىز يەنىلا ئۇستۈن ئورۇندا ، ئەلۋەتتە ! كېچىكتۇرۇشكە بولمايدۇ ، ئومۇميۈزلۈك قايتۇرما ھۇجۇمغا ئەمدى ئۆتىمىز ، خوش ، نىزامىدىن ، سىزنىڭ نېمە تەلىپىڭىز بار ؟

نىزامىدىن نۇرسىز كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ تۇرۇپ قالدى . گېنېرال مايۇر يېنىدىكى پودپولكوۋنىكقا بۇرۇلۇپ مۇنداق دېدى :

ـــ قالغانلار دەم ئالسۇن ، سىز يولداش نىزامىدىننى دوختۇرخانىغا باشلاپ بېرىڭ ، شتاب نامىدىن ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇڭ ، ياخشى داۋالىسۇن ، ياخشى ئوزۇقلانسۇن ، ياخشى كۆتۈل-

سۇن !

پودپولكوۋنىك نىزامىدىنىدىن باشقىلىرىنى باشلاپ چىقىپ كەتتى .

ـــ ئەمدى ئېلىشىمەن ، مەغلۇبىيەتنى غەلىبىگە ئايلاندۇرىمەن ، باندىتلار هامان ئۆلۈمگە مەهكۇم !... ئىسسىق ـ سوغۇق ئەمدىلا بېشىمدىن ئۆتتى ، مەغلۇبىيەت ماڭا ئەقىل بەردى .

ـــ بولىدۇ ، تەلىپىڭىزنى ئالقىشلايمەن ، سىز هازىرچە دەم ئېلىڭ ، بالىنتسىدا يېتىپ داۋالىنىڭ ، سىزگە يېڭىدىن چوقۇم بىر پولك تەشكىل قىلىپ بېرىمىز .

ـــ ياق ، مېنىڭ تەلىپىم باشقىچە ، يولداش گېنېرال مايۇر ، باندىتلارغا قارشى ئۇرۇشقا ئوتتۇرا يۇنىلىشتە قالغان ئۆز پولكىم بىلەن قاتناشماقچىمەن ، مېنىڭ قەتئىي تەلىپىم مۇشۇ !

ـــ بۇنى ئەلۋەتتە ، مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى بىلەن ، بولۇپمۇ سىزنى بۇياققا ئەۋەتكەن باش قوماندانىمىز يولداش ئىسهاقبېك بىلەن سۆزلىشىشكە توغرا كېلىدۇ ، ئەمما مەن سىزنىڭ پىكىرىڭىزگە پۈتۈنلەي قوشۇلىمەن ، هازىرچە داۋالىنىڭ ، ئەسلىڭىزگە كېلىڭ . قېنى يۈرۈڭ ، سىزنى داۋالاشنى ئۆزۈم ئورۇنلاشتۇرىمەن .

گېنېرال مايۇر دەلىلقان نىزامىدىنىنى ئۆزىنىڭ كىچىك ماشىنىسىغا سېلىپ ، دوختۇرخانىغا ئېلىپ كەتتى .

نىزامىدىن ۋە ئۇنىڭ ئارانلا پۈت دەسسەپ قالغان جەڭچىلىرىنى گېنېرالنىڭ بۇيرۇقى بويىچە دوختۇرلار جىددىي داۋالاشقا كىرىشتى . مەخسۇس كۇتكۇچىلەر ـــ نىزامىدىنىنىڭ ئۆزىگىلا مەخسۇس بىر سېبستىرا ، باشقا هەر ئۈچ ئادەمگە بىردىن سېبستىرا قويۇلدى ، كېچە ـ كۈندۈز ئۇزۇلدۇرمەي تېببىي ياردەم بېرىلدى . شۇنداق داۋالاش بىلەن بىر ئاي ئۆتكەندە ، ئۇلار ئەسلىگە كېلىشكە باشلىدى . لېكىن ، دوختۇرلار ئۇلارنىڭ بالىنتسىدىن چىقىشىغا رۇخسەت قىلمىدى . يەنە ئىككى هەپتىدىن كېيىن ،

ئومۇميۈزلۈك بىر قېتىم تەكشۈرۈلۈپ ، ئۇنىڭ نەتىجىسىگە قا-
رايدىغانلىقىنى ئېيتتى .

ۋاقىت ئۆتكەنسېرى نىزامىدىنىڭ يادىغا كونا پولكى —
قەدىناس جەڭچىلىرى پات - پات كېلىدىغان بولدى . بەزىدە
ئاقسلىبەك ، باتىرغازىلار بىلەن ئۇلارنىڭ گېپىنى قىلىپ ، كۈز
كېچىلىرىنى ئۇخلىماي ئۆتكۈزۈشەتتى . سېغىنىش — لەززەت-
لىك ئىش ، سېغىنىشنى ئۆزئارا ئىزھار قىلىشىش ، تېخىمۇ
لەززەتلىك ئىش . سېغىنىش كىشىنى بەزىدە بىئارام قىلسىمۇ ،
لېكىن ئۆزئارا پاراڭ كۆڭۈلدە قاپلىشىپ تۇرغان تۇمانلارنى
تارقىتىدۇ . ئۇلار گايىتىنىڭ ، نادەمنىڭ ، رەيھانىنىڭ ، ئاراش-
نىڭ ، جامالىدىنىنىڭ ۋە ۋاربسجانىنىڭ ھەم باشقىلارنىڭ گەپلىرى-
نى زوقلىنىپ قىلىشاتتى ، يادىغا ئېلىشاتتى ، سېغىنىشاتتى ،
ئۇلار شۇ كۈنلەردە نېمە ئىشلارنى قىلىۋاتقانىدۇ
دەپ ئويلىشاتتى...

قەدىرلىك كىتابخانلار ، نىزامىدىن ، ئاقسلىبەك ، باتىرغازى-
لار ئۆزلىرىنىڭ قەدىناس سەپداشلىرىنى ئويلاۋاتىدۇ ، ئەسلەۋا-
تىدۇ ، ئۇلارنىڭ نېمە ئىشلارنى قىلىۋاتقانلىقىنى بىلگۈسى كېلى-
ۋاتىدۇ ؛ سىلەرمۇ ئۇلارنى ئويلاۋاتقانسىلەر ، ئۇلارنىڭ شۇ كۈن-
لەردە نېمە ئىشلارنى قىلىۋاتقانلىقىنى سىلەرنىڭمۇ بىلگىڭلار
كېلىۋاتىدىغاندۇ ، مەن سىلەرگە ئۇلارنىڭ ئوتتۇرا فرونتتا قالى-
بەك ، تاكامانلار باشچىلىقىدىكى باندىتلار بىلەن قانداق كۈرەش-
لەرنى قىلىۋاتقانلىقىدىن ئازراق سۆزلەپ بېرەي :

× × ×

ئۇ ئۆز زېمىلانكىسىدا قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەن چاغدا ، ئۇنى
بىرسى ئويغىتتى . ئۇ كۆزنى قانداق تېز ئاچقان بولسا ، ئورنى-
دىنمۇ شۇنداق تېز تۇرۇپ كەتتى ، ئالدىدا تېلېفونىست ھەربىي

قىز تۇراتتى :

— يولداش باتالیون كوماندىرى ، — دېدى قىز ئىككى پۇتىنى جۇپلەپ ، ئوڭ قولىنى چېكىسىگە ئېلىپ ، — سىزنى گېنېرال شتابىدىن كەلگەنلەر چاقىرىۋاتىدۇ ، دەرھال كەلسۇن ، دەيدۇ .

كوماندىر سائىتىگە قارىدى ، سائەتنىڭ ئىستىرېلكىسى دەل ئون ئىككىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى .

— ئۇلار قەيەردە ؟ — دەپ سورىدى ئۇ ئالدىراشلىق بىلەن رېمىنىنى باغلاۋېتىپ .

— پولك شتابىدا ، يولداش كوماندىر . .

پولك شتابى بۇ يەردىن ئۈچ كىلومېتىر يىراقلىقتا ئىدى .

— مۇھاپىزەتچىلىرىمنى ئويغىتىۋېتىڭ .

ھايال قىلماي باتالیون كوماندىرى ئىككى مۇھاپىزەتچىسى بىلەن ئاتلىق يولغا چىقتى . ئون بىرىنچى ئاينىڭ سوغۇق كېچىسى ئىدى ، قاراڭغۇدا يول خىرە ئاقىرىپ كۆرۈنەتتى . بۇ يوللارىدا كۆپ قېتىم ماڭغان ئاتلار ئۆز ئىگىلىرىنىڭ باشقۇرۇشىسىز پولك شتابى جايلاشقان ئورۇنغا قاراپ ئىلدام يۈرۈپ كەتتى . تىزگىن سىيرىپ ـ تاراسلاپ كېتىپ بارغان ئاتلارنىڭ تۇياقلىرىدىن ژالىلداپ ئۇچقۇن چاچرايتتى .

ئاتلار پولك شتابى جايلاشقان زېمىلانكا ئالدىغا كېلىپ توختىدى ، ئۇلار ئاتلىرىدىن چۈشۈشتى .

زېمىلانكا ئىشىكىدە تۇرغان قاراۋۇل جىددىي ھالدا تەڭلا ۋارقىرىدى :

— پۇرۇپوسكا ؟

ئۇ دەرھال جاۋاب بەردى :

— گرانات !

قاراۋۇللار ئىشىك ئالدىنى بوشاتتى . ئۇ مۇھاپىزەتچىلىرىنى سىرتتا قالدۇرۇپ ، ئۆزى زېمىلانكا ئىچىگە كىردى . تېلې-

فوننىڭ يېنىدا ئولتۇرغان ھەربىي قىز ئورنىدىن تۇرۇپ چاس بەردى ـ دە ، ئىچكىرىكى ئۆينىڭ ئىشىكىنى كۆرسەتتى :

ـــ مەرھەمەت .

ئۇ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىردى ـ دە ، ئوڭ قولىنى چېكىسىگە ئېلىپ ھۆرمەت بىلەن ئېيتتى :

ـــ يولداش گېنېرال لېيتىنانت ، بۇيرۇقىڭىز بويىچە بەرىنچى باتالیون كوماندىرى كاپىتان گايىت سۇلايمانۇپ يېتىپ كەلدىم !

ـــ راھەت ! ـــ دېدى گېنېرال .

ئۇستى بىر يېرىم مېتىر قېلىنلىقتا لىم ياغاچ ، تاش ، توپا ، قۇم بىلەن مۇستەھكەم قىلىپ ياسالغان بۇ يەر ئاستى ئازادە ئۆيدە ، غۇلجىدىن بۇگۈن چۈشتىن كېيىن كەلگەن مىللىي ئارمىيە باش قوماندانى گېنېرال لېيتىنانت ئىسھاقبېك ، قىزىل پاگونلۇق ، ئېگىز بويلۇق بىر پولكوۋنىك ، يەنە بىر ئوتتۇرا بويلۇق پودپولكوۋنىك ، گايىتنىڭ ئۆز كوماندىرى يېشىل پاگونلۇق پولكوۋنىك ئولتۇراتتى . زېمىلانكا ئىچىنى ئونىچى لامپا يورۇتۇپ تۇراتتى . باتالیون كوماندىرىنىڭ دوكلاتىدىن كېيىن ، زېمىلانكا ئىچى بىردىنلا جىمىپ كەتتى . سىرتتىنمۇ ھېچقانداق تىۋىش ئاڭلانمايتتى . گېنېرال لېيتىنانت ئىسھاقبېك گايىتنىڭ غوللۇق بەستىگە ، سىرىق بۇرۇتىغا سەپسېلىپ قارىغاندىن كېيىن ، قىزىل پاگونلۇق پودپولكوۋنىككە قاراپ قويدى . بۇ قاراشتىن مەلۇم مەنىنى چۈشەنگەن پودپولكوۋنىك ئورنىدىن تۇرىدى ـ دە ، يېنىدىن بىر پارچە قەغەزنى چىقىرىپ ، ئوقۇشقا تەمشەلدى . بۇ باتالیون كوماندىرى ئۇچۇن ئالدىنئالا تەييارلانغان يازما بۇيرۇق ئىدى .

ـــ بۇيرۇق ! ـــ دېدى ئۇ ، شۇ سۆز بىلەن تەڭلا زېمىلانكا ئىچىدىكى ھەممىسى قوزغالدى ۋە ھۆرمەت بىلەن تىك تۇرۇشتى ، باتالیون كوماندىرىنىڭ قەلبى شۇ نەرسىنى سېزىپ چۈشەن-

دىكى ، بۇيرۇق ئۆزىگە بېرىلەتتى ، شۇڭا ئۇ بۇيرۇقنى ئىنتايىن زېرەكلىك بىلەن تېگىشۈپلىشقا تەييارلاندى .

ئۇ ئوقۇدى :

«شىخۇ بىرىنچى پولك بىرىنچى باتالیون كوماندىرى كاپىتان گايىت سۇلايمانۇپ ، سىز ئۆز باتالیونىڭىزنى باشلاپ ، 16 - نويابىر كۈنى ئۈندۈرىخان ئاۋۇلىنى (جاڭزىسىنى) ئىشغال قىلىسىز ، 18 - نويابىر كۈنى شەيتان كۆۋرۈكنى ئالىسىز . سىزنىڭ ئوڭ تەرىپىڭىزدە ئىككىنچى ئازاد نىشانلىق پولك ، سول تەرىپىڭىزدە ساۋەن بەشىنچى ئىسكادرونى ھەربىكەت قىلىدۇ ، مۇناسىۋەتتە بولىسىز ۋە شۇ يەردە قالىبەك باندىتلىرىنىڭ ھۇجۇم قىلىش يولىنى توسۇپ ياتىسىز ، بۇيرۇق چۈشمىگۈچە شەيتان كۆۋرۈكتىن قوزغالمايسىز !

مىللىي ئارمىيە گېنېرال شتابى

1947 - يىل ، 41 - نويابىر .»

— بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىشقا تەييارمەن ! — دېدى باتالیون كوماندىرى كۆتۈرەڭگۈ ئاۋاز بىلەن تاق تۇرۇپ .

— قايتىلاڭ !

باتالیون كوماندىرى ھېلى ئوقۇلغان بۇيرۇقنى ئەينەن — بىر-بىر سۆزىنىمۇ قالدۇرماي ، تولۇق قايتىلاپ بەردى .

— يارايسىز ! — دېدى گېنېرال لېيتىنانت ۋە ئۇنىڭ يۈزىدە تەبەسسۇم جىلۋىلەندى :

— قىينىچىلىقلىرىڭىز بارمۇ ؟

— يوق .

— تەلىپىڭىز بارمۇ ؟

— يوق ، يولداش گېنېرال لېيتىنانت !

— ئۇنداق بولسا ، پولك كوماندىرىڭىز بىلەن كونكرېتنى ئىشلارنى مۇزاكىرە قىلىڭلار ، قايتىڭ .

گايىت سۇلايمانۇپ بۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى . ئۇن مىنۇتقا

يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە باتالیون كوماندىرى ئۆز ئۇستىگە ئېغىر ۋەزىپىلەرنى ئېلىپ چىقتى . شۇ كېچىسىلا پولك كوماندىرى ئۇنى يېڭى مەلۇماتلار بىلەن ئاگاھلاندۇردى ۋە يەنە ئۇنى قەيسەر بولۇشقا ، ئىرادىلىك بولۇشقا ، سەزگۈر بولۇشقا چاقىردى . ئېلىنغان مەلۇماتلارنى بايان قىلدى : رازۋېدكىچىلارنىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا ، تاكامان بىر بۆلۈك باندىتلار بىلەن بىزنىڭ مايتاغنى مۇھاپىزەت قىلىپ تۇرغان بىر ۋزۋود ئادەمىمىزگە ھۇجۇم قوزغىغان . قالىبەك يەنە بىر بۆلۈك باندىتلار بىلەن شەيتان كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ ، ئۇندۇرخان جاڭزىسىغا كېلىپ جايلاشقان ، ئۇنىڭ ئادەملىرى بىردەم ئوچ يوز ئۆپچۆرىسىدە ، بىردەم بەش يۈز ئۆپچۆرىسىدە كۆرۈنىدىكەن . بۇلارنىڭ مەقسىتى يەنسخەي كۆۋرۈكىنى ئىسكەنجىگە ئېلىپ ، بىزنىڭ پولكقا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىش ، شۇنداق قىلىپ ، ئوتتۇرا فرونتنى ئېغىر چىقىمغا ئۇچرىتىش ياكى بىتچىت قىلىشنى قەستلىگەن ، بۇلار نېمانچىلا غالۋاراپ ، كۆرەڭلىك بىلەن ئوتتۇرىغا سەكرەپ چىقالايدۇ ؟ مەلۇماتلارغا قارىغاندا ، بۇلارنىڭ ئارقا تەرىكى ئورازقان باشچىلىقىدىكى گومىنداڭنىڭ قوتۇبىدا تۇرۇشلۇق سەككىزىنچى ئاتلىق پولكى ئىكەن . سەككىزىنچى ئاتلىق پولك قوتۇبىدا ـ شەھەر ئىچىدىلا ئەمەس ، ھازىر ماناس تاغلىرىغا يېيىلغان . شۇڭا ، مۇناسىۋەتتە بولۇۋېتىپتۇ .

ـــ ئىگىلەنگەن ئەھۋال شۇ ، دېدى پولك كوماندىرى ، ـــ روتا كوماندىرلىرىغا ئەتە ئۇقتۇرۇپ ، پۈختا تەييارلىقتىن كېيىن ، كېچىسى پىيادە يولغا چىقىڭلار . ئون سەككىزىنچى نويابىر كۈنى مەنمۇ شەيتان كۆۋرۈككە يېتىپ بارىمەن .

ئۇنىڭ سۆزلىرى ئىشەنچلىك ھەم قەتئىي ئىدى .

گايىت سۇلايمانۇپ ئۆز باتالیونىنى باشلاپ كېچىسى يولغا چىقتى . ئۇ ھەربىر روتىنى ئىككى يۈز ـ ئىككى يۈز ئەللىك مېتىر ئارىلىق تاشلاپ مېڭىشقا بۇيرۇق بەرگەنىدى . شۇڭا ،

ئىككىدىن بولۇپ كېتىپ بارغان تۆت روتا بىر يېرىم كىلومېتىرىدەك ئۇزۇنلۇقتا ئالغا ئىلگىرىلەيتتى . باتالیون كوماندىرى بۇ يەرلەرنى ياخشى بىلىدۇ : ئۇندۇرخان دېگەن يەر بىر كونا جاڭزا ۋە بۇ يەردە ئون بەش ـ ئون ئالتە ئۆيلۈك مالچىلار بار . بەش يۈز ئادەم ياكى ئۇچ يۈز ئادەم سىققۇدەكمۇ ئورۇن يوق . ئەگەر دۇشمەن بۇ يەرگە كېلىپ ئورۇنلاشقان بولسا ، مۇقىم تۇرالمايدۇ ، پەقەت بىرنىڭ يۆنىلىشىمىز ، تۇرار جايىمىزنى بايقاش ئۈچۈن ۋاقىتلىق تۇرۇۋاتقان بولۇشى مۇمكىن ... لېكىن ئابارون تۇتۇپ تۇرالمايدۇ .

باتالیون ئۇندۇرخانغا يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى . گايىت تۆت روتىسىنى تۆت تەرەپكە قاپسىلاپ كېلىپ ئۇندۇرخاننى ئىسكەنجىگە ئېلىشقا بۇيرۇق بەردى . بىراق ، ئۇلار قانچە يېقىنلاشقانسېرى ، ئۇندۇرخان شۇنچە تىنچ ـ جىمجىت ئىدى . باتالیون كوماندىرى ئەجەبلىنىشكە باشلىدى : نېمىشقا شۇنداق ، گويا ھايات يوقتەك جىمجىت . ئەگەر بولمىغاندا مالچىلار ئېتىلىرىنىڭ ئاۋازىمۇ ئۆچكەن ؟ ... ياكى باندىتلار بۇ يەرنى ئىگىلىگەن چاغدا ، ئېتىلارنى ئېتىۋەتكەنمىدى ؟ ياق ئۇلار ئېتىنىڭ رولىنى ئەگەدىرلەيدۇ ، بۇ مۇمكىن ئەمەس .

باتالیون بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلدى . پەقەت جاڭزىغا ئۇچ يۈز مېتىرەدەك ئارىلىق قالغاندا ، گايىت ئالدىن چارلىغۇچىلار گۇرۇپپىسىنى ئەۋەتتى ، ئۇلار ئانچە كېچىكمەي ، شۇنداق خاتىرجەم ھالدا گودۇكلىشىپ قايتىپ كەلدى :

ـــ جاڭزىدا ھېچكىم يوق ، ـــ دېدى ئۇلار ، ـــ پەقەت بۇلۇڭدىكى بىر كىچىك ئەسكى ئۆيدە يالغۇزلا بىر موماي قاپتۇ .

قوشۇن جىددىي ھالدىن ئادەتتىكى ھالىغا كېلىپ ، ئىشكىلىرى ھاڭقىرقاي ئوچۇق قالغان جاڭزىغا كىرىپ كەلدى . راست دېگەندەك قوي قىغلىرى بىلەن تىنىپ كەتكەن يوغان قورۇ ئىچى بوران ئۇچۇرۇپ كەتكەندەك ھاڭقىرقاي ئىدى . ھېچ ئويلىمىغان

هالدا ئۇندۇرخان ئۇرۇشسىزلا ئىشغال قىلىندى . گايىت موماي-
نىڭ جىن چىرىغىنى ياندۇرۇپ ئۇنىڭدىن هال - ئەهۋال سورا-
دى . موماي ، قالىبەك ئۇچ يۈزدىن كۆپرەك ئادەمنى بىلەن ئۇچ
كۈندىن بېرى مۇشۇ قورۇدا تۇرغانلىقىنى ، هەر كۈنى كېچە -
كۈندۈز دېمەي ، بىرنەچچە ئادەملىرىنى نەلەرگىدۇ ئەۋەتكەنلىكە-
نى ، بۇگۈن قانداقتۇ ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ ، كۈن ئولتۇرماس-
تىن ئالدىراپ - تېنەپ ئاتلىنىپ ، بۇ يەردىكى ئون ئالتە ئۆيلۈك
مالچىلارنى مالليرى بىلەن قوشۇپ هەيدەپ كەتكەنلىكىنى سۆز-
لەپ بەردى - دە ، ئاخىرىدا :

— بايا سىلەرنىڭ بۇ يەرگە كېلىدىغانلىقىڭلارنى ئۇ بىلىپ
قالغان ئىكەن - دە ، — دېدى .

ئانا ، — دېدى كوماندىر ، — بىزنىڭ بۇ يەرگە كېلىدە-
غانلىقىمىزنى ئۇنىڭ قانداق ئۇقۇپ قالغانلىقىنى بايقىيالمىدىڭىز-
مۇ ؟

— ۋاي ... بالام ، بايقاي - بايقىماي ، قالىبەك دېگەن
يەرنىڭ ئاستىدا يىلان كۆشكەننى بىلمىدىغان نەرسە ، ئۇنىڭ
ئاتلانغان ئادەملىرى كېيىكتەك ئۇچقۇر ، تۇلكىدەك قۇۋ ، بۆرىدە
ۋەهشىي تۇرسا ، بىلمەي قالامدۇ ، — دېدى موماي ۋە ئوغلى
بىلەن كېلىنىنىمۇ هەيدەپ كەتكەنلىكىنى كۆز يېشى قىلىپ
سۆزلەپ بەردى .

باتالىيون دەرهال يولغا چىقتى .

ئۇلار تاغقا يېقىنلاشقانسېرى تۇزلەڭلىكتىكى ئىزغىرىن شا-
مال ئاستا - ئاستا يۇتمەكتە ئىدى . ئاسمان بوشلۇقىدىكى چە-
مىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلار ئۇلارنىڭ يولىغا سۇس يورۇقلۇق
تۆكۈپ تۇراتتى ۋە ئۇلار ئۆزلىرىنى بارغانسېرى سۇرلۇك ، قا-
راڭغۇلۇق ئىچىگە كىرىپ كېتىپ بارغاندەك هېس قىلاتتى .
بىراق ، بۇ يوللار قانچە خەتەرلىك بولسىمۇ ، جەڭچىلەر ئۇچۇن
ئاسماندىن بومبارىمان قىلىش ، ئەتراپتىن ئوقلار ئۇچۇپ تۇر-

غان يوللارغا قارىغاندا بۇ يوللار هامان خاتىرجەم ، ئەندىشىسىز بىلىنەتتى . شۇڭا ، يۇلتۇزلار ئالەمنىڭ گۈزەللىكىدىن ھۇزۇر-لىنىپ ۋە ئاجايىپ ھېس - تۇيغۇلارغا چۆمۈلۈپ مېڭىشاتتى . ئۇرۇش ئىچىدىكى ھايات قىزىق بولاتتى ، ئۇرۇش ئىچىدىكى ھايات ـــ قىلىنىڭ ئۇستىدە تۇرغان ھايات ، ئەجەل بىلەن ئېيتىد-شىدىغان ھايات ، ئەمما جەڭچىلەر ئۇچۇن تىنچ يەرلەردە ياشاۋاتە-قان ئادەملەردەك خاتىرجەم ھايات ! ھۇجۇمغا ئۆتەلمەيۋاتقان جەڭچى ئېرىقنىڭ قىرىنى دالدا قىلىپ ياكى چولاق تامنىڭ كەينىدە پاناھلىنىپ ۋە ياكى ئازگال ئىچىگە چۈشۈپ ئوڭدا يېتىۋېلىپ ، ئۇستىدىن ۋىزىلداپ ئەجەل ئوقلىرى ئۆتۈپ تۇرسە-مۇ ، خۇددى تىنچ - خەۋپسىز كۈنلەردىكىدەك يۇلتۇزلارغا قا-راپ ، يارىنى سېغىنىدۇ ، كەشتىلىك ياغلىققا قارايدۇ . تېخى ئۇرۇشنى تۈگىتىپلا توي قىلىشنى ئويلايدۇ ... ئۇلارغا دەھشەت-لىك ئۇرۇشلارمۇ ئادەتتىكى خاتىرجەم تۇرمۇشتەك بىلىنىدۇ . ئۇرۇش ئىچىدىكى ھاياتنى قانچىلىك خەۋپ ئورىۋالغان بولسە-مۇ ، تىرىكلىك ـــ ئۇمىدۋارلىققا باي بولىدۇ .

تاغ باغرىدا قويۇق ئورمانلىق كۆرۈندى ، بىرئاز ئىلگىرىلە-گەندىن كېيىن ، ئۇنىڭ يېنىدا بىر جاڭزا ۋە جاڭزىدىن ئىس چىقىۋاتقانلىقى بىلىندى .

كوماندىر ئالدىدا كېتىپ بارغان ئىككىنچى روتىنىڭ خە-ۋەرچىسىدىن بۇ ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن ، قەدىمىنى ئىلدام-لىتىپ يۇرۇپ ئېگىزرەك يەرگە چىقىپ ، جاڭزا ئىچىگە قارىدى ۋە قورۇنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى موما ياغاچقا بەش ئاتنىڭ باغلاپ قويۇلغانلىقىنى ئىلغا قىلدى . قوشۇن ئىلداملىق بىلەن يۇرۇش قىلدى . جاڭزىغا ئىككى يۈز مېتىرەدەك قالغاندا ، قوشۇننىڭ كەينىدىكى ئوزۇق - تۇلۇك ھەم ئېغىر قوراللار ئارتىلغان ئاتلارنىڭ ئايىغىدىن چىققان تاۋۇشلار ئاڭلىنىپ قالدىمۇ ياكى قوشۇننىڭ ئالدىراپ ماڭغانلىق شەپىسى سېزىلىپ قالدىمۇ ، ھېچ

ئويلىمىغان هالدا ، جاڭزىنىڭ ئۇياقتىكى دەرۋازىسىدىن بەش ئاتلىق تاراسلىتىپ چېپىپ چىقىپ كەتتى .

كوماندىر جىددىيلىشىپ ۋارقىرىدى :

ـــ ۋاي ، ئىسىت ... ئىسىت ... ئىسىت ... بىخەۋدلۇقىمىز ... خەپ باندىتلار ! ... ئېتىمنى ئەكېلىڭلار !...

ئۇنىڭ كۆزلىرى دەھشەتلىك ياندى ـ دە ، ئېتىغا سەكرەپلا مىندى ، ئىككى مۇھاپىزەتچىسى بىلەن ھېچنېمىگە قارىماي ، ھەممىنى ئۇنتۇغان هالدا ، ئۇلارنىڭ كەينىدىن قوغلاپ كەتتى . ئاڭلىغانلىرىدىن قارىغاندا ، ئۇلارغا يېتىۋېلىش قىيىن ، شۇنداق بولسىمۇ ، غەزەپ بىلەن ئېتىغا قامچا سالاتتى . راست دېگەندەك ئۇلار بارغانسېرى ئۇزاقلاپ كېتىپ باراتتى . ئۇ كەينىدىكى مۇھاپىزەتچىسىنىڭ مىلتىقىنى ئالدى ـ دە ، چەنلەپ تۇرۇپ ئاتتى . بىرسىنىڭ قۇلاقچىسى ئۇچۇپ چۈشۈپ كەتتى . ئۇ قۇلاقچىغا يېتىپ بېرىپ ، ئېتىدىن ئىرغىپ چۈشتى ـ دە ، قۇلاقچىنى قولىغا ئالدى . قاچقانلار خۇددى شەيتاندەك بىردەمدىلا كۆزدىن غايىب بولۇپ كەتتى .

باتالیون كوماندىرى سۇلتىيىپ كەينىگە ياندى .

ئۇ جاڭزىغا قايتىپ كەلگەندە ، جەڭچىلەر ئۇنىڭ سېرىق بۇرۇتلىرىنىڭ تىك ـ تىك بولۇپ كەتكەنلىكىنى بايقاشتى . مۇداق چاغلاردا گەپ قىلسا ، سوئال سورىسا ، ئۇنىڭدىن قوپاللىق بىلەن دەككە يەيدىغانلىقىنى جەڭچىلەر ياخشى بىلەتتى .

ـــ تۇتۇق بەرمىدى ، تۇتۇق بېرەتتىمۇ ... ـــ دېدى جەڭچىلىرىگە گۆلىيىپ ، ـــ مانا مەغلۇبىيىتىمىزنىڭ نىشانى ، ـــ ئۇ قۇلاقچىنى يەرگە تاشلىدى . جەڭچىلەر قۇلاقچىنى قولدىن ـ قولىغا ئېلىشىپ ، يورۇقىقا يېقىن تۇتۇپ كۆرۈشتى . قۇيرۇقلۇق قۇلاقچا تۈلكە تېرىسىدىن تىكىلگەن بولۇپ ، يېشىل دۇخاۋدا تاشلانغانىدى . ئوق ئۇنىڭ ئوستىنى تېشىپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ .

ـــ ئىككى ـ ئۈچ سانتىمېتىر تۆۋەنرەك تەگكەن بولسا، غۇ، جېنىنى جەھەننەمدە كۆرەتتىكەن خۇمپەر، ـــ دېدى جەڭچىلەردىن بىرسى.

ـــ ئارىلىق يىراق بولۇپ قالغان ـ دە، ئەگەر سەل بۇرۇنراق ئېتىلغان بولسا ئات ئۈستىدىن موللاق ئېتىپ چۈشۈپ كەتكەن بولار ئىدى، ـــ دېدى يەنە بىر جەڭچى.

ـــ بولدى قويۇڭلار، ئادەمنىڭ ئوغلىنى قاينىتىدىغان نەدىكى گەپلەرنى قىلىشىپ، ـــ دېدى باتالىيون كوماندىرى قوپاللىق بىلەن.

ئىشكىنىڭ يېنىغا ئېسىلغان يوغان قازاندا گۆش قايناۋاتاتتى، شورپىسىنىڭ مەززىلىك پۇرىقى دىماغقا ئۇرۇلماقتا، ئۇچاقتا چاراسلاپ قارىغاي ئوتۇن يانماقتا ئىدى.

ـــ بىز ئۇچۇنلا ئېسىلغان گۆشكەن بۇ، بىچارىلەرنىڭ بىر كۆزى كەينىدە كېتىپتۇ ـ دە ...

ـــ بىزگە بۇيرۇغان دېگىنە ...

ـــ دېمەك، ئىش ئايان بولدىكى ـــ دېدى باتالىيون كوماندىرى، ـــ باندىتلار ئۇندۇرخاندىن قوزغىلىپ بۇ يەرگە كەلگەن، بۇ يەردە ئاز توختىغاندىن كېيىن، يەنە قوزغالغان، بۇ بەش نەپەر ئاتلىق ئۇلارنى يولغا سېلىۋېتىپ، ئۆزلىرى قورسىقىنى تويغۇزۇپ ماڭماقچى بولغان، شۇنىڭغا قارىغاندا بۇلار باندىتلار باشلىقلىرى بولۇشى مۇمكىن، ـــ ئۇ ئاخىرقى جۈملىنى ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ئەلەم بىلەن ئېيتتى.

تاڭمۇ ئاتتى، كۈندۈزى يولغا چىقىشقا بولمايتتى. ئەتراپقا ـــ بىرنەچچە ئورۇنلارغا پوستلار قويۇلغاندىن كېيىن، باتالىيون كوماندىرى باندىتلار ھەيدەپ ماڭغان ماللاردىن قەپقالغانلىرىنى تۇتۇپ كېلىشكە بۇيرۇدى. جەڭچىلەر بىردەمدىلا يەتتە سەككىز قوي ۋە بىر كالىنى تۇتۇپ كېلىپ سويۇشتى.

ئىككى قازاندا كۈن بويى گۆش قايندى. كېچىچە يول

يۇرۇپ هاردۇق يېتىپ كەتكەن جەڭچىلەر نۆۋەتلىشىپ گۆش يېدى ، شورپا ئىچىشتى ۋە جاڭزىنىڭ ھاڭقىرقاي ئوچۇق قالغان ئۆيلىرىدە ، قىغلىق ھويلىدا ئۇخلاشتى . ئون بىرىنچى ئاينىڭ يېرىمىدا ئالاقارنى بېسىپ يولغا چىققان قىسىم ئۇچۇن بۇگۇنكىسى ئەڭ ئىسسىق ، ئەڭ راھەت ئۇيقۇ بولدى .

× × ×

يۇرۇشكە بۇيرۇق بېرىلدى .

باتالیون كېچىدە يولغا چىقتى .

ئىزغىرىن شامالىلىق كېچە ئىدى ، يېرىلغان يۇزلەرگە سوغۇق يېڭىدەك سانجىلىپ ئۆتەتتى . نىشان شەيتان كۆۋرۈك ئىدى . قىسىم ئېغىر يۇرمەكتە ، تاشلارغا پۇتلىشىپ سەنتۇرۇلۇپ كېتىش ياكى «گۇپلا» قىلىپ يىقىلىپ چۇشۇش يۇز بېرىپ تۇراتتى . ئوزۇق ـ تۇلۇك ۋە ئېغىر قوراللار ئارتىلغان ئاتلارنىڭ تاقىلىق تۇياقلىرىنىڭ تاشلارغا تېگىشىدىن چىققان ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى ۋە بەزىدە چاچرىغان ئۇچقۇنلار ۋال ـ ۋۇل قىلىپ كۆرۈنۈپ قالاتتى .

چىچاڭغا[1] يېقىنلاشقاندا ، سوغۇق تاغ شامىلى نۇرغۇن ئاتلارنىڭ ئوپۇر ـ توپۇر ۋە ئادەملەرنىڭ ۋاڭ ـ چۇڭلىرىنى ئېلىپ كەلدى . قىسىم يۇرۇشتىن توختاپ ، ئاۋازنىڭ قاياقتىن كېلىۋاتقانلىقىغا قۇلاق سالدى . ئاۋازلار تېخىمۇ ئېنىق ئاڭلىنىشقا باشلىدى . باتالیون كوماندىرى روتىلارنى پاناھلىق جايلاردىن ئابارون تۇتۇشقا بۇيرۇپ ، ئۆزى ئەڭ ئالدىغا ئۆتتى . قىسىم شەپە چىقارماسلىققا تىرىشىپ ، ئاياغلىرىنى ئېھتىيات بىلەن يۆتكەپ ئەتراپقا يېيىلدى . ئالدىن كەتكەن رازۋېدكىچىلار قايتىپ كېلىپ

---

① يەر ئىسمى .

كوماندىرغا دوكلات قىلدى :

ـــ چىچاڭغا يان تەرەپتىن ئىككىنچى ئازاد نىشانلىق پولك يېتىپ كەپتۇ ، پولك كوماندىرى بىزگە بۇ يەرنىڭ شارائىتىنى ئوبدان بىلىدىغان مانا بۇ كىشىنى قوشتى .

ئۇچىسىغا ئۇزۇن تاشلانمىغان جۇۋا ، بېشىغا تۇلكە قۇلاقچا كىيگەن يەرلىك قازاق مالچى رازۇېدكىچىلارغا قوشۇلۇپ كەلگەنىدى . ئۇ باتالیون كوماندىرىنىڭ سوئاللىرىغا تولۇق جاۋاب بېرەتتى :

ـــ قالىبەكنىڭ ئادەملىرىنى تۆت يۈز ، بەش يۈز ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ دەپ مۇقىملاشتۇرۇشقا بولمايدۇ ، ھېلى قارىساڭ ، بەش يۈز ، بىرەمدىلا ئۇچ يۈز ، چۈنكى ئۇ مالچىلارنى ئۆز قىسمىغا مەجبۇرىي قوشۇۋالىدۇ ، قوشۇلغانلار پەيت تېپىپ قېچىپ كېتىدۇ ، ـــ دېدى ئۇ بىلگەنلىرىنى بايان قىلىپ ، ـــ ئۇ دائىم ئېل بىلەن بىللە يۈرىدۇ ، ئەگەشتۇرۇۋالىدۇ ، ھېلى سىلەرگە مىلتىق ئاتقانلار ، بېسىپ بارساڭلار ، مال باقىدىغان مالچى...

باتالیون كوماندىرى گايىت مالچىدىن شەيتان كۆۋرۈكنىڭ ئورنى ، ئەتراپى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ئەھۋاللارنى تەپسىلىي سوراپ ئۇققاندىن كېيىن ، روتا كوماندىرلىرىنى يىغدى ـ دە ، مۇنداق دېدى :

ـــ ئىككىنچى جەڭگىۋار روتا قىزىل سايى بىلەن يۇقىرىلايدۇ ، تىك چوققىنىڭ ئاستىدىن ئوڭغا بۇرۇلۇپ ، ياندىن ئۆرلەپ چىقىپ ، شەيتان كۆۋرۈككە يان تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىدۇ ، قالغان ئۇچ روتا شەيتان كۆۋرۈك سايىدىن داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلەيدۇ ، مەنزىلگە يېقىنلاشقاندا ئۇچىنچى روتا غەربكە بۇرۇلۇپ ، شەيتان كۆۋرۈككە غەرب تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىدۇ ، ھۇجۇم بەلگە بېرىلگەندىن كېيىن ، ئۇچ تەرەپتىن بىراقلا باشلىنىدۇ . ئۇقتۇڭلارمۇ ؟

باتالیون ئىككى ساي ئىچى بىلەن ئېگىز قارلىق تاغقا قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى . قىزىل سايدا ئىلگىرىلەۋاتقان ئىككىنچى جەڭگىۋار روتا تىك چوققىنىڭ ئاستىغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن بۇرۇلدى . روتا ئىنتايىن تىك خەتەرلىك يالدىن چىقىشى كېرەك ئىدى ، چىقىش ئۇچۇن ئۆمىلەشكە ، يەر تاتىلاشقا توغرا كېلەتتى . بۇ خەتەرلىك ئۆرلەش ھەممىنىڭ كۆڭلىگە ئېغىر ئەندىشە سېلىپ قويدى . چوڭقۇر ھاڭ گىرۋىكىگە تۇيۇقسىز كېلىپ توختاپ قالغاندەك ، جەڭچىلەر بىر - بىرىگە ئەلەملىك بېقىشىپ تۇرۇپ قېلىشتى . جەڭچىلەر ئۇچۇن بۇ تىرىك دۇشمەندىن يامان. راق دۇشمەن بولۇپ سېزىلمەكتە ئىدى . لېكىن ، چىقماي بول. مايتتى ، ھەممىسى روتا كوماندىرىنىڭ ئاغزىغا قاراشتى .

— بۇ خەتەرلىك ئۆتكەلنى دۇشمەننى يەڭگەندەك يېڭەيلى ، قېنى يالغا ھۇجۇم باشلايلى ، — دېدى روتا كوماندىرى .

جەڭچىلەر يالغا يېپىشتى . ئەڭ ئالدىدا يەتمىش بەش كە. لوگرام ئېغىرلىقتىكى ئىستانكوۋۇي پىلىموتنى دۇمبىسىگە ئارتقان ئاراش تۆت پۇتلۇق بولۇپ شىددەت بىلەن ئۆرىگە چىقىپ كېتىپ باراتتى . ئۇنىڭ غەيرىتىگە ، پەمىگە ، چاققانلىقىغا ئاپە. رىن ئېيتىشىپ ، پۇتۇن جەڭچىلەر ئۇنىڭ كەينىدىن ئىز بېسىپ ئۆرلىمەكتە ئىدى .

شەيتان كۆۋرۈك سايىدىن ئۆرلەۋاتقانلار تۇيۇقسىزلا باندىت. لارنىڭ ئەۋەتكەن تۆت ئاتلىق چارلىغۇچىلىرى بىلەن دوقۇرۇ. شۇپ قالدى . ئۇلار بىر كىچىك توغرا بەلدىن ئېشىپ چۇشۇپ ، ئالدىدا كېتىپ بارغان بىرىنچى روتىنىڭ ئالدىغىلا چىقىپ قالغا. نىدى . باتالیوننىڭ ساي بىلەن ئۇدۇل كەتكەن رازۋېدكىچىلىرى ئۇلار بىلەن ئۇچرىشالماي قالغان . باندىت چارلىغۇچىلار ھودۇ. قۇپ قالدى - دە ، بىرنەچچە پاي ئوق ئۇزۇپ ، كەينىگە بۇرۇلۇپ قاچتى . كەينىدىن ۋېڭىلداپ ئۇچۇپ بارغان ئوقلار تۆت نەپەر باندىتنىڭ ئىككىسىنى ئاتتىن ئۇچۇرۇۋەتتى . باتالیون كومان. دىرى

ری ئۇچىنچى روتىنى تېزلىك بىلەن شەيتان كۆۋرۈككە غەربتىن ھۇجۇم قىلىشقا بۇيرۇپ ، ئۆزى بىر گۇرۇپپا ئادەم بىلەن قاچقاندىلارنىڭ كەينىدىن قوغلىدى . لېكىن ، ئانچە يۇرۇش قىلمايلا باندىتلارنىڭ تاراسلاپ ئۇچۇپ كېلىۋاتقان ئوقلىرى ، ئۇلارنى مېڭىشتىن توختىتىپ قويدى . جەڭچىلەر ياتتى ۋە يەر بېغىرلاپ ئالغا ئىلگىرىلىدى . بۇ باتالىيوننىڭ ھۇجۇمغا ئۆتكىنى بولدى . كۆۋرۈككە يېقىنلىشىش زۆرۈر ئىدى . بۇ تەرەپتىن بىر پايمۇ ئوقنىڭ چىقماسلىقى ئۇلارنى كۆپرەك ئانقۇزۇۋاتاتتى .

— مەيلى ، كۆپ ئاتسۇن ، ئاتقىنى ياخشى ، — دەيتتى نادەم ، — ئۇلارنىڭ كۆپ ئوق ئۇزۇشى — جايلاشقان ئورنىنى ئاشكارىلايدۇ...

— بۇ بولۇپمۇ ئىككى ياندىكى روتىلار ئۇچۇن ، ھۇجۇمنى دەل قىلىشنىڭ شارائىتىنى يارىتىدۇ ، — دېدى رەيھان نادەمنىڭ يېنىدا ئىلگىرىلەپ كېتىپ بېرىپ .

بىراق ، ھۇجۇم بەلگىسى تېخىچە بېرىلگىنى يوق ، يۇرەكلەرنىڭ ئۇرۇشى بارغانسېرى ئىتتىكلەپ بارماقتا ئىدى . ۋاقىت-نىڭ ئۆتۈشى نېمىدېگەن ئاستا ... بىر مىنۇت ، بەش مىنۇت ، ئون مىنۇت شۇنچىلىك قىسقا سۈرئەت ، ئون مىنۇتتەك ، ئەللىك مىنۇتتەك ، يۈز مىنۇتتەك ئېغىر چامداپ ئۆتمەكتە ئىدى . ئەنە بەلگە ئوقى ئېتىلدى . ئېتىلغان ئوق ئاسمانغا ئۆرلەپ چىقىپ چاراسلاپ ياندى !

ئۇچ تەرەپتىن تەڭلا ھۇجۇم باشلاندى .

باندىتلار دەسلىپىدە ۋەھىمىگە چۈشۈپ ، ئېغىر ئالاقزادىلىك ئىچىدە قالدى . بولۇپمۇ ئىككى ياقتىن تاشلىنىۋاتقان گرانات گىلاتلار ئۇلارنى گاڭگىرىتىپ قويغانىدى . شۇڭا ، ھەدەپلا ئوتتۇزغا يېقىن ئادىمىدىن ئايرىلىپ قالدى . لېكىن ، ئوت توچكىلىرى ئاشكارىلانغاندىن كېيىن ، ئۆزلىرىنى ئوڭشاپ ، نىشانلىق ئېتىشقا باشلىدى . ئىككى تەرەپتىكى تىك تاغدىن ئوق تېگىپ ،

ئالدىغا دومىلاپ چۈشۈۋاتقانلار كۆرۈنۈشكە باشلىدى . ئۇلارنىڭ مەرگەنلىرىمۇ كۆپ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ يەرلەر ئۇلار ئۈچۈن بەش قولدەك ئايان ، ئوي - چوڭقۇرى ئېنىق ئىدى .

ئەنە ، نادەم ، جامالىدىن يوغان تاشنىڭ يېنىدىن چىقتى ، ئاپتوماتلىرىنى سايرىتىپ ، تۆۋەنگە سىيرىلدى ۋە يەنە بىر تاش-نىڭ دالدىسىغا ئۆتۈپ ، كەينى - كەينىدىن ئىككىدىن تۆت گىرانات تاشلاپ ، يەنە سىيرىلدى ... مۇشۇ يول بويلاپ ژاڭىسجان ، رەيھان يەنە بىرنەچچە جەڭچى سىيرىلدى ، بىراق بىر جەڭچىگە ئوق تېگىپ ، رەيھان ئۇنى ھېلىقى يوغان تاشنىڭ دالدىسىغا سۆرۈپ ئېلىپ كەلدى .

روتىلار ئارا خەۋەرچىلەر ئۇزۇلمەي كېلىپ كېتىپ تۇراتتى ، گايىت ئۇلارغا ئېيتتى :

— جەڭچىلەر تېزلىك بىلەن ئىككى ياقتىن يېقىنلاپ كەلسۇن ۋە شىددەتلىك ئوققا تۇتسۇن ! ... مەن بەلگە ئوقى ئاتقاندىن كېيىن ، ئاتاكىغا ئۆتىمىز ، ئاتاكا قىقاس - چۈقان بىلەن باشلانسۇن !

باندىتلار ئېتىلىۋاتقان ئوقلار ، تاشلىنىۋاتقان گىراناتلارنىڭ يېقىنلا جايلاردىن بولۇۋاتقانلىقىنى تۇيدى - دە ، بەلگە ئوقى تېخى ئېتىلماستىنلا چېكىنىشكە باشلىدى . قانداقتۇ تۇيۇقسىز ۋاڭ - چۈڭ قىلىشىپ ، ئاتلىرى باغلانغان جايلارغا يۈگۈرۈشتى .

— ئېتىڭلار !...

پارتلاشلار ، گۈمبۈرلەشلەر تاغلارنى تىترىتىپ ، قارىغاي شاخلىرىدىن قارلارنى توزۇتۈۋەتتى . دەھشەتلىك ئاۋازلاردىن كا-مارلار ، ئۆڭكۈرلەرگە يوشۇرۇنغان بۆرىلەرنىڭ كۆزلىرى چاندى-قىدىن چىقىپ كېتىشكە ئاز قالدى . نەلەردىندۇ ئۇلارنىڭمۇ غىڭشىغان ئاۋازلىرى سۇس ئاڭلاندى .

باندىتلار ئاتلىرىغا مىنىپ قاچتى .

— ئېتىڭلار !...

ـــ توختماي ئېتىڭلار !...

بۇ قاچقان باندىتلارنى چەنلەپ ئېتىۋاتقان رەيھاننىڭ ئاۋازى ئىدى . ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى قىزىپ كەتكەن ، كۆزلىرىدىن ئوت چاچرايتتى...

باندىتلار ئاتلىرىنىڭ قارنىغا ئۆز گەۋدىسىنى ئەپچىللىك بىلەن چۈشۈرۈپ قېچىشاتتى ۋە ئۇياق - بۇياققا تېز ئالمىشالايتتى .

باتالیون كوماندىرى گايىت شۇ چاغدىلا ئۆز خاتاسىنى چۈشەندى : بىر روتىنى دۈشمەننىڭ ئارقا سېپىگە نېمىشقا ئورۇنلاشتۇرمىغىنىغا پۇشايمان قىلدى . بىراق ، دۈشمەن قاچقان تەرەپتىن ئون مىنۇت ئۆتە - ئۆتمەيلا ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلاندى . بۇ ئىككىنچى ئازاد نىشانلىق پولكنىڭ ئالدىنى توسۇپ بېرىۋاتقان زەربىسى بولۇشى مۇمكىن .

شەيتان كۆۋرۈك ئىشغال قىلىندى .

تاڭ ئاتتى .

پاكار بويلۇق پودپورۇچىك ئۆلگەنلەرنىڭ ، يارىدارلارنىڭ تىزىمىنى ئېلىپ يۇرەتتى . روتا ، ۋزۋود كوماندىرلىرىدىن جەڭچىلەرنىڭ ئۇرۇشتىكى قەھرىمانلىقلىرىنى سۇرۇشتۇرەتتى .

جىددىي ھەربىكەتتىن توختىغان باتالیون مۇزلاشقا باشلىدى . جەڭچىلەر قۇرۇق نانلىرىنى ، بەزىلەر بەللىرىگە تۇگۇۋېلىشقان مۇزدەك گۆشلىرىنى يېيىشكە كىرىشتى ۋە بەزىلەر بولسا ئوت قالاشنىڭ كويىدا يۇرەتتى .

گايىت كۆۋرۈكنى ساقلاشقا بىر ۋزۋود جەڭچى ئورۇنلاشتۇردى - دە ، ئۆزى كۆۋرۈكنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ ، تۆۋەنگە قاردى . كۆۋرۈكتىن يۈز مېتىردەك چوڭقۇرلۇقتا ساي سۇيى ، تاشتىن - تاشقا ئۇرۇلۇپ ئاقاتتى ۋە ئۇنىڭدىن قويۇق ھور كۆتۈرۈلەتتى . كۆۋرۈكنىڭ ئىككى تەرىپى تىك يارلىق بولۇپ ، تۆۋەنگە قارىغان ئادەمنىڭ بېشى قايناتتى . بۇ دەھشەتلىك ـــ

قورقۇنچلۇق تىك يارلىق ئۇستىگە ياغاچتىن ياسالغان كۆۋرۈك لىكشىپ تۇراتتى ۋە ئۇنىڭغا ئىككى ئادەم ئاران پاتاتتى . شۇڭا ، كىشىلەر بۇنى «شەيتان كۆۋرۈك» دەپ ئاتاشقان .

شەيتان كۆۋرۈككە پولك كوماندىرى بىرنەچچە كىشى بىلەن يېتىپ كەلدى . بۇلار : پولك شتاب باشلىقى ، سىياسىي باشقارما باشلىقى ۋە ئۇچ نەپەر مۇھاپىزەتچى ئىدى . پولك كوماندىرىنىڭ ئېتى تېپىچەكلەپ ـ ئۆيناپ تۇراتتى . باتالیون كوماندىرى گا-يىت ئۇنىڭ ئالدىغا باردى ـ دە ، چاس بەردى ۋە دوكلات قىلدى :

ـــ يولداش پولكوۋنىك ! گېنېرال شتابنىڭ بۇيرۇقى بو-يىچە ، شەيتان كۆۋرۈك ئۇرۇش بىلەن ئىشغال قىلىندى ! ... بىزدىن توققۇز كىشى چىقىم بولدى ، ئېغىر ـ يېنىك يارىدارلار ئون يەتتە نەپەر . باندىتلارنىڭ بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن ئۆلۈك-لىرى ئاتمىش يەتتە نەپەر ، ئەللىك ئىككى دانە مىلتىق ، ئىككى پىلىموت ، ئىككى تاپانچا ، ھازىرچە قىرىقتىن ئوشۇق ئېتىنى قولغا چۈشۈردۇق .

ـــ ياخشى ، بېرىلگەن ۋاقىت ئىچىدە شەيتان كۆۋرۈك ئىگىلىنىپتۇ .

پولك كوماندىر ئاتتىن چۈشتى :

ـــ جەڭچىلەر ئوزۇقلاندىمۇ ؟

ـــ قۇرۇق نان يەۋاتىدۇ .

ـــ پوستلارنىڭ قويۇلۇش ئەھۋالى قانداق ؟

ـــ يەتتە ئورۇنغا پوست قويۇلدى ، پوستلارنىڭ ئالدى بۇ يەردىن بىر كىلومېتىر يىراقلىقتا .

ـــ جەڭچىلەرگە ئىسسىق تاماق ئېتىپ بېرىلسۇن .

ـــ تەييارلىنىۋاتىمىز .

ھەممىسى ئاتتىن چۈشۈپ پىيادە مېڭىشتى . ئۇياق ـ بۇياق-تىن ھۇرۇنلۇق بىلەن كۆتۈرۈلۈۋاتقان ئىسلار كۆرۈندى . ئالتە يۈزگە يېقىن جەڭچى شەيتان كۆۋرۈكنى جانلاندۇرۇۋەتكەنىدى .

ـــ يۇرۇڭ ، مۇنۇ ئېگىز تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ، ئەتراپ-نى كۆرۈپ كېلەيلى ، ـــ دېدى پولك كوماندىرى .

ئۇلار يىل بويى قار كەتمەيدىغان تاغنىڭ تۆۋىنىدىكى ئۇزۇن-غا سوزۇلغان تاقىر تاغنىڭ ئۈستىگە چىقتى . شەيتان كۆۋرۈك ساي ، قىزىل ساي ، ساندۇق ساي ۋە ساي ـ جىرالاردىن هور كۆتۈرۈلۈۋاتاتتى . قارىغايلىق قاپتاللا هادىس گۇزەل تۈسكە كىر-گەن ، يېڭىلا ئۆرلىگەن كۈن ئۆزىنىڭ ئالتۇن شولىلىرىنى ئەت-راپقا سېخىلىق بىلەن تۆكمەكتە ۋە غەلىبە شادلىقى چاقنىغان يۈزلەردە جىلۋىلىنىپ ئوينىماقتا ئىدى .

ـــ قاراڭلار ! ـــ دېدى گايىت جىددىيلىشىپ ، ـــ تۆۋەندە ئىككى ئاتلىقنى كۆرگەندەك قىلدىم .

هەممىسى ئۈستى تەرىپى قاپىرىپ چىققان ، ئاستى تەرىپى ئىچىگە پۈكۈلۈپ كىرگەن تاغ ئۈستىدىن ئېگىشىپ تۆۋەنگە قا-راشتى ، بېشىغا قۇيرۇقلۇق قۇلاقچا كىيىپ يەلكىسىدىكى مىل-تىقنىڭ ئۇچىغا ئاچا ياغاچ ، بەللىرىدە ئوقدان ئىككى ئاتلىق ئاشكارا كۆرۈندى .

ـــ باندىتلار !...

گايىت مۇھاپىزەتچىسىنىڭ مىلتىقىنى ئالدى ، ئېگىشىپ تۇرۇپ كەينىدىكى قارا ئاتلىقنى ئاتتى . ئۇ ئېتىدىن سىيرىلىپ چۈشۈپ كەتتى ۋە يەنە ئېسىلىپ مىنىۋالدى . گايىت ئىككىنچى ئوقنى ئاتقۇچە ، ئىككىسى يېنىدىكى قويۇق ئورمانلىق ئىچىگە كىرىپ كەتتى .

ـــ دەرهال تۈتۈش كېرەك ، تۈتقاندىمۇ تىرىك تۈتۈش كېرەك ، ـــ پولك كوماندىرىنىڭ ئاۋازى جاراڭلىق هەم قاتتىق چىقتى . شۇ سۆزدىن كېيىن گايىتنىڭ چىرايى جىددي تۈس ئالدى .

هەممىسى پەسكە تېزلىك بىلەن چۈشۈپ كەتتى .

گايىتنىڭ بىر روتىسى دەرهال بايىقى ئورمانلىققا ماڭدى .

باتالیون کوماندىرى پولك باشلىقلىرى بىلەن شورپا ئىچىۋاتقان چاغدا ، ئىككى باندىتنىڭ ئورمان ئىچىدىن قېچىپ ، تىك تاغ باغرىدا قاپسىلىپ قالغانلىقى توغرىسىدا خەۋەر كەلدى . ئۇ شور-پىسىنى گۈپۈلدىتىپ ئىچىۋەتتى - دە ، تاماقلىنىپ بولغان بىر گۈرۈپپىنى باشلاپ شۇ ياققا يۈرۈپ كەتتى . ئۇ يېتىپ بېرىپ باشقا جەڭچىلەرنى قايتۇرۇۋېتىپ ، باشلاپ بارغان بىر گۈرۈپپا جەڭچى بىلەن ئۆزى قالدى .

قىزىق ، خۇددى ئاتايىن ياساپ قويغاندەك ، يۇقىرىدىن ئۆيۈ-لەك يوغان بىر پارچە تاش غۇلاپ ، تىك تاغ باغرىدا قانداقتۇر يانتۇ تۇرۇپ قالغان ، يانتۇ تاغ باغرى بىلەن ئاشۇ تاش ئارىلىقى-دىن ئۇچ - تۆت ئادەم پاتقۇدەك بوشلۇق پەيدا بولغان ، ئىككى باندىت ئەنە شۇ كامارغا كىرىۋېلىپ پاناھلانغان . كامارنىڭ ئىگە-كى تەرەپتىن ئىككى مىلتىقنىڭ ئۇچى كۆرۈنۈپ تۇراتتى ، يەر ئاستىدىن يا ئۇستىدىن بېرىش قىيىن ، بىرنەچچە گىراناتنى تاش-لاي دېسە ، ئۇلار پۇتۇنلەي ھالاك بولۇپ كېتىشى مۇمكىن ، ئەمىسە قانداق قىلىش كېرەك؟ ... قاراڭغۇ چۈشتى ، پايلاپ يېتىۋېرىش كېرەكمۇ؟ بىرنەچچە كۈن ياتسىغۇ ئاچتىنمۇ ئۆلۈپ كېتىشى مۇمكىن ، بىراق ئۇلارنىڭ كېرىكى بار ، تىرىك تۇتۇش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىلدى - دە !

باتالیون کوماندىرى ئىككىسىنى تەسلىم قىلىشقا ئىككى تۇرلۈك ئۇسۇل قوللانماقچى بولدى . دەسلەپ بىرىنچىسىنى — نەسىھەت قىلىش ئۇسۇلىنى قوللاندى . ئۇ ئايلىنىپ ئۆتۈپ ، ئۇلارنىڭ ئۇستىگە چىقتى - دە ، ۋارقىراپ مۇنداق دېدى :

— ھەي ... قالىبەكنىڭ ئادەملىرى ! قورالىڭلارنى تاشلاپ بۇ ياققا چىقىڭلار ، ھاياتىڭلارغا كاپالەتلىك قىلىمىز ، بىكار ئۆلۈپ كەتمەڭلار ! قورال تاشلىغانلارغا كەڭچىلىك...

باندىتلار ئوقى گايىتىنىڭ قۇلاق تۇۋىدىن ئۆتۈپ كەتتى ، ئۇنىڭ كۆك كۆزلىرى غەزەپتىن ياندى . قايتىپ چۈشتى - دە ،

ئىككىنچى ئوسۇلىنى ـــ تەسلىم بولۇشقا مەجبۇرلاش ئوسۇلىنى قوللانماقچى بولدى :

ـــ كىم باردۇ ؟

ـــ مەن !

ـــ مەن ـ مەن ، ـــ دەيشتى جەڭچىلەر .

نادەم بىلەن جامالدىن يەر بەغرلاپ ئۆرىگە ماڭدى .

ـــ ئىككىمىز ئىككى ياقتىن گىرانات تاشلاپ ، شىددەتلىك ئوققا تۇتىمىز ، ـــ دەيدى نادەم ، ـــ لېكىن گىراناتنى كاما ئاغزىدىن بەرىراق ئېتىشىمىز كېرەك .

ـــ ئىككى ئېتىنى بوشىتىۋېتىڭلار ، ـــ دەپ ۋاركىرىدى جامالدىن تۆۋەنگە قايرىلىپ .

توختاۋسىز ئوت ئېچىلدى ، ئاپتومات ، مىلتىقلارنىڭ ئوقلىرى تاشلارغا تېگىپ چاڭىلداپ قوش ئاۋازلار ئۇزلۇكسىز كۆتۈرۈلدى . تۆۋەندىكىلەر كامارلارنىڭ ئاغزىغا توختىماي ئوق ئاتماقتا ئىدى . نادەم بىلەن جامالدىن قانچە ئۆرلىگەنسېرى رەيھانىڭ ئەرۋاھى شۇنچە ئۇچماقتا ئىدى . قىز قەھرىمانلىقنى ياخشى كۆرەتتى ، ئەمما نادەم قەھرىمانلىق كۆرسىتىشكە ماڭسا جېنى چىقاتتى ، ئۇنى توسۇۋالغۇسى كېلەتتى .

نادەم بىلەن جامالدىن ئۆرلەپ بېرىپ ، ئىككى ياقتىن ئىككىدىن تۆت گىرانات تاشلىدى ـ دە ، ئاپتوماتلىرىدىن ئوق ياغدۇرۇۋەتتى . سانسىزلىغان ئوقلار ، دەھشەتلىك گۈمبۈرلەشلەر ئاستىدا قالغان باندىتلارنىڭ يالۇرغان ئاۋازى ئاڭلاندى :

ـــ جېنىم ئاكىلار ، بىر قوشۇق قېنىمىزنى تىلەيمىز...

ئوققا تۇتۇش توختىدى . يەنە شۇلارنىڭ يالۇرغان ئاۋازى :

ـــ بىر قوشۇق قېنىمىزنى تىلەيمىز ، تەسلىم بولىمىز...

ـــ تاشلا قورالنى !

تاراققىدە قىلىپ ئىككى مىلتىق سىرتقا تاشلاندى . يەر بەغرلاپ يانقان جەڭچىلەر بېرىپ مىلتىقنى ئالدى .

ـــ چىقىڭلار بۇ ياققا !

ئىككىسى قولىنى كۆتۈرۈپ كامىرادىن چىقتى ، كەينىدىكى سى بىر قولىنى كۆتۈرەلمەيتتى . ئىككىسىنىڭ قولىنى باغلىمايلا پولك باشلىقلىرى يانغان ئورۇنغا ھەيدەپ كىرىشتى . پولك باشلىقلىرى ئايدالادا يوغان تاش شامالغا دالدا بولغان ، قارلىرى سۈپۈرۈلگەن يەردە ئۇخلىشىۋاتاتتى .

ئاي تېخى ئولتۇرۇپ كەتمىگەن ، ئۇ گويا قولىنى سوزسىلا يەتكۈدەك يەردە كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇراتتى .

پولك باشلىقلىرى ئۈيقۇدىن تۇردى ، سانىتاركا پاكار بويلۇق باندىتنىڭ ئوق تەگكەن سول قولىنى (ئۇ كۆڭلىكىنىڭ پىشى بىلەن تېڭىۋالغانىدى) دورىلاپ ، مارلىنىڭ ئارىسىغا پاختا قويۇپ ، ياخشىلاپ تېڭىپ قويدى . ئۇنىڭ قولىغا گايىت تاغ ئوسىتىدە تۇرۇپ ئاتقان ئوق تەگكەنىدى . ئىنتايىن چارچىغان گايىت بولسا ، پولك كوماندىرى يېپىپ قويغان ئىسسىق جۇۋىنىڭ ئاستىدا تېزلا ئۇيقۇغا كەتتى .

سوراق باشلاندى :

ـــ ئەسىرلەر راست گەپنى قىلسا قەدىرلەيمىز ، ھاياتىنى قوغدايمىز ، بىز ئەزەلدىن ئەسىرلەرنى خارلىغان ئەمەس ، ئۆز جەڭچىلىرىمىز بىلەن ئوخشاش كۆرىمىز . كېتىمەن دېسە ، يولغا سېلىپ قويىمىز ، مۇھىمى راست گەپ قىلىش كېرەك ، ـــ دېدى شتاب باشلىقى .

ئوتتۇز بەش - قىرىق ياشلار چامىسىدىكى چوڭراقىنىڭ قېلىن كالپۇكلىرىنى تىترەك باسقانىدى ، ياشراقى بولسا ، تۇلكە قۇلاقچىسىنىڭ ئاستىدىكى يانغان كۆزلىرى بىلەن ئۇلارغا تىكىلىپ تۇراتتى .

ـــ قېنى ، راست گەپنى قىلىڭلار ، سىلەر كىم بولۇسىلەر ؟ ـــ دېدى پولك كوماندىرى نەق ئىشقا ئۆتۈپ .

ـــ مېنىڭ ئىسمىم ئىمامبېك ، قالىبەكنىڭ كاتىپى بولىمەن

مەن ، ماڭۇ ياش يىگىت قالىبەكنىڭ تۇغقىنى بولىدۇ ، يالغۇز جاڭزىدىن پىشىپ قالغان گۆشنى تاشلاپ قاچقان بەش كىشىنىڭ ئىككىسى بىز ئىدۇق ، ئەنە ئاۋۇ باشلىقنىڭ بېشىدىكى قۇلاقچا ، — دەپ ئۇخلاۋاتقان گايىتنى كۆرسەتتى ئۇ ، — بىز قاچقاندا ئوق تېگىپ ئۇچۇپ كەتكەن قالىبەكنىڭ قۇلاقچىسى .

بۇ سۆزنى گايىت ئاڭلىغان بولسا ، ھېلىقى ئوقنى دەل تەگكۈزەلمىگەنلىكىگە ئىنتايىن قاتتىق ئۆكۈنگەن بولار ئىدى ، ئۇنىڭسىزمۇ پولك باشلىقلىرى گايىتنى قاتتىق ئەلەمگە قويغان ئۇ ئىشقا ئۆكۈنۈشتى .

— قالىبەكنىڭ قانچىلىك ئادىمى بار ؟

— قالىبەكنىڭ ئادەملىرى ئىككى ئەتىرەت ، بىرسىگە ئۆزى ، يەنە بىرسىگە تاكامان باشچىلىق قىلىدۇ . ھەممىسى بولۇپ سەككىز يۈزدەك ئادىمى بار .

— بارى - يوقى شۇنچىلىكمۇ ؟

— يەنە ئۆزى بىلەن ئەگەشتۇرۇپ يۈرگەن قورالسىز مال-چىلار ، ياش - قېرى ، خوتۇن - بالىلارمۇ كۆپ ، ئۇ ئۆز توپى بىلەن يۈزمىڭدىن ئوشۇق چارۋا مالنىمۇ بىللە ئېلىپ يۈرىدۇ . ئۇ قەيەرگە بارسا ، مالچىلارنى ، مالىلارنىمۇ ئۆزىگە قوشۇۋالىدۇ .

— بۇنىڭغا قارشىلىق قىلغانلارنچۇ ؟

— قارشىلىق قىلسا ئېتىپ تاشلايدۇ .

— مىللىي ئارمىيىنىڭ ساۋەنده تۇرۇشلۇق ئىسكادرونى بىلەن قالىبەكنىڭ مۇناسىۋىتى قانداق بولغان ؟

— قالىبەك ھاكىم بولغاچقا ، ئىسكادرون باشلىقلىرى ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان بولۇشى مۇمكىن ، مەن بۇنى تازا ئېنىق بىلمەيمەن ، بىراق ھاكىم بىلەن ئۇلار بەك يېقىن ئىدى . كېيىن ئۇ ئىسكادرون ئالماشتۇرۇلغان .

— خوپ ، ئۇخلايلى ، — دېدى پولك كوماندىرى ، — چارچاپمۇ كەتكەنسىلەر .

بىر دەمنىڭ ئىچىدە ھەممىسى ئۇيقۇغا كەتتى . ئۇرۇش ئەچىدىكى ھايات شۇنداق قەرەللىك ئىدىكى ، ئۇخلاش ئۇچۇن ئون مىنۇت ۋاقىت بېرىلسە ، كوماندىر - جەڭچىلەر بىر مىنۇتنىمۇ زايە قىلماي ئۇخلايتتى .

بىر چاغدا كىمنىڭدۇ ، ۋاي - ۋايلىغان ئاۋازى گايىتنىڭ قۇلىقىغا كىردى . ئۇ كۆزىنى ئېچىپ قاراپ ، قولىغا ئوق تەگكەن ئەسىرنىڭ ناله قىلىپ ، بىر ئورۇندا ئولتۇرالماي قالغانلىقىنى كۆردى . ئۇ تېپىچەكلەيتتى :

ـــ ئاھ... خۇدا ، ئالساڭچۇ بۇ جاننى... ئۆلسەم بولمامدۇ ، مۇنداق قىينالغۇچە.....

ـــ نېمە بولدۇڭ ، ئۆلۈمتوك ؟ ـــ دېدى گايىت بېشىنى كۆتۇرۇپ ، ـــ نېمانچىلا ئىنجىقلايسەن تۇغالمايۋاتقان خوتۇندەك...

ـــ جېنىم ئاكا ، ـــ دېدى ئۇ يىغلامسىراپ ، ـــ رەھمى قىلىڭ ، مۇنۇ ئوق تەگكەن قولۇم قاتتىق ئاغرىپ ، جېنىم قىينىلىپ كەتتى يا مېنى ئېتىپ تاشلاڭ...

ـــ مۇشۇ چىدىماسلىقىڭ بىلەن قانداقمۇ قولۇڭغا مىلتىق ئالغانسەن ، ئۆلەرمەن... مەيەرگە كەل .

قاراقىل ئارقان بىلەن ئىككىسىنىڭ قولى قاتتىق چېگىپ تاشلانغانىدى . گايىت ئۇنىڭ ئوق تەگكەن قولىنى بوشىتىپ قويدى - دە ، يەنە يېتىپ ئۇخلاپ قالدى .

بىر دەمدىن كېيىن ئۇ بوشىتىپ قويغان قولىنى ئارقاندىن چىقىرىۋالدى . يېنىنى ئاختۇرۇپ ئىچ يانچۇقىدىن بەكسىنى ئېلىپ ھەمراھىنىڭ قولى چېگىلگەن ئارقانىنى كېسىپ تاشلىدى . ئىككىسى باش ئىشارىسى قىلىشىپ ، ئۆمىلەپ قاچتى . شارقىراتما يالاپ ئېرىقچە قىلىپ قويغان ، ھازىر بولسا ، سۇيى توختىغان تار سۇ يولىدىن ئىككىسى سىيرىلىپ تۆۋەنگە چۈشۈپ كەتتى . ئامال يوق ، باشقا يەردىن ئۆتكىلى بولمايتتى . ئىككىسى

ئۇدۇل شەيتان كۆۋرۈككە ماڭدى .

«قېنى··· قېنى ، قېچىپتۇ !··· » دېگەن ئەنسىز ئاۋازلار بىلەن تەڭلا گايىت ئويغىنىپ كەتتى .

ـــ نېمە ؟

ـــ باندىتلار قېچىپتۇ !

گايىت ئەندىكىپ كەتتى ۋە ھېلىراقتا ھېلىقى ئىنجىقىنىڭ بىر قولىنى بوشىتىپ قويغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى ـ دە ، ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ ، ئېتىغا يۈگۈردى : «ئىسىت ، ئىسىت··· مەن كومانداىرما ؟··· دۇشمەنگە رەھمى قىلمىغان مېنىڭدەك كومانداىر پۇتۇن جەڭگىۋار قىسمىنى ھالاك قىلىشى مۇمكىنغۇ !··· دۇشمەن بىلەن ئۇرۇش قىلمەن دېگۈچە ، غۇلجىغا بېرىپ ، ئاجىزلارغا نەپەقە بېرىدىغان ئىدارىدە ئىشلىسەم بولماماىدۇ ـ ھە !··· » ئۇ ئاچچىق ئەلەمدە تولغىنىپ ، ئېتىغا قامچا سالاتتى ۋە ئۆزىدىن قاتتىق ئۆكۈنمەكتە ئىدى ، ئۇ ئۆز ئۆمرىدە ئۆز خاتاسىدىن بۇگۈنكىدەك قاتتىق ئۆكۈنمىگەن···

ئۇ شەيتان كۆۋرۈككە تاراسلاپ يېتىپ كەلگەندە ، ئۇنىڭ ئالدىغا نادەم چىقتى .

ـــ باندىتلار قېنى ؟

ـــ ئۆتۈپ كەتتى .

ـــ سەن نېمە قىلىدىغان ئادەم ، باندىتلارنى قويۇپ بېرىپ··· ـــ گايىت تېخىمۇ تولغاندى ، ئۇنىڭ قوللىرىنىڭ تىترەۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى .

ـــ ئىككىسى بۇ يەرگە كېلىپ : «بىزنى پولكوۋنىك قالىبەككە ئەگىشىپ يۈرگەن ئادەملەرنى نەسىھەت قىلىپ قايتۇرۇپ كېلىڭلار ، بىز سىلەرگە ئىشىنىمىز ، دەپ قويۇپ بەردى ، ئەڭ بولمىغاندا يۈز مىڭدىن ئوشۇق چارۋا ـ مالنى بولسىمۇ ، بىر ئامال قىلىپ ياندۇرۇپ كەلمەكچىمىز ، مانا كومانداىر پەلىيىنى قولىمىزغا كىيدۈرۈپ قويدى ، دېدى . قارىسام ، ياردار بولغان

قولى ئوبدان تېڭىلىپتۇ ، قولىدا پولكوۋنىكنىڭ بەش بارماقلىق پەلىيى ، ئىشىنىپتىمەن ... ـــ ئىشىنىپتىمەن ... ـــ ئۇنىڭ كۆزلىرى دەھشەتلىك يانغانىدى ۋە قولىنىڭ كۆچلۈك بارماقلىرى نادەمنىڭ كېكىرتكىنى سىقتى ، سىلكىدى ... دۇشمەن ھېيىلىسىگە ئىشەنگەن دۆت ! سەن قانداق يەرنى ساقلاۋاتىسەن ، بىلەمسەن ؟ ... سەندىن ئىككى خاتالىق ئۆتتى ، جامالىدىن ئىككىڭ نېمىشقا ئەسىرلەرنىڭ يېنىنى ئاختۇرماي ، ھەيدەپ كېلىشتىڭ ؟ دۇشمەننىڭ ھېيلىسىگە ئىشەنگەن نېمىدېگەن ئەقىلسىز سەن - ھە ! ـــ ئۇ بىردىنلا ئۆز خاتاسىنىمۇ ئويلاپ قالدى . بارماقلىرى بوشاپ كەتتى ، كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى ... ئاۋازى ئۆزگەردى :

ـــ خاتالىقىڭ ئېغىرراقى مەندىن ئۆتتى ، كانىيىمنى سىق ، ئۇر مېنى ! ... ئاڭلاۋاتامسەن ، مېنىڭمۇ كانىيىمنى سىق دەۋاتىمەن ، بۇيرۇق قىلىۋاتىمەن ! ...

ـــ يولداش كوماندىر ، مەن بۇيرۇقنى ئىجرا قىلالمايمەن ، مەن ھەقىقەتەن دۆتلۈك قىپتىمەن ، چوڭ خاتالىققا يول قويدۇم ، مېنى قاماققا ئېلىڭ ...

ئاچچىق ئەلەمدە كوماندىرنىڭ كۆزىدىن ئىككى تامچا ياش ئېتىلىپ چىقتى .

ـــ ياق ، ھەر ئىككىمىز خاتالىق ئۆتكۈزدۇق ، ئېغىرىنى مەن . قاماققا ئالسا ، مېنى ئالسا بولىدۇ !

گايىت لاسسىدە بوشىشىپ قورام تاش ئۇستىدە ئولتۇرۇپ قالدى .

تاڭ ئاتقاندىن كېيىن پولك باشلىقلىرى شەيتان كۆۋرۈككە كەلدى ، ئۇلار قايتماقچىدى . گايىت پولك كوماندىرنىڭ ئالدىغا باردى ـ دە ، چاس بېرىپ تۇردى :

ـــ يولداش پولكوۋنىك ، رۇخسەت قىلىڭ ، قالىبەك باندىتلىرىنى ئاسماندا بولسا چىقىپ ، يەر ئاستىدا بولسا كىرىپ ، قوغلاپ يۇرۇپ بىتچىت قىلىمەن ! ـــ دېدى .

پولك كوماندىرى كۆلۈمسىرىدى ، ئۇنىڭ ئۆزىنى تۇتۇۋالمىـ
غۇدەك دەرىجىدە غەزەپلىنىپ كېتىشى چۈشىنىشلىك ئىدى .
ـــ گېنېرال شتابى ۋە گېنېرالنىڭ ئۆزى سىزنىڭ باتالـ
يونىڭىزنى شەيتان كۆۋرۈكنى ئىشغال قىلىشقا ۋە ئۇنى ساقلاپ
يېتىشقا ئەۋەتكەن ، ـــ دېدى ئۇ ، ـــ ئۇلارنىڭ بۇيرۇقىسىز
باتالىيونىڭىز ھېچقايىاقا قوزغالمايدۇ .
پولك باشلىقلىرى مۇھاپىزەتچىلىرى بىلەن ئاتلىرىنى يۇرۇـ
تۇشۇپ تۆۋەنلەپ كەتتى .

ئون تۆتىنچى باب

ئۆزىگە خەلقنى ئالداپ ئەگەشتۈرۈۋالغان باندىتلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىش ئۇرۇشلار تارىخىدا ئىنتايىن ئاز كۆرۈلگەن بولسا كېرەك .

نىزامىدىنىنىڭ ئوتتۇرا يۆنىلىشتە قالغان بۇرۇنقى پولكى يېتىپ كېلىپ ، باندىتلارغا قارشى ئوت ئېچىشتا مۇشۇنداق مۇرەككەپ فرونتقا دۇچ كەلدى . بىرنەچچە ئاي قولىغا چوماق ئالغان ئوۋچىنىڭ بۆرىنى قوغلىشىدەك ئۆتۈپ كەتتى . بۆرىنى قوغلىساڭ قاچىدۇ ، توختاپ قالساڭ ھىجىيىدۇ ياكى چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىدۇ ، سەل بىغەملىك قىلساڭ ئېتىلىپ كېلىپ ئېغىز سالىدۇ . بېتىۋئۆرگىدە ، چۈنتىدا ، قىران دەرياسىنىڭ بويلىرىدا ، چاتقاللىق ـ توقايلىقلاردا ... ئەنە شۇنداق جەڭلەر بولدى . بۇ قاپتالدىن سۈرۈپ چىقساڭ ، شەيتانەك يوقاپ كېتىدۇ . بىر-دەمدىلا غايىبتىن بىنا بولغاندەك ئۇ قاپتالدا ياكى تاغ چوققىسىدا كۆرۈنۈپ قالىدۇ ، يەنە بىر دەمدىلا يوقاپ كېتىدۇ . كۆرۈنگەن يەرگە ئات سالىسەن ، بېقىنىڭدىن ئوق چىقىدۇ . كۈننى قوغلاپ يۈرۈش قىلساڭ ، ئاي بىلەن تەڭ تاغ كەينىدىن چىقىسەن . كىنىيم ـ كېچەكلەرنى سېلىپ راھەتلىنىپ ئۇخلاشقا ، سەھەر-لەرنىڭ تاتلىق ئۇيقۇلىرىدىن لەززەتلىنىشكە بولمىدى . كېزىلمىگەن تاغ ـ تاش ، دەشت ـ باياۋان ، ئۇزۇپ ئۆتمىگەن دەريا ، ئېھتىيات بىلەن بېسىلمىغان توقايلىقلار ئازمۇ ؟...

ئالا قار مەزگىلىدە نىزامىدىن شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىنىڭ بۇيرۇقىنى تاپشۇرۇۋالدى . بۇيرۇقتا ئوسمان باندىلىرىنىڭ ئۇلۇۋۇباي قىزىل تېغىغا چىقىۋالغانلىقى ۋە ئۇنى قور-

شاپ يوقىتىپ ، ئۇ يەرنى ئىگىلەشنىڭ لازىملىقى ئېيتىلغاندى . نىزامىدىن تۆت دۆنىزىيىدىن تەركىب تېپىپ قايتا باش كۆتۈرگەن پولكنى باشلاپ شىددەتلىك يۈرۈش قىلىپ ، ئۇچىنچى كۈنى ئۇلۇغباي قىزىل تېغىنىڭ تاپىنىغا يېتىپ كەلدى ، بۇ يەردىن باندىتلارنىڭ چۇچىلىق ئاق بايراقلىرىنىڭ لەپىلدەپ تۇرغانلىقىنى ئىلغا قىلغىلى بولاتتى . نىزامىدىنىڭ بېشى قاتتى ، باندىتلارمۇ ئۇچىسىغا جۇۋا ، بېشىغا قۇيرۇقلۇق قۇلاقچا كىيىۋالاتتى ، قايىسىسى باندىت ، قايىسىسى پۇقرا ، بۇنى پەرقلەندۈرگىلى بولمايتتى . ناباب ئوۋچى ئۆز ئېتىنى ئېتىۋالىدۇ ، دېگەن گەپ بار ، ھاڭگىتنى ئاتمەن دەپ غازنى ئېتىپ قويىدىغان ئىش بولماسمۇ ؟...

نىزامىدىن بۇ يەرگە كېلىپلا رازۇېدكىچىلارنى تەرەپ - تەرەپكە ئەۋەتىۋەتتى ۋە ئۆزى قولىنى كەينىگە تۇتۇپ ، ئالاقارنى دەسسەپ ، ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭدى . تۇرۇپ توختايتتى ، ماڭاتتى ، تاغ بېشىغا قارايتتى ۋە تۇرۇپلا تۆت ئەتراپقا نەزەر تاشلاپ ئويلىنىپ قالاتتى . ئۇنىڭ بۇ ھەرىكەتلىرىدىن خىياللىرىنىڭ تېخى بىر نۇقتىغا جەملەنمىگەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى . ئارىدىن ئۇچ سائەت ئۆتكەندىن كېيىن ، رازۇېدكىچىلار ئىلگىرى - كېيىن كېلىشكە باشلىدى . ئۇ دۆنىزىئون كوماندىرلىرىنى چاقىرىپ مۇنداق بۇيرۇق قىلدى :

— مۇشۇ تاغ بېشىدىكى ئەنە ئاۋۇ چۇچىلىق بايراقلارغا ھۇجۇم قىلىمىز . بىرىنچى دۆنىزىئون شەرق تەرەپتىن ، ئىككىنچى دۆنىزىئون غەرب تەرەپتىن ، قالغانلىرىمىز جەنۇب تەرەپتىن ئۆرلەيمىز . شىمالغا ئۆتۈش قىيىن ، ھۇجۇم قىلىشتا ملىتىق ، پىلىموتلارنىلا ئىشقا سالىمىز ، گىراناتلارنى ئىشقا سېلىشقا بولمايدۇ ، قاچقانلارغا تېخىمۇ بولمايدۇ ، پەقەت قولىدا قورالى بارلارنىلا ئاتىمىز . ئەگەر بىزگە ھۇجۇم قىلىشقا توغرا كەلسە ، گىراناتلارنى ئىشقا سېلىشقا بولىدۇ . قولىدا قورالى بولمىغانلاردا

گۇناھ يوق ، ھۇجۇم قىلىپ چىقىدىكەن ، باندىت قايسى ، پۇقرا قايسى ئايرىپ ئولتۇرمايمىز ـ دە... دۇشمەنلىرىمىز بىزنى كۆرۈپ تۇرۇپتۇ ، ئارىلىق يىراق بولغاچقىلا ئوق چىقارمايۋاتىدۇ . شۇڭا ، شەپىسىز مېڭىشنىڭ ھاجىتى يوق ، مۇھىمى ھەربىكەتتە تېز ، چاققان بولۇشىمىز كېرەك ، ھاڭۇاقتىلىق قىلساق ، تاغدىن ئۇچۇپ كېتىمىز . مەن بەلگە ئوقى ئاتقاندىن كېيىن ، دالدى بىلەن ، ئاۋايلاپ ئۆرلەيمىز .

ئەنە ، ئەڭ ئالدىدا ئاراش چىقىپ كېتىپ باراتتى . ئۇ خۇددى كېيىكلەردەك سەكرەپ ـ سەكرەپ ماڭاتتى ۋە ئارىلاپ توختاپ ئەتراپىغا سەپسالاتتى . ئۇنىڭ كەينىدىن باتىرغازى ، نادەم ، جامالىدىنلا ئۆرلەپ كېلىۋاتاتتى . ئۆرلىگەنسېرى ئاسمان گۈمبىزى جەڭچىلەرنىڭ بېشىغا كېيىلىپ قالغان قالپاقتەك بىلىنەتتى . نادەم توختاپ ، قايرىلىپ تۆۋەنگە قارىدى ، تۆۋەندە ئوزۇقلۇق ئارتىپ كەلگەن تۆگىلەر بارغانسېرى كىچىكلەپ خۇددى بوتىلاقلاردەك كۆرۈنەتتى . ئەنە ، جەڭچىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا دوختۇرلۇق سومكىسىنى پۇلاڭلىتىپ ، ھەمشىرە قىزلار كەلمەكتە ئىدى . نادەم ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن رەيھاننى تونۇدى . ئۇنىڭغا كۈلۈمسىرەپ قاراپ بىردەم تۇردى ـ دە ، قايرىلىپ يەنە يۇرۇپ كەتتى .

ئاسماندا نىزامىدىن ئاتقان بەلگە ئوقى كۆرۈندى . بۇيرۇق دېگەن بۇيرۇقتە ، جەڭچىلەر شۇنچە خاتىرجەم يۇرۇۋاتسىمۇ ، كۆكتىكى يېشىل نۇر بىلەن تەڭ ئۆزلىرىنى دالدىغا ئالدى ۋە يەر بېغىرلاشقا چۈشتى . شۇنىڭ بىلەن دۇشمەننىڭ ئوقلىرىمۇ تەرەپ ـ تەرەپتىن ئۇچۇپ كېلىشكە باشلىدى . بۇ ھال ئۇرۇشنىڭ رەسمىي باشلانغىنىدىن دېرەك بەردى .

دۇنيزىئون كوماندىرى گايىت ئېگىزلىكى مەيدىسىگە كەلگۈدەك يوغان تاشنىڭ ئۈستىدىن دۇربۇن بىلەن ئۆرىگە قارايتتى . مىلتىقلىرىنىڭ ئۇچىغا شىراق (ئاچا ياغاچ) بېكىتىۋالغان

باندىتلارنىڭ ئەپچىللىك بىلەن ئېتىۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ئېتىلغان ئوقلار تاشلارغا تېگىپ ، بىر ساداسىن نەچچە ساداً پەيدا بولاتتى .

گايىت ئىسكادرون كوماندىرلىرىغا بۇيرۇق قىلاتتى :

ـــ ئۆرلەڭلار ، بولدۇرۇپ قالغان ئاتتەك تۇرۇۋالماي ، كارامىتى ھېلى ئاشكارا بولىدۇ خۇمپەرلەرنىڭ !

ـــ تاش يونۇش جېڭى بۇ ، ـــ دېدى باتىرغازى ، ـــ تولا قېچىپ يۇرۇپ يۇرىگىمۇ قالمىدى...

ـــ ئۇنداق دېگىلى بولمايدۇ ، بىر قارىسىاڭ دەھشەتلىك ، بىر قارىساڭ ئاجىز ، بىر قارىساڭ دەرەخكە ئولىشىۋالغان قاغىدەك كۆپ ، بىر قارىساڭ شەيتاندەك يوق ، مېنىڭچە ، مۇنداق دۇشمەن ئەڭ كۈچلۈك ، ئەڭ پەملىك دۇشمەن ، مۇنداق دۇشمەنىنى يوقىتىش ئۈچۈن ھېيلىگەر بولمىساڭ بولمايدۇ ، نىزامىدىن ئەپەندى داخىيەنزىنى ھېيلە بىلەن ئالغان ئەمەسمىدى .

ـــ توغرا ، بۇنىڭ ئۈچۈن سەن مۇشۇ يەرلىك بولۇشۇڭ كېرەك ، ـــ دېدى جامالىدىن نادەمنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ ، يەر شارائىتىنى بىلمەي ھېيلە ئىشلەتكىلى بولمايدۇ ـ دە .

ئۇنىڭ سۆزى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا ئاراش ئۇلارنىڭ ئالدىغا دومىلاپ چۈشتى . ھاسىراپ يېتىپ كەلگەن رەيھان ئاراشنى يۆلەپ يوغان تاش دالدىسىغا ئېلىپ كەلدى . ئۇ تىك ئېگىزلىككە يامىشىۋاتقان چاغدا ، يان تەرەپتىن ئۇچۇپ كەلگەن ئوق سول مۇرىسىگە تېگىپ كەينىگە ئۇچۇرۇۋەتكەنىدى .

نىزامىدىننىڭ كەينى ـ كەينىدىن ئاتقان ئۇچ پاي بەلگە ئوقى ئاسماندا كۆرۈندى . بۇ تاغلىق رايونلاردا ئاتاكىغا ئۆتۈشىنىڭ بۇيرۇقى ئىدى . بىردىنلا قىقاس ـ چۇقان كۆتۈرۈلۈپ كەتتى ... مانا ئەمدى جەڭچىلەر بىر ئېتىپ ، بىر ئۆمىلەپ ، بىر قىيپاش يۇگۇرۇپ ، شىددەت بىلەن ئۆرلەشكە باشلىدى . قىقاس ـ چۇقانلار تاشتىن ـ تاشقا ئۇرۇلۇپ تاغ ئوستى جاراڭ-

لاپ كەتتى... جەڭچىلەر تاغ ئۇستىگە چىققاندا ، ھېلىلا بىر كۆرۈنۈپ ، بىر كۆرۈنمەي ئېتىۋاتقان باندىتلارنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەي قالدى . پەقەت غەرب تەرەپتىن بۇرۇنراق ئۆرلەپ چىققانلار تۆت نەپەر باندىتنى ئەسىرگە ئېلىۋالغانىدى . باندىتلار ئەسىرلىرى گومىنداڭ ئەسىرلىرىدەك قول كۆتۈرمەيتتى . بەشىنى ساڭگىلىتىپ ئۆرە تۇرۇشاتتى .

جەڭچىلەر پۇرقىرىتىشىپ تاماكا چېكىشكە باشلىدى .

ـــ ئەسىرلەرنى بۇ ياققا ئېلىپ كېلىڭلار ، ـــ دېدى دىۋىزىئون كوماندىرى گايىت تاش ئۇستىدە ئولتۇرۇپ .

تۆت نەپەر ئەسىر باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى . ئالدىدىكىسى قولاقچىسىنىڭ ئاستىدىن قارچىغىنىڭكىدەك ئۆتكۈر كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىككەنىدى .

ـــ قوينۇڭدا يەنە قورالىڭ بارمۇ ؟

ـــ يوق .

ـــ ئاختۇرۇڭلار !

جامالىدىن بىر ـ بىرلەپ ئاختۇرۇشقا باشلىدى . جۇڭىسىنىڭ ئىچىدىكى پاختىلىق چاپىنىنىڭ ئىچى ـ تېشىغا قولىنى سېلىپ ، بىرىنچىسىنىڭ قولتۇقىدىن تاپانچىدىن بىرنى سۇغۇرۇۋالدى ۋە ئۇنىڭ كاچىتىغا بىرنى سالدى .

ـــ ئۇرما ! ـــ ۋارقىرىدى كوماندىر .

ـــ مانا بۇ قاپىقى يامانىڭ تاپانچىسى ، مانا بۇ كۆككۆزنىڭ ، مانا بۇ ئەلەسنىڭ ، مانا بۇ دورداي كالپۇكنىڭ .

ـــ نېمىشقا يالغان ئېيىتىسەن ، ئۆلگۈڭ كېلىشتىمۇ ؟

جامالىدىن ئاپتوماتنىغا بىر دىسكا ئوقنى شاراقلىتىپ سېلىپ ئۇلارغا تەڭلىدى .

ـــ توختا ، ـــ دېدى گايىت ۋە سوئال سوراشقا باشلىدى :

ـــ بىزنى ئالداپ قوتۇلۇپ كېتەلەمسەن ؟

ـــ قورال بىزنىڭ جېنىمىز .

— بىزنىڭمۇ جېنىمىز بولماي ، شەيتانىنىڭمىكەن ! راست گەپنى قىلامسەن ، ئۆلەمسەن ؟

— ئاتساڭ ئۆلىمىز .

— ئاتمىساقچۇ ؟

— قورالىمىزنى بېرىۋەتسەڭ ، راست گەپنى قىلىمىز .

— قۇلاقچاڭنىڭ ئاستىدىن ئادەمنى يېۋەتكۈدەك قارايسەن-غۇ خۇمپەرلەر ، ئال بېشىڭدىن !

ئۇلار قۇلاقچىلىرىنى ئاستا ئېلىشتى .

— ھە ، ئەمدى ئادەم سىياقىغا كىرىشتىڭ ، قورالىرىڭنى بېرىۋېتىمىز ، ئوسمانغا قاچان قوشۇلغان ؟

— ئىككى ئاي بولدى .

— نېمە ؟...

— ئوسماننىڭ بۇ يەرگە كەلگىنىگە ئىككى ئاي بولدى ، ئوسمان قەيەرگە بارسا ، شۇ يەردىكى ئادەملەر ئۇنىڭ ئەسكىرى بولىدۇ .

— بىز بىلەن ئېتىشقاندا ، ئوسمان مۇشۇ يەردىمىدى ؟

— سىلەر ساينىڭ تاپىنىغا كەلگەندە ، ئۇ قابان بىلەن كۆكتوقاي دەرياسىنىڭ بويىغا چۈشۈپ كەتكەن .

— قابان دېگەن كىم ؟

— ئۇمۇ باشلىقىمىز .

— سىلەر قانچىلىك ئادەم ؟

— قورالىلىقىمىز يەتتە ـ سەككىز يۈزدەك بار ، جاڭ باتۇر① ئەۋەتكەن ئۇچ يۈز كىشىلىك تۈڭگان ئەسكەرلەرنى قوشقاندا بولىمىز .

— جاڭ باتۇرۇڭ يەنە نېمىلەرنى ئەۋەتتى ؟

---

① جاڭ باتۇر — شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ قوماندانى گېنېرال جاڭنى دېمەكچى .

ـــ يۇز تۆگىدە قورال ـ ياراغ ، ئوق ـ دورىلارنى ، ئون نەچچە تاي گەزمال ، چاي ئەۋەتتى .

ـــ يەنىچۇ ؟

ـــ ئوسمانلىقنىڭ ئۆزىگە بىر تۈلكە جۇۋا ، بىر چىگىخەي ئېتى ، يىگىرمە ئوقلۇق قول قورال[1] ئەۋەتىپتۇ .

ـــ ئوسمان بۇ ئەۋەتكەن نەرسىلەردىن رازى بولدىمۇ ؟

ـــ ياق ، خاپا بولدى ، چوڭ قوراللاردىن ئەۋەتمەپتۇ دەپ تېرىكتى ، پەقەت چىگىخەي ئېتىدىن بەك خۇشال بولدى .

سوراق ئاخىرلاشتى ، گايىت ئەسىرلەرنىڭ ئىقرارىسىنى نىزامىدىنغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن تۆۋەنلەپ تاغ قاپتىلىغا ـــ پولك شتابى جايلاشقان يەرگە يۈرۈپ كەتتى .

نىزامىدىن قىسىملىرى ئاتاكىغا ئۆتكەندە ، ئوسمان باندىت-لىرى تاغنىڭ شىمالىي بىلەن كۆكتوقاي دەرياسىنىڭ بويىغا چېكىنگەنىدى ۋە ئۇ يەردىمۇ توختىماي داۋاملىق يۈرۈش قىلىپ ، دەريادىن ئۆتۈپ ، شىمالغا چېكىنىپ كەتتى .

كۆكتوقاي دەرياسىدىن ئۆتۈپ ، ئەتراپنى چارلاشقا ئەۋەتىل-گەن رازۋېدكىچىلار بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن قايتىپ كە-لىپ ، پولك شتابىغا يېڭى مەلۇمات يەتكۈزدى .

ـــ باندىتلار يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىپ ، سارتوقايغا قېچىپ-تۇ .

لېكىن ، بۇ يەردىكى كۈنلەر ، ھەپتىلەر ، ئايلار تىنچ ئۆتكە-نى يوق ، پارچە ـ پۇرات تۈيۇقسىز ھۇجۇملار يۈز بېرىپ تۇراتى . تىنچ ياتساڭ ـ ھۇجۇم قىلىدۇ ، ئوقلار تاراسلاپ ئۇچۇپ كېلىدۇ . قوغلاپ بارساڭ ، باندىتتىن ئەسەرمۇ يوق . پەقەت مال بېقىۋاتقان مالچىلاردىن باشقا ھېچكىمنى كۆرمەيسەن ، بۇ قانداق بولغىنى ؟ نىزامىدىن ۋە ئۇنىڭ شتابىدىكىلەر شۇنى بىلمەيتتە-

---

① يىگىرمە ئوقلۇق قول قورال — ماۋزىر .

كى ، ئاشۇ مالچىلارنىڭ ھەممىسى قوراللىق ئىدى ، تۈيۈقسىز ھۇجۇم قىلاتتى ، ئويلىمىغان يەردىن ، بىخەتەر ھېسابلانغان جەرالاردىن ئوق چىقاتتى ، كۈندە بولمىسىمۇ ، كۈنىدە قۇربان بېرىشلەر بولاتتى . قىستاپ بارساڭ ، بايىقى مالچىلار قوراللىرىنى تاشلارنىڭ ئاستىغا باستۇرۇپ قويۇپ ، قولىغا قويچى تايىقىنى ئېلىۋالاتتى . ئەلەم قىلىدىغىنى شۇ ئىدىكى ، بەزى پۇقرالارنىڭ قوراللىرى بارلىقى ئېنىق تۇرسىمۇ ، ئۇنى يىغىۋېلىشقا شىمالىي فرونت گېنېرال شتابى رۇخسەت قىلمايتتى .

پولك شتابىدىمۇ ، جەڭچى ـ كوماندىرلار ئارىسىدىمۇ ، ھەر كۈنى ئوسمانلىنىڭ نېمىشقا يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىپ سارتوقايغا كەتكەنلىكى ، ئۇنىڭ مەقسىتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكى ، نېمە قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقى توغرىسىدا تالاش ـ تارتىشلار بولۇپ تۇراتتى .

ئەنە ، باتىرغازى قوللىرىنى بېقىنىغا تىرەپ ، يىراق ـ يىراقلارغا كۆز يۈگۈرتۈپ ، ساپ ھاۋاغا تويمايۋاتقانىدەك چوڭقۇر ـ چوڭقۇر تىنىپ تۇرۇپتۇ .

ـــ تاغ ئۇستىدىن پايانسىز ۋادىلارغا ، قاپتال ـ جىرالارغا ، تولغىنىپ ئېقىۋاتقان دەريالارغا ھەۋەسلىنىپ نەزەر سېلىش نېمىدېگەن ئېسىل تۇيغۇ ، ـــ دېدى ئۇ كەينىگە قاراپ ، تاشقا يۆلىنىپ ئاپتاپ سۇنۇپ ئولتۇرغانلارغا ـــ ئادەم ئۆز ـ ئۆزىدىن غۇرۇرلىنىپ ، كۆتۈرەڭگۈ روھلۇق بولۇپ كېتىدىكەن .

ـــ باندىتلاردىن بۇ تاغنى تارتىۋېلىش ئەلۋەتتە سېنى غۇرۇرلاندۇرىدۇ ـ دە ، ـــ دېدى جامالىدىن ، ـــ تارتىۋالمىغان بولساڭ ، ئۇ ئېسىل تۇيغۇلىرىڭ نەدە ، مەيۈسلىنىپ كېتەر ئىدىڭ ، بايقۇش .

ـــ ياق ، مەن ھەرقانداق ۋاقىتتا مەيۈسلەنمەيمەن ، ئەگەر دۈشمەننىڭ قولىغا چۈشۈپ قالساممۇ ، مەيۈسلەنمەيمەن ، مەغرۇر ياشايمەن !

ـــ ئەنۋەركام ئۆلگەندە مەيۈسلەنمىدىڭما ؟ يىغلىۋىدىڭغۇ ؟

ـــ بىر ئادەم بىرەر ئىشقا نەپرەتلەنسىمۇ كۆلىدۇ ، شۇنىڭ-
دەك غەزەپلىنىپمۇ يىغلايدۇ .

ـــ توغرا ! ـــ دېدى نادەم باتىرغازىنى قۇۋۇتلەپ ، ـــ غۇرۇرلىنىشىمۇ ، غەزەپلىنىشىمۇ بىر خىل تۇيغۇ ، ھەقىقىي ئادەم غۇرۇرلۇقنى غەلىبە قىلغان ، ئوڭۇشلۇققا ئېرىشكەن چاغلاردىلا ساقلاپ قالماستىن ، يېڭىلگەن ، ئەركىنلىكتىن مەھرۇم قىلىن-غان چاغلاردىمۇ ساقلاپ قالالايدۇ ! بولۇپمۇ يېڭىلگەن چاغدا روھسىزلانماسلىق ـــ كىشىدىكى ئەڭ زور مەنىۋى بايلىق ! ...

بەزىلەر ئوسمانىنى غۇرۇرى كۈچلۈك ئادەم دەيدىكەن ، مې-نىڭچە ئۇ قارا كۆڭۈل شەخسىيەتچى ، شەخسىيەتچى ئادەمدە غۇرۇر بولمايدۇ ! شەخسىيەتچى ئادەمدە ۋىجدان ، ئار ـ نومۇس ، ئىرادە بولمايدۇ ، مۇنداق ئادەم ئۇچۇن مىڭلىغان كىشىلەرنىڭ ھاياتىدىن بىھۇدە ئايرىلىشى ھېچ گەپ ئەمەس ...

بۇ گەپلەر نېمىشقىدۇ ۋارىسجانغا تېگىپ كەتتى ، ئورنىدا ئولتۇرالماي قىمىرلاپ ، نەپرەتلىك كۆزلىرى نادەمگە تىكىلـ-دى ـ دە ، مۇنداق دېدى :

ـــ ئوسمانىنى قارا كۆڭۈل ، شەخسىيەتچى دېگەندىن كۆرە ، نادان دېيىش دۇرۇسراق بولار ، ئۇ بىزنى چۈشەنمەي ، مۇشۇ ئىشلارنى تەۋرىتىپ يۈرگەن بولۇشى مۇمكىن .

ـــ چۈشەنمەي ؟ ـــ نادەم ۋارىسجانغا بۇرۇلـۋىپ قارا-دى ، ـــ ئۇ بىزنى ناھايىتى ياخشى چۈشەنگەنلىكى ئۈچۈن ، گومىنداڭغا قارىتىۋاتقان مىلتىقىنى بىزگە قارىتتى . بىر نادان ئادەمنىڭ شۇنچە زور ئىشلارنى تەۋرىتىشى ناتايىن ، قارا كۆ-ڭۈللۈك ـــ ئۇنىڭ خۇسۇسىيىتى ، شەخسىيەتچىلىك ئىدىيە-سى ـــ ئۇنىڭ مەنپەئىتى ، ئۇنىڭ مەنپەئىتى نېمە ؟ ئۇ بىزنى يوقىتىپ ، شىنجاڭنىڭ خوجايىنى بولماقچى . ئۇنىڭ خوجايىنلە-قى خۇددى كىچىك خوتۇننىڭ گېپىگە كىرىپ ، چوڭ خوتۇننىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتكەندەك خوجايىنلىق .

ـــ بولدى ... گەپ سېنىڭلا بولمىسۇن ، «ۋاي نادەم» دەپ قويسا ، گەپدانلىق قىلىۋېرىدىكەنسەن ، ـــ دېدى ژاڭسجان . ئۇنىڭ ئاق ـ سېرىق يۈزى تاتىرىپ ، لەۋلىرى تىترەپ كەتكەندى . قاچانلا بولمىسۇن گەپلىرىنىڭ نادەمنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىشى ئۇنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرەتتى .

نادەم كۈلۈمسىرىدى :

ـــ ھەي ژاڭسجان ، گەپدانلىق قىلمۇاتقىنىم يوق ، ئۆزۈمنىڭ كۆز قارىشىمنى ئېيتىۋاتىمەن ، سەنمۇ ئېيتىۋاتسەنغۇ ... گېپىڭ توغرا بولسا قوشۇلىمىز ، خاتا بولسا قوشۇلمايمىز ، بۇ دائىم بولۇپ تۇرىدىغان ئىش ، بۇنىڭ نېمىسى گەپدانلىق ؟

ـــ ھە ، بولدى ، سېنىڭ توغرا ، ـــ ژاڭسجان تەتۈر ئۆرۈلۈپ ئولتۇرۇۋالدى ۋە تىترەپ كەتكەن قوللىرى بىلەن تاماكا يۆگىدى .

ـــ بۇ گەپنى قويۇڭلار ، ـــ دېدى باتۇرغازى تېخىچە يىراقلارغا نەزەر تاشلاپ تۇرغىنىچە ، ـــ ئوسمان سارتوقايغا قاچقان بولسا ، ئۇ يەردىن قۇمغا كىرىپ كېتىشى مۇمكىن ، ئۇنداقتا مەقسىتى نېمىدۇ ؟

ـــ ئۇ يەردىن گۈچۈڭغا كېتەر ...

نادەم تەتۈر ئۆرۈلۈپ ئولتۇرۇپ ھەدەپ تاماكا چېكىۋاتقان ژاڭسجانغا قاراپ قويۇپ مۇنداق دېدى :

ـــ گەپدانلىق بولسىمۇ يەنە سۆزلەي ، ئوسمان گۈچۈڭغا كەتسە ، ئالتاي تەۋەسىدىن چىقىپ كەتكەن ، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايونغا ئۆتۈپ كەتكەن بولىدۇ . مېنىڭچە ئۇ ئۇنداق قىلمايدۇ ، بىز بىلەن ئاخىرىغىچە ئېلىشىدۇ ، مەقسىتىمگە يېتىمەن دەيدۇ . ئاڭلىمىدىڭلارمۇ ، ئالتايىنى ئۆلسەمۇ قارىلار① غا

---

① قارىلار — بۇزۇقلار مەنىسىدە ئوسمان باندىتلىرى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىلىرىنى شۇنداق دەپ ئاتايتتى .

بىرىپ قويمايمەن دېگىنىنى ، سارتوقاينى ئىستراتېگىيىلىك جاي دەپ ھېسابلىغان بولۇشى مۇمكىن .

ـــ قوغلاۋەرسەڭ ، ماڭدامدا بىر دەككىسىنى بىرىۋەرسەڭ ، گۈچۈڭغا قاچماي نېمە ئىلاجىسى .

ـــ ئەلۋەتتە ، بولالماي قالغاندا ، پۈتۈنلەي بەربات بولۇشقا كۆزى يەتكەندە ، شۇنداق قىلىشى مۇمكىن ، لېكىن ھازىرچە ئۇ ھەرگىز ئۇنداق قىلمايدۇ .

ياڭسى يېڭى ساقايغان ئاراش تۆۋەندىن بۇلارنىڭ يېنىغا ـــ تاغ ئۇستىگە چىقىپ كەلدى .

ـــ كە ، بايقۇش ، ـــ دېدى باتۇرغازى ، ـــ ھەيۋەتلىك تاغلارغا ، ۋادىلارغا قارىغىنا ، كۆڭۈللىرىڭ قانچىلىك يايراپ كېتەركىن ، مۇشۇ يەرلەرنىڭ خوجايىنى بىز ، دەپ كېرىلسەڭ ، بېشىڭ مۇنۇ كۆپكۆك ئاسمانغا يەتمەسمۇ ...

ـــ ھېلىمۇ بېشىڭ يېتىپ تۇرۇپتىغۇ !

ھەممىسى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كېتىشتى ـ دە ، تۆت ئەتراپقا خوجايىنلىق غۇرۇرى بىلەن نەزەر سېلىشتى . كەڭ زېمىن ، ساپ ھاۋا ، ئاق لېنتىدەك ئۇزاقلارغا سوزۇلغان دەريا ئۇلارنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى دولقۇنلىتىپ ، كۈچلۈك ھاياجانغا سالغانىدى . كۆزلەردە ئىپتىخار ۋە غۇرۇرلۇق ئۇچقۇنلىرى چاقنايتتى ، پاھ ... بۇ زېمىننىڭ چېكى بارمىدۇ ...

× × ×

ئۇلۇباي قىزىل تېغىدىن بۇيرۇق بويىچە سار سۇمبىگە قايتىپ كەلگەن نىزامىدىن پولكى ، ئالتىنچى ئايدا سارتوقايغا ئاتلىنىش توغرىسىدا يەنە بۇيرۇق تاپشۇرۇۋالدى .

تاڭ سەھەر يولغا چىققان قوشۇن بىر قونۇپ قارا توڭگىگە يېتىپ كەلدى ۋە ئۇزۇقلىنىش ئۈچۈن ئاتلىرىدىن چۈشۈشتى .

تەييار تاماقلىرى تۈگۈگەنىدى . شۇڭا ، ھەممىسى بەللىرىگە ئې-
سىۋالغان تاماق قاچىسىنى ئېلىپ ، ئۇنىڭ ئىچىگە ئۇچ يۈز
گرامدىن گۆش ، ئىككى تالدىن ياڭيۇ سېلىپ قاينىتىشقا باشلا-
دى .

بۇ جەمجىتلىققا چۆكۈپ قالغان يەر بىردەمدىلا ۋاڭ - چۇڭ
ئاۋازلارغا ، مىڭلىغان تاماق قاچىلىرىنىڭ ئاستىدىن چىقىۋاتقان
ئاقۇچ تۈتۈنلەرگە تولۇپ كەتتى . لېكىن ، بۇ يەردىكى دەم ئې-
لىش- ئوزۇقلىنىش ئانچە ئۇزاققا بارمىدى . بىر سائەت ئۆتكەن-
دىن كېيىن ، قوشۇن ئاتلىنىپ ، يەنە يولغا چىقتى .

بېشىغا ماش رەڭلىك شەپكە ، ئۇچىسىغىمۇ ماش رەڭلىك
تېرىكىدىن تىكىلگەن گىمناستوركا ، گەلەپى شىم ، ئايىغىغا
چىگرىن ئۆتۈك كىيىشىپ ئات ئۈستىدە لاچىنەك ئولتۇرغان
كوماندىر - جەڭچىلەر تۆتتىن بىر رەت تۈزۈپ سەپلىرىنى بۇز-
ماي ھەيۋەت بىلەن يۈرمەكتە ئىدى . ئۇلارنىڭ پاگونلىرىدىكى
بالداق ۋە يولتۇزلار ، كۆكسىدىكى ئوردېنلار كۈننىڭ شولىسىدا
ۋالىلداپ چاقنايتتى ...

ئۆزلىرىنىڭ ھەيۋەتلىك يۈرۈشلىرىگە مەسلىكى كەلگەن
جەڭچىلەر ئات ئۈستىدە تېتىك ۋە روھلۇق ئولتۇراتتى . ئۇرۇش
بورانلىرىدىن سىزىقلار پەيدا بولغان ، قارىدىغان يۈزلەردە مەغ-
رۇرلۇق ئەكس ئېتەتتى . چۈنكى ، بۇلار -تاغ - ئېدىرلاردا ،
دەشت - دالىلاردا تېنەپ - تەمتىرەپ ، ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ
يۈرگەن قاچقۇنلار ئەمەس ، ئاشۇ قاچقۇنلارنى ھېلى تاغقا ، ھېلى
قۇمغا ، ھېلى چاتقاللىققا ۋە ھېلى ئۆڭكۈرلەرگە قېچىشقا مەجبۇر
قىلىۋاتقان مەردانە قوشۇن ، ئەندىشىسىز قوشۇن ، مەغرۇر قو-
شۇن ! ...

قوشۇننىڭ كەينىدە ئوزۇق - تۇلۇك بېسىلغان ھارۋىلار
كالۇننىسى كېلەتتى . ھارۋىلارنىڭ غىچىرلىشى بىر خىل رېتىم-
لىق سازدەك ئاڭلىناتتى . ھارۋىكەشلەر ھەر تەرەپكە زەن قويۇپ

قاراپ تەبىئەتنىڭ بۇ بېزەلگەن مەزگىلىگە زوقلىنىپ باراتتى .
6 - ئاي — تاغ - دالىلاردا تەبىئەتنىڭ راسا بېزەلگەن ۋاقتى . پۈتۈن دالىلار گۈل - چېچەككە پۈركەنگەن ، تۈر- لۈك - تۈمەن قۇشلارنىڭ يېقىملىق ئاۋازلىرى ، هاشاراتلارنىڭ چىرىلداشلىرى ، بولۇپمۇ كاككۇكنىڭ ئۇزۇپ - ئۇزۇپ قىچقى- رىشى كۆڭۈللەرنى ئاللىقاياقلارغا ئېلىپ كېتىدۇ ... ئەنە ، كاك- كۇكنىڭ ئاۋازى ئىككى بولدى ، ئۈچ بولدى ... كىشىلەر نېمىشقا شۇنچە چىرايلىق ، كۆڭۈللەردە هادىس نەپىس - نازۇك تۇيغۇلار- نى قوزغىتىدىغان بۇ جانسۇارنىڭ ئاۋازىنى «غېرىب» دەيدىغاندۇ ؟ غېرىب ئادەملەرنىڭ نېمىشقا ئۇنىڭ بىلەن ئاشنا - ئاغىنە بولغۇ- سى كېلىدىغاندۇ ؟ ئۇنىڭ ئاۋازىنىڭ يېقىملىق - تاتىملىق بول- غانلىقىدىنمۇ يا ؟ ياكى دەردمەنلەرنىڭ كونا دەردلىرىنى قوزغە- ۋەتكەنلىكىدىنمۇ ؟ ... قاراڭلار ، پۈتۈن سەپ — كوماندىرلار- مۇ ، جەڭچىلەرمۇ جىمجىتلىققا چۆكۈپ كەتكەن ، بۇلارغا نېمە بولغاندۇ ؟ پاھ ... بۇ يېقىملىق ئاۋاز نېمىدېگەن سېھىرلىك كۈچكە ئىگە - هە ! هەتتا ئاتلارنىڭمۇ پۇرقۇشى ئۆچكەن ، ئۇلار- مۇ تەسىرلىنىپ كەتكەنمىدۇ ياكى قۇلاققا ئاڭلانمايۋاتامدۇ ؟ ... شۇ تاپتا ئاسانلا هاياجانلىنىدىغان هەمشىرە قىزلارنىڭ هېسسىيا- تى قانچىلىك قوزغىلىپ كەتكەندۇ ؟ ... راست ، قىزلارنىڭ كاك- كۇكلار سايراۋاتقان دەرەخ يېنىغا بارغۇسى كېلەتتى . ئەگەر جەڭگىۋار سەپنى دېمىسە ، كاككۇكلار شېخىغا قونۇۋېلىپ قىچ- قىرىۋاتقان ئاشۇ دەرەخنىڭ ئاستىدىكى چىملىققا ئۇزۇلىرىنى تاش- لىغان بولاتتى ، ئامال قانچە ... مەيلى ، سايرا جانسۇار ! كىشىدە ئازابلىق هېسلارنى قوزغاتساڭمۇ مەيلى ، توختىماي سايرا ، كەل ئاشنا بولايلى ! ...

كەچ كىردى . تاغنىڭ سالقىن شامىلى باشلاندى ، ئاز دەم ئېلىپ كېچىچە يۇرۇش قىلغان قوشۇن تاڭ قاراڭغۇسىدا سارتو- قايغا يېقىنلاپ كەلدى . ئاندا - ساندا ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازلە-

ری ئاڭلىنىشقا باشلىدى .

قوشۇن دەريا بويىغا چۈشتى . بۇ يەردە كۆيگەن ، پاچاقلانغان ئىككى ماشىنا ۋە بىرنەچچە ئۆلۈكلەر ياتاتتى . كىملىكىنى تونۇغلى بولمايتتى ، تاك ئاتقاندىن كېيىنمۇ تونۇغلى بولمىدى . ھەممىسى كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرۈلگەن بولۇپ ، خۇددى كۆيۈپ ئۆچكەن ياغاچلاردەك قاپقارا بولۇپ كەتكەن ، پەقەت لەززەت ئىسىملىك ياش قازاق ئايالىنلا تونۇغلى بولاتتى . ئۇنىڭ كۆكسى كېسىپ تاشلانغان ، مەيدىسىدە نەيزە ئىزى ، قۇلىقىدىن ئاققان قان ئېڭىكىنى بويلاپ ئېقىپ قېتىشىپ قالغانىدى . قۇۋانىش ئىسىملىك ۋزۇود كوماندىرى لەززەتنى تونۇپ ، ئۆزىنى تاشلاپ ، ئۆپكىدەپ يىغلاشقا باشلىدى... بۇ دەھشەتلىك مەنزىرىنى كۆرگەن جەڭچىلەرمۇ ئۆزىنى توختىتىۋالالمىدى ...

نىزامىدىن شىمالىي فرونت رازۋېدكىسىغا غەزەپلەندى . بۇ يەرنى چارلاشقا كەلگەن رازۋېدكىچىلار شىمالىي فرونتقا ، پۇقرالاردىن باشقا ھېچكىم كۆرۈنمەيدۇ ، باندىتلار كېتىپتۇ ، دەپ مەلۇمات ئېلىپ بارغان . شۇنىڭدىن كېيىن پودپولكوۋنىك ئەخمەتجان پۇقرالارنى باندىتلارغا ئەگەشمەسلىككە دەۋەت قىلىپ تەشۋىق - تەرغىبات ئىشى بىلەن ئىككى ماشىنىدا ئادەم ئېلىپ كەلگەنىدى . نىزامىدىنمۇ باشقا كوماندىرلارمۇ ، جەڭچىلەرمۇ بۇ ئەھۋاللارنى ئۇقمايتتى .

مىڭلىغان كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭ ئىچىنى سىيرىلدۇرۇپ ، دەھشەتلىك ئۆلتۈرۈلگەن ، قارا كۆزلىرىنى مەڭگۈگە يۇمۇپ ياتقان ياش ئايال ئالتاي پولكىنىڭ ھەمشىرىسى ئىدى . مىللىي ئارمىيە 1945 - يىلى 10 - ئايدا سارسۇمبىنى ئازاد قىلغاندا ، ياش ئەر - ئايال قۇۋانىش بىلەن لەززەت ئىككى بالىسىنى ـــ بىرسى ئۇچ ياش ، يەنە بىرسى تېخى يېشىغا يەتمىگەن ئىككى قىزىنى ئانىسىنىڭ قۇچىقىغا تاشلاپ بېرىپ ، مىللىي قىسىمغا قاتناشقان ۋە قولىغا قورال ئالغان . قۇۋانىش

نىزامىدىن پولكىدا ، لەززەت ئالتاي پولكىدا ئىدى . ئۇرۇشلاردا كۆرسەتكەن قەھرىمانلىقلىرى ھەر ئىككىسىنىڭ كۆكسىگە «پەدائىي» لىق ئوردىنلىرىنى ئاسقان .

كونا ئۆيلەرنىڭ بىرىدە پۈتىغا ئوق تېگىپ يالغۇز ياتقان قىرىق ياشلار چامىسىدىكى مالچى ، كۆيدۈرۈلۈپ قاپقارا ياغاچقا ئوخشاپ قالغان ئۆلۈكلەرنىڭ ۋە لەززەتنىڭ قانداق ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى .

ئەخمەتجان ئىككى ماشىنىدا تەشۋىقاتچىلارنى ئېلىپ كەلگەندە ، پۇقرا ئەمەس ، پۈتۈن تۇرقى پۇقرالارغا ئوخشاش ئۇچ يۈزدىن كۆپرەك باندىتنىڭ قورشاۋىدا قالغان .

ـــ بوي بەرمەڭلار ! ـــ دېگەن ئەخمەتجان قەھرى بىلەن ۋارقىراپ ، ـــ بىر تامچە قېنىمىز قالغۇچە ئېلىشىمىز ! ... پودپولكوۋنىك جەڭچىلىرىنى تېز ئورۇنلاشتۇردى ، ـــ ماۋۇ تۆتىڭلار ئەسكى تامنىڭ كەينىگە ئۆتۈڭلار ، ماۋۇ بەشىڭلار ماشىنىڭ بېقىنىغا ئۆتۈڭلار ، ئاۋۇ قىرنى دالدا قىلىڭلار ، ئازگالغا چۈشۈڭلار ...

ھەرقايسى ئەپلىك جايلاردىن ئابارون تۇتقان جەڭچىلەر بىلەن باندىتلار ئارىلىقى بىر يۈز ئەللىك ـ ئىككى يۈز مېتىر كېلەتتى . دەھشەتلىك ئېتىشىشلار باشلاندى ، قوماچ قورۇغاندەك ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى . باندىتلار تۆت تەرەپتىن شىپقاپ كېلەتتى . ئازگالغا چۈشۈۋېلىپ تاپانچىسىدىن ئوق ئۇزۇۋاتقان ئەخمەتجان جەڭچىلىرىگە بۇيرۇق بېرىپ تۇراتتى :

ـــ كەينىڭگە قارا ، گىرانات تاشلا ! ... ئوڭ يېنىڭغا قارا... سايرات ئاپتوماتىنىڭنى ! ...

ئايال پۇقرالارغا خىزمەت ئىشلەيمەن دەپ كەلگەن لەززەت تۆت ئەتراپقا چەبدەسلىك بىلەن ئۆمىلەپ ، يەر بېغىرلاپ ، يۇگۇرۇپ يۈرۈپ ياردار بولغان جەڭچىلەرنى تاڭدى ، ئاغزىغا سۇ تېمىتتى ، قانلارنى سۈرتتى . بەزى ئېغىر يارىدارلارنىڭ قولىدىن

ئاپتوماتىنى ئېلىپ ، يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان باندىتلارنى ئېتىپ چېكىندۈردى . تۆت سائەتلىك جەددىي ئېلىشىش ئۇنىڭغا بىر سائەتتەكمۇ بىلىنمىدى ...

تاشلانغان بومبىلار ماشىنىلارنى پاچاقلاپ تاشلىدى ، ئۇلار بارغانسېرى يېقىنلىدى ، باستۇرۇپ كەلدى . باندىتلار بىر يۈز يېگىرمىدىن كۆپرەك ئادەمدىن ئايرىلىپ قالغان بولسىمۇ ، ئەخمەتجان ، لەززەت قاتارلىق ئون بىر ئادەمنى تىرىك تۇتۇشقا مۇۋەپپەق بولدى .

ئوسمانىنىڭ لەشكەر باشلىقلىرىدىن بىرسى قابان ئەكە دەسلەپ لەززەتنى سوراق قىلىشقا ئېلىپ چىقتى . لەززەتنىڭ مۇڭچاقنى پاتۇرۇپ قويغاندەك دۈپدۈگىلەك قاپقارا كۆزلىرىدىن غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇراتتى . قابان ئۇنىڭ مىللىي ئارمىيىگە قاتنىشىش تارىخىنى سوراپ بولۇپ :

ـــ سەن بالا ، بۇ سەپكە ئالدىنىپ قاتنىشىپ قالغانسەن ، بىز بۇنى جىنايەت ھېسابلىمايمىز ، ـــ دېدى ئۇ لەززەتكە خەرخاھلىق قىلىش ئەلپازىدا .

ـــ يوقسۇ ئاقساقال ، مەن ئۆز ئىختىيارىم ، گومىنداڭغا يانغان قەھرىم بىلەن ، ئىككي بالامنى تاشلاپ قويۇپ ، جەڭگىۋار سەپكە قاتناشقانمەن ، ـــ دېدى ئۇ .

ـــ نەچچە ياشقا كىردىڭ ؟

ـــ يىگىرمە ئۇچكە .

ـــ ياش ئىكەنسەن ، يان كەينىڭگە ، مانا ئۆز خەلقىڭ ، ئانا تۇپرىقىڭ...

لەززەت كەسكىن ئېيتتى :

ـــ مېنىڭ ئۆز يېرىم ، سەن ئېيتىۋاتقان بۇ ئالىقانچىلىك يەرلا ئەمەس . بىلەمسەن ، مېنىڭ ئۆز يېرىم پايانسىز ، ئۇ چېتىدىن ـ بۇ چېتىگە سەن ئاۋۇ يۇگرۈك قارا ئېتىڭ بىلەن نەچچە ئاي چېپىپمۇ يېتەلمەيسەن ! خەلقىمنىڭ سانىنى ئېلىشقا ئەقلىڭ

يەتمەيدۇ !

قاباننىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلدى :

ـــ ھەي ، ئەخمەق بالا ، سەن بۇ قىزىل جاھانگىرلارغا ئەگىشىپ نېمە تاپماقچى بولىسەن ؟

ـــ سەن ئېيتمۇاتقان «قىزىل جاھانگىرلار» خەلقنى گومىنداڭنىڭ زۇلمىدىن قۇتۇلدۇردى ، ئەمدى ساڭا ئوخشاش تاپاننىڭ ئاستىدىن چىققان قۇيرۇقلارنى ئامان قويمايدۇ :

قابان ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى !

ـــ مەيدىسىدىكى ئاۋۇ تۆمۈرنى[1] يۇلۇپ تاشلا ! كۆكسىنى كەس بۇ جاۋۇزلاقنىڭ !

لەززەتنىڭ بايات بېرى بوش تۇرغان قولىنى كەينىگە باغلاشتى ۋە باش ـ كۆزىگە تاراسلىتىپ قامچا سالدى... گىمناستوركىسىنىڭ ئالدىنى يىرتىپ تاشلاپ ، ئىككى كۆكسىنى كېسىپ تاشلىدى . ئۇ بۇ چاغدا چىشىنى ـ چىشىغا چىشلەپ ئۇن چىقارمىدى ، ئۆز قولىدا جان بەرگەن يارىدارلارنى ئېسىگە ئېلىپ كۆزلىرى قىزىرىپ كەتتى ، ماڭلىيىدا قامچا ئىزى قالغان يەردىن چىققان قان يۈزىنى بويلاپ چېپىلداپ ئېقىشقا باشلىدى...

ـــ دادام مۇئەللىم ئىدى ، ـــ دېدى لەززەت قەھرى ـ غەزەپ بىلەن ، ـــ شېئىر شىسەي تۇتۇپ كەتكەن ، ئاڭلىشىمچە دادامنى ئۇرۇمچىدە مانا مۇشۇنداق قىيناپ ئۆلتۈرۈپتىكەن ، ئېيتقىنا ، ئەي جاللات ، سېنىڭ شېئىر شىسەيىدىن نەرىڭ كەم ؟... بىلىپ قويغىنكى ، سەن دەۋاتقان «جاھانگىرلار» سەن ـ لەرنىڭ كۈلۈڭنى كۆككە سورۇپ ، خەلقنى بۇلاڭ ـ تالاڭدىن ، قان تامغان قىلىچىڭدىن قۇتۇلدۇرىدۇ !

قابان بايات بېرى بۇ قارىغايدەك مەغرۇر ياش ئايالنى ئوتتا كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرۈشنى ئويلىغان بولسىمۇ ، لېكىن يۈرىكىنى

---

① تۆمۈرنى — «پىدائىي» لىق ئوردىنىنى دېمەكچى .

زېده قىلغان خەنجەردەك ئۆتكۈر بۇ سۆزنگە چىدىماي يېنىدىن تاپانچىسىنى سۈغۇرۇۋالدى ـ ده ، كەينى ـ كەينىدىن ئىككى پاي ئاتتى . ئاندىن لەشكەرلىرى سۈنايلاپ يېتىپ قالغان ئايالنىڭ كۆكسىگە نەيزە سانجىدى .

ئۇنىڭدىن كېيىن سوراققا ئەخمەتجاننى ئېلىپ چىققانىدى ، بىراق ئۇنىڭدىن لەززەت ئېيتقان سۆزلەردىنمۇ ئۆتكۈر سۆزلەرنى ئاڭلىدى ، شۇنىڭ بىلەن قابان سوراق قىلىشنى توختاتتى ـ ده ، ئەخمەتجان بىلەن قوشۇپ ، ئون نەپەر جەڭچىنىڭ پۇت ـ قولىنى باغلاپ ، ياغاچ ئاستىغا بېسىپ كىرسىن چېچىپ ئوت قويۇپ ئۆلتۈرۈشنى بۇيرۇدى...

پۇتۇن جەڭچىلەرنىڭ قەلبىدە ئىنتىقام ئېلىش ئىستىكى ، باندىتلارنى قوغلاپ ـــ سۈر توقاي قىلىپ تۇگەتمىگۈچە تىنماس ئىستىكى ياندى ! نەملەنگەن كۆزلەردىن غەزەپ ـ نەپرەت ئۇچقۇنلىرى چاچرىدى...

چارلاشتىن تېز قايتقان رازۇبدكىچىلار پولك شتابىغا مۇداق مەلومات ئېلىپ كەلدى :

ـــ باندىتلار بۇ يەردىن تەخمىنەن ئالته ـ يەتته كىلومېتىر يىراقلىقتىكى دەريا بويىغا توپلىنىۋېتىپتۇ ، ئۆزىگە نۇرغۇن پۇقرالارنى ئەگەشتۈرۈۋالغان ، موڭغۇل پۇقرالارمۇ بار ، ھېسابسىز نۇرغۇن چارۋا ماللارنىمۇ شۇ يەرگە يىغىۋاتىدۇ...

ـــ باندىتلار ئۆزلىرىنى ، پۇقرالارنى ، چارۋا ماللارنى دەريادىن ئۆتكۈزۈۋېلىپ بىزنى ئامالسىز قالدۇرماقچى ، ـــ دېدى نىزامىدىن كوماندىرلارغا ، ـــ ھەقىقەتەن شۇنداق قىلالىسا ، بىز ئامالسىز قالىمىز ، چۈنكى ئۇلار ئۇ قاتقا ئۆتۈپلا مۇداپىئەلىنىۋالىدۇ . تېز يۇرۇش قىلايلى !

پۇتۇن پولك تاراسلاپ يۇرۇپ كەتتى . ئەمما ، ئېدىرلىقلارغا يەتكەندە قارشىلىققا دۇچ كەلدى . ئاتلىرىدىن چۈشۈشكە مەجبۇر بولدى . لېكىن ، شىددەت بىلەن ئېتىپ ، تەرەپ ـ تەرەپتىن

ئىلگىرىلەۋەردى . بىرىنچى ئېدىرلىق ئىشغال قىلىنغاندىن كېيىن ، باندىتلار ئىككىنچى ئېدىرلىقتا پەيدا بولدى . پۈتۈن قىسىم چېچىلىپ كەتتى ، بىر ياقتىن ئېتىپ ، بىر ياقتىن ئىلگىرىلەشكە توغرا كەلدى . جەڭچىلەر دەريا‌غا قىستاپ كېتىپ باراتتى .

چېكىنىپ دەريا بويىغا ئەكە دەسلەپ يېتىپ كەلگەن ئوسمان لەشكەر باشلىقى — ئاق ـ سېرىق يۈزلۈك ، كۆككۆز ، ئىنچىكە بۇرۇتلۇق قاببىاسقا مۇنداق دېدى .

— قارىلار بىلەن قاتتىق ئېلىش··· كەلگەنلىرىنى ئۆڭتۈرۈڭەت ، يانما ، مىختا بول !···

دەريادىن بىرىنچى بولۇپ ئوسمان ، شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ قوماندانى گېنېرال جاڭ ئەۋەتكەن ئوچ نەپەر تېلېگراف ئاپپاراتى خىزمەتچىلىرى ئۆتۈشتى ۋە توقايلىق ئىچىگە كىرىپ تېلېگراف ئاپپاراتى ئارقىلىق ئورۇمچى بىلەن سۆزلەشتى :

— ئېيت ، چاپسان ئېيت ، — دېدى ئوسمان تاقەتسىزلىك بىلەن ، — بىزگە دەرھال ئەسكەر ئەۋەتسۇن ، چوڭ زەمبىرەكلەرنى ئەۋەتسۇن ، نېمىشقا ئەۋەتمەيدۇ ، ھە ؟···

ئەسەبىيلەشكەن ئوسمان بىر ئورۇندا تۇرالمايتتى .

— ئەۋەتىش قىيىن دەۋاتىدۇ .

— قىيىن ··· نېمىسى قىيىن ، بېرىمەن دەپ ۋەدە قىلغاندىغۇ··· نېمىشقا مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلىمايدۇ ؟··· ھەممىسى ئوخشاش بۇ نېمىلەرنىڭ ، چاشقاندەك كىتىرلاشنىلا بىلىدۇ .

ئۇنىڭ قۇلاق چۆرىلىرىدىن ئاققان تەر تامچىلاشقا باشلىدى ، قوللىرى تىترەيتتى···

رادىستلار ئالغان جاۋابىنى ئېيتتى :

— ئازراق ئەۋەتسەك ، بەربىر پايدىسى يوق ، بىرەر ئاتلىق دۈشمىيە ئەۋەتەيلى دېسەك ، تەمىنات يەتكۈزۈپ بېرىش تەس دەۋاتىدۇ .

ـــ تەمىنات... نېمە تەمىنات؟... تاغلاردىكى پۇتۇن قوي ـ كالىلار مېنىڭ ، ئېيت ، كۆندە بەش ۋاخ شورپا بېرىشكە قۇربىم يېتىدۇ ! ـــ ئوسمانىڭ كۆزلىرىدە جاھىللىق ، تەرسالىق ئوتلىرى ياندى ، بىرەر ئىشقا چېچىلىپ ، ئەسەبىيلەشكەن چېغىدا ئۇنىڭ سەل قىيسىقراق كۆزلىرى شۇنداق دەھشەتلىك چاقناپ كېتەتتى . «ئارام خۇدا» كۆنلىرىنىڭ بارغانسېرى ئازلاپ كېتىپ بېرىشىمۇ جېنىغا پاتقانىدى .

ـــ ئۇلار بۇ يەردىكى يەرلىك تاماقلارغا كۆنەلمەيتتى .

ـــ سەنمۇ كۆندۈڭغۇ ؟... ياتسىرايدىغان تامىقىڭ قالدىمۇ ؟ كەلمەي تۇرۇپ قورساقنى ئويلايدۇ ، شۇمۇ قوشۇنمىش... شۇڭا ئۇچ ۋىلايەتنى تارتقۇزۇپ قويغان نېمىلەردە بۇ !

ـــ سىزدىن ھال سوراۋاتىدۇ ، ـــ دېدى رادىستلار ، ـــ ھازىرچە بەيتىكىنىڭ يېنىدا دەم ئېلىپ ، ئۆزىنى ئوڭشىۋالسۇن ، قايتۇرما ھۇجۇمغا ئالدىرىمىسۇن ، ئۇ يەردە بىزنىڭ بىر روتا ئەسكىرىمىز بار ، شۇنىڭ بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇرسۇن... دەيدۇ .

ئوسمان رادىستلارنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ :

ـــ مەندىن ھال سورىغىنى قۇرۇسۇن . ماڭا ئەسكەر كېرەك ، دېدى ۋارقىراپ .

ـــ رادىستلار سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

ـــ بىز ئاشلىق ، قورال يەتكۈزۈپ بېرىمىز . يەنە مەلۇم قوشۇنمۇ ئەۋەتىمىز ، تازا كۈچ توپلاپ ، بىراقلا قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈش كېرەك...

ـــ قاچان ئەۋەتىدىكەن ، مەن ئۆلگەندىمۇ ؟...

رادىستلار سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

ـــ ھازىرچە ئىلى تەرەپنىڭ ھەربىي كۈچلىرىنى رازۋېدكا قىلىپ ، ۋاقتى ـ ۋاقتىدا تېلېگرام ئارقىلىق بىزگە خەۋەر قىلىپ تۇرسۇن ، ھودۇقمىسۇن ، دەپ تاپىلاۋاتىدۇ .

ـــ ئارام بەرمەيۋاتسا ، ئۆزىنى ئوڭشىۋالسۇن ، ـــ دەيدۇ

دۆتلەر ، ـــ ئوسمان قولىنى سىلكىدى ۋە يەنە بىر نېمىلەرنى دەپ غودۇكشىدى... بۇ چاغدا ئېتىشىش ئاۋازلىرى دەريا ياقىسىغا يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى . ئۇ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ئۇ قانتا قارىدى ـ دە :

ـــ بولدى ، قۇرۇق سۆزنى قويسۇن ، ـــ دەپ ئورنىدىن تۇردى .

ئوسمان ۋە تېلېگراف ئاپپاراتى خىزمەتچىلىرى بۇ يەردىن تېزلا يۆتكىلىپ ، كۆزدىن غايىب بولۇشتى .

پۈتۈن پولك ئېدىرلىققا يېپىلىپ كەتكەندە ، نىزامىدىنىنىڭ بۇيرۇقى يېتىپ كەلدى :

ـــ قىسىملار ئاتاكىغا ئۆتسۇن !

بۇ چاغدا ئاراش بىر گۇرۇپپا جەڭچى بىلەن دەريا ياقىسىدىكى توقايلىقتىن باندىتلارغا يېقىنلاپ بارغانىدى ، ئۇ بىرنەچچە باندىتنىڭ تاپانچا ، قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ ، موڭغۇل پۇقرالىرىنى دەريادىن ئۆتۈشكە زورلاۋاتقانلىقىنى كۆردى . مەرگەن ئاراش تاپانچىلىق ئىككى باندىتنى دومىلاتتى ، ئۇچىنچىسىنى ، تۆتىنچىسىنى...

ـــ يۈگۈر ئابدۇقادىر ! ـــ دېدى ئالدىراپ .

ئابدۇقادىر ئوقتەك ئۇچۇپ ئۇلارغا يېقىنلاپ باردى ـ دە ، ئاپتوماتىنى سايرىتىۋەتتى ، ئۇنىڭغا ئۇلاپ قالغان جەڭچىلەرمۇ قوراللىرىدىن توختىماي ئوق ئۇزۇشكە باشلىدى . باندىتلار ئۆرە ـ تۆپە بولۇشۇپ ، يېقىلغانلىرى ۋارقىرىشىپ ، ئاتلار كىشنەپ ، قويلار مەرىشىپ ، دەريا بويى ئالاقزادىلىك ئىچىدە قالدى . لېكىن ، بۇياققىمۇ ئوقلار ئۇچۇپ كېلىشكە باشلىدى...

ـــ ھۇررا !... ئالغا !

كۆچلۈك ئاۋازلار ، ئاتلارنىڭ دۇكۇرلەشلىرى ئاڭلاندى . باندىتلار ئۆزلىرىنى دەريا‌غا ئاتتى . كەڭلىكى ئوتتۇز مېتىردەك دەريا يۈزى خۇددى ئۆلۈك قاغىلار بىلەن تولۇپ كەتكەندەك

يىرگىنىشلىك تۇس ئالدى .

ئۇ قاتتىن ـــ دەريادىن بۇرۇنراق ئۆتۈپ مۇداپىئەلىنىدىغان ئالغانلارنىڭ ئوقىدىن ئاراش يېقىلدى .

ـــ ئاراشقا ئوق تەگدى !

ئابدۇقادىر ئېتىۋاتقان ئاپتوماتىنى توختىتىپ ئۇنىڭ يېنىغا ئوقتەك ئۇچۇپ كەلدى . .

ـــ ئاراش !... ئاراش ! ئاراشقا ئوق تەگدى !... ـــ ئۇ ئۆزىنىڭ قاتتىق ۋاقىرىغانلىقىنىمۇ بىلمەيتتى . ئاتاكىغا ئۆتكەنلەرمۇ دۈكۈرۈشۈپ قىقاس ـ چۇقان بىلەن يېتىپ كېلىشتى . چېپىپ كەلگەن رەيھان ئېتىدىن سەكرەپ چۈشتى ـ دە ، ئۇنىڭ بېشىنى تىزىغا ئالدى . لېكىن ، بۇ موڭغۇل يىگىت ئويناق قارا كۆزلىرىنى مەڭگۈگە يۇمغانىدى .

قىسىم ئۇچۇن قەيسەر جەڭچىسىدىن ئايرىلىش ئەلۋەتتە ئېغىر ئىدى . ئۆزلىرىنى باندىتلارنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتقۇزۇۋالغان بۇ مەرد ئوغۇل ئۇچۇن موڭغۇل پۇقرالار هەممىدىن كۆپرەك ئازابلاندى... قازاق پۇقرالارنىلا ئەمەس ، بىر ئايدىن بېرى يۇزگە يېقىن موڭغۇل پۇقرالارنىمۇ باندىتلار ئۆزلىرىگە ئەگەشتۈرۈپ ئازابلاپ يۇرگەنىدى .

نىزامىدىن ئۇنىڭ قۇربان بولغانلىقىنى ئاڭلاپ ، هەسرەتلىنىپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىدى... ئۇنىڭ 1944 ـ يىلى بىر ئوڭ مىلتىقى بىلەن نىلقا تاغلىرىغا يېتىپ بېرىپ قوزغىلاڭچىلارغا قوشۇلغانلىقىنى ئەسلەپ ، ئۆزىنىڭ كېچىكىپ قالغانلىقىنى ئەلەم بىلەن هېس قىلدى : «خەير ، ئامال قانچە ، ـــ دەپ ئويلىدى ئۇ ، ـــ نەچچە يۈزلىگەن دۇشمەننى غەرق قىلدۇق ، ئالتە يۈزدىن ئارتۇق پۇقرانى ، يۈزمىڭغا يېقىن چارۋا مالنى قۇتقۇزۇپ قالدۇق... »

ئەتىسى ئاراشنىڭ جەستى چىڭگىل دەرياسىنىڭ بويىغا دەپنە قىلىندى . قەبرە ئۈستىگە تاختايدىن ئاددىي قەبرە خاتىرە-

سى تۇرغۇزۇلدى . ئۇنىڭ يېنىغا كۆزلىرى ياش رەيھان دالا گۈللىرىدىن كۆڭۈل قويۇپ تۇزگەن بىر دەستە گۈلنى سانجىپ قويدى . ئېغىر سۈكۈتتە باشلىرىنى ئېگىشىپ تۇرغان كوماندىر - جەڭچىلەر ئالدىدا ، ئابدۇقادىر قەيسەر سەپدىشى ، ئىنقىلاب ئوغلانى ، مەرد جەڭچى ئاراشقا ئاتاپ يازغان شېئىرىنى ئوقۇدى :

— چىقتىڭ نىلقا تاغلىرىغا ئوۋ مىلتىقىڭ بەتلەگلىك ،
ئەسىرلەردىن زۇلۇم بىرلە ئېلىڭ بولغاچ پىغان ، دەردلىك .
ئانا يۇرت ئاھىنى ئاڭلاپ قەددىڭنى رۇسلىدىڭ ، ئېيتتىڭ :
زۇلۇمغا قارشى تۇرماسلىق جاھاندا ئەڭ جىنايەتلىك .
بوران - يامغۇر ، شىۋىرغان ھەم سىيرىلما تاغ ۋە يا سازلىق .
قەيەردە قىلمىغىن جەڭنى سېنىڭچۇن بەك ئىدى ئەپلىك .
ئەجەب مەرگەن ، ئەجەب قەيسەر ، ئەجەب باتۇر ئىدىڭ ئاراش .
جىمى جەڭچىگە دىلكەشتىڭ ئەجەب ياخشى پەزىلەتلىك .
«باتۇرلۇق» ھەم «پىدائىي» لىق مېدالى چىقتى كۆكسۈڭگە ،
تېمىپ تۇرغاچ بىساتىڭدىن جاسارەت ، كۈچ - قۇۋۋەت مەردلىك .
سېنىڭدىن ئايرىلىپ قالدۇق ، بىراق باتۇرلۇقۇڭ ئۆلمەس ،
سېنىڭ ھەربىر ئىزىڭ ئەۋلادلىرىڭغا مەڭگۈ دەرسلىك .

ئون بەشىنچى باب

كۆڭلىگە مەلۇم نىيەتنى پۈككەن ئادەم ئۇنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن ، بىرەر چارە بىلەن مەيدانغا چىقىدۇ ، ئۇنىڭدىن نەتىجە چىقمىسا ، يەنە باشقىچىرەك چارىلەرنى ئويلاپ تاپىدۇ . شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ قوماندانى گېنېرال لېيتىنانت جاڭ-نىڭ ئوسمان ، قالىبەكلەردىن كۈتكەن ئۈمىدىدىن تېخىچە بىرەر نەتىجە چىقمىغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇ كۆڭلىگە باشقا بىر نىيەتنى پۈكتى ۋە بۇنىڭ چارىلىرىنى گېنېرال مايۇر داڭ بىگاڭ ھەم گېنېرال مايۇر لېيۇباچى بىلەن مۇزاكىرە قىلىپ بېكىتتى .

شۇنىڭ بىلەن تەرەپ - تەرەپكە چېپىش ، يولىيورۇق بېرىش ، بۇيرۇق قىلىشلار بىلەن ئۇرۇمچى شەھىرى بىردىنلا قاپقى يامان ئادەمدەك سۈرلۈك تۈسكە كىرىپ قالدى . كىشى ئەيمىنىدىغان ھالەت شەكىللەندى . تېخى بۇغدا تېغى ، ئۇنىڭ ئاستىدىكى ئېدىرلىقلارلا ئەمەس ، شەھەرنىڭ ئۆزىمۇ قويۇق تۈمان ئاستىدا قالدى .

ھەر كۈنى قاينام تۇرىدىغان بازار ئېغىر جىمجىتلىققا چۆككەن ، ئەتىگەندە ئېچىلىپ ، كېچە بىر ۋاقىتلارغىچە تاقالمايدىغان دۇكانلار تاقالغان . بەزى دۇكانلار ئېچىلغان بولسىمۇ ، بۇ سىرلىق ۋەھىمىدىن قايتا يېپىلغان ياكى بىر قانىتى قىيا ئېچىپ قويۇلغان ، بازار تەرتىپىنى ئادەتتە ساقچىلار قوغدايتتى ، بۈگۈن نېمىشقا قوراللىق مۇنتىزىم ھەربىيلەر كوچىلارغا چىقىۋالغاندۇ ؟ تېخى سېپىل دەرۋازىلىرى نەچچە قەۋەت سىم توسۇقلار بىلەن قورشىلىپ قاپتۇ ، بۇ نېمە ئالامەتتۇر ؟... سېپىل ئۈستىگە چىقىۋالغان ھەربىيلەر پىلىموت ، مىلتىقلىرىنىڭ ئۇچىنى سەل-

چىل سىرتىغا قارىتىپ ، كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ تۇرۇشماقتا...
كىشىلەر بۇ ئەندىشىلىك ، ئېغىر ۋەھىمىدىن ھەر خىل پەرەزلەرنى قىلىشماقتا :

— بۇگۈن شەھەردە بىر شۇم ھەرىكەت بولامدۇ نېمە ؟

— ماناس بويىدىكى مىللىي قىسىملار ھۇجۇمغا ئۆتكەن ئوخشايدۇ — دە...

— بۇگۈنمۇ ئادەم تۇتۇش بولامدۇ يا ؟

كىشىلەرنىڭ بۇ پەرەزلىرى شەپەرەكدەك ئۇچۇپ ، ئېغىزدىن — ئېغىزغا ، قۇلاقتىن — قۇلاققا ئۆتەتتى ، شەھەرنىڭ ۋەزىيىتىمۇ ئەتىيازنىڭ ھاۋاسىدا پات — پات ئۆزگىرىپ تۇراتتى .

بىردىنلا كوچىدا خۇددى بىر يەردىن ئىتتىرىپ چىقىرىۋەتكەندەك چەكمەن چاپانلارغا ، جۇۋىلارغا ئورىلىۋالغان «نامايىشچىلار» پەيدا بولدى ۋە ئۇلار ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت تەرەپكە قاراپ ئاقتى . لېكىن ، «نامايىشچىلار» دا كۆتۈرەڭگۈ روھىي ھالەت ، تەنتەنىلىك — غەزەپلىك يۇرۇشلەردىن قىلچىمۇ ئەسەر يوق ئىدى . ئۇلار ئۇياق — بۇياققا ئەندىشىلىك قارايتتى ، نېمىشقىدۇ قەدەملىرىنى ئېھتىيات بىلەن باساتتى ۋە ئۇن — تىن چىقىرىشمايتتى... بىراق ، ئۇلارنىڭ پۈتىغا كىيگەن پاختىلىق سېرىق خەيلىرىدىن ، پاچىقىغا ئورىغان گۈجەيلىرىدىن ھەربىلەكى بىلىنىپ تۇراتتى . بىرەمدىن كېيىن ئۇلارغا ئەگەشكۈچىلەرمۇ كۆرۈندى .

تېخىمۇ كۆچلۈك ئەندىشە قوزغاپ بىرەمدىن كېيىن ئارىلاپ — ئارىلاپ ئېتىلغان ئوق ئاۋازلىرىمۇ ئاڭلىنىشقا باشلىدى . لېكىن ، دەرۋازىلىرىنىڭ ئالدىغا چىقىپ تۇرغۇچىلار ، دۇكانلىرىنىڭ يوچۇقلىرىدىن قارىغۇچىلار ، قۇلاقلىرىنى كوچىغا قارىغان دېرىزىلەرگە ياققۇچىلار ۋە ھويلىدا تىت — تىت بولۇپ ئۇياقتىن — بۇياققا ماڭغۇچىلارنىڭ روھىي قىياپىتى بىر خىل ئەمەس ئىدى . بەزىلەرنىڭ يۈزلىرىدە شادلىق ، بەزىلەرنىڭ يۈز-

لىرىدە قايغۇ ، بەزىلەرنىڭ كۆزلىرىدە كۈلكە ئۇچقۇنلىرى ، بەزىلەرنىڭكىدە غەزەپ ـ نەپرەت ، ئەلەم ... بەزىلەر كوچىلارغا چىقىشقا تەمشەلمەكتە . بەزىلەر مۆكۈنمەكتە ؛ بەزىلەر قىياپىتىنى ئۆزگەرتىپ كىيىملىرىنى يەڭگۈشلىمەكتە ، بەزىلەر مۇشتلىرىنى تۈگۈپ نېمىگىدۇ تەييارلانماقتا . قورۇدىن ـ قورۇغا ، تامدىن ـ تامغا بويۇنلىرىنى سوزۇشۇپ سۆزلىشىۋاتقانلارنىڭمۇ سۆزلىرى ھەر خىل : بىرسى : بۈگۈن بېشىنى يەيدىغان كۈن كەلدى ، دېسە ، يەنە بىرسى : ھە ، بۈگۈن ئېلىشىدىغان كۈن كەلدى ، دېيىشمەكتە .

شەھەرنىڭ داۋالغۇش ، جىددىيلىشىش ، بىردەم ئۆرلەپ ، بىردەم پەسىيىپ تۇرىدىغان دولقۇنسىمان ھەرىكەتكە كۆچكىنىگە ئىككى يىلدىن ئاشتى . تىنچ كۈنلەر ئۇزاققا بارمايتتى ، ئۆز مىللىرىنى داۋلاپ ۋارقىرايدىغان ئۇششاق ئوقەتچىلەرنىڭ تەنزىلىرىنى كۆتۈرۈپ ، ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ قاچىدىغان چاغلىرى پات ـ پات بولۇپ تۇراتتى .

«نامايىشچىلار» ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قورۇسىغا كىرىپ ، ھۆكۈمەت بىناسىنى ئورىۋالدى . ئادەم شۇنچىلىك كۆپ ئىدىكى ، بىرلا ئادەم مىدىرلىسا ، ھەممە ئادەم مىدىرلاپ كېتەتتى ، ئەسەبىيلەرچە ۋارقىرىغان شوئارلار ھاۋانى يارىتتى . بايىتىن كوچىدا شۇنچىلىك شۇمشىيىپ ، ئېھتىيات بىلەن ماڭغان «نامايىشچىلار» مانا ئەمدى قورۇ ئىچىگە كىرگەندە ، ئالاھىدە جانلىنىپ كەتكەن ، كۆزلىرى يېنىپ دەھشەتلىك تۈس ئالغان ، نەدىدۇ بېرىلگەن كۈچ ئۇلارنى شۇنداق تېرىسىگە پاتمىغۇدەك ھالغا كەلتۈرۈۋەتكەنىدى .

ـــ ئافۇجۇشى ! ۋامىن ياۋ ئا فۇجۇشى ![1]

---

① بىزگە مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان كېرەك .

— ئافۇجۇشى ! ئا فۇجۇشى بۇلەي بۇشىڭ[1]

«نامايىشچىلار سەپرا مىجەز بولۇپ ، كەتكەنمۇ ، توختىماي قالايمىقان ۋارقىرىشاتتى . بۇ نامايىش بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن بۇرۇن بولۇپ ئۆتكەن نامايىشقا[2] زادىلا ئوخشىمايتتى .

بىرىنچى قېتىملىق نامايىش ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت مۇئاۋىن رەئىسى ئەخمەتجان قاسىمى ، نازىر رەخىمجان سابىر ھاجىيۇفلار تۇرپان ، پىچان ، توخسۇن ناھىيىلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە كەتكەندە بولغان ، بۇ قېتىمقىسى ئۇلار كەلگەن ۋاقىتتىدا يۈز بەردى . ئۇنىڭ ئۈستىگە «نامايىشچىلار» غا ئەخمەتجاندىن باشقا ئادەم كېرەك ئەمەسكەن ، «نامايىشچىلار» تەلەپلىرى

---

① مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان قېنى؟ ئۇ كەلمىسە بولمايدۇ !

② ئۈچ ۋىلايەت تەرەپ بىلەن گومىنداڭ تەرەپ ئون بىر مادداىلىق كېلىشىم ھاسىل قىلىپ ، 1946 - يىل 1 - ئىيۇلدا ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتىنى قۇرغان . بىتىمنىڭ روھى بويىچە 1947 - يىل 1 - يانۋاردىن باشلاپ ، ئۆلكە بويىچە ئومۇمىي يوسۇندا ئەمەلىي ئىشلار باشلىنىشى كېرەك ئىدى . لېكىن ، گومىنداڭ تەرەپ بىتىمنى ئورۇنداش ئەمەس ، ئۇنىڭ بىرمۇنچە مادداىلىرىنى بۇزۇشقا باشلىدى . ناھىيىلەردىكى خەلقچىل سايلامنى رېئاكسىئون ئۇرۇنۇشلار بىلەن ، خەلق ئەركىنلىكىگە تەھدىت سېلىش ، خىيانەت قىلىش بىلەن ئۆتكۈزدى . گومىنداڭ ھەربىي ئىشلىرى مەمۇرىي ئىشلارغا قوپالىق بىلەن ھەتتا تېررورلۇق بىلەن ئارىلاشتى ، شۇنىڭ بىلەن ھەربىي دىكتاتۇرلىق ھۆكۈم سۈردى ، خەلقتە گومىنداڭ تەرەپنىڭ بۇ ھەرىكىتىگە قاتتىق نارازىلىق تۇغۇلۇپ ، 1947 - يىل 21 - فېۋرالدا ئۇرۇمچىدە نامايىش كۆتۈرۈلدى . نامايىشچىلار ئېلىپ كەلگەن ئون يەتتە تۈرلۈك تەلىپىنى ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت باش كاتىپى لىيۇمىڭچۈن ، مۇئاۋىن باش كاتىپ ئابدۇكېرىم ئابباسوفلارغا تاپشۇرۇپ ، يەتمىش ئىككى سائەتتە جاۋاب ئالمىغان بولۇپ قايتىشقانىدى . بۇ تەلەپلەر مەركىزىي ھۆكۈمەت تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان ، خەلقنىڭ ئەركىنلىك ھوقۇقلىرىنى تەمىن قىلىشقا قارىتىلغان توغرا تەلەپلەر ئىدى . ھۆكۈمەت ئەزالىرى بۇ تەلەپلەرنى ئىككى كۈن جىددىي مۇزاكىرە قىلىپ ، ئۇنى قوبۇل قىلغان ۋە بۇ ھەقتە قارار قوبۇل قىلغانىدى .

رىنى ئالدىنقى قېتىمدىكىلەرگە ئوخشاش كىمگىلا بولسا ـــ باشقا رەئىسلەرگىمۇ ، ھۆكۈمەت ئەزالىرىغىمۇ بەرسە بولىۋېرەتتىغۇ ؟... تېخى بىرىنچى قېتىمدا كەلگەن نامايىشچىلارغا جاۋاب بېرىدىغان كۈندە ، باشقا «نامايىشچىلار» نېمىشقا پەيدا بولۇپ قالدى ؟

بۇگۈن ئۆزلىكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ مەجلىس كۈنى ئىدى .

بەزى ئەزالار ئاباباسۇف بىلەن سەيپىدىنگە ئەتەي ئاڭلىتىپ سۆزلەشمەكتە ئىدى :

ـــ ئەخمەتجان تېزرەك كەلسە بولاتتى...

ـــ ئۇ ھازىرلا كېلىشى كېرەك ! ئەگەر كەلمىسە چاتاقنىڭ چوڭى چىقىدۇ ـ دە !...

قىلىنىۋاتقان گەپلەر ، ھويلىدىكى ھەربىكەتلەر ئاباباسۇفنى جىددىي ئويلاندۇرماقتا ۋە سەگەكلەشتۇرمەكتە ، ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئاللىقانداق ۋەھىمە ، غەزەپ ـ نەپرەت پەيدا قىلماقتا . ھېلىلا ئۇ «نامايىشچىلار»نى ئارىلىغان ، شوئارلىرىنى ئوقۇغان ، «نامايىشچىلار» نىڭ جۇل ـ جۇل چاپانلىرىنىڭ ئىچىدىن ھەربىي كىيىملىرىنىڭ پەشلىرى چىقىپ قالغانلىقىنى كۆرگەن ، ئۇلارنىڭ پۇقرالاردەك چېچىلاڭغۇ ، ئىختىيارلىرىچە رەتسىز تۇرۇشىنى ئەمەس ، تەلىم كۆرگەن ھەربىيلەردەك رەتلىك تۇرۇشلىرىنى بايقىغانىدى . بۇ ئالامەتلەردىن نېمىنى چۈشىنىش مۇمكىن ؟... چاققان ، بەستلىك ، ئۆتكۈر كۆزلۈك بۇ ياش مۇئاۋىن باش كاتىپ غەربىي شىمال ھەربىي ، مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ بەزى مۇھاپىزەتچىلىرىنىڭ تۇمشۇقىنى جۇڭسىنىڭ ئىچىگە تىقىۋېلىپ ، كۆزلىرى بىلەن قىلىۋاتقان ئىشارەتلىرىدىن قورقۇنچلۇق ئېھتىماللارنى ئويلاپ ئۇلگۈرگەن . «نامايىشچىلار» ئەتراپىدا تۇرغان بەزى ئادەملەرنىڭ پىچىرلاشلىرىدىن ، ياپتا گەپلىرىدىن ، بۇ قۇيۇننىڭ قانداق چىقىۋاتقانلىقىنى ۋە سۆيۈم-

لۇك رەھبەرگە قانداق ياۋۇزلۇقلارنىڭ پىلانلىنىۋاتقانلىقىنى بىلگەن ...

ئابدۇكېرىم ئاببباسۇف سۇكۇت قىلىپ ئولتۇرغان ھۆكۈمەت ئەزالىرىغا جۇرئەتلىك بىلەن مۇنداق تەكلىپ بەردى :

— مۇئاۋىن رەئىسىمىز ئەخمەتجان ھازىر كېلىپ قالار ، بىز ھۆكۈمەت ئەزالىرى چىقىپ ، «نامايىشچىلار» نىڭ پىكىرلىرىنى ئاڭلاپ باقمايمىزمۇ ؟

مۇئاۋىن باش كاتىپنىڭ تەكلىپىگە ھەممىدىن بۇرۇن نازىر جالالىدىن قارشى چىقتى :

— بىزنىڭ چىقىشىمىز ئورۇنسىز ، كېرەك ئادەم چىقىشى كېرەك ـ دە ! خەۋپر قىلىڭ ، تېز كەلسۇن !

تالادا «نامايىشچىلار» ۋاقىرىشۋاتقان ، مەجلىسخانىدا جاراڭلىغىنىڭ پىكرى ماقۇللىنىۋاتقان پەيتتە ، قانداق قىلىش كېرەك ؟ ... تالاغا چىقماسلىق ، قورقۇپ ، مۇكچىيىپ ، پۇشۇلداپ ئولتۇرۇش كېرەكمۇ ؟ ئەخمەتجان قاسىمنىڭ نامىنى ئاتاپ ، قۇلاقنى پاكىڭ قىلىۋەتكۈدەك دەرىجىدە ۋاقىرىشۋاتقاندا ، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپتىن بىرەر كىشىنىڭ چىقماسلىقى پۇقراچە كېيىنىڭ ۋالغان ئاشۇ ھەربىيلەرنىڭ خورىكىنى تېخىمۇ ئۆستۈرۈۋەتمەسمۇ ؟... ئاببباسۇف جىددىي ھالدا : بىز ئۆلۈمنى — خەلقنىڭ ئەركىنلىكى يولىدىكى ئۆلۈمنى ئاللىقاچان ئۇستىمىزگە ئېلىپ قويغان ، ئۆلسەك شەرەپ بىلەن ئۆلىمىز ، قالساق شەرەپ بىلەن قالىمىز ، مۇشۇ كىچىككىنە جايدىمۇ خەلق دۇشمەنلىرى بىلەن ئاخىرقى جەڭ قىلىشقا تەييارمىز... دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى ـ دە ، ھېچكىمگىمۇ قارىماي ، كۈچلۈك غەزەپ ، يۇكسەك غۇرۇر بىلەن «نامايىشچىلار» نىڭ ئالدىغا چىقتى .

ھويلىدا يەنە ۋاقىراشلار كۆتۈرۈلدى :

— ئەنە ! ، ئەنە چىقتى !...

— بۇ ئەخمەتجان ئەمەس ، كىچىكى چىقىپتۇ !

ـــ ئەخمەتجان قېنى؟ ... ئۇ چىقمىسا بولمايدۇ ! ...

ـــ ئۆزىمىز سۆرەپ ئاچقايلى ! ...

ئەسەبىيلەرچە ۋارقىرىشۋاتقان «نامايىشچىلار» رەئىسلەر كابىنېتىنىڭ ئالدىغا توپلانغاندى . ئۇلار ئەخمەتجانغا ۋەكالىتەن چىققان مۇئاۋىن باش كاتىپقا پىكىر ـ تەلەپلىرىنى قويغىنى يوق ، بەلكى ئۇنى قىستاپ ـ ئىتتىرىشىپ قىستاققا ئالدى ، بېقىنلىرىغا ئۇردى ، نوقۇدى ، يان قوراللىرىنى پاتۇرۇپ غالۋا-رىدى ... ئۇنى بىردەمدىلا رەئىسلەر كابىنېتىنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ قويدى . لېكىن ، ئۇنىڭ بىلەن ھېسىلىپ قالغىنى يوق ، تېخىمۇ غالۋاراپ ، تەرەپ ـ تەرەپتىن ئۇنىڭغا دۈەيلەپ ئېتىلىدىغانلارمۇ چىقتى . بەزى يول تاپالمىغانلىرى ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاپ ، ئۆز ئورنىدا يېرىم گەز ، بىر گەز سەكرەيتتى ، بىرسى توپنى يېرىپ ئېتىلغان بويى چىقىپ كەلدى ـ دە : سا ! ، سا ! ، سا !① ... دەپ مۇشت ئاتتى ... ئابدۇكېرىمنىڭ مۇرىلىرىگە مۇشتلار تېگىشكە باشلىدى . لېكىن ، شۇ چاغدا ، ئەدىندۇ ئۇنى ھمايە قىلىدىغان ئۇچ ـ تۆت ياش چىقىپ قالدى ۋە ئۇلار ئابدۇكېرىمگە بىر نېمىلەرنى دەپ پىچىرلىدى ، ئېتىلىۋاتقان مۇشتلارغا ئۆزلىرىنى تۇتۇپ بەردى .

ۋارقىراشلار ئۇزلۇكسىز كۆتۈرۈلمەكتە ، سوراق قىلىشلار ئەۋج ئالماقتا . «نامايىشچىلار» نىڭ يۈزلىرى ، كۆزلىرى دەھ-شەتلىك يانماقتا . ئەتراپتىن مۇشتلىشىشلار ، ئۇرۇلۇۋاتقان تا-ياقلارنىڭ ئاۋازلىرى ، «ۋايجان !... ۋاي بېقىنىم ! ... » دېگەن ئېچىنىشلىق سادالار ئاڭلانماقتا . شۇ چاغدا «نامايىشچىلار» قە-يسى ـ قىستاققا ئېلىش ، سۈرۈپ قىستاش بىلەن بۇرھان شەھ-رىنىمۇ ئابدۇكېرىم ئاباسۇفنىڭ يېنىغا ئەكېلىپ قويدى ، ئۇمۇ بىرنەچچە تاياقتىن قۇرۇق قالمىدى .

---

① قىر ، چاپ !

ئۇرۇش - سوقۇش ، بىر نۇقتىغا ئۆزىنى ئېتىش — «ناماينىشچىلار» نىڭ ئاساسىي ئىشى بولۇپ قالدى . ئۇلار نېمىگە كەلگەن ؟ ئۆز تەلەپلىرىنى بېرىشكىمۇ ياكى ئادەم ئۇرۇش - تىللاشقىمۇ ؟ تېخىمۇ قىزىق يېرى شۇكى ، ئەنە ، بەزى ھۆكۈمەت ئەزالىرى تاياق يەۋاتىدۇ ، بەزى ھۆكۈمەت ئەزالىرى مۇشۇ قور-قۇنچلۇق تۈس ئالغان قورۇغا چىقىپ - كىرىپ تۇرۇۋاتىدۇ ، ئۆز ئىختىيارلىرىچە بىمالال ، ئەركىن ھەرىكەت قىلىۋاتىدۇ ، ئەمما «ناماينىشچىلار» بۇلارغا كۆز قىرىنىمۇ سالمايدۇ ، نېمىشقا ئۇلارغا ئېتىلمايدىغاندۇ ؟...

ئۇلار — ئىككىسى ئاران تەسلىكتە رەئىسلەر كابىنېتىغا كىرەلىدى . لېكىن ، خەۋپىتىن قۇتۇلغىنى يوق ، قېنى قىزىپ ، كۆزلىرى بۆرىنىڭكىدەك يېنىپ كەتكەن چىشلىرى غۇچۇرلاۋاتقان ئادەملەر كابىنېتقا كىرىشتىن ھەزەر ئەيلەيتتىمۇ ؟ كۆزلەر-نىڭ دەھشەتلىك يېنىشى ، چىشلارنىڭ غۇچۇرلىشى — ئادەملەر پەيلىنىڭ بۇزۇلغانلىقى ، ئادەمنىڭ پەيلى بۇزۇلسا ، ھەرقانداق ئىشتىن يانمايدۇ - دە !

«ناماينىشچىلار» كابىنېت ئىچىگە باستۇرۇپ كىرىشكە ئۇ-رۇناتتى ، ئىشىك - دېرىزىلەرنى ئۇراتتى ، جالاقلىتاتتى ، ۋارقى-رىشاتتى ، تىللايتتى : «... ئەخمەتجان كېلەمدۇ ، يوق ؟ تېز كەلسۇن... كەلمىسە كۆرىدۇ ، ئاناڭنى ...» دەپ مۇشتلىرىنى تەڭلەيتتى . ئەھۋال ئىنتايىن جىددىيلەشكەن ، خەۋپ كابىنېتنى پۈتۈنلەي ئورىۋالغان... ئەخمەتجان قاسىمنى تېلېفونغا چاقىرماي بولمايتتى ، تېز چاقىرىش كېرەك !

ئابدۇكېرىم تېلېفوننى قولىغا ئالدى :

— ئەپەندىم ! «ناماينىشچىلار» نىڭ پەيلى يامان ، ئەھۋال جىددىي ، ئىدارىگە كېلىشتىن ساقلىنىڭ ! بىز بولغاندىكىن كۆ-پايە قىلىدۇ...

ئەخمەتجان قاسىمنىڭ ھەم جىددىي ھەم مېھرىبانلىق بە-

لەن ئېيتقان جاۋابى ئاڭلاندى :

ـــ بولىدۇ ، ھەر ھالدا ھوشيار بولۇڭلار ، ئۆزۈڭلارنى خەۋپتىن ساقلاڭلار ، ئەھۋالدىن ماڭا خەۋەر قىلىپ تۇرۇڭ...

ئەھۋال شۇنچىلىك جىددىيلەشكەن ، قورۇدا پاجىئەلەر يۈز بېرىۋاتقان چاغدىلا شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى گېنېرال مايۇر داڭ بىگاڭ پەيدا بولدى . ئۇنىڭ ئۆڭسىلى ئۆچكەن ، ھودۇققان ، تىللىرى گەپكە كەلمەي قالغان ، ئېغىر ئەلەمدىن تولغىنىپ ، يۈزلىرىدە يېڭىدىن قورۇقلار پەيدا بولغان ... قوماندانلىق تاپشۇرمىلىرى ئۇنىڭ يادىدا ناھايىتى ئېنىق تۇرۇپتۇ ، شۇ چاغقىچە ئەخمەتجاننى ئالتىتوپىلاڭ بولۇۋاتقان بۇ مەيدانغا كەلتۈرمىگەنلىك ئەلۋەتتە ئۇنى پەرىشان ، ئەيىبكار ھالىتىگە چۈشۈرۈپ قويغانىدى .

ـــ مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجاننى ئۆزۈم چاقىرىپ كېلەي ، ـــ دېدى ئۇ ۋە ھودۇققان پېتى چىقىپ كەتتى . بۇ چاغ «نامايىشچىلار» نىڭ سەپراسى تېخىمۇ ئۆرلىگەن ، ۋارقىراش - تىللاش ئەۋجىگە چىققان ، بىرسى ئەخمەتجاننى كەلتۈرۈش ئۈچۈن چالۋاقاپ - ۋارقىراپ كىرسە ، بىرسى ئىشىك - دېرىزىلەرنى جالاقلىتىۋاتقان چاغ ئىدى . ئاسمانىنى ئۆرۈۋەتكۈدەك شۇنچە زور ئىش بولۇۋاتسا ، بەزى ھۆكۈمەت ئەزالىرى سۈكۈت قىلىپ ئولتۇرۇشىدۇ ، تېخى جانىمقان ، سالىسلار تالاغا چىقسا تۇلكە قۇلاقچىلىرىنى كىيىشىپ ، بۆلۈمىگە كىرسە ، قولتۇقىغا قىستۇرۇپ يۈرىشىدۇ . ھەتتا جالالىدىننىڭ چىرايىدىن كۈلكە يېغىپ تۇرىدۇ... ئەمما ئىش جانغا تاقىلىۋاتقان مۇشۇنداق خەۋپلىك پەيتتە ، بەزىلەر دېرىزىلەردىن بوينىنى سوزۇشۇپ ئابدۇكېرىمگە ياخشى كۆڭلىنى بىلدۈرۈشۋاتىدۇ ، يېڭى مەلۇماتلار بېرىۋاتىدۇ...

ئەخمەتجان قاسىمى كۆرۈنۈش بىلەنلا ھويلىدا : دا ! - دا ! ، سا ! - سا ! دېگەن ئاۋازلار ، خۇددى ئاتا - ئانىسى ، ئۇ-

روق - تۇغقىنىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن قاتىلغا ئېتىلغاندەك ئۇرۇ-
نۇشلار ، قاياناشلار كۆتۈرۈلدى . مۇشتلار ئېتىلدى ، بەزىلەر قول-
لىرىدىكى پالتا - تاياقلىرىنى سىلكىپ پۇلاڭلاتتى . لېكىن ،
ئادەمنىڭ كۆپلۈكىدىن ئەخمەتجاننىڭ يېنىغا كېلەلمىگىنىگە تې-
رىكىپ ، ئەسەبىيلىشىپ ۋارقىرىدى ، ئاغزىنى بۇزدى . بەزى
يەڭ ئىچىدە قورالىنى يوشۇرغانلار ئەخمەتجاننى قورۇغا يالغۇز
قويۇپ بەرمەي ، داڭ بىگاڭنىڭ بىللە كىرگەنلىكىگە خاپا بولۇش-
تى ۋە ئۇنى : ئىشىنىڭ يولىنى بىلمەيدىغان دۆت دەپ تىللاشتى .
بۇلار كىرىش بىلەن «نامايىشچىلار» نىڭ ھەرىكىتى تېخىمۇ
جىددىيىلەشكىلى تۇردى . ئىشكىلەرنى ئۇرۇش ، سۇندۇرۇش ،
دېرىزىلەرنى چېقىش ، كابىنېت ئىچىگە بېسىپ كىرىشكە ئۇرۇ-
نۇش ئەۋج ئالدى . ئوق ئاۋازلىرىمۇ ئاڭلاندى .
«نامايىشچىلار» نىڭ بىرسى كابىنېت ئىشكىنىڭ تۆۋىگە
كېلىپ قاتتىق ۋارقىرىدى :
— ۋىلايەت ۋەكىللىرى كەتسۇن !... كېرەك ئەمەس !...
ئۇنىڭغا دەز كەتكەن قوڭغۇراقتەك چىغىلدىغان ئاۋازلار
كەينى - كەينىدىن قوشۇلدى :
— مىللىي ئارمىيە تارقىتىۋېتىلسۇن !
— ئەخمەتجان كەتسۇن !...
— يوقالسۇن ئەخمەتجان !
يۇزلىرى غەزەپتىن تاتىرىپ كەتكەن ، قىرىق ياشلار چامە-
سىدىكى بىر ئادەم ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي ۋارقىرىۋەتتى :
— ئەخمەتجان بىزگە كېرەك !...
يەنە بىرسى ئۇنىڭغا قوشۇلدى :
— ياشىسۇن ئەخمەتجان !
ئاۋازى پۈتۈپ كەتكەن باشقا بىرسى قوللىرىنى شىلتىپ
خىرىلدىدى :
— ئۇر ئۇنى !... ئۆلتۈر !...

ـــ ئاغزىغا ئۇر ! جان يېرىنى چاپ !...

«نامايىشچىلار» نىڭ بىرسى ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىپ ، بايىقى قىرىق ياشلار چامىسىدىكى ئادەمنىڭ بېشىغا ئاي پالتىنى چاپتى . ئۇنىڭ مېڭىسى چاچراپ چۈشتى . تۈيۈقسىز زەربىدىن ئوڭدىسىغا چۈشۈپ خارقىراپ يانقان ئادەمنى كالتەك بىلەن ئۇ-رۇپ كېتىشتى ، دەسسەشتى . ئىككىنچى ئادەمنىمۇ پالتا بىلەن چاپقانىدى ، ئۇنىڭ بۇرۇن ئۇستى بىلەن ئوڭ كۆزى گەۋدىسىدىن ئاجراپ چۈشتى . يەنە ئۇنىڭغا قانائەت قىلماي ، ئېڭكى پالتا بىلەن چېپىلدى . نېرىدىن يەنە قۇلىقىنىڭ تۈۋىگە خەنجەر ئۇرۇل-غان بىرسى يېقىلدى ، چوڭ تومۇرى ئۈزۈلگەنمۇ ، ئۇ بىردەمدىلا قانسىراپ سۈنايلىنىپ يېتىپ قالدى . پالتا ، خەنجەر ، كالتەك تۇتقان قوللار بارغانسېرى قىزىپ ، توختىماي ھەربىرىدە قىلماقتا ئىدى .

ھويلىدا ئادەم ئۇرۇش ، ئۆلتۈرۈش ئەۋج ئېلىشقا باشلا-دى . ئۆلۈكلەر «نامايىشچىلار» نىڭ ئايىغى ئاستىدا دەسسە-لىپ ، چەيلىنىپ كەتتى . قان تۆكۈلمىگەن ، چاچرىمىغان يەر قالمىدى ، ھەربىرىدە بارغانسېرى پاجىئەلىك تۈس ئېلىپ : ئۇر ! ئۆلتۈر ! چاپ !... دېگەن ئاۋازلار ئۇزلۇكسىز كۆتۈرۈلۈپ تۇراتى . ئەخمەتجان قاسىمنىڭ شوپۇرى ئابلەھەت ، بۇرھان شەھە-دىنىڭ شوپۇرى مۇنۇف ئاخۇنلارمۇ تاياق ئاستىدا قالدى . كىچىك ماشىنىلىرىنىڭ ئەينەكلىرى چېقىلىپ كۈكۈم ـ تالقان بولدى ۋە ماشىنا ماكچايتىۋېتىلدى...

گېنېرال مايۇر داڭ بىگاڭ ئەخمەتجان قاسىمى ، رەھىمجا-لارنى ئەكېلىپ قويۇپ ، ئۆزى بۆلۈمدىن شۇ ھامان چېقىپ غايىب بولۇپ كەتكەنىدى .

ئەخمەتجان قاسىمى : ئادەم ئۇرۇش ـــ پۇتۇن ۋەھشىي-لىك ، تىللاش ھاقارەت قىلىش ـــ يېرىم ۋەھشىيلىك دېگەنە-دى ، ھازىر ھويلىدا خۇددى شۇنداق «پۇتۇن» ، «يېرىم» ۋەھە-

شىلىكلەر ئۇلغايماقتا ئىدى . بەزىلەر قان بىلەن بۇلغانغان قولىنى ، پالتىسىنىڭ بىسىنى ھۇزۇرلىنىپ يالماقتا ۋە ئۇلۇكـ لەرنىڭ كۆكسىنى پالتا بىلەن يېرىپ ، يۈرىكىنى سۇغۇرۇۋېلىشـ نىڭ قەستىگە چۈشمەكتە ئىدى .

ئەخمەتجان قاسىمى تاقەت قىلىپ تۇرالمىدى ، ھويلىغا چىقـ ماقچى بولدى .

ـــ ئەپەندىم ! ـــ ئۇنىڭ ئالدىنى ئابدۇكېرىم ، رەھىمجانـ لار تورىۋالدى ، ـــ سەۋر قىلىڭ ، سەۋر قىلىش توغرىسىدا بىزگە تەلىم بېرەتتىڭىزغۇ ...

شۇ تاپتا سېپىل (شەھەر سىرتى) نەچچە مىڭلىغان ئادەملەر تەرىپىدىن قورشالغان ، سېپىل ئۈستىدىكى پىلىموتلارمۇ مۈشۈ تەۋرەپ كەتكەن ئادەملەرگە قارىتىپ قويۇلغان . كۆزلىرى چەكـ چەيگەن ئەسكەرلەر خەلق قاينىمىنى ئوققا تۇتۇش ھالىتىدە تۇـ راتتى . خەلق قاينىمى بارغانسېرى ئۇلغىيىپ ، ۋارقىرىشىپ دەرـ ۋازىغا يېقىنلىشاتتى ، قىن ـ قىنىغا پاتماي قالغان ئۇششاق بالىلار ئۇياقتىن ـ بۇياققا چېپىشىپ يۈرەتتى . خەلق ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق رەھبەرلەرنىڭ تەقدىرىنىڭ نېمە بولغانلىقى ، ھاياتىغا قانداق خەۋپ يېتىۋاتقانلىقىدىن ئەنسىرەپ ، ئەنە شۇنداق دولقۇنلىنىپ كەتكەن . سېپىل ئىچىدىكى ۋاڭ ـ چۈڭلار ، ئوق ئاۋازلىرى ۋەھىمە قوزغاپ ، خەلقنى قاتتىق تەشۋىشكە سالغانـ دى ، خەلق تەۋرەپ كەتسە ، غەزەپكە كەلسە ، ئاشۇ ئۆزلىرىگە قارىتىپ قويۇلغان پىلىموت بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرامـ دۇ ؟ !... نېمىدىندۇ قوللىرى تىترەۋاتقان ھەربىيلەرگە خەلق ئۈستى ـ ئۈستىلەپ قاتتىق تەلەپلەرنى قويۇشماقتا ۋە شوئار توۋلاشماقتا ئىدى .

ئاخىر سېپىل ئۈستىدە تېلەتى سۆرۈن ، ئۇزۇن بويلۇق بىر ئوفىتسېر پەيدا بولدى ، ئۇنىڭ بەلبېغىدا ماۋزىرى پۇلاڭلاپ تۇراتتى ، چىرايى قانسىز ئىدى .

ـــ سەنلەرگە ئىككى يول بار ، ـــ دېدى ياش يىگىت ژارقىراپ تۇرۇپ ، ـــ بىرى ، خەلقچىل رەھبەرلىرىمىزنى ئالـ ـدىمىزغا سالامەت ئېلىپ چىقىسەن ، يەنە بىرى ، دەرۋازىنى ئېچىپ بىزگە يول بېرىسەن ، بىرىنى تاللا !...

ـــ گېپىڭنى ئاڭلايدىغان ئادىمىڭگە قىلىش ، بىز ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان مۇنتىزىم قوشۇن ! ـــ ئوفىتسېرنىڭ چىرايى تېخىمۇ تاتىرىپ كەتتى ۋە چېكە تومۇرلىرى لىپىلداپ كۆپتى .

ـــ ياخشى بىلىمىز ماناس بويىدىن ئارانلا قېچىپ كەلگەن قوشۇنلىرىڭنىڭ قۇدرىتىنى...

ئۇنىڭ تەرى تۇرۇلدى :

ـــ بىزگە تەلەپ قىلىدىغان ھوقۇقنى سەنلەرگە كىم بەردى ؟

ـــ ئۆزىمىز بەرگەن ، ئەگەر تەلىپىمىزنىڭ بىرىنى ئورۇنـ ـدىمىساڭ ، قانداق كىرىشنى ئۆزىمىز بىلىمىز ، ئۇنىڭدىن چوڭـ ـنى كۆرىسەن . ئاغىنىلەر ! سېپىلغا يامىشىڭلار ، نېمىدىن قور-قىمىز ، پىلىموت ، مىلتىقلىرى بىزنى قورقىتالمايدۇ !...

خەلق دۇرۇلدەپ ، خۇددى سەلدەك ئالغا سىلجىدى .

ئۇ چىرايىغا زورغا كۈلكە يۈگۈرۈپ مۇنداق دېدى :

ـــ رەھبەرلەر سالامەت ، ئۇلار خاتىرجەم ھالدا نامايىشچـ ـىلارنىڭ تەلەپلىرىنى ئاڭلاۋاتىدۇ .

ـــ يالغان ، ئىشەنمەيمىز !...

ـــ ئۇنداق بولسا ، ئەخمەتجان ئەپەندىمنىڭ ئۆز قولى بىلەن يازغان خېتىنى ئېلىپ چىقىسەن...

خەلق تەرەپ ـ تەرەپتىن ژارقىراپ ، ئۇنىڭ بېشىنى گاڭگـ ـىرىتىۋەتتى ، شۇ ئەسنادا بىرسى تېخىمۇ كۈچلۈك ، خۇددى شو-ئارەدەك توۋلاپ ئۇنى چۆچۈتىۋەتتى :

ـــ دەرۋازىغا ئوت قويىمىز !... ھەي ، خالايىقلار ! پاخال ، كىرسىن ئېلىپ كېلىڭلار ! دەرۋازا تۈۋىگە توپلاڭلار !...

يەنە بىرسى ئېگىزرەك يەردە تۇرۇۋېلىپ ، قوللىرىنى غەزەپ بىلەن پۇلاڭلىتىپ ۋارقىرىدى :

ـــ يېتىپ قالغۇچە ئېتىپ قال دېگەن گەپ بار . بىزنىڭ تەلىپىمىزنى بۇ دوزاخ شوتىسى چوڭلىرىغا يەتكۈزەتتىمۇ ، ئامال قىلايلى . سېپىل ئىچىگە قامىلىپ قالغان رەھبەرلىرىمىزنى قۇتقۇزايلى : بۇلارنىڭ ھېيلىسىگە ئىشەنمەيلى ! بىزنى قىرىپ تاشلىسا تاشلىسۇن ، ھامىنى بىر ئۆلۈم !...

ـــ توغرا ، بىزنى ئالدام خالتىغا چۈشۈرمەكچى !...

ـــ ئوت قويۇش كېرەك !

كۈچىيىپ ، غەزەپلىنىپ كەتكەن خەلق دولقۇنى دۈرۈلدەپ ، ئالغا ئىنتىلىپ ، گويا سېپىل ئۈستىدىن ئۇچۇپ ئۆتۈشكە تەييارلانغان قۇشتەك تەمشىلىپ تۇراتتى .

ھېلىقى ئۇزۇن بويلۇق ئوفىتسېر چەكسىز ئۇلغايغان ، غەزەپلەنگەن ۋە تەرەپ ـ تەرەپكە چېپىشىۋاتقان خەلقە قاراپ :

ـــ سىلەر بىر ئاز تەخىر قىلىپ تۇرۇڭلار ، مەن تەلىپىڭلارنى ھازىرلا يەتكۈزۈپ جاۋابىنى ئېلىپ چىقىمەن ، ـــ دېدى .

ئوفىتسېر كىرىپ كەتكەندىن كېيىن ، كۈتۈش ، زارىقىش ، تەقەززالىق ، سىرلىق جىمجىتلىق باشلاندى . ھەممىنىڭ دىققىتى بىر نۇقتىدا ، سېپىل ئۈستىدە ئىدى . ۋاقىت ئىنتايىن ئاستا ئۆتمەكتە ، بىراق يۈرەكلەرنىڭ رىتىمىدىن ھالقىپ ئۇرۇشى ئۈنىڭغا بەرداشلىق بېرلەمدۇ ؟ ... تىت ـ تىت بولۇش ، جىلە بولۇش ، ئاخىر بېرىپ يەنە تەۋرەش ، غەزەپلىنىش تۈيغۇسى ھەممىنىڭ قەلبىدە يېنىشقا باشلىدى...

بىر يەردە يۈز بەرگەن ۋەقە ـــ ھادىسە ئىككىنچى بىر يەرگە خۇددى ئاتقان ئوقتەك ، ئۇچقۇر قۇشتەك شۇنداق تېز يېتىپ بارىدۇ . ئۇرۇمچى سېپىلىنىڭ ئىچىدە كىشى ئاڭلىسا قورققۇدەك ھالدا يۈز بېرىۋاتقان ئالامەتلەرنىڭ خەۋىرى ، چۈش بولاي دېگۈچە ماناس بويىدىكى مىللىي قىسىملارنىڭ ئارىسىغا

يېتىپ كەلدى .

ئادەتتىكى ھەربىي مەشىقلەر بىلەن تىنچ ياتقان بۇ يەر خۇددى تۇيۇقسىز كەلگەن كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈشكە ئاتلانغان كىشىلەردەك بىردىنلا قوزغىلىپ تەۋرەپ كەتتى ، ـــ دەجورنى ، رەزىۋىدەشلەر چاقىرىلىپ ، سۈيىستوكلار چېلىندى . جەڭچىلەر زېمىلانكىلىرىدىن يۇگۈرۈشۈپ ، ھېچنېمىگە قارىماي چېپىشىپ چىقىشتى ، بىلىنداڑلار جانلىنىپ ، زەمبىرەكلەر ، ئېغىر تىپتىكى پىلىموتلار ھەربىكەتكە كەلدى··· بەش مىنۇت ئىچىدىلا ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقى جىددىيلىشىپ ئۇرۇش ھالىتىگە كۆچتى . پولكلار ، باتالىيونلار ، روتىلار ، ۋزۇدلار ھازىر بولدى !

ماناس دەرياسىنىڭ بۇ تەرىپىدىن بەلگە بايرىقى چىقىرىلدى . شۇ ھامان دەريانىڭ ئۇ تەرىپىدىنمۇ بەلگە بايرىقى كۆرۈندى .

مىللىي ئارمىيە ماناس ئالدىنقى سەپ مۇداپىئە قوشۇنىنىڭ قوماندانى پەقەت ئىككى نەپەر مۇھاپىزەتچىسى بىلەنلا «جىپ» ماشىنىغا ئولتۇردى ـ دە ، ئۇچقاندەك يۇرۇپ كەتتى . ئۇ ئاتمىش كىلومېتىرغا يېقىن يولنى شۇنداق تېز بېسىشى كېرەك ئىدى .

گومىنداڭنىڭ ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق شتابى قۇتۇبدا تۇراتتى . بۇ يەرگە بىر سائەتكە يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە يېتىپ كەلگەن قوماندان ، بۇ يەردە تۇرۇشلۇق دىۋىزىيە كوماندىرىنىڭ ئالدىغا كىرىپ باردى ـ دە ، بىردىنلا ۋارقىرىشىپ قالدى :

ـــ سىزنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ ، بىزگە بېسىم ئىشلىتىشىڭىزگە ھەققىڭىز يوق !

ـــ بۇنىڭدىنمۇ چوڭراق يەرگە بېرىشقا ھەقلىقمەن !

ـــ مەن يول قويمايمەن !

ـــ يول قويماسلىققا ماقۇل دەيدىغان ۋاقىت ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتكەن ، بىزنىڭ ۋەكىللىرىمىز ئىككى تەرەپنىڭ كېلىشىمى بويىچە ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈشكە بارغان ، ئۇرۇمچى گو-

مىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايون ، ۋەكىللىرىمىزنىڭ ھاياتىغا ، خاتىرجەم خىزمەت ئىشلىشىگە گومىنداڭ تەرەپ كېپىللىك قىلىشى شەرت !

ـــ ئەلۋەتتە ، بىز بۇنى بىلىمىز .

ـــ ئۇنداقتا نېمە ئۈچۈن بىزنىڭ ۋەكىللىرىمىزنىڭ ھاياتى جىددىي خەۋپ ئاستىدا قالىدۇ ؟

ـــ خەلقنىڭ نامايىش قىلىش ، يىغىلىش ئەركىنلىكى بار ، بۇ خەلقنىڭ ئۆز ئىشى...

ـــ شۇنداقمۇ ؟ ... سىلەرنىڭ ئىشىڭلار بولمىسا ، ئىشىڭلار بولىدىغان چاغ كېلىدۇ . ئۇنداقتا بىزنىڭ مىللىي ئارمىيىمىزنىڭ ئۆز ۋەكىللىرىنى قوغداشقا يېتەرلىك كۈچى بار !

ـــ كۈچىڭىزنى پەش قىلماڭ...

ـــ نېمە ! ... بىزنىڭ كۈچىمىزنى بىلمەيتتىڭىزمۇ ؟... بىز ماناس بويىغا شىددەت بىلەن باستۇرۇپ كەلگەندە ، تىنچلىق كېلىشىمى ئىمزالىساق دەپ يالۋۇرغىنىڭىزنى ئۇنتۇپ قالدىڭىزمۇ ؟ ... شۇنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويايكى ، بىزنىڭ ھازىر نەچچە ئونمىڭلىغان قوشۇنىمىز ئۇرۇش ھالىتىدە تۇرۇپتۇ ، ئۇرۇمچىگە بېسىپ كىرىشكە ھەر قاچان تەييارمىز ! تەييارلىق قىلىپ تۇرۇڭ !

ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە ، ئىشىكنى قەھرى بىلەن «جالاقدە» يېپىپ چىقىپ كەتتى .

گومىنداڭ دۆنزىيە كوماندىرى خۇددى چۈشى بۇزۇلغان ئادەمدەك بىردىنلا مەڭدەپ قالدى :

ـــ توختاڭ ، جانابىي پولكوۋنىك ... مەن شىنجاڭ گارنىزون شتابىغا تېلېفون بېرەي ، ـــ دېدى ئۇ ۋە قوماندانىنى ماناس بويىغچە ئۇزىتىپ قويۇش ئۈچۈن ، ئىككى پولكوۋنىكنى ئەۋەتتى .

بىراق ، شۇ چاغقىچە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قورۇسىدىكى

«نامايىشچىلار» نىڭ ھەربىرىنى تېخىمۇ ئۆرلەپ بارماقتا ئىدى.
بىرنەچچە ئەمەلدارلار بىلەن گېنېرال مايۇر داڭ بىگاڭ كىرىپ كەلدى - دە:
— نامايىشچىلار تارقىغىلى ئۇنىماي، يەنە بېسىپ كىرە - ۋاتىدۇ، — دېدى ئۇ خۇددى بىر نەرسىگە ئالدىراۋاتقان ئادەم- دەك.
ئەخمەتجان خاتىرجەم ھالدا، كۆلۈمسىرەپ ئۇنىڭغا قاراپ قويدى. گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ ھەيران قېلىۋاتقان نەرسە- سى شۇ ئىدىكى، شۇنچىلىك جىددىي، قورقۇنچلۇق پەيتتىمۇ، ئەخمەتجان قاسىمنىڭ چىرايىدا قىلچە پەرىشانلىق، ئالاقزادە- لىك ئالامەتلەر كۆرۈنمەيتتى، خۇددى ھېچنېمە بولمىغاندەك، ھاياتىغا جىددىي خەۋپ يەتمەيۋاتقاندەك، ھامان خاتىرجەم، تەم- كىن ۋە مەغرۇر ئىدى:
— بۇ پۇقرالارنىڭ ئۆزلۈكىدىن نامايىش قىلىپ كېلىشە- مۇ ياكى بىرەر كىشى تەرىپىدىن تەشكىللەنگەنمۇ؟
تۇيۇقسىز بېرىلگەن بۇ سوئال داڭ بىگاڭغا قاتتىق تەگدى. ئۇ ئەخمەتجانىنىڭ كۆزلىرىدىن ئاچچىق تەنە، لېكىن قانداقتۇ بىر خىل سىلىق كىنايە ئالامەتلىرىنىڭ ئۇچقۇندىغانلىقىنى سېزىپ قالدى.
— كىم تەشكىللىگەن دەيسىز ... بۇ تەرتىپلىك نامايىش ئىدى... ئۇلار تەلەپلىرىنى سىزگىلا ئېيتماقچىكەن...
— تەرتىپلىك نامايىشما؟ قاراڭا، ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، مۇئاۋىن باش كاتىپى، نازىر قاتارلىق ئادەملەر تاياق يەۋاتقان يەردە، تالادىكى بىزنى ياقلىغان ئاددىي ئادەملەر قانداق ئېغىر ئاقىۋەتكە قالغاندۇ؟... ئۇنداق بولمىدى، دەپ ئىسپاتلىيالامسىز؟ يالغان سۆز، ئالدامچىلىق پاكىتنى ياپالا- مدۇ؟ ھېيلە - نەيرەڭ — ئالدامچىلىق خۇددى قۇيۇن، ھامان بىردەملا ئۆمۇر سۈرەلەيدۇ؛ پاكىت — ھەقىقەت — خۇددى

قۇياش ، قارا بۇلۇتلار ھەرقانچە قېلىن بولسىمۇ ، ھامان ئۇنىڭ يۈزىنى توسۇالالمايدۇ . «نامايىشچىلار» ئىچىدە تۇسىنى ئۆز-گەرتكەن ھەربىيلەر يوقمۇ ؟ «نامايىشچىلار» نىڭ تەشۋىقات ۋە-رەقلىرى ، شوئارلىرىنى سىزنىڭ قوماندانلىق شتابىڭىز باستۇ-رۇپ بەرمىدىمۇ ؟ دېھقانچىلىققا ياردەم پۇل ، چاي بېرىمىز دەپ پۇقرالار مەجبۇرىي ئالداپ كېلىنمىدىمۇ ؟ سېپىل دەرۋازىلىرىغا سىم توساقلار نېمىشقا بىر كۈن بۇرۇن تارتىلدى ؟ خەنزۇ ئۇيۇش-مىدا بۇ توپىلاڭغا قانداق تەييارلىقلار قىلىندى ؟ ھۆكۈمەت ئا - دەملىرى — ماۋۇ ئارىمىزدا ئولتۇرغان نازىرىمىز جالالىدىن ئەپەندى قانداق كۆرسەتمىلەرنى بەردى ؟ نېمىشقا تۇنۇگۈنلا مىل-لىي ساقچىلار قورالسىزلاندۇرۇلۇپ سېپىل - سىرتىغا چىقىرىۋېتىلدى ؟ ...

— ئەخمەتجاننىڭ كەينى - كەينىدىن بېرىلگەن نەيزە ئۇچىدەك ئۆتكۈر سوئاللىرى داڭ بىگاڭنى بىر تەرەپتىن ئوسال ھالغا چۈشۈرۈپ ، يەنە بىر تەرەپتىن ھەيران قالدۇرۇۋاتقان بول-سىمۇ ، ئۇ دەررۇ جاۋاب بەردى :

— بۇنداق ئىشلارنى سىز بىلگەن بولسىڭىز ... بىلمىدىم ، بۇنىڭدىن مېنىڭ خەۋرىم يوق .

— ئەخمەتجان ئەپەندىم ، ئېيتقاندەك ھېيلە - نەيرەڭ ، ئالدامچىلىق خۇددى قۇيۇن ، ئۇ بىردەمدە ئۆمۈر سۈرەلەيدۇ ، بۇنى تەشكىللىگەن قوماندانلىق قىلىۋاتقان ئادەملەر بار ، — دېدى ئابدىكېرىم ئاببىاسۇف ئاچچىق كۈلۈمسىرەپ ، — بۇ پۇق-رالارنىڭ نامايىشى ئەمەس ، كىشىلەرگە ئېيتقىلى بولمايدىغان ياماڭ نىيەت يوشۇرۇنغان ۋەقە ، بۇنى «25 - فېۋرال قانلىق ۋەقەسى» دەپ ئاتاش كېرەك ! ...

— خۇددى ئابدۇكېرىم ئېيتقاندەك ، ئەگەر سىلەر تىنچ-لىقنى خالىساڭلار ، دەرھال چىقىپ ، مۇنۇ ئادەملەرنى تارقىتىڭ-لار ، بىز ھەم چىقىپ جەنۇبىي دەرۋازىدىكى خەلقلەرنى تارقىتاي-

لى ، بۇ تىنچلىق ـــ سائادەت يولى .

ـــ مەن بىر نەچچە قېتىم ئېيتتىم ، تارقىغىلى ئۇنمايۋا - تىدۇ ، ـــ دېدى داڭ بىگاڭ تاتارغان يۈزىگە كۈلكىسە يۈگۈر- تۈپ ، ـــ سىزنىڭ چىقىشىڭىزنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋېلىۋاتىد- ۇ ، سىزنى كۈتۈۋاتىدۇ...

«جايىدا ئېيتىلغان ئىككى ئېغىز سۆز زەمبىرەك رولىنى ئويناپىدۇ» مۇھىمى ، ئۇلارنىڭ مەقسىتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ ، شۇنداق دەل سۆزنى قىلىشتا . ساڭا ياغلىما سۆز- لەر ، ھېيىلىلەر قىلىنىۋاتىدۇ ، ھېيلىنىڭ ماھىيىتىگە يەتسەڭ ، ئاندىن سۆز قىلساڭ ، سېنىڭ سۆزۈڭ نىشانغا تەگكەن زەمبىرەك ئوقىدىن كەم ئۇنۇم بەرمەيدۇ - دە ! ئەخمەتجان قاسىمى ۋەقەنىڭ نېمىشقا يۈز بېرىۋاتقانلىقى ۋە ئۇنىڭ كىمگە قارىتىلىۋاتقانلىقىنى چۈشەرلىك بىلەن ئاللىقاچان ئىگىلىۋالغان ، شۇڭا ئۇ سالماقلىق بىلەن مۇنداق دېدى :

ـــ مەن بىر ئەخمەتجان ، مەن ئۆلۈپ كەتسەممۇ ، ئەخمەت- جانلار تۇغىپ قالمايدۇ ، شۇنى بىلىشىڭىز كېرەكىكى ، مىڭ- لاپ - مىليونلاپ ئەخمەتجانلار چىقىدۇ . سىزگە ھازىر ئىككى يول بار : بىرى ، چىقىپ ئەسكەرلىرىڭىزگە «كروگۇم شاگۇم مارش»[1] دەيسىز ، ئۇلار چىقىپ كېتىدۇ ، بىز چىقىپ جەنۇبىي دەرۋازىدىكى خەلقلەرنى تارقىتىۋېتىمىز ، تىنچلىق بولىدۇ . يەنە بىرسى ، ئىشىكىنى ئېچىپ ، ئەسكەرلىرىڭىزنى قويۇپ بېرىسىز ، ئۇلار بىزنى ئۆلتۈرىدۇ ، بۇگۈن ئۇرۇمچىدە ، ئەتىدىن باشلاپ پۈتۈن ئۆلكىدە قان تۆكۈلىدۇ ، مانا شۇ . ئىككى يولنىڭ قايسى- سىنى خالىسىڭىز بىرىنى تاللىۋېلىڭ ... بىز ئۆلۈمدىن قورقمايۋ- مىز ، بىز ئۆلۈمنى ئاللىقاچان ئۇستىمىزگە ئېلىپ قويغان ئا- دەملەرمىز ، ھازىر ھايات قالساق ھەم خەلقىمىز پايدا ، چۈنكى بىتىم

---

① ئارتقا بۇرۇل ، قەدەملەپ ماڭ .

بويىچه خەلقنىڭ ئەركىنلىكىنى تەمىن قىلىمىز ، ئۆلسەك ئۇنىڭ-
دىن ئارتۇق پايدا ، چۈنكى بۇ مۇناسىۋەت بىلەن خەلق قوزغىلىپ
بۇ قېتىم بىتىمغا قارىغاندىمۇ تولۇقراق ئازادلىقنى قولغا ئالى-
دۇ ، بىزنىڭ قېنىمىز خەلقە ئازادلىق كەلتۈرۈپ بېرىدۇ . بۇ
ئەلۋەتتە بىز ئۈچۈن شەرەپلىك ئۆلۈم بولىدۇ .

داڭ بىگاڭ ئۆزىنى تامامەن دەھشەت ئورىۋالغانلىقىنى ،
پىشانىسىدىن چىپىلداپ تەر ئېقىۋاتقانلىقىنى هويلىغا چىققاندىلا
سەزدى . «نامايىشچىلار» ئۇنىڭ كۆزىگە ياغاچ ئايىغلاردەك ،
خۇددى جىسمى ئۈچۈپ كەتكەن ئەرۋاھلاردەك قارا - كۆرەڭ
بولۇپ كۆرۈندى . شۇ هالدىمۇ ئۇنىڭ يادىغا قومانداننىڭ :
25 - فېۋرالدىكى ۋەقەنىڭ مەقسىتى ئەخمەتجان ... دېگىنى
كەلدى- دە ، پۈتلىرى دىرىلدەپ تىترەشكە باشلىدى ... بىر هازا
ئۆتكەندىن كېيىن ئۇ يۈزىدىكى چىپىلداپ ئېقىۋاتقان تەرلىرىنى
ئېرىتۈۋېتىشنى ئېسىگە ئېلىپ ، قولىنى يانچۇقىغا سالغاندا ، هې-
لىقى ئۆزۈن بويلۇق ئوفىتسېر ئالدىدا پەيدا بولدى - دە ،
هودۇققان هالدا ئالدىراپ سۆزلەپ كەتتى :

ـــ هۆرمەتلىك گېنېرال ! جەنۇبىي دەرۋازىنى قورشىۋال-
غان پۇقرالار پاخال ، كىرسىنلەرنى تەييارلاۋاتىدۇ ، ئەخمەتجان
باشلىق رەھبەرلىرىمىزنى ئالدىمىزغا سالامەت ئېلىپ چىقمىساڭ-
لار ، دەرۋازىغا ئوت قويىمىز ، بېسىپ كىرىمىز ، دەۋاتىدۇ ،
ئۇلارنىڭ پەيلى يامان... ئەھۋال خەتەرلىك...

داڭ بىگاڭ ياغلىقىنى تۇتقان پېتى تۇرۇپ قالدى ۋە
پۈت - قوللىرى بوشىشىپ ، كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ قولىدىن
ياغلىقى چۈشۈپ كەتكەنلىكىنىمۇ سەزمىدى . ئۇنىڭغىچە يەنە بىر
ئوفىتسېر ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى :

ـــ هۆرمەتلىك گېنېرال ! قوتۇبى ئالدىنقى سەپتىن تېلې-
فون !...

داڭ بىگاڭ ئايىغىنى ئاران يۆتكەپ ، ياغلىقىنى دەسسىگەن

پېتى يان ئۆيگە كىردى ـ دە ، تېلېفوننى قولىغا ئالدى . تېلېفون تۇرۇپكىسىدىن گويا تۈيۈقسىز پارتلىغان بومبىدەك دەھشەتلىك گەپلەر ئاڭلانغىلى تۇردى :

ـــ ماناس دەريا سىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى مىللىي قىسىملار ئۇرۇش هالىتىگە كۆچتى ! پەيلى ياماڭ ، ئەھۋال ئىنتايىن خەتەرلىك ! ئەخمەتجان باشلىق رەھبەرلىرىمىزنىڭ هاياتىغا قەست قىلىنىدىغان بولسا ، ئۇرۇمچىگە هازىرلا يۇرۇش قىلىمىز ! دەۋاتىدۇ ، جانابىي گېنېرال...

ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ شۇنچىلىك خەۋپلىك ئالىتوپىلاڭ ئىچىدىمۇ ، هېچنېمە بولمىغاندەك تەمكىن ، مەغرۇر هالدا ئولتۇرۇشى ۋە ئۇنىڭ يۈرەككە نەشتەردەك سانجىلغان ئۆتكۈر سۆزلىرى ، جەنۇبىي دەرۋازىغا توپلانغان پۇقرالارنىڭ دەرۋازىغا ئوت قويۇپ ، سېپىل ئىچىگە باستۇرۇپ كىرمەكچى بولۇۋاتقانلىقى ، قۇتۇپى ئالدىنقى سېپىدىن كەلگەن دەھشەتلىك خەۋەر ـــ ئۇچ ئامبۇر ، بۇ ئۇچ ئامبۇرنىڭ بىرسى داڭ بىگاڭنىڭ قولىنى ، بىرسى بېشىنى ؛ يەنە بىرسى يۈرىكىنى قاتتىق قىسماقتا ، ئۇنىڭ كۆزلىرى خۇددى يولۋاسىنىڭ ئاستىدا قالغان توشقانىنىڭ كۆزىدەك ئېتىلىپ چىقىپ كېتىشكە ئاز قالماقتا ، يۈرىكى مىجىلىنىپ قىسىلماقتا ، قوللىرى زىڭىلداپ ئاغرىماقتا... ئۇ شۇ چاغقىچە ئۆز بېشىغا چۈشمىگەن ئېيتقۇسىز ئېغىر دەھشەت ۋە ئەلەم قاينىمىدا قىينالماقتا . ئۆزلىرى قۇرغان توزاققا ئۆزلىرىنىڭ چۈشۈپ قېلىشىنى ، مۇشۇ ئىشنى پىلانلىغان ، هازىر بولسا ، هەشەمەتلىك قوماندانلىق شتابىدا ، دۇخاۋا پەردىلەر كەينىدە تۇرۇپ ، تىنماي ئەلەم بىلەن پۇراقلىق تاماكا چېكىۋاتقان گېنېرال جاڭ ئېپەندى ئويلىمىغان بولغىيدى ؟ !... پاھ ، سەلتەنەتلىك كىيىملەر ئىچىدە تۇرغان گېنېرالالارغا قاراڭلارچۇ ! ئۇلار مەيدىسىدىكى شۇنچە نۇرغۇن مېدالالارغا ، مۇرىسىدىكى ئالىي ئۇنۋانلارغا قانداق ئىگە بولغاندۇ ؟ نېمىلەرنى قىلىپ ئېرىشكەندۇ ؟ ...

شۇ تاپتا ئۇلار خۇددى بەزگەك كېسىلگە گىرىپتار بولغان ئادەم-
نىڭ نەق ئۆزى : بىر دەم قىزىيدۇ ، يۇزلىرىدىن ، بويۇنلىرى-
دىن ، قۇلاق چۆرىلىرىدىن قوناقتەك - قوناقتەك تەر تامچىلىرى
چىپىلدايدۇ ، بىردەم مۇزلايدۇ ، تىترەيدۇ ، تۇكلىرى تەتۇر ئۆ-
رۈلىدۇ ، شۇركۈنىدۇ ، جالاقلايدۇ ، كۆزلىرى پىلدىرلايدۇ ، ئە-
مىر - چىمىر قىلىدۇ...

«نامايىشچىلار» تارقىتىلدى . لېكىن ، هويلىدا ئۇياقتىن -
بۇياققا يۈگۈرۈش ، مۇھاپىزەتچى قىسىملارنى چاقىرىش ـــ ئەن-
سىزچىلىك باشلاندى . سېپىل سىرتىدىن ئالداپ كېلىنگەن بىر
قىسىم «نامايىشچىلار» تارقىغىلى ئۇنمای ، ئۆزلىرىنىڭ هاياتى-
غا كېپىللىك قىلىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇشىدۇ ، سېپىل دەرۋا-
زىلىرىنى قورشىغان پۇقرالار بىزنى ئامان قويمايدۇ ، دەپ زار-
لانماقتا ، هۆكۈمەت بىناسىدىكى ئەمەلدارلارمۇ ئەنسىزچىلىككە
چۈشۈپ كۆزلىرى پارقىراپلا قالدى . ئۇلارنىڭ كەيپى ئۇچقان ،
بىر سائەت بۇرۇنقى مەغرۇرلۇقى ، سىرلىق كۈلۈمسىرەشلىرى-
دىن قىلچىمۇ ئەسەر قالمىغان ، بەزىلىرى ئۆزى سۈرگەن خىيال-
دىن ئۆزلىرى قورقۇپ ، نەلەرگىدۇ مۆكۈنۈشتى ، گىدەيگەن
گەۋدىلىرى مۆكچەيدى ، پۈكۈلدى ، يايراپ كەتكەن بەدەنلىرىنىڭ
تۈكلىرى تەتۇر ئۆرۈلدى ، چاقنىغان كۆزلەر ئۆلۈك كالىنىڭ
كۆزىدەك خۇنۇكلەشتى . داڭ بىگاڭ پايپېتەك بولۇپ ، ئەخمەت-
جان قاسىمىنىڭ ئالدىغا نەچچە كىردى ، جەنۇبىي دەرۋازىدىكى
پۇقرالارنى تارقىتىۋېتىش توغرىسىدا قانچە - قانچە تەكلىپلەرنى
قويدى . مانا ئەمدى ئۇلار ۋەھىمىلىك كۆلەڭگىلەرنى ئۆز بېشىغا
ئۆزى چۈشۈرۈۋالغانىدى . ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ كىنايىلىك
گەپلىرىدىن ، مەنىلىك چاقچاقلىرىدىن بەزىلەر هۆزۈر قىلىپ
كۈلسە ، بەزىلەر ئاچچىق ئەلەمدە تولغىناتتى ...

بۇگۈنكى ئويۇننى تەشكىل قىلغان ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ
ئوسال بولۇپ قېلىشىنى ئاۋالراق ئويلىماپتۇ ، ـــ دېدى ئەخمەت-

جان قاسىمى كۇلۇمسىرەپ گەپ باشلاپ ، ـــ قىزىق بىر ھېكايە ئېسىمگە چۈشتى : بىر گېنېرال ئۆزلىرىنىڭ ئوفىتسېرلىرىنى سىنىماق بولۇپ ، بىر كۈنى ئۇلارنى ئۆيىگە چاينا ئېيتىپ ، ئۇستەلنىڭ ئوتتۇرىسىغا سوغۇق تاماق تەييارلاپ ، ئۇنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇن بىر گرانات بېكىتىپتۇ ، گرانات پاختا بەن بىلەن تەييارلانغانىكەن . ئوفىتسېرلەر ئۇستەلگە تاماققا ئولتۇرۇپ ، بىرسى ۋىلكىنى تاماققا سانجىغانىكەن ، ھېلىقى گرانانقا سانجىلىپ بىردىنلا پارتلاپ كېتىپتۇ . ئوفىتسېرلەردىن بىرسى ئۇستەل ئاستىغا ، بىرسى تاشقىرىغا ، بىرسى كارىۋات تېگىگە قېچىپ مۆكۈشۈپ ئاپتۇ . يالغۇز بىر ئوفىتسېر ئورنىدىن قوزغالماي ئولتۇرۇپتۇ . گېنېرال ھەممىسىنى يىغۇۋېلىپ : «مەن بۇ گۈن سىلەرنى سىنىماقچىدىم ، غەيرىتىڭلار ياخشى بولمىدى» ، ھېلىقى ئوفىتسېرنى كۆرسىتىپ : «غەيرەت مانا مۇنداق بولىدۇ ، بۇ ئوفىتسېرنى خالىغانچە مۇكاپاتلايمەن ، خوش ، سىزگە نېمە كېرەك ؟ ئېيتىڭ ، دېگىنىڭىزنى بېرىمەن» دەپتۇ . ھېلىقى ئوفىتسېر ئورنىدىن قوزغالماي ، ئولتۇرغىنىچە چاس بېرىپ : «مۇھتەرەم گېنېرال ، ھازىر ماڭا دۇنيادا ئەڭ ئارتۇق ۋە قۇدرەتلىك نەرسە شۇكى ، بىر دانە تامبال بەرسىڭىز ، يەڭگۇشلەپ ئالسام» دەپتۇ . بۇگۈن مانا شۇ ۋەقەنىڭ دەل ئۆزى بولدى .

خەلق رەھبەرلىرى ھۇزۇر قىلىپ ، ئۇزاققىچە قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى .

كۈلكىنىڭ قۇدرىتى چەكسىز بولىدۇ . كىشىلەر ئىللىتىدىن ، خاتالىقىدىن ، ھەتتا قارا كۆڭۈللۈكىدىن ، قانچىلىك ھەقىقانىي گەپ ، زەھەرلىك تىل ، بەلكى تاياق يەپمۇ يانماسلىقى ۋە ئۇنى پىسەنت قىلماسلىقى مۇمكىن ، ئەمما جايىدا ئېيتىلغان ئۆتكۈر كىنايىلىك ، ئاچچىق مەسخىرىلىك بىر كۈلكە بىلەن ئېيتقۇسىز ئوسال ھالغا چۈشۈپ ، خۇددى زەھەر يۇتۇۋالغاندەك تولغىنىشى تەبىئىي . كۈلكىنىڭ كۈچى ھەممىدىن كۆپرەك گەپ-

نېرال مايۇر داڭ بىگاڭغا تەگدى . ئۇ زورغا كۈلۈپ قويغان بولسىمۇ ئىچىدىن يېنىپ ئۆرتەندى ، قوقاسقا پۇچىلانغاندەك تولـ غاندى . چىرايى بىردەم قىزىرىپ ، بىردەم تاتىرىپ ، ئاخىر ئۇششۇك تەگكەن يوپۇرماقتەك قارىداپ كەتتى . لېكىن ، ئامال قانچە ، ھازىر جىددىي خەۋپ بولۇپ تۇرغان نەرسە ـــ جەنۇبىي دەرۋازىدىكى پۇقرالارنى تارقىتىۋېتىش . بۇ ئىشنى پەقەت ئۆزىنى ھېلىدىن ـ ھېلى ئوسال ھالغا چۈشۈرۈۋاتقان ، سەپداشلىرىنى بولسا توختىماي كۈلدۈرۈۋاتقان ئاشۇ قارا بۇرۇتلۇق ، مەغرۇر ئادەم ـــ ئەخمەتجان قاسىملا قىلالايدۇ . شۇڭا ، ئۇنىڭغا يالـ ۋۇرماي ـ يېلىنماي نېمە ئىلاج ؟ !...

جەنۇبىي دەرۋازىغا توپلانغان ئادەملەر بارغانسېرى كۆپەيـ گەن . كۈننىڭ ئولتۇرۇپ كېتىشى بىلەن ئۇلار تېخىمۇ جىددىيـ لەشكەن . كۆزلەر يانغان ، مۇشتۇملار تۈرۈلگەن ، ھەربىكەت تېزـ لەشكەن ، يىغىلغان پاخال ، پاختىلارغا كىرسىنلەر چېچىلىپ ، ئەمدى ئوت قويىمىز دەپ تۇرغاندا ، سەۋر ـ تاقەت ئاخىرقى چېكىگە يەتكەن چاغدا ، بىردىنلا قىقاس ـ چۇقان ، ھۇررا سادالـ رى ، تەنتەنە ـ ئالقىش ئاۋازلىرى جارانكلاپ كەتتى .

ـــ ئەنە چىقتى ! ئەنە !...

ـــ سۆيۈملۈك رەھبەرلىرىمىز چىقتى !

ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق خەلق رەھبەرلىرى ئىككى كـ چىك ماشىنىدا ، كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرغان ئەسكەرلەرـ نىڭ مۇھاپىزىتى ئاستىدا چىقىشماقتا ئىدى .

ـــ ئەنە ، ئەخمەتجان ئەپەندىم !

ـــ ئەنە ئابدۇكېرىم ئابباسۇف !

ماشىنا ئەينىكىدىن ئەخمەتجان قاسىمنىڭ قولىنى پۇلاڭلـ تىشى ، يېقىملىق كۈلۈمسىرىشى ئېنىق كۆرۈندى ، كۆڭۈللەر تىندى ، تەقەززالىق ئىلكىدە يانغان يۈرەك جايىغا چۈشتى . لېـ كىن ، يۈزلەردىكى ھاياجان ، كۆزلەردىكى بەخت نۇرلىرىنىڭ

ئۇچقۇنى بېسىلغىنى يوق ، بەلكى ئۇلغايماقتا...

خەلق دولقۇنى ماشىنىلارنى ئورىۋالدى ۋە ئۇنى قويۇپ بەرمەي تۇرۇۋالدى . ئەخمەتجان قاسىمى ماشىنىنىڭ ئۈستىگە چىقتى ، بىردىنلا تەنتەنە ، ئالقىش ، شوئارلار ياڭراپ كەتتى :

— خەلق رەھبەرلىرى ياشىسۇن !

— ئەخمەتجان ياشىسۇن !

خەلق بۇ سۆيۈملۈك رەھبىرىنىڭ كېلىشكەن گەۋدىسىگە كۆز ئۇزمەي قارايتتى ۋە ئۇنىڭدىن پەخىرلىنەتتى ، سۆيۈنەتتى ، غۇرۇرلىناتتى ، سەۋرسىزلىك بىلەن سۆزلىرىنى ئاڭلىغۇسى ، تەشنالىقىنى باسقىسى كېلەتتى . قانچىلىك ئادەملەر ئۆز ئۆچەسىدىكى چاپانلىرىنى ئۇنىڭ ئايىغىغا پايانداز قىلىپ سالمىغان ؟ ! ئۇنى كۆرمەي تۇرۇپ ، ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئۆز ئاغزىدىن ئاڭلاشنى زارىقىپ كۈتمىگەن ؟ !... ئەگەر ئۇ ماشىنىدىن چۈشمىگەن بولسا ، خەلق ئۇنى ماشىنا بىلەن كۆتۈرۈپ ، مەدەنىيەت كۇلۇبىغا ئېلىپ كەتكەن بولاتتى ، بېشىدا كۆتۈرگەن بولاتتى...

خۇددى بوران سۇرۇۋېتكەندەك ، بايىقى تومانلار تارقىلىپ ، شەھەر يۈزى ئېچىلغاندى . يىراقلارغا ئۇچۇپ كەتكەن كەپتەرلەرمۇ قايتىپ كېلىشىپ ، ئۇۋىلىرىنى ئىزدىمەكتە . گەرچە كەچ كىرىپ كېتىپ بارغان بولسىمۇ ، شەھەردىكى ئەنسىزلىك تارقىلىشقا باشلىغان .

ئەخمەتجاننىڭ تەبەسسۇم جىلۋىلەنگەن چىرايى مېھرىبانلىق بىلەن كۈلگەن كۆزلىرى ئۆزىنى ئالقىشلاۋاتقان خەلققە تىكىلىدى . ئۇنىڭ قاپقارا قىرقىما بۇرۇتلىرىدا ، يېقىملىق كۆزلىرىدە ، لەۋلىرىدە باشقا ھېچكىمدە كۆرۈنمەيدىغان بىر خىل ئىللىق جىلۋىلەندى . ئۇ خۇش خۇيلۇق بىلەن ئالقانلىرى ئېچىلغان ئىككى قولىنى پۇلاڭلىتىپ ، خەلق شاۋقۇنىنى باستى ۋە سۆزگە كىرىشتى :

— قېرىنداشلار !

ئەندىشە قىلماڭلار ! بىتىم بىز ئۇچۇن ئوڭاي قولغا كەلگەن ئەمەس ، ئۇنىڭ ئۇچۇن بىز قان تۆكتۇق ، قۇربان بەردۇق ، ئۇ ئىسسىق قانلار بەدىلىگە كەلگەن... بىتىمنى بۇزۇشقا ئۇرۇنغۇچىلار ئەلۋەتتە سوراققا تارتىلغۇسى !

بىردىنلا ئۇنى ئالقىشلىغان جۇشقۇن ، خۇشال سادالار ياڭراپ كەتتى . كەڭ نەزمىڭ مەيدانىغا پاتماي قالغان كىشىلەرنىڭ چىرايلىرىدا هاياجانلىق خۇشخۇي تەبەسسۇملەر جىلۋىلىنىپ ، ئۇنىڭغا باققان سانسىز كۆزلەردە شادلىق ـ بەخت نۇرلىرى چاقنىدى . چۇنكى ، هەممىسىنىڭ قەلبىدە قايىللىق ، رازىمەنلىك تۇيغۇلىرى ئۇرغۇغاندى .

ئەخمەتجان سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

ـــ بىزگە تىنچلىق ۋە خاتىرجەملىك كېرەك ، بىز تىنچلىقنى سۆيگۈچى خەلقمىز ، بىز بىتىمنى هىمايە قىلىمىز . بىتىم بار يەردە بىز بار ، بىتىم ئەمەلگە ئاشۇرۇلمايدىكەن ، ئۇ يەردە بىز يوق . تىنچلىق يولى بىلەن هەقىقەتنى تەلەپ قىلىش كېرەك ، بىز هەققانىيەت ئۇچۇن قوزغالغان ، هەققانىيەت ئۇچۇن جان بېرىمىز . بىز ئۆلكە خەلقىنىڭ ئىنسانىي هوقۇقى ۋە ئەركىنلىكى ئۇچۇن قان ئايىمىغان ، ئەمدىمۇ ئۆلكە خەلقىنىڭ ئىنسانىي هوقۇقىنى ، ئەركىنلىكىنى قوغداش ئۇچۇن جان ئايىمايمىز ! بىزنىڭ ئىشىمىز هەق بولغىنى ئۇچۇن ، يولىمىزمۇ ئاق ، ئىستىقبالىمىزمۇ پارلاق !

ئاردىدىن ئۇچ كۇن ئۆتكەندىن كېيىن ، «شىنجاڭ گېزىتى» دە خەلقە مۇنداق مۇراجىئەت چىقىرىلدى :

«پۇتۇن ئۆلكە خەلقىگە مۇراجىئەت :

... بىز تىنچلىقنى ئىزدەيمىز ، ئۆلكىمىزدە تىنچلىقنىڭ كاپالىتى ئون بىر ماددىلىق بىتىمدىن ئىبارەت . بىتىم تولۇق ئورۇنلانسا ، خەلقتە باشقا مۇددىئا قالمايدۇ . بىتىم تولۇق ئورۇندالسا ، خەلق ئۇستىدە بولۇۋاتقان ئېغىرچىلىقلار ، جەبىر ـ

زۇلۇملار كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ ، بۈنىڭدا ھېچقانداق شەك ـ شۇبھە يوق . ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قەدەممۇ قەدەم بەلگىلىك چارىلەر ئىشلەپ چىقىپ ، خەلقچىللىق سىياسەتنى ، مىللەتلەر باراۋەرلىكىنى ، مىللەتلەر دوستلۇقىنى تەمىن قىلىش ھەرىكىتىدە بولىدۇ ، لېكىن ئايرىم ئىستىبدادچى ئۇنسۇرلار ئۆلكىمىزدە ئۇرۇش خەۋپىنى تۇغدۇرۇش ئۈچۈن ، قاتتىق ھەرىكەت قىلماقتا . ئۇلار خەنزۇلار بىلەن مىللىيلار ۋە باشقا مىللىي گۇرۇھ ، قەبىلىلەر ئارىسىدىكى دوستلۇق مۇناسىۋىتىنى بۇزۇپ ، خەنزۇلارنى مىللىيلارغا قارشى قويۇپ ، دۇشمەنلىك ھەرىكەتلەرنى ئېلىپ بېرىپ ، توقۇنۇش تۇغدۇرۇشقا ئۇرۇندى . ئىستىبدادچى مۇستەبىت زالىم ئۇنسۇرلار شۇ ھەرىكىتى بىلەن ئۇرۇش خەۋپىنى تۇغدۇرۇپ ، مىليونلىغان بىگۇناھ خەنزۇ خەلقى ۋە ئاز سانلىق مىللەت قېرىنداشلىرىنىڭ قانلىرىنىڭ سەۋەبسىز تۆكۈلۈشىگە سەۋەب بولماقتا .

مۆھتەرەم قېرىنداشلار !

سىلەر ھازىر قانداقلىكى قىيىنچىلىق ۋە ھاقارەتلەرگە دۇچ كەلسەڭلارمۇ ، ھەرقانداق پىتنە ـ ئىغۋالارغا ئەسلا يول قويماڭلا ! پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ ئىستىقبالى پارلاق ! خەلقچىللىق سىياسەت جەزمەن ئەمەلگە ئاشىدۇ ! مىللەتلەر باراۋەرلىكى سۆزسىز تەمىن ئېتىلىدۇ ! سىياسىي ئىشلارنى ئەمەلگە قويۇش پروگراممىسى تولۇق ئىجرا قىلىنىدۇ ! دەۋر ئېقىمىغا قارشى چىققۇچىلار ، مۇقەررەر خەلقچىللىق سىياسەت ئەمەلگە ئېشىشىش بىلەنلا يوقىلىدۇ ! ئۇلار تىنچلىق سىياسەت بىلەن ئۆزلىرىنىڭ يوقىلىپ كېتىشىنى سېزىپ ، ئۇرۇش خەۋپى تۇغدۇرۇشقا ھەرىكەت قىلماقتا . چۈنكى ، ئۇلار مىللەتلەرنى بىر ـ بىرىگە دۇشمەن قىلىپ ، ئۇرۇش تۇغدۇرۇپ ، شۇ ئۇرۇش يانغىنى ئىچىدە ، قېرىنداشلىرىمىزنىڭ تۆكۈلگەن قانلىرى ئىچىدە ئۆزلىرىنىڭ جىنايەتلىرىنى ئازايتماقچى بولىدۇ . ھەرقانداق پىت-

نه - ئىغۇاغا قۇلاق سالماڭلار ! ھېچقانداق ئۇرۇش بولمايدۇ . تىنچ ھەربكىتىڭلارنى قىلىپ ، تۇرمۇش كەچۈرۈڭلار !

ئومۇمىي خەلقنىڭ تىنچلىقىنى ، خەۋپسىزلىكىنى تەمىن قىلىش ئۈچۈن ، بىز بىلەن تەشەببۇسكارلىق بىلەن ھەربىكەت قىلىڭلار ! مىللەتلەر ئارا دوستلۇقنى ئورنىتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىڭلار !

سوقۇش ئوتىنى ياققۇچى بۇزۇق ئۇنسۇرلارنىڭ ناتوغرا ھەرىكىتى ۋە ئىغۇالىرىنى پاش قىلىش يولى بىلەن ، ئۇنداق ھەرىكەتلەرگە يول قويماڭلار ! بىزدىن باشقا كىشىنىڭ سۆزىگە ئەسلا قۇلاق سالماڭلار ! بىز بىتىمنى بۇزمايمىز ! بىز ۋەدىگە ۋاپا قىلىمىز ! بىتىمگە تولۇق رىئايە قىلىمىز !

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مۇئاۋىن رەئىسلىرىدىن :

ئەخمەتجان قاسىمى .

بۇرھان شەھىدى .

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مۇئاۋىن باش كاتىپى ۋە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىدىن :

ئابدۇكېرىم ئابباسۇف .

رەھىمجان سابىرھاجى .

مۇھەممەت ئىمىن ھەزرەت .

سەيپىدىن ئەزىزى .

1947 - يىل 1 - مارت .»

ئون ئالتىنچى باب

سارتوقاينىڭ قىشى ـــ ئىنتايىن قاتتىقلىقى ، زەھەرلىك ئاچچىق شىۋىرغانلىڭ كېچە ـ كۈندۈز بېسىلماي ئۇرۇپ تۇرۇشى بىلەن مەشھۇر . بۇ يەردە قىش بەش ئاي بولىدۇ . كەم دېگەندە يۇز كۈن شىۋىرغانلىق بولىدۇ . قېلىن قار كۆمۈپ ، ئۇچى ئارانلا كۆرۈنۈپ قالغان چاتقاللىقلار دىرىلدەپ تىترەيدۇ ، ئاسماندا ئۇچۇپ كېتىپ بارغان قاغىلارمۇ مۇزلاپ قېتىپ يەرگە پۇلاڭلاپ چۈشۈپ تۇرىدۇ . 1 ـ ئاي كىرگەندىن بېرى ھاۋانىڭ سۇغۇقلۇقى قىرىق ئىككى ، قىرىق ئۇچ گرادۇسقا يەتتى . شۇنىڭدىن كېيىن جەڭچىلەرنىڭ پوستا تۇرۇش ۋاقتىمۇ ئۆزگەردى . ئۇچ سائەتتىن تۇرۇش بىر سائەتكە قىسقارىدى . شۇنىڭغىمۇ چىداش قىيىن ئىدى . سوغۇق جۇۋىدىنمۇ خۇددى يالاڭ چاپاندىن ئۆتكەندەك ئۆتەتتى . پىيمىنىڭ ئىچىدە تۇرغان پۇتلارمۇ قېتىپ كېتەتتى .

نادەم پوستقا ئالمىشىپ كەلگەندە ، تاڭ ئاتاي دەپ قالغاندى . ئۇ كۆزىنى تۆت ئەتراپقا تەكشى تىكىپ ، ئايلىنىپ ـ پىرقىراپ تۇراتتى . تاڭ ئېتىشقا باشلىدى ، شىۋىرغانمۇ ئەدىگىلى تۇردى . شامال قار ئۇچقۇنلىرىنى ئۇنىڭ يۈزىگە شىددەت بىلەن ئۇرماقتا ئىدى ، ئۇ ئانىسىنى ئويلاپ قالدى . 9 ـ ئايدا بىر پارچە خەت تاپشۇرۇۋالغان ، ئانىسى خېتىدە ئىنىسى ئادىلجاننىڭ مەكتەپكە كىرگەنلىكىنى ، ئۆزىگە ھۆكۈمەتنىڭ قاراۋاتقانلىقىنى يېزىپتۇ . خەتنىڭ ئاخىرىدا : جېنىم بالام ، سېنى سېغىندىم ، لېكىن دۇشمەن تۇغمەيدىكەن ، بېشىمىزدىكى قايغۇمۇ تۇغمەيدىكەن ، دۇشمەننى تۇغەتمىگۈچە قايتما ، بالام دەپ-

تۇ . غەيرەتلىك ئانا ، چۇشەنگەن ئانا ، ئوغلىغا تاغدەك يار ـ يۆلەك بولۇپ تۇرىدۇ ... نادەمنىڭ كۆڭلى ئۆزىگە قارىغاندا ھەرقاچان ئانىسىدىن كۆپرەك رازى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ تۇراتتى .

ئاچچىق شۇنىرغان نادەمنىڭ يۈزلىرىنى قىزارتىپ ئېچىش ـ تۇرۇشقا باشلىدى . ئۇنىڭ ئېغىز ـ بۇرنىدىن چىقىۋاتقان ھور ئۇنى خۇددى قىش بوۋايغا ئوخشىتىپ قويغانىدى . بىراق ، ئۇنىڭ قەلبى ئوتتەك يانىتتى ، كۆزلىرى روشەن ھالدا تۆت ئەتراپقا تىكىلەتتى : «ئانا ! ـــ دەيتتى ئۇ قىزىق ھېسسىياتلار ئىچىدە ، ـــ سېنىڭ ۋە ساڭا ئوخشاش مىليونلىغان جاپاكەش خەلقىمنىڭ بېشىدىن تېخى قارا كۇن پۈتۈنلەي كەتكىنى يوق ، مەن ۋە مېنىڭ سەپداشلىرىم ئەركىن ، قايغۇسىز ، بەختىيار تۇرمۇش يارىتىمىغۇچە ، بۇ سەپتىن ـــ قانلىق ئۇرۇش سېپىدىن يانمايمىز . شۇنداق ئۇلۇغ نىيەتلەر ئالدىدا بۇ ۋەھشىي باندىت ، سوغۇق دەھشىتى نېمە ! ... قاراڭغۇنىڭ زۇلمىتى بولمىسا ، يورۇقلۇقنىڭ قەدرى بولامدۇ ، قىشنىڭ دەھشىتى بولمىسا ، باھارنىڭ ئىللىقلىقى بولامدۇ ، قىشنىڭ دەھشىتىنى يېڭەلمىگەن ئادەم ، باھارنىڭ گۈزەللىكىنى كۆرەلەمدۇ ؟ ... بۇ دەھشەتلىك كۇنلەر نېمۇ يېڭىمىز ، سوغۇقلارمۇ تۇگەيدۇ ، بۇ قېتىن قارلارمۇ ئېرىيدۇ ، ئەمما بىز تۇگىمەيمىز ... »

ئۇ ھازىر ئۆز قىسمىلىرى جايلاشقان زېمىلانكىدىن بىر يېرىم كىلومېتىر يىراقلىقتا ، چەت جايدا مەيدىسىگچە كېلىدىغان خەندەكتە تۇراتتى . ئەتراپى شۇنىرغان تازا ئۇرۇپ تۇرىدىغان ئوچۇقچىلىق ئىدى ، يەنە قەيەرلەردە قانداق مەخپىي پوستلار بار ، ئۇ بۇنى بىلمەيتتى . قىزىق ھاياجان ئۇنىڭ قورسىقىنىڭ ئىنتايىن ئاچ ئىكەنلىكىنىمۇ ، سوغۇق دەستىدىن يۈزلىرىنىڭ ئېچىشىۋاتقانلىقىنىمۇ ئۇنتۇلدۇرغانىدى .

شۇ كۇنلەردە جەڭچىلەرنىڭ بىر سوتكىلىقىغا يۈز تالدىن

سۇلۇ ، بىر تېرە ، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان ئاتلارنىڭ گۆشـ
ىدىن ئىككى يۈزگرام بېرىلەتتى . پولك شتابى يۈز تال سۇلۇنى
ئەتىگەنلىكى تۈزىنى ئۆتكۈزۈپ قايىنىتىپ ئىچىۋېلىشنى ، كەچقۇـ
رۇنلۇقى ئۇستىخانلىق ھېلىقى گۆشنى يەپ يېتىشنى بۇيرۇپ
تۇراتتى . سارسۇمبىدىن ئوزۇقلۇق كەلمىگىنىگە ئۇچ ئايدىن
ئاشقانىدى . شۇنداق قىلىپ ، ئاتلىق پولك ئاستا ـ ئاستا پىيادـ
لەر پولكىغا ئايلىنىۋاتاتتى .

پولكتا كېسەللەر كۆپىيىشكە باشلىدى . دەسلەپتە قارا چېـ
چەك كېسەللىكى پەيدا بولدى . بۇ كېسەل پولكقا دەھشەتلىك
قورقۇنچ ئېلىپ كەلدى . ئوزۇقلۇق بىلەن تەڭ دورىلارمۇ تۇگەپ
كەتكەنىدى . دوختۇرلار مۇشۇ كېسەل بىلەن ئاغرىغانلارنى دەرـ
ھال ئايرىدى.ۋە پولك شتابىغا بۇلارنى يەتتە ـ سەككىز كىلومېـ
تىر يىراقلىققا ئاپىرىۋېتىشنى ، بولمىسا پۈتۈن پولكنىڭ ھالاك
بولىدىغانلىقىنى ئېيتتى . پولك دەرھال ھەربىكەتكە كېلىپ ، ئۇن
كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئورمانغا تاشتىن قوپۇرۇپ ئۆي يا-
ساپ ، كېسەللەرنى ئايرىۋەتتى . نېمىدېگەن ئېغىر ، دەھشەتلىك
ئىشلار بۇ ـ ھە ! ئۇلار كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ تاش ئۆيلەردە
ئۆلۈمنى كۈتۈپ قالدى . سەپداشلىرىڭ ـــ قەيسەر يىگىتلەر
گويا تىرىك كۆمۈلدى... ئۇلار ئۆزلىرىمۇ ، بۇ يەردە قالغانلارمۇ
ئۇلارنىڭ ئەتە ياكى ئۆگۈن ئۆلىدىغانلىقىنى بىلەتتى . ئىككىنچى
قورقۇنچلۇق كېسەل ـــ سىنىڭ يېتىشمەسلىك كېسەللىكى پەيدا
بولدى . كومانىدىر ـ جەڭچىلەردىن نۇرغۇنلىرىنىڭ چىشلىرى
بوشاپ ، بەزىلىرىنىڭ چۈشۈپ كەتتى . پولك بويىچە بىر كىلوگـ
رامىمۇ كۆكتات يوق ئىدى . قېلىن قارنىڭ ئالدىدا يىغۇزالغان
تاغ پىيازلىرىمۇ ئاللىقاچان تۈگەپ كەتكەنىدى . بۇ كېسەلگە
گىرىپتار بولغانلار ھېلىقى ئىككى يۈز گرام ئۇستىخانلىق ئات
گۆشىنى چاينالماي تەس كۈندە قالغان...

بۇ ئېغىر كۈنلەر 11 ـ ئايدىن باشلانغانىدى . نىزامىدىن

سارسۇمبىدىن كېلىدىغان ئوزۇق - تۇلۇك ، يەم - خەشەكنى تەقەززالىق بىلەن كۈتەتتى .

11 - ئايدا ئۈچ سوتكا توختىماي قار يېغىپ بىر مېتىر قېلىنلىققا يەتتى . شۇ چاغدا نىزامىدىنىڭ ئۆمىدى ئۈزۈلۈپ ، ئارقا سەپ تەمىنات باشلىقىنى چاقىرىپ :

— ئەمدى سارسۇمبىدىن ئۆمىد كۈتمەي تۇرايلى ، 10 - ئايدا ئەۋەتىلىدىغان ئوزۇقلۇق ، مېنىڭچە ئەۋەتىلگەن ، ئەمما يولدا باندىتلار قولغا چۈشۈرۈۋالغان بولۇشى مۇمكىن . بۇنىڭدىن ئەلۋەتتە شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىنىڭمۇ خەۋىرى بولماسلىقى مۇمكىن ، خوش ، ھازىر قانچىلىك ئوزۇقلۇق بار ؟ — دېدى .

— 10 - ئايلىق تەمىنات قىسىپ بېرىلگەچكە ، بىز ھازىرغا يەتتۇق ، يولداش پولكوۋنىك ، — دېدى تەمىنات بۆلۈم باشلىقى ، — يەنە بىر ھەپتىدىن كېيىن ھېچنېمە قالمايدۇ .

— پەقەتلىمۇ ؟

— ئاتلارغا ئاز - ئازدىن بېرىۋاتقان سۇلۇ ، ئۇز ھەم ئوت - چۆپ بار .

نىزامىدىن ئويلىنىپ قالدى . باندىتلارنىڭ قىسىملارنى ، ئوزۇقلۇقلارنى يولدا توسۇپ تۇيۇقسىز زەربە بېرىدىغانلىقى ، بۇلاپ كېتىدىغانلىقى ھەققىدە ئۇ ئاچچىق ساۋاقتا ئىگە ئىدى . پولكوۋنىكنىڭ كۆزلىرى شۇنچىلىك يېنىپ كەتتىكى ، تەمىنات بۆلۈم باشلىقى ئۇنىڭغا قاراشتىن ئەيمىنەتتى .

— ھەر بىر ئىسكادروندا ئوتتۇزدىن ئات قالسۇن ، قالغان-لىرىنى سويۇڭلار ، كوماندىر - جەڭچىلەرگە ئىككى يۈز گرام-دىن گۆش ، بىر سقىمدىن سۇلۇ بېرىڭلار ، ئەگەر مۇشۇ ئۆل-چەمگە قانائەت قىلماي ، جېدەل قىلغۇچىلار ، ئوزۇقلۇق ئوغرى-لىغۇچىلار سېزىلسە ، ئېتىپ تاشلاڭلار ، — دېدى پولكوۋنىك قەتئىيلىك بىلەن .

شۇنىڭدىن كېيىن يەنە بىر ئاي ئۆتۈپ 12 - ئايدا بىراقلا بىر مېتىردىن ئۇششۇقراق قار چۈشتى . مانا ئەمدى سارسۇمبىدىن كېلىدىغان ئوزۇقلۇقتىن پۈتۈنلەي ئۈمىد ئۈزۈلدى . سارسۇمبە بىلەن بۇ يەرنىڭ ئارىلىقى ئۇچ يۈز كىلومېتىردەك كېلەتتى . قارىنىڭ قېلىنلىقىدىن تۆگىلەر بىلەنمۇ ئوزۇقلۇق ئەكېلىش ئەمەس ئىدى ، جىلغىلار قار بىلەن تىنغان ، تۆگىلەرمۇ قارغا پېتىپ ئۆلىدۇ .

1 - ئايدا نىزامىدىن تەمىنات بۆلۈم باشلىقى بىلەن يەنە مەسلىھەت قىلدى :

— ھەربىر ئىسكادروندا ئوندىن ئات قالسا ، يەنە قانچىلىك ۋاقىت جان ساقلىغىلى بولىدۇ ؟

— 2 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچىلىك ، يولداش پولكوۋنىك !

— ئۇنداق بولسا ياخشى ، — دېدى نىزامىدىن سەل كۈلۈمسىرىگەندەك ، — 3 - ئايغا ئۇلىشىپلا ئالساق ، بىزمۇ بىر ئىلاجىنى قىلارمىز ، گېنېرال شتابىمۇ بىرەر چارە تاپار ، ئۇلار بىزنىڭ قانداق قىيىنچىلىقتا قالغانلىقىمىزنى ، ئاچلىق ئازابىدا جان تالىشىۋاتقانلىقىمىزنى ھېس قىلىۋاتىدۇ ؟...

بىراق ، 1 - ئايدىكى سوغۇق پولكقا دەھشەت سېلىپ تۇراتتى . سوغۇقنىڭ ئەدىشى بىلەن پۈتۈن كوماندىر - جەڭچىلەرمۇ ، ئاتلارمۇ توڭلاپ ئۆلۈش خەۋپىگە دۇچ كەلدى . پولك بىر ھەپتە ھەپىلىشىپ ، بۇ يەردىن سەككىز - ئون كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئورمانغا يول ئاچتى .

نىزامىدىن دىۋىزىيە كوماندىرلىرىغا جىددىي ھالدا مۇنداق بۇيرۇق چىقاردى :

— جەڭچىلەر تۇن بويى ئون بەش مىنۇت يۈگۈرۈپ ، ئوتتۇز مىنۇت ئۇخلاپ چىقسۇن ، ئاتلار نۆۋەت بىلەن يېتىلەپ يۈرۈلسۇن ، زەرۋىدەشلەر توختىماي قاراۋۇل پونكىتلىرىنى ئارىلاپ يۈرسۇن !

جەڭچىلەر شۇنچىلىك سەگەكلىشىپ كەتكەنىدىكى ، بىرلا نوقسانڭ ، ئورنىدىن دەرھال قوپۇپ تالاغا يۈگۈرۈيتتى . يۈگۈ-رۈش مەيدانى تۇن بويى بوشمايتتى . ھېلى بۇ دۈنيانىڭ جەڭ-چىلىرى يۈگۈرسە ، ھېلى ئۇ دۈنيانىڭ جەڭچىلىرى يۈگۈرۈيت-تى . دۈنيانىڭ كومانىدىرلىرىمۇ بىر دائىرىنى ئايلىنىپ يۈگۈ-رۈپ ، جەڭچىلىرىگە ۋاقىراپ تۇراتتى :

— تېز يۈگۈرۈڭلار ، ھەي كەينىدە قالغان ، سۆرەلمىلىك قىلما ... تېز قوپ ، سەپكە يېتىش !...

ئاق قۇلاقچا ، ئاق پىيما ، ئاق جۇۋىلىق جەڭچىلەر يۈگۈ-رۈشكە ئانچە قولىشىپ كەتمەيتتى . ماغدۇرسىزلىنىپ ، پۈتلە-شىپ يىقىلغانلار كوماندىرنىڭ ئاۋازى بىلەن تەڭ دەرھال قو-پۇپ ، يۈگۈرۈپ كېتەتتى . ئون بەش مىنۇتلۇق يۈگۈرۈشنى تۈگىتىپ زېمىلانكىغا كىرىپلا بۇيرۇق بېرىلگەندەك تېزلا ئۇخلاپ كېتەتتى .

پولك دوختۇرلىرىنىڭ ۋەزىپىسى پوستقا چىقىدىغانلارنىڭ يۈزىگە ئىت مېيىنى سۈركەش ۋە پوستتىن چۈشكەنلەرنىڭ پۈتىغا قار تېڭىش بولۇپ قالغانىدى .

نادەم پوستتىن چۈشۈپ ، زېمىلانكا ئىچىگە كىردى ـ دە ، پىيمىسىنى يېشىپ پۈتىغا قار تاڭدى . زېمىلانكا ئىچى تالادىن ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەيتتى . جەڭچىلەرنىڭ ئۆزلىرى ياسىۋال-غان ئوچاقلاردا ھۆل ئوتۇن شىرشىم بولۇۋېلىپ تۈزۈك يانمايت-تى ، شۇنداقتىمۇ جەڭچىلەر ئوچاقنىڭ ئالدىنى بەرمەي ، ئىستىن ئېچىشقان كۆزلىرىنى ئۇۋىلىشىپ ئولتۇرۇشاتتى . بىرنەچچە جەڭچى نېپىز يوتقانىنىڭ ئىچىگە كىرىپ ، ئۇستىگە جۇۋىسىنى يېپىپ يېتىشاتتى .

ۋاڑىسجان ئۆيىنى ئويلاپ ياتاتتى . دادىسى مۇنداق ئايازلاردا سۈرلەنگەن ئات گۆشى بىلەن قىلىنغان نارىننى ۋە قىرغاۋۇل گۆشى بېسىلغان پولۇنى ئەڭ كۆپ ئەتكۈزۈپ يېيىشنى ياخشى

كۆرەتتى . ئۇ دادىسى بىلەن ئىسسىق كاڭدا ـــ ئىككى قاتلانغان يۇمشاق يېكەندازنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ، شۇ ئېسىل تاماقلارنى ئىشتىها بىلەن يەيتتى . قورسىقى تويغاندىن كېيىن ، قىرغاۋۇل-نىڭ پاچىقى ، تۆشلىرىنى غاجىلايتتى . شۇنىڭدىن كېيىن ئالما ، نەشپۈت ئاقلاپ يەتتى ياكى راھەتلىنىپ قەنت چاي ئىچەتتى ، يانپاشلاپ ياتاتتى ، ئاستا ـ ئاستا ئۇگدەپ تاتلىق ئۇيقۇغىمۇ كېتەتتى... مانا بۇ مەنزىرىلەر ژارىسجانىنىڭ كۆز ئالدىدا گەۋدە-لىنىپ كەلگەندە ، ئۇ ئۆزىنى ـ ئۆزى كايىشقا باشلىدى : ئىنقە-لابقا قاتناشقىنىڭغا توي ژارىس ، مۇشۇنداق بەدەن ـ بەدىنىڭگە نەشتەردەك سانجىلىۋاتقان سوغۇقلاردا ئىسسىق ئۆيدە كېرىلىپ ، مەززە قىلىپ ئولتۇرار ئىدىك ، ئىچىك پۇشسا ، يار ـ بۇرادەرلە-رىڭنى چاقىرىپ بەزمە قىلار ئىدىك ، ئىسسىت ، ئىسسىت !... ـــ ئاندىن ئۇ دادىسىنى قارىغاشقا باشلىدى ، ـــ ئۆلمەيدىغان قاۋاش ، پارتىزانلارغا قوشۇلۇشقا ئاپام ئۇنىمىغان چاغدا : ھەي كالتەپەم خوتۇن ، توپىلاڭنىڭ ئىچىدە يۈرگىنى ياخشى ، كېيىنـ-رەك ئۆزۈم ئوق ئاۋازلىرىدىن يىراقراق يەرگە ئەپلەپ ئورۇنلاش-تۇرۇپ قويىمەن . ھېچ ئويلىمىغان يەردىن بېشىغا ئالتۇن تاج كىيىلىپ قالىدۇ ، دېگەنتى ، مانا تازا كىيىلدى ، ئالتۇن تاج تۇرماق ، تۆمۈر تاجمۇ كىيىلگىنى يوق . تېخى بوينۇمغا ئاچارچە-لىقنىڭ سىرتمىقى چۈشۈپ ، ئۆلەي دېدىم ، ئىسسىت ، ئۆلۈكۈم مۇشۇ دەشت ـ باياۋانلاردا قالىدىغان ئوخشايدۇ ... تېخى بۇلارنى باندىت ـ بۇلاڭچى دەيدۇ ، بۇلاڭچىغا شۇنچە نۇرغۇن خەخ نېمىشقا ئەگىشىدۇ ؟ شۇنچە زور ئېقىننى كەتمەندە توپا تاشلاپ توسۇۋال-غىلى بولامدۇ ؟ ... بىزنىڭ قىسىملاردىنمۇ بىر ـ ئىككىلەپ ئەمەس ژۇژۇود ـ ژۇژۇودلاپ نېمىشقا ئۇلارغا ئۆتۈپ كېتىدۇ ؟... كەلگۈسىدە نېمە ئىشلار بولار ؟ نادەمدەكلەرنىڭ ئاغزىدىكى گەپ-لىرى راستقا ئايلىنىپ قالسا ، دادامنىڭ دۇنياسىنى كويىقاپ يۈتۈپ كەتمەمدۇ ؟ ئۇنىڭغا قارىغاندا ، مۇشۇ قۇيرۇقلۇق قۇلاقچە-

لىقلار بىزنى ھمايە قىلىدىغاندەك ، ئەزىزلەيدىغاندەك تۇرىدۇ. غۇ... ھەي ئىنقىلاب ، ھەي ئىنقىلاب ، يەرنىڭ ئاستىدا تىنچ كۆشەپ ياتقان يىلاننىڭ ئۇۋۇسىنى بۇزغىان ئىنقىلاپ ، سەن بالا ـ قازا بولمىغان بولساڭ ، بۇ چاققىچە مۇنۇ رەيھان دېگەن ناياق ئۆيۈمنىڭ گۈلى ، مۇنۇ نادەم دېگەن مۇز پېشانە خىزمەتىمنىڭ قۇلى بولماسمىدى ... شۇ چاغقۇچە دادامنىمۇ ، ئۆزۈمنىمۇ رازى قىلالمىدىم ، شۇڭلاشقا ئىككىسىنىڭ كۈلكىسى خۇدى بېشىمغا چېقىلغا چۈشكەندەك ئاڭلىنىدۇ . توڭلاپ ئۆلىدىغان ئوخشايمەن تېخى ، ئۆلىكىم مۇشۇ چۆللەردە قالارمۇ ؟ ...

ۋارىسجان شۇ خىياللار بىلەن مۇزلاۋاتقانلىقىنىمۇ ئۇنتۇدى ـ دە ، كۆزىنىڭ قىرىدا پۇتىغا قار تېگىپ ئولتۇرغان نادەمگە قاراپ قويدى ۋە ئۇنى ئېغىز چىشىغا ئېلىپ چاينىۋەتكۈسى ـــ پۈتۈن ئېچىنىش ، ئەلەم ، پۇشايمانلىرىنى ئۇنىڭدىن ئالغۇسى كەلدى ، بىراق قولىدىن كەلمەيدىغانلىقىنى بىلىپ ئېغىر خورسىنىدى...

شۇ چاغدا ، ئۇنىڭ پوستا تۇرۇش نۆۋىتى كەلگەنىدى . ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، دەلدەڭشىپ زېمىلانكىدىن چىقىپ كەتتى .

نادەم ئورنىغا كېلىپ ياتتى . تالادا شۇرغان ھەدەپ ئەدەمەكتە ئىدى . ئۇ بىردەم گۈركىرەپ ، بىردەم شۇرلاپ ، بىردەم چىرقىرايتتى ، «شۇنداق شۇرغانلاردا ئۇرۇش قىلىش نېمىدېگەن كۆڭۈللۈك ـ ھە ، ـــ دەپ ئويلاپ قالدى نادەم ، شۇنداق شۇرغانلاردا قىلىنغان ئۇرۇشلارنى ئەسكە ئېلىپ ، ـــ بىردەمدىلا ئالدىڭدا قار دۆۋىلىرى پەيدا بولىدۇ ، سەن ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ، زايىسىز ئوق ئاتىسەن ـ دە ، ئىلگىرىلەيسەن ، يەنە ئاتىسەن ، يەنە ئىلگىرىلەيسەن ، مۇنداق پايدىلىق شارائىتنى ياساپ بولمايدۇ ، پەقەت تەبىئەتنىڭ سېھرىلىك قولىلا ياسىيالايدۇ ... »

ئۇرۇشلار ئىچىدىكى ، ئۆزىلدىغان ئوقلار ئىچىدىكى جەڭ-

چىنىڭ ھايات ھەپتىلەپ ، ئايلاپ تىنچ شارائىتقا يۆتكەلسە ، ئۇ خۇددى بازىرى كەلمىگەن ئوقەتچىدەك مەيۈسلىنىپ قالىدۇ . مىلىتسق تۇتقان ، قار سقمىدىغان قوللىرى ، سۇغا چۈشكەن ، ئوتقا كىرگەن پۇتلىرى قىچىشىپ بىئارام بولىدۇ . بۇنداق چاغلاردا جەڭچىنىڭ كۆڭۈللۈك ئىشى ــ ئۆتكەن ئۇرۇشلارنى ئەسلەش ، كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈش بولاتتى . شۇ تاپتا نادەمنىڭ كۆز ئالدىغا قارا ئىدىرىدا بولغان ئۇرۇش كەلدى :

قارا ئىدىرغا ئۆرلەپ چىققان پولك ، يېزىققا چۈشكەندە ، تۈيۈقسىزلا ئېتىلغان ئوقلار ئىچىدە قالدى . ئوق ئالدىدىن ، ئىككى يانداپ چىقىۋاتاتتى . جەڭچىلەر بىر تىنىق ئارىلىقىدا ئاتلىرىدىن سەكرەپ ــ سەكرەپ چۈشۈپ كەتتى ــ دە ، ئاتلىرىنىڭ تىزگىنىنىڭ بىر تەرىپىنى تارتتى ، ئاتلارمۇ ئۆز ئىگىلىرىدەك شۇنداق تېز ياتتى . ئېتىشىش باشلىنىپ كەتتى . ئىگىرىغان ، ۋاي ــ ۋايلىغان ئاۋازلار ئاڭلىنىشقا باشلىدى ...

تۈزلەڭلىككە توپلىشىپ ئۇرۇش قىلىش خەتەرلىك ئىدى . جەڭچىلەر بىر ياقتىن ئېتىشىپ ، بىر ياقتىن چېكىنىپ ، كەينىدىكى يەنە بىر ئېگىزلىككە چىقىۋالدى . شۇ چاغدىلا زايە قىلماي ئوق ئېتىشقا ئېرىشتى . لېكىن ، باندىتلارمۇ نۇرغۇن ئۆلۈكلىرىنى تاشلاپ ، نېرىدىكى چوققىغا چىقىۋالدى .

پولك كوماندىرىنىڭ بۈيرۇقى ئالدىنقى سەپلەرگىچە كېلىپ تۇراتتى :

ــ ئايلىنىڭلار ، چوققىنىڭ كەينىنى ئىگىلەڭلار ، باندىتلار بىلەن خەلقنى ئايرىۋېلىڭلار :

قىسىملار يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىۋاتاتتى .

ــ تېز ھەرىكەتلەنمىسەك ، خەلقنى ھەيدەپ قاچىدۇ ، ــ دېدى باتىرغازى نادەمگە ، ــ تېز ئاتلىنايلى ، سىيرىل ، بېشىڭنى كۆتۈرمە ، ئىلىنغانىنى قويمايدۇ بۇ خۇمىسىلار ...

قىسىملار سىيرىلىۋاتاتتى .

باندىتلارنىڭ ئوقلىرى ئاتلارغا تېگىشكە باشلىدى ، يانقان ئانقا ئوق تەگسە ، ئۇ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كېتەتتى ـ دە ، يىقىلاتتى ، ئاسماندا بەلگە ئوقى چاراسلاپ يانغاندا ، جەڭچىلەر چاقماق تېزلىكىدە ئاتلىرىغا مىندى ـ دە ، ئاتاكىغا ئۆتتى . تاشلىق يەرلەردە مىڭلىغان ئاتلارنىڭ شاراقلىغان ـ دۈپۈرلىگەن ئاۋازلىرى ئاجايىپ سۇرلۇك ئاڭلىناتتى ، يەرۇ ئاسمان گۇرۇل-دەپ كەتتى ، باندىتلار قاچسا ھېچكىمنى يەتكۈزمەيتتى . ھۇجۇم ناھايىتى تېز بولغانلىقى ئۈچۈن ، تاڭ بىلەن تەڭ ئېلىنى تاشلاپ قاچقان باندىتلار قارا ئېرتىشنىڭ سارسۇمبە تەرىپىدىكى زور كۆندىلەڭ تاغقا چىقىپ كەتتى . ھەر قېتىمدىكىدەك تاشلاپ كەت-كەن ، ئۆلۈكلىرىدىن قولغا چۈشكەن قورالى ئاز ئىدى . ئۆلۈك-لەر ئىچىدە ئوسمانىنىڭ مەشھۇر ئادىمى ـــ «شەيتان كۆز» ياتاتتى . ئوق ئۇنىڭ مەيدىسىگە تەگكەنىدى .

سىياسىي باشقارما تەشكىللىگەن بىر گۇرۇپپا ئادەم باندىت-لاردىن ئايرىلىپ قالغان شۇ يەردىكى پۇتۇن خەلقنى يىغىپ ، ئوسمانغا ئەگەشمەسلىك ، بىھۇدە ئۆلۈپ كەتمەسلىك توغرىسىدا ، تەڭلىك ـ باراۋەرلىك ، ئىنسان ھوقۇقى ۋە مىللىي ئارمىيىنىڭ مەقسەت ـ نىشانى توغرىسىدا تەشۋىق ئېلىپ باردى .

كەچكە يېقىن قىسىم كۆندىلەڭ تاغقا ياماشتى . بۇ يەردىكى ھۇجۇم ئىككى سوتكىغا سوزۇلدى . كېچىسى باندىتلار ھۇجۇمى كۈچەيتىپ كۈندۈزى سۈسلىشىپ قالاتتى .

يورۇقتا ئۆرلەش خەتەرلىك ، قىسىم ئۆزىنى خورىتىۋالـ-دۇ ، ئەمما ئۇرۇش سوزۇلۇپ كەتسە ، باندىتلار ئېلىنى كۆچۈ-رۈپ بولىدۇ ، ئەمىسە قانداق قىلىش كېرەك ؟

نىزامىدىن كوماندىرلىرىغا بۇيرۇق قىلدى :

ـــ دۈنزىئون ، ئىسكادرون ، ژزۈودلار تاغ باغرىغا يېيى-لىپ كەتسۇن ، ھەربىر قىسىملار ئاتقۇچىلار ۋە ئۆرلىگۈچىلەر دەپ ئىككىگە بۆلۈنسۇن ، ئاتقۇچىلار شىددەت بىلەن ئۇزۇلدۇر-

مەي ئاتسۇن ، ئۆرلىگۈچىلەر ئۇنىڭ پاناھىدا چەبدەسلىك بىلەن توختىماي ئۆرلىسۇن ! مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن ئۆرلىسەك ، بىز ئانچە كۆپ چىقىم تارتمايلا تاغ ئوستىگە چىقىپ بولىمىز .

قىسىم ئۆرلەپ چىققاندا ، باندىتلار قارا ئېرىتىش تېغىغا قاچتى ، ئېلى ئايرىپ قېلىندى .

قارا ئېرىتىش تېغىغا شىددەت بىلەن ئۆرلەپ چىققاندا باندىتلار يەنە قاچتى .

شۇ يەردە باتىرغازىنىڭ ئېتى بولدۇرۇپ قالدى .

تۇيۇقسىز ئاپتومات ئېتىلدى . ئۇچۇپ كەلگەن ئوقلار جەڭچىلەرنىڭ بېشىدىن ۋىڭىلداپ ئۆتۈپ كەتتى . ئۇنىڭغىچە بۇلارنىڭ ئالدىغا شۇ يەرلىك مالچىلارمۇ چىقتى .

باتىرغازى بولدۇرۇپ قالغان ئېتىنى يېتىلەپ ئاق ئۆينىڭ ئالدىغا كەلدى .

ـــ ئەنىغۇ ساڭا تەييار توقۇغلۇق ئات تۇرۇپتىغۇ ، بۇنى تاشلا ، شۇنى مىن ، ـــ دېدى نادەم .

ئاق ئۆينىڭ ئالدىدىكى موما ياغاچقا بىرنەچچە ئات باغلاپ قويۇلغانىدى ، شۇنىڭ ئىچىدىكى قومۇش قۇلاقلىق ، چىرايلىق كېر ئاتقا باتىرغازىنىڭ كۆزى چۈشتى . ئۇ كېر ئاتنىڭ ئېگەر ـ توقۇمىنى ئېلىپ يەرگە قويدى ـ دە ، ئۆزىنىڭ ئېتىنىڭ ئېگەر ـ توقۇمىنى ئۇنىڭغا توقۇشقا باشلىدى . شۇ چاغدا ئۇنىڭ دۇمبىسىگە «تارىس» قىلىپ قامچا تەگدى .

ـــ ھەي ئويناشما ، شۇنچىمۇ قاتتىق ئۇرامسەن ، ـــ دېدى باتىرغازى ۋە كەينىگە بۇرۇلۇپ قارىدى ، ئۇنىڭ كەينىدىكى نادەم ئەمەس ، ئۇنى غەزەپ بىلەن بىر قامچا ئۇرغان ، ئاق يۈك ياقىلىققا ئورالغان ئاتلىق قىز تاراسلاپ ئۇياققا كېتىپ باراتتى . باتىرغازىنىڭ لەۋلىرى تىترەپ ، كۆزلىرى يېنىپ كەتتى ـ دە :

ـــ ۋۇي رەسۋا ! مەن سېنىڭ جېنىڭنى ئالالمامدىم ، ـــ دەپ بېلىدىن تاپانچىسىنى سۇغۇرۇۋېلىپ ئېتىنى يۇرۇتۇپ ئېتـ

تىكلەپ كېتىپ بارغان قىزغا تەڭلىدى . نېرىدىن تېز يېتىپ كەلگەن نادەم ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋالدى :

ـــ بولدى ، باتىرغازى ، قوي ، قىز بالىكەنغۇ ، شۇ كۆڭـ لەردە ساڭىمۇ قىزنىڭ قامچىسى دورا بولۇپ قالغان ، ـــ دەپ چاقچاق قىلدى نادەم كۈلۈمسىرەپ .

بىرنەچچىسى ئاق ئۆيگە كىردى . ئۆيدە يۈزلىرىنى قورۇق باسقان بىر موماي ، ئۆينىڭ تۆرىدە ئاستىغا كۆرپە سېلىپ بىر كېلىنچەك ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ قۇچىقىدا كۆرپىگە يۆگەلگەن بالىسى بار ئىدى . كېلىنچەك كىرگۈچىلەرنى كۆرۈپ ئورنىدىن قوزغىلىپمۇ قويمىدى ، قاپىقىنىمۇ ئاچمىدى .

ـــ تۇنجى تۇغۇتى ، تېخى ئۇچ كۈن بولدى ، كۆزى يورۇـ غىچە تاس قالدى ئۆلۈپ قالغىلى بىچارە ، ـــ دېدى موماي .

رەيھان كېلىنچەككە سەپسېلىپ قارىدى ـ دە ، لەۋلىرى بىردىنلا تىترەپ كەتتى :

ـــ نەرى تۇغۇتلۇق بۇنىڭ ! چىرايى پوق يېگەن خورازدەك قىپقىزىل تۇرسا !... تۇر ئورنىڭدىن ! ـــ دەپ غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى ئۇ .

كېلىنچەك قىمىر قىلماي ئولتۇراتتى ، خۇددى رەيھاننىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىمىغاندەك چىرايى ئۆزگىرىپمۇ قويمايتتى .

قوي كۆزلىرى يېنىپ كەتكەن رەيھان ، ئۇنىڭ مۇرىسىدىن تارتىپ ئورنىدىن قوزغىتىۋەتتى ـ دە ، كۆرپىسىنى يۇلۇۋالدى ، ئاستىدىن ئىككى ئاپتومات چىقتى .

ـــ بۇ نېمە ؟... ھە !

باتىرغازى كۈلۈمسىرەپ ئېيتتى .

ـــ ھەي كەمپىر ، بۇ ئاپتومات تۇغىدىغان كېلىنچەك دېسىڭىزچۇ ، تېخى قوش كېزەك تۇغىدىكەن...

باشقىلار پاراققىدە كۈلۈۋەتتى .

ـــ ھازىر بىزگە ئېتىلغان ئاپتومات مۇشۇ ـ دە ، مۇشۇ

بۇدۇمەت ئانقانىكەن ـ دە ! ـــ رەيھان غەزەپ بىلەن قورالىنى ئۇن ـ تىنسىز ئولتۇرغان كېلىنچەككە تەڭلىدى . ئۇنى راست-تىنلا ئېتىۋەتمەكچىدى . نادەم بېشىنى سىلكىدى .

ـــ قوي ، بالام ، ئۇۋال قىلما ، سىلەرگە ئوق ئانقان بۇ ئەمەس ، ـــ دېدى موماي ھېچنېمە بولمىغاندەك خاتىرجەم ئول-تۇرۇپ .

ـــ بۇ ئاتمىسا ، نېمىشقا يوشۇرىدۇ ؟ سەن نېمىشقا يالغان ئېيتىسەن جەددال ! بىزنى ئاتسا ئۇۋال بولمامدىكەن ؟...

ـــ بۇ بالام ئانقان ئەمەس ، ئاق ياغلىقلىق قىز ئانقان .

ـــ قايسى ئاق ياغلىقلىق ؟

ـــ ھېلىقى ئۆيدىن چىقىپ كەتكەن ، ئوسمانىنىڭ قىزى .

ـــ نېمە !...

ئوسمانىنىڭ قىزى مەرگەنلىكى ، ئانقا ماھىر ـ چەبدەسلىكى بىلەن پۈتۈن ئالتاي تەۋەسىدە مەشھۇر بولۇپ ، مىللىي قىسىملار ئىچىدە ئۇنىڭ گېپى كۆپ بولغان .

باتىرغازى بىلەن نادەم بىر ـ بىرىگە ئىتتىنىڭ قاراشتى ـ دە ، ئۆيدىن چىقتى . ئۇنىڭ قارىسى ئاللىقاچان يېتكەن ، بىر بەلدىن ئېشىپ كەتكەنىدى .

ـــ ئىسىت... ئىسىت !... ـــ دېدى باتىرغازى ۋە پۇشايمان ئوتىدا تولغىنىپ ياندى .

ـــ بولدى ، باتىرغازى ، پۇشايمانىنى مەن قىلسام بولىدۇ ، مېنىڭدىن ئۆتتى ، ئوسمانىنىڭ بىر قانىتى سۇنۇتتىكەن ، خەير... ـــ دېدى نادەم ئەلەم بىلەن .

قىسىم قارا ئېرتىش بويىنى ئىگىلىگەن چاغدا ، باندىتلار بىرمۇ كىشى ، بىرمۇ چارۋا مال ئېلىپ كېتەلمەي نەچچە يۈزلە-گەن ئۆلۈكلىرىنى تاشلاپ يۇقىرىقى ئالتايغا قاچقانىدى . يەنە قوغلاش كېرەكمۇ ، يوق ؟ دەپ تۇرغاندا شىمالىي فرونت قوماندا-نى دەللىقاندىن بۇيرۇق كېلىپ قالدى :

ـــ ئەمدى قوغلىماڭلار ، ئاساسىي كۈچىگە زەربە بېرىلىپ

بولدى ، پولك دەم ئالسۇن .

قارا ئېرتىش بويىدا پولك دەم ئېلىپ بىر ئاي ياتتى . شۇنىڭدىن كېيىن ، يەنە بىر بۇيرۇق كېلىپ ، پولك سارسۇمبىگە يۇرۇش قىلدى ۋە سارسۇمبىگە يېقىن يەردە ، قىران دەريا سىنىڭ بويىدا قازاق ئۆيلىرى تىكىپ ، پولكنى تولۇقلاش ، ھەربىي مەشىق ھەم دەم ئېلىش بىلەن تۇرۇپ قالدى .

نادەمنىڭ ئەسلىمىلىرى شۇ يەرگە كەلگەندە ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ـ دە ، سىرتقا چىقتى . بۇ چاغدا نىزامىدىن بىر دۆۋە قارىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ، قەيەرلەرگىدۇ نەزەر تاشلاپ تۇراتتى . شۇرغان قار ئۈچقۇنلىرىنى ئۇنىڭ يۈزىگە شىددەت بىلەن ئۇراتتى . ئۇ كىرپىكىمۇ قاقماي شۇرغانغا قارشى غەرب تەرەپكە يۈزلىنىپ ، يىراقلارغا تىكىلەتتى . نىزامىدىننىڭ لەۋلىرى پىچىرلاشقا باشلىدى : «ئەڭ قېيىن شارائىتلارنىمۇ مەنىستىمەسلىك ، يېڭىلىش ، ئوڭۇشسىزلىقلار ئىچىدىمۇ ، ئۇنى جەزمەن يېڭىش ئىشەنچىدە بولۇش ـــ ھەقىقىي جەڭچىدە بولۇشقا تېگىشلىك خىسلەت . بىز دەسلەپ قانچىلىك كۈچ بىلەن قوزغالغان ؟ ھازىر قانچىلىك زورىيىپ كەتتۇق ؟... » ئۇ ئابدۇكېرىم ئابباسۇف سۆزلەپ بەرگەن 1944 ـ يىل ، باھار ئايلىرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدىكى ئاجايىپ تەسىرلىك ، ئۇمىدۋارلىققا تولغان بىر ۋەقەنى ئەسلەپ قالدى :

ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن ئابدۇكېرىم ئابباسۇف غۇلجا شەھىرىنىڭ شىمالىدىكى تاللىقتا مەخپىي ئۇچراشقانىدى .

ـــ مىللىي زۇلۇم ، سىنىپىي زۇلۇم ھەددىدىن ئاشتى . خەلق ھازىر ئات سىلىقىغا[1] كۈچلۈك نارازى ، پۈرسەتنى قولدىن

---

① ئات سىلىقى —1943 ـ يىلى شىنجاڭدا گومىنداڭ پىرقىلىرى پەيدا بولغاندىن كېيىن ، شىنجاڭغا ئاتلىق دۇنيىلەر (يەر شارائىتىغا قاراپ) كۆپلەپ كىرىشكە باشلىغان . شۇ مۇناسىۋەت بىلەن خەلق ئۈستىگە ئون مىڭ تۈياق پاراقلىق ئات سىلىقى چۈشكەن . بۇنى خەلق «گەز ئات سىلىقى» دەپمۇ ئاتايتتى .

بەرمەي ، «ئازادلىق» شوئارى ئاستىدا كۆتۈرۈلۈپ چىقىشنىڭ ۋاقتى يەتتى ، ـــ دېگەندى ئەخمەتجان قاسىمى ، ـــ بۇنىڭ ئۈچۈن ئىنقىلابىي كۈچ تەييارلاش ، خەلقنى ئىنقىلابىي ھەرىكەتكە جەلب قىلىش ، ئىنقىلابىي ھەرىكەتنىڭ تەسىرىنى تېز كېڭەيتىش لازىم . گومىنداڭنىڭ زۇلۇمىنى كۆپ تارتقان . ئۇنىڭغا گۇمانلىق بولغان ئادەملەرنى ، بىرىنچى نۆۋەتتە گومىنداڭدىن كۆپ ئازار يەپ ، قاچقۇن بولۇپ يۈرگەن ، غېنىنى ، ئەكسىر مەرگەننى قولغا كەلتۈرۈش ، شۇلار ئارقىلىق باشقىلارنى قولغا كەلتۈرۈش كېرەك . دەسلەپكى قەدەمدە مۇسابايۇف تېرە زاۋۇتىغا ، پىلىچى ، گاڭگۇل خاڭلىرىغا ، ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيىسىگە ، سۈيدۇك ، كۇرە ، سۇلۇق ئالماتىغا ، قازانچى ، سۇلتان-ۆەس ، سۇپتاي ، ئۇلاستاي ، جالىنقۇل قاتارلىق ئورۇنلارغا ئادەم ئەۋەتىش كېرەك . ھەرقانچە قىيىنچىلىق بولسىمۇ ، خەلقنىڭ ھېچ نەرسىسىگە تەگمەسلىك ، تەشكىل سىرىنى جاندىن ئارتۇق بىلىش ، خائىن ، ئىشپىيونلاردىن قەتئىي ھوشيار بولۇش كېرەك . ھازىر تەشكىلاتنىڭ قولىدا قانچىلىك قورال بار ؟

ـــ مىلتىق ، ئاپتومات ، تاپانچا بولۇپ ئون بەشكە يېتىدۇ ، ـــ دېگەندي ئابباسۇف ، ـــ يەنە يەتمىشتىن ئوشۇق گرانات ، ئالتە دانە فىنلاندىيە خەنجىرى ، بەش يۈز دانە تەشۋىقات ۋەرەقىسى ، ئون نەچچە ئات ، ئىككى تاغار قۇرۇتۇلغان نان بار .

ـــ بۇمۇ زور كۈچ ، ـــ دېدى ئەخمەتجان روھلۇق ھالدا ، ـــ كۈچىمىز توّت ـ بەش يۈزگە يەتكەندە ، تارقاق جايلاشقان ئاز ساندىكى گومىنداڭ چېرىكلىرىگە ھۇجۇم قىلىپ ، شۇلارنىڭ قوراللىرى ھېسابىغا قورالىنىش لازىم . بۇنىڭ ئۈچۈن نىلقا ناھىيىسى ئىستراتېگىيە جەھەتتىن ئەپلىك جاي . ئۇ يەردە گومىنداڭ چېرىكلىرى تارقاق جايلاشقان ، كۈچ يۆتكەپ كەلسە ، تاغلىرى يوشۇرۇنۇپ زەربە بېرىشكە قولايلىق...

نىزامىدىن شۇ ۋەقەنى زوقلىنىپ ئەسلىگەندە ، كۆزلىرىدىن

ئوت يېنىپ ، يۇزلىرىدە ئۈمىد ئۇچقۇنلىرى جىلۋىلەنگەنىدى : مانا شۇنچىلىك كىچىككىنە ئۇچقۇن بىلەن باشلانغان ئىنقىلاب ، ھازىر زورىيىپ قانچىلىك يالقۇنغا ئايلاندى ـ ھە !... ـــ دەپ ئويلىدى ئۇ ھاياجانلىنىپ ، ـــ ئىلىدىن تارتىپ ، مۇزات تاغ تىزمىلىرىغىچە ، ماناس دەرياسى ۋادىلىرىغىچە ، جۇڭغار دالىلىرى ۋە ئالتاينىڭ ھەيۋەتلىك تاغلىرىغىچە بىزنىڭ قانچىلىغان پولكلىرىمىز تارقىلىپ كەتكەن ، بۇنىڭ ئاساسى ھېلىقى ئون نەچچە تال مىلتىق كۆتۈرۈپ چىققانلار ئەمەسمىدى ؟ ... ھازىرچۇ ؟ گويا بۇلاق ـ بۇلاقلاردىن قوشۇلۇپ ، ئۇلغىيىپ ، دولقۇنلۇق ـ قەھرىلىك دەريا غا ئايلاندى !... بىزنىڭ بۇ قۇدرەتلىك كۈچىمىزگە ئەمدى كىم تەڭ كېلەلەيدۇ ؟ ! مۇشۇنداق كۈچ ئالدىدا بۇ قۇيۇن ـــ باندىتلار ، قەھرىتان سوغۇقلار نېمىدى !...

نىزامىدىنىڭ نۇر چاقنىغان كۆزلىرى تېخىمۇ يىراقلارغا تىكىلگەنىدى .

ئون يەتتىنچى باب

باندىتلارغا قارشى ئۇرۇش باشلانغاندا ، ئېلىنغان مەلۇمات بويىچە ئۇلار تۆت مىڭغا يەتمەيتتى . ھازىرغىچە ئىككى مىڭدىن كۆپرەكى قىرغىپ تۈگىدى . لېكىن ، يەنە شۇ سان ساقلىنىپ كېلىۋاتاتتى . بۈگۈن بىر ئورۇننى تازىلاپ ئۆتۈپ كەتسەك ، ئەتىسىلا شۇ ئورۇندىن خۇددى قورايدەك ئۇنۇپ چىقاتتى . شۇڭا ، شىمالىي فرونت گېنېرال شتابى باندىتلارغا تولۇق ، تەلتۆكۈس زەربە بېرىش توغرىسىدا ئالتاي پولكى بىلەن نىزامىدىن پولكىغا بۇيرۇق چۈشۈردى .

بۇيرۇق بويىچە ئالتاي پولكى ئالتاينى ئۆرلەپ ، نىزامىدىن پولكى ئۆندىرقاراغا ـــ بۇرۇلتوقاي دەرياسىنى ئۆرلەپ يۇرۇش قىلدى .

3 ـ ئاينىڭ ئاخىرقى مەزگىلى ، كۈن ئىسسىپ قالسا ، قارلار ئېرىپ ـ كرىستاللىشىپ ، سوۋۇپ قالسا ، قېتىشىپ ، ھاۋا كىلىماتى ئۆزگىرىپ تۇرغان چاغ . نىزامىدىن پولكى ئىز-غىرىن شامالغا قارشى بىرنەچچە كۈن يول يۈردى . بۇ چاغدا ئالتاي پولكىنىڭ سار باستاۋغا يېتىپ كەلگەنلىك خەۋىرى كەل-دى . ئۆزئارا خەۋەرلىشىپ ، ماسلىشىپ ھۇجۇم قىلىش ئۇچۇن ، ساربىاستاۋغا سۈۋەز ئەۋەتىلدى ـــ جامالىدىن باشچىلىقىدا ئۇچ نەپەر سۈۋەز مىلتىق ، يان قورال ، ئالتە داندىن گىرانات ئېلىپ يولغا چىقتى .

پولك باندىتلارنىڭ سار تېرەكتە ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تاپ-تى ـ دە ، توختىماي يۇرۇپ سار تېرەككە چۈشىدىغان پۈتەڭ (تۈيۈق) دېگەن يەرگە كەلدى . شۇنىڭغىچە سۈۋەزلەردىن ھېچ-

قانداق خەۋەر بولمىدى .

ئاخىر بىرىنچى دۇنيانىڭ ئات سالدۇرۇپ ھۇجۇم بىلەن سار تېرەككە كىرىپ باردى . ئەمما ، قىسمىغا قارشى بىر پايمۇ ئوق ئېتىلمىدى ، بۇ ھال ھەممىنى ھەيران قالدۇردى .

ژاك ـ چۇك ، قىقاس سادالىرىنى ئاڭلاپ ، ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ ، تاپانچىسىنى بەتلەپ چىققان گومىنداك پولكوۋنىكى قارا ئۆينىڭ ئىشىكى ئالدىدا داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى . چۈنكى ، ئۇنىڭ ئۇدۇلىدا نادەم باشلىق ئون نەچچە نەپەر ئاتلىق جەڭچى سۇرلۇك قىياپەتتە ئاپتوماتلىرىنى ئۇنىڭغا تەڭلەپ تۇراتتى .

ـــ تاشلا قورالنى ! ـــ قاتتىق ۋارقىرىدى نادەم ، پولكوۋنىك غەزەپ بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇراتتى . نادەم ئۇنىڭ بېشىدىن ئالقىتىپ بىرنەچچە پاي ئوق ئۇزگەندىن كېيىنلا ، ئۇ تاپانچىسىنى تاشلاپ ئىككى قولىنى كۆتۈردى .

ـــ ئۆينى ئاختۇرۇڭلار !

بىرقانچە جەڭچى ئاتلىرىدىن سەكرەپ چۈشتى ـ دە ، پولكوۋنىك ھېلى چىققان قارا ئۆيگە كىرىپ كەتتى .

بۇ گومىنداڭ پولكوۋنىكى شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ بۈيرۇقى بويىچە ، بىر باتالیون قوشۇنغا يېتەكچىلىك قىلىپ ، ئوسمانغا يارەمگە كەلگەنىدى . بىر ھەپتە بۇرۇن ئۇلار مۇشۇ سار تېرەككە كەلگەن ، ئۇچ سائەت ئىلگىرى بۇ يەردىكى ئارىلاشما قوشۇنلار يۆتكىلىپ كېتىپ ، پولكوۋنىك بۇ يەرنى ئەڭ پىنھان جاي ھېسابلاپ ، ئىسىسق قازاق ئۆيىدە قالغانىدى .

بايىقى جەڭچىلەر ئۆيدىن ئۈچ دانە مىلتىق ئېلىپ چىقتى .

ـــ بىزنىڭ مىلتىقلار !

ـــ ماۋۇ جامالىدىننىڭغۇ ! ...

ـــ نېمە ! ...

مىللىي قىسىم جەڭچىلىرىدە مىلتىقلىرىنىڭ پاينىكىگە ئۆز ئىسمىنى يېزىپ قويۇش ئادىتى بار ئىدى .

ئۇچ نەپەر سۈەزنىڭ تېخىچە ئىز - دېرىكى بولمىغانلىقىنىڭ سىرى ئېچىلدى .

نادەمنىڭ كۆزلىرى يېنىپ كەتتى :

— ھەي ، رۇدۇپاي ! ماۋۇ مىلتىقلارنىڭ ئىگىلىرى قەنى ؟

— بىز ئۆلتۈرۈۋەتتۇق ، — دېدى پولكوۋنىك ھېچقانداق تەپتارتماي .

— ئېپلاس ! ... — تىتىلداپ كەتتى نادەم ، — ئۆلۈكى قەيەردە ؟

پولكوۋنىك ئېرەنسىزلىك بىلەن قولىنى پۇلاڭلىتىپ كەينىدىكى قۇملۇق دۆڭنى كۆرسەتتى .

كىشى غەزەپلەنسىمۇ كۆزىگە ياش كېلىدۇ . نادەم ئۆزىنى ئاران - ئاران بېسىپ تۇراتتى . ئۇ چاغدا جامالىدىننى ئويلىماي قانداقمۇ تۇرالىسۇن ، ئاتا كۆرگەن ، ئانا كۆرگەن ، بىر ئېرىقىنىڭ سۈيىنى ئىچىشىپ ، بىر - بىرىگە كىشىنىشىپ ئۆتۈشكەن ئەمەسمىدى ... خورلۇقنى تەڭ كۆرۈشكەن ، مەرھۇم ئەنۋەر ئەپەندىنىڭ سۆزلىرىنى ئۆز قەلبلىرىگە تەڭ سىڭدۈرۈشىپ ، زۇلۇمغا قارشى تەڭ باش كۆتۈرۈشكەن ، قوللىرىغا تەڭ قورال ئالغان ، قاينىاق جەڭلەرنى بىللە قىلىشىپ ، ئىنقىلاب ئوغلانلىغا مۇناسىپ ئىشلارنى قىلىشقان ، سېنىڭ تاپىنىڭغا كىرگەن تىكەن ، مېنىڭ كۆزۈمگە كىرسۇن دېيىشىپ بىر - بىرىنى ئاسراشقان سادىق ، سەمىمىي دوستلار ئەمەسمىدى ... ئۇنى ئويلىماي ، يانماي مۇمكىنمۇ ؟ ! ...

تېخى دەھشەتلىك مەنزىرىلەر ئۇنىڭ ئالدىدا ئىدى .

ئۇچ جەڭچىنىڭ جەسىتىنى ئېلىپ كېلىشتى . بىر قارىغان ئادەم ئىككىنچى يېنىپ قارىيالمايتتى . جەڭچىلەرنى قىينىاپ ، نەيزە سانجىپ ئۆلتۈرۈشكەنىدى . جامالىدىننىڭ كۆكسىگىلا ئەمەس ، يۈزلىرىگىمۇ نەيزە سانجىلىپ ، غەزەپتىن يانغان كۆزى

ئوچۇق پېتى قېتىپ قالغانىدى . جەڭچىلەر ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالال-
ماي بۇقۇلداپ يىغلاپ كېتىشتى...

— ھەي ۋەھشىيلەر ! ... سەنلەرنىڭ نەرىڭ ئادەم ، ئېيت-
قىنا ! ... — دېدى نادەم پولكوۋنىككە ياشلىق كۆزلىرىنى
تىكىپ تۇرۇپ ، — مۇنچىلىك قىينىغىچە ئېتىۋەتسەڭ بولماما-
مدۇ ؟ !...

— قولغا چۈشكەن دۈشمەننى قانداق ئۆلتۈرۈش ئۆزىمىز-
نىڭ ئىختىيارىدا ، — دېدى ئۇ نادەمگە گۆلىيىپ قاراپ .

— شۇنداقمۇ ؟ ... سېنىمۇ قانداق ئۆلتۈرۈش بىزنىڭ
ئىختىيارىمىزدا ، — نادەمنىڭ كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەي قال-
دى ۋە پۈتۈن بەدەنلىرى جاقىلداپ تىترەپ كەتتى ، ھەممىنى
ئۇنتۇدى . ئۇنىڭ پۈتۈن غەزىپى ئوك قولىغا جەملەنگەنىدى :
قىلىچىنى قىنىدىن سۇغۇرۇۋالدى - دە ، قەھرى بىلەن ئۇنىڭغا
ئۇردى !

پولكوۋنىكنىڭ بېشى بوينىدىن ساڭگىلاپ قالدى . جەڭچى-
لەر ئۈھ دېيىشىپ ، گويا خۇماردىن چىققاندەك ، ئىنتىقامىنى
ئۆز قولىدا ئالغاندەك بولدى . بىراق ، بۇ ئىش بىردەمدىلا تارقا-
لىپ كۈچلۈك مۇنازىرە قوزغاپ ، پولك شتابىنى داۋالغۇتۇۋەتـ-
تى ...

— ئەسىرلەرنى ئۆلتۈرۈش ئىنتىزامغا خىلاپ !

— ئۇنداق جەڭچىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىش كېرەك !

— بولۇپمۇ يۇقىرى دەرىجىلىك ئوفىتسېرنى ئۆلتۈ-
رۈش — تېخىمۇ جىنايەت ! ...

— جامالىدىنداەك قەھرىمان جەڭچىنى قىيناپ ئۆلتۈرسە ،
ئۇنىڭ ئىنتىقامى ئېلىنمامدىكەن ؟ ...

— بىر جاللاتنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىگە نادەمنى تېگىشۈۋېتەما-
دىكەن ؟

— نادەمنىڭ قوش «باتۇرلۇق» مېدالى ئاشۇ جاللاتنىڭ

خۇنىغا تەڭ كېلەلمەمدىكەن ؟ ...

مانا بۇ غۇلغۇلىلار پولك كۇچلۇك دۇشمەنگە دۇچ كېلىپ قالغاندەك قىيىن ھەم جىددىي مەسىلىگە ئايلاندى . بەزىلەر ئەگەر نادەمگە ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىنسا ، قىسمىدىن كېيىنغانلىقىنى بىلدۇرۇشتى . بەزى كوماندىرلار مىللىي ئارمىيە باش قوماندانىغا ئەرز قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىشتى . يەنە بەزىلەر نادەمنى جازالىمىسا ھەربىي ئۇستاپ - تۈزۈمنىڭ بۇزۇلىدىغانلىقىنى تىلغا ئېلىشتى... نادەمنىڭ ئەقىل بىلەن ئەمەس ، ئاچچىق - غەزەپ بىلەن قىلغان ئاشۇ ئىشنىڭ ، قەدىرلىك كىتابخانىلار ، ژۇرنىسجانىنىڭ قانداق كەيپىياتتا بولۇۋاتقانلىقىنى بىلگىلار كېلىدىغاندۇ ؟

ئۇ ھازىر ژۇرۇدىنىڭ سىياسىي خىزمەتچىسى ، تەشۋىقاتچىسى ئۇنىڭ ژۇرۇدتىكى جەڭچىلەر نامىدىن سۆزلەيمەن دەپ ئېيتقان سۆزلىرى گايىتنى ئويلاندۇرۇپ قويدى :

— يولداش كوماندىر دىۋىزىئون ، — دېگەنىدى ژۇرناجان ، — بىز نادەمنى جازالىمىساق ، ھەربىي ئۇستاپنى قانداق قوغدايمىز ، مېنىڭ ھەربىي ئىنتىزام ھەققىدىكى تەشۋىقاتىم — پۈتۈن مىللىي ئارمىيىنىڭ تەشۋىقاتى ، ئىنتىزامى ئەمەسمۇ ، ئۇ چاغدا مېنىڭ سۆزۈمنى كىم ئاڭلايدۇ . ئىنتىزامغا كىم بويسۇنىدۇ ؟ ...

— بۇ قىيىن ئىش بولدى ، — دېدى گايىتمۇ قىيىن ئىشقا دۇچ كېلىپ گاڭگىراپ ، — نادەمنى جازالىماي بولمايدۇ . جازالىساق ، ئاشۇ جاللاتقا تېگىشلىپ كەتسە ، قانداق چىدايسەن ، قىيىن ... قىيىن ئىش بولدى .

— ھەي گايىتكا ، مەن جەڭچىلەرگە نېمە دەيمەن ؟ ئۇلار ھەربىي ئىنتىزام ئالدىدا ھەممە ئادەم باراۋەرمۇ ، ئەمەسمۇ ؟ مەخسەت باسقۇنچىلىق جىنايىتى ئۆتكۈزۈپ ، بىر ئادەمنى ئۆلتۈرۈۋەتكىنى يوققۇ ، دەۋاتىدۇ . نادەمنى جازالاش — ئۇستاپنى

هسمایه قىلىش ئەمەسمۇ ؟ ... مەنمۇ ئۇنىڭغا قايغۇرمەن ، بىراق ئامال قانچە ، تۇزۇم مېنىڭ ھېسسىياتىم ـــ ئارزۇيۇمغا قارىماىدۇ ـ دە !...

باتالیون كوماندىرىنىڭ بېشى خۇددى جىنايەت ئۆتكۈزۈپ قويغان ئادەمدەك چۈشۈپ كەتتى . ۋارىسجانچۇ ؟ كۆرۈپ تۇرۇپ- سىلەركى ، ئۇ ئىنتايىن خۇشال . ئۇنى ئېتىۋەتمىگەن تەقدىردە- مۇ ، قاماقتا يېتىپ چىرىيدۇ ياكى ھەربىيلىكتىن قوغلىنىپ كۆزدىن يىتىدۇ ، دەپ ئويلاۋاتىدۇ . ئۇزاق ۋاقىتتىن بېرى قانچە تىرىشىپمۇ قىلالمىغان ئىشىمنى ، نىيىتىم ئۇڭغا تارتىپ ، مانا ئەمدى نادەم ئۆزى قىلىدىغان بولىدى ، دەپ خۇشاللىقىدىن قىن ـ قىنىغا پاتماي قالدى . ئۇنىڭ ئىچكى خۇشاللىقلىرى يۈزىگە سەكرەپ چىقمايمۇ قالمىدى . جەڭچىلىك تۇرمۇشتا ، ئۇ- رۇش ئىچىدىكى ھاياتتا ، بىرەر جەڭچى جىنايەت ئۆتكۈزۈپ قوي- سا ، ئۇنى جازالاش خۇشاللىق قوزغىماي ، مەيۇسلۇك قوزغايدۇ . ئاغزىدا ھەربىي ئۇستاپ بويىچە ئىش كۆرۈلسۇن ، دەيدۇ . ئەم- ما ، كۆڭلىدە ئېچىنىدۇ . جەڭچىلەر ۋارىسجاننىڭ روھىي ھالى- تىدىكى شادلىق خۇشخۇيلۇققا قاراپ ، بىر قىسما ھېسسىياتقىمۇ كېلىپ قالدى .

پولك شتابىدا بۇ توغرۇلۇق جىددىي يىغىن چاقىرىلدى . جەڭچىلەرمۇ ئوخلىماي جىددىي تالاش ـ تارتىش قىلىشتى . يۇرۇش ئۇستىدىكى پولك مۇشۇ ئىش بىلەن تەۋرىنىپ كەتتى . دىۋىزىئون كوماندىرلىرى ، كومىسسارلار قاتناشقان يىغىن بۇ مەسىلىنى ئۆزۈل ـ كېسىل بىر ياقلىق قىلالماي تاكى يېرىم كېچىگىچە سوزۇلدى .

ئاخىر گايىت مۇنداق دېدى :

ـــ نادەمنىڭ ئۆتكۈزگەن خاتالىقى ، مەخەتنىڭ ئۆتكۈزگەن خاتالىقىغا ئوخشاش ، ئەمما نادەم قوش «باتۇرلۇق» جەڭگىۋار جەڭچى ، شۇڭا نادەمگە ئۆلۈم جازاسى بېرىشكە بولمايدۇ ، يېنىك

جازا بېرىشكىمۇ بولمايدۇ . ئېغىر جازا بېرىش دېرەك ؟ مېنىڭ-چە ، ئوردىنلىرى ، ئۇنۇانلىرى ئېلىپ تاشلىنىپ يا قىسمدىن قوغلىنىش كېرەك ياكى خوجۇلۇق بۆلۈمده ئات باقارلىق ئىشىغا قويۇلۇشى كېرەك .

گايىتنىڭ پىكرى كوماندىرلارنىڭ پىكرىگه يېقىنلاشقان هەم يېغىننىڭ ئاخىرلىشىپ ، بىرەر چارىنىڭ ئېلان قىلىنىشىدىن دېرەك بېرىدىغان پىكىر بولدى .

ـــ نادەم بىلەن مەخەتنى پەرقلەندۇرۇش كېرەك ، ـــ دېدى نىزامىدىن ئۇرنىدىن تۇرۇپ ، مەخەت باسقۇنچىلىق قىلغان قىز كىم ؟ شۇنداق ئىش قاتتىق جازالانمىسا ، ئارمىيىمىزنىڭ خاراكتېرى نېمىگه ئۆزگىرىپ كېتىدۇ ؟ نادەم چاناپ تاشلىغان پولكوۋنىك كىم ؟ لېكىن ، مەيلى قانداق بولمىسۇن ئەسىرنى ئۆلتۈرۈش ئېغىر خاتالىق ئەمەسمۇ ؟ شۇڭا نادەمگه مۇنداق جازا بېرىمىز ، يەنى ئەڭ ئېغىر ۋەزىپه تاپشۇرىمىز ، ۋەزىپىنى ئورۇندىسا ، خاتالىقى كەچۈرۈم قىلىنىدۇ .

يىغىن يېرىم كېچىدىن ئاشقاندا ئاخىرلاشتى .

سار تېرەك ـــ تېرەكلىك يەر . ئەتىسى ئەتىگەنلىكى پۇتۇن پولك يۇرۇش قىلىش ئۈچۈن تېرەكلىك ئارىسىدا ئاتلاندى . يۇ-رۇشتىن بۇرۇن ئادىتى بويىچه چىرايلى سۇرلۇك تۇس ئالغان نىزامىدىن نادەمنى ئالدىغا چاقىرىۋالدى . سەپ بويىچه رەت - رەت تىزىلغان جەڭچىلەر بىردىنلا سۇر باسقان مەيدانغا ، پولك كوماندىرى بىلەن ئۇنىڭ ئالدىدا تاق تۇرغان نادەمگه جىددىيلە-شىپ قاراشماقتا ۋە كوماندىرنىڭ نادەمگه قانداق جازا هۆكۈم قىلىشىنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتۈشمەكته ئىدى . مەيدان تە-ۋىشسىز ، هەممىنىڭ قۇلىقى دىڭ ...

ـــ ئېغىر خاتالىق ئۆتكۈزگەن جەڭچىسەن ، ـــ دېدى نىزامىدىن قاپىقى سىلىنغان هالدا ، ـــ ئەمما قوش «باتۇرلۇق»

جەڭگىۋار ئوغۇلسەن ! شۇنداقمۇ جەڭچىلەر ؟

جەڭچىلەر گۈرۈلدەپ ۋارقىراشتى .

ـــ شۇنداق ! ... توغرا ...

نادەمنىڭ چىرايىدا قىلچىمۇ ئۆزگىرىش يوق ئىدى . ئۇ خۇددى بۇيرۇق كۈتۈۋاتقان جەڭچىدەك تۇراتتى .

ـــ ئەكە ، يان قورالىڭنى !

نادەم بېلىدىن تاپانچىسىنى ئېلىپ ئۇزاتتى . نىزامىدىن تاپانچىسىنىڭ زاتوربنى قايرىپ ، يەتتە تال ئوقنى ئالدى ـ دە ، ئىككىسىنى ئېلىپ قېلىپ ، قالغىنىنى پىرقىرىتىپ تاشلۇەتتى . بىر تال ئوقنى تۆش يانچۇقىغا سالدى ، يەنە بىرسىنى تاپانچىسى بىلەن نادەمگە قايتۇرۇپ بەردى :

ـــ گۇناھىڭنى ئاقلامسەن ؟

ـــ بۇنىڭسىزمۇ ھەرقانداق بۇيرۇقتا تەييارمەن ، يولداش پولكوۋنىك !

ـــ بىز ھازىر ئوسمانلىنىڭ تۇرغان يېرىگە يۇرۇش قىلىمىز ، سەن بىزدىن بۇرۇن ماڭسەن ، گۇناھىڭ ئۇچۇن «تىل» تۇتۇپ كېلىسەن ، ئەگەر تۇتالمىساڭ ، مەن ھېلىقى بەرگەن بىر تال ئوق بىلەن ئۆزۇڭنى ئېتىپ تاشلا ، ئاتماي كەلسەڭ مەن ئېلىپ قالغان بىر تال ئوق بىلەن سېنى ئۆزۇم ئېتىپ تاشلايمەن !

ـــ خوپ بولىدۇ ، يولداش پولكوۋنىك ! بۇيرۇقىڭنى قەتئىي ئورۇندايمەن !

ـــ ئاتلان !

نادەم چاس بېرىپ كەينىگە قايرىلدى ـ دە ، كۆك ئېتىغا ئىرغىپ مىندى ۋە تاراسلاپ يۇرۇپ كەتتى .

ھەممە ياق ئاپئاق قار ، پەقەت دۆڭلەر ، قىرلار بىر ئاز ئېچىلغان . سار تېرەك ئىچى شامالسىز بولغانلىقى ئۇچۇن ، خېلى ئىسسىق ئىدى . كۇن ئۆرلەپ چىققاندىن كېيىن ، ئاچچىق

شامال ئۇرغىلى تۇردى . نادەم دەريانى بويلاپ ، ئەتراپقا سىنچى كۆزلىرى بىلەن بېقىپ كېتىپ باراتتى . تۇيۇقسىز ئالدىدىن بىر توشقان چىقىپ قېلىپ ، ئات ئۇركۈپ يانغا تاشلانغاندا ، نادەم ئۇستىدىن ئۇچۇپ كەتتى . ئۇ ئۇستۈېشىدىكى قارلارنى قېقىپ ، خارتىلداپ تۇرغان ئېتىغا مىندى ـ دە ، يەنە يۇرۇپ كەتتى .

يىراقتىن قارا ـ كۆرە بىر نېمە كۆرۈندى ، ئۇ يېقىنلاپ بېرىپ ، دەريانىڭ ئۇ قېتىدا بىر تۇپ تېرەكنىڭ يېنىدا ئىككى ئادەمنىڭ ئوت قالاپ ئولتۇرغانلىقىنى ئىلغا قىلدى . ئۇ ئېتىنى ئاستىلىتىپ تېخىمۇ يېقىنلاپ باردى . شۇ چاغدا ئىككى شىراق-لىق مىلتىقنىڭ تېرەككە يۆلەپ قويۇلغانلىقىدىن ، ئۇلارنىڭ باندىت ئىكەنلىكىنى ، ئېھتىمال ، ئۇ يەردە قاراۋۇللۇقتا تۇرۇ-ۋاتقانلىقىنى پەملىدى ـ دە ، ئالدىدىكى دۆڭلۇكنىڭ كەينى بىلەن يۇرۇپ ، ئۇلارنىڭ يان تەرىپىدىن چىقىشنى ئويلىدى .

نادەم ئويلىنىپ چىقىشىغا باندىتلار ئۇنى كۆرۈپ قالدى ۋە ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ ، ئاتلىرىغا مىندى ـ دە ، بەدەر قاچتى .

ـــ توختا ! توختا ! ...

نادەم مىلتىقىدىن ئىككى پاي ئوق ئۇزدى ، ئۇلار كەينىگە قاراپمۇ قويماي چاپماقتا ئىدى .

نادەم ئېتىنى دېۋىتىپ ئىتتىكلەپ كەلگىنىچە مۇز بىلەن قاپلىنىپ تۇرغان دەريا ئۈستىگە سالدى ، ئات سالدىيۇ ، دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە ، مۇز يېرىلىپ كەتتى . يوغان بىر پارچە قېلىن مۇز بىلەن لەيلەپ قالدى . ئۇ ئېتىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ، تېخى يېرىلمىغان مۇزنىڭ ئۈستىگە سەكرىدى ـ دە ، مۇز يەنە يېرىلىپ كېتىپ ئۇنىڭدىن يوغان بىر پارچە مۇزنىڭ ئۈستىدە قالدى ھەم ئەتراپتىكى مۇزلار يېرىلىپ ، ئۇ ئات بىلەن بىللە ئاقتى . دەل شۇ چاغدا پولك يېتىپ كېلىپ ، نادەمگە ۋارقىرىغان ئاۋازلار ئۇچۇپ كېلىشكە باشلىدى :

ـــ بولدى ، گۇناھىڭدىن كەچتۇق ! ...

— بۇياقتا ئۆتۈپ كەت ! ... ئەپۇ قىلدۇق ...

بۇ ئاۋازلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى . ئۇ قىرغاقتا تۇتىشىپ تۇرغان مۇز ئۈستىگە سەكرەپ ئۆتۈپ ، ئېتىنى تارتتى ، ئاتمۇ بىر سەكرەپلا چىقىپ كەتتى . ئۇ ئېتىغا تېزلىك بىلەن مىندى ـ دە ، ئىككىسىنىڭ كەينىدىن ئېتىنى بولۇشچە چاپتۇرۇپ قوغلىدى . ئۇچقاندەك چېپىپ كېتىپ بارغان نادەم ئۇلارغا يېقىنلاپ كەلدى ، بىرسىنى ئېتىپ ، ئېتىدىن موللاق ئانقۇزۇۋەتتى . يەنە بىرسىنىمۇ موللاق ئانقۇزۇۋەتكىلى بولاتتى ، بىراق ئېتىپ بولمايدۇ ـ دە ! ئاخىر ئىككىنچىسىگە يېتىپ بېرىپ ، مىلتىقىنىڭ پاينىكى بىلەن ئۇنىڭ دۈمبىسىگە بىرنى سالدى . مۈكچىيىپ قېچىپ كېتىپ بارغان باندىت ئات ئۈستىدىن ئۆزى بىر ياققا ، تېقىمىغا قىستۇرۇۋالغان مىلتىقى بىر ياققا ئۇچۇپ چۈشتى . نادەممۇ ئېتىدىن سەكرەپ چۈشتى ـ دە ، يەردىكى مىلتىقنى قولىغا ئالدى . ئۇ شۇ چاغدىلا باندىتلارنى قوغلىغان چاغدا جۇۋىسىنى يېشىپ تاشلىغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى .

— تۇر ئورنۇڭدىن ! ... ئۆلۈمتۇك ... تىترەيسەنغۇ ، مېنى ئېتىۋېتەمدىكىن دەمسەن ؟ سەندەكلەرنى ئېتىپ تويغانمەن !

نادەم ئۆلگەن باندىتنىڭ يېنىغا كەلگۈچە ، ئۇنى پىيادە ئالدىغا سېلىپ كەلدى . شۇ چاغدىلا ئىككىسىنىڭ چىرايىغا سەپسالدى : ھەر ئىككىسىلا ئون ئالتە ـ ئون يەتتىلەرگە ئەمدىلا بارغان ، ئېگىكلىرىگە تېخى سېرىق تۈكلەرمۇ چىقمىغان ياش بالا ئىدى ، ھايات قالغىنى يىغلامسىراپ تۇراتتى . بۇنىڭدىن ھەر ئىككىسىنىڭ ئوسمانلىنىڭ توپىغا مەجبۇرىي قاتنىشىپ قالغانلىقىنى ، تېخى ھېچقانداق ئىشنى بېشىدىن ئۆتكۈزمىگەنلىكىنى ھېس قىلغىلى بولاتتى . نادەمنىڭ ئۆلگەن باندىتقا قاراپ ئىچى ئاغرىدى ...

نادەم غەنىيمەت ئالغان ئىككى مىلتىقنى ئۆشنىسىگە ئار-

تىپ ، تۇتۇلغان «تىل» نى ئالدىغا سېلىپ كەلگەندە ، پۇتۇن پولك ئۇنىڭغا قاراپ تۇراتتى . ئۇ ئېتىدىن ئىرغىپ چۈشتى - دە ، نىزامىدىنىنىڭ ئالدىغا ھۆرمەت قەدەم بىلەن كېلىپ ، ئوڭ قولىنى چېكىسىگە ئالدى :

ـــ يولداش پولكوۋنىك ! بۇيرۇقىڭىز بويىچە «تىل» تۇتۇپ كەلدىم ، يەنە گۇناھىم قالدىمۇ ؟

نىزامىدىن كۇلۇمسىرىدى ۋە ئۆز جەڭچىسىنىڭ جاسارىتىگە سۆيۈندى :

ـــ يارايسەن ! ... سېنىڭ گۇناھىڭنىڭ قالغان ـ قالمىغانلىقىنى كوماندىر ـ جەڭچىلەر بىلىدۇ .

گۇرۇلدىگەن تەنتەنىلىك ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى :

ـــ يارايدۇ ! ... ئوغۇل ! ...

«تۇگمەننىڭ كويلىسىدىن پۇتۇن چىقىدىغان خۇمپەر ... » دەپ ئويلىدى ژارىسجان ۋە نادەمنىڭ شەنىگە ياڭرىغان قەقاس ـ چۇقانلاردىن ئىچى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى .

شۇ يەردىن يولغا چىققان پولك دەريانى بويلاپ داۋاملىق يۇقىرىغا ئۆرلىدى . نادەم تۇتۇپ كەلگەن «تىل» نىڭ ئىقرارسى شۇنداق ئىدى : گومىنداڭ قىسمىدىن ئۇچ يۈز كىشى سار تېرەكتە بىر ھەپتە تۇرغان ۋە ئۇ يەردىن يەنە قوزغىلىپ ، يۇقىرىلاپ كەتكەن .

ئەمما ، ئۇرۇشنىڭ ھېيلىلىرى كۆپ . رازۋېدكىچىلار بايدىتلار قارا تاغنىڭ شىمالىغا قاچتى دېگەن خەۋەرنى ئېلىپ كېلىدۇ ، كۆز يېتىم يەرگە نەچچە سائەتلەپ ماڭىسەن ، ئۆتۈپ كېتىسەن ، ھەتتا كۈنلەپ يۈرۈش قىلىسەن ، ئالدىڭدىن بىر پاي ئوق چىقمايدۇ . چۈنكى ، ئۇ ئاللىقاچان جەنۇب تەرەپكە قېچىپ كەتكەن بولىدۇ . ئۇ ياقتا سەپەر قىلساڭ ، كەينىڭدىن ئوق چىقىدۇ . بىر ئورۇنغا نۇرغۇن كۈچ بىلەن يۈرۈش قىلساڭ ، بايدىتلارنىڭ قارىسىنىمۇ تاپالمايسەن ، ئاز كۈچ بىلەن يۈرۈش قىل-

ساڭ ، نەدىندۇر ساڭا يوپۇرۇلۇپ ، شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلىپ كېلىدۇ . لېكىن ، ئاخىرىغىچە ئۇرۇش قىلمايدۇ ، نۇرغۇن ئۆلۈكلىرىنى تاشلاپ ، كۆزدىن غايىب بولىدۇ . شۇڭا ، جەڭچىلەر ئۇلارغا «شەيتان» ، «قۇيۇن» ، «ئېزىتقۇ» دېگەن ناملارنى قويغان . مەيلى قانداقلا بولمىسۇن ، ھازىرقى ئۇرۇش «شەيتانلار» نى قوغلاش بىلەن خاراكتېرلىنىدىغان ئۇرۇش بولۇپ قالدى .

«شەيتان» نىڭ كۈندىن - كۈنگە خورىشى بىلەن ھەپتىلەر ، ئايلار ئۆتۈشكە باشلىدى . ئالتاي تەۋەسىدە مىللىي قىسىملار كەزمىگەن تاغ - ئېدىرلار ، چۆل - باياۋانلار ، توقاي - چاتقاللىقلار ئاز قالدى . ھازىر مىللىي قىسىملار پولك - پولك بويىچە ئەمەس ، دېۋىزىئون - ئىسكادرونلار بويىچە «شەيتان» لار ئۈستىگە يۈرۈش قىلىدىغان بولدى . بۇ كەڭرى زېمىنغا «شەيتان» لارمۇ ، مىللىي قىسىملارمۇ تېرىلىپ كەتكەنىدى .

باتىرغازى ئۆز ئىسكادرونىنى باشلاپ ، ئۈچ كۈندىن بېرى «شەيتان» لارنى قوغلاپ ، ئىزدەپ يۈرەتتى . ئۇرۇشسىز كۈن ـــ جەڭچى ئۈچۈن زېرىكەرلىك كۈن . ئۇ سەپكىلتايدا بولغان ئۇرۇشلارنى ئويلاپ ، ئات ئۈستىدە تەۋرىنىپ كېتىپ باراتتى : «ھاياتلا بولساڭ ، ئۇرۇش دېگەنمۇ قىزىق نەرسە ، ھەيران قالغۇدەك تاسادىپىي ئىشلارنى كۆرىسەن ، ـــ دەپ ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلايتتى ئۇ ، ـــ سەپكىلتايدا خۇددى چۆچەكلەردىكىدەك ئۇرۇشلارنى قىلمىدۇقمۇ ، بىر - بىرىمىزنى بىر قارا سۇلا ئايرىپ تۇرىدۇ ، ئارىلىقمىز ئوتتۇز مېتىرمۇ كەلمەيدۇ ، بىر ئېگىزلىكنى تالىشىپ ، خۇددى بەيگىگە چۈشكەندەك باندىتلار بىلەن چېپىشقىنىمىز - ھە ... ھېچكىمنىڭ ئېسىگە كەلمەيدۇ- كى ، ئاتنى ئاستىلىتىپ ، باندىتلارنى كەينىدىن ئېتىپ تۆكۈۋەتكىلى بولاتتىغۇ ... پاھ ، ئات دېگەن جانۋار ، جەڭگە كىرسە ، دۇلدۇل - دە ! ئۇچىدۇ . «ئات ـــ ئەرنىڭ قانىتى» دېگەنلەرنى

تېپىپ ئېيتقانىكەن ، كەڭلىكى تۆت ـ بەش مېتىر كەلگۈدەك چوڭقۇرلۇقلاردىن ئۇچۇپلا ئۆتۈپ كەتتىغۇ ... »

قاش قارايغان مەزگىلده ، ھۇرۇنلۇق بىلەن يۇرگەن قوشۇن قارا جاباغنىڭ ئايىغ تەرىپىدىن يارلىققا يېتىپ كەلدى ، يېتىپ كەلدى ـ ده ، ئالتە ـ يەتتە يۈزگە يېقىن باندىتلارنىڭ قورشاۋىدا قالدى . باندىتلار ئۇچ تەرەپتىن ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ ، ئېتىپ كەلمەكتە ئىدى . باتىرغازى بىر پاي ئوق ئېتىش ئارىلىقىدا ئويلاندى : بىر تامچە قېنىمىز قالغۇچە ئېلىشىش كېرەكمۇ ؟ ئۇنداقتا مېنىڭ ئىسكادرونۇممۇ ، باندىتلارمۇ قىرىلىپ تۈگىشى مۇمكىن ، ياق ، مەن توقسان كىشىلىك ئىسكادرونۇمنى ئالتە ـ يەتتە يۈز باندىتقا تېگىشىۋېتەتتىممۇ ...

ئېتىشىش ئەۋج ئالدى . قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتىپ باراتتى .

باتىرغازى مۇئاۋىن كوماندىرغا ئېيتتى :

ـــ قىسمىنى چېكىندۈرۈپ ئېلىپ كەت ، ئىككى جەڭچى بىلەن قالسەن ، ئالدىنى توسۇپ زەربە بېرىسەن !

ـــ بىر تامچە قېنىمىز قالغۇچە ئېلىشىمىز ، ـــ دېدى مۇئاۋىن كوماندىر قەتئىي ھالدا .

ـــ ياق ، ئىسكادرونىنى ساقلاپ قېلىش كېرەك !

ـــ قۇربان بولساق ، ھەممىمىز بىللە بولىمىز ...

ـــ بۇيرۇق قىلىۋاتسەن ، ئىسكادرونىنى چېكىندۈرۈپ كەت ، بول چاپسان !

باتىرغازىنىڭ خۇددى ئوتتەك يېنىپ كەتكەن كۆزلىرىدىن ئۇچقۇنلار چاچرايتتى ...

ـــ يولداش كوماندىر ...

ـــ بۇيرۇقۇمنى ئاڭلامسەن ـ يوق ؟ بۇ مۇنازىرە قىلىدىغان پەيتمۇ ؟ ! ... بول ! ئېتىپ تاشلايمەن !

ئىسكادرون شىپقاپ چېكىنىشكە باشلىدى .

مىڭ تال ئوق ، يىگىرمە گرانات ئېلىپ قالغان باتىرغازى

ئىككى پىلىموتچى بىلەن چوڭقۇرلۇققا چۈشتى ـ دە ، پىلىموتلار ـ نى ئەپلىك جايغا ئورناتتى ۋە يوپۇرۇلۇپ كەلگەن باندىتلارنى ئوققا تۇتتى ، ئىككىنچى قېتىم يوپۇرۇلۇپ كەلگەندە ، گىراناتلار تاشلاندى . باندىتلار چېكىندى . بىردەمدىلا جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرۈپ كەتتى . تۇن ئۆزىنىڭ قارا پەردىسىنى ھەممە ياقتا يايغا ـ نىدى . ئەمما ، يۇلتۇزلار تاشلىغان غۇۋا نۇر ، مىدىرلىغان جاننى كۆرسىتىپ تۇراتتى . ئۇچىنچى قېتىم ئۇلار شىراقلىق مىلتىق ـ لىرىدىن ئوق ئۇزۇپ چۈقان بىلەن كەلدى :

ـــ مۇلقا ، چاقاباي ! ... خۇدا يولىدا ئالغا باس !... يا مۇھەممەت ! ... ئامىن ! ...

ئىككى ياندا ئىككى پىلىموتتىن ، ئوتتۇرىدا باتىرغازىنىڭ ئاپتوماتىدىن بىراقلا ئوق ئېتىلدى . قوماچ قورۇغاندەك شۇنچە ۋاڭ ـ چۈڭ ئاۋازلار ئىچىدە «گۇپ ـ گۇپ» قىلىپ يىقىلغان ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى . بىراق ، ئوڭ ياندىكى پىلىموتچىغا ئوق تېگىپ ، كەينىگە ئۇچۇپ كەتتى ، ئوق ئۇنىڭ پېشانىسىگە تەگكەنىدى . باتىرغازى ئۇنىڭ پىلىموتىنى قولىغا ئالدى ـ دە ، سايرىتىۋەتتى .

چوڭقۇرلۇقنىڭ ئۈچ تەرىپىگە ئۆلۈكلەر دۆۋىلىنىپ كەتتى . ئۇلار ئەمدى ئوچۇق قالغان تۆتىنچى تەرەپتىنمۇ كېلىشكە باشلىدى . مانا ئەمدى ئۇلار ئۆز ئۆلۈكلىرىنى دالدا قىلىپ كەلمەكتە ئىدى . تاشلىنىۋاتقان گىراناتلارنىڭ زەربىسىدىن چوڭ ـ قۇرلۇق تىترەيتتى ، ئەتراپ بىردە يورۇپ ، بىردە قاراڭغۇلىشاتتى ، ۋىزىلدىغان ئوقلار ئوت بولۇپ ئۈچاتتى . شۇنچە دەھشەتلىك مەنزىرىلەر ، ئىگىرىغان ئاۋازلار بىر ـ بىرىنى قىرىۋاتقانلار ئۈچۈن ھېچقانداق ئىش ئەمەس ئىدى . ئارزۇ ـ ئارمانلىرى ، مەقسەت ـ نىيەتلىرى باشقا ـ باشقا بولغانلىقتىن ، بۇلار دۇنياغا گويا بىر ـ بىرىنى قىرىش ئۈچۈنلا يارالغاندەك تۇيۇلاتتى .

باتىرغازىنىڭ ئىككىنچى پىلىموتچىسىمۇ ئۆلۈپ ، ئۆزى

يالغۇز قالدى . ئۇ بىردەم ئۇ پىلىمونتقا يېپىشسا ، بىردەم بۇ پىلىمونتقا يېپىشاتتى ، گىرانات تاشلايتتى . باندىتلار ئۇنىڭ يالغۇز قالغانلىقىنى بىلىپ قالدىمۇ ، شىددەتلىك ھۇجۇم بىلەن باستۇرۇلۇپ كېلەتتى ۋە ۋارقىرايتتى :

ـــ مۇسۇلمان بولساڭ ، تاشلا قورالنى !

غەزەپتىن پۈتۈن بەدەنلىرى بومبا بولۇپ پارتلاشقا تەييار تۇرغان باتىرغازىمۇ ۋارقىرايتتى :

ـــ مۇسۇلمانمەن !... سەندەك گومىنداڭنىڭ تاپىنىنى يالاۋاتقان مۇسۇلمانلارنى قىرىدىغان مۇسۇلمانمەن !...

باتىرغازىنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا ئۆزىنى ئېتىۋېلىش ئۈچۈن ئېلىپ قالغان بىر تال ئوقى ۋە بىر تال گىراناتى قالدى . ئۇ چوڭقۇرلۇق ئىچىدە ئۆرە تۇراتتى .

ـــ كەل ! كېلىشمەمسەن ، ئات مېنى !...

ئۇ ئوڭ تەرەپتىن ئۆمىلىشىپ كېلىۋاتقانلارغا ئاخىرقى گىراناتنى كۈچ بىلەن ئاتتى ۋە بىر تال ئوقى قالغان تاپانچىسىنى پېشانىسىگە تەڭلىدى : ياق ! نېمىشقا ئۆزۈمنى ئاتىمەن ، ئۇلار مېنى تىرىك تۇتماقچىغۇ ، مەيلى ، تۇتسۇن ، ئەمدى سۆز بىلەن ئېلىشىپ كۆرەي... ئۇ ئۆزىنى ئېتىۋېلىشتىن يالتايدى ـ دە ، ئالدىغىلا كېلىپ قالغان ئوسمانىنىڭ ھەيدەر ئاتلىق لەشكەر بېشىنى ئېتىۋەتتى .

باندىتلار باتىرغازىنى تىرىك تۇتۇشقا مۇۋەپپەق بولدى . ئۇنىڭ پۇت ـ قولىنى باغلاپ ، بېشىغا تاغار كىيدۈردى ـ دە ، ئاتقا ئۆڭكۈرۈپ ئېلىپ كەتتى .

× × ×

ئوسمان باندىتلىرى چىڭگىلىنىڭ ئېلىنى ، كۆكتوقاي ئېلىنىڭ يېرىمىنى بەيتىككە ئېلىپ كەتمەكچى بولۇۋاتىدۇ ، دېگەن

خەۋەر كەلگەندە ، نىزامىدىن ئېلىنى قۇتقۇزۇپ كېلىش ئۈچۈن ، گايىتىنىڭ دۈنيانىڭ يۈرۈش قىلىشقا بۇيرۇدى .

گايىتىنىڭ دۈنيانىڭ يۈرۈشكە ئاتلىنىپ يولغا چىققاندا ، كوماندىر ـ جەڭچىلەرنىڭ يادىغا يەنە باتىرغازى كەلدى . ئۇنىڭ ئىزسىز يوقاپ كېتىشى هەممىنىڭ ئىچىنى ئېچىشتۇراتتى ، يا-دۇراتتى... لېكىن بەزىلەرنىڭ پەرەزلىرى قايغۇلۇق كۆڭۈللەرنى بەزلەيتتى : «خەتەرلىك پەيتكە كەلگەندە ، چېكىنىپ كەتكەندۇر ، نەلەردىدۇ ئېنىقسىز يۈرۈيدىغاندۇ ، يارىدار بولغان ياكى هالسى-راپ كەتكەن بولسا ، كىملەرنىڭدۇ ئۆيىدە خۇپىيانە تۇرۇۋاتقا-دۇ ، كىم بىلىدۇ ، بىر كۈنى خۇددى ئاسماندىن چۈشكەندەكلا ئالدىمىزدا پەيدا بولۇپ قالار... » ئوقلار ئىچىدە ئۆتۈۋاتقان ئۆ-مۇرده كۆپ يادلىنىدىغانلار ئاز بولىدۇ . باتىرغازى بىرقانچە كۈندىن بېرى كۆپ يادلىنىۋاتقان جەڭچى ، ئۇنىڭ قورقۇمسىزلـ-قى ، پىداكارلىقى ، تۇز ـ قوپاللىقى ، ساددا ـ ئوچۇق كۆڭۈللۈ-كى كىملەرنىڭ ئېسىدىن چىقسۇن... شۇنداق ئازابلىق خىياللار بىلەن قىسىم تاغلارغا ئۇلىشىپ كەلدى .

تاغلاردا ئۇرۇش قىلىش ، بولۇپمۇ تىك يارلىق ، چوققىلىق غار ـ ئۆڭكۇرلۈك تاغلاردا ئۇرۇش قىلىش ۋە باندىت قوغلاش ناباب ئۇۋچىنىڭ ئۇۋ قىلىشىغا ئوخشايتتى . تەمتىرەپ قېلىش ، نىشانغا يۈزلىنىشتىن چەتلەش يۈز بېرىپ تۇراتتى .

قىسىم يۈرۈش بىلەن دۈشمىنىڭ تېغىغا كەلگەندە ، «ئۇنىمـ-گەن چىغ تۇۋىدىن تۆرەلمىگەن توشقان چىقتى» دېگەندەك ، ئۇيـ-لىمىغان هالدا «شەيتان» لار بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى . ئۇچـ-راشقاندىمۇ ، تەرەپ ـ تەرەپتىن شىددەتلىك ئوققا تۇتۇشقا دۇچ كېلىپ قالدى . قىسىم پىتىراپ كەتتى . ژاك ـ چۇك ئاۋازلار ، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى ، تاتاتلىغان ئوق سادالىرى تاغ ئىچىنى بىر ئالدى . تۆت ئىسكادرون تۆت ياققا ، ژزۇودلار ، گۈرۈپپـ-لار ، جەڭچىلەر قاياق ئەپلىك بولسا ، شۇ ياققا قاچتى ۋە ئۇ

يەرلەردىمۇ ئوق بىلەن قارشى ئېلىنىدى . نۇرغۇن جەڭچىلەر ئاتلىرىدىن ئايرىلدى ، قىسىم قارا باسقاندەك تەمتىرەش ، هودۇقۇش ، ئەندىكىش ئىلكىدە قالدى...

ـــ ئىلغا قىلالىدىڭمۇ ، ژاۋىسجان ، ـــ دېدى نادەم ئۈدۈلىدىكى بىرەر كىلومېتىر يىراقلىقتىكى تاغ باغرىنى كۆرسەتتىپ ، ـــ قارا ، باندىت دېگىنىڭ قىنى - قىنى تېخى ئۇۋىسى شۇ يەر ئوخشايدۇ .

خۇددى بىر ئادەم ياساپ قويغاندەك يان باغرىدىن ئۈسۈپ چىققان لەمپە تاش ئاستىغا ئادەم بىلەن ژاۋىسجان كىرىۋالغاندى .

ـــ ئەتراپىمىز پۈتۈنلەي باندىتلار بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ - دە ، دېدى ژاۋىسجان ۋەھىمىلىنىپ ، ـــ بۇ يەردىن ساق چىقىپ كېتىش تەس...

ـــ كۆرمىگەن يەرنىڭ ئوي - چوڭقۇرى تولا دېگەندەك ، تەمتىرەپ قالدۇق .

ـــ جىق قىرىلىپ كەتتۇق . باش كۆتۈرۈش قىيىن ... كۆتۈرگۈدەك ئادەم قالدىمۇ تېخى ...

ـــ دەسلەپتە شۇنداق بولىدۇ ، مانا بىزمۇ بىلمىگەن يەرنىڭ ئېپىنى ئېلىۋاتمىزغۇ ، شۇ تۇرقىدا بىرەر ژۇژۇد باندىت كەلسۇنچۇ ، ئىككىمىز تەڭ كېلەلمەمدۇق ؟...

دۈكۈرلىگەن ، ئىڭرىغان ئاۋازلار ، تاشقا تەگكەن ئوقلاردىن چاڭىلدىغان سادالار ئۇزلۇكسىز كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى . قەيەرلەردۇ : «ھەي ، ئالدانغان قارىلار ، ئۆت بۇياقىقا ، جايىڭنى تاپ ...» دېگەن ئاۋازلار ئارىلاپ - ئارىلاپ سۇس ئاڭلىنىپ تۇراتتى . نادەمنىڭ يۈزىدىن ئاچىق كۈلۈمسىرەش جىلۋىلەنسە ، ژاۋىسجاننىڭ يۈزىدىن بىردەم قىزىرىش ، بىردەم تاتىرىش ، تىترەش ئالامەتلىرى كۆرۈنەتتى ...

ـــ يېتىۋېرەمدۇق ، ژاۋىسجان ؟

— كۆزىتىپ باقايلى .

نادەم ئۆمىلەپ لەمپە تاش ئاستىدىن چىقتى .

— ئاپتوماتىمنى ئېلىۋەت ، قورالسىز چىقىنىمىدى . قارا ، — ئۇ بوينىنى سۇزۇپ يۇقىرىغا قاراۋاتاتتى . ئاللىقاچان نادەمنىڭ ئاپتوماتىنى قولىغا ئېلىۋالغان ۋارىسجان لەمپىنىڭ ئاستىدىن ئاپتوماتىنى ئۇنىڭغا تەڭلەشكە ئۇلگۈرگەنىدى :

— ئەمدىغۇ قولغا چۈشكەنسەن ، تۇزۇمنى يەپ ، تۇزلۇقۇمغا تۈكۈرگەن ئىپلاس !

چۆچۈپ ئۇنىڭغا قارىغان نادەم داڭقېتىپ قالدى . شۇدەم ئۇنىڭ يادىغا رەيھاننىڭ ۋارىسجاندىن پەخەس بولۇش ھەققىدىكى بىر نەچچە قېتىملىق ئاگاھلاندۇرۇشلىرى كەلدى . ئېتىشنىڭ ئالدىدا تۆت ئېغىز گەپ قىلىۋېلىشنى ئويلىغان ۋارىسجاننىڭ قوللىرى تىترەيتتى .

— ئاتماقچىمۇسەن !

— ئاتىمەن ! ... يۇرىكىڭنىڭ قېنىنى ئىچىمەن ... ئەمدى نىزامىدىنىڭ بارمۇ ، ئۆزۈڭدەك مالاي گايىتىڭ بارمۇ ، ھېلىقى ناينىقىڭ بارمۇ ، قېنى سېنى مېنىڭ چاڭگىلىمدىن قۇتۇلدۇرۇپ باقسۇنچۇ ...

قاتتىق غەزەپتىن پۈتۈن ئەزايى - بەدىنى چاقىلداپ تىترەپ كەتكەن نادەم بېلىدىكى بۇلغارى قاپلىق تاپانچىسىغا قول ئۇزىتىشىنىمۇ ئۇنتۇغان ، شۇ تۇرقىدا قول ئۇزىتىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى .

— ئات ! — دېدى نادەم قەھرى بىلەن ، — مېنى ئېتىپ ئۆزۈڭنى ئاشكارىلىغىنىڭ مىڭ مەرتىۋە ياخشى ، سېنىڭدەك مۇناپىقنىڭ ئارىمىزدا تۇرىۋېرىشى قىسمىغا زور بالايىئاپەت !... ئات !

— سەن خېلى بۇرۇنلا مېنىڭ قولۇمدا ئۆلمەكچىدىڭ ، بىراق...

بىراق ، شۇ چاغدا بىرسىنىڭ يۇقىرىدىن چۈشۈۋاتقانلىقى غەل ـ پال كۆرۈنۈپ قالدى ! ۋارىسجاننىڭ ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلدى ـ دە ، كەينىگە بىرنەچچە قەدەم داجىپ ، ئاپتوماتنىڭ كۇرچىكىنى باستى ۋە تۆۋەنگە چۈشۈپ كەتتى .

يېتىپ كەلگەن رەيھان ئىدى .

قولىغا ، مۇرىسىگە ئوق تېگىپ ياتقان نادەمنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ ئۆكسىلى ئۆچتى :

ـــ نادەم !

ـــ بولۇڭ ، قوغلاڭ ، مېنى ۋارىسجان ئاتتى !

ـــ ھە !...

ـــ تېز بولۇڭ ، تۆۋەنلەپ كەتتى !

ـــ توختاڭ ، تېڭىۋېتەي ...

ـــ ماڭا قارىماڭ ... باندىتلارغا سىر بېرىدىغان بولدى ، قوغلاڭ ، ئېتىپ تاشلاڭ !...

رەيھان دوختۇرلۇق سومكىسىنى نادەمنىڭ ئالدىغا تاشلىدى ـ دە ، تۆۋەنگە ئوقتەك ئۇچۇپ چۈشۈپ كەتتى . ئۇنىڭ قوي كۆزلىرى ئوتتەك يانغان يۈزىگە يېيىلىپ كەتكەن چاچلىرى لەپىلدەيتتى . ۋارىسجاننىڭ ئارچىلار ئارىسىدا بىر كەينىگە ، بىر ئالدىغا قاراپ قېچىپ كېتىپ بارغانلىقى كۆرۈنەتتى . پۇتۇن غەزەپلىرى پۇتىغا ساقىدىمۇ ، ئۇنىڭ قەدەملىرى يەرگە تەگمەي دېگۈدەك بېسىلاتتى . ئۇ بارغانسېرى يېقىنلاپ بارماقتا ئىدى . يۈز ئەللىك مېتىردەك ئارىلىق قالغاندا ، ۋارىسجان ئۆزىنى قوغلاپ كېلىۋاتقان رەيھان ئىكەنلىكىنى تونۇدى : «ناياق ئۆچ ئالماقچى ، ھېلىقى غەل ـ پال كۆرۈنگەن مۇشۇ ئىكەن ـ دە ، شۇنداق يەردە يەنە مۇشۇ رەسۋا پەيدا بولىدۇ» دەپ ئويلىدى ـ دە ، تاغ باغرىدا يېيىلىپ كۆكىرىپ تۇرغان ئارچىلار ئارىسىغا مۆكچەيدى . رەيھان ئۇنىڭ ھەرىكىتىنى سېزىپ ، يوغان تاشنى ئۆزىگە دالدا قىلىپ تۇرۇپ ، ۋارىسجان يوشۇرۇنغان يەرگە ئاپتو-

ماتىدىن تاراسلىتىپ ئوق ئۇزدى .

— ۋاي - جان ! ...

شۇ ئاۋاز بىلەن تەڭلا ۋارىسجان تۆۋەنگە موللاق ئېتىپ كەتتى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە تاش پارچىلىرىمۇ شاراقلاپ دومىلاشقا باشلىدى .

رەيھان ئۆزىنى ئاتتى .

كەينى - كەينىدىن تەگكەن ئوچ پاي ئوق ئۇنىڭ تىزىنى چېقىۋەتكەندى . ئۇ دومىلاپ ، توغرىسىغا تۇرۇپ قالغان يوغان تاشقا تىرىلىپ توختاپ قېلىشىغا ، كۆزلىرىدىن - غەزەپ ئوتلىرىنى چاچرىتىپ رەيھان يېتىپ كەلدى :

— كۆتۈر قولۇڭنى !

بېشىدىن تارتىپ ئايىغىغىچە ئاغرىق كىرىپ كەتكەن ۋارىسجان نېمە قىلارىنى بىلمەي ، ئەندىكىپ قولىنى كۆتۈردى . بىراق ، ئىككى قولىنى شۇنداق تېز كۆتۈرۈۋەتكەنلىكىگە دەررۇ پۇشايمان قىلدى ، قولىدىن ئاپتومات ئاجراپ كەتكەن بىلەن بېلىدە يەتتە ئوقلۇق تاپانچىسى بەتلەگلىك ئىدى .

— ئىپلاس خائىن ! سېنىڭ قارا كۆڭۈللۈكىڭنى مەن بۇرۇنلا بىلگەن ، ئېنىقكى ، مېنىمۇ ئاتقان سەن ! سېنىڭ تارىخىڭ — ئىپلاس تارىخ ، خائىنلىق تارىخ ، شەرمەندە تارىخ ! ...

تىترەپ چىرايىدا قان قالمىغان ، كۆزلىرىدىن مۆلدۈرلەپ ياش قۇيۇلۇۋاتقان ۋارىسجان قىزغا يالۋۇرۇشقا باشلىدى :

— سادىغاڭ كېتەي ... خۇدا ھەققى ، ئاتا ئانىلىرىمىز ھەققى ، رەيھانئاي ! مەن ... مەن ...

— نامىمنى ئاغزىڭغا ئالما ، مېنى ئېرىدىمىكىن دەمسەن ، سەن ئۇچۇن مەڭگۇ قىش - شۇنىرغانمەن !

— رەيھانئاي ، رەھمى قىلىڭ ...

— سەن كىمگە رەھمە قىلغان ؟ ... قاتىل !

ۋارىسجان قىزدىن رەھمى - شەپقەت تىلەۋاتقان بولسىمۇ ،

بىر قولىنى چۇشۇرۇۋېلىپ ، بېلىدىكى تاپانچىسىنىڭ قېپىنى ئېچىۋاتاتتى .

— تارت قولۇڭنى !

ئۇ تاپانچىسىنى سۇغۇرۇۋېلىشىغا ، رەيھان ئاپتوماتىنى قويۇۋەتتى ... يەتتە تال ئوق ۋارىسجانىڭ مەيدىسىگە پاتتى .

رەيھان كەينىگە بۇرۇلۇپ مېڭىشىغا جەنۇب تەرەپتىكى تارىدىن ئابدۇقادىر چىقىپ كەلدى . ئۇ پىتىراپ قېچىپ قىسىمدىن ئايرىلىپ قالغانىدى .

— ھازىرقى ئاپتوماتنى سىز ئاتتىڭىزمۇ ؟

— ھەئە ، مەن ئاتتىم ، ۋارىسجانغا ئۆلۈم جازاسى بەردىم .

— ۋارىسجانغا ؟ ...

— ئۇ خائىن ، نادەمنى ئېتىپ قاچقاندا ، كەينىدىن قوغلاپ كېلىپ ئېتىۋەتتىم .

رەيھاننىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتكەنىدى .

— نادەمنى ! ... ئۇ ئۆلدى ؟...

— ياق ، — ئىتتىك جاۋاب بەردى قىز ، — ياردار ، ئاۋۇ ئېگىزلىكتە يېتىپ قالغان .

— ئىتتىك ماڭايلى ، — دېدى ئابدۇقادىر ، — مېنىڭ كەينىمدە باندىتلار بار .

راست دېگەندەك ئۇنىڭ كەينىدىن بىرقانچە باندىتنىڭ ئۆرلەپ چىقىۋاتقانلىقى كۆرۈندى .

— سىز تېز مېڭىڭ ، مەن ئالدىنى توراي .

رەيھان ئۆمىلەپ يۇگۇرۇپ قويۇق ئارچىزارلىقنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى . ئابدۇقادىر تاشنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ ، باندىتلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇردى . ئاتلىق تۆت باندىت تاراسلاپ جىرادىن چىقىپ كەلدى . ئۇ ئاپتوماتنى تاتلىتىپ ئاتتى . ئىككىسى يىقىلىپ ، ئىككىسى كەينىگە بۇرۇلۇپ قېچىپ ، جىراغا چۈشۈپ كەتتى . ئابدۇقادىرمۇ يۇگۇرۇپ

يان باغرىدا ئۆمىلەپ كېتىپ بارغان رەيھانغا يېتىشىۋالدى .

رەيھان ئاياغلىرىنى تېز - تېز يۆتكەپ ، چاققانلىق بىلەن ئۆرىگە چىقىپ كېتىپ باراتتى . نادەمنىڭ نېمە بولغانلىقى ئۇنى ئالدىراتماقتا ئىدى ، يۈرىكى ئادەتتىن تاشقىرى قاتتىق ئۇراتتى . ئۇ خېلىدىن بېرى ئۆرىگە چىقىپ ، پەسكە چۈشۈپ چارچاپ كەتتى ، لېكىن چارچىغانلىقىنى بىلمەس ئىدى .

ـــ مانا مۇشۇ يەردە يېتىپ قالغان ، يوققۇ ؟ ...

رەيھاننىڭ كۆزىدىكى پەرىشانلىق ئەلەم بىلەن ئۇچقۇندىدى . ئۇ يەردە تۆكۈلگەن ۋە تاشلارغا چاچرىغان قان داغلىرىدىن باشقا ھېچ نەرسە يوق ئىدى .

ـــ قىسمىنى ئىزدەپ كەتكەندۇ ...

ـــ ياق ، قىسمىنى ئىزدىگۈدەك ھالى يوق ئىدى ، باندىتلار كېلىپ قالغان بولسا ... ـــ قىزىنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتالمىدى .

ئېغىر بىر قىسما روھىي كەيپىياتتا قالغان ئابدۇقادىر قىزىنى ئۈمىدلەندۈرۈپ مۇنداق دېدى :

ـــ بىزنىڭكىلەر ئېلىپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن . قىسىم قايىقىدۇ ؟ بايقايلى .

ئۇلار ئۆز قىسمىنىڭ قايىقىنا ئىكەنلىكىنى بايقاش ئۈچۈن ، دالدىلىق يەردە تۇرۇپ ، ئۆز ئاۋازلىرىنى دىققەت بىلەن ئاڭلاشقا باشلىدى . بىردەمدىن كېيىنلا رەيھاننىڭ خىيالى نادەمگە يۆتكەلىدى ، ئەگەر باندىتلار ئېلىپ كەتكەن بولسا ، ساق قالمايدىغانلىقىنى ، چۈنكى نادەمنىڭ ھەرگىز تىز پۈكمەيدىغانلىقىنى ئۇ ياخشى بىلەتتى . رەيھان ئۆزىنى يەككە - يېگانە ، بىچارە ، بەختسىز ھېس قىلىشقا باشلىدى . ئۇ ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشنى شۇنچە ئويلىسىمۇ ، تۇنجى مۇھەببىتىنىڭ ئازابى كۆز چاناقلىرىغا سانسىزلىغان ياش تامچىلىرىنى تىزماقتا ئىدى . ئابدۇقادىر بولسا ، كىچىك خاتىرە دەپتىرىنى تىزىغا قويۇۋېلىپ ، جۇشقۇن مىسرا-

لارنى يازماقتا ئىدى :

ۋاپاسىز بەتنىيەتلەرگە ئەجەللىك ئوت ئاچتۇق بىز ، ئۇزۇن يىل ئەلنى قاقشاتقان قاۋانلارغا توپ ئاتتۇق بىز .

ئاياغ ئاستىدىن ياۋ چىقسا زىيانى بەك بولۇركەن زور ، قىسسىم قايدا ۋە بىز قايدا ، ئەجەب تېگىرقاپ قالدۇق بىز .

لېكىن ، ئايان هامان بىزگە «قۇيۇن» تۇغ يېقىتالمايدۇ ، شۇ تارىخ يولىنى بويلاپ شان - شۆهرەت بىرلە كەلدۇق بىز .

ئۆزۈڭنى چاغلىماي مەلئۇن ...

— بايقاۋاتامسىز ، — دېدى رەيهان ياشلىرىنى ئېرىتىپ ، — بىزنىڭكىلەرنىڭ ئوقلىرى شەرق تەرەپتىن كېلىۋاتىدۇ ، مۇنۇ ئالدىمىزدىكى تاغدىن ئېشىپ چۈشسەكلا ، تېپىپ ئېلىشىمىز مۇمكىن .

ئىككىسى شەرققە يۈزلىنىپ ماڭدى . ئابدۇقادىرنىڭ قالغان مىسرالىرى كۆڭلىدە قالدى . دۇنيانىڭ بېسىپ ئۆتكەن تاشلىق ، ئۆڭكۈرلۈك يەرگە كەلگەندە ، شىمالىي تەرەپتىكى قوڭۇر تاشلىق تاغ باغرىدىن شىراقلىق مىلتىقلىرىنى تېقىمىغا قىستۇرۇۋالغان يەتتە - سەككىز ئاتلىق ئىككىسىنىڭ ئالدىغا چىقىپ قالدى .

— باندىت ! — ۋارقىرىۋەتتى رەيهان .

ئاپتوماتلاردىن تەڭلا ئوق ئۇزۇلدى ، ئابدۇقادىر كەينى - كەينىدىن ئىككى قېتىم تاشلىدى . ئۇچ - تۆتى يېقىلدى . - دە ، قالغانلىرى بىردەمدىلا كۆزدىن غايىب بولۇپ كەتتى . ئىككىسى پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ، تېزلىك بىلەن شەرق تەرەپ-

تىكى تاغقا ياماشتى . رەيھاننىڭ شەرقنى پەرەز قىلغىنى توغرا ئىدى : دۇنيزىئون تۈيۈقسىز ھۇجۇمغا ئۇچراپ ، پىتىراپ كەتكەنده ، دۇنيزىئون كوماندىرى گايىت بىر قىسىم جەڭچىلىرىنى باشلاپ كەينىگە چېكىنگەن ۋە دۇشمەن ھەرىكىتىگە سەپسېلىپ شەرققە بۇرالغان . شۇ چاغدا ئۇ جەڭچىلىرىنىڭ پىتىراپ كەتكەنلىكىگە تېرىككەن : «كىمچىككىنە ئوڭۇشسىزلىققا دۇچ كەلسە تېرىقتەك تېرىلىدۇ ، ھودۇقۇپ ، تەمتىرەپ قالغىنىنى قارىمامدىغان ... ھۇجۇم قىلىشنى بىلىدۇ ، چېكىنىشنى بىلمەيدۇ ، چېكىنىشنى بىلمىگەن جەڭچى ئۆزىنى ئۆزى ھالاك قىلىدۇ ، ئۆزىنى ساقلاشنى بىلىش ــ بۇمۇ بىر جەڭگىۋارلىق ! ... »

ئۇ غودۇڭشىپ جەڭچىلىرىنى داۋاملىق شەرققە باشلىغان . بۇنى پەرق ئېتىشكە ئۇلگۇرگەن جەڭچىلەر كەينىدىن يېتىشىپ بارغان . گايىت باندىتلارنىڭ يان تەرىپىدىن ھۇجۇم قوزغاپ ، ئۆزى ئەڭ ئالدىغا بىرىنچى سەپكە ئۆتكەن . دۇشمەنمۇ ئويلىمىغان ئوڭۇشسىزلىققا دۇچ كېلىپ ، بۇياققا يۇزلەنگۈچە ، گايىتنىڭ قىسمى ئابارۇن تۇتۇشقا ئۇلگۇرگەن .

ئابدۇقادىر بىلەن رەيھان تاغ ئۇستىگە چىققاندا ، ئۆز قىسمىنىڭ ھەرىكەتتە ئىكەنلىكىنى ئىلغا قىلالىدى ۋە تۆۋەنگە سىيرىلدى . بەزى يەرلەردە يۇمىلاپ ، توختاپ ، يەنە سىيرىلىپ ، ساينىڭ تاپىنىغا چۈشتى .

ئۇلار تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ ، توختىماي ئىلگىرىلەپ ، يەنە تاغ ئۇستىگە چىققاندا ، ئۆز قىسمى باندىتلارغا قوغلاپ زەربە بېرىشكە ئۆتكەنىدى .

لېكىن ، نادەمدىن دېرەك يوق .

ئون سەككىزىنچى باب

باتىرغازى ئۆزىنىڭ قانچىلىك ئازابلىنىدىغانلىقىنى بىلەتتى . ئۇ ئاخىرقى قېتىم سۆز بىلەن ئېلىشىپ ، باندىتلارنىڭ يۇرەك ـ باغرىنى زەدە قىلىشنى ئويلاپ ، ئۆزىنى ئېتىۋېلىشتىن يالتايغان... ئۇ قانچە ـ قانچە قېتىم سوراق قىلىندى . يېمىگەن تايىقىمۇ قالمىدى ، بەدەنلىرىنىڭ ساق يېرىمۇ قالمىدى . پەقەت ئوڭ مەڭزىدىكى قامچا ئىزىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، يۈزىلا ساق تۇرۇپتۇ ، ئېھتىمال ، ئوسمان سوراق جەريانىدا ئۇنى ئۆلتۈرۈپ قويماسلىقنى تاپىلىغان بولسا كېرەك . مانا بۇگۈن ئۇ ئۆزى سوراق قىلىشقا كەلدى ، باتىرغازنىمۇ ئۇنى شۇنچىلىك كۈتەكەندى .

ئوسمان تۇنقۇنلارنىڭ پۈت قولىنى باغلاپ سوراق قىلىشنى يامان كۆرەتتى . شۇڭا ، پۈت ـ قولى يېشىۋېتىلگەن باتىرغازنى يەردىن يېرىم مېتىر كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان قارىغاي كۆتىكىنىڭ ئالدىغا تۇرغۇزۇپ قويدى .

ئوتتۇرا بويلۇق ، توغرىلىق ، قارا ساقاللىق ، يۈزى قارامتۇل ، كۆزى سەل قىيسىقراق ئوسمان كۆتەك ئۈستىدە ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ ئەتراپىدا بىرنەچچە ئادەملىرى ئۆرە تۇرۇشاتتى . ئۇ ئۇچىسىغا تۆلكە تېرىسىدىن تىكىلگەن ئۇزۇن جۇۋا ، بېشىغا قۇيرۇقلۇق قۇلاقچا ، ئايىغىغا قۇنجى تىزىدىن ئاشقان ئۆتۈك كىيگەن بولۇپ ، بېلىدىكى ماۋزىرى جۇۋىسىنىڭ ئىچىدىن يېرىم ـ ياتا كۆرۈنۈپ تۇراتتى .

ـــ خوش ، بالا ، ـــ دېدى ئۇ ، ـــ بىزنىڭ ئىككى يۈزدىن ئارتۇق ئادىمىمىزنى قىرىپ تاشلىغان سەن ئىكەنسەن ـ

ده ؟

ـــ ياق ، مەنلا ئەمەس ، مېنىڭ يەنە ئىككى سەپدىشىمىز بار .

ـــ ئىككى سەپدىشىڭنى قوي ، ئۇلارنىڭ جېنى ئاللىقاچان جەھەننەمگە كەتكەن .

ـــ مېنىڭچە ، ئۇلارنىڭ جېنى جەننەتكە كەتتى ، ئىككى يۈز ئادىمىڭ جەھەننەمگە كەتتىغۇ دەيمەن .

ئوسمان باتىرغازىنىڭ بېشىدىن تارتىپ ، ئايىغىغىچە يانغان كۆزلىرى بىلەن بىر قۇر سەپسېلىپ قارىدى .

ـــ سەنلەر قانداق ھۆكۈمەت قۇرماقچى ؟

ـــ بىز ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتىنى قۇرۇپ بولغان .

ـــ ھۆكۈمىتىڭنىڭ مەقسىتى نېمە ؟

ـــ گومىنداڭ ۋە بارلىق گومىنداڭچىلارنى يوقىتىپ ، شىنجاڭدا ھەممە مىللەتلەر باراۋەرلىكىدىكى خەلقچىل ھاكىمىيەت قۇرماقچىمىز .

ـــ سەنلەرگە قوماندانلىق قىلىۋاتقان كىم ؟

ـــ خەلق ۋە ئۇلارنىڭ ئارزۇسى !

ـــ تۈز گەپ قىل ! ئۇلگۈڭ كەلدىمۇ ، ـــ ئوسماننىڭ كۆزلىرىدە تەرسالىق ئوتلىرى ياندى...

باتىرغازى كۈلدى :

ـــ ئىنقىلاب قىلغان ئادەم ئۆلۈمنى ئويلىماي گەپ قىلامدۇ ، مەن ئۆلۈمدىن قورقمايمەن . دۇنيادا ئۆلۈش ، تۇغۇلۇش بولۇپ تۇرىدىغان نەرسە ، بىراق ئۆلۈمنىڭ قەدرى كىم ئۈچۈن ئۆلۈشتە !

ـــ گەپ ساتما ، مەن سەندىن قوماندانلىق قىلىۋاتقان ئادەمنى سوراۋاتىمەن ، ئۇقتۇڭمۇ ؟

ـــ خەلقنىڭ ئارزۇسى بويىچە ، سۆيۈملۈك رەھبىرىمىز

ئەخمەتجان ، ئالىي باش قوماندانىمىز ئىسھاقبېك ! مەن بىلەمەن ، بىراق سىز بۇلارنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىسىڭىز خاپا بولىسىز ، لېكىن پۇتۇن خەلق ، پۇتۇن مىللىي قىسىملار بۇلارنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىسا سۆيۈنۈپ كېتىدۇ ۋە ئۇلارنى كۆرسە مۇنداق دەپ ناخشا ئېيتىدۇ :

سالام رەھبىرىمىز ئەخمەتجان[1] ،
ئالىي باش قوماندانىمىز ئىسھاقجان .
چېنىقتۇق پولاتتەك ئۆز قولىڭىزدا ،
ئەگەر بۇيرۇق بولسا بىز تەييار !

ئوسمان تېرىكىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، باتىرغازىنىڭ ئاشۇ مارشىنى خۇددى ئۆز ئاھاڭى بىلەن ئېيتقاندەك روھلۇق تۇرۇشى ئۇنىڭ ئەرۋاھىنى ئۇچۇرۇۋەتكەنىدى . قارامتۇل يۈزى كۆكىرىپ ، قېلىن كالپۇكلىرى تىترەپ كەتكەن ئوسمان :

— ئۆلگۈڭ كەپتۇ سېنىڭ ، پۇتۇنلەي يالغان ئېيتىۋاتىسەن ، تېخى بايىقى ئادەملىرىڭنىڭ ئىچىدىن دەللىقانىنمۇ يوشۇرۇۋاتىسەن...

— دەللىقان بىزنىڭ بىر فرونتنىڭ قوماندانى .

— بىلمەن ، ئۇنىڭ قارا كۆڭۈل ، ئاڭقاۋ ـ دۆتلۈكىنى مېنى بىلمەيدۇ دەمسەن ؟

— ئاڭقاۋ — دۆت ؟ — باتىرغازى كۈلدى ، — سىز ئالتاينى ئاران قىرىق كۈن سورالىدىڭىز ، سىزنى ئالتايدىن سۈرۈپ چىقارغان كىم ؟... دەللىقانىنىڭ جەڭچىلىرى ، ئۇنىڭ ئۇرۇش قىلىش تاكتىكىسى ! دەللىقان دۆتمىكەن ؟...

---

① بۇ ئەينى يىللاردا ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ قارشى ئېلىش مارشى ئىدى .

بۇ ھەقىقىي پاكىتنى ئۇ قانداق ياپالايدۇ ، ئالتايدىن قوغ - لىنىپ — قېچىپ چىقىپ كەتكەن ئۆزى تۇرسا ! ئۇ بىگىز قولى بىلەن باتىرغازىنى جۇنۇشقا باشلىدى :

— دۆت !... بەرىك دۆت !... ۋۇي پۇشتىدىن تانغان ئەخمەق قازاق !.....

— قازاقمەن ، پۇشتۇم بىلەن پەخىرلىنىمەن ! لېكىن شۇنى بىلىڭكى ، مەن كىچىككىنە قازاق ئۆيىنىڭ ئوغلى ئەمەس-مەن ، ئىنقىلابىي دەۋرنىڭ ئوغلىمەن ! مېنىڭ قازاق بولغىنىم-دىن ئىنقىلاب سېپىدە تۇرغۇنۇم مىڭ مەرتىۋە قىممەتلىك ، بۇ سەپ بىلەن تېخىمۇ پەخىرلىنىمەن !... خوش ، ئاقساقال ، — دېدى باتىرغازى ئاچچىق كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ ، — سىز كىم-لىڭ قوماندانلىقى بىلەن ھەرىكەت قىلىۋاتىسىز ؟ سىزنى لەشـ-كەرلىرىڭىز «باتۇر» دەيدىكەن ، باتۇر راست گەپ قىلىدىغۇ ، ئېيتىڭا قېنى ؟

— مېنى باشقىلارنىڭ قوماندانلىقىغا بويسۇنىدىغان ئۆ-زۈڭدەك ئەخمەق دەمسەن ؟... مەن ئۆزۈمگە - ئۆزۈم قوماندان-مەن ، ھەرقانداق ئادەمنىڭ گېپىنى تۈككە ئالمايمەن !...

باتىرغازى كۆڭلىگە پۈككەن گەپلىرىنى ئەمدى ئېيتىش پۇرسىتىگە ئىگە بولدى :

— باتۇر ئادەم يالغان ئېيتسا ، ئۇيات بولىدۇ ، ئاقسـا-قال ، — دېدى باتىرغازى ئۇنىڭغا قادىلىپ ، — سىزگە گو-مىنداڭنىڭ ، ئۆز تىلىڭىز بىلەن ئېيتقاندا «جاڭ باتۇر» نىڭ ، ئامېرىكىنىڭ ئۇرۇمچىدىكى كونسۇلى ماكىناننىڭ قوماندانلىق قىلغىنى يالغانمۇ ؟ سىزنىڭ پودپولكوۋنىك يۈسۈپجاننى سوراق قىلىش ماتېريالىنى ماكىنانغا كۆرسەتكىنىڭىز ، ماكىناننىڭ : ئۆلتۈرۈڭەت ، بۇنىڭدىن ياخشىلىق كەلمەيدۇ ، دەپ سىزگە يول-يورۇق بەرگىنى يالغانمۇ ؟... ئەنە ئاۋۇ باغلاقلىق چىڭخەي ئېتە-نى گۈچىڭدىكى ئاتلىق دۇنزىيىنىڭ سىزگە سوۋغا قىلغىنى ،

ئۇچىنىزدىكى مۇنۇ ئېسىل جۇۋىنى ، بىلىنىزدىكى ماۋۇ يىگىرمە ئوقلۇق ماۋزىرىنى دۇزىيە كوماندىرى سوۋۇغا قىلىغىنى يالغانمۇ ؟... يالغان ئېيتىپ ، دۇنيادا باتۇر بولغان ئادەم بارمۇ ؟...

ئوسمان ئورنىدا تۇرالماي قالدى ، كۆزلىرى دەھشەتلىك يېنىپ قورقۇنچلۇق تۇس ئالدى . قولىنى بىرقانچە قېتىم ماۋزىرىغا ئاپاردىيۇ ، ياندۇرۇۋالدى . ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغانلارنىڭ قېنى تېخىمۇ قىزىپ كەتكەندى ، ئەگەر ئۇلار ئۆزلىرى سوراق قىلغان بولسا ، ئۇنى ئاللىقاچان قامچىسىغا باستۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولار ئىدى . لېكىن ، ئوسمان نېمىشقىدۇ بىرەر قامچا ئۇرمايۋاتاتتى .

ـــ ھەي ، ئاغزىدىن تەگكەن ھارىمى !... مېنى خەقنىڭ قولىغا قاراپ قالغان دەمسەن ؟ ـــ دېدى ئوسمان ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراپ ، ـــ ماڭا پۈتۈن ئالتايدىكى ئادەملەر ئەگىشىدۇ ، مەن مۇشۇ زېمىندا دەسسەپ تۇرغان تاغمەن ! كەينىڭدىكى قارىغايدەك ئادەممەن !...

ـــ ھەي ئاقساقال ، ـــ دېدى باتىرغازى مىيىقىدا كۈلۈپ ، ـــ چۆل بورانلىرىدا قامغاقتەك دومىلاپ يۈرگەن ئادەم ، ئۆزىگە قانداقمۇ خەلقنى ئەگەشتۈرەلىسۇن . زورلۇق ، مەجبۇر - لاش ـــ بولدۇرۇپ قالغان ئات بىلەن سەپەرگە چىقىشقا ئوخشايدۇ ، ئۇ ھامان يولدا قالىدۇ .

ئوسمان چىشىنى - چىشىغا بېسىپ تۇرۇپ ئاخىرقى سوئالىنى سورىدى :

ـــ سەنلەرگە قورال بېرىۋاتقان كىم ؟

ـــ گومىنداڭ .

ـــ جىندى ! ئېسىڭ بارمۇ سېنىڭ ؟... مەن نېمىنى سوراۋاتىمەن ؟

ـــ بىلىۋاتىمەن ، بىراق سىزگە چۈشەندۈرۈپ قويۇشقا

توغرا كەلدى : دەسلەپتە بىز گومىنداڭدىن يەتتە ماشىنا قورالـ
نى قولغا چۈشۈردۇق ، لېكىن بۇ تەۋرەپ كەتكەن خەلقتە يېتىشـ
مىدى .

ـــ جۆيلىمە !

باتىرغازى توختىماي سۆزلەپ كەتتى :

ـــ ئالتايدىكى گېنېرال ۋەن تەسلىم بولغاندا ، قانچىلىك قورال ـ ياراغنى قولغا چۈشۈرگىنىمىزنى بىلمەس بولۇۋالدىـ
ڭىزمۇ ؟ ئاشۇ ئەسىرلەرنى تارباغاتايغا يالاپ ئاپارغۇچە ، سىزنىڭ لەشكەرلىرىڭىزنىڭ ئۇلارنىڭ كېيىم ـ كېچەكلىرىنى ، ئاغزىدىـ
كى ئالتۇن چىشلارنى ، قوللىرىدىكى سائەتلەرنى بۇلاپ ئالغانلىـ
قىنىمۇ بىلەرسىز ؟...

ـــ توختا !

ـــ شىخۇدا ، جىڭدا قانچىلىك قوراللارنى ، زەمبىرەكلەرـ
نى ، تانكىلارنى قولغا چۈشۈرگىنىمىزنى بىلمەمسىز ؟ تېخى غۇلـ
جا ئايرودرومىدىكى ئايروپىلانلارنىچۇ ؟...

ـــ توختا !

ـــ مايتاغدىن ، دۇربىلجىندىن ، ئالتايدىن قانچىلىك گوـ
مىنداڭ قىسىملىرىنىڭ تولۇق قورالى بىلەن قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ بىز تەرەپكە ئۆتكەنلىكىنى بىلمەمسىز ؟...

ـــ توختا ! ئۇر ئاغزىغا !

قامچىنىڭ زەھەرلىك تىلى ئۇنىڭ ئاغزىغا «تاراس» قىلىپ تەگدى ـ دە كالپۇكى يېرىلدى...

قاببىاس مۇپتىنىڭ ساقاللىرى تىترەپ كەتتى ، ئوسمان مۇـ
شۇكىنىڭ كۆزىدەك يېنىپ ، قىزىپ كەتكەن كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكىپ تۇرۇپ سورىدى :

ـــ مۇپتى ، بۇنىڭغا قانداق جازا بېرىش كېرەك ؟

بايانتىن بېرى نېمە قىلىشنى ئويلاپ ئولتۇرغان مۇپتى دەرـ
ۇ جاۋاب بەردى :

— مۇنداق قىزىل جاھانگىرلارنى ، ئۇنىڭ ئەۋلاد پۇشتىلىرىنى ئوتقا بېسىپ ، كۆيدۈرۈپ ، كۈلىنى كۆككە سورۇۋېتىش كېرەك ، باتۇر .

ئۇ ئۆز جاۋابىدىن ئوسمانىنى قالتىس خۇشال قىلىۋەتتى . ئويلىغانىدى . بىراق ، ئوسمان ئۇنىڭغا ئالىيىپ قاراپ ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى - دە ، ۋارقىرىدى .

— دۆت ! دۆتسەن... ئۆزۈمىزنىڭ ئەنئەنىلىك جازالىرىنى بىلمەيسەن ، بىلەمسەن ، مۇنداق ئۆزىنى بىلمىگەن مۇناپىقنى ئاتنىڭ قۇيرۇقىغا سۆرىتىپ ئۆلتۈرۈش كېرەك !

باتىرغازى ئاچچىق كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ قاببىاس مۇپتىغا ئېيتتى :

— ھەي ، ئاڭقاۋ مۇپتى ، ئۆز باشلىقىڭغا شۇنچە يىل ئەگىشىپ يۈرۈپ ، تېخىچە ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ئىشنى بىلمەيسەن ، ساڭا ئېچىنىمەن ، ئۇۋال ساڭا بىچارە...

ئوسمان باتىرغازىنىڭ ئۆزىنىمۇ ، مۇپتىنىمۇ مەسخىرە قىلىۋاتقانلىقىدىن جاھىل تەرسالىق بىلەن ۋارقىرىدى :

— ئات قۇيرۇقىغا باغلا !

ھازىر بولغان ئىككى باندىت يۈگۈرۈپ كەتتى . ئوسمان قامچىسى بىلەن ئۇنى بىر نەچچىنى ئۇرۇۋەتتى . قامچا ئىزلىرى لازا سۈيى قۇيغاندەك ئېچىشىپ ، ئاغرىپ كەتسىمۇ ، ئۇ «ۋاي» دەپمۇ قويماي مەردانە تۇراتتى ۋە ئۇ ئاخىرقى سۆزلىرىنى خۇددى تاپانچىنىڭ ئوقىدەك تاراسلىتىپ ئاتتى :

— بىلىپ قويغىنكى ، ئاقساقال ، تارىخ ساڭا ئاللىقاچان ھۆكۈم ئاتا قىلغان ، ساڭا ئىككى يول بار ئامال يوقكى ، ھەر ئىككىسى ئۆلۈم يولى . بىرى ، سەن ئۆزۈڭنى ھازىرلا گومىداڭنىڭ قۇچىقىغا ئاتىسەن ، كېچىكىپ يوق قىلىنىسەن ، بىراق نامەردلىك بىلەن ئۆلگەن بولىسەن ؛ يەنە بىرى بىزگە قارشى ئاتلىنىپ چىققان ئىكەنسەن ، بىز بىلەن ئاخىرغىچە ئېلىشىپ

ئۆلگۈنۈڭ تۇزۇك . ئۇنداقتا بۇرۇنراق ئۆلسەن ، لېكىن ھەر-
ھالدا مەردلىك بىلەن ئۆلگەن بولسەن ، قايسىنى ماقۇل كۆرد-
سەن ، قېنى ، ئۆزۈڭ تاللا !...

بۇ گەپ ئوسمانىنىڭ جان ـ جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى ۋە تەرى
تۇرۇلدى ـ دە ، بۇيرۇقىدىن يالتىيىپ ، قۇيرۇقىغا چىگىش
ئۇچۇن ئېلىپ كەلگەن ئاتقىمۇ قارىماي ، باتىرغازىنى ماڭزىرى
بىلەن ئېتىۋەتتى . نېرىدىكى ياغاچ ئۆينىڭ يوچۇقلىرىدىن ئۇنى
پۇتۇنلەي ئاشكارا كۆرۈپ تۇرغان يەنە بىر تۇتقۇن ۋارقىرىۋەتتى :

ـــ ئىپلاس قاتىللار ! ئاھ ... باتىرغازى !...

قارىغاينىڭ يېنىدا قېلىن كىرپىكلىرى كۆزىنى يېرىم ياپ-
قان ، يۈزى ئاپئاق ، بۇرنى ئېقىپ چۇشكەندەك چىرايلىق گۈزەل
قازاق يىگىتى باتىرغازى ئوتىدىسىغا ياتاتتى . قارىغاي شاخلىرى
ئارىسىدىن چۇشكەن قۇياش نۇرلىرى ئۇنىڭ يۈزلىرىدە ئويناي-
تى ، تاغ شامالىلىرى پېشانىسىگە يېيىلغان چاچلىرىنى سىلاپ
يەلپۈپ ئۆتمەكتە ئىدى .

ئوسمان ئۇنىڭغا تىكىلىپ ئۇزاق قارىدى ۋە بېشىنى لىڭشە-
تىپ تۇرۇپ ، ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلىدى :

ـــ كېلىشكەن يىگىت ئىكەن ، ئامال يوق ، ئۆزىگە ـ ئۆزى
ئۆلۈم بۇيرۇدى . ياشلىقىنىڭ قەدرىنى بىلمىدى... ـــ ئۇ بىر-
دىنلا باتىرغازىنىڭ يۈرىكىگە نەشتەردەك سانجىغان سۆزلىرىنى
ئويلاپ قالدى ـ دە ، بىر نەرسىدىن سەسكىنىپ كەتكەن ئادەمدەك
ئەندىكىپ ۋارقىرىۋەتتى :

ـــ بۇ ئوتىماغانىنى ئاپىرىپ تاشلا !... ئۆلۈكىنى قاغا قوز-
غۇنلار يېسۇن !

باتىرغازىنى ياغاچنى سۆرىگەندەك سۆرەپ ئېلىپ كەتتى .

ـــ ئەمدى ھازىر ۋارقىرىغان سارتنى ئېلىپ چىق ، ـــ
دېدى ئوسمان كۆتەك ئۇستىدە ئولتۇرۇپ .

جازالاش ئۆيىدىن تۇتقۇننى ھەيدەپ چىقتى . جازالاش ئۆيە-

نىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرگەن بۇغداي ئۆڭلۈك ، دۇپدۇگلەك قارا كۆزلۈك ، ئۆڭسىلى ئۆچكەن كىچىك بىر بالا تۇتقۇننى كۆرۈپ تۇرغان ئورنىدا تۇرۇپلا قالدى . ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرى لىق ياش ئىدى . تۇتقۇن بالىغا بىر قاراپ قويدى ـ دە ، ئۆتۈپ كەتتى ۋە كۆتەك ئۇستىدە ئولتۇرغان ئوسمانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى . ئوسمان ئېغىر خىيالدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا قارىدى :

ـــ ماڭا باش ئېگەمسەن ياكى سەنمۇ ئاۋۇنىڭغا ئوخشاش ئۆلۈمگە ماڭامسەن ؟... دەپ سورىدى ئوسمان ، ـــ گەپ قىل ، كېكەشتەك تۇرىسەنغۇ !

ـــ باش ئېگىش ؟ ـــ ئاچچىق كۈلدى تۇتقۇن ، ـــ ئەلۋەتتە ئۆلۈمگە ماڭىمەن ، ـــ ئۇنىڭ ئاۋازى مەردانە ئىدى ۋە ئوسمانغا قارىماي سۆزلەيتتى .

ئوسمان ئۇنىڭ بېشىدىن تارتىپ تا ئايىغىچە ـــ تونۇغۇسىز دەرىجىدە ئىششىپ كۆكىرىپ كەتكەن يۈزلىرىگە ، يول ـ يول بولۇپ تىتىلغان بەدەنلىرىگە ، قۇلاق چۆرىلىرىدىن تامچىلاپ چۈشۈۋاتقان قانلىرىغا ، ياش يۈقى كۆزلىرىگە قارىدى ـ دە ، بېشىنى ئېغىر ھالدا لىڭشىتىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى :

ـــ سېنىڭ شۇنچە قىيناشقا چىداپ سىر بەرمىگىنىڭ ئاخىر سېنى ئۆلۈمگە ئېلىپ بارىدۇ ، ياش ئىكەنسەن ، خەير ، لېكىن بىزدىن رەنجىمە يىگىت... يىغلىغىنىڭ ئەمدى بىكار ...

ـــ مەن سېنىڭ قىيناشلىرىڭغا يىغلىغىنىم يوق ، ئۆزۈمنىڭ ئۆلۈمگە ماڭغىنىمغىمۇ يىغلىغىنىم يوق ، پەقەت جەڭگىۋار سەپدىشىمنىڭ بىئەجەل ئېتىلغىنىغا يىغلىدىم . بۆرى ـ يىرتقۇچ ھايۋان ، لېكىن سەن ئۇنىڭ بالىسىنى ئېتىپ باققىنا ، ئۇ قانداق يىغلايدىكىن ، مەن ـــ ئادەممەن ـ دە ، ئادەمدە ئېچىنىش ، ئەلەم تۇيغۇلىرى بولمامدۇ ، ئىنساندا دوستقا مېھىر ـ مۇھەب-

بەت ، دۇشمەنگە غەزەپ - نەپرەت بولمىسا ، ئۇنى قانداقمۇ ئادەم دېگىلى بولسۇن ؟ !

ـــ سۆزۈڭ ئورۇنلۇق يىگىت ، دېدى ئوسمان ۋە ئەتراپتا تۇرغانلارغا كايىپ يەنە مۇنداق دېدى ، ـــ كۆردۈڭلارمۇ ، قو-لۇڭغا قورال ئالساڭ مانا مۇشۇنداق جەڭچى بول ، بولمىسا يوق بول ! بىر ئېغىز سىر بەرمەي بەرى ئۆلۈمگە كېتىپ بارىدۇ ، بۇلار قانداق ئەسىر ؟ بىزنىڭكىلەر قانداق ئەسىر ؟ بىزنىڭ بەرى سىرىمىزنى ئېيتىپ بولغان ، بەرى ئۆلۈمدىن قورقىدۇ ، بەرى توخۇ يۇرەك ، شۇنىڭ ئۈچۈن تاغمۇ تاغ ، چۆل-مۇ چۆل قېچىپ - پېتىراپ يۇرۇشىسەن··· ھەي يىگىت ، ـــ دېدى ئوسمان تۇتقۇنغا ، ـــ بىزگە ئېيتمىدىغان ئاخىرقى سۆزۈڭ بارمۇ ؟

ـــ بار ، ـــ دېدى تۇتقۇن قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ، ـــ مېنى تېزرەك ئاتقۇزۇۋەت !···

ـــ يارايسەن ، مانا بۇمۇ بىر مەردلىك ، خوش ، بالا ، بايىقىسى باتىرغازى دېگەن قازاق ئىدى ، سەن سارتىنىڭ ئېتى نېمە ؟

ـــ مېنىڭ ئېتىم نادەم ، ناسىر دېگەن ئۆمۈر بويى ئادالەت-سىزلىككە بوي بەرمىگەن باتىراقنىڭ بالىسىمەن !

ـــ يارايسەن ، بايىقى ئىككىنىڭ نامى مېنىڭ قوشۇنۇم ئىچىدىمۇ ياشايدۇ ، ـــ ئۇ نادەمگە مىلتىقىنى تەڭلەپ تۇرغان لەشكىرىگە بۇيرۇق قىلدى ، ـــ بار ، ئات ، ئاشۇ قىرغا ئاپىرىپ ئات ، ساينىڭ تاپىنىغا چۈشۈپ كەتسۇن ، ئۆلۈكىنى قاغا - قوزغۇنلار يەپ كەتكۈچە ئېقىپ كەتسۇن .

نادەمنى ساينىڭ قىرىغا ئاپاردى - دە ، ئاتتى . ئۇ ئىككى پاي ئوق بىلەن يىقىلىپ ، راست دېگەندەكلا ساينىڭ تاپىنىغا يۇمىلاپ چۈشۈپ كەتتى .

خۇددى ئاسماندىن چۈشكەندەكلا ساينىڭ قىرىدا پەيدا بولغان ئون ئۇچ - ئون تۆت ياشلار چامىسىدىكى بىر بالا قان تامغان

ئىزنى بويلاپ تۆۋەنگە چۈشۈشكە باشلىدى . ئۇمۇ دومىلاپ دېگۈ-
دەك ساينىڭ تاپىنىغا چۈشتى ـ دە ، ھاسىراپ ئەتراپىغا قارىدى .
ئۇ سۇندىڭ تۆۋەن ئېقىمىدا ، دولقۇنلىنىپ ئېقىۋاتقان تاغ
سۈيىدە ، بايىقى ئېتىلغان ئادەمنىڭ ئېقىپ كېتىپ بارغانلىقىنى
كۆرۈپ قالدى ! ئۇ ئۈچقاندەك يۈگۈرۈپ ئۇنىڭغا تېز يېتىشۋال-
دى . قولىغا تاياق ئېلىپ سۇغا چۈشتى . ئۇنىڭ تىزىغا كەلگەن
سۇنىڭ ئېقىمى تېز ئىدى . ئۇ سۇ ئىچىدە تاياقنى تايىنىپ يۈرۈپ
لاكاسلاپ قالغان نادەمنى سۈدىن سۈزۈپ ئالدى ـ دە ، قاشقا
ئېلىپ چىقتى . بالا تېزلىك بىلەن ئۇنىڭ بېشىنى تۆۋەن قىلىپ
ساقىتقانىدى . ئاغزى ـ بۇرنىدىن بۇلدۇقلاپ سۇ ياندى . ئۇنى
ئوڭدىسىغا ياتقۇزۇپ ئۇياق ـ بۇياققا ئېغىتتى ، قوللىرىنى بىر
ئۇياققا ـ بىر بۇياققا تاشلاپ خېلى ئۇزاق ھەركەتلەندۈردى .
ئاندىن پۇتىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ پۈكۈپ ، يەنە ھەركەتلەندۈر-
مەكچى بولغانىدى «ۋاي··· » دېگەن ئاۋاز چىقتى . شۇ چاغدىلا
بالىنىڭ كۆزىدىكى پەرىشانلىق يېتۈپ يۈزىگە تەبەسسۇم يۈگۈر-
دى . بالا ئەمدى ئۇنىڭ ئوق تەگكەن يېرىگە سەپسالدى : بىرىنچى
ئوق مۇرە سۆڭىكىنىڭ ئاستىدىن كىرىپ ، تاغاقنىڭ يۇقىرى
تەرىپىنى تېشىپ ئۆتكەن . ئىككىنچى ئوق تىزىنىڭ تۆۋىنىدىكى
بۇلجۇڭ گۆشنى تېشىپ كەتكەنىدى . ئوق تەگكەن يەردىن تېخە-
چىلا قان سۈس ئېقىپ تۇراتتى . بالا كۆڭلىكىنىڭ ئالدى پېشىنى
«جارتلا» قىلىپ يىرتتى . شۇ چاغدا يارىدار نۇرسىز كۆزلىرىنى
كۇچ بىلەن ئېچىپ ، كۆڭلىكىنىڭ بىر پارچىسىنى تۈتۈپ تۇر-
غان كىچىك بالىنى كۆردى ۋە ئۇنى قەيەردىدۇ ، بىر يەردە
كۆرگەندەك قىلدى ، ئاخىرى ئۆزىنى ئېتىشقا ئېلىپ كېتىپ
بارغاندا غىل ـ پال كۆرۈپ قالغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى .
ـــ ئاۋۋال كىيىمىمنى يېشەيلى ، ـــ دېدى ئۇ زەئىپ
ئاۋازدا ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن .
بالا ئۇنىڭ ئوق تەگكەن يېرىنى تېڭىپ بولغاندىن كېيىن ،

ئۇ مۇنداق دېدى :

ـــ قېنى ئەزىمەت ، بىر يەرگە تېز مۆكۈنەيلى ، كۈپكۈندۈزى مۇنداق ئوچۇقچىلىقتا يېتىش خەتەرلىك .

بالا ساينىڭ يۈقىرى تەرىپىدە بىر ئۆڭكۈرنىڭ بارلىقىنى بىلەتتى ، ئۇ يارىدارنىڭ قولىغا تاياق تۇتقۇزۇپ ، ئاندىن ئۇنى يۆلىدى . ئۇ بىر قولى بىلەن بالىنىڭ مۇرىسىگە تايىنىپ ، ئىككىنچى قولىدىكى تاياقنى يەرگە تىرەپ تۇرۇپ قەدەمنى يۆتكىدى . ئۇلار سۇ ياقىسىدىكى چاتقاللىقلار ئارىسىدىن يۇرۇشكە باشلىدى . ئۇ ھەر بىر قەدەمنى ئاۋايلاپ ـ ئېھتىياتلىق بىلەن باساتتى . ئالاھازەل ئۇچ يۈز مېتىردەك ئارىلىقنى باسقاندىن كېيىن ، چاتقاللىقتا ئىلىنىپ قالغان بىر جۈۋا ئۇچراپ قالدى .

ـــ مانا كۆردۈڭمۇ ، ـــ دېدى ئۇ بالىغا ، ـــ بىزگە بۇنى ئاسماندىن پەرىشتە تاشلاپ بەردى .

بالا خۇشاللىقىدا ئىتتىك بېرىپ جۈۋىنىسى ئالدى ـ دە ، ئۇياق ـ بۇياققىغا قارىدى . جۈۋىنىڭ بىر يېڭى ، بىر پېشىنىڭ يېرىمى يوق ئىدى . يانچۇقىدىن ناسۋال سېلىنغان بىر كىچىك بوتۇلكا چىقتى .

ئۇلار ئېغىر چامداپ سەپىرىنى داۋام قىلدى . ئۇنىڭ مانا ئەمدىلا بالىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى ، نېمە ئۈچۈن ئۆزىگە خەيرخاھلىق قىلىۋاتقانلىقىنى بىلگۈسى كېلەتتى :

ـــ مېنىڭ يول باشلىغۇچىۋم ، ئەمدى تونۇشايلى ، ئىسمىڭ نېمە ؟ ـــ دېدى ئۇ بالىغا قاراپ .

ـــ تاۋقىش .

ـــ مېنىڭ ئىسمىم نادەم ، كىمنىڭ بالىسى سەن ؟

ـــ مۇلداغەلىنىڭ .

ـــ دادالىڭ نەدە ؟

ـــ دادام ... دادامنى ئۇلار ئېتىۋەتكەن ... نادەم ھەيران بولۇپ سورىدى ؟

ـــ كىم ئېتىۋەتكەن؟
ـــ سىزنى قىينىغان باندىتلار.
ـــ ھە، مۇنداق ـ دە.
ـــ باندىتلار قايسى كۈنى سىلەرنىڭ بىر ئادىمىڭلارنى تۇتۇۋېلىپ، باغلاپ ئەكەلدى، سىزدىن سورىغان سوئاللارنى ئۆـ نىڭدىنمۇ سورىدى، ئۇ پەقەت سۆزلىمىدى. جاۋاب ئالالمىغاندىن كېيىن، تۆمۈرنى قىپقىزىل قىزىتىپ، مېنىڭ دادامغا: «ئۇنىڭ كۆكسىگە باس» دېدى...
ـــ دادىڭ باندىتلار ئارىسىدىمىدى؟ ـــ دەپ بالىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ سورىدى نادەم.
ـــ دادامنى ئەسكەر بولمىساڭ، ئېتىۋېتىمىز، دەپ مەجـ بۇرىي ئەسكەرلىككە ئېلىۋالغان، ئوسمانىنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ كۆپى مىلتىقتىن قورقۇپ قوشۇلغانلار، دادام قىزىغان تۆمۈرنى بېسىشقا ئۇنىمىغاندا، باشلىق تاپانچىسى بىلەن دادامـنـى ئېتىۋەتتى...
بالىنىڭ كۆز چاناقلىرىغا تولغان ياشلىرى تامچىلاشقا باشـ لىدى.
ـــ بولدى، كۆڭلۈڭنى بۇزما ئېنىم، دادامنىڭ ئۆلۈمى يامان ئۆلۈم ئەمەسكەن.
ـــ ئادەملەرنى قىينىپ ياشىغۇچە، ـــ دېدى تاۋقىش كۆز ياشلىرىنى يېڭى بىلەن سۈرتۈپ، ـــ ئۆلگەن ياخشى ئەمەسمۇ نادەم ئاغا!
بۇ كىچىككىنە بالىنىڭ سۆزلىرىدىن نادەم قاتتىق تەسىرـ لەندى ۋە ئۇنىڭ يادىغا ئەخمەتجان قاسىمى ئېيتقان مۇنۇ سۆز كەلدى: «ئادەم ئۈرۈش ـ قىيناش ـــ پۈتۈن ۋەھشىيلىك، ھاقارەت قىلىش ـــ يېرىم ۋەھشىيلىك.» بۇ ۋەھشىي، قارا كۆڭۈل ئادەملەرنىڭ مۇناسىۋىتىدىن چىقىرىلغان خۇلاسە، بۇ خۇلاسىنى مۇشۇ كىچىككىنە بالىمۇ چۈشەنگەن. تاۋقىش نادەمـ

نىڭ نەزىرىدە بارغانسېرى ئۇلغىيىپ ، ھۆرمەتلىك ، ئەقىللىق بىر ئادەمگە ئايلىنىشقا باشلىدى . شۇنىڭدىن كېيىن ئىككىسى جىمجىتلىققا چۆكۈپ ، ئاستا ماڭدى . ھاۋانىڭ سوغۇقلۇقىمۇ ، يول ئازابىمۇ ئۇنتۇلماقتا ئىدى .

ئىككى چاقىرىمدىن كۆپرەك ئازابلىق سەپەردىن كېيىن ئۇلار ئۆڭكۈرگە يېتىپ كەلدى . بۇ ئۆڭكۈر ئىككى ئادەملا ئەمەس ، ئۇچ - تۆت ئادەم سىغىدىغىدەك چوڭ ئۆڭكۈر ئىدى . نادەم ھۆل بولۇپ كەتكەن كىيىملىرىنى ناھايىتى تەسلىكتە سالدى . تاۋقىش ئۆڭكۈرنىڭ ئىچىگە جۇۋىنى يېيىپ ، نادەمنى ئاۋايلاپ يانتۇزدى - دە ، ئۇنىڭ كىيىملىرىنى سىقتى ۋە يېيىش ئۈچۈن تاشقىرىغا ئېلىپ ماڭدى .

— توختا ، تاۋقىش ، — دېدى نادەم بېشىنى كۆتۈرۈپ ، — سىرتقا يېيىشقا بولمايدۇ .

تاۋقىش نادەمنىڭ نېمىشقا شۇنداق دەۋاتقانلىقىنى چۈشەنگەنىدى :

— بۇ يەرگە ھېچكىم كەلمەيدۇ ، نادەم ئاغا ، كەينىمىز ئېگىز تاغ ، ئالدىمىز چوڭقۇرلۇق ، بۇ يەردە ھايۋانلار ئىزىدىن باشقا يول يوق .

— ياق ، بولمايدۇ ... بۇ ئىشتا سەن ماڭا بويسۇنۇشۇڭ كېرەك .

تاۋقىش كىيىملەرنى ئۆڭكۈرنىڭ ئاغزىغا يايدى .

نادەم سۇنايلاپ ياتتى . بۇگۈن ئاچلىقنىڭ ئىككىنچى كۈنى ، تۇرۇپ - تۇرۇپ ئۇنىڭ كۆزى قاراڭغۇلىشاتتى ، يۈرىكى تۆۋەن تارتاتتى . بەدىنىدىن قانچىلىك قان كەتكەنلىكىنى بىلمەيتتى ، چىرايى ئاقىرىپ - تاتىرىپ كەتكەنىدى . ھازىرغۇ كۈن ياخشى ، بىراق تاغ ھاۋاسى ئۆزگىرىشچان ، تۇيۇقسىز قار چۈشۈپ كېتىشىمۇ مۇمكىن ، ئۇنىڭ قاپقارا پارقىراپ تۇرىدىغان چىگرىن ئۆتۈكىگە باندىتلارنىڭ كۆزى چۈشۈپ سالدۇرۇۋالغان ، شۇ تاپتا

ئۆزىنىڭمۇ ، تاۋقىشىنىڭمۇ پۈتى يالاڭ ئاياغ . ئۆز قىسمىغا قانداق يېتىۋېلىش ئۈنى قىينايتتى ، ئازابلايتتى...

قاراڭغۇ چۈشۈپ ، ئەتراپتا گويا ئۆلۈم جىمجىتلىقى ھۆكۈم سۈرگەندە ، ئۇلار ئۆڭكۈردىن چىقتى .

— قېنى ، مېنىڭ يول باشلىغۇچىم ، يولۇڭنى باشلا !

ئۇلار كۈن چىقىشقا قاراپ ماڭدى ، ئۇ بىر قولىدا تاۋقىشىنىڭ مۈرىسىنى تۇتۇپ ، ئىككىنچى قولىدىكى تاياقتا تايىنىپ ، قەدىمىنى ئاستا يۆتكەيتتى . تاغ ھاۋاسى سوغۇق ، ئاچچىق شامال ۋىزىلداپ يۈزلەرگە سانجىلىپ ئۆتەتتى . ئۇلارنىڭ يولىغا پەقەت يۇلتۇزلار غۇۋا نۇر چاچاتتى . قەدەملەر ئېھتىيات بىلەن تاشلىناتتى . ئۇزۇندىن بېرى يالاڭ ئاياغ يۈرۈپ باقمىغان نادەم ئايىغىنى ھەر قېتىم باسقاندا ، بىر ئەندىكەتتى . چۈنكى ، ساي بويىدىن ئۆڭكۈرگە كەلگۈچە ، ئۇنىڭ تاپانلىرىدىن سۇ كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن . ئاۋايلىغانسېرى ئوق تەگكەن يەرگە چاتقاللار ئۇرۇلۇپ جېنىنى قاقشاتقان ، شۇڭا ئۇلار بىر سائەتتە ئاران بىر كىلومېتىرەك يول باستى .

ئىككىسى شۇنداق تەمتىلەپ كېتىپ بارغاندا ، يىراقتىن ئات تۇياقلىرىدىن كۆتۈرۈلگەن ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالدى .

— كېلىۋاتىدۇ ، ئاڭلاۋاتامسەن ؟ — دېدى نادەم توختاپ ، — كىم بىلىدۇ ، بىزنىڭ رازۋېدكىچىلارمۇ تېخى...

— يول يۇقىرىدىن ئۆتىدۇ ، — دېدى تاۋقىش ، — سىز ماۋۇ تاشنىڭ ئوستىدە ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ ، مەن بايقاپ كېلەي .

سەن بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنى بۇ كېچىدە تونۇيالامسەن ؟

— نېمىشقا تونۇمايمەن ، كېچىدە كۆرۈنگەن نەرسىنى كۈندۈزى كۆرگەندەك كۆرەلەيمەن ، مەن دادام بىلەن كېچىدە كۆپ قېتىم مال ئىزىدىگەن...

نادەم كۈلۈمسىرەپ بېشىنى لېڭشىتتى .

— ئېيتىپ بېرەيمۇ ؟ — دېدى بالا جىددىي قىياپەتـ

ته ، ـــ سىلەرنىڭ ئادەملىرىڭلارنىڭ ھەممىسىنىڭ كىيىمى ئوخشاش ، ئاتلىرىڭلارنىڭ ئېگەر جابدۇقلىرىمۇ بىر خىل ، يەنە دەپ بېرەيمۇ ؟ ئاتلىرىڭلارنىڭ يۈرۈشى بىر خىل ئەمەس...

بالا شۇنداق دېدى ـ دە ، تېزلا يۈرۈپ كەتتى . ئۇ خۇددى كېيىكلەردەك چاققاللار ئارىسىدىن شۇڭغۇپ ، چەبدەسلىك بىلەن كېتىپ باراتتى . نادەم ئۇنىڭ يۈرۈشلىرىگە زوقلىنىپ رازىمەنلىك بىلەن قاراپ قالدى .

ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاۋازى بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى ، نادەم ئۇمىد بىلەن شۇ ياققا قاراپ تۇراتتى .

تاۋقىش قايتىپ كەلدى :

ـــ باندىتلار ئىكەن .

غەيرەت قىلايلى ، تاۋقىش ، ماڭايلى ، ـــ دېدى نادەم تاياققا تىرىلىپ تەسلىكتە تۇرۇپ .

ـــ مەن ھارمىدىم ، نادەم ئاغا ، سىزگە قىيىن بولدى ، ئەگەر چوڭ ئادەم ، بولغان بولسام سىزنى ھاپاش قىلىپ بۇنىڭدىنمۇ ئىلدام ماڭالايتتۇق .

ـــ غەيرىتىڭگە بارىكاللا ، تاۋقىش ، لېكىن چىداش كېرەك .

سەپەر داۋام قىلدى ، سۇبھى كۆتۈرۈلگەندە ، ئۇلار مېڭىشتىن توختاپ ، تاغ باغرىدىكى بىر دالدىلىق يەرگە كىرىپ ياتتى ، ياخشىسى ، بۇ يەرنىڭ ئالدى قويۇق ئارچىزارلىق بولۇپ ، ئۇلارنى يوشۇرۇپ تۇراتتى .

ھەر ئىككىسىگە قاتتىق ھاردۇق يەتكەن ، ئۇيقۇسىمۇ تازا كەلگەن ، بىراق سوغۇق شامال گۈرۈلدەپ ئۇرۇپ ، ھەر ئىككىسىگىمۇ ئارام بەرمەيتتى . بولۇپمۇ نادەمنىڭ يارىلىرى زىڭىلداپ ئاغرىشقا باشلىدى ، ئاغرىق شۇنچىلىك ئەدىدىكى ، ئۇ جېنىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالدى . بالىغا تۇيدۇرماسلىق ئۈچۈن لېۋىنى چىشلەپ يېتىۋالدى .

— سەن جۇڭنى يېپىنىپ ئۇخلاۋەر تاۋقىش ، مېنىڭ ھېلى ئۇيقۇم كېلىدىغاندەك ئەمەس ، — دېدى نادەم بىر ھازا- دىن كېيىن .

تاۋقىش نادەمنىڭ چىرايىغا سەپسېلىپ يۇزىنىڭ ئاپئاق ئا- قىرىپ كەتكەنلىكىنى ، كۆزلىرىنىڭ تېخىمۇ نۇرسىزلانغانلىقىنى ۋە شۇنچە سۇغۇقتا پېشانىسىدە قوناقتەك ـ قوناقتەك تەر تامچە- لىرىنىڭ پەيدا بولغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ غەيرەت قىلىپ قاتتىق ئاغرىقتا چىداپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى بايقاپ قالدى . بالا خۇد- دى قوقاستا پۇچىلانغاندەك تولغىنىپ كەتتى .

— نادەم ئاغا ، — دېدى ئۇ ئىچى سىيرىلغان ھالدا ، — مەن ساق ، قاراڭە ، سوغۇق شامال ئەدەپ كېتىۋاتىدۇ ، يارىڭىزغا سوغۇق تېگىپ قالسا ، قانداق قىلىمىز ؟... جۇڭنى سىز يېپىپ ئۇخلاڭ .

بىرنەچچە قېتىم زورلاپمۇ بالىنىڭ رايىنى ياندۇرالمىغاندىن كېيىن ، ئاخىر نادەم جۇڭنى يېپىنىشقا مەجبۇر بولدى . ئۇ ئاغرىق ئازابىدا ئۇخلىيالمىسىمۇ ، بىراق كۆزىنى يۇمۇپ تىپتىنچ يېتىۋالدى . بىر كېچە ـ كۈندۈزدىن بېرى تىنىمسىز ھەرىكەت قىلىپ ھارغان بالا ، كۆڭلى ئىمىن تاپقاندىن كېيىن ، تېزلا ئۇخلاپ كەتتى . نادەم ئۇستىدىن جۇڭنى ئېلىپ ، ئۇنىڭ ئۇستى- گە ئاۋايلاپ يېپىپ قويدى . ئۆزى ئاغرىق ئازابىدا تولغىنىشقا باشلىدى . يارىلىرى لوقۇلداپ ئاغرىتتى...

چىدام ـ ئازابنى يېڭىدۇ . چىدامنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلغاد- لار ئۇمىد بىلەن ياشىرىدۇ . چىدامنىڭ بەلگىلىرى كۆپ : ئېغىر ئازابقا قالغاندا ، مەردلىك بىلەن قۇربان بولغانلارنى ئويلاش — بۇمۇ بىر بەلگىسى ، ئۇ ئازابنى ئۇنتۇلدۇرىدۇ ، ئادەمنى ھاياجانغا سالىدۇ ، تېتىكلەشتۇرىدۇ ، غەيرىتىنى ئاشۇرىدۇ ۋە ئۇمىدلەندۇ- رىدۇ . نادەمنىڭ يادىغا باتىرغازى كېلىش بىلەن ئۇ جېنىنى قاقشىتىۋاتقان ئاغرىق ئازابىنى ئۇنتۇشقا باشلىدى . ئۆلۈمگە تىك

قادىلىپ تۇرۇش ، زورلۇق بىلەن ئۆلۈم ئاتا قىلىۋاتقانلارغا قادا-
لىپ قاراش ۋە ئۇلارنى مەنستىمەي ، مەسخىرە قىلىش ، ئۆلۈم-
دىن ئۇستۈن تۇرىدىغان سۆزلەر بىلەن ئۇلارنىڭ يۈرىكىنى زەخە
قىلىش ئۇنىڭ سەپدىشىدىكى ئەڭ ئالىي خىسلەت ۋە ئەڭ ئالىي
چىدام ! «ئىنسانلار دۇنياغا ياخشى ياشاش ئۈچۈن كېلىدۇ ،
ئۇنىڭغا ئېرىشىسە ، خۇشال بولىدۇ ، ـــ دەيتتى نادەم ئۆز -
ئۆزىگە پىچىرلاپ ، ـــ لېكىن شۇنداق ياشاش يولىدا گېزى
كەلگەندە قۇربان بولۇشقا رازى بولۇش ـــ بۇمۇ خۇشاللىنارلىق
ئىش . مەن ئۆزۈمنى ، باشقىلارنى خۇشال قىلىش ئۈچۈن ياشاۋا-
تىمەن ، باتىرغازى شۇنداق ياشىدى ، ئۇنىڭ قىسمىتىدىن سەۋ-
داشلىرى قايغۇرسىمۇ ، خىسلىتىدىن خۇشال بولىدۇ . شۇ تاپتا
رەيھاننىڭ بىر كۆزى ياش ، بىر كۆزى قاندۇر ، سەپداشلىرىم
قايغۇر ۋۇاتقاندا ، دۇشمەنگە باش ئەگمەي ، مۇشۇ ئازابلىق يۈرۈش-
تە ئۆلۈپ كەتسەم ، ھەممىسى تېخىمۇ قايغۇرىدۇ ، لېكىن ئاخىر-
قى نۆۋەتتە خۇشال بولىدۇ ، چۈنكى مەن ئىنسانلارنىڭ خۇشال ـ-
قى ئۈچۈن ئېگىلمەي ياشىدىم ـ دە ! ئەگەر ۋاپاسىجاندەك ياشى-
غان بولسامچۇ ؟ ھەممىسى لەنەت ئوقۇيدۇ . ئۇنداق ياشاشنىڭ
نېمە قىممىتى ؟ !... ئاپام مېنى سادىر پالۋاندەك ياشا بالام ،
دېگەن ئەمەسمىدى ، ئاپامنىمۇ رازى قىلمىسام ، بالىلىق قەرزىم
نەدە قالىدۇ ؟ !... »

نادەم شۇنداق خىياللار بىلەن چۈشكىچە ئۇخلىيالمىدى ،
ئاغرىق ئازابىنىمۇ سەزمىدى . چۈشتىن كېيىنلا كۆزى ئاران
ئىلىندى . بىراق ، تاۋقىش ئويغىنىپ كەتتى . ئۇ جۇۋىنىڭ ئۆزى
ئۈستىدە تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۆزىگە قاتتىق خاپا بولدى :
نېمىشقا مەن يېپىنىۋالدىم ـ ھە ؟ بايا زورلىغاندا ماقۇل دەپتى-
مەن ـ دە ، ئىسىت ، مېنىڭ نەرسەم ئادەم ؟ ، بالا جۇۋىنى ئېلىپ
نادەمگە ياپقاندا ، ئۇ كۆزىنى ئاستا ئاچتى :

ـــ نېمە قىلىۋاتىسەن تاۋقىش ؟ ـــ دېدى نادەم بېشىنى

كۆتۈرۈپ ، تاۋقىشنىڭ قاپاقلىرى تۈرۈلگەن ، چىرايىدىن خاپە-چىلىقى مانا مەن چىقىپ تۇراتتى .

— مەن ئادەم ئەمەسكەنمەن ، — دېدى ئۇ يەرگە قاراپ .

نادەم ئۇنىڭ نېمىگە خاپا بولۇۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ كۈلدى :

— ئۆزۈڭگە - ئۆزۈڭ ئورۇنسىز خاپا بولۇۋاتىسەن ، تاۋقىش ، سەن ئۇخلاپ قالغاندا مەن يېپىپ قويغان .

بالا جىمىپ قالدى .

نادەم ئۇسسۇزلۇقتىن قۇرۇپ ، گەز باغلاپ كەتكەن لەۋلەرنى يالاپ قويدى . لېكىن ، تىلىدا لەۋلىرىنى نەملەشتۈرگۈدەك ھۆللۈك يوق ئىدى . تاۋقىش لىپ - لىپ ئۇنىڭغا قارىدى - دە ، جۇۋۇنىڭ يانچۇقىدىن ھېلىقى كىچىك ناسۇال بوتۇلكىسىنى ئېلىپ :

— نادەم ئاغا ، سىز بەك ئۇسساپ كەتتىڭىز ، سىزگە سۇ ئەكېلىپ بېرەي ، — دېدى .

— ئۇسساپ كەتكىنىم راست ، لېكىن سىرتقا چىقىشقا بولمايدۇ .

— سىز ماۋۇ تاشنى ئاغزىڭىزغا سېلىپ ، تىلىڭىز بىلەن ئۈياق بۇياقتا ئايلاندۇرۇڭ ، ئاغزىڭىزغا سۇ يىغىلىدۇ ، مەن ھايال قالماي ئېلىپ كېلىمەن ، تۆۋەندە بۇلاق بار ، — تاۋقىش ئۇرۇقچىلىق ئىككى تاشنى ئۇنىڭغا سۇندى .

— ھاياتىمىز قىلىنىڭ ئۈستىدە تۇرۇۋاتىدۇ ، تاۋقىش ، ئويلاپ ئىش قىلمىساق بولمايدۇ ، يەنە ئۇچ - تۆت سائەتتىن كېيىن قاراڭغۇ چۈشىدۇ . مەن ھازىر بۇ ئۇسسۇزلۇققا چىدىيالايمەن ، مۇنۇ ئامالىڭ بولىدۇ ، ئەكە تېشىڭنى .

نادەم ئۇلۇغ - كىچىك تىندى - دە ، بېشىنى تاشنىڭ ئۈستىگە ئاستا قويدى . تاۋقىش جۇۋۇنى ئۇنىڭ ئۈستىگە ياخشىلاپ يېپىپ قويدى . سوغۇق شامال ئەدىمەكتە ، ھاردۇق يەتكەن ،

ئەتىدىن بېرى ئاغرىق قاتتىق قىينىغان نادەم ، جۇڭنىڭ ئىسسىق قىدا ئارام ئېلىپ يېتىپ ئۇخلاپ قالدى . تاڭقىش ، شۇ چاغدىلا ھېلىقى ناسۇال بوتۇلكىسىنى ئېلىپ ، ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، تۆت ئەتراپقا تازا زەن قويۇپ قاراپ چىقتى ، ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنمىگەندىن كېيىن ، تۆۋەنگە ئىتتىك چۈشۈپ كەتتى . ئۇ ئۆزىمۇ ئۇسساپ كەتكەنىدى . بۇلاق تۇۋىگە كېلىپ ، ئاۋۇال ئۆزى ئوچۇملاپ تۇرۇپ ، سۇزۇك بۇلاق سۇيىدىن قانغۇدەك ئىچتى . ئاندىن بوتۇلكىنىڭ ئىچىگە لاي تىقىپ ، ئۇنى قايتا ـ قايتا يۇيۇشقا باشلىدى .

ـــ كىم سەن ! ...

ئويلىمىغان يەردىن تۇيۇقسىز چىققان بۇ قوپال ئاۋاز بالىنى چۆچۈتۈپ مەڭدىتىۋەتتى . ئۇ بوتۇلكىنى لايغا پاتۇرۇپ قويۇپ ئورنىدىن تۇردى . ئۇنىڭ كەينىدىن ـــ ئەللىك مېتىردەك يىراقلىقتا مىلتىقىنىڭ ئىستوۋۇلىنى يەرگە قارىتىپ تېقىمدىۋالغان ، بېشىغا قۇيرۇقلۇق قۇلاقچا كىيگەن ئاتلىق باندىت ئەسكىرى تۇراتتى .

ـــ بۇ ياقتا نېمە قىلىپ يۈرگەن بالىسەن ؟

تاڭقىش ئەمدى ھودۇقماي جاۋاب بەردى :

ـــ موزاي ئىزدەپ يۈرىمەن ، ئاغا ، سىز كۆردىڭىزمۇ ، ئالا موزاي ، بويىندا قىسقاچۇلۇڭۇرى بار ؟

ـــ موزىيىڭ بۇياقتا نېمە قىلسۇن ، سۇدىن قانداق ئۆتىدۇ ؟

ـــ بىزنىڭ موزاي ناھايىتى يامان ، قايسى كۈنى مۇشۇ يەردىن تېپىپ ، ھەيدەپ كەتكەنىدىم .

ـــ قوي ئەخمەق ، كەچ كىرگەندە ئۆزى بارىدۇ .

ـــ بۇ ياقتا بۆرە كۆپ ، يەپ قويىدۇ .

ـــ جىندى بالىغۇ بۇ ... ـــ دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە غودۇڭشىپ يۈرۈپ كەتتى ئۇ . ئۇنىڭ قارىسى يىتكەنىدىن كېيىن تاڭ-

قىش بوتۇلكىسىغا سۇ ئالدى ـ دە ، ئورنىدىن تۇردى . بىراق ، ئاسمانغا قاراپ تۇرۇپ قالدى . شامال غەرب تەرەپتىن قاپقارا بۇلۇتلارنى ھەيدەپ كەلمەكتە ئىدى . ئۇنىڭ قاپىقى تۇرۇلدى ، كۆڭلىگە ئەندىشە چۈشتى .

ـــ نادەم ئاغا ، ھاۋا تۇتۇلۇپ كەتتى ، ئەلپازى يامان ، ـــ دېدى ئۇ قايتىپ كېلىپ ، ئاغرىق ئازابىدا ئويغىنىپ كېتىپ ، تاۋۇقىشىنىڭ يوقلۇقىدىن ئەنسىرەپ ، ئەندىشە بىلەن ئولتۇرغان نادەم ، تاۋۇقىشنى كايىشىنىمۇ قويۇپ ، بۇگۈن كېچىدىكى يۇرۇش-نى ئويلاشقا باشلىدى . ئۇنىڭ نۇرسىز كۆزلىرى بىر نۇقتىغا تىكىلىپ قالدى . راست دېگەندەك پۈتۈن ئەتراپنى بۇلۇت قاپ-لاپ ، ئاندا ـ ساندا قار ئۇچقۇنداشقا باشلىدى . بىر دەمدىن كېيىن ، قار ئۇچقۇنلىرى ئۇلارغا شىددەت بىلەن ئۇرۇلۇشقا باشلىدى . ئىككىسى تۇگۈلۈپ ئولتۇردى .

قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتى . يەر يۈزىنى ئاندا ـ ساندا ئاقارتقان قارنى بوران ئۇچۇرۇپ كەتتى ، لېكىن بوراننى ئېلىپ كەتكۈدەك بىرەر كۈچ يوق ، ئۇ ھېلىمۇ شىددەت بىلەن ھۆركىرەپ تۇراۋە-تتى . يۇرۇشنى باشلاش كېرەكمۇ ، يوق ؟ بۇ سوئال ھەر ئىككى-سىنىڭ بېشىنى قاتۇرماقتا ئىدى .

ـــ نادەم ئاغا ، ـــ دېدى تاۋۇقىش خۇددى كۆپنى كۆرگەن كىشىلەردەك تەمكىنلىك بىلەن ، ـــ بۇنداق بوراندا مېڭىش خەتەرلىك ، تاڭغىچە ھاۋامۇ ئېچىلىپ قالار ، بورانمۇ توختا ، ئۇ چاغدا كۈن ئىللىپ قالىدۇ ، شۇ چاغدا ماڭمايمىزمۇ ؟

نادەم بىر مىنۇتلۇق جىمجىتلىقتىن كېيىن مۇنداق دېدى :

ـــ مۇنداق مۆلچەرلەش قىيىن ، تاۋۇقىش ، ئەتە بەلكى بۇنىڭدىنمۇ بەتتەررەك جۇت بولۇپ كېتەر ، تاغ ھاۋاسىغا كېسىپ بىر نېمە دېيىش قىيىن ، ئەمدى بىزنىڭ بىر ئورۇندا ئۇزاق يېتىشىمىزمۇ خەتەرلىك بولۇپ قالدى ، ماڭايلى ، ھەربىرىمىز قە-لىش ئادەمدە ئۈمىد پەيدا قىلىدۇ .

جېنى ئارانلا قالغان نادەمنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان بۇ سۆزلەر بالىنى تېتىكلەشتۈردى :

ـــ بولىدۇ ، ماڭايلى ، ـــ دېدى بالا قەتئىيلىك بىلەن ، ـــ ھايۋانمۇ ئۆز جېنىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن تېپىرلايدىغۇ ، بىز ئادەمغۇ ...

ئۇلار بىر ـ بىرىگە تايىنىپ يالاڭ ئاياغ ئاياغلىرىنى ئاستا يۆتكىدى . ئازابلىق ، ئېغىر يۈرۈش يەنە باشلاندى . بوران توختىغىنى يوق ، كۆز ئېچىش قىيىن ، ئۇلار سەنتۈرۈلەتتى ، مۇدۇرۇپ كېتەتتى . شۇ ھالدا ئۇلار تاپانلىرىنىڭ ئىششىپ كەتكىنى ، يىرىلغانلىقىنى ، قاناۋاتقانلىقىنى ، يىرىلغان يەرلەرگە ئۇشاق تاش پارچىلىرىنىڭ پېتىۋاتقانلىقىنى تۇيمايتتى . مۇندەك دەھشەتلىك كېچىلەردە ، ھەتتا يىرتقۇچ ھايۋانلارمۇ ئۆز ئۇۋىلىرىغا كىرىپ كەتكەندۇ ؟ !... لېكىن ئۇلار قەلبىدە يانغان ئىشەنچ بىلەن مەنزىلگە قاراپ ئىلگىرىلەيتتى .

ئۇلار ۋاقىتنىڭ قانچىلىك ئۆتكەنلىكىنى بىلمەيتتى . يول يۈرۈش بارغانسېرى قىيىنلاشماقتا ئىدى . بەش بارماقنى كۆزگە تىقسىمۇ كۆرگىلى بولمايدىغان قاراڭغۇلۇقتا نادەم تېيىلىپ يىقىلىپ چۈشۈپ ، تېخىمۇ ھالسىراپ كەتتى ...

ـــ مېنى يۆلە ، تېخى بىرقانچە كۈن يول باسقۇدەك مادارىم بار مېنىڭ ... ـــ تاغ بالىسى يىغلىۋېتىشكە تاس قالدى . دۇنيادا شۇنچىلىك چىدامليق ئادەملەر بولىدىكەن ـ ھە !

ئاخىر ئۇلار تاغ باغرىدىكى يوغان بىر قارا تاشنىڭ دالدىسىغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى . ئىككىسى تاشقا يۆلىنىپ ، ئالدىنى جۇۋا بىلەن يېپىپ ، يېقىن چاپلىشىپ ئولتۇردى .

بوران يەنىلا شىددەت بىلەن ئۇرۇلماقتا ، لېكىن تاغ بالىسى بوران توختاپ كەتسىلا يولىمىز راۋانلىشىپ كېتىدۇ ، دەپ قارا كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ ئولتۇراتتى . نادەم كۆزىنى يۇمۇۋالغىنىدى .

تاك قاراڭغۇلۇقىدا بوران توختىدى . تاڭمۇ ئاتتى .

نادەم بىلەن باتىرغازىنىڭ دېرىكىنى ئېلىش ئۈچۈن ئەتراپقا رازۋېدكىچىلار ئەۋەتىلگەنىدى . نىزامىدىنمۇ بىر گۇرۇپپا جەڭچى بىلەن قويۇق دەل ـ دەرەخلىك ساي ئىچىدىن ئالدىدىكى ئېگىز تاغقا تاراسلاپ ئۆرلەپ چىقتى . ئۇ بوينىغا ئېسىلغان دۇربۇننى كۆزىگە تۇتۇپ ، تۆت ئەتراپقا تەكشى سەپسالدى ۋە غەرب تەرەپكە قاراپ تۇرۇپ قالدى . ئۇ يېنىدىكى ھەمراھىغا دۇربۇننى سۇنۇپ :

ـــ قارىغىنا ، ئاشۇ قارىيىپ كۆرۈنگەن بىر پارچە تاشقا تازا زەن قويۇپ قارىغىنا ، مىدىرلاۋاتقان بىزنىڭ نادەم بىلەن باتىرغازى بولۇپ قالمىسۇن يەنە ، ـــ دېدى .

ئىككى ئاتلىق شۇياقتا قاراپ ئوقتەك چاپتى . ھاۋا ئېچىلىغاندىن كېيىنكى سوغۇقتا جۇۋىدىن چىقالماي ، ئەتراپقا مۆلدۈر-لەپ قاراپ تۇرغان نادەم ، ئاتلىقلارنى يىراقتىنلا تونۇدى :

ـــ قارا ، تاۋقىش ! بىزنىڭكىلەر ! ... ئەنە بىزنىڭ-كىلەر ! ! !...

ـــ يېتىپ كەپتىكەنمىزغۇ ! ... ـــ دېدى تاۋقىشمۇ ھايا-جانلىنىپ .

ئالدىدا ئىككى ئاتلىق ، كەينىدىن نىزامىدىن باشلىغان جەڭچىلەرمۇ تاراسلاپ يېتىپ كېلىشتى . نىزامىدىن ئاتتىن چۈشتى ـ دە ، تاۋقىشنىڭ يۆلىشى بىلەن ئاران ـ ئارانلا ئورنى-دىن تۇرغان نادەمگە ئۆزىنى ئاتتى :

ـــ نادەم !... نادەم !... بارمۇ سەن !...

نادەمنى كۆرۈپ جەڭچىلەرنىڭ كۆز چاناقلىرى ئاللىقاچان ياشقا تولغانىدى . ئۇنىڭ چىرايى تېگى ـ تېگىدىن سېرىقداپ قان دىدارى قالمىغان ، مەڭزىلىرى ئۇرۇپ چاپلىۋەتكەندەك ئىچىگە كىرگەن ، قۇلاق چۆرىلىرىدە قان داغلىرى ، پەقەت ھالسىز كۆز-

لىرىنىڭ پىلدىرلىشىلا ئۇنىڭ تېخى ھايات ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى .

ـــ باتىرغازى قېنى ؟ ـــ سوردى پولكوۋنىك تاقەتسىزلىنىپ ، ئۇ ھېچقاچان مۇنداق تاقەتسىزلەنمىگەن...

نادەم تاۋقىشنى كۆرسەتتى :

ـــ مانا ، باتىرغازىنىڭ ئىزباسارى ، ـــ ئۇنىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى ، ـــ ئۇ قۇربان بولدى... ئوسمان ئۆز قولى بىلەن ئېتىۋەتتى...

نىزامىدىنىنىڭ كۆزىدىن ئىككى تامچە ياش ئىختىيارسىز ئېتىلىپ چىقتى ۋە مەڭزىنى بويلاپ ئاقتى... بۇ ئۇنىڭ ئۇرۇش ئىچىدىكى بىرىنچچە يىللىق ھاياتىدىن ئىككىنچى قېتىم يىغلىشى ئىدى .

× × ×

شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىغا غەلىبە خەۋەرلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن كېلىشكە باشلىدى :

ئۇندىرقارادىن خەۋەر :

ـــ بۇ يەردىكى ئوسمان باندىتلىرى بىز بىلەن قاتتىق تىركىشىپ ، كۆپ چىقىم تارتقاندىن كېيىن چېكىنىپ كەتتى !

كورتودىن خەۋەر :

ـــ بۇ يەردىكى باندىتلار ئاساسىي كۈچىدىن ئايرىلىپ ، قوقبارتاسقا چېكىنىپ كەتتى !

قوقبارتاستىن خەۋەر :

ـــ باندىتلارنىڭ تەڭدىن ـ تولىسى يەر بىلەن يەكسان قىلىندى ، ئاز قىسمى قېچىپ كەتتى !

ئۇلانبۇلاقتىن خەۋەر :

ـــ ئۇچ يۈز باندىت يوق قىلىندى ، يۈزدىن كۆپرەكى

ئەسىر ئېلىنىدى ، سەكسەن نەچچىسى يوقاپ كەتتى !

...

ئالتاينىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا بىر كۆرۈنۈپ ، بىر كۆرۈنۈ-
مەي ھەربىر قىلىۋاتقان باندىتلارنىڭ ئاساسىي كۈچى يوق
قىلىنىپ ، بىر قىسىم قالدۇق كۈچلىرى بەيتىككە چېكىنىپ
كەتتى .

بەيتىك باغرى ئوسمانغا خۇددى مېھرىبان ئانا قۇچىقىدەك
تۇيۇلدى ، جېنى يايراپ قۇۋاندى... بەيتىكنىڭ شامالىرى ئۇنى
ئەركىلىتىۋاتقاندەك ، باش ـ كۆزىنى سىلاۋاتقاندەك : قورقما
بالام بۇ پايانسىز يەرلەرنىڭ خوجايىنى سەن ، پەقەت سەن ! جاڭ
باتۇرغا يۆلەنسەڭ ، تىيانشاننىڭ شىمالىي ، جەنۇبىي پۈتۈنلەي
ساڭا تەۋە بولىدۇ ، دەۋاتقاندەك بىلىندى . ئۇ ئەركىن نەپەس
ئالدى ـ دە ، بىرقانچە ئايدىن بېرى خۇددى كۈچلۈك بوراندا
قالغان قامغاقتەك دەشت ـ دالىلاردا دومىلاپ يۈرگەنلىرىنى
ئۇنتۇدى ۋە ئۇمىدلىك كۆزلىرىنى بۇ يەردىن ئىككى يۈز كىلو-
مېتىر يىراقلىقتىكى گۈچۈڭغا ـــ گومىنداڭنىڭ بىرىنچى ئات-
لىق دىۋىزىيىسى تۇرۇۋاتقان جايغا تىكتى . تىكىلگەنسېرى ئۇمى-
دى ئېشىپ ، ئاشۇ ئاتلىق دىۋىزىيە گويا چېپىپ ـ ئۈچۈپ
كېلىۋاتقاندەك بىلىندى ـ دە ، ئۇنىڭ قىيىسىق كۆزلىرى قامى-
شىپ كەتتى...

ئوسمان بەيتىككە چېكىنىپ كەلگەندە ، ئۇنىڭ ئىلگىرى ـ
ئاخىر بولۇپ يېتىپ كەلگەن لەشكەرلىرى مىڭغا يەتمىدى . شۇ-
ڭا ، ئۇ لەشكەر باشلىقلىرىنى يىغىپ مۇنداق دېگەندى :

ـــ ماڭا ئىتائەت قىلغۇچىلار ئالتاي تەۋەسىدە سان ـ
ساناقسىز ، مېڭىڭلار ، مىختا بولۇڭلار ، ماڭا ئەگىشىدىغانلار تېز
يېتىپ كەلسۇن...

«... مەن شېڭ شىسەي بىلەنمۇ ، مۇنۇ قالماقلار[1] بىلەنمۇ

---

① مۇنۇ قالماقلار — تاشقى موڭغۇلىيىنى دېمەكچى .

ئېلىشقان ، ئۇلارنى تىرىكىپىرەن قىلىۋەتكەن ، ـــ دەپ تىت ـ تىت بولۇپ ئويلايتتى ئۇ ، ـــ بۇ قارىلار نېمانچىلا قور-قۇمسىز... خۇددى مەندەك باتۇرلۇق بىلەن ئۇرۇش قىلىدۇ ـ ھە !... »

ئوسمان قوشۇن توپلاش ئۈچۈن تەرەپ ـ تەرەپكە ئادەم ئەۋەتكەن بولسىمۇ ، ئارىدىن ئۇچ ئاي ئۆتكەندە ، قوشۇنلىرى بىر مىڭ بەش يۈزدىن ئاشمىدى . بۇ مۆلچەرىدىن بەك تۆۋەن ئىدى .

ـــ مەن خۇدا يولىدا تەرىقەت يۈرگۈزۈۋاتقان ئادەم تۇرسام نېمىشقا كۆپ كەلمەيدۇ ، ـــ دەپ تېرىككەنىدى ئۇ . لېكىن ، مۇشۇ بىر مىڭ بەش يۈز ئادەمنىڭ ئوزۇقلۇقىمۇ بىر مەسىلە بولۇپ قالدى . شىنجاڭ گارنىزون شتابىغا ، گۇچۇڭدىكى بىرىنچى ئاتلىق دىۋىزىيىگە ئارقا ـ ئارقىدىن قۇتقۇزۇش ئاشلىقى سوراپ تېلېگراممىلار ئەۋەتىلدى . لېكىن ، نېمىشقىدۇ ، ئۇلار بىرجىگىمۇ ئاشلىق ئەۋەتىپ بەرمىدى .

چىگىش خىيالىلاردىن ئارامسىزلىنىپ ، تاش ئۈستىدە ئولتۇرغان ئوسماننىڭ يېنىغا قارا جاباغدىكى ئۇرۇشتا پۈتىغا ئوق تەگكەن لاتىپ ئاسقاقلاپ كەلدى !

ـــ قوشۇنلارنىڭ ئوزۇقلۇق مەسىلىسى قىيىن بولۇۋاتىدۇ ، ئۆسەكە[1] ،قانداق قىلىمىز ؟ ـــ دېدى ئۇ .

ـــ نېمىدىن قورقىسەن ، تاغدا ئاچ قېلىپ ئۆلگەن قازاقنى كۆرگەنمىدىڭ ؟ ئاۋۇ قالماقلارنىڭ مالىلىرىنى ھەيدەپ كەلمەمسەن ، ـــ ئوسمان ئۇنىڭغا بۇرۇلۇپ يەنە مۇنداق دېدى ، ـــ سەن ئىككى پارچە خەت يېز ، بىرىنى ئۇرۇمچى ۋالىيىسى خادۇڭغا ، يەنە بىرىنى پۈتۈن مەملىكەتتىكى قازاقلارغا ، مۇسۇلمانلارغا يېز . ئۇلار نېمىشقا بىزنى قوللىمايدۇ ، كۈچ بەرمەيدۇ ... نېمىشقا مۇسۇلمانچىلىققا يەتمەيدۇ ؟...

لاتىپ ئوسماننىڭ يۈزىگە سەپسالدى : ئۇنىڭ كۆزلىرىنىڭ

---

① ئۆسەكە — ئوسماننى ھۆرمەت ۋە يېقىنچىلىق بىلەن ئاتاش .

نۇرلىرى خۇنۇكلەشكەن ، قارامتۇل چىرايى كۆكەرگەن ، يۈزدىن ئېغىر دەرد ، ھەسرەتلىك ئالامەتلەر چىقىپ تۇراتتى .

ئوسماننىڭ ئالدىغا ياش بىر يىگىت كەلدى :

ـــ ھۆرمەتلىك باتۇر ، سىزنى ئىككى مۇخبىر خېلىدىن بېرى ساقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ .

ـــ ئالدىرىمىسۇن .

لاتىپ ئويلاپ قالدى : مۇشۇ سەرسانچىلىقلارنى ئوسمان ۋە ئۇنى بۇرنىدىن يېتەكلىگەن گومىنداڭ چىقىرىۋاتىدۇ ، نېمىدېگەن قىرغىنچىلىقلار بۇ... مەن بۇنىڭغا قانداق قىلىپ ئەگىشىپ قالدىم ـ ھە ، ئالتايدا دەلىلقان ۋالىي ، مەن مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئەمەسمىدىم ... مانا ئەمدى دەلىلقان بىلەن ئۇرۇشۇۋاتىمىز...

ئۇنىڭ دانىخورەك ۋە پۇرچاقتەك ـ پۇرچاقتەك بۇدۇر ـ چوقۇر باسقان يۈزىنى ئەلەملىك ئۇچقۇنلار قاپلىدى .

ئوسمان ئېغىرنىزلىك بىلەن ئورنىدىن تۇردى .

چېدىر ئىچىدە نەنجىڭدىن كەلگەن ئىككى مۇخبىر ئوسماننى بىر سائەتتىن بېرى ساقلاپ ئولتۇراتتى . ئۇلارنىڭ بىرسى ، قارا قاش ، ئۇزۇن بويلۇقى ئوسماننى ئىككى قېتىم زىيارەت قىلغان ، سۆھبەتلەشكەن بولۇپ ، بۇ ئۇچىنچى قېتىم كېلىشى ئىدى . يەنە بىرسى ، پاكىنەك پۇچۇق بۇرۇنلۇقنىڭ بىرىنچى قېتىم كېلىشى ئىدى .

ـــ سىز سۆزىڭىزدە ئوسماننى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھەيئىتى ياكى ۋالىي دەپ قويماڭ ، ـــ دېدى ئېغىز بويلۇق ھەربىي مۇخبىر ، ـــ ئۇ بۇ ئەمەللەرنى كىچىك كۆرۈپ خاپا بولىدۇ .

ـــ ئەمىسچۇ ؟ ـــ تەئەججۇپلىنىپ سورىدى پاكار بويلۇقى .

ـــ ئوسمان باتۇر ياكى ھۆرمەتلىك باتۇر ، دەڭ .

— ئىلىدا ئىسيان كۆتۈرۈلگەندە ئوسمان : بۇ ئىنقىلاب ، مېنىڭ بۇرۇن قىلغان ئىنقىلابلىرىمغا ئۇيغۇن دەپتىكەنغۇ ، كېيىن نېمىشقا قارشى چىقتى ؟

— مەن ئالدىنقى قېتىمقى سۆھبىتىمدە بۇنى سورىغان ، ئۇ : بۇ كوممۇنىستلار ، دىنسىزلار ھەرىكىتى ئىكەن ، قىزىل جاھانگىرلار ھۆكۈمىتىنى قۇرماقچى ، ئۇنداقتا بويسۇنمايدۇ ، ما-كا ئىتائەت قىلمايدۇ ، مېنىڭ ئالتۇن دەۋرنى يارىتىشىمغا يول قويۇلمايدۇ ، دەپ قارىغان ھەمدە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتە بىر-دىنبىر ئادەم مەن بولىمەن دەپ ئويلىغان بولسىمۇ ، ئەمەلدە ئالتاي-نىڭلا ۋالىيسى بولغان ، شۇنىڭدىن كېيىن قارشى چىققان .

— ئۇنىڭ ئالتۇن دەۋر دېگىنىدىن نېمىنى چۈشىنىش مۇمكىن ؟

— شۇ قېتىمقى سۆھبەتتە ئۇ يەنە : مەن خۇدانىڭ ئەمرى بىلەن ئالتۇن دەۋر يارىتىش ئۈچۈن ، مۇشۇ تۆمۈر دەۋرده تۈگۈل-دۈم ، دېگەن . ئۇنىڭ ئالتۇن دەۋر دېگىنى ھەممىدىن ئۆزىگە ئىتائەت قىلىدىغان ئالاھىدە دەۋر بولسا كېرەك .

— ئۇنداقتا ئوسمان ئىلى ۋەقەسىدىكى ئەخمەتجان ، دىلىل-قانلاردەك ئاساسىي شەخسلەردىنمىدى ؟

— نېمانداق نادانلارچە ئويلايسىز ، ئەخمەتجان دېگەن كاتتا بىلىملىك ، يېتىشكەن سىياسەتچى ، ئۇستا دىپلومات . جاڭ جۈ-جۇڭ ئەپەندى ئۇ تالانتلىق ئادەم دەپ ماختىغان . دىلىلقانمۇ ئوقۇمۇشلۇق ، ھەربىي تاكتىكىغا ماھىر گېنېرال . ئوسمان دې-گەن ساۋاتسىز ، قارا قورساق ئادەم ، پەقەت ئۇ جۈرئەت — قورقۇمسىزلىقى ، مەرگەنلىكى ، ئاتقا ماھىر — چەبدەسلىكى بە-لەن داڭ چىقىرىپ ئالتاي خەلقىنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان··· كېيىن ئىلىدىن يۈز ئۆرۈپ ئالتاينى بېسىۋالغاندا ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتىن ئاشلىق سورىغان ، بۇرھان ، داڭ بىگاڭلار ئايروپە-لان بىلەن ئالتايغا بارغاندا ، ئالتاي خەلقى ئۇنىڭ قاتىللىقى —

بۇلاڭچىلىقىدىن نۇرغۇن شىكايەتلەرنى قىلغان ، شۇ ماتېرىياللار-
نى ئۇلار ئۇرۇمچىگە ئالغاچ كەلگەن . مەن ئوسمان قەبىلىسىنىڭ
ئەھۋالىنى سورىغاندا ئۇ : پۇتۇن شىنجاڭدىكى قازاقلار مېنىڭ
قەبىلەم ، مېنىڭ بالىلىرىم كۇن چىقىشتىكى ئۇلاستايدىن[1] تار-
تىپ ، كۇن پېتىشتىكى ئالمۇتىغىچە بولغان ھەممە يەردە بار ،
ئون تۇمەندىن ئاشىدۇ ، دېگەندى . قاراڭ ، بىر تۇمەننىڭ ئاران
ئون مىڭ ئىكەنلىكىنى بىلمەيۋاتقان ئادەمنى قانداقمۇ ئەخمەد-
جان ، دەلىلقانلار بىلەن تەڭلەشتۇرگىلى بولسۇن...

ئىككى مۇخبىرنىڭ سۆھبىتى تازا قىزىۋاتقان چاغدا ، چې-
دىرغا بىرقانچە ئادەملىرى بىلەن ئوسمان كىرىپ كەلدى . پۇ-
چۇق بۇرۇنلۇق مۇخبىر ئورنىدىن تۇرۇپ :

ـــ سالام ، ھۆرمەتلىك باتۇر ، سىزنى كۆرگەنلىكىمدىن
ئىنتايىن خۇشالمەن . سىز شۇ تۇرقىدا ئېتىلىش ئالدىدا تۇرغان
ئوقيادەك ھالغا كەپسىز ، ـــ دېدى ئۇ .

ئىككى مۇخبىر چاي ئىچىپ بولغانىدى ، ئوسمان كىرگەن-
دىن كېيىن يەنە چاي تارتىلدى . پاكار بويلۇق مۇخبىر ئوسمان-
نىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىگە سەپسېلىپ قارىدى : ئوسمان ئۇچە-
سىغا پاختىلىق ئۇزۇن چىبەرقوت چاپان ، تېرە شالۋۇر ، پۇتىغا
قوپال ئۆتۈك كىيىۋالغان بولۇپ ، تېرە شالۋۇرنىڭ ئالدىدىن
ماۋزىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . مۇخبىرلار چاي ئىچكەچ ئۇنىڭدىن
ئۆزى قىزىققان سوئاللارنى سوراپ ئولتۇردى :

پاكار بويلۇق مۇخبىر :

ـــ سىز نېمىشقا ئىلى تەرەپ بىلەن ياماڭلىشىپ قالدى-
ڭىز ؟ ـــ دەپ سورىدى .

ـــ نېمىشقا يامانلاشماي ، ـــ دېدى ئوسمان قايناپ ، ـــ
مەن قانچە يىل ئۇرۇش قىلدىم ؟ پەقەت شېڭ شىسەي بىلەنلا

---

① ئۇلاستاي ـــ تاشقى موڭغۇلىيىنىڭ غەربىي ئۆلكىسى .

ئون يىل ئۇرۇش قىلدىم ، تۇنۇگۈن كۆسەي كۆتۈرۈپ چىققان نېمىلەر ، مېنىڭ ئالدىمغا ئۆتۈپ كېتەمدا ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتە نېمىشقا گېپىم گەپ بولىدىغان بىردىنبىر باشلىق بولالمايدىكەن-مەن ؟... قارىلارنى يوقاتسام ، ھەممىنىڭ چوڭى مەن بولالمايدىم ، جاڭ باتۇر ماڭا ۋەدە قىلدى ، مېنىڭ ۋەكىللىرىمگە ئۇ : ئەسلىدە شىنجاڭنى ئوسمان سوربشى كېرەك ئىدى دەپتۇ . جانمقان ، خادىۋاڭلارنى دەمسەن ؟ مېنى قوللىسا ، ياردەم بەرسە ، كۈچ چىقارسا قارشى ئالمەن . بولمىسا ، مەن ئۇلارنى بىلمەيدىم ؟ جانمقان دېگەن شېڭ بىلەن بىرلىشىپ ماڭا نېمە ئەسكىلىكلەرنى قىلمىدى ، خادىۋاڭ دېگەن ئەلەن ۋاڭنىڭ ئورنىنى بېسىپ قالغان دۆت خوتۇن ، يول قويمايمەن .

— سىزنى ماكىنان : سەن جۇڭگولۇقلار ئىچىدىكى جەڭگەرلىك ئەزىمەت دەپتىكەن ، مەنمۇ سىزگە قايىلمەن .

— مەن قارىلارنى يوقىتىشقا جېنىمنى تىكىپ قويدۇم ، كۈچ توپلاۋاتىمەن ، — دېدى ئوسمان قىزىپ سۆزلەپ ، — جاڭ باتۇرغا ۋەكىل ئەۋەتتىم ، ئۇ ئازراق ئادەم ، قورال يۆتكەپ بەرسە ، قايتۇرما ھۇجۇم باشلايمەن .

— مەن سىزنىڭ باتۇرلۇقلىرىڭىزنى يېزىپ ، پۈتۈن مەملىكەتكە تونۇشتۇرىمەن ، سۇرىتىڭىزنى ئالمەن ، — دېدى پاكار بويلۇق مۇخبىر ئۇنىڭغا كۈچ بېرىپ .

ئوسمان تازا قىزىپ سۆزلەپ ، ھەدىسىلا گېنېرال جاڭنى تىلغا ئېلىۋاتقاندا ، ئېگىز بويلۇق مۇخبىر : «ھايات دېگەن نېمە ؟ — دەپ ئويلاپ قالدى ، — مەنسەپ ، مەنپەئەت تالىشىش ، مەنسەپ ، مەنپەئەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىش بولىدىكەنغۇ ، گېنېرال جاڭ ئىلى تەرەپنى ئوسمان ئارقىلىق يوقىتىۋەتسە ، ئۇنىڭ مەنپەئىتى ئىشەنچكە ، كېپىللىككە ئىگە بولىدۇ . ئوسمانغا يۇقىرى مەنسەپ كېرەك ، ئۇ جېنىنى تىكىپ ئۇرۇش قىلىۋاتىدۇ ، بولمىسا ، ئىككىسى تېخى يېقىندىلا ئىت ـ مۇشۇك بولۇپ يۈر-

گەنلەر ئەمەسمىدى ؟ !... »

ئوسمان مىللىي قىسىملارغا قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈش ئۈچۈن ، ئادەم توپلاشنىڭ كويىغا چۈشۈپ ، كۆڭۈلدىكىدەك كۆچكە ئىگە بولالماي ، تىت ـ تىت بولۇپ يۈرگەندە ، ئۇچ پولكنىڭ قوماندانلىقى تاپشۇرۇلغان نىزامىدىن بەيتىككە يۈرۈش قىلىشنىڭ تەييارلىقىغا چۈشتى .

يەنە جەڭگىۋار كۈنلەر باشلانغانىدى .

باھار كۈنلىرىنىڭ بىر ئەتىگىنى نىزامىدىن ئۇچ پولكنى باشلاپ يولغا چىقتى . پۈتۈن تەبىئەت جانلىنىپ ، باھار قۇشلىرى ئۇچ ئاتلىق پولكنىڭ ھەيۋەتلىك يۈرۈشىنى تەبرىكلىگەندەك سۈزۈك ئاسماندا پەرۋاز قىلاتتى ۋە كۆكەرگەن دەرەخ شاخلىرىدا ۋىچىرلىشىپ تىنماي سايرىشاتتى...

ئۇچ پولكتىن بىر ھەپتە بۇرۇن يولغا چىققان ئۇچ رازۋېدكىچىلار ۋۇزۇودى پولكلار بىلەن يولدا ئۇچراشتى . ئۇلار قايتقاندى .

ـــ يولداش پولكوۋنىك ، ـــ دېدى رازۋېدكىچىلار كومانىدىرى ، ـــ باندىتلار جەنۇبقا ـــ گۇچۇڭغا قاچتى !

نىزامىدىن يېرىم مىنۇتتەك جەنۇب تەرەپكە قاراپ قالدى ۋە چوڭقۇر بىر نەپەس ئالدى ـ دە ، مۇنداق دېدى :

ـــ گومىنداڭنىڭ بىزگە سالغان ئۇچ توزىقى يەر بىلەن يەكسان قىلىندى ! قارا شەھەر تەرەپتىن سالغان توزىقى ئاللىقاچان بىتچىت قىلىنغان ، ساۋەندىن سالغان توزىقمۇ تارمار قىلىنىپ ، قالىبەك چەت ئەلگە قېچىپ كەتتى ، ئالتايدىن سالغان توزىقى ئاساسىي جەھەتتىن بەربات بولۇپ ، ئوسمان ئۇر ـ ئۇرغا قالغان چاشقاندەك ھالغا چۈشۈپ ، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايونغا قېچىپتۇ . ئالتاي ۋىلايىتى ، پۈتۈن ئۇچ ۋىلايەت باندىتلاردىن تولۇق تازىلاندى !

قۇياشنىڭ ئالتۇن نۇرلىرى نىزامىدىنىڭ ۋە كوماندىر ـ

جەڭچىلەرنىڭ يۈزلىرىدە ئوينىماقتا ، باھار شامالىنىڭ ئىللىق پۇراقلارنى نەلەردىندۇ ئېلىپ كېلىپ ، ئۇلارنىڭ دىماغلىرىغا ئۇرماقتا ئىدى . ئاسمان سۈزۈلۈپ ، ئۇنىڭ زەڭگەر رەڭ يۈزى ئېچىلغان ، دالا گۈللىرى مەيىن تاغ شامىلىدا يەلپۈنۈپ ، كۆز-لەرنى قاماشتۇراتتى . قاپتال - قاپتاللاردا ياشىرىپ تۇرغان قارىغايلار ھادىس گۈزەل ۋە ھەيۋەتلىك تۇس ئالغان . قۇياش نۇرلىرىدا چىمىرلاپ ئېقىۋاتقان تاغ سۇلىرىنىڭ شارقىراشلى-رى ، باھار قۇشلىرىنىڭ چۇرۇقلىغان يېقىملىق ئاۋازلىرى كۆ-ڭۈللەرنى ئاللىقاياقلارغا ئېلىپ كېتەتتى ... بۇ ئالتاينىڭ گۈزەل باھارى ئىدى .

ئون توققۇزىنچى باب

ئۇ ئۆز ئۆيىگە كەلدى ، نادەممۇ ئانىسىنى يوقلاش ئۈچۈن يېزىغا چىقىپ كەتتى . نىزامىدىن ئۆيىگە كىرىشى بىلەنلا بويىنىدىن ، بېلىدىن قۇچاقلىۋالغان بالىلىرىنى ئەركىلىتىپ سۆيدى ، كىچىك ئوغلىنى كۆتۈرۈۋالدى . ئۇرۇق ئايالى نېمە قىلارىنى بىلمەي ، ياشلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ تۇرۇپلا قالغانىدى .

ئۇ قېلىن كىيىملىرىنى يېشىپ ، پۇتلىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ تامغا يۆلىنىپ ئولتۇردى . ئۆمرىنى بىرنەچچە يىلدىن بېرى زېمىلانكىدا ، ئۇرۇش مەيدانلىرىدا موك يېتىپ ، موك قوپۇپ ئۆتكۈزۈۋاتقان نىزامىدىن مۇشۇنداق ئازادە ئولتۇرۇشنى سېغىنغانىدى . بالىلىرى ئەتراپىغا ئولاشتى :

— دادا ، قاچان كېتىسەن ؟ — بۇ سوئال ھەر قېتىم يېڭى كەلگەن چېغىدا سورىلاتتى .

— ئەتە ئوغلۇم .

— جىق تۇرساڭ بولامدۇ ؟

— ئەسكەرلەرگە ئۆيدە جىق تۇرۇشقا بولمايدۇ .

— مۇشۇ يەردە تۇرساڭ بولامدۇ ، ئىسمەتنىڭ دادىسىمۇ سەندەك كوماندىرغۇ ؟ مۇشۇ يەردە تۇرىدىغۇ ؟

— ھەممىمىز بىر يەردە تۇرۇۋالساق ، دۈشمەنلەر بىزنى يوق قىلىۋېتىدۇ ، بۆلۈنۈپ تۇرساق ، ئۇلار بىزنى ھېچنېمە قىلالمايدۇ ئەمەسمۇ .

ئوغلىنىڭ بالىلىق سوئاللىرى ئۆزگىرىپ تۇراتتى :

— دادا ، سېنىڭدىن چوڭ كوماندىرمۇ بارمۇ ؟

— بار ، ئۇنىڭدىن چوڭمۇ بار .

— بىزنىڭ مۇئەللىم : ئەخمەتجان ئەپەندىم دېگەن ھەممىزنىڭ باشلىقى ، — دېدى .

— شۇنداق ، ئوغلۇم ، ئەخمەتجان ئەپەندىم ئەڭ چوڭ باشلىقىمىز ، دۇشمەن بىلەن ئۇرۇش قىلىۋاتقان جەڭچى - كوماندىرلارنىڭمۇ ، ئىدارىلەردىكى كادىرلارنىڭمۇ ، سېنى ئوقۇتۇۋاتقان مۇئەللىملەرنىڭمۇ رەھبىرى شۇ كىشى ! ئۇ كىشى بىزگە باشچىلىق قىلىپ ، گومىنداڭ دېگەن دۇشمەننى يوق قىلدۇق ، يەنە يوق قىلىمىز . بۇنىڭدىن كېيىن يەنە شۇ كىشىنىڭ باشچىلىقىدا خەلق ياخشى كۆرىدىغان نى - نى ئىشلارنى قىلىمىز ، — ئۇ سۆزلىگەنسېرى ھاياجانلىنىپ ، ئالدىدا سوئال سوراۋاتقان بالىسىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويدى ، — بىز ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ يېتەكچىلىكىدە سىلەر ئوقۇيدىغان تارىخقا يېزىلىدىغان ئۇلۇغ ئىنقىلابنى قىلدۇق ، شۇ تارىخقا ئۇنىڭ سۈرىتى بېسىلىدۇ ، سىلەرلا ئەمەس ، ھەتتا كەلگۈسىدىكى ئەۋلادلىرىمىزمۇ ئۇنىڭ بىلەن پەخىرلىنىدۇ ، ماختىنىدۇ ، غۇرۇرلىنىدۇ !... چۈنكى ئۇ خەلقىمىزنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنى ، كۈچ - ئىدراكىنى ئۆزىگە يىغقان ۋە ئۇنىڭ پارلاق ۋەكىلى... ئۇ ھازىرقى زامان تارىخىمىزدىكى بىر بۈيۈك ئادەم !

دادىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپلا قېلىشقان بالىلىرىنىڭ سوئالى يەنە بېسىلمىدى . ئۇنىڭ ئالدىغا ھەر قېتىم كەلگىنىدە ئەتكۈزۈپ يەيدىغان تاماقنى — لەڭمەن كەلگەن چاغدىمۇ سوئاللار ئۈزۈلمەي گەپنىدى .

تاماقتىن كېيىن بالىلىرى يەنە ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى . ئايلاپ ئەمەس ، يىللاپ ئاران كۆرۈشىدىغان ئاتىغا بالىلار قانمايتتى .

كېچە بىر ۋاقىتلاردا بالىلار ئۇخلاپ قېلىشتى . شۇ چاغدىلا نىزامىدىن ئايالى بىلەن ئائىلە ئىشلىرى توغرىسىدا پاراڭلىغا چۈشتى .

ـــ تاماكا زاۋۇتىغا ئىشقا كىرگىنىمگە ، ـــ دېدى ئايا-
لى ، ـــ ئەمدى بىر ئاي بولدى ، بالىلار تېخى كىچىك...
ـــ ھازىرچە بۇنىڭغا ئامال يوق ، ـــ نىزامىدىن چۈشەندۇ-
رۇپ سۆزلەشكە باشلىدى ، ـــ ھۆكۈمىتىمىز تېخى گاداي ،
شۇنىڭدا قارىماي ، خەلق ئىگىلىكىگە ئاجرانقان پۇلنىڭ ئوتنۇز
پىرسەنتىدىن كۆپرەكى مائارىپقا سەرپ قىلىنىۋاتىدۇ ، كەمبە-
غەللەر قۇتقۇزۇلۇۋاتىدۇ... مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ، بىزگە
چوپلىغا توختىغۇدەك مائاش بېرىلىشى مۇمكىن ئەمەس ، بۇنى
چۈشىنىش كېرەك . ئىشقا كىرگىنىڭ ئوبدان بوپتۇ . بالىلىرى-
مىزنىڭ دەۋرى ـــ ھەر جەھەتتىن يېتىشكەن باي دەۋر بولىدۇ .
نىزامىدىن ئايالىنىڭ مەيۈس قارا كۆزىدىن ، غەمكىن سۈ-
زۈك لېۋىدىن سېغىنىش ئالامەتلىرىنى كۆرگەندىلا ، ئائىلە ئىش-
لىرى توغرىسىدىكى سۆھبەت ئۇزۇلۇپ قالدى .

× × ×

بىر كۈنلۈك رۇخسەت بىلەن يېزىغا چىققان نادەم ئانىسى
بىلەن بىر كېچە مۇڭدىشىپ ، ئەتىسى چۈشتىن كېيىن ، شەھەر-
گە قايتىپ كىردى . ئۇ شەھەرلەرنى ئارىلاپ كېلىپ ، ساي بويى
كۆۋرۈكىدىن ئۆتتى ـ دە ، بۇرۇنقى مىللەتلەر گىمنازىيىسى ،
ھازىر بولسا بىلىم يۇرتى دەپ ئاتىۋالغان مەكتەپنىڭ ئالدىغا
كەلدى . ئېتىنى ئاشخانا ئالدىدىكى موما ياغاچقا باغلاپ ، مەكتەپ-
نىڭ كۈن چىقىشقا قارىغان دەرۋازىسى يېنىغا كەلدى . ئۇنىڭ
كۆزى ئەڭ دەسلەپ ، دەرۋازا بېشىدىكى ۋېۋىسكىغا چۈشتى :
«شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئوتتۇرا دەرىجىلىك مۇتەخەسسىسلەرنى يې-
تىشتۇرۇش بىلىم يۇرتى» . ئۇ بىردىنلا ھاياجانلاندى... مەكتەپ
يىلدىن ـ يىلغا ئۆرلەۋېتىپتۇ ، ئەسلىدە ئۇنىڭ قورقۇمسىز ،
جۇرئەتلىك ئاكىسى نادىرنى ، تەدبىرلىك كوماندىرى ئەنۋەرنى ،

باتۇر سەپدىشى باتۇرغازىنى ، رەيھان ، ئىسھاقلارنى مۇشۇ مەكتەپ يېتىشتۇرگەن ئەمەسمىدى ، پاراسەتلىك پولك كوماندىرى نىزامىدىن ئەپەندى مۇشۇ مەكتەپكە ئوقۇتقۇچىلىق قىلمىغانمىدى ؟... ئۇلار قانچىلىك ئۇلۇغ ئىشلارنى تەۋرەتتى-ھە !... رېشاتكىلار ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاشۇ مەيداندىكى سازلىغان ئوقۇغۇچىلار يەنە نېمە ئىشلارنى تەۋرىتەر...

دەرۋازىدا تۇرغان ئوقۇغۇچى نادەمنى كۆرۈپ ئىتتىك ئۇرنىدىن تۇردى - دە ، چاس بەردى :

— يولداش پودپورۇچىك ! بىرسىنى ئىزدەمسىز ؟

نادەم ئۆزى بىلەن ئوخشاش كىيىمدە ، پەقەت مۇرىسىدە پاگون ، شەپكىسىنىڭ ماڭلىيىدا كاكار بولمىغان بۇ ئوقۇغۇچىنىڭ ئەخلاق - ئىنتىزامغا ھەيران قالدى :

— ھەئە ، — دېدى ئۇ ، — مەن ئوقۇغۇچى ئابدۇقەيۇمنى ئىزدەيتتىم .

— قايسى سىنىپتا ؟

نادەم نېمە دېيىشىنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى .

— دارىل سىنىپىدىمۇ ؟ ئاگرانوم سىنىپىدىمۇ ؟ يا چارۋىچىلىقتىمۇ ؟

نادەم ئوقۇغۇچىنىڭ چاقماقتەك سوئاللىرىدىن تېخىمۇ تەسىرلەندى :

— سىزنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم ، قايسى سىنىپتا ئوقۇيدىغانلىقىنى سورىۋالماپتىكەنمەن .

— قۇرۇلۇش ئىنژېنېرلىق سىنىپىدا قەيىۋەم دېگەن بىر ئوقۇغۇچى بار ، شۇمۇ يا ؟

— يېزىلىق .

— ھە ، مۇنداق دەڭ ، سىياسىي قانۇن سىنىپىدىكى ئابدۇقەيۇم ساۋۇرنى ئىزدەيدىكەنسىز - دە ، ئۇ بار . بىرئاز ساقلاپ تۇرۇڭ ، يولداش پودپورۇچىك ، ھازىر باشلاپ چىقى-

مەن .

ئوقۇغۇچى مەكتەپكە كىرىپ كەتكەندىن كېيىن ، نادەم ئۆز-كەنكى ئىشلارنى ئويلاپ قالدى : ئۇ ۋاڑىسجاننى خادۇك ھارۋا بىلەن مۇشۇ مەكتەپكە بىرنەچچە قېتىم ئېلىپ كەلگەن ۋە ئېلىپ كەتكەن . ئاخىرقى قېتىم مەكتەپ ئىچى تازا ئەنسىزلىككە چۈ-شۈپ ، ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنى تۈت - تۈت قىلىۋاتقان چاغدا كېلىپ ۋاڑىسجاننى ئېلىپ كەتكەن ، بۇ يەردىن يېنىپ رەيھاننىڭ ئۆيىگە بارغان ۋاڑىسجان نادەمنى «بىزنىڭ مالاي» دەپ كەمسىتكەندە ، رەيھاننىڭ ھەققانىي ئەيىبلىشىگە ئۇچراپ ، دەككىسىنى يېگەن... نادەمنىڭ كۆز ئالدىدىن خەنزۇ بازىرىدا گومىنداڭ ئوفىتسېرىنىڭ رەيھانغا زورلۇق قىلغانلىقى ، رەيھان ئۇنىڭ ئۆكتەملىكىگە بىر كاچات ياندۇرغانلىقى ، ئوفىتسېر تاپا-چىسىنى چىقارغاندا ۋاڑىسجاننىڭ ئۇنىڭغا يېلىنىپ - يالۋۇرغا-لىقى «لىپ» قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى . ئۆمۇر دېگەن ئاجايىپ سىرلىق كارۋان ، بىرده قارىسا ، دەھشەتلىك بوراندا قېلىپ ، ھەممە نېمىسىدىن ئايرىلىپ ، ساداسىز ھالدا بېشىنى سېلىپ كېتىپ بارغان ، بىرده قارىسا ، كولدۇرمىلىرىنى جاراڭلا-تىپ ، جۇشقۇن ھالدا ھەيۋەتلىك يۇرۇش بىلەن ئالغا ئىلگىرىلە-ۋاتقان ... ھەي ئۆمۇر ، سەن نېمىدېگەن خىسلەتلىك - ھېكمەت-لىكسەن ، بەزىده ئۆزۈڭنى قەدىرلەشنى بىلمەيسەن - خورلىنىپ تۇگەيسەن ! بەزىده ئۆزۈڭنى قەدىرلەشنى بىلسەن - غۇرۇرلا-نىپ كۇندەك چاقنايسەن ! ئاشۇ كارۋاننىڭ بەزىلىرى ئالقىش ئىپتىخارغا كۆمۈلىدۇ ، بەزىلىرى نەپرەت - لەنەتكە قالىدۇ .

نادەمنىڭ كۆزى مەكتەپ مەيدانىغا چۈشتى . تۆتتىن بىر رەت تۈزۈپ ، سىنىپ - سىنىپلار بويىچە تىزىلىپ ، مارشقا دەسسەۋاتقان ئوقۇغۇچىلار خۇددى ئۆزىنىڭ فرونتلاردىكى ، ئور-مان باغدىكى ، ماناس دەرياسى بويىدىكى جەڭگىۋار سەپلىرىنى ئەسلىتەتتى . ئېھتىمال ، يېقىن ئارىدا يېتىپ كېلىدىغان ماي

بايرىمغا تەييارلىق قىلىنىۋاتسا كېرەك ، ئوقۇغۇچىلار : «سالام ! سالام ! سالام !...» دەپىشىپ ، يەرلەرنى گۈرسىلدىتىپ يۈرۈشمەكتە ئىدى . يېرىم ھەربىي ھالەتتىكى سەپلەر مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرغان كاپىتاننىڭ قوماندانلىقىدا جەڭگىۋار ھەرىكەتلەر ئېلىپ بارماقتا ئىدى .

ئابدۇقەييۇم يېتىپ كەلدى ـ دە ، ئاۋۋال نادەمگە تاق تۇرۇپ چاس بەردى ، ئاندىن ئىككىسى قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى .

— بارمۇ سەن ، نادەم !...

— ياخشى تۇرۇۋاتقانسەن !...

— قانداق شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى سېنى ؟

— ۋەزىپە بىلەن كەلگەن ، — دېدى نادەم يېزىدىشىغا سەمىمىي ھالدا ، — تۇنۇگۈن مەھەللىگە چىققان ، سېنى سۈرۈشتۈرسەم ، بىلىم يۇرتىدا ئوقۇۋاتقانلىقىڭنى ئېيتىشتى . يوقلاپ ئۆتەي دەپ كېلىشىم .

— رەھمەت ئاداش ، — دېدى ئابدۇقەييۇمۇ دوستىغا زوقلىنىپ قاراپ ، — مەكتىپىمىز ئەخمەتجان ئەپەندىمنىڭ تەشەببۇسى ، تەشكىللىشى بىلەن بۇلتۇر قۇرۇلغان . مەھەللىدىن قاسىم ئىككىمىز چۈشكەن ، ھۆكۈمەت ياتاق ، تاماق ، كىيىم ـ كېچەك ، ئوقۇش قوراللىرى بىلەن تولۇق تەمىنلەۋاتىدۇ .

— قاسىم قايسى سىنىپتا ؟

— ئۇ تېببىي مەكتەپتە ، لېكىن ئۇلارنىڭ مەكتىپىمۇ مۇشۇ يەردە .

ئابدۇقەييۇم ھەر خىل ـ ھەر خىل كەسىپتىكى مەكتەپلەر ، تۇرلۇك ھۈنەر مەكتەپلىرى ، كىتابخانا ، قىرائەتخانىلار ، تەنتەربىيە ـ كۆڭۈل ئېچىش ئۆيلىرىنىڭ ئېچىلغانلىقى ھەققىدە زوق بىلەن سۆزلەپ كەتتى . قارا ، — دېدى ئۇ مەيداندا مەش دەسسەۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنى كۆرسىتىپ ، — بىرىنچى مايدا پاراتتىن ئۆتىدىكەنمىز ، ھەر كۈنى چۈشتىن كېيىن ، پارات مەشقى ئۆتكۈ-

زۇۋاتىمىز .

ـــ سىلەرگىمۇ ھەربىي تەلىم بېرىلەمدۇ ، قانداق ؟ ـــ دەپ قىزىقىپ سورىدى نادەم .

ـــ شۇنداق ، ھەربىي دەرسىمۇ ئۆتۈلىدۇ ، بىز زاپاسىتىكى ئوفىتسېرلار ھېسابلىنىدىكەنمىز ، ئەگەر ۋەتەن چاقىرسا ، دەرھال قوليمىزغا قورال ئېلىپ ، سىلەرگە قوشۇلىمىز ، بىللە جەڭ قىلىمىز .

نادەم كۆلۈپ قويدى .

ـــ قانداق ياخشى ئەمەسمۇ ؟

ـــ ياخشى ، ـــ دېدى نادەم ، ـــ دېھقان بالىلىرى بىز ، ھەم قەلەم ، ھەم ئەلەم تۇتالىساق ، ئەلۋەتتە ياخشى ـ دە ، ئۇ چاغدا بىزگە كىم تەڭ كېلەلەيدۇ . خۇددى ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنى تەستىقلىغاندەك پارانقا تەييارلىنىۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ناخشىسى ئاڭلاندى :

قەلەم تۇتساق بىر قولدا ،
ئەلەم تۇتىمىز بىر قولدا .
شان ـ شەرەپ قۇچىمىز ھەردەم ،
چۈنكى ، بىز پارلاق يولدا .

ـــ بىزمۇ كۆنلىرىمىزنى مانا مۇشۇنداق جەڭگىۋارلىق بىلەن ئۆتكۈزۈۋاتىمىز ، ـــ دېدى ئابدۇقەييۇم مەغرۇر ھالدا ، ـــ بىر قارىساڭ ، پارتىدا ئولتۇرۇپ بىلىم ئىگىلەۋاتقان ئوقۇغۇچى بىز ، بىر قارىساڭ ، فرونتقا ھازىرلىنىۋاتقان جەڭچى بىز .

ـــ بىزنىڭمۇ قورالنى سىلەرگە ئۆتكۈزۈپ بېرىپ ئوقۇيدىغان ۋاقتىمىز كېلەر ؟

ـــ ئەلۋەتتە كېلىدۇ ، ئورۇنمۇ ئالماشتۇرارمىز ، لېكىن

شۇ تاپتا ئالدىنقى سەپكە بارساق ، كومانداىرىمىز سەن بولسەن ، بۇ يەرگە كەلسەڭ ، ئوقۇنقۇچىلىق مەن بولىمەن .

شۇ سۆز بىلەن تەڭلا ئىككىسى قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە ئۆز ۋاقتىدا بىر يېزىدىكى ئىككى مالاي ، ھازىر بولسا ، بىرسى ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئوفىتسېر ، يەنە بىرسى سىياسىي قانۇنچى بولۇشقا تىرىشىۋاتقان ئوقۇغۇچى ئىچ - ئىچىدىن ھۆزۈرلىنىپ كېتىشتى .

— يۈرى ياتاققا كىرىمىز ، — دېدى ئابدۇقەييۇم نادەم- نىلىك يېڭىدىن تارتىپ ، — ساۋاقداشلىرىمغا سېنى تونۇشتۇ- راي ، ئۇلار بىلەن تونۇش ، سىرداش ، مۇڭداش .

— خوش ، ئالدىرايمەن ، ھازىر باش شتابقا بېرىشىم كې- رەك ، ئەتە سەھەر يۈرۈپ كېتىمىز ، كۆرۈشكىچە ئامان بول ، — نادەم كۈلۈمسىرەپ قولىنى ئۇزاتتى .

ئىككىسى قەدىرداىلارچە قول سىقىشىپ خوشلاشتى .

× × ×

ئەتىسى ئەتىگەندە ئۇلار يۈك ماشىنىدا شىخۇغا قاراپ يولغا چىقتى . ئابدۇكېرىم ئابباسۇف ، نىزامىدىن ۋە مىللىي ئارمىيە- نىلىك سىياسىي باشقارمىدىن مايور ئۇنۇانلىق بىر كىشى كوزۇپتا كابىنكىغا يۆلىنىپ ئولتۇراتتى . نادەم يەنە بىر پارۇچىك ، ھەر- بىي دوختۇرخانىدىن ساقىيىپ چىققان ئىككى جەڭچى ئۇلارنىڭ ئاياغ تەرىپىدە ئولتۇرۇشتى . بۇ مەزگىلدە غۇلجا خېلىلا ئىس- سىپ ، پاختىلىق چاپانلار ئېغىر كەلگۈدەك بولۇپ قالغان بولسا- مۇ ، ئوچۇق ماشىنىدا كېچىلەپ يول يۈرۈشكە يەنىلا جۇڭا ، پىيىملار ئەسقاتاتتى . ئۇلار پىيىملارنى كىيىپ ، جۇڭلارنى ئاس- تىغا سېلىپ ئولتۇرۇشقانىدى .

ماشىنا بىر خىل گۈرۈلدەپ يۈرمەكتە . ئولتۇرغانلار بىر-

دەم ئوڭ ـ سولغا ، بىردەم ئالدى ـ ئارقىسىغا مۇدۇرۇپ ـ سەنتۇرۇلۇپ كېتەتتى . بۇ يوللار قانچە ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل بولسىمۇ ، تىنچ ، خاتىرجەم ئولتۇرۇشقا ئىمكانىيەت بەرمىسىمۇ ، لېكىن ئولتۇرغانلارنىڭ خىياللىرى بىرنەچچە يىلنىڭ ئالدىغا كەتكەن . ئولتۇرغانلار بىلىدۇ : بۇ يوللار بىرىنچى قېتىم قانلىق جەڭلەر بىلەن بېسىلىپ ئۆتكەن ، ئۇ چاغلاردىكى جەڭگىۋار يۈرۈشلەر ، ئۇرۇشلار ، ئۈيقۇسىز كېچىلەر ، ئۇرۇش ئىچىدىمۇ بولۇنغان مۇھەببەتلىك سۆھبەتلەر ، ھاياتقا قانماي ، پۇخادىن چىقماي ، يۇمۇلماي قېتىپ قالغان كۆزلەر ، كىرىشكەن چىشلار ، قانسىراپ بىمەزگىل سۇلغان يۈزلەر ، دۇشمەن كانىيىنى سىققىنچە قېتىپ قالغان قوللار ـــ بۇلارنىڭ ھەممىسى ئولتۇرغانلارنىڭ خاتىرىسىدە ناھايىتى ئېنىق ھالدا يانماقتا ئىدى . بۇ خىياللار بەزىدە ئۇلارغا خۇشاللىق ـ غۇرۇلۇقنى بەخش ئاتا قىلسا ، بەزىدە ئۇنسىز ئازاب ، چىدىغۇسىز ئەلەم ، چوڭقۇر ئېچىنىشلارنى پەيدا قىلاتتى . ئابدۇكېرىم ئاببباسۇف ئولتۇرغانلارنىڭ غۇيۇلداپ ئۆتۈۋاتقان يوللارغا ـ تاغلارغا ، ئېدىرلىق ـ تۈزلەڭلىكلەرگە ، شېغىللىق ـ قۇملۇقلارغا ، سازلىق ـ قومۇشلۇقلارغا قاتتىق تىكىلىشىدىن ، ئۇلارنىڭ نېمىلەرنى خىيال قىلىۋاتقانلىرىنى چۈشىنىپ ، پاراڭ بىلەن ، گۈڭۈر ـ مۇڭۇر مېڭىشنى دالالەت قىلىشنى ئويلىماقتا ئىدى .

ـــ ھە ، يولداشلار ، ئۇنىمىز ئۆچۈپ كەتتىغۇ ، ـــ دېدى ئاببباسۇف ، ـــ پاراڭلىشىپ ماڭايلى ، مەنزىلىمىز تېخى ئۇزۇن ، بۇ يوللارنى گەپ بىلەن تۈگەتكىلى بولمايدۇ ، زېرىكىپ قالىمىز ، ـــ ئۇ نادەمگە كۈلۈمسىرەپ قارىدى ، ـــ قېنى ئويچان يىگىت ، نېمىلەرنى ئويلاۋاتىسەن ، سۆزلىگىنە ؟ ـــ نادەم كۈلۈمسىرەپ پەسكە قارىدى ۋە خىياللىرىنىڭ ئاخىرى رەيھانغا بېرىپ تاقالغانلىقىنى بۇ سەزگۈر كىشى بىلىپ قالغاندەك قىزىرىپ كەتتى .

— ياش بالىلار ئاۋۋال سۆزلەشكە ئۇنامدۇ ، گەپ ئاۋۋال سىزدىن بولسۇن ، قىزىق - قىزىق ۋەقەلىرىڭىز جىق ئىدى. غۇ ، — دېدى نىزامىدىن ناھەمنى خىجىللىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ .

— ماقۇل ، مەن سۆزلەي ، بۇنى قىزىق ۋەقە دېسەكمۇ بولىدۇ ، — ئابدۇكېرىم ھېكايىسىنى باشلىدى ، — جېڭغا يېقىنلاپ قاپتىمىز ، ھەر قېتىم بۇ يەردىن ئۆتسەم ، مۇنداق بىر ۋەقە ئېسىمگە چۈشىدۇ : بۇلتۇر ئەپەندىم ئىككىمىز تازا قەھرى- تاندا جېڭغا كەلدۇق ، ئەپەندىم ماشىنىدىن چۈشۈپلا ، ھاكىم ئىدارىسىگە كىرمەي ، مېنى باشلاپ يۇرۇپ كەتتى ، بىر باشلاڭ- غۇچ مەكتەپ قورۇسىغا كىرىپ قالدۇق ، ھاۋا سوغۇق ، قار ئۇچقۇنداپ ئۇرۇپ تۇراتتى . دەسلەپتىلا سىنىپ دېرىزىلىرىنىڭ ئەينەكسىزلىكى ۋە ئىشىكلىرىنىڭ ھەم يېپىلمىغانلىقى ئەپەندىم- نىڭ كۆزىگە چۈشتى . ئۇنىڭغىچە قوڭغۇراق چېلىنىپ قالدى ، لېكىن بالىلار سىنىپتىن چىقمايتتى . بىر سىنىپقا كىرىدۇق ، سوغۇقتىن مۇزلاپ كۆكىرىپ كەتكەن بالىلار مەش ئەتراپىنى تالىشىپ ، ئوپۇر - توپۇر قىلىشۇاتقانىكەن . باشقا سىنىپلاردى- مۇ خۇددى شۇ ئەھۋالنى كۆردۇق . ئاندىن ئوقۇتقۇچىلار بۆلۈمى- گە كىردۇق ، بىز سالام قىلىپ كىرگەندۇق ، ھېچكىمنىڭمۇ بىز بىلەن ئىشى بولمىدى ، پەقەت بىر ئوقۇتقۇچى : كېلىڭلار ، دەپ قويدى . ئەپەندىمنىڭ بېشىدا چەت - چۆرىلىرى قىرچىلىپ كەتكەن قۇلاقچا ، ئۇچىسىدا ئۆڭۈپ كەتكەن شىرىق چاپان ، پۇتى- دا ئۇزۇن قونچىلىق ئىشچى ئۆتۈكى بار ئىدى ، مەنمۇ شۇنداقلا ئاددىي كىيىنگەنىدىم . ئۇ دائىم خىزمەت تەكشۈرگىلى بىر يەرگە بارسا شۇنداق ئاددىي كىيىنەتتى ۋە ئالدىن خەۋەر بېرىپ قويماي باراتتى .

— مەكتەپ مۇدىرى قايسىڭلار ؟ — دېدى ئەپەندىم ئادەتتى بويىچە يېقىملىق كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ .

— نېمە ئىشىڭلار بار ؟ مانا مەن ، — دېدى قىرىق ياشلار

چامىسىدىكى بىر كىشى يېزىۋاتقان خېتىدىن بېشىنى كۆتۈرمەي .
ـــ سىنىپلار ھاڭقىرقاي ئوچۇق ئىكەن ، بالىلار مۇزلاپ كېتىپتۇ ، ئۇۋال بوپتۇ . سىنىپلارنى ئېتىشنىڭ چارىسىنى قىلغىلى بولماسمۇ ؟
ـــ چارىسى ؟ ... قېنى ، قانداق چارىسى باركىن ، سەن كۆرسىتىپ باققىنا ، ـــ دېدى ئۇ قوپاللىق بىلەن .
ـــ ماڭارىپ بۆلۈمى بىرەر چارە قىلىپ باقمىدىمۇ ؟
ـــ ئەينەك يوق ، بىزمۇ قىلىشنى بىلەتتۇق .
ـــ قەغەزمۇ يوقمۇ ؟
ـــ بىزنى قەغەز چاپلىمىدى دەمسەن ؟ بۇ شۇمتەكلىرىڭ قەغەزنى تىنچ قويامدۇ ؟ ...
كەينى ـ كەينىدىن سوئال سوراپ ئارام بەرمەيۋاتقان ئادەمگە مۇدىرنىڭ تازا ئاچچىقى كەلدى ئەتىمالىم :
ـــ بىزنى نېمانچە سوراققا تارتىسەن ، ... سەن نېمىچى ؟ ـــ دېدى ئۇ تېرىكىپ .
مەن يولۇچى ، ـــ دېدى ئەپەندىم ، ـــ كۆزۈم كۆرۈپ كىرىپ قالدىم ، خاپا بولماڭ ، سىزنىڭ دېگەنلىرىڭىزمۇ راستقۇ ، ئەمما ياش بوغۇنلار مەكتەپ تەربىيىسىنى ئەڭ تېز قوبۇل قىلىدۇ ، قەغەزنى يىرتىۋەتسىمۇ ، يەنە چاپلاپ تۇرساق ، تەربىيە بەرسەك ، ئاستا ـ ئاستا تەسىر قىلىدۇ ، ئاسرايدىغان بولىدۇ . ۋەھشىي ھايۋانلارنىمۇ تەربىيىلەپ قولغا ئۆگەتكىلى بولىدىيۇ ، ئادەم بالىسىنى تەربىيىلەپ كەتكىلى بولماسمۇ ؟ ! زېرىكمەي تەربىيىلىسەك قوبۇل قىلماسمۇ ؟ كۆنمىدى ، دەپ تاشلىۋەتسەك ، كۆيۈنمىسەك ، بالىلارغا ئۇۋال بولماسمۇ ؟ ئۆزىمىزنىڭ بالىلىرى ئەمەسمۇ ؟ قاراڭا ، نۇرغۇنلىرى كەمبەغەللەرنىڭ بالىلىرىكەن ...
ئەپەندىمنىڭ سۆزلىرىگە مۇدىر بىر تەرەپتىن قايىل بولسا ، يەنە بىر تەرەپتىن ئوسال ھالغا چۈشۈپ قېلىپ تېرىكتى ۋە غودۇڭشىشقا باشلىدى ، بىزگە ئاڭلىنار ـ ئاڭلانماس قىلىپ :

— نەدىن كەلگەن نېمىدۇ بۇ ، ئادەمنىڭ ئوغىسىنى قايـ ـنىتىپ ، — دېگەندەك قىلدى . ئەپەندىم ئاڭلىغان بولۇشى مۇمكىن ، لېكىن ئاڭلىماسقا سېلىپ ، يەنە سورىدى :

— تازىلىق ئىشچىسى بارمۇ ؟

باشقىلار ئەمدى بىزگە ئېتىبار بىلەن قاراشقا باشلىدى .

مۇدىر يا «بار» يا «يوق» دېمەيلا قولىنى شىلتىدى :

— ئاۋۇ ئۇدۇلىمىزدىكى ئۆيدە .

ئەپەندىم تازىلىق ئىشچىسىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى ۋە بىردەمدىلا بىر قاچا شىلىم كۆتۈرۈپ چىقتى . مەن ئوقۇنتقۇچىلار بۆلۈمىدىن بىرنەچچە تاختا قەغەز تاپتىم . ئۇ ئوچۇق كۆزنەكلەرـنىڭ ھەممىسىنى ئېچى ـ تېشىدىن قەغەز بىلەن چاپلاپ چىقتى . ئوقۇغۇچىلار خۇشال بولۇشۇپ ، چاۋاك چېلىشىپ كەتتى . مۇدىر بىزنىڭ يېنىمىزغا كېلەلمەي ، نېرىدىن قاراپ تۇراتتى .

— ئەگەر سۇماي بولسىغۇ ، قەغەزلەرنى ياغلىۋەتسەك ، بوران ـ چاپقۇنلارغا چىداشلىق بولاتتى ، — دېدى ئەپەندىم مۇدىرغا قاراپ ، — مېخ ، پارچە ـ پۇرات پەنلەر بولسىغۇ ، ئىشكىلەرنىمۇ ھىم قىلىۋەتكىلى بولاتتى ، تايىنلىق ئۇمۇ يوقتۇ ؟

مۇدىر ئۇنچىقمىدى .

بىز مېڭىشقا تەرەددۇتلەندۇق ، ئەپەندىم قولىدىكى شىلىم يۇقىلىرىنى ئۇۋلىدى . دەل شۇ چاغدا بىزنىڭ بۇ يەرگە كەلگەنـلىكىمىزنى ئاڭلىغان ھاكىم ئىدارىسىدىكىلەر مەكتەپ قورۇسىغا دۇكۇرلىشىپ كىرىپ كېلىشتى .

— سالام ، ئەپەندىم ! ...

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئەخمەتجان ! ...

— بۇ نېمە قىلغانلىرى ، سىلىنى ئىزدەپ سەكپارە بولۇپ كەتتۇق ، — دېدى كىرگۈچىلەردىن بىرى ، — خەۋەرسىز بولۇپ ، ئالدىلىرىغا چىقالماپتۇق ، سەت بوپتۇ...

— بۇ يەرگە كىرىپ قالغىنىمىز ناھايىتى ياخشى بوپتۇ ،

ئىشكىتكلارنىڭ ئالدىدىكى مەكتەپ شۇنچە ۋەيران بولۇپ كېتىپ-
تۇ ، سىنىپلار ھاڭقىرقاي ئوچۇق ، بالىلىرىمىز سىنىپتا ئە-
مەس ، مۇشۇ قەھرىتاندا خۇددى تالادا دەرس ئوقۇيدىكەن ، بىز
ئىسسىققىنا ، قېلىن كىيىملەرنى كىيگەندە ، يالاڭ كىيىملەرنى
ئويلىمىساق ، قانداق بولغىنى... مۇدىر بىلەن دېرىزىلەرنى چاپ -
لاشتۇق ، ـــ دېدى ئەپەندىم كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ .
ئاپئاق قەغەزلەر بىلەن چاپلانغان دېرىزىلەرگە ھەممىسى
قاراشتى . بەزىلەر خىجىل بولۇپ يەرگە قارىدى .
ـــ ئەولا سەت بوپتۇ ، ئەپەندىم بىز بۈگۈنلا جۆنەيە-
مىز ، ـــ دېدى بىرسى پوكاندەك قىزىرىپ .
ـــ تۈنۈگۈنلا جۆنەپ قويغان بولساڭلار ، مۇدىرنىڭمۇ
ئوغىسى قاينىمىغان بولاتتى ، ـــ بۇ چاغدا مۇدىر باشلىق بىر-
نەچچە ئوقۇتقۇچى نېمە قىلارىنى بىلەلمەي ، داڭقېتىپ تۇرۇپ
قېلىشقانىدى .
ـــ جۇرىسلە ، ئەپەندىم...
ـــ نەگە بارىمىز ؟
ـــ ھاكىم ئىدارىسىدىن كادىرلار سىلىگە قاراپ تۇرىدۇ ،
ئىسسىقراق چاي ئىچسىلە ... سوغۇق قاتتىق...
ـــ كاتتا زىياپەت تەييارلاپ قويغان ئوخشىمامسىلەر ؟
ـــ كاتتا بولمىسىمۇ ، ھەر ھالدا... كادىرلارنىڭ كۆڭلى
ئەپەندىم... ـــ ئۇ دۇدۇقلاپ جاۋاب بەردى .
ـــ بىز بۇ يەردە ئارتۇقچە تۇرالمايمىز ، داخىيەنزىغا بېرە-
شىمىز كېرەك ، قايتقاندا ، بىر گەپ بولار ، ـــ ئۇلار ئەپەندىم-
نى قەتئىي سۆزىدىن قايتۇرالمىدى .
داخىيەنزىغا يۈرۈپ كەتتۇق . كەچقۇرۇنلۇقى بۆلۈمدە ئول-
تۇرساق ھېلىقى مۇدىر ئات سالدۇرۇپ يېتىپ كەپتۇ ، ئۇنىڭ
ئۆڭسىلى ئۆچكەن ، كۆزلىرى پىلدىرلاپ قالغان ھالدا ئالدىمىزغا
كىرىپ كەلدى :

ـــ ئەپەندىم بايا مەن... كەچۈرسىلە ، قالايمىقان ئىش قىپتىمەن... ئەپۇ قىلىشلىرىنى سورايمەن بايا مەن... ئۇ سۆزىـ نىڭ ئاخىرىنى ئېيتالمايتتى ، قولىنى كۆكسىگە ئالاتتى ۋە بىر ئالدىغا ، بىر كەينىگە ماڭاتتى ... قىلىقلىرى بىر قىسمىلا ئىدى . قىسقىسى ، ئەس ـ هوشىنى يوقاتقاندەك بولۇپ ، نېمە قىلىۋاتقـ ـىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى ، بايىقى قوپاللىقلىرىدىن قىلچىمۇ ئەـ سەر قالمىغانىدى .

بىز مۇدىرنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدۇق .

ۋەقە مۇنداق بوپتۇ :

بىز مەكتەپتىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، بىر قانچەيلەن ئۇنى ئەيىبلەپتۇ : «ئەمدى كۆرسەن ، ئەخمەتجان ئەپەندىمگە شۇنچىمۇ قاتتىق تېگەمسەن ... ئەمدى كۇنىڭ تەس ، ماڭ يۇگۇر ، كەچۈرۈم سورا ، بولمىسا ئۆزۈڭ ـنىڭ نېمـە بولىدىغانلىقىنـى ئويلا... »

ئىككىمىز كۇلۇشتۇق ، ئەپەندىم يېقىملىق كۇلۇمسىرەپ قولىنى ئۇنىڭ مۇرىسىگە قويدى :

ـــ بىكار ئاۋارە بولۇپ كەپسىز ، ئۇ ئىشلار شۇ يەردە قالدى ئەمەسمۇ ، گەپلەرمۇ ئېيتىلىپ بولدى . بىزنىڭ بەزى ئادەملىرىمىز شۇنداق ئەسكى ئويلارنى ئويلىۋالىدۇ ، ئۇنداق ئويـ لاش ئارتۇقچە ، ـــ ئۇ بۆلۈم ئىچىدە يېنىك قەدەم تاشلاپ ، ئۇياقتىن ـ بۇياققا مېڭىپ يۇرۇپ سۆزلەشكە باشلىدى ، ـــ بىزنى ئاتا ـ ئانىمىز ئازراق ئوقۇتۇپ قويۇپتىكەن ، بالىلىرىمىزـ نى ئوقۇتۇۋاتىمىز ، ئۇلارنى ئاسراش كېرەك ، كۆيۈنۈش كېـ رەك ، هۆكۈمىتىمىز تېخى كەمبەغەل ، مائارىپ ئىشلىرىنى گۈللەندۇرۇشكە چاممىمىز يەتمەيۋاتىدۇ ، لېكىن تەدبىرلىك ، چا ـ رىلىك بولساق ، بالىلىرىمىزنى مۇشۇ ئەھۋالدىمۇ تۇزۇكرەك ئوقۇتقىلى بولىدۇ . «ئۆزۈم پىش ، ئاغزىمغا چۈش» دېگەن بەـ لەن تەييار ئۆزۈم يوق ـ دە . قاراڭ ، بىر باغنى ئالايلى ، قېرى

كۆچەتلەرنى چىقىرىپ ، يېڭىدىن قويۇپ تۇرمىساق ، باغ مېۋىسىز قالىدۇ - دە ، بۇنى ئويلىماي بولامدۇ ، بالىلىرىمىزنى كۆيۈنۈپ ، ئاسراپ تەربىيىلىسەك ، كەلگۈسىگە كىم ئىگە بولىدۇ ؟...

مۇدىرنىڭ ئەندىشىلىرى تارقىلىپ ، كۆڭلى يورۇپ قالدىمۇ ، يۈزىدىكى پەرىشانلىق يېتىشكەباشلىدى .

— شۇنداق ئەپەندىم ، — دېدى ئۇ ئۆزىگە كېلىپ ، — ئەجەب ئەسكى ئىش قىلىپ قويدۇم...

— ئۇ ئىشنى قويۇڭ ، — دېدى ئەخمەتجان ، — ئۇ ئىش تۈگىدى . سىز ئۇنى يەنە تەگمىسىڭىز ، مەن ئاللىقاچان ئۇنتۇپ كەتكەنىدىم ، مۇھىمى بالىلارغا كۆيۈنۈڭ .

ئابدۇكېرىم ئاببياسۇۋ ھېكايىسىنى تۈگەتكەندىن كېيىنمۇ ، ماشىنىدا ئولتۇرغانلار مۇدىرنىڭ دەسلەپكى ۋە كېيىنكى روھىي ھالەتلىرىگە قاتتىق كۈلۈشتى . يەنە بىر تەرەپتىن ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ خىزمەت ئىستىلىدىكى ئېسىل خىسلەتلىرىنى ئۆزلىرى بىلىدىغان بەزى مىساللار بىلەن تەرىپلەشتى . شۇنداق مەنىلىك سۆھبەتلەر ، بۇ كاتاڭلىق يول ئازابىنى ئۇنتۇلدۇرۇپ بارماقتا ئىدى .

ماشىنا بىر خىل گۈرۈلدەپ ۋە بەزى يەرلەردە ئاۋازىنى ئۆزگەرتىپ يۇرمەكتە ئىدى . كۈنمۇ ئولتۇرۇشقا ئاز قالدى ، سوغۇق شامالمۇ گۈرۈلدەپ ئەدەشكە باشلىدى . ئۇلار ئاستىلىرىدىكى جۇڭلىرىنى ئېلىپ كىيىشتى .

— مەنمۇ سىلەرگە بىر ۋەقەنى سۆزلەپ بېرەي ، قاتاردىن قالماي ، — دېدى مايۇر ئۇنۇانلىق سىياسىي باشقارما كادىرى ھېكايىسىنى باشلاپ ، — بۇ ۋەقەگە ئۇچ يىلدىن ئاشتى .

ھەرەمباغقا ھۇجۇم قىلىنىۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرى ئىدى ، ھەممە ياق ئاپئاق قار ، سوغۇق شۇنچىلىك ئىدىكى ، بەزى جەڭچىلەرنىڭ بۇرۇتلىرىنى قىرو باغلاپ كەتكەن . ئۇ چاغدا مەن

بىر پارتىزان جەڭچى ئىدىم . بىز شاھاجىنىڭ بېغدىن ھەرەمباغ تۆپلىكىگە ھۇجۇم قىلاتتۇق . ھۇجۇم يىگىرمە سائەتكە سوزۇلـ دى ، پەقەت ئىلگىرىلىيەلمىدۇق . شۇ چاغقىچە ئاغزىمىزغا بىر يۇتۇم سۇ ، بىر چىشلەم نان سالمىدۇق . ئاخىر بىر ۋزۇود پارتىزان جەڭچى چولاق تاملارنى دالدا قىلىپ ، ئوڭدا يېتىۋېـ لىپ ، يېنىمىزدىكى نانلىرىمىزنى غاجىلاشقا باشلىدۇق . سوـ غۇقنىڭ قاتتىقلىقىدىن توڭلاپ كەتكەن نانلىرىمىزغا چىشمۇ ئۆتـ مەيتتى .

شۇ چاغدا نەدىندۇر كەلگەن كالتە جۇۋلىق بىر ئادەم بىزنىڭ يېنىمىزدا پەيدا بولۇپ قالدى ۋە بىزنىڭ ھەم قاتتىق ، ھەم توڭلاپ كەتكەن نانلىرىمىزنى غاجىلاپ يېيىشلىرىمىزگە سەپسېلىپ قاراپ كەتتى ـ دە ، ۋزۇود كوماندىرىمىزنىڭ يېنىغا كەلدى .

ـــ جەڭچىلەر قاتتىق ناننى غاجىلاپ بەك ئاۋارە بولۇپ كېتىپتۇ ، بۇ يەردە چېچىلىپ يانغان بەسەيلەر كۆپ ئىكەن ، بەسەي شورپىسى قاينىتىپ بەرسەم ، ئىچىۋالسا قانداق ؟ ـــ دېدى ئۇ .

ۋزۇود كوماندىرىمىز ئىككىلىنىپ قالغاندى . ئۇ :

ـــ رۇخسەت قىلىڭ ، ئىسسىققىنا ئىچىۋالسا ، جەڭچىلـ رىڭىز ياخشىراق ھۇجۇم قىلالايدۇ ، گۇمانلانسىڭىز ئاۋۋال ئۆـ زۇم ئىچىپ بېرىمەن ، ـــ دېدى يەنە .

ۋزۇود كوماندىرىمىز يېقىملىق كۇلۇمسىرەپ تۇرغان بۇ ئادەمنىڭ خالىسانە تەكلىپى ۋە سەمىمىي سۆزىدىن تەسىرلـ نىپ ، بېشىنى لىڭشىتتى .

كالتە جۇۋلىق ئادەم ئىڭىشىپ يۇرۇپ ، چېچىلىپ كەتكەن بەسەيلەرنى تېرىدى . ئاندىن بىزنىڭ يان تەرىپىمىزدىكى ۋەيران بولۇپ كەتكەن لاپاسنىڭ ئاستىغا كەلدى ـ دە ، يېنىدىكى ئۇستى گۇمۇرۇلۇپ چۈشكەن ئۆينىڭ ئىچىدىن يوغان بىر كورا تېپىپ

چىقتى . ئارىدىن بەش - ئون مىنۇت ئۆتكەندىن كېيىن ، ئوچاق- تىن ئىس چىقىشقا باشلىدى .. شورپىنى كۆرمەي ، ئىسنى كۆ- رۈپلا ئاغزىمىزغا سېرىق سۇ كەلدى .

ئارىدىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكىن ، بۇ خالىس يارەمچە- نىڭ بىزنى ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى :

— شورپا پىشتى ، شورپا ئىچىۋېلىڭلار !...

ۋۇجۇد كوماندىرى ئۆزى بېرىپ كەلگەندىن كېيىن ، بىزنى نۆۋەتلىشىپ بېرىپ ، شورپا ئىچىپ كېلىشكە بۇيرۇدى . بىز ئىككىدىن - ئىككىدىن بولۇپ ، بېلىمىزدىكى كۇرۇشكىمىزنى يېشىپ ، لاپاس ئاستىغا باردۇق ۋە ئۇ ئادەم قويۇپ بەرگەن شورپىغا نانلىرىمىزنى چىلاپ ئىچىشتۇق . تۇزسىز گۆشسىز ، مايسىز بۇ بەسەي شورپىسى بىزگە شۇنچىلىك تەملىك تېتىپ كەتتىكى ، مايلىق قورداق يېگەندىنمۇ ئارتۇق لەززەتلىنىپ كەت- تۇق ۋە بىزگە يېگىدىن جان كىرگەندەك ، باشقىدىنلا روھلىنىپ كەتتۇق .

كالتە جۇۋىلىق ئادەم شۇ شورپىدىن ئىككى قېتىم قاينىتىپ بېرىپ ، بىر ۋۇجۇد پارتىزان جەڭچى تولۇق تاماقلىنىپ بولغاۋ- دىن كېيىن ، بىرەمدىلا كۆزدىن غايىب بولدى . كېيىن مۇنتە- زىم ئارمىيە قۇرۇلۇپ ، ھەربىي ئۇنۋان ، ئوردېن - مېدالىلار تارقىتىلىپ ، غۇلجىدا داغدۇغىلىق ھەربىي پارات ۋە نامايىش بولغاندا ، ھېلىقى كالتە جۇۋىلىق كىشىنى ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەتنىڭ ھەربىي بۆلۈم باشلىقى نامىدا مۇنبەرده كۆردۇق ! دېمەك ، ئەنە شۇ چاغدا — ۋىزىلداپ ئوقلار ئۇچۇپ ، توپلار چۇشۇپ تۇرغان قانلىق ئۇرۇش مەيدانىدا بىزگە ئىسسىققىنا بەسەي شورپىسى قاينىتىپ بەرگەن كىشى ، مۇشۇ سۆيۈملۈك رەھبىرىمىز ئەخمەتجان قاسىمى ئىكەن .

ھەممىسى ئۇنىڭ ھېكايىسىدىن قاتتىق تەسىرلەندى . ئەخ- مەتجان قاسىمى بىلەن كۆپ قېتىم بىللە بولغان ، سۆھبەتلەش-

كەنلەرنىڭ ئۇ توغرۇلۇق تەسەۋۋۇرلىرى تېخىمۇ بېيىپ قاناتلاندى ، جۈشقۇنلاندى . ئابباسۇف سۆزىنىڭ ئاخىرىدا : شىنجاڭنىڭ ھازىرقى زامان تارىخىدا ئۆتكەن شېئىر شىسەي ، ۋۇ جۈڭشىن ، جاڭ جۈجۈڭ ۋە مەسئۇتلاردا ، ئەخمەتجاندا بار خىسلەتلەرنىڭ يۈزدىن بىرى تېپىلمايدۇ ، دېدى . بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماي ئولتۇرغان نادەم : خەلقنىڭ ھەقىقىي رەھبىرى بولغان ئادەم خېيىمخەتەردىن ، ئۆلۈمدىن ، جاپادىن قورقمايدۇ ، خەلقنىڭ ئەڭ يېقىن سىرداشى ، غەمگۇزارى ، مېھرىبانى بولالايدۇ ، ـــ دەپ ئويلىدى . نادەمنىڭ كۆز ئالدىغا ئەخمەتجاننىڭ ئۇنى چېرىكلەر زورلۇقىدىن قانداق قۇتۇلدۇرغانلىقى ، شتاب ئالدىدا پوستا تۇرغاندا ، ئۇنى تونۇپ قالغانلىقى ۋە كۆرەش قىلىش روھىغا قانداق ئىلھام بەرگەنلىكى ، ھەرقاچان تەبەسسۇم جىلۋىلىنىپ تۇرغان نۇرلۇق چىرايى تېخىمۇ ئېنىق ھالدا گەۋدىلىنىپ كەلدى ۋە ئۇ شۇنداق رەھبىرىنىڭ بولغانلىقىدىن پەخىرلەندى ، سۆيۈندى ، غۇرۇلاندى...

كۇن ئولتۇرۇپ كەتتى . جۇڭغار دالىسىنى ئاستا ـ ئاستا قاراڭغۇلۇق قاپلاشقا باشلىدى . چەكسىز كەتكەن قۇملۇق ، شېغىللىق ، قومۇشلۇق ، يۇلغۇن ـــ سۆكسۆكلۈك دالىدا ماشىنىنىڭ گۇركىرىگەن ھەيۋەتلىك ساداسى ياۋايى ھايۋانلارغا ۋەھىمە سېلىپ ئۆتەتتى . زەھەرەڭ ئاچچىق شامالمۇ باشلىنىپ قالدى . بۇ يەرلەردە 4 ـ ئاينىڭ باشلىرىدىمۇ خېلىلا سوغۇق بولاتتى . ئاچچىق شامال يۇزلەرگە يىڭنىدەك سانجىلاتتى . ماشىنىدا ئولتۇرغانلار قىش ئوزۇقىنى ، ياز يېپىنچاڭنى دېگەندەك ئاتايىن ئېلىۋېلىپ ، كىيىشۋالغان جۇۋىلىرىنىڭ ياقىسىنى كۆتۈرۈۋېلىشتى . شۇ ئارىدا ئوچۇق ھاۋا بىردىنلا بۇزۇلدى ـ دە ، لەپىلەپ قار يېغىشقا باشلىدى . بىردەمدىلا ئولتۇرغانلارنىڭ ئۇستۈبۈشىنى ئاپئاق قار چۆمكىدى . بۇغۇ مەيلىدى ، مۇنۇ پېشكەللىك ئۇلارنىڭ جېنىغا تەگدى :

ئىتتىك كېتىپ بارغان ماشىنا تۆيۇقسىزلا «ۋاچ» قىلىپ توختاپ قالدى . جۇۋلىرىنىڭ ياقىلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ ، غەمسىز ئولتۇرغانلار ئالدى ـ ئارقىسىغا يىقىلىپ كېتىشتى .

ـــ چاتاق چىقتى ، يولداشلار ، ـــ دېدى شوپۇر كابىنكـ
دىن بېشىنى چىقىرىپ ، ماشىنىنىڭ چىرىغى بۇزۇلدى !

ـــ ماڭالماسمىزمۇ ؟ ـــ دېدى نىزامىدىن ئورنىدىن تۆـ
رۈپ ، ھەممىسى ئۇستىدىكى قارلارنى قېقىشتى .

ـــ قانداق قىلىش كېرەك ؟ قىسمىغا تېز يېتىش كېرەك ئىدى ، ئامال تېپىلماسمۇ ؟...

ئابدۇكېرىم ئاباباسۇف ماشىنىدىن سەكرەپ چۈشتى ـ دە ، ئەلەم بىلەن تاماكا چېكىۋاتقان شوپۇرنىڭ يەلكىسىگە يېنىككىنە ئۇردى .

ـــ غەم قىلمايلا ، ئامال تاپىمىز ، ـــ شۇ ھالدا ئۇنىڭ يادىغا بۇنىڭدىن ئۇچ يىل بۇرۇن بىر ئىسكادرون مىللىي قىسمـ
نى باشلاپ ئاقسۇغا چۈشكەن چاغدىكى بىر ئىش كەلدى ، ئۇنىڭـ
غىچە مـاشىنـىنـىڭ ئـۈسـتىدىكىلەرنىڭ ھەمـمىـسـى پەسكە چۈشكەنىدى .

ـــ قاراڭلار ، ـــ دېدى ئابدۇكېرىم شۇ ئىشنى ئېسىگە ئېلىپ ، ـــ بىز ئاقسۇغا چۈشۈپ ، كونا شەھەرنى ئېلىپ ، يېڭى شەھەرگە ھۇجۇم قىلىشقا تەرەددۇلىنىۋاتقان چېغىمىزدا ، شەـ
ھەرنى مۇداپىئە قىلىۋاتقان گومىنداڭ قىسىملىرى ھەر كۈنى كەچتە سېپىلغا نۇرغۇن چىراغلارنى ئېسىپ قويۇپ ، سېپىل ئاستىنى يورۇتۇۋەتكەن ۋە بىزنىڭ ئۇ يەرگە يېقىنلىشىشىمىزغا ئوڭايسىزلىقلارنى تۇغدۇرغانىدى . بىز سىنچىلاپ قاراپ ، ئېـ
سىلغان چىراغلارنىڭ پىشىق خىش ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدۇق ، دېمەك ، ئۇلار پىشىق خىشنى بېنزىنغا چىلاپ ، تويۇندۇرۇپ ئاسقان ۋە ياندۇرغانىكەن . ئۇلار شۇنداق ئامالالارنى تېپىپ ، ئۆزىنى مۇداپىئە قىلغان يەردە ، بىز ئامال تېپىپ ، بۇ پېشكەلـ

لىكىنى يېڭىپ ، سەپىرىمىزنى داۋاملاشتۇرالماسمىزمۇ ؟ تاپە-جىز ، نى ئامالالارنى تېپىپ ، كۆچلۈك دۇشمەنلەرنى يەڭدۇق ، ئۇنىڭ ئالدىدا بۇ «دۇشمەن» نېمە !...

ھەممىسى ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى .

ئۇ ئۆزىگە خاس تېتىكلىك ، چاققانلىق بىلەن ماشىنىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ، ماتور ئۇستىگە يېپىلغان ، قەۋەتلىنىپ شىرىلغان لاتىنى ئالدى - دە ، ئۇنى ئاپتولغا مىلەپ ، سەرەڭگە يېقىپ تۇتاشتۇردى . ئوت لاۋۇلداپ ياندى . يورۇقتا ئەتراپتىكىلەرنىڭ تەبەسسۇم جىلۋىلەنگەن چىرايى كۆرۈندى ۋە چۆلگە قايتا ھايات كەلگەندەك تۆت ئەتراپ يوپيورۇق بولۇپ كەتتى .

— بۇ قالتىس ئېسىل چارە بولدى ، مېنىڭ ھۇنىرىمگە يېڭى بىر ھۇنەر قوشۇلدى ، — دېدى شوپۇر خۇشاللىقتىن يايراپ ، — ئەڭ ياخشىسى بۇنىڭغا بىرئاز بېنزىن ئارىلاشتۇ - رايلى ، — ئۇ شۇنداق دېدى - دە ، روكايىتكىنى ئېلىپ ئاببا-سۇفقا سۇندى . ئابباسۇف مايغا چىلانغان ھېلىقى لاتىنى روكايىت-كىغا باغلىدى .

ئابباسۇفنىڭ چارىسىگە قايىل بولۇپ ، تەسىرلەنگەن نادەم ئۆزلۈكىدىن ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئېيتتى :

— بۇنى مەن تۇتاي ، ئەكېلىڭ .

— قېنى ، ئال نادەم ، دۇشمەنگە ھۇجۇم قىلىشتىن كەم ئىش ئەمەس بۇ ، — دېدى نىزامىدىن .

نادەم مەشئەلنى تۇتۇپ ، ماشىنىنىڭ قانىتىدا ياتتى . ماشىنا قوزغالدى ۋە بارا - بارا ئىتتىكلەپ ماڭدى . قاراڭغۇلۇقنى يورۇتۇپ كېتىپ بارغان مەشئەل خۇددى دېڭىز دولقۇنلىرىنى يېرىپ ماڭغان كاراپتەك ھەيۋەتلىك تۇس ئالغاندى . ئۇنىڭ يورۇقىدا تاشيول ۋە ئۇنىڭ ياقىلىرىدىكى يۇلغۇنلارنىڭ قېنىق ھال رەڭ ھەم قىزىللىقى ئوچۇق كۆرۈنەتتى .

بىرنەچچە كىلومېتىرلىق مۇساپە بېسىلغاندىن كېيىن ، لاتا

كۆيۈپ تۇگىدى .

ـــ ئەمدى ئامالسىز كۆپ ، ـــ دېدى ئابدۇكېرىم ۋە پىيىسىنىڭ قونچىنى كېسىپ ، سۇنۇپ بەردى .

مەشئەلنى تۇتۇپ ، مۇھىم سەپەر يولىنى يورۇتۇپ كېتىپ بارغان نادەمنىڭ خىياللىرى دولقۇنلانماقتا ئىدى . ئۇ ئەلۋەتتە مۇزلىدى ، قوللىرى قېتىپ قالدى ، لېكىن ھېچنېمىنى سەزمەيتتى . ئازابلىق ئۇزاق مۇساپە جەريانىنى كېزىۋاتقان خىيالىرى ھەممىنى ئۇنتۇلدۇرغانىدى . غۇلجىدىن تارتىپ مۇشۇ يەرگىچە ۋە نېرىغىچە ئۇ بۇ يوللارنى قانلىق جەڭ بىلەن بېسىپ ئۆتكەن ، ئۇلۇغ مەقسەت يولىدا دەھشەتلىك زۇلمەت بىلەن نەيزىلەشكەن ، پۇتۇن بەدىنىدىن زەھەر چېچىپ تۇرىدىغان مەخلۇقلار بىلەن ئېلىشقان··· نى ـ نى ئارسىلانلار شۇ يولدا قانسىراپ ، ئەزىز جانلىرىنى قۇربان بەرگەن ۋە مۇشۇ دەشت ـ بايا‌ۋانلاردا قەبرىسىز قالغان ، يۇلغۇن قىزارغان مۇشۇ دالىلارغا ئۇلارنىڭ قانلىرى سىڭگەن··· قەھرىمانلار كۆتۇرگەن مەشئەللەر ئەسىر‌لەردىن بېرى زۇلمەت باسقان مۇشۇ دالىلارنى يورۇتقان ، ئەمدىلىكتە ئۇنى ئۆچۈرۈپ قويۇش مۇمكىنمۇ ؟ ياق ، ياق ، ئۇنى ئۆچۈرۈپ قويۇش ـــ ئۆزىمىزنى يوقىتىش بىلەن تەڭ ، بۇ مەشئەل ئۆچمەيدۇ ، تېخىمۇ زۇلمەت باسقان تالاي دالىلارنى يورۇتىدۇ ! بۇ مەشئەل قولدىن ـ قولغا ئۆتىدۇ ، دەھشەتلىك بوراۋانلارغا سوقۇلىدۇ ، ئەمما قان بىلەن بويالغان ئازادلىق بايرىقىدەك يېقىلمايدۇ ! يېقىلمىدىغۇ ، قورغانىڭ تېشىدىن ئۇرغان دەھشەتلىك قار ـ شىۋىرغانلارمۇ ، قورغانىڭ ئىچىدىن چىققان ئېزىتقۇ قۇيۇنلارمۇ يېقىتالمىدىغۇ !··· بۇ مەشئەل مۇشۇ چۆللۈكلەردە قەبرىسىز قالغان ئارسىلانلىرىڭ بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن ئارزۇ ـ ئارمىنى ، ئۇمىدى ··· ئۇنى ھەرگىز ئۆچۈرۈپ قويغىلى بولمايدۇ ، ئۆچمەيدۇ ! ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز مۇشۇ مەشئەلنى تالاي قېتىم كۆتۇرۈپ چىققان ، لېكىن ئاداققىچە ياندۇرالمىغان···

بۇگۈنچۇ ؟ مىڭلىغان - ئون مىڭلىغان ، مىليونلىغان جان پىدا مەردلەر بۇ مەشئەلنى كۆتۈرمەكتە ، ئەمدى ئۆچمەيدۇ ، مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ !

نادەمنىڭ خىياللىرى بارغانسېرى جۇشقۇنلاشماقتا ئىدى...

ئۇ ئويلىدى : بىزنىڭ يولىمىز ئۇزلۇكسىز داۋاملىشىدۇ ، بىز مۇشۇ مەشئەلنى كۆتۈرۈپ ، دەشت - بايا‌ۋانلارنى بېسىپ ، تاغ - داۋانلارنى ئېشىپ ، ئازادلىق مارشىنى ياڭرىتىپ ماناس دەريا‌سى بويىغچە كەلدۇق ، مەردانە يۈرۈشىمىز مۇشۇنىڭ بىلەن تۈگەپ قالامدۇ ؟ ياق ، ئۇزلۇكسىز داۋاملىشىدۇ . غەلبە بىلەن ئۇرۇمچىگە كىرىمىز ، ئۇ يەردىنمۇ ئۆتىمىز ، كۆك ئاسمانىنىڭ تېگىدە ئانا مېھرىبەنىڭ ئىسسىق ئەمما ناتونۇش يەرلەر ، چۆللەر ، شەھەرلەر بار ، ئۇ يەرلەردىنمۇ ئاشارمىز ، كۈنلەپ ، ھەپتىلەپ ، ئايلاپ ، بەلكى يىللاپ ئازابلىق يوللارنى يەنە باسارمىز . ئەمما ، بۇ كۈنلەر ، ئايلار ، يىللارنى شۆھرەت ، شان - شەرەپ بىلەن بىزەپ ، تارىخقا يازىمىز . كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىز بىزدىن رازى بولغۇدەك ئۈتۈقلار قازىنىمىز ، تارىخ بەتلىرىنى ئاجايىپ مۆجىزىلەر بىلەن تولدۇرۇۋېتىمىز !...

مەشئەل يورۇقىدا توختاۋسىز يۈرگەن ماشىنا ئاللىنىڭ نەچچە كىلومېتىر يولنى شۇ يوسۇندا بېسىپ شىخۇغا يېتىپ بارغۇچە پىيمىسىنىڭ قونچى كېسىلمىگەن بىرمۇ ئادەم قالمىدى .

يىگىرمىنچى باب

ماناس دەريانىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى مىللىي ئارمىيە بىلەن شەرقىي قىرغىقىدىكى گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ بىر - بىرلىرىگە مىلتىقلىرىنى تەڭلىشىپ ئوتكەن توت يىللىق تارىخى ئاياغلاشتى . گومىنداڭ ئارمىيىسى مىلتىقلىرىنىڭ ئىستوۋۇللىرىنى يەرگە قارىتىپ ، ئىككى قولىنى كوتۇرۇپ ، يولىنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئوتتى . داغدام يول باش - ئوچى كوزۇنمىگەن هالدا ئېچىلدى !

مىللىي ئارمىيىنىڭ كوماندىر - جەڭچىلىرىگە يېڭىدىن كىيىم تارقىتىپ بېرىلگەن بولسىمۇ ، ئۇلار يەنە ئوتۇكلىرىنى مايلىشىپ پارقىرىتىۋەتتى ، چاچلىرىنى ياستىپ ، ساقال - بۇرۇتلىرىنى ئالدۇردى . هەمشىرە قىزلار ئەينەككە نەچچە رەت قارىشىپ ، ئوزلىرىنى توزەشتۇردى . هەممىنىڭ يوزلىرىدە هايا-جان هېسلىرى جىلۋىلىنىپ ئويناپتتى . يوزەكلىرى دولقۇنلىنىپ ئۇراتتى ... جەڭچىلەرگە توت يىلدىن بېرى ماكان بولغان بۇ يەر توت يىلدىن بېرى كوزۇلمىگەن قاينام - تاشقىنلىققا چوموللدى . چونكى ، بوگون كوتكەن كون — ئۇرۇمچىگە كىرىش كونى كەلگەنىدى .

بىرىگادا كوماندىرى گېنېرال مايور نىزامىدىن پولكلىرىنى باشلاپ يولغا چىقتى ، قەھرىلىك ، كوچلوك شىر ۋە يولۋاسلار يولغا چىقتى . قانچە - قانچە يىللىق تەشنالىقلار ، زارىقىپ كوتوشلەر يوز ئاچتى !... يوروش باشلاندى !

ئۇلار ماناس بازىرىدىن ئوتكەندە ، يولىنىڭ ئىككى تەرىپىدە توروپ تەنتەنە ، ئالقىش ياڭرىتىۋاتقان ئادەملەر ئوزلىرىنى توتو-

ۋالالماي ۋارقىراشتى :

ـــ توختىساڭلارچۇ ! ... سىلەرنىڭ بۇ مۇبارەك قەدىمىڭ-
لارنى قانچىلىك كۆتكىنىمىزنى ئاڭلىساڭلارچۇ !...

ئارزۇلۇق كۆنلەرگە يېتىش ـــ كىشىلەر قەلبىدىكى يۈك-
سەك نىيەتنىڭ يۈز ئېچىشى . ئۇلار قانچە يىل ئاشۇ ئارزۇلار
ئىشقىدا يېنىپ تولغانمىغان ؟ ... روھىي ئازاب ئېغىر لاشقانسېرى
مۇشۇ جەڭچىلەرنىڭ دەريادىن ئۆزۈپ ئۆتۈپ ، ئۆزلىرىگە باشپا-
ناھ بولۇشىنى ، ئۆكسىگەن كۆڭۈللىرىنى بەزلىشىنى ، يارىلانغان
يۈرەكلىرىنى داۋالىشىنى زارىقىپ كۈتمىگەن ؟ !... تۆت يىل ئاز
ۋاقىتمۇ ، شۇنچە يېقىن ، بىر ۋارقىرىسا يەتكۈدەك يەردە ، مۇشۇ
دەريانىڭ غەربىي قىرغىقىدا ، مەردانە قەدەملەر بىلەن كېلىۋاتقان
تارىخ ئېقىمى ئەجەب توسۇلۇپ قالدى ـ ھە ! ... نېمىدېگەن
رەھىمسىز تارىخ بۇ ! ... سېپىلنىڭ ئۈستىدە قاراۋۇللۇقتا تۇر-
غان گومىنداڭ چېرىكىگە تىكىلىپ قويغان ئادەمنىڭ كۆزى
ئويۇلدى ، «ئاشۇ ئەزىمەتلەر دەريادىن تېزرەك ئۆتسە نېمە
بولار ؟ » دەپ قويغان ئادەمنىڭ كاللىسى چېپىلىپ ، كوچىلاردا
نەچچە كۈن سازايى قىلىندى ، «تاملارغا تەشۋىقات ۋەرەقىسى
چاپلىغان كىم ؟ » دەپ نەچچە يۈزلىگەن ئادەم گۇمانلىق بولۇپ
تۇرمىلەرگە تاشلاندى ... ئادەملەر قاتتىقراق يۆتىلەلمىدى ، ھەتتا
توخۇلار دانلاپ كوچىلارغا چىقالمىدى... مانا ئەمدى يەلكىلەرنى
بېسىپ تۇرغان تاغدىن ، شۇنداق ئېغىر روھىي ئازابتىن قۇتۇل-
دۇرغان مۇشۇ جەڭچىلەرگە ئۇلارنىڭ ئېيتقىدىغان يۈرەك سۆزلە-
رى ئازمۇ ؟ ... ماشىنىلار بىردەم توختىسا نېمە بولار ؟ ...

ماشىنىلار كالۇنىسى گۈرۈلدەپ توختىماي يۈرمەكتە ئە-
دى . جەڭچىلەر كىشىلەرنىڭ ئەڭ چوڭقۇر يۈرەك قاتلىرىدىن
ئېختىيارسىز ئېتىلىپ چىقىۋاتقان سۆزلىرىدىن ھاياجانلىنىپ
قوللىرىنى پۈلاڭلىتاتتى ۋە جەڭگىۋار مارشلارنى ياڭرىتاتتى .
بازار ئىچىنى زىلزىلىگە سالاتتى ... ماشىنىلار كالۇنىسى قۇتۇ-

پی ، سانجىدىنمۇ خۇددى شۇنداق ئالقىش - تەنتەنە سادالىرى ئىچىدە ئۆتتى .

ئۇزۇندىن - ئۇزۇن باش - ئۇچىغا كۆز يەتمەيدىغان ماشىنىلار سېپى يىقىلغان تاشقا كەلگەندە توختىدى . كوماندىر - جەڭچىلەر ماشىنىدىن چۈشتى .

11 - ئاي ـــ ئىككى - ئۈچ قېتىم قار يىغىپ ، ئۇرۇمچىگە خېلىلا سوغۇق چۈشۈپ قالغان چاغ . يەرلەر توڭلىغان ، ئېرىق - ئۆستەڭ سۇلىرى قاتقان ، ئەمما كىشىلەر قەلبىدىكى مىللىي ئارمىيىنىڭ يېتىپ كېلىشىگە بولغان تەشنالىق سوغۇقىتىن ئۈستۈن . يۇرەكلەر قىزىن - قىزىغا پاتماي خۇددى باھار تەنتەنىسى جەۋلان قىلىدۇ ، كوچىلارغا ئەر - ئايالىلار ، بوۋاي - مومايلار ، بالىلار تولۇپ كەتكەن ، بەزىلەر كوچىغا كۆڭىلەكچانلار يۈگۈرۈشۈپ چىققان ، ھەممىنىڭ ئاغزىدىن : «كەلدى ، كەلدى ! كېلىۋاتىدۇ !...» دېگەن يۇرەك يېرىلغۇدەك خۇش خەۋەرلەر ياڭرىماقتا ...

بىرىگادا شەھەر رايونىغا قاراپ يەرلەرنى گۈرسىلدىتىپ پىيادە ماڭدى . بېشىغا ئاق قۇلاقچا ، ئۇچىسىغا ماش رەڭلىك شىرىغان چاپان ، گەلەپى شىم ، ئايىغىغا پارقىرىغان ئۆتۈك كىيگەن جەڭچىلەر تۆتتىن بىر رەت تۈزۈپ ، ھەيۋەت بىلەن قەدەملىرىنى تەكشى ئېلىپ يۇرمەكتە ئىدى . نويابىر قۇياشىنىڭ ئالتۇن نۇرلىرىدا ئۇلارنىڭ پېشانىسىدىكى كاكار ، مۇرىلىرىدىكى توپچا ، بالداق ، يۇلتۇزلار ، كۆكسىدىكى مېدال - ئوردېنلار ژالىلداپ پارقىرايتتى . كۆزلەرنى چاقنىتاتاتتى ، يۇرەكلەرنى ھاياجانلىق ئۇچقۇنلار قاپلايتتى ...

ناخشا باشلاندى ، جەڭگىۋار ناخشىلار ـــ جەڭچىلەر قەلبىنىڭ ساداسى جەڭگىۋارلىقنىڭ تەنتەنىسى :

ئال قولۇڭغا قىزىل تۇغنى ،
بەرمە دۇشمەنگە ھېچ ئۇنى .

دۇشمەن سوزسا بىزگە قولىنى ،
يانجىپ تاشلايمىز بىز ئۇنى !

تەشنالىق ـــ كىشىلەر قەلبىدىكى ئەڭ ئېغىر روھىي ئازاب . يولىنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرغان ، تەنتەنە قىلىۋاتقان مۇشۇ ئادەملەر ھەيۋەتلىك تۇستە يەرلەرنى تەۋرىتىپ ، مارشلار ياڭرىتىپ كېلىۋاتقان بۇ قۇدرەتلىك قوشۇننى قانچىلىك تەشنالىق بىلەن كۈتمىگەن ؟ ! ... كىشىلەر ھازىر شۇ روھىي ئازابلار-دىن قۇتۇلۇپ ، تەشنالىقىغا يەتكەن ، ھەر قەلب ئىگىسىدە ئىپتىخار ، غۇرۇر ۋە پەخىرلىنىش تۇيغۇلىرى يانغان ...

ئەنە بىرىگادىنى باشلاپ ئەڭ ئالدىدا لەپىلدىگەن بايراق ـــ ئەڭ دەسلەپتە بىرنەچچە ئادەم نىلقىنىڭ تاغ چوققىلىرىغا قاراپ ، مىڭلىغان ـ يۈزمىڭلىغان ئادەملەرگە ئازادلىقتىن بېشارەت بەر-گەن بايراق ، نىلقا پارتىزانلىرى قىقاس ـ چۇقانلار بىلەن شە-ھەرگە بېسىپ كىرىپ ، گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ غۇلجىدىكى قوماندانلىق شتابىنى كۈمپەيكۇم قىلىپ ، شەھەرنىڭ سۈزۈك ئاسمىنىدا لەپىلدەتكەن بايراق ، ئىلى ۋادىسىدىن ـــ ماناس دەرياسى ۋادىلىرىغىچە ، ئالتاينىڭ ھەيۋەتلىك تاغلىرىغىچە يۇزلە-گەن ـ مىڭلىغان ۋەتەن ئوغلانلىرى ئەزىز قانلىرىنى قۇربان قىلىپ ، قولدىن ـ قولغا ئېلىپ كۆتۈرگەن بايراق ، تاپان ئاس-تىدا چىققان قۇيۇنلار ، ئېزىتقۇلۇق تەتۇر شامالىلاردا يېقىلمىغان بايراق ـــ ئەنە ئەۋلاد قىلىپ كەلمەكتە ! ئۇ بوران ـ چاپقۇنلار-دا ئۆڭمىگەن ، تاۋلانمىغان مەڭگۈ يېقىلماس بايراق !

ئەنە ، بىرىگادا كوماندىرى ـــ بېشىغا ئاق قۇلاقچا ، ئۇچە-سىغا سۇررەڭلىك شىنىل ، ئايىغىغا قارا خۇرۇم ئۆتۈك كىيگەن مۇرىسىدە گېنېرال مايورلۇق ئۇنۋان ، كۆكسىدە «ساداقەت» ، «پىدائىي» لىق ، «باتۇر» لۇق ئوردېنلىرىنى چاقنىتىپ سۇر-لۇك نىزامىدىن كەلمەكتە . ئۇ ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيىسىدە

ئوقۇغۇچىلارغا شۇنداق سۈرلۈك قىياپەتتە : ئويغانغان خەلق ئال-
مىدا گومىنداڭ چىرىگەن كۈچ ... دەپ دەرس ئۆتكەن ، ئۇ
مەخپىي تەشكىلاتقا ئىشتىراك قىلغان ، نىلقا تاغلىرىدا پارتىزانلار
ئوتتۇرا ئەترىتىگە باشچىلىق قىلىپ ، غالۋاراپ چىققان گومىن-
داڭ قىسىملىرىغا ئوت ئاچقان چاغدا ، ئۇنىڭ چىرايى شۇنداق
سۈرلۈك تۇس ئالغان ؛ ئۇ ئۆز پولكىنى باشلاپ جۇڭغار دالىلە-
رىنى كەزگەن ۋە شىخۇدىكى ئۇچ كۈندۈز ، تۆت كېچىلىك ئەڭ
كەسكىن جەڭگە شۇنداق ھالەتتە يېتەكچىلىك قىلغان ؛ ئۇ ئالتاي
تاغ ـ دالىلىرىدا قۇيرۇچۇقلار بىلەن ئېلىشقاندا ، جان تىكىپ
پولك بايرىقىنى ساقلىغان ، ئۇ ئۆز بىرىگادىسىنى باشلاپ «قۇيۇن-
لار» نى ئازاد رايوندىن سۈرۈپ چىققاندا ، ئۇنىڭ چىرايى شۇنداق
سۈرلۈك تۇس ئالغان . ئۇ شۇ تاپتا ـــ ھېسابسىز نۇرغۇن قانلار
بەدىلىگە كەلگەن ئازادلىق تەنتەنىسى ئىچىدە سۈرلۈك قىياپەتتە
كېتىپ بارغىنىدا ، پاراسەتلىك كومانىدىر ئەنۋەرنى ، ئىنقىلابنىڭ
سادىق ، جەڭگىۋار ئوغلانلىرى باتىرغازىنى ، جامالىدىننى ۋە
مىڭلىغان قۇربانلارنى ئويلىمىدى دەمسىز ؟ !... ئۇنىڭ پېشانە-
سىگە چۈشكەن قورۇقلار ، چېكىلىرىنى ئارىلىغان ئاقلار ، ئازاب-
لىق ، ئۇنتۇلماس يىللارنىڭ يالدامىسى ئىكەنلىكىنى يولنىڭ
ئىككى تەرىپىدە تۇرۇپ ئالقىش ياڭرىتىۋاتقانلار بىلەمدىكىن ؟ ...
ئىنسانىيەت تارىخىغا يېزىلغان جەڭگىۋار قۇرلار ئۆچمەيدۇ ،
كەلگۈسى ئەۋلادلار بۇ تارىخنىڭ بېشىدىكى مۇشۇ جەڭگىۋار ئا-
دەملەرنى مەڭگۈ ئۇنتۇمايدۇ !

قوشۇنلار ئاياغلىرىنى بىر رىتىمدا «گۈپ ـ گۈپ» بە-
سىپ ، جەڭگىۋار ناخشىلارنى ياڭرىتىپ كەلمەكتە . كىشىلەر
ئۆز قوشۇنلىرىنىڭ شۇنچىلىك قۇدرەت تاپقانلىقىدىن ، شۇنچە-
لىك مۇنتىزىملاشقانلىقىدىن ھاياجانلىنىپ ، پەخىرلىنىپ ، كۆز
بۇلاقلىرىدىن تۆكۈلۈۋاتقان ئۇنچىدەك ياشلىرىنى ئېرىتماقتا ،
بەزىلەر ئۇنلۇك ـ ئۇنلۇك ۋارقىراپ :

ـــ ئىسىت تۆت يىل ، ماناس بويىدا ئۆتكەن تۆت يىل ،... بۇرۇنراق كەلسەڭلەرچۇ كاشكى . بىزنىڭ قايغۇلىرىمىز ، پاجىئەلىرىمىز مۇنچىلىك كۆپىيىپ كەتمەس ئىدى... ـــ دېيىشمەكتە .

ئەنە ، ئۆز پولكىنى باشلاپ سىبىرىق بۇرۇتلۇق ، پولكوۋنىك گايىت كەلمەكتە . يىگىرمە يىللىق هاياتى كىشىلەر ئىشكىدە ئۆتكەن نامرات ، ئۇ بۇگۈن ئەسىرلەر ئارزۇسىنى چۈشەنگەن ، ئىنقىلاب دۆلدۈلىنى چاپتۇرغان كوماندىر ... تارىخنى ئەمگەكچىلەر يارانقان دېگەن هۆكۈم ، ئۇنىڭ بېسىپ ئۆتكەن هاياتىدىن ئىسپاتلانمامدۇ ؟ !

ئەنە ، قاراڭلار ، يىگىرمە ئىككى ياشلىق كاپىتان نادەم ناسىرۇپ كەلمەكتە . ئۇ تۇنۇگۈنلا ئەختەمباينىڭ بالا مالىيى ئەمەسمىدى . ئۇ هايانقا ئانىسىنى ، ئىنىسىنى بېقىش ئىستىكىدە كىرگەن ، هازىر ئۇ ئىنقىلابىي دەۋرنى ، مىليونلىغان جاپاكەش خەلقنىڭ ئارزۇسى ، تىلىكى ، ئىرادىسى بولغان ئازادلىقنى يارىتىش قۇچىلارنىڭ بىرى ، دۇنيانى چۈشەنگەن ئەقىللىق يىگىت ، كۆكسىگە قوش «باتۇرلۇق» ئوردېنى چىققان قەيسەر جەڭچى ! ئۇنىڭ يۈزلىرى قارىداپتۇ ، لېكىن جەڭگىۋار يۈرۈشلەردە ، دۇشمەن ئىستىھكاملىرىغا هۇجۇم قىلغانلىرىدا ، قەهرىتان سوغۇقلاردا كۆزلىرىدە يانغان ئوت هېلىمۇ ئۆچكىنى يوق .

چاچلىرىنى قۇلاقچىسىنىڭ ئىچىگە يوشۇرغان ، مەيدىلىرىدە ئوردېنلارنى پارقىراتقان ، قەدەملىرىنى تەكشى يۆتكەپ هەيۋەت بىلەن كېلىۋاتقان هەمشىرە قىزلار سېپى ، كىشىلەرنى تېخىمۇ كۈچلۈك هاياجانغا سالدى ۋە ئۇلار ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالالمىدى ، كۆز ياشلىرىنى توختىتىۋالالمىدى :

ـــ ئوغۇللار بىلەن تەڭ مەيدانغا چىققان قىزلارغا سالام !...

ـــ بارىكاللا سىلەرگە !...

ـــ ياشاڭلار ، ۋەتەننىڭ قەھرىمان قىزلىرى !...

ئەنە ، رەيھان ـــ پودپورۇچىك ھەمشىرە قىز ـــ دوختۇر-لۇق سومكىسىنى پۇلاڭلىتىپ كەلمەكتە . ئۇ ئانىسىنىڭ زارىغا باقماي ، ۋەتەن ئىشقىدا تەپكەن يۇرىكىنىڭ قوماندانلىقىدا ئىنقىلابنىڭ بوران ـ چاپقۇنلىرىدىن بوران قۇشىدەك مەغرۇر ئۇچۇپ كەلگەن قىز ! نۇزۇگۇم ، يەتتە قىزلىرىمىنىڭ ئارمانلىرىغا ۋارىسلىق قىلغان ، تەڭلىك ، باراۋەرلىك ، ئازادلىققا جەڭلەر بىلەن يەتكەن قىز ! «چېچى ئۇزۇن ، ئەقلى قىسقا» دېگەن ئەپسانىنى يەر بىلەن يەكسان قىلغان قىز !...

ئەنە ، تاۋقىش ، ئۆزىگە دەل قىلىپ تىكىلگەن ھەربىي كىيىم قالتىس ياراشقان تاغ بالىسى ، كۆكسىدە «پىدائىي» لىق ئوردېنى ، ئۇنىڭ دۇپدۇگلەك قارا كۆزلىرى ئويناپ كەتكەن ...

كىشىلەرنى زوقلاندۇرۇپ ھەيۋەت بىلەن يۇرۇۋاتقان قوشۇنىڭ ناخشىلىرى يەتتە قات ئاسمانغا يەتكەن ، ئۇرۇمچى كوچىلىرىنى جانلاندۇرۇۋەتكەن :

دۇشمەن سوزسا بىزگە قولىنى ،
يانچىپ تاشلايمىز بىز ئۇنى !

ناخشىلارنىڭ بىرى تۈگىسە ، يەنە بىرى باشلىناتتى :

ئاڭلا ئەي ۋەتەن بالىلىرى ،
شامالداردىن خەۋەر بارىدۇ .
...

بىر موماي ئېسىدەپ يىغلاپ ۋارقىرىۋەتتى :

ـــ ئۆزلىرى شۇنچە چىرايلىق ، مېڭىشلىرى شۇنچە چىرايلىق ، ناخشىلىرى ئاندىن چىرايلىق ...

قوشۇنلارنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەيتتى . گۈرسىلدىگەن رىتىم-لىق ئاۋازلار بېسىلمايتتى . ئۆز قوشۇنلىرىنى شۇنچىلىك جاسا-رەتكە تولغان ھالدا كۆرۈپ قىن - قىنىغا پاتماي قالغان كىشى-لەرنىڭ ئارزۇلىرى كۆپ ئىدى : جەڭچىلەرنى ئۆيلىرىگە ئاپار-سا ، ئېسىل تاماملىرى بىلەن مېھمان قىلسا ، كۇتسە ، گەپلىرىنى ئاڭلىسا ، ئۆزلىرىنىڭ دەردلىرىنى تۆكسە ، ئىچ - قارىنىنى بو-شاتسا ... دۇنيادا بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق خاسىيەتلىك ئىش بولاتتى-مۇ ؟ !...

بىرلىرى جەڭچىلەرگە ئۇسسۇزلۇق چاي ، تىلىم - تىلىم قوغۇن - تاۋۇزلارنى سۇناتتى :

ـــ ئۇسسىغانسىلەر ، بىر يۇتۇم سۇ ئىچىڭلار... تىلىڭلارغا بېسىڭلارچۇ...

بىرلىرى سامسا - گۆشگىردىلەرنى سۇناتتى :

ـــ يېمىسەڭلارمۇ ، قولۇڭلارغا ئېلىپ قويۇڭلار ... بېشىمىز ئاسمانغا يەتسۇن !...

بىرلىرى لۆكگە - ياغلىقلارنى تۇتاتتى .

ـــ يۇزۇڭلارنى ئېرتىڭلار ، بىزگە تەۋەررۈك بولۇپ قال-سۇن !...

گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى كۆرسە ، قولىدىكى ناننى يانچۇقىغا سالىدىغان ۋە ياكى ھويلىسىدىكى توخۇلىرىنى كاتەككە سولايدى-غان كىشىلەر ، بۇلارغا بېرىدىغان نەرسە تاپالمايۋاتاتتى . ئانا قۇچىقى بۇنىڭدىن ئىسسىق ، بۇنىڭدىن مېھرىبان بولامدۇ ، خەلق-نىڭ ئىشەنچىسىگە ، ھېمايىسىگە ، ھۆرمىتىگە ئىگە بولۇش ـــ قوشۇننىڭ غەلىبە قىلىشتىكى تۈپ سەۋەبلىرىنىڭ بىرى . ئۆ-زۇڭنى ئەمەس ، خەلقنى ئويلىساڭ ، مەڭگۈ ياشايسەن ، ئۇلغىيى-سەن !...

پاھ... قاراڭلارچۇ ! تېخى ھەيۋەتلىك - سەلتەنەتلىك يۇ-رۇشلەر ئەمدى باشلىنىۋاتىدۇ :

زەمبىرەكلەر ، مىنامىيوتلار ، ئايروپىلان ، تانكا ئاتارلار ئۇ-
غىر تىپتىكى پىلىموتلار سەپلىرى ئاجايىپ سوۋر بىلەن ئۆتۈشكە
باشلىدى . بۇ ئېغىر قوراللار گومىنداڭ قىسىملىرىدىن غەنىي-
مەت ئېلىنغان قوراللار بولۇپ ، ئۇنىڭغا ئوچ ۋىلايەت ھۆكۈمە-
تىنىڭ ئاي - يۇلتۇزلۇق بەلگىلىرى بېكىتىلگەن .

ـــ يېقىنقى يۇز يىلدىن بېرى بىر كەلگەن نۆۋەت بۇ ! ـــ
دېدى پەلتولۇق ، بوينىغا شارپا ئورىغان ئادەم كۆزلىرىدىن ئوت
چاقنىغان ھالدا ، ـــ مۇنداق مۇنتىزىم ، مۇنداق خىل قوراللا-
غان قىسمىنى بىزنىڭ تارىخىمىز تېخى كۆرمىگەن ...

ـــ بىز تارىختا مەدەنىيەتلىك ، قۇدرەتلىك خەلق بولۇپ
كەلگەن ، ـــ دېدى ئۇنىڭ ھەمرىيى قاما قۇلاقچىلىق ئا-
دەم ، ـــ لېكىن ئەسىرلەردىن بېرى خەلقىمىز ئاز خورلۇق
كۆردىمۇ ، ناممىز ئۆچەي - ئۆچەي دەپ قالغان . يۇز ئاچتۇق .
قۇمغا كۆمۈلگەن ئالتۇن ھامان ئېچىلىدۇ .

تېخىمۇ ھەيۋەتلىك ھالدا ئاتلىق قىسىملار ئۆتۈشكە باشلا-
دى . كىشىلەر تېخىمۇ كۆچلۈك ھاياجاندا ئالقىش - تەنتەنە
ياڭرىتىشتى... قومۇش قۇلاقلىق بوز ئاتلار ئۇستىدە لاچىنەك
ئولتۇرغان جەڭچىلەر بىر قولىدا ئاتنىڭ تىزگىنىنى ، بىر قولى-
دا بوينىدىن ئېسىلغان ئاپتوماتنى تۇتۇپ ، مەغرۇر كەلمەكتە
ئىدى . ئاتلار مارشقا دەسسەپ ، سەپلىرىنى بۇزماي ئاياغلىرىنى
تەكشى ئالاتتى . ئاتلارنىڭ ئالدى ئوڭ پۇتىغا قىزىل لېنتىلار
چىگىلگەن ، پۇتۇن قىزىل لېنتىلىق ئاياغلار بىر تاشلانسا ، لېنە-
تىسىز ئاياغلار بىر تاشلىنىپ ، نۆۋەت قاتاردا قىلچىمۇ ئىلگە-
رى - كېيىنلىك كۆرۈلمەيتتى .

تەرەپ - تەرەپتىن ھاياجانلىق سادالار كۆتۈرۈلدى :

ـــ ئاپىرىن !... قوشۇنلىرىمىزنىڭ قۇدرىتىگە ئا-
پىرىن !...

ـــ باركاللا !... قوشۇنلىرىمىزنىڭ يۇقىرى ھەربىي سەنە-

ئىتىگە باركاللا !...

هاياجانلىق ھېسلارغا چۆمۈلۈپ كەتكەن كىشىلەر 1945 - يىل 9 - ئايدا مۇشۇ قىسىملار ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا شىددەت بىلەن يېتىپ كەلگەندە ، گومىنداڭ ئارمىيە-سىنىڭ ئۇرۇمچىنى تاشلاپ قاچماقچى بولغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمەكتە ئىدى .

نەنمىڭ ـــ ئۇرۇمچىنىڭ تازا ئاۋات ، قاينىغان كەڭرى بازىرى . بۇ يەردە ئىككى غالىب ئارمىيە ـــ گومىنداڭ قوشۇن-لىرىنى ئىككى تەرەپتىن ، غەرب ۋە شەرق تەرەپتىن قىستاپ كەلگەن ، ئىسكەنجىگە ئالغان ۋە ئۇلارنى تەسلىم بولۇشقا ، قول كۆتۈرۈشكە ، ئون ئىككى قىرلىق بايراقلىرىنى ئېگىز موما يا-غاچنىڭ ئۈستىدىن چۈشۈرۈشكە مەجبۇر قىلغان ئارمىيە ـــ جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى ئۇچراشتى . ئازادلىق ئارمىيىمۇ ئۇرۇمچىگە شۇنداق تەنتەنە ، ئالقىش سادالىرى ئىچىدە كىرگەنىدى . ئىككى ئارمىيە-نىڭ بۇ تارىخىي ئۇچرىشى شەنىگە ، ئۇرۇمچىنىڭ ، يەتتە ۋىلايەت-نىڭ ئۇزۇل - كېسىل ئازاد بولۇشى شەنىگە ئېگىز پەشتاقلاردىن ناغرا - سۇناي سادالىرى ياڭرىماقتا ، كىشىلەر يۇرەكلىرىنىڭ ئەڭ ئاستىنقى قاتلىرىدىن كۈلمەكتە ، شادلانماقتا ... جاراڭلاپ چېلىنىۋاتقان «شادىيانە» كۈيىگە كەلتۈرۈپ ئۇسسۇلغا چۈشكەن ئادەملەر بارغانسېرى كۆپەيمەكتە ئىدى .

ئۆز هاياجانلىرىنى باسالماي ئۇسسۇلغا چۈشمىگەن ئادەملەر قالدىمۇ ؟ !...

يۇرەك يېرىلغۇدەك خۇشاللىق دېگەن مۇشۇ : تالاي زامانلار-دىن بېرى مەھكۇملۇقتا قالغان مىللەتلەر ئۇچۇن مىللىي بارا-ۋەرلىك ، ئەركىنلىك ، ئازادلىققا ئېرىشىشتىنمۇ ئارتۇق بەخت بارمۇ ؟ ياق ، يوق !

كەچتە نادەم بىلەن رەيھان كوچىغا چىقتى . كۈننىڭ ئاخىر-

قى نۇرلىرى ئۇلارنىڭ يۈزلىرىدە جىلۋىلىنىپ ئويناياتتى . رەيھان ئۆز بەختىدىن قۇۋانغان ... ئۇ ھاياتقا تويمايتتى . نادەم بىلەن يانمۇ يان ماڭغىنىغا قانمايتتى . ۋاي ئىسىت ... تېخى قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتكىنى يوق ، بولمىسا ئۇ بېشىنى نادەمنىڭ مۈرىسىگە قويۇۋالغان بولاتتى .

ـــ ئادەم نېمىشقا ئۆمۈرگە تويمايدۇ ؟ ئېيتىڭا نادەم ، ھەر بىر كۈن يېڭىدىن ـ يېڭى تۈيۈلىدۇ ؟ ـــ رەيھان كۆزلىرى بىلەن كۈلۈپ نادەمگە قارىدى .

ـــ دوست بىلەن دۈشمەن ، ياخشى بىلەن يامان ، ئوڭ بىلەن تەتۈر بىر ـ بىرىگە ھەمراھ بولغانلىقى ئۈچۈن ! ـــ نادەمنىڭ جاۋابى خۇددى بۈرۈن يادلىۋالغاندەك تېز ئېيتىلدى . قىز تەسىرلەندى :

ـــ بەش يىلمىز چىلىش بىلەن ئۆتتى... يەنە يېڭى چې- لىشلار بىزنى كۈتۈۋاتىدۇ ـ دە ، ھە ؟

ـــ بىز ئۇرۇش قىلغاندا ئۇ چاغدىكى كـۈنلىرىمىز يېڭـ- دىن ـ يېڭى ئىدى ، ئەمدى كونا بولۇپ قالدى . يەنە يېڭى چېلىشلارنى قىلىشنىڭ كويىدا ياشايمىز . ئەنۋەر ئەپەندىنىڭ ئارمانلىرىنىڭ تېخى ئوندىن بىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرالمىدۇق ، باتىرغازىنىڭ ئىنتىقامىنى تېخى تولۇق ئالالمىدۇق...

ـــ ئوسمانغۇ ئۇر ـ ئۇرغا قالغان چاشقان . چىڭخەيگە قاچماق تۈگۈل ، يەتتە قات ئاسمانىنىڭ قەرىگە چىقىپ كەتسىمۇ ، ئۇ ئەمدى قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ .

ـــ بىراق ، ئۇ دۇنياغا يېڭىدىن تۆرەلگەن ھاڭۇاقتى چاش- قان ئەمەس ، ئايىغى ئىتتىك ، كۆزى ئۆتكۈر ، ھىيلىگەر چاش- قان ، ئۇنى تۈتۈشقا ئاز كۈچ سەرپ قىلىنمايدۇ ، بەش يىلدىن بېرى ئاز قان تۆكتۈقمۇ ، نى ـ نى يىگىتلىرىمىز قۇربان بولدى ، قاراڭا ، بىزنىڭ يېزىدىكى ۋاراسجاننى ھېسابقا ئالمىغاندا ، بەش كىشى قاتناشقان ، ئۇچى قۇربان بولدى ، مېنىڭمۇ بەش يېرىمگە

ئوق تېگىپ ، ئارانلا ساق قالدىم . ئاشۇ قۇربانلار بەدىلىگە كەل-
گەن ئازادلىق بىلەنلا ئىشىمىز ئاياغلاشمايدۇ . ئەختەمباي بىلەن
ھېساب - كىتاب قىلىدىغان ئىشلار ، ئىجتىمائىي تۈزۈمنى ئۆز-
گەرتىدىغان ئىشلار ، خەلقىمىزگە ئازادلىقنىڭ تەمىنى ھەقىقىي
تېتىتىدىغان ئىشلار تېخى ئالدىمىزدا تۇرۇپتۇ ، بۇلارنى سىز
بىلەن بىز قىلىمىز ، شۇڭا ئۆمۈرگە تويمايمىز - دە...

نادەم چۈشەنگەن ئۆمۈرنىڭ مەنىسى — ئەمدىكى رېئاللىق-
نىڭ مەنىسى . ئۇمىدۋارلىق بىلەن ياشاش — كىشىنىڭ روھىي
كۆتۈرەڭگۈلۈكىنى تەمىن ئېتىدۇ . شۇنداق ئۇمىدۋار كىشى بە-
لەن يانمۇ يان مېڭىش رەيھاننىڭ ئىستىكى ئىدى ، ئۇ بۇنىڭغا
يەتتى . شۇنداق ئۇمىدۋار كىشى بىلەن ئەمدى كەلگۈسىدىكى
ئۇلۇغ ئىشلارغا كىرىش ئۇنىڭ مەڭگۈلۈك بەختى !... شۇ غۇرۇر
ۋە پەخىرلىنىشىنىڭ ، بەختىنىڭ كەيپىدە بەدەنلىرى سىمابتەك
تىترەپ كەتكەن رەيھان ئېختىيارسىز نادەمگە يۆلەندى :

— بىز ئىنسانلارنىڭ ، ئۆزىمىزنىڭ گۈزەل كەلگۈسى
ئۈچۈن جەڭ قىلدۇق ، — قىزنىڭ يادىغا دەررۇ بىر نەرسە
كەلگەندەك يىگىتكە بۇرۇلدى ، — كەلگۈسىدىن ئەنسىرەيدىغان-
لارمۇ بولار - ھە ؟

— كەلگۈسىگە ئۇمىد بىلەن ، ئۇمىدسىزلىك بىلەن قارايـ-
دىغانلارمۇ ، ئۇنىڭدىن كۆلىدىغانلارمۇ ، قاقشاپ يىغلايدىغانلارمۇ
بولىدۇ ، ئەلۋەتتە !

— راست ئېيتىسىز نادەم ، ئەختەمباي كەلگۈسىدىن يىغـ-
لايدۇ ، ئۇ يىغلاتقان ئادەملەر كۆلىدۇ...

ئىككىسى شۇنداق قىزغىن ، مەنىلىك سۆھبەتلەر بىلەن
خاڭچىڭ كۆلۈبىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ، ئابدۇقادىر بىلەن نىنا
ئۇچراشتى .

— مانا ، قاراڭلار ، — دېدى ئابدۇقادىر كۆلۈپ ، —
نېمىدېگەن خاسىيەتلىك ئىش بۇ ، مەن بۇنىڭدىن ئالتە يىل

بۇرۇن نىنانى مۇشۇ يەردە ، لۇكچەكلەر چاڭگىلىدىن ئاران قۇ-
تۇلدۇرۇپ ئالغانىدىم ، ئەمدى بۇ يەرلەرنىڭ خوجايىنى بىز...
رەيھان چاقچاق قىلدى :
ـــ ئۆزىڭىز ئۈچۈن قۇتۇلدۇرۇپ ئاپتىكەنسىز ـ دە !
ـــ سىز ۋاربسجانىنى نادەم ئۈچۈنلا ئانقاندەك ـ دە !
ـــ ياق ... ياق مەن ئۇ خائىننى پۈتۈن جەڭچىلەر قەلبى-
نىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئانقان !...
ئۇلار قاقاقلاپ كۈلدى . ئەتراپتا تۇرغان ئادەملەر ئېلىكتر
نۇربدا كۆكسىلىرىدە ئوردىن ، پاگونلاردا ئۇنۇڭان ـ بالداق ۋە
يۇلتۇزلار چاقنىغان بۇ ياش ئوفىتسېرلەرگە مەسلىكى كېلىپ
زوقلىنىپ ، كۆز ئۇزمەي قاراپ كېتىشتى .

1983 ـــ 1984 ـ يىللىرى غۇلجىدا يېزىلدى .
1999 ـ يىلى قايتا تۇزىتىلدى .

ئاخىرقى سۆز

جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى بولغان ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تېمىسىدا ئەسەر يېزىشنى 50 ـ يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدىلا ئويلىغانىدىم ، چۈنكى مەن بالىلىق چېغىمدا نىلقىدىن غۇلجىغا بېسىپ كىرگەن پارتىزانلارنى ۋە ئۇلارنىڭ لەشكىلى ، ھەرەمباغلاردا ئېلىپ بارغان ئۇرۇشلىرىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەنىدىم . ئۇ چاغلاردا ئۆزلۈكىدىن پىدائىي بولۇپ سەپكە قوشۇلۇۋاتقانلارغا قورال يېتىشمەيتتى . ئۇلار نەيزە ، توقماقلارنى كۆتۈرۈپ ئۇرۇشقا كىرەتتى . جاھىل قورغان ـــ ھەرەمباغقا ھۇجۇم قىلىنغان چاغلاردا يەنە سانسىزلىغان قىقاس ـ چۇقانلارمۇ قوراللىقلارنىڭ كەينىدىن ماڭاتتى . مەنمۇ ئاشۇ قىقاس ـ چۇقانچىلارغا ئەگىشىپ ، ئوقلار ۋىڭىلداپ ئۇچۇپ يۈرگەن قانلىق مەيدانلارغا نەچچە رەت كىرگەنىدىم . كېيىن بىزنىڭ مەھەللىدىن پارتىزانلارغا ئۆزلۈكىدىن قوشۇلۇپ كەتكەن ياشلاردىن ۋە شۇلارنىڭ بىرسى بولغان ئاكامدىن نۇرغۇن تەسىرلىك ۋەقەلەرنى ئاڭلىدىم . شۇنىڭدىن كېيىن كۆڭلۈمدە مۇشۇ تېمىدا ئالدى بىلەن بىرنەچچە پارچە ھېكايە يېزىش ، ئاندىن پوۋېست ۋە ئاخىرىدا رومان يېزىش ئىستىكى تۇغۇلدى .

شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئازادلىق تېگىنىڭ بۇرۇنقى ئېتىشى ئۈچۈن ھېسابسىز نۇرغۇن قانلارنى تۆككەن ، قۇربان بەرگەن . ئازادلىق ئىشقىدا يانغان ئاشۇ مەردلەرنىڭ باتۇرانە كۈرەشلىرى ، ئەلۋەتتە بىزنىڭ بۈگۈنكى سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتىمىزدا ئۆز ئىپادىسىنى تېپىشى ۋە كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىزغا ئۆز ئاتا بوۋىلىرىنىڭ بەختىيار زامان يارىتىش ئۈچۈن قانداق

قەھرىمانلىقلارنى كۆرسەتكەنلىكىنى روشەن بەدئىي خاتىرىلەر ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈشى كېرەك . شۇڭا ، مەن ئالدى بىلەن ئاكامنىڭ پارتىزانلارغا قانداق قوشۇلۇپ كەتكەنلىكى ۋە ئاپام بىلەن قىلغان دەتالىشىدىن تۇغۇلغان بىرىنچى ھېكايەم «ئانا ۋەسىيىتى» نى يازدىم . ئۇ 1957 - يىلى ئېلان قىلىندى . ئارقىدىنلا «نىزامىدىنىڭ ئىشى» ، «ئاچالدىكى جەڭ» ھېكايە-لىرىنى يازدىم .

1964 - يىلى پوۋېست يېزىش قارارىغا كېلىپ ، ئالتە باب يازغان چېغىمدا «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» باشلىنىپ ، يازغانلىرىم كۆيدۈرۈۋېتىلدى . 1974 - يىلى يەنە يېزىشقا كىرىشتىم . شۇنـ-داق قىلىپ ، ئاخىر «ئىلى دولقۇنلىرى» دۇنياغا كەلدى .

«ئىلى دولقۇنلىرى» نەشر قىلىنغاندىن كېيىن ، كىتابخان-لاردىن نۇرغۇنلىغان خەتلەرنى تاپشۇرۇۋالدىم . ئۇلار خەتلىرىدە رومانىنىڭ داۋامىنى ئوقۇشنى كۈتۈۋاتقانلىقى ھەقىقىدە ئار-زۇ - تىلەكلىرىنى بىلدۈرۈشكەن . شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ئۆتكۈزگەن سۆھبەت يىغىنىدا ئۇچ ژىلايەت ئىنقىلابىنىڭ پېشقە-دەم جەڭچىلىرى مېنىڭ كىتابىنىڭ ئىككىنچى قىسمىنى يېزىـ-شىمغا ئىلھام بەردى ۋە رىغبەتلەندۈرۈلدى . شۇنىڭ بىلەن «ئىلى دولقۇنلىرى» نىڭ ئىككىنچى قىسمىنى يېزىپ پۈتتۈردۇم .

مەن بۇ ئىككى كىتابنى يېزىشتا ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ ئۇچ ژىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان ئەللىكتىن ئوشۇق پېشقەدەم ئىنقىلابچىلار بىلەن ئۇچراشتىم ، سۆھبەتلەشتىم ، بەزىلىرى ھەتتا مۇھىم جەڭ مەيدانلىرىنىڭ خەرىتىلىرىنىمۇ سىزىپ بەر-دى . يەنە بەزىلەرنىڭ بۇ ھەقتىكى ئەسلىمىلىرىدىن ، خاتىرىلىرى-دىن پايدىلاندىم . مەن بۇ يولداشلارنىڭ ماڭا كۆرسەتكەن سەمـ-مىي يارەملىرىگە ، قوللاشلىرىغا چىن قەلبىمدىن مىننەتدارلـ-قىمنى بىلدۈرىمەن !

ئاپتوردىن